
Gosztonyi Péter
A MAGYAR HONVÉDSÉG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

A MAGYAR HONVÉDSÉG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

GOSZTONYI PÉTER

A MAGYAR HONVÉDSÉG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

RÓMA 1986
Katolikus Szemle kiadása

Tipografia Ugo Detti - 00195 Roma - Via G. Savonarola, 1 - Tel. 380009

Ajánlom ezt a könyvet Kéri Kálmán honvédezredesnek, aki nehéz időkben mindenkor Magyarország jövőjét szem előtt tartva, személyében a magyar honvédség folyamatosságát 1945-ben magas beosztásban becsülettel biztosította.

Előszó

A két háború közötti években Budapesten kedvelt olvasmányaim közé tartozott egy nagyalakú, reprezentációs kiadású könyv — A *nagy háború története.* Ez a számos fényképpel, rajzzal és térképpel illusztrált és népszerű formában megírt mű az első világháború eseményeit, azok közül is elsősorban a magyar hadsereg részvételét ismertette. Nem vezérkari tisztek írták, és a kötet nem volt hivatalos kiadvány. Sokan olvasták. Ha jól emlékezem, havi részletekben is vásárolható volt, így a sovány pénztárcájuak is hozzájuthattak. Akiket tehát érdekelt az 1914-18 között dúló európai és Európán túli háború, legtöbbnyire ebből az ismeretterjesztő könyvből elégíthették ki érdeklődésüket.

A második világháború befejezése óta majd négy évtized telt el. Jóllehet tudjuk, hogy ez a háború nem volt a « mienk », — még kevésbé, mint a megelőző — mégis hiányként észleljük, hogy erről olyan mű, amely az általános hadműveleteken kívül a magyar hadsereg szerepével részletesebben (és nem önlebecsülően) foglalkozna, Magyarországon még nem jelent meg. A magyar hadsereg második világháborús szerepéről egyébként Nyugaton is kevés irodalom létezik; ezek is főleg résztanulmányok, amelyek inkább csak szakmai vonatkozásban igénylik a figyelmet. Legtöbbjét az általános érdeklődésű olvasó be sem szerezheti.

Többek között ezért is tartottam fontosnak, hogy a *Magyar Királyi Honvédség* második világháborús szerepéről a magyar olvasóközönségnek — függetlenül a határoktól és a politikai megosztottságtól — egy tudományos alapra fektetett, de a lehetőségekhez mérten népszerű stílusban megírt könyvvel szolgáljak. E vonatkozásban igyekeztem helyzeti előnyeimet kihasználni: hogy könyvtárban dolgozom, hogy kapcsolataim vannak bel- és külföldi levéltárakkal, és hogy Budapestről történt (kényszerű) eljövetelem óta gyűjtöm mindazon iratokat és egyéb dokumentumokat, amelyek Magyarország második világháborús szerepével foglalkoznak. Ezenfelől nyugati tartózkodásom első évtizedeiben sikerült még egy sor olyan magyar és német, katonai és polgári személlyel találkoznom, akik értékes adalékokkal gazdagították lassanként « privát levéltárrá » felduzzadt gyűjteményemet. És még valami! A múlt eseményeit « svájci páholyból » szemlélve, politikai kötöttségek-

től távol, igyekeztem — már amennyire ez egy történésznél egyáltalában lehetséges — tárgyilagos maradni. Persze: *right or wrong, my country*!

Ez a könyv nemcsak annak a műve, aki írta. A készséges és önzetlen tudományos vonatkozású támogatásért sok személynek és intézménynek vagyok lekötelezettje. Csak néhányukat tudom megnevezni: dr. Ágh László (USA); Borsányi Julián szkv. hmk.-alezredes (NSZK); dr. Borus József (Magyarország); Darnóy Pál szkv. vk.-százados (NSZK); dr. Kálmán Dániel (Magyarország); dr. Ölvedi Ignác ny.nh. ezredes (Magyarország); G. Payer Endre agrármérnök (NSZK) és Lengyel Béla szkv. altábornagy (Ausztria). A katonai levéltárak közül ki kell emelnem az NSZK-Hadilevéltárát és az osztrák Hadilevéltárat, valamint a zsákmányolt német katonai iratanyagot őrző washingtoni National Archiv segítségét. A Magyar Népköztársaság Hadtörténelmi Intézetétől sajnos semmiféle tudományos segítségben nem volt részem. Legtöbb levelemet még válaszra sem érdemesítették.

Ezen munka nem jelenhetett volna meg könyvalakban, ha Békés Gellért professzor, a római *Katolikus Szemle* szerkesztője nem nyújtott volna erre lehetőséget. Örömmel vettem ajánlatát. Igy lehetőségem nyílt többek között arra is hogy a Katolikus Szemlében eddig megjelent több folytatásos közleményben fellelhető elírásokat nemcsak kijavíthattam, hanem több helyen ki is egészíthettem. Ezenkívül egy külön fejezettel egészíthettem ki a könyvet, és — egy magát megnevezni nem akaró, kitűnő magyar térképész önzetlen munkája gyümölcseként — az írottakhoz térképvázlatokat is csatolhattam.

Ajánlom e könyvet az 1945 után született magyar ifjúságnak. Kívánom, hogy ezen olvasmányukon keresztül ismerjék meg hazánk második világháborús történetének eddig igen mostohán és több vonatkozásban torzul ábrázolt éveit. Könyvemtől távol áll a szándék, hogy a háborút heroizálja vagy felmagasztalja. E háború, könyvem tárgya, nem volt magyar nemzeti érdek! Mégis ismernünk kell lefolyását, a politikai és katonai események történetét és összefüggéseit, mert ennek a világégésnek következményeként — Európa kettéosztottsága révén — került országunk a mai politikai rendszerbe.

Bern (Svájc), 1985 őszén.

Dr. Gosztonyi Péter

I.

Magyarország katonai helyzete a második világháború előestéjén

Magyarország katonai szerepe a második világháborúban csak akkor érthető meg valójában ha az 1939-es esztendőt megelőző évtizedek katonapolitikai történetét is ismerjük.

A Habsburg Monarchia 1918-as összeomlása az egykori többnemzetiségű császári és királyi hadsereg felbomlását is jelentette. Közép-Kelet-Európában új államok keletkeztek és új nemzeti hadseregek alakultak. Károlyi Mihály elvetélt és gyermetegen naiv kisérlete, hogy hadsereg nélkül, francia támogatással pacifista alapon megóvhatja Magyarország határait, csőddel végződött. Az 1919-es, rövidéletű Tanácsköztársaság Vörös Hadserege pedig csak ott és akkor ért el sikert, amikor *nemzeti* érdekekért indult harcba. Azonban Kun Béla, az antant hatalmak párizsi képviselőinek homályos igéreteitől maga is megtévesztve, győztes csapatait visszarendelte a Felvidékről. A katonai összeomlást ezzel csak siettette. A bukás hamar bekövetkezett. 1919 augusztus 4.-én román királyi csapatok vonultak be Budapestre. A Tanácsköztársaság már napokkal ezelőtt megszűnt létezni. S vele együtt szűnt meg az önálló államiság egyik fontos tartozéka, a hadsereg is.

Igaz, ez időben Szegeden, francia fennhatóság alatt, szervezőben volt egy új magyar haderő: a Nemzeti Hadsereg. Parancsnoka *fővezéri* címmel egy altengernagy volt. Kinevezését tulajdonképpen annak köszönhette, hogy a magyar ellenforradalmi mozgalom politikai vezetői, a számukra elérhető tábornok személyére vonatkozóan nem jutottak egyetértésre. Igy ajánlották fel végül a fővezéri tisztséget nagybányai Horthy Miklósnak, a császári és királyi hadiflotta utolsó parancsnokának. A *Nemzeti Hadsereg* 1919 nyarán körülbelül 4.000 főből állott. Ezek is jobbára tisztek voltak. Ők képezték a továbbiakban is a magját annak az új, a Csonkaország területére és politikai arculatára szabott hadseregnek, amely a román királyi csapatok kivonulása után 1919/20 telén *Magyar Királyi Honvédség* néven ujraéledt.

E hadsereg katonapolitikai arculata sokrétű volt. A már meglevő nemzeti katonai hagyományok mellett a megszűnt Monarchia hadseregének nem egy külső vagy belső

jegyét egyesítette. Igy például az egyenruha, a szabályzatok, a kiképzés megannyi formái vagy a tisztekre vonatkozó különböző társadalmi megszorítások, alig említésre méltó változásokkal (vagy azok nélkül) feltünő hasonlatosságot mutattak az 1918 előtti hadsereggel. A Magyar Királyi Honvédség tagjait távol tartották a politikától. Világnézeti nevelésük két területen mutatkozott csak meg: a honvédeket az irredentizmus, vagyis az első világháború utáni békeszerződés, a trianoni *békeparancs* által elszakított egykori magyar területek visszaszerzése jegyében és harcos antikommunista szellemben nevelték. (1)

A Magyar Királyi Honvédség létszáma az ezerkilencszázhuszas években igen alacsony volt. Ennek *egyik* oka a trianoni békeparancsnak a hadseregre vonatkozó megkötéseiben keresendő. A területileg megcsonkított ország nyolc milliós lakosságú területen legfeljebb 35.000 embert tarthatott fegyverben. Ezek sem állhattak sorkötelesekből, hanem kizárólag hivatásos, vagyis zsoldos katonákból. A tisztek és altisztek számát is pontosan előírták. Ugyanez vonatkozott a hadsereg fegyvernemeire, illetve felszerelésére. A Magyar Királyi Honvédség sem páncélos fegyvernem, sem légierő felett nem rendelkezhetett és légelhárító egységeket sem tarthatott. A gyalogságot megfosztották a nehéz gépfegyverek és a nehéz aknavetők tartásától. A tűzérség csupán 105 ütegből illetve 70 könnyű és közepes aknavetőkből tevődhetett össze. Úgynevezett « gyorsanmozgó csapatokként » csak a lovasságot (később a kerékpárosokat)

---

(1) A témával kapcsolatos szakirodalom magyar nyelvű könyvei közül az alább megnevezettek érdemelnek különösebb figyelmet: dálnoki Veress Lajos vezérezredes: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1972-1974, Nemzetőr kiadás. (A három kötet az egykori Magyar Királyi Honvédség Nyugatra szakadt tábornokai és főtisztjei által írtakat tartalmazza, Veress tábornok gondozásában). — Vitéz Adonyi-Naredy Ferenc: *A m.kir. fegyveres erők képeskrónikája* (1919-1945), München 1977, a Vitézi Szék kiadása. (A több száz egykori fényképpel illusztrált mű szerkesztői és szerzői szintén a volt Magyar Királyi Honvédség tábornokai és tisztjei közül kerültek ki). — Dr. Csima János őrnagy: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-1945), Budapest 1961, a Honvédelmi Minisztérium Központi Irattára kiadása. (A több mint 400 oldalas kötet a Honvédelmi Minisztérium központi irattára alapján került kiadásra, dokumentációs jelleggel). — Hetés Tibor-Morva Tamásné: *Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez* (1919-1938), Budapest 1968, Zrinyi Katonai Kiadó. (A majd 600 oldalas kiadvány elsősorban szemelvényeket közöl a volt Magyar Királyi Honvédség két világháború közötti iratanyagából).

szerepeltethette. (2) Vezérkar felállításához sem járultak hozzá a győztes nagyhatalmak, amelyeknek katonai bizottságai, az 1921 után megalakult úgynevezett kisantant közreműködésével, megkülönböztetett szigorral ügyeltek fel az 1920 június 4.-én a Párizs melletti Trianonban aláírt és 1921 július 26.-án Budapesten ratifikált békeszerződés katonai előírásainak betartására. (3)

De mindezeken túl — és ez is hozzátartozik a huszas évek magyar katonapolitikájának történetéhez! — a területében megcsonkított, leszegényedett, háborús kártérítést fizetendő, az elcsatolt területekről menekültek tizezrei által elözönlött Magyar Királyság, megfelelő anyagi eszközökkel sem rendelkezett, hogy az adott körülmények között egy, a Dunamedence környező országaival hasonló, velük egyenértékű hadsereget fenntarthasson.

Igy kezdetben főleg rendészeti feladatokra alkalmas hadsereg szerveződött 7 vegyesdandár keretben. (4)

Számos nehézséggel és inkább rejtve, titokban kezdődött 1927 után, de főleg a harmincas évek elején a Magyar Királyi Honvédség fejlesztése. Ha 1928-ban még csak 40.800 katonát számlált a hadsereg, ugy a létszám 1931-ben már 57.648 volt és 1935-ben 67.968 főre nőtt meg. (5) A felszerelést és a harci eszközöket rejtve, jórészt külföldről kellett beszerezni; a trianoni megkötöttségek miatt Magyarország nem rendelkezhetett hadiiparral. Miután azonban a huszas évek végén és a harmincas évek elején kialakult

---

(2) Részleteiben lásd Magyar Királyi Külügyminisztérium: *A magyar békeszerződés*, Budapest 1920, Állami Nyomda.

(3) A kisantant elnevezésű szövetség 1921 junius 3.-án jött létre. Tagjai Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia voltak. A kisantant szövetség Magyarország ellen irányult. Fent megnevezett államok egy « esetleges magyar támadás elhárítására » egymással kölcsönös segélynyujtási szerződést kötöttek.

(4) Magyarország területe a Magyar Királyi Honvédséget alkotó 7 vegyesdandárnak megfelelően, 7 katonai kerületre oszlott. Ezeket székhelyükről (I. budapesti: II. székesfehérvári: III. szombathelyi: IV. pécsi: V. szegedi: VI. debreceni: VII. miskolci) nevezték el.

(5) Bognár Károly: *Országvédelem — korszerű honvédelem*, Budapest 1974, 60. old. — Érdemes itt megemlíteni a Honvédelmi Minisztérium VI. (katonai) főcsoportfönökség által készített *Emlékiratokat*, amelyek Magyarország katonapolitikai helyzetéről és céljairól adtak minden esztendőben tájékoztatást. Itt 1938.-ig — igen reálisan — mindig is azt hangsúlyozták, hogy a kormánynak egy dunamedencei konfliktus esetében meg kell óvnia semlegességét. A honvédség ugyanis semmiképp sincs felkészülve arra, hogy a kisantant egyesített katonai erejének ellen tudjon állni. Lásd az idevágó iratokat Hetés-Morva i.m. 319. és 348 oldalakon.

illetve megszilárdult a magyar-olasz államközi barátság, a Magyar Királyi Honvédség Olaszországban vagy Olaszországon keresztül bizonyos számú, számára eltiltott fegyverhez juthatott. Ha történtek is e téren néha zavarok, mint pld. 1933 januárjában az úgynevezett « hirtenbergi fegyverszállítás » esetében, ezek lényegében a hadsereg további fejlesztését az adott politikai keretek között nem érintették. (6) Olaszország egyébként a kiképzés terén is szívélyes és messzemenő segítséget nyujtott a magyaroknak: a leendő magyar légierő harci pilótáinak egyrésze, de más szakszolgálatosok is, olasz katonai tanintézetekben sajátíthatták el tudásukat. (7)

Mindez bonyolult körülmények között és jórészt titkosan történt. Hiszen ha a huszas évek végén az első világháború győztes nagyhatalmainak különbizottsága be is szüntette a magyar hadsereggel kapcsolatos ellenőrző tevékenységét — másként állt a helyzet a kisantanttal. Ők, s főleg a csehek, annál nagyobb figyelemmel kisérték a magyarországi katonapolitikát, éberen őrködve az ezzel kapcsolatos trianoni megkötöttségekre. Gyenge és kislétszámú Magyar Királyi Honvédséget kivántak; még a harmincas években is attól tartva, hogy Horthy — egy alkalmas helyzetben — fegyveres erővel szerezné vissza tőlük az 1920-ban hozzájuk került területeket.

Hitler hatalomrajutása

Adolf Hitler és nemzetiszocialista pártja hatalomrajutása Németországban új politikai helyzetet teremtett Európában.

Az új alapokra fektetett német politika megbolygatta az első világháború után kialakított « európai rendet », nem titkolva el a szándékot, hogy a Führer és Kancellár a versaillesi békeszerződés Németországra vonatkozó területi megkötöttsége egyoldalú felülvizsgálatára készül — nemcsak szavakban, de tettekben is. Ausztria bekebelezési szándékán túl, a berlini kormány a Dunamedencében is kezdte kiépíteni befolyását, a kisantant kormányok nem kis ria-

---

(6) Részleteiben lásd Nándori Pál: « A hirtenbergi fegyverszállítás ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények* (jövőben HK-nak rövidítve), Budapest, 1968. évi 4. szám 636. és a köv. old.

(7) Érdekes módon sem a budapesti, de a nyugati hadtörténelmi irodalom sem dolgozta fel eddig a két háború közötti magyar-olasz katonai kapcsolatok történetét.

dalmára. 1936-tól kezdve már nem a magyar területi revízió kérdése volt a főgond Prágában, Belgrádban és Bukarestben, hanem Hitler politikai térnyerése. 1937 januárjában így tárgyalásokra került a sor a kisantant kormánymegbizottai és a magyar kormány között. A cél a régi sérelmek kiküszöbölése és az egymáshoz való viszony új alapokra való fektetése volt. Eredmény azonban csak 1938 nyarára született. A jugoszláviai Bledben augusztus 20.-án megkötött szerződés az ugynevezett « utódállamok » területén élő magyar kisebbségekkel kapcsolatos engedmények mellett a magyar fegyverkezési egyenjogúságot is kinyilvánította. Ennek fejében Budapest lemondott az elcsatolt területek *erőszak* útján való visszaszerzéséről, ami nem esett nehezére, hisz 1920 óta a magyar kormányok hivatalos politikája az egykori magyar területekkel kapcsolatosan a *békés* úton való revizióban nyilvánult meg.

A magyar diplomáciának ebben a kétségtelenül sikeres korszakában már készen álltak mindazon tervek, amelyek a Magyar Királyi Honvédség fejlesztésére irányultak. A vezérkar — rejtve, hivatalosan mint a honvédelmi minisztérium VI. (katonai) főcsoportfőnöksége, — időben gondoskodott egy meghatározott számú, az engedélyezettnél azonban jóval nagyobb tiszti létszámról. Ez elsősorban Gömbös Gyula érdeme volt, aki 1929 őszétől honvédelmi miniszterként és 1932-1936 között miniszterelnökként igen szívén viselte a hadsereg ügyét. Ő volt az is, aki gondoskodott a vezérkar kiépítéséről és az ő irányelvei alapján jutott komoly befolyáshoz a mindenkori vezérkari főnök, akinek feladatköre nem csak a hadseregszervezésre, de döntő jellegű katonapolitikai kérdésekre is kiterjedt. (Amikor később, 1940 januárjában Horthy Miklós kormányzó, úgy is mint a Magyar Királyi Honvédség Legfőbb Hadura az eddigi honvéd-főparancsnoki tisztet megszüntette, e feladatkör legfontosabb kötelezettségei is a Vezérkari Főnökre szálltak át.)

Térjünk vissza azonban az 1938-as esztendőhöz.

Ez az év a *kezdete* a korszerűségre törekvő magyar haderő megteremtésének.

Legelsősorban a hadi felszerelés és fegyverzet terén mutatkozó nagyméretű hiányokat kellett kiküszöbölni. Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt így került 1938 március elején az úgynevezett « győri program » tető alá, amelynek egy milliárd pengős beruházási összegéből 600 millió pengőt a hadsereg megerősitésére és korszerűsítésé-

re kívántak fordítani. (8) A többi kiadási tétel is jórészt az ország honvédelmi strukturájának kiépítését szolgálta. Az összeg igen jelentős volt, hisz a harmincas évek derekán a teljes magyar ipar tőkefejlesztése nem haladta meg az évi 180 millió pengőt. A kormány a pénzt különböző különadókból fedezte és a beruházási programot öt év alatt kívánta végrehajtani.

Rőder Vilmos honvédelmi miniszter vezetésével az 1938 február 3.-án megtartott vezetőségi értekezlet határozatot hozott az új alapokra fektetett Magyar Királyi Honvédség « korszerű » és « ütőképes » megszervezésére. Rövid időn belül kidolgozásra került a HUBA I. elnevezésű hadrend (Ordre de Bataille), amely az « emberanyag » kihasználása és az anyagi teljesítőképesség tekintetében az ország *egyszeri*, maximális erőkifejtésére épült. A hadsereg békelétszámát 100.000 főben határozták meg, amelyet később 118.297 főre emeltek fel. (9)

A honvédség fejlesztési terve szerint 1942-re a HUBA I. hadrend értelmében a Magyar Királyi Honvédségnek az alábbi seregtestekből kell állnia:

25 könnyű gyalog-hadosztály (egyenként két gyalogezreddel),
1 lovas hadosztály,
2 páncélos hadosztály,
2 hegyi dandár,
1 határvadász dandár,
1 folyam dandár és
2 repülő dandár 28 harci repülő- és tíz felderitő századdal. (10)

Jóllehet most volt már pénz fegyvervásárlásra és nemzetközi bonyodalmaktól sem kellett már tartani, a honvédség felszerelése mégis akadályokba ütközött. A harmincas években beszerzett olasz eredetű harcieszközök semmiképp sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Minőségileg távol maradtak a spanyol polgárháborúban kipróbált fegyverek követelményeitől. Kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy a Honvédelmi Minisztérium illetékesei, fegyvervásárlási

---

(8) Részleteiben lásd Ausch Sándor: « A háború finanszírozása és az infláció Magyarországon 1938-tól 1944-ig ». Közli *Közgazdasági Szemle*, Budapest, 1955 évi 10. szám 1195 és a köv, old.

(9) Csima i.m. 10. old. Ezzel szemben már 1938 végén az összlétszám 148 252 fő volt, amely 9.263 tisztet, 96.989 altisztet és legénységet és 42.000 újoncot foglalt magában. Lásd: *A Honvédség szervezete és fegyverzete 1938-ban.* Szervezeti táblázat, a szerző birtokában.

(10) Tóth Sándor: « A Horthy-hadsereg szervezete (1920-1944) », II. rész. Közli: *HK*, Budapest, 1958 évi 3-4. szám, 65. old.

szándékukkal elsősorban Németország felé fordultak, annál is inkább mivel a német ipar termékeinek mindig is jó hírük volt Magyarországon. Kezdetben Berlinben kevés megértésre találtak. Tudomásukra hozták, hogy csak azokból a német hadiipari termékekből elégíthetik ki igényeiket amelyeket a németek az export számára gyártottak. (11) Vagyis nem a legmodernebb fegyverekből! Ennek ellenére a magyar bevásárló közegek számos fegyverre adtak megrendelést, többek között 37-mm-páncéltörő ágyúkra és 81-mm-aknavetőkre. De vásároltak nagyobb számban tehergépkocsikat is, hogy az eleddig igen mostoha sorsú hadsereggépesítésen valamelyest segítsenek. Később, 1941 után, német repülőgépek vásárlására is sor került, ezzel egészítve ki a magyar királyi légierő főleg olasz eredetű repülőgépállományát. Fegyvervásárlások történtek Svájcban és Svédországban is, ahonnan számos licencet is megvettek, hogy ezek segítségével a magyar hadiipar alapjait is lerakhassák.

A második világháború előestéje

Közép-Kelet-Európa politikai változásai Magyarországra is kihatottak.

1938 márciusával, az osztrák *Anschluss* után a Magyar Királyság Németország szomszédja lett. Ugyanez év augusztusában Horthy Miklós kormányzó nagy kísérettel Kielbe utazott, hogy ott, 1936 óta immár másodizben, találkozzék Adolf Hitler birodalmi kancellárral. Eltekintve a külsőségektől, az utazás « protokolláris » céljától, amely a *Prinz Eugen* nehézcirkáló vízrebocsájtása és ezzel kapcsolatban a kormányzónénak « keresztanyai » szerepét illette, a barátságos meghívás mögött német részről sokkal több rejtőzött. Hitler bizalmasan Csehszlovákia katonai lerohanásának tervét ismertette a kormányzóval Kielben és ehhez, hogy ne álljon egyedül, a magyarok segítségét is igényelte. (12) Úgy képzelte el, hogy a magyarok « beleköt-

---

(11) Lásd Harmos Zoltán altábornagynak, a budapesti Haditechnikai Intézet háború alatti igazgatójának feljegyzéseit. Idézi Horváth Miklós: « Zur Militärpolitik des Horthy-Faschismus im Zweiten Weltkrieg und zum Charakter des faschistischen deutsch-ungarischen Militärbündnisses ». Közli: *Der deutsche Imperialismus und der Zweite Weltkrieg*, Berlin (NDK) 1962, III. kötet, 444 és a köv. oldalak.

(12) A kieli találkozóról eddig csak egyetlenegy tanulmány jelent meg, Pritz Pál forráskritikai tanulmánya a budapesti « Századok » 1974 évi 3. számában.

nének » a csehekbe és ha a prágai kormány megtámadná Magyarországot, a németek a honvédség segítségére sietnének. Hitler Horthynak Kielben: « Németország más színben tűnnék fel a világ előtt, ha nem mindig ő játszaná a támadó és kezdeményező szerepet... » (13)

Horthy kitért Hitler kívánsága elől. Elutasító volt, pedig számolhatott azzal, hogy a németek a « csehszlovákiai zsákmányból » Magyarországot az egykori Felvidékkel vagy annak nagyobb részével jutalmaznák. De tette ezt elsősorban azért, mert a magyar hivatalos álláspont 1920 óta a területi revizió *békés* úton való rendezése volt; féltette az országot egy kétes kimenetelű háborús kalandtól és nem akarta elrontani a jó viszonyt az angolokkal. (14) Ha igaz is volt a kifogás, hogy a Magyar Királyi Honvédség kiképzés és felszerelés dolgában nem volt abban a helyzetben, hogy a csehszlovák hadsereget provokálja — a német óhaj visszautasítása elsősorban politikai eredetű volt. Más lapra tartozik, hogy a kieli találkozó után Horthy eleddigi jó véleménye Hitlerről és munkatársairól, elsősorban Göringről, egycsapásra megváltozott. A konzervativ beállítottságú Horthyban egyre nőtt az ellenszenv Hitler személye és a német nemzetiszocialista mozgalom irányában. (15)

1938 szeptember 29.-én Münchenben megszületett a *Négyhatalmi Határozat* (16) Csehszlovákia sorsáról. Ha a bajor metropolisban csak a Szudéta vidékkel kapcsolatosan történt egyenes döntés, a határozat *függeléke* Lengyelország és Magyarország területi igényeit is elvben figyelembe vette. A magyar kormánynak sikerült is egy hosszabb és nem minden nehézségtől mentes tárgyalás során, német és olasz segédlettel, végül is *eredményt elérnie.* 1938 november 2.-án a bécsi Belvedere kastély aranytermében került kihirdetésre az *első bécsi döntés.* A német-olasz döntőbírósági határozat értelmében az egykori Felvidék területéből 12 400 km² került vissza Magyarországhoz, 1.100.000 — többségében magyar — lakossal. Még a mai budapesti történeti irodalom is kénytelen elismerni, hogy « a bécsi döntés kétségtelenül a magyar diplomácia pillanatnyi sikerét jelezte, hiszen háború nélkül sikerült a ko-

---

(13) Pritz i.m. 674. old.

(14) Horthy, Nikolaus von: *Ein Leben für Ungarn,* Bonn 1953, 199. old.

(15) A Horthy-család egyik tagjának személyes közlése 1973 áprilisában.

(16) A négy nagyhatalom: Nagybritannia, Franciaország, Németország és Olaszország.

máromi tárgyalásokon beterjesztett követelések nagy részét megvalósítani. » (17)

A Magyar Királyi Honvédség kijelölt csapatai 1938 november 5.-én kezdték meg bevonulásukat a Felvidék déli részeire. A négy vegyesdandár feladatát, az ottani magyarság meghatóan szép ünneplése során november 10.-ig sikerrel befejezte.

Kárpátalja 1939 március 15.-e után, a maradék Csehszlovákia németek által való erőszakos feloszlatása, illetve a független Szlovákia kikiáltása következtében került vissza Magyarországhoz. Tulajdonképpen a németek ellenére, hisz Hitlernek kezdetben egész más tervei voltak e területtel. A magyar kormány — 1939 február 16.-a óta gróf Teleki Pál volt a miniszterelnök — nemcsak azért tartotta szívügyének Kárpátalja egyesítését az anyaországgal, mert az 1918 előtt Nagy-Magyarországhoz tartozott. Hanem azért is, mert — helyesen — úgy gondolta, hogy a közös magyarlengyel határ megteremtésével a Kárpátokban bizonyos és lényeges politikai előnyökre tesz szert a hitleri Német Birodalommal szemben. (18)

A magyar vezérkar Kárpátalja visszacsatolására két lovasdandárt és néhány kerékpáros zászlóaljat helyezett 1939 március elején Ungvár és Munkács közelében készenlétbe. A hadműveletek, mert itt már nem békés bevonulásról volt szó, 1939 március 15.-én vették kezdetüket. Ellenállásba csak kevés helyen ütköztek. A helyi ukrán milíciát, a Szicsgárdát, a honvédek hamar szétverték. Március 16.-án

---

(17) Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Bp. 1975, 193.o.

(18) Mindezeket legvilágosabban Kozma Miklós, Horthy kormányzó egyik bizalmasa, személyi naplójában így fogalmazta meg: « A trianoni Magyarország ketrecébe bezárva él kilencmillió magyar, három oldalról a Kis Entente veszi körül, negyedik az Anschluss óta Németország. Ha a jövőben, amiben ma már senki sem kételkedik, békésen vagy vérrel visszakapjuk a magyar területeket, az magában véve csak annyit jelent, hogy egy valamivel nagyobb ketrecben, valamivel több magyar fog élni. A Ruténföld (vagyis Kárpátalja, GP. megjegyz.) ellenben azt jelenti, hogy a Kis Entente gyűrűjét Románia és Csehszlovákia között megszakítottuk, és megvan a közös határunk Lengyelországgal. Nem is kérdéses, hogy akkor is folytatnunk kell Németországgal eddig folytatott baráti politikánkat, de az sem kérdés, hogy egészen más körülmények között mint értékesebb ország folytathatnánk. A Róma-Berlin tengely politikájának nem ellentéte, de nekünk megkönnyebbülés a Varsó-Budapest-Belgrád-Róma vonal... » Juhász, i.m. 194. old.

A HONVÉD CSAPATOK BEVONULÁSA A FELVIDÉKRE

1938. nov. 5. – 11.-ig

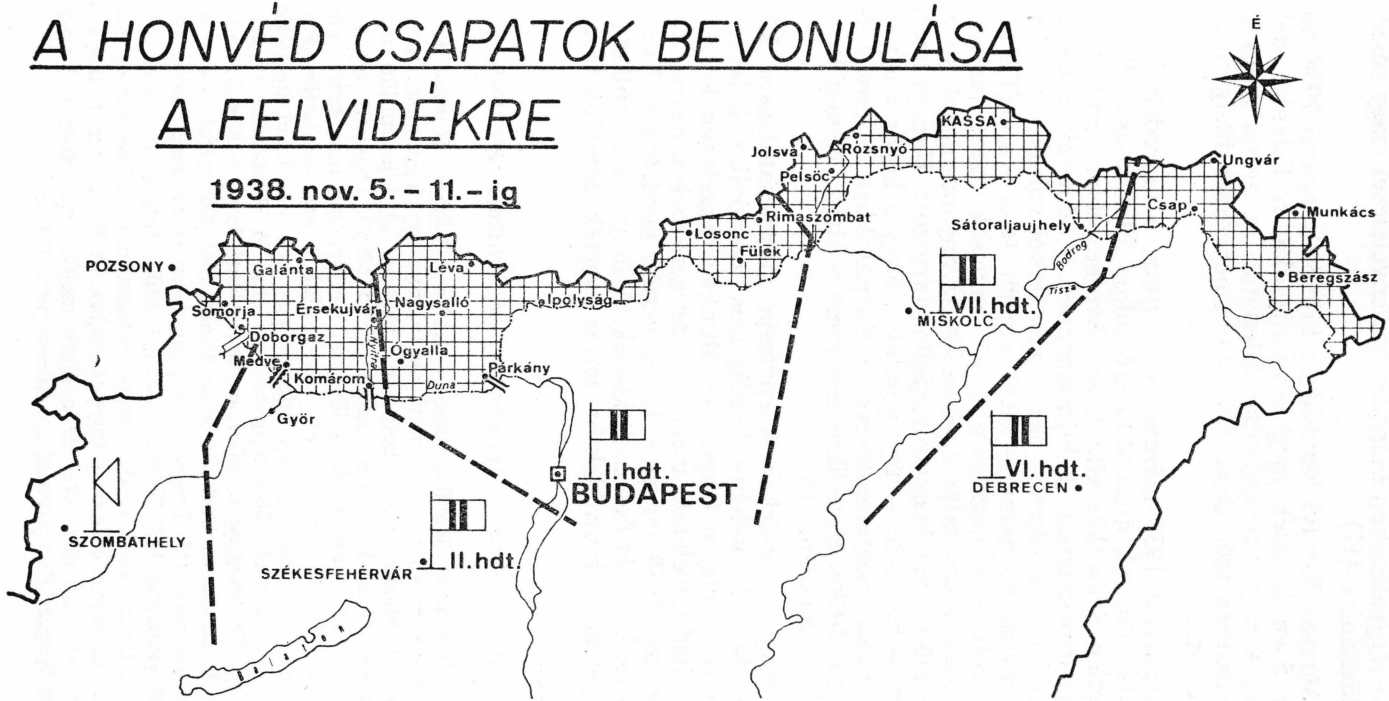

már magyar kézen volt Huszt és másnapra a honvédek Körösmezőig jutottak előre. Sőt március 18.-án az Ungvárról felvonuló egységek az uzsoki szorosnál kitűzhették a háromszínű nemzeti zászlót!

> E napon a budapesti hivatalos jelentés adta közre az örömhírt: « Honvédségünk villámgyors hadmozdulatai következtében ma reggelre Ruszinszkó (vagyis Kárpátalja GP. megj.) egész területe a Kárpátok ősi határáig birtokunkba jutott! » (19)

A kárpátaljai hadművelet ezzel azonban még nem fejeződött be. A magyar vezérkar a kialakult helyzet alapján ugy döntött, hogy az újonnan visszacsatolt területet nyugati irányból is stratégiailag biztosítja. Az Ung völgyéről volt szó, az ottani út és vasútvonalak biztosításáról, amely ebben az időben szlovák terület volt. Március 23.-án a honvédség behatolt ebbe a sávba, legyűrve az ottani, gyér szlovák ellenállást. Azonban a szlovák ellenfél, amelynek csapatait még csak most szervezték, visszaütött. Az iglói repülőtérről az új szlovák légierő március 24.-én bombatámadást hajtott végre Ungvár és Nagyberezna ellen. Szobránc felett légiharcra került a sor magyar és szlovák gépek között. Másnap a magyar légierő bombázta az iglói repülőteret, több szlovák gépet elpusztítva.

A szlovák-magyar ellentéteket végülis a németek diplomáciai úton rendezték. A magyar alakulatokat a vezérkar a Kelen-Végaszó vonalon megállította. Tárgyalásokra került a sor, amelyek a pozsonyi kormánnyal csak részeredményeket hoztak. Végül is a honvédség megtarthatta a már megszállt szlovák sávhatárt, de ez az « incidens » igen negativ formában hatott ki a további szlovák-magyar viszonyra. A Tiso prelátus által irányított Szlovák Állam a háború egész időszaka alatt ellenséges érzületeket táplált Magyarországgal szemben.

Magyar katonapolitika a második világháború első szakaszában

1939 szeptember 1.-én a német Wehrmacht csapatai megtámadták Lengyelországot. A hadműveletek gyors lebonyolítása érdekében mind a németek mind pedig a lengyelországi hadjáratban szintén résztvevő szlovák hadsereg vezérkara szeptember 9.-én illetve 11.-én csapataik szá-

---

(19) *Pesti Hirlap*, Budapest, 1939 március 18.

mára a kassai magyar vasutvonal használatára kért engedélyt. Teleki miniszterelnök mindkét kérést visszautasította. A közös lengyel-magyar határszakasz így továbbra is magyar ellenőrzés alatt maradt. Ez módot adott a lengyel hadsereg egyes alakulatainak, hogy szeptember 18.-a után, a Lengyelországot a németekkel szembeni élet-halál harcában hátulról ledöfő, Hitlerrel baráti szövetségben levő szovjet hadsereg elől, Magyarországra meneküljön. Rövid időn belül kb. 140.000, főleg katonai személy jutott így biztonságba. A lengyel menekülteket mind a hatóságok mind pedig a lakosság a legnagyobb szeretettel fogadta és érdekükben, az adott körülmények között, mindent megtettek. (20) Ez vonatkozott a Magyar Királyi Honvédség tagjaira is. A Teleki-kormány egyébként 1939/40 években a jóindulatú semlegesség álláspontját képviselte az európai háborúban. Egy tény, amelyet a hazai irodalom is az utóbbi időkben magáévá tett és terjeszt. (21)

A Honvédelmi Minisztérium a Külügyminisztérium segítségével, a párizsi, majd londoni emigráns lengyel kormány kérésére 1941 tavaszáig mintegy 100.000 lengyel katonát és tisztet « evakuált » Nyugatra. Ezeknek legnagyobb része tagja lett a W. Sikorski tábornok alatt megszervezett új lengyel haderőnek. Hogy mindez a nemzetiszocialista Németország nemtetszésével találkozott, azt úgy gondoljuk érdemes itt kihangsúlyozni.

Az 1940-es esztendő Magyarország számára is számos bonyodalmat hozott. A magyar-román viszály új fejezetet nyitott. 1940 tavaszától szinte mindennaposak voltak a határincidensek. A romániai belpolitika zűrzavarossága és nem utolsósorban az erdélyi magyarság elnyomásának súlyosbodó ténye a magyar közvélemény figyelmét teljes egészében mozgósította. Harci lázban égett az ország, nyugodtan állíthatjuk, pártállásra való tekintet nélkül, hisz a « kincses Erdély » visszaszerzéséről volt szó! Még az óvatoskodó és általában realistának tartható Teleki miniszterelnök is hajlandónak mutatkozott saját politikai elveit — a békés revíziót — félretenni és a nemzetet a románok ellen háborúba szólítani!

---

(20) A menekültek többsége katona volt. Sokan szervezetten, teljes fegyverzettel lépték át a határt. Igy a 10. páncélos, a 3. hegyilövész dandár, a 3. nehéztüzér, a 9. és 2. ulánusezred. A menekült lengyelek 10 %-a tiszt, 86,6 % tiszthelyettes és legénység, 1,4 %-a rendőr, vámőr volt. Lásd részleteiben Lagzi István: *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939-1945*, Budapest-Szeged 1979.

(21) Juhász, i.m. 220. old.

A közhangulat ehhez adva volt. Az összes 1918 után elcsatolt országrészek között, Erdély elvesztése sajgott a legjobban; e területi diktátum érintette a magyarságot a legkeservesebben!

A Románia elleni háborúhoz a külpolitikai adottságok nem voltak kedvezőtlenek. Nagybritannia és Franciaország harcban állt Németországgal — 1940 május 10.-én a Wehrmacht sikeres offenzivába kezdett a nyugati fronton — és Hitler még maga sem döntötte el, hogy Károly király Romániáját szép szóval vagy erőszakkal vonja be politikai hatókörébe...

A magyar vezérkar így megtette a szükséges előkészületeket. 1940 május 10.-én két hadtest és a gyors dandárok hadilétszámra való felemelését határozta el. Júniusban a seregtestek egyrészét a Tiszántúlra irányították. Egy részleges mozgósításra is sor került. Julius 30.-án a Vezérkari Főnökség megkezdte az « Irányelvek Románia elleni hadműveletek megindítására » c. tájékoztatójának részletes kidolgozását.

1940 nyarának katonai és politikai eseményei azonban megakadályozták a kitörőfélben lévő magyar-román háborút. Hogy a Magyar Királyi Honvédségnek milyen *esélye* lett volna ebben a háborúban, erre még nem adott választ a történeti irodalom. Hisz, ha objektíven szemléljük a kialakult helyzetet, meg kell mondanunk, miként a magyarok Erdély visszaszerzésére lelkesen indultak volna a harcba, úgy a románok is megtettek volna mindent az ő « Transsylvaniájuk » megtartása, megvédése érdekében! S ami a két hadsereg fegyverzetét és felszerelését illeti, ott bizony a román királyi hadsereg mennyiségi és minőségi vonatkozásban sok területen felülmúlta a magyart.

(Kevesen tudják, hogy 1940 tavaszán maguk a németek is azzal a tervvel foglalkoztak, hogy az angolbarát Romániát, főleg a nyersolaj forrásai miatt, megszállják. Ehhez átvonulási területként Magyarországra is igényt tartottak, még abban az esetben is, ha a Teleki kormány erre nem lett volna hajlandó engedélyt adni. Ebből az időből származik a helyzetre jellemző berlini « bon-mot ». E szerint egy külföldi diplomata 1940 tavaszán megkérdezvén Wilhelm Keitel tábornagyot, a Wehrmacht főparancsnokság főnökét mennyi időre lenne szükségük Magyarország megszállására, válaszként e katonás feleletet kapta: « 24 órára ». « És ha ellenállásba ütköznének? » kíváncsiskodott tovább a kérdező. « 12 órára! » így Keitel. « Hogy kell ezt értenem?! » Mire a tábornagy: « Nos, ez esetben elmaradnának az üdvözlő beszédek! »)

Az « erdélyi kérdést » végsősoron az 1940 augusztus 30.-án az egykori császárvárosban hozott « második bécsi döntés » oldotta meg — ha látszólagosan is. Erdélyt a német és olasz döntőbírák nagyjában kettéosztották. 43.000 km² terület került vissza Magyarországhoz mintegy 2,5 millió lakossal, akik közül több mint egymillió román nemzetiségű volt. Erdély ilymódon történt « megfelezése » azonban sem a román, sem a magyar kívánalmakat nem elégítette ki. A két kormány közötti viszony a továbbiakban is terhelt volt, sőt újabb ellenségeskedésekhez szolgáltak ürügyet. Románia területén mintegy 400.000 magyar maradt. Tulajdonképpen a « második bécsi döntés » igazi nyertese Hitler volt. Románia megmaradt határainak garantálása mellett német-magyar és román-német kisebbségi megállapodások megkötését tudta Budapesttel és Bukaresttel elérni.

A bécsi döntés feleslegessé tette a hadi létszámokra emelt hadosztályok további fegyverben tartását. A Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdélybe való bevonulás 1940 szeptember 5.-én vette kezdetét. Három hadsereg vett ebben részt, az 1. hadsereg nagybaczoni Nagy Vilmos gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt (22), a 2. hadsereg Jány Gusztáv altábornagy és a 3. hadsereg Gorondy-Novák Elemér altábornagy parancsnoksága alatt. (23) Összetűzésekre, egyes szórványos esetek kivételével, sehol sem került sor. A román csapatok, ha fogcsikorgatva is, de fegyelmezetten hajtották végre a számukra elrendelt területek kiürítését. A honvédeket a magyarlakta területeken mindenütt őszinte örömmel, felszabadítóként fogadták, virágesővel várták. Szeptember 11.-ére a 2. hadsereg katonái bevonultak Kolozsvárra, másnap Székelyföld fővárosa Marosvásárhely vált újra magyarrá! Szeptember 13.-án Kézdivásárhely, Sepsziszentgyörgy és Zágon birtokba vétele után a 2. hadsereg elérte a Keleti-Kárpátok gerincét.

Az erdélyi bevonulás szeptember 18.-ig befejeződött. Erdély egy részének visszaszerzése feletti örömbe a Magyar Király Honvédség vezetőiben nem kis szakmai üröm is vegyült. A bevonulás lebonyolítása a hadsereg ijesztő méretű gyengéit is a napvilágra hozta. Főleg a gépesítés terén megmutatkozó hiányok okoztak komoly fejtörést az illetékeseknek. A gyalogságnak nem egy esetben 40-50 kilomé-

---

(22) Csima, i.m. 40. old. Az 1. hadsereg létszáma 208.000 fő volt.
(23) Csima, i.m. 45. old. A 2. hadsereg létszáma 73 807 fő volt, a 3. hadsereg a VII. és a VIII. hadtestből állott.

tert, sőt némelykor még többet kellett megtennie és holt fáradtan érték el a 375 km mélységben levő menetcélokat. (24) A szervezés vonatkozásában is hibák mutatkoztak, amit nem lehetett csak azzal magyarázni, hogy egy ilyenfokú mozgósítás 1918 óta először történt meg: rövid időn belül egy kb. 360.000 főnyi hadsereget kellett megadott területen és megadott idő keretek között megmozgatni!

1940 szeptember 27.-én Németország, Olaszország és Japán közös katonai és politikai szerződésre lépett. Megszületett a Háromhatalmi Egyezmény, amely kijelölte a szövetkezett nagyhatalmak hegemoniáját Európában illetve a Távol-Keleten. Teleki Pál kormánya 1940 november 20.-án a keleteurópai államok között *elsőként* csatlakozott ez egyezményhez, azzal a meggondolással, hogy így Berlinben több előnyt biztosíthat Magyarország számára. A magyar kormány ezzel elismerte Németország és Olaszország vezető szerepét Európában és szolidaritást vállalt velük arra az esetre, ha valamely, ez ideig nem hadviselő hatalom támadást intézne ellenük. Ennek fejében Magyarország jogot kapott arra, hogy amennyiben a tengelyhatalmak Magyarországot érintő kérdésekről tárgyalnak, ezen a budapesti kormány képviselője is résztvehet.

Magyarország csatlakozása a Háromhatalmi Egyezményhez azonban nem jelentette — szükségszerűen — az ország kiszolgáltatottságát Berlinnek, vagy Rómának! Magyarország megmaradt továbbra is szuverén államnak, még akkor is, amikor lemondva eddigi « jóindulatú semlegességi » politikájáról, a tények kötelező törvényei alapján közeledett az 1939 óta kialakult új keleteurópai helyzetet megteremtő tengelyhatalmakhoz.

A « második bécsi döntés » után Romániában politikai változásokra került a sor. Károly királynak távoznia kellett. Fia, az alig húsz éves Mihály került a trónra. A hatalom Jon Antonescu vezérezredes kezébe ment át, aki szakítva Románia eddigi nyugati kapcsolataival, Németországgal lépett szövetségre. Kérésére német, úgynevezett « tancsapatok » érkeztek az országba, egyrészt, hogy segítséget nyújtsanak a román hadsereg korszerű átszervezésében, másrészt, hogy előkészületeket tegyenek egy előrelátható Szovjetúnió elleni háborúhoz. Ellentétben a hivatalos romániai történeti irodalommal, a Wehrmacht csapatokat Romániában a legnagyobb barátsággal fogadták: szó sem

---

(24) Erről tudósítanak nagybaczoni Nagy Vilmos visszaemlékezései is (*Végzetes esztendők*, Budapest 1946).

lehet annak hangsúlyozásáról, hogy 1940 őszén a német csapatok megszállták volna Romániát! (25)

A Romániába irányított német « tancsapatok » vasuti szállítással Magyarországon keresztül érték el rendeltetési helyüket. A Teleki kormány ehhez már 1940 szeptember 30.-án, német felkérésre, megadta az engedélyt. Brit részről különösebb visszhangja nem lett ennek az ügynek. Az angolok reálpolitikusok voltak és tudták, hogy a Magyarország érdekében hozott bécsi döntések (amelyeknek érvényét a maguk részéről ugyan megkérdőjelezték) a budapesti kormányt a németekkel szemben lekötelezte. Eden, brit külügyminiszter 1940 október elején a német « tancsapatok » magyarországi átengedése után kijelentette: « Őfelsége kormánya ez ügyben nem kiván további lépéseket tenni, mivel Románia már nem szövetségese a Birodalomnak. De amennyiben Magyarország eltűrné, hogy területén idegen haderők olyan állam ellen vonuljanak át, amely Nagybritanniával szövetséges viszonyban vagy barátságban van, azt Őfelsége kormánya határozottan ellene irányuló barátságtalan cselekedetnek tekintené s ezért megszakítaná a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Ha pedig Magyarország megengedné ezen haderők tartózkodását területén, sőt csatlakozna a támadáshoz, úgy ez 'casus belli' volna! » (26)

Hogyan állt ebben az időben a Magyar Királyi Honvédség fejlesztése?

A legutóbbi évek tetemes területi gyarapodása következtében a magyar vezérkar előszeretettel tekintette a Magyar Királyságot egy *középhatalomnak* Európa viszonylatában. E meggondolástól vezéreltetve siettette a hadsereg fejlesztését. Észak-Erdélynek az anyaországhoz történt visszatérése után az eddigi nyolc hadtestparancsnokság egy kilencedikkel bővült Kolozsvár székhellyel. Felállításra került Budapesten az *erődítési parancsnokság* és Szolnokon sor került egy *gyorshadtest parancsnokság* megszervezésére. A 13 643 000 lélekszámú Magyarország 1940 telén — az erdélyi bevonulás után történt nagyarányú leszereléseket tekintetbe véve — mintegy 184 000 embert tartott fegyverben. (27) Ugyanakkor 1 500 000 fő nem tényleges állományu hadkötelest tartottak nyilván, három korcsoportba beosztva.

---

(25) Ezt teszi előszeretettel a jelenkori román történeti irodalom! Lásd pld. a Constantin Nicolae *A német militarizmus és Románia* című és a bukaresti Politikai Könyvkiadó által magyarul is 1973-ban megjelentetett « történelmi visszapillantás » című brossúra.

(26) Közli Juhász, i.m. 237. old.

(27) Csima, i.m. 362. old.

Amig a gyalogsági fegyvernem fejlesztése a körülményekhez képest problémamentes volt, addig a légierő és a páncélos csapatok kiépítése komoly gondokat okozott. A vezérkar például a légierő összerejét 1941 május elsejéig 536 repülőgépben határozta meg. Ebből azonban a kitűzött határidőre csak 363 gépet sikerült biztosítani, amelyből 48 gép elavult volt. (28) Ezenfelül a repülőgép-állomány nagyon vegyes volt: magyar, német és olasz gyártmányu WM, Sólyom, Heinkel, Fiat és Savoia gépekkel, továbbá Junkers 86 és Caproni 135 bombázókkal. A páncélos fegyvernem esetében is, az 1941 tavaszáig tervbevett két páncélos *hadosztály* helyett csak két páncélos *dandárt* sikerült létrehozni. Az itt rendszeresített páncélos zászlóaljak harckocsi állománya jórészt az 1936 óta az olasz Fiat « Ansaldo CV-35 » tipusú sorozatban gyártott könnyű (törpe) páncélosból állottak. Ez a két személyes, vékony páncélzatú, gyenge fegyverzetű harci jármű már az abesszín hadjáratban sem vált be és a spanyol polgárháborúban szinte csődött mondott. A Magyar Királyi Honvédség 1941 elején 104 ilyen olasz harckocsi felett rendelkezett, amihez még 65 volt osztrák páncélost számíthatunk. (29)

Az illetékes hatóságok azonban mindent megtettek annak érdekében, hogy Magyarország saját szükségletei kielégítése érdekében maga gyártson páncélosokat és egyéb páncélozott harci járműveket. Igy a csepeli Weiss Manfred-gyár már 1936-ban hozzákezdett a könnyű harckocsik tervezéséhez, sőt egyes prototipusok gyártásához is. A gazdaságosság érdekében azonban végülis svéd páncélos licenc megvásárlására került a sor. Igy született meg a magyar 8,5 tonnás « Toldi-I » elnevezésű könnyű harckocsi, amelyet a Mávag és a Ganz gyárak állítottak elő. 1941 év folyamán ebből 80 darab került ki a csapatokhoz. Ezenfelül, a következő években gyártásra kerültek még felderítő páncélgépkocsik (« Csaba »), páncélvadászok (« Nimród »), rohamlövegek (« Zrinyi ») és közepes-, illetve nehéz harckocsik (« Turán-I » és « Turán-II »).

Mindezek gyártása időt igényelt, mint ahogy időt és újra időt igényelt a hadrafogható férfiaknak a kor hadászatának megfelelő kiképzése is. 1941-től kezdődően német fegyverek és felszerelés is érkezett a honvédséghez. De épp a harmincas évek csökkentett és jórészt elégtelen kiképzése

---

(28) Csanádi-Nagyváradi-Winkler: *A magyar repülés története*, Budapest 1978.

(29) Poór István: *Harckocsik és páncélozott járművek típuskönyve*, Budapest 1980, 243. old.

miatt, az új haditechnika elsajátítása terén legtöbb esetben maguk a tisztek is nehézségekkel küzdöttek.

1941 tavaszán a Magyar Királyi Honvédség — kiképzés és fegyverzet terén — távol állt attól hogy akármilyen vonatkozásban részt vállaljon az európai háborúban. Még Románia vagy Jugoszlávia esetében is, legalább két esztendőre lett volna szükség, hogy a honvédség — adott, kedvező külpolitikai körülmények folytán — a fent nevezett egyik vagy másik ország ellen a siker *esélyével* háborút viselhetett volna...

1941 koratavaszán a Balkán félsziget került a hadviselő felek érdeklődésének középpontjába.

Március 1.-én Bulgária csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez. A szófiai kormány hozzájárulásával a következő napokban Romániából jövet német csapatok vonultak be — szövetségesként — az országba. Nagybritannia erre megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a bolgárokkal és rövid időn belül két hadtestnyi erejű haderőt tett partra Görögországban. Mussolini, akinek 1940 október 28.-án Albánia területéről indított támadása Görögország ellen kudarccal végződött, most, 1941 március 14.-én újabb offenzívába kezdett. Tudta, hogy Hitler nem hagyja cserben és így támadását — német támogatással — sikerre viheti! Valóban, Hitler már 1940 november 12.-én megkezdte a katonai előkészületeket Görögország megszállására. Még csak Jugoszlávia problémája várt megoldásra! Jóllehet a német katonai vezetők kezdettől fogva egy erőszakos megoldás hiveiként mutatkoztak, a Führer a jugoszláv kormányt először tengelybarát állásfoglalásra kívánta kényszeríteni. Románia, Szlovákia és Bulgária után — úgy tartotta helyesnek — ha Jugoszlávia is csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez. Az ilyen vonatkozású tárgyalások kimenetele március elején elég biztató volt.

A Teleki kormány mindezen balkáni problémáknak igen nagy figyelmet szentelt. A miniszterelnök a katonai és politikai helyzetet igen súlyosnak ítélte. Sőt, még egy emigrációs kormány megalakításának gondolatával is foglalkozott, ha Jugoszlávia körül és miatta háborúra kerülne a sor, amelybe — geopolitikai adottsága révén — Magyarország is belesodródna. Hiszen nem is olyan régen, alig négy hónappal ezelőtt, Teleki Belgrádban jugoszláv-magyar örökbarátsági szerződést írt alá, amelynek célja Magyarországnak a román-szlovák elszigeteltségből való kiszabadulása volt. És most mindennek legyen vége?

Teleki Pál miniszterelnök 1941 március 3.-án egy szigorúan bizalmas *Tájékoztató*ban — amely a londoni és

washingtoni magyar követ részére került csak kiadásra — világosan és egyértelműen hitet tett politikai crédójáról. Joggal tarthatjuk ezt a magyarságféltéstől és realizmustól áthatott írást a négy héttel később öngyilkosságba menekülő Teleki Pál *politikai testamentumának*! A *Tájékoztató* a Magyar Királyság külpolitikáját az alábbiakban határozta meg:

« A magyar kormánynak fő feladata ebben az európai háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja. Mindenáron távol kell maradnia a hadikonfliktusokban való részvételtől. Magyarországnak fontosabb, hogy megtépázatlanul álljon ott az európai konfliktus befejeződésének periodusában. Nagyon könnyen megtörténhetik, különösen Németország esetleges vereségének esetén, hogy a háború végén akár egész Európában, akár Európának ebben a keleti részében kaotikus állapotok állnak be, amelyek a legnagyobb veszéllyel azon államokra fognak járni, amelyek védtelenek, amelyek anyagi eszközeiket és hadseregüket a konfliktus befejezése előtt feláldozták! »

Majd felsorolván az országot a különböző oldalak felől fenyegető veszélyeket, Teleki végső következtetésként így foglalja össze az elmondottakat: « Mindezeknek a következtében a magyar politika vezetőinek első, majdnem egyetlen feladata az, hogy Magyarországot épen és erőben megtartsák a háború végéig. Kockáztatni az országot, fiatalságunkat, hadierőnket csak önmagunkért szabad és senki másért... » (30)

(30) Idézi Ádám Magda - Juhász Gyula - Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború.* Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez, Budapest 1959, 321 és 322. oldalak.

II.

Magyarország és Hitler délkeleteurópai politikája

1941 március 3.-án Pál jugoszláv régensherceg baráti látogatásra érkezett Adolf Hitler Salzburg melletti alpesi « sasfészkébe », a Berghofra. A szívélyes légkörben lefolyt tanácskozások eredményeként a jugoszláv államfő késznek mutatkozott csatlakozni a németek vezette Háromhatalmi Egyezményhez hogy így országa részt vegyen a hitleri európai « új rend » kialakításában. Épp ez volt az az időpont, amikor a német vezérkart a Görögország elleni hadjárat előkészítése vette igénybe. Hitler pedig már egy lépéssel előbb járt: március 17.-én a berlini birodalmi kancellária épületében fogadta Walther von Brauchitsch tábornagyot és Fritz Halder vezérezredest, hogy velük, a Wehrmacht legmagasabb vezetőivel a Szovjetunió ellen tervezett nyári hadjárat részleteit megbeszélje. Ennek egyik legfontosabb feltétele Görögország mielőbbi elfoglalása, illetve az ott partraszállt brit haderőnek a tengerbe szorítása volt.

Jóllehet a következő napokban a Belgrádban ülésező jugoszláv koronatanács hozzájárulását adta a Háromhatalmi Egyezményhez való csatlakozáshoz, ugyanakkor azonban megtagadta a német vezérkar ama kívánságát, hogy csapatait Jugoszlávián keresztül is felvonultathassa Görögország ellen. Hitler kénytelen volt e keserű pirulához, jó arcot vágni. Annál is inkább, mivel politikai sikerként könyvelhette el a tényt, hogy március 25.-én a jugoszláv kormány Bécsbe küldött tagjai hivatalosan is bejelentették a délszláv állam csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez.

Fenti nyilatkozat — úgy tűnt ekkor — Magyarország felett is eloszlatta a háború lehetőségének fekete fellegeit. Jugoszlávia, a déli szomszéd, egy táborba került, « szövetségessé » vált! Az európai háború ezzel a Balkán déli csücskére, a távoli Görögországra korlátozódott.

Mindez azonban rövid illuziónak bizonyult. A belgrádi kormány a hadsereg vezetői nélkül, sőt a közvélemény tulnyomó többsége ellenére csatlakozott a hitleri szövetséghez. A következmények nem várattak magukra! A hagyományosan németellenes jugoszláv középosztály, jobban mondva az államalkotó szerb értelmiség képviselői szövetkezve a hadsereg prominens vezetőivel, március 27.-én, két nappal a kor-

mány bécsi deklarációja után, egy, a tömegektől támogatott vértelen államcsínnyel (bizonyos angolszász támogatással) megdöntötte a kormányt és az államfőt magát, Pál herceget, száműzetésbe kényszerítette. A belgrádi tömegek heves Hitler ellenes tüntetése közepett Dusán Simović tábornok, a hadsereg egykori vezérkari főnöke alakított új kormányt. Államfőként a 17 éves Péter király került a trónra. A Simović kormány azonnal semmisnek nyilvánította Jugoszlávia csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez és angol, sőt nyílt szovjet-barát megnyilatkozásokat tett.

A belgrádi változások híre bombaként robbant Berlinben. Jóllehet Hitler azonmód reagált az eseményekre, mégis, szükségszerűen kénytelen volt a balkáni hadjárat tervét időben és térben módosítani, ami természetesen kihatott további, 1941-re vonatkozó katonai elképzeléseire. Így a Görögország elleni hadműveletek megindulását április 1.-ről április 6.-ra módosította és az 1940 őszétől előkészített « Barbarossza hadjárat », azaz a Szovjetunió elleni háború megkezdését pedig május végéről június második felére helyezte át. A Wehrmacht Berlinben sebtében összehívott vezetőit már március 27.-e délutánján megbízta egy Jugoszlávia elleni hadjárat sürgős kidolgozásával. « *Jugoslawien muss... als Feind betrachtet und daher so rasch als möglich, zerschlagen werden!* » — mondotta volt parancsként tábornokainak (1).

Magyarország és a balkáni hadjárat

A belgrádi események Magyarországot szinte az egyik óráról a másikra a balkáni puskaporos hordó gyújtópontjába helyezték. A már 1941 március 27.-én Hitler által aláírt *Weisung Nr. 25*, a Jugoszlávia elleni hadjárat első hadműveleti okmánya, szövetségesként számításba vette a Magyar Királyi Honvédséget is (2). Ez ügyben március utolsó napjaiban Budapesten titkos német-magyar katonai tanácskozások kezdődtek.

Teleki miniszterelnök súlyos politikai dilemma elé került. A belgrádi államcsíny a magyar-jugoszláv barátsági és

---

(1) « Jugoszláviát ellenségként kell tekinteni és oly gyorsan mint lehetséges széjjelverni! » Idézet a hitleri « *Weisung Nr. 25* »-ből. Közli: H. A. Jacobsen: 1939-1945. *Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten,* Darmstadt 1959, 203. old.

(2) Lásd mint fent. Érdekes még e vonatkozásban, hogy Hitler itt még a Bánát Magyarországnak való juttatását helyezte kilátásba.

megnemtámadási szerződést nem érintette. Magyarországnak semmi oka nem volt e szerződést revideálni vagy felbontani. Ezzel szemben a németeknek, ha nem is a honvédségre, de magára Magyarországra, a Wehrmacht felvonulási területeként, elengedhetetlenül szükségük volt. Ha az átvonulási engedélyt nem kapják meg, Hitler kierőszakolhatja az előrenyomulást Jugoszlávia északi határához! Fejtsen ki ez ellen ellenállást a honvédség? Áldozza fel magát Magyarország Belgrádért? Különösen amikor a németekkel való együttműködés a trianoni bilincstől való újabb szabadulást, a magyar Délvidék visszatérését jelenti? Arról nem is beszélve, hogy egy 1941-es magyar-német háború kezdettől fogva elveszett ügy lett volna! A Magyar Királyi Honvédség sem lelkileg, sem felszerelés dolgában nem volt egy németellenes háborúra felkészülve.

A miniszterelnök halogatta a döntést. Titokban Londonból várt megértést, valami kedvező üzenetet. Az események azonban sürgették. Horthy kormányzó már március 28.-án egy nem éppen diplomatikus levélben jelentette be Hitlernél Magyarország délvidéki területi igényeit, egyelőre ezzel csak arra adva a németeknek lehetőséget, hogy katonai tárgyalásokba kezdjenek a magyar hadvezetőséggel (3). Igy Budapestre érkezett Eberhard Kinzel ezredes a német szárazföldi vezérkar keleti osztályának vezetője, aki Franz Halder vezérezredesnek Werth Henrik tábornokhoz intézett levelét hozta magával. Március 30.-án Friedrich Paulus altábornagy, német főszállásmester jelent meg egy szűkebb törzskarával Budapesten, a német felvonulás gyakorlati kivitelezésének megbeszélésére. « A megbeszélések akadály nélkül folytak, és gyorsan a kívánt eredményre vezettek... » mondotta ezekről évekkel később a nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság előtt Paulus (4). S valóban, Werth Henrik, aki lelkes barátja volt a magyar-német katonai együttműködésnek, azonmód előkészületeket tett a honvédség mozgósítására, — jóllehet a háború ügyében politikai döntés még nem történt.

Április 1.-én ült össze a budai Várban a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács (5). A drámai ülés jegyzőkönyvét még ma is

---

(3) A levelet közli Ádám Magda - Juhász Gyula - Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború.* Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez, Budapest 1959, 325 és 326. oldalak.

(4) Lásd mint fent, 328. old.

(5) A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1928 augusztusában alakult meg. Az LHT hivatását a szervi határozmány a következőkben álla-

zárolt anyagként kezelik Budapesten. Csak azt tudjuk, hogy a több órás ülésen heves vitákra került a sor. Teleki különböző feltételeket szabott Magyarország Jugoszlávia elleni hadbalépése tekintetében. Így azt kívánta hogy a német támadás több nappal előzze meg a magyar hadbalépést. Továbbá: honvédcsapatok, ha már harcba kerülnek, ez ne német alárendeltségbe történjék; Horthy kormányzó maradjon meg továbbra is a frontra került honvédség Legfőbb Hadurának. Ahhoz pedig, hogy a Magyar Királyság háborút viseljen Jugoszláviával, a következő három feltétel *egyikének* bekövetkezése szükséges: ha Jugoszlávia, mint államalakulat felbomlik és darabjaira hull; ha sor kerül a Délvidéken élő magyarság üldözésére; ha a német-jugoszláv hadműveletek során a Délvidéken egy politikai vákuum keletkezik (6).

A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács a miniszterelnök javaslatait végülis magáévá tette. Bartha Károly honvédelmi miniszter Werth Henrikkel egyetemben éjt nappalá téve dolgozott a szükséges seregtestek mozgósításán.

Teleki most már csak az országhatárokon túlról várhatott « döntést ». De a belgrádi és a zágrábi magyar külképviseletek — hiába ostromolta őket provokatív kérdésekkel a budapesti Külügyminisztérium — nem tudtak a magyarság elleni délvidéki « szerb kilengésekről » jelenteni mert ilyenek nem voltak. Április 2.-án pedig Londonból befutott Barcza György követ jelentése: ha a kormány a Wehrmacht magyarországi felvonulásához hozzájárul, a brit kormány erre a diplomáciai kapcsolatok megszakításával fog válaszolni! És ha a honvédség, « bármilyen indoklással » (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakozik a német véderőhőz, Nagy-Britannia és szövetségesei hadat üzennek Magyarországnak! (7).

Teleki Pál számára mindez eddigi politikájának végét jelentette. Egész életműve omlott össze e napokban. Igy a lelkiismereti zsákutcából kiutat nem látva, az angoloknak

---

pította meg: « A LHT egy a kormány és a honvédség egyes tagjaiból alakított legfelsőbb országvédelmi szerv, melynek hivatása az országvédelem szempontjából fontos katonai, bel- és külpolitikai, valamint gazdaságpolitikai vonatkozású kérdések letárgyalása illetve eldöntése ». Lásd részleteiben Hetés Tibor-Morva Tamásné: *Csak szolgálati használatra!* Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919-1938, Budapest 1968, 486. és az ezt követő oldalakon.

(6) Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Budapest 1975, 244. old.

(7) Juhász, i.m. 245. old.

március 12.-én adott szavát megszegni nem akarván (8), kormányának, nemzetének becsületét védve, saját magát vetette a történelmi sors kerekei elé. 1941 április 2.-án éjjel halántékához emelte pisztolyát...

Horthy Miklóshoz intézett búcsúlevele, amelynek szövege csak 1945 után került a nyilvánosság elé, tragikus dokumentum a kor egyik nemes magyar politikusáról.

« Főméltóságú Úr!

Szószegők lettünk — gyávaságból — a mohácsi beszéden alapuló örök béke szerződéssel szemben (9). *A nemzet érzi és mi odadobtuk becsületét.*

A gazemberek oldalára álltunk — mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók leszünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.

Teleki Pál (10)

A miniszterelnök önmaga feláldozása árán bizonyos vonatkozásban Magyarország javára módosította a német kívánalmakat. Jóllehet az április 3.-án kinevezett új miniszterelnök, Bárdossy László, hozzájárulásával a német csapatok már a következő nap hajnalán megkezdték átvonulásukat Magyarországon — a hitleri új « *Weisung* », számszerint a 26., a következőkben szabályozta a *Magyar Királyi Honvédség* Jugoszlávia elleni felhasználását:

---

(8) A miniszterelnök a március 12.-én Londonba induló diplomáciai futárral levelet küldött Barczának és utasította: fejtse ki újból Eden külügyminiszternek, hogy « hivatalos nyilatkozatokban, sajtóban és kifelé való formai megnyilvánulásokban kénytelen erősen tengelybarát hangot használni, mert ezt a németek megkövetelték. Lényegében mégsem engedett olyan német követeléseknek, amelyek politikailag és gazdaságilag Magyarország önállóságával és szuverénitásával függnek össze. » A továbbiakban Teleki biztosította a brit kormányt, hogy amig ő él és a kormány feje, nem fog olyan követeléseket teljesíteni, amelyek az ország becsületével, szuverénitásával nem összeegyeztethetők, s Magyarország nem fog katonai támogatást nyújtani Németországnak. Idézi Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban,* Budapest 1978, 25. old. (A továbbiakban Juhász II.-ként idézve).

(9) 1926. augusztus 29.-én, a mohácsi csata 400. évfordulóján Horthy Miklós ünnepi beszédet mondott, amelyben a szerb-magyar harcok emlékeit idézve, a két ország érdekközösségét hangsúlyozta. A magyar kormány ilyenfajta közeledése azonban Jugoszláviában még sokáig nem talált kedvező visszhangra.

(10) Ádám-Juhász-Kerekes, i.m. 329. old.

A déli határokon készenlétbe helyezett négy magyar hadtest (11) magyar alárendeltségben maradt. (Ezekből alakult meg április 11.-re a Gorondi-Novák Elemér altábornagy parancsnoksága alatt a 3. hadsereg.) Továbbá: a magyar csapatok csak akkor lépik át az ország déli határait, ha ezen hadműveletekhez a politikai feltételek megértek (12).

1941 április 6.-án a Wehrmacht — tervszerűen — olasz és bolgár szövetségeseivel megkezdte Jugoszlávia, illetve Görögország elleni hadjáratát. A magyarországi gyülekezési körleteikből is támadásba lendültek az erre kijelölt német csapatok miközben a magyar haderő gyülekeztetése, illetve felvonulása még javában folyt. Április 7.-én a jugoszláv királyi légierő több támadást intézett dél-magyarországi helységek ellen, elsősorban a német utánpótlást kívánva megzavarni. De bombázta a villányi, körmendi és siklósi vasutállomást is. Szeged és Pécs felett is megjelentek e napokban a jugoszláv bombázók, anélkül, hogy Belgrád és Budapest között valamiféle hadüzenetre vagy a hadiállapot kihirdetésére került volna a sor... (13).

A német balkáni hadműveletek már a támadás első napjai után sikerrel kecsegtettek. A három oldalról az országba hatoló ellenséget a sebtében mozgosított jugoszláv hadsereg képtelen volt feltartóztatni. Belső forrongások, régi nacionalista ellentétek kiújulásai is nagyban gyengítették a kormány és hadsereg helyzetét. Így április 10.-én, alig pár órával azután, hogy a német 14. páncélos hadosztály a helyi lakosság örömújjongása közepett benyomult Zágrábba, az ottani horvát nacionalista erők, Slavko Kveternik nyug. vk. alezredes irányítása alatt kikiáltották Horvátország elszakadását az általuk gyűlölt Belgrádtól majd német, illetve olasz támogatással az önálló Horvát Állam megalakulását proklamálták!

Ezzel a tettel az 1919-ben szerb vezetés alatt létrehozott Jugoszlávia *mint állam megszűnt létezni!* Egy megszűnt állammal szemben — így érveltek Budapesten — a kormányt

---

(11) A IV. hadtest Horváth László altábornagy, az I. hadtest Declava Zoltán altábornagy, az V. hadtest Silley Antal altábornagy és a gyorshadtest dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

(12) Horthy Miklós: *Emlékirataim* (2. kiadás), Toronto 1974, 223. old.

(13) Szeged felett a magyar légvédelem két jugoszláv gépet lelőtt. Egy további gép Rózsafa közelében lezuhant. Egy másik gépet magyar származású pilótája Érdre menekítette. Egy negyedik jugoszláv gép Nagyvárad közelében kényszerleszállást végzett.

a régi szerződések nem kötelezhetik. Valóban, Horvátország kiválása a délszláv szövetségből, új politikai helyzetet teremtett a déli végeken — különös tekintettel a bácskai félmillió magyarságra. Maga Horthy Miklós háború utáni visszaemlékezéseiben is így ír:

> « Önfenntartásunk érdeke azt parancsolta, hogy a trianoni határtól délre lakó testvéreinknek védelmet nyújtsunk. Feladatunkat azonban arra korlátoztam, hogy csapataink csakis Magyarország régi határáig nyomuljanak előre! » (14)

A délvidéki bevonulás

A *Magyar Királyi Honvédség* 1941 április 11.-én délután lépte át több ponton a déli országhatárokat. A felbomló félben levő gyenge jugoszláv erők (a Bácskában levő csapatok zömét a belgrádi hadvezetőség Horvátország feladásával már az előző napokban kivonta e térségből) ellenállást alig fejtettek ki. A gyorsan mozgó csapatok már a támadás első napja estéjén elérték a számukra kijelölt Ferenc-csatorna vonalát és április 14.-e estéjén birtokba vehették Újvidéket. Ekkorra már mind a négy magyar hadtest elérte a Dráva illetve a Duna vonalát, sőt a IV. hadtest egyik dandára már a baranyai háromszöget is elfoglalta.

Kisebb csatára csak Petrőcznél került a sor. Itt az 1. gépkocsizó (páncélos) dandár egy visszavonuló jugoszláv hadosztály utóvédjébe ütközött. A két órán keresztül tartó harcnak magyar részről 6 halottja és 32 sebesültje volt. Ezzel szemben a honvédek 21 löveget, 13 páncéltörő ágyut és 47 gépkocsit zsákmányoltak. A fogságba ejtettek száma 50 tiszt és 3.500 katona volt. (15).

Április 15.-én a *Magyar Királyi Honvédség* legkorszerűbb seregteste, a gyorshadtest, dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy vezetésével Vukovár térségében átlépte az 1918-as határokat és a VKF (16) parancsára — német alárendeltségben — megkezdte előrenyomulását Mitrovica-Sabác irá-

---

(14) Horthy, i.m., 222. old.

(15) Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1972, I. kötet, 117. old.

(16) VKF: A Vezérkar Főnőke, azaz Werth Henrik vezérezredes. Az ő személyével szükséges részletesebben foglalkozni. Az 1881-ben, Titelen született Werth az I. világháborúban vezérkari százados. 1918-ban vezérkari ezredes, szolgál az 1919-es magyar Vörös Hadseregben, majd jelentős állásokat töltött be a Magyar Királyi Honvédség vezetésében. 1936-ban, 55 éves korában, altábornagyként ment nyugdíjba. 1938-ban azonban Horthy kormányzó egyenes utasí-

A GYORSHADTEST ÚTJA
HORVÁTORSZÁG TERÜLETÉN
1941. IV. 16-19-ig
Szekszárd
Bátaszék
PÉCS
Baja
Duna
Jánoshalma
SZEGED
Szabadka
ROMÁNIA
Németbóly 04.16.
Mohács
Villány 04.16.
Zenta
Pélmonostor
Zombor
Topolya
BARANYAI HÁROMSZÖG
Dráva
Dárda
Apatin
Ferenc-csatorna
Óbecse
BÁNÁT
Kula
ESZÉK
átkelés (04.16.)
Tisza
HORVÁT-
BÁCSKA
Vukovár 04.16-18
Rcs
Szépliget 04.15
UJVIDÉK
Vinkovce 04.16-18
Palánka
Duna
Titel
Ilok 04.16.-19.
Sid
Rcs
ORSZÁG
É
Ruma 04.18.
Mitrovica 04.18.
Száva
BELGRÁD
Sabác
0 10 20 30 40 50 km
SZERBIA
1. GÉPKOCSIZÓ DANDÁR
2. „ „
Rcs RÉVHEGYI CSOPORT
ELŐNYOMULÁS ÚTVONALA
TRIANONI ORSZÁGHATÁR
Valjevo 04.19
vsb

nyában (17). Ezzel az átcsoportosítással, amely a kormányzó jóváhagyásával történt, a magyar fél (szükségtelenül) megszegte a délvidéki hadjárattal kapcsolatos két alapelvét, miszerint honvédcsapatokat német alárendeltségbe nem helyez és azokat az 1918-as határokon túl nem használja fel.

A német hadvezetés a gyorshadtestet (18) a szerbiai Valjevo alá irányította. Harci alkalmazására már csak azért sem került sor, mert április 17.-én Danilo Kalafatović vezérezredes, a jugoszláv királyi hadsereg nevében Belgrádban kapitulált.

A honvédség délvidéki hadjárata — amely, igazat adva dálnoki Veress Lajos tábornoknak, ilyennek nem is nevezhető (19) — a Magyar Királyság részéről 1941 április végével ért véget. Ez időpontig a 3. hadsereg csapatait bácskai és muraközi területeken pihentették, illetve karhatalmi feladattal látták el. Következő hetekben megtörtént a mozgósított alakulatok részleges leszerelése és a csapatok zömének az eredeti helyőrségekbe való visszahelyezése. Bácska területén ideiglenes jelleggel katonai közigazgatást vezettek be, amelynek végrehajtásával a szegedi V. hadtestparancsnokságot bízták meg. Muraköz területén a szombathelyi III. hadtest volt az illetékes.

A délvidéki bevonulás során a Magyar Királyi Honvédség 15.000 foglyot ejtett. A saját veszteség 65 halott és 234 sebesült volt. (20).

A Bácska, a Muraköz és baranyai háromszög visszatértével a Magyar Királyság 1920-ban megszabott területe az eddigi visszacsatolt területekkel egyetemben, szinte megkétszereződött. A 172.000 km² nagyságú országban így 1941 nyarán 14,7 millió lakos élt.

Az 1920 előtt Magyarországhoz tartozó Nyugat-Bánátot a németek ideiglenes jelleggel maguk szállták meg és a területet a szerbiai megszálló zónájukhoz csatolták. Ennek oka nem az volt,

---

tására (aki Werthet a honvédség legképzettebb tábornokának tartotta) reaktiválták és megbízták a Vezérkar Főnöke tisztségének ellátásával.

(17) Dálnoki Miklós Lajos: *Édesapám, dálnoki Miklós Béla élete és katonai működése.* Kézirat 1968-ból, a szerző birtokában. I.m. 6. old.

(18) A gyorshadtest az 1. és 2. lovas dandárból és az 1. illetve 2. gépkocsizó (páncélos) dandárból tevődött össze.

(19) Dálnoki Veress Lajos, i.m. I. kötet, 118. old.

(20) Andreas Hillgruber-Gerhard Hümmelchen: *Chronik des Zweiten Weltkrieges,* Frankfurt a.M. 1966, 33. old.

hogy e területen nagyszámban élő német kisebbség egy politikai vágyálmot kergetett (*Prinz Eugen Gau* keretében a Német Birodalomhoz kívántak tartozni), hanem egy külpolitikai probléma is. A jugoszláv Nyugat-Bánátra ugyanis a románok igényt tartottak, nem csinálva titkot belőle, hogy ha ide bevonulna a honvédség, Antonescu e területhez « fegyverrel » biztositaná jogát (21).

A délvidéki katonai események több vonatkozásban mutatták ki a honvédség hiányosságait illetve bizonyos technikai gyengeségeit. Különösen a fiatal légierő sínylette meg ezeket a napokat.

A Fővezérség a 3. hadsereg légi támogatására a repülő dandárt is mozgósította. Április 12.-én a veszprémi és a székesfehérvári repülő bázisokról szálltak fel a magyar bombázók, hogy a dandárparancsnok, Bánfalvy István vk.-ezredes személyes irányításával, több hullámban támadják a jugoszláv erődvonalakat. Egy közelfelderitő századot pedig egyenesen a gyorshadtesthez osztottak be, hogy az a levegőből biztosítsa e seregtest előrenyomulását. Ez a század az eszéki hidnál 6 gépet vesztett! Mindezt jugoszláv harci beavatkozás nélkül, csupán kényszerleszállások során. Egy másik gép a vukondai repülőtérnél zuhant le (22).

Balszerencse kísérte az 1. ejtőernyős zászlóalj első hadi alkalmazását is (23). A 300 főnyi zászlóalj egy részét a 3. hadsereg parancsnoksága Újverbásztól délre azzal a feladattal bízta meg, hogy április 12.-én a késő délutáni órákban vegye birtokába a szenttamási hidat és a Ferenc-csatorna további kijelölt hidait. Az ejtőernyős harccsoportnak a vizi átkelőhelyeket kellett volna épen kézbe kapnia és azokat a saját csapatok megérkezéséig tartani. A Veszprémből induló első gép — egy korszerűtlen Savoia-Marchetti 75 típus — valószínűleg a kormányszerkezet hibája folytán, alig hagyta el a repülőteret, lezuhant és felrobbant. A benne ülő 30 ejtőernyős közül 22, szörnyethalt vagy elégett. E szerencsétlenség után a Fővezérség a további ejtőernyős

---

(21) A román elgondolásokat lásd Andreas Hillgruber: *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu.* Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944, Wiesbaden 1954, 123. oldalán. (Kelet-Bánát 1918 óta Romániához tartozott!).

(22) Dr. Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-19453), Budapest 1961, 55. o.

(23) Lásd részleteiben Dombrády Loránd: « Egy ejtőernyős akció 1941-ben » c. cikkét a budapesti *Historia* folyóirat 1980. II. évf. 3. számában és a cikkhez beérkezett kortanúk értékes hozzászólásait ugyanezen folyóirat 1982. IV. évf. 1. számában.

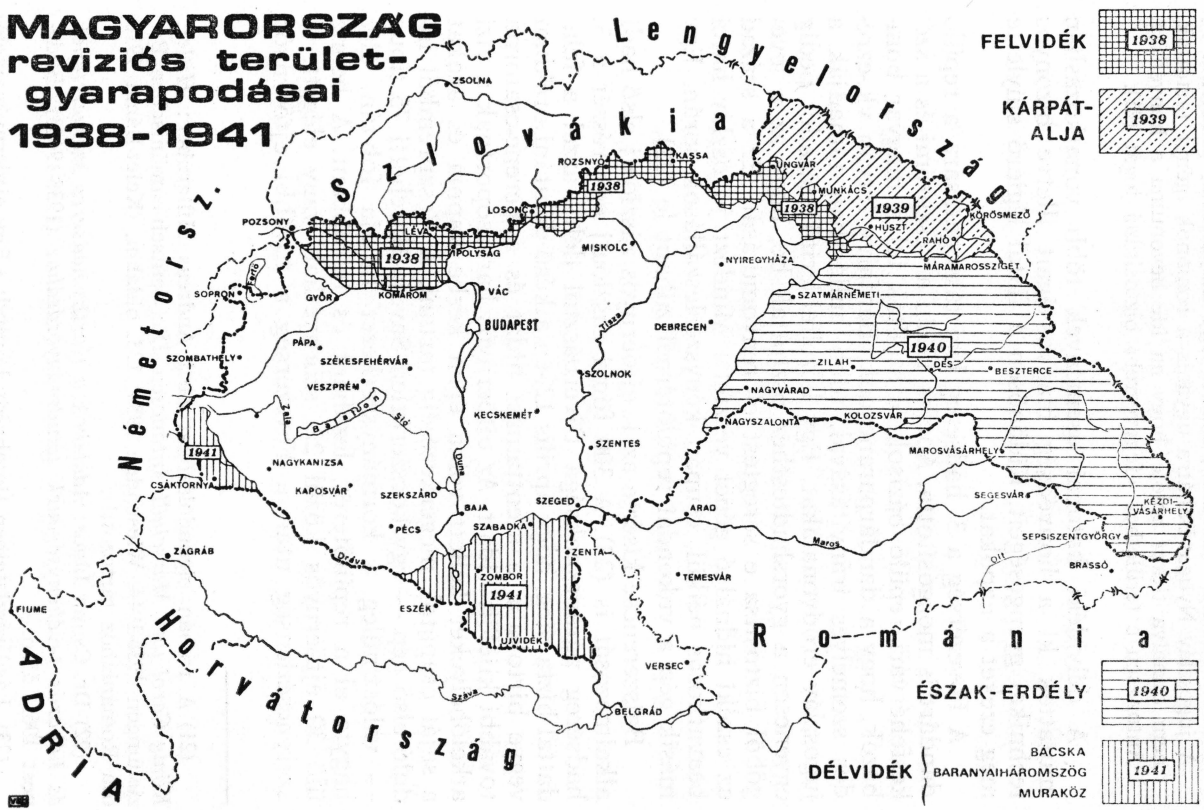
MAGYARORSZÁG
reviziós terület-
gyarapodásai
1938-1941
Lengyelország
Szlovákia
Németorsz.
Horvátország
Románia
ADRIA
FELVIDÉK
1938
KÁRPÁT-
ALJA
1939
ÉSZAK-ERDÉLY
1940
DÉLVIDÉK
BÁCSKA
BARANYAIHÁROMSZÖG
MURAKÖZ
1941
ZSOLNA
ROZSNYÓ
KASSA
UNGVÁR
MUNKÁCS
KÖRÖSMEZŐ
HUSZT
RAHÓ
MÁRAMAROSSZIGET
LOSONC
POZSONY
IPOLYSÁG
MISKOLC
NYIREGYHÁZA
SOPRON
GYŐR
KOMÁROM
VÁC
BUDAPEST
SZATMÁRNÉMETI
DEBRECEN
PÁPA
SZOMBATHELY
SZÉKESFEHÉRVÁR
SZOLNOK
ZILAH
DÉS
BESZTERCE
VESZPRÉM
NAGYVÁRAD
KECSKEMÉT
NAGYSZALONTA
KOLOZSVÁR
SZENTES
MAROSVÁSÁRHELY
NAGYKANIZSA
CSÁKTORNYA
KAPOSVÁR
SZEKSZÁRD
BAJA
SZEGED
ARAD
SEGESVÁR
KÉZDI-
VÁSÁRHELY
PÉCS
SZABADKA
ZENTA
SEPSISZENTGYÖRGY
ZÁGRÁB
TEMESVÁR
BRASSÓ
ZOMBOR
ESZÉK
FIUME
ÚJVIDÉK
VERSEC
BELGRÁD

bevetést le akarta fujni, de később, az egység hírneve fenntartása érdekében, mégis engedélyezte. Még ugyanaznap a koraesti órákban három gép 60 fővel felszállt. Sötétedett már, amikor a harccsoportot ledobták. Az ugrás színhelye, valószínűleg navigációs hibából, 25-30 kilométernyire esett a kijelölt célpontoktól. Így az ejtőernyősök a hidakat a páncélos egységekkel együttesen foglalták el. Ezeket sértetlenül véve birtokukba, igy feladatukat, ha nem is a tervezett modón, teljesitették (24).

Magyarország és a németek Szovjetunió elleni tervei

Nagy-Britannia 1941 április 6.-án, mint ahogy várható volt, megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal. Teleki Pál öngyilkosságának ténye és egyéb, itt helyszüke miatt nem részletezhető jelenségek, arra késztették Winston S. Churchill miniszterelnököt, hogy amíg magyar csapatok a brit hadsereggel nem kerülnek szembe, elálljon a Magyarország elleni hadüzenettől.

A Szovjetunióval viszont a magyar kormánynak az utóbbi években jó kapcsolatai voltak. Jugoszlávia megtámadása következtében azonban ez a viszony elromlott. Visinszkij külügyi népbiztoshelyettes április 12.-én fogadta Kristóffy József követet, aki kormánya megbízásából a Jugoszlávia elleni magyar katonai beavatkozás motivumait kívánta volt megmagyarázni. A szovjet politikus biráló megjegyzései után (25) a magyar diplomata csendesen (és találóan!) csak annyit válaszolt, hogy a Délvidékkel kapcsolatban « országa nem tett mást, mint amit a Szovjetunió tett 1939 szeptemberében, amikor kisebbségei védelmére lengyel területekre behatolt. » (26) — A továbbiakban Moszkva nem reagált a Bácska és a Muraköz Magyarországhoz való csatolásához, de a két ország viszonyát az 1941 április események láthatóan megrontották.

---

(24) Bárczy János: *Zuhanóugrás.* Budapest 1981,238. old.

(25) Ehhez tudnunk kell, hogy 1941 április 6.-án Moszkvában a szovjet kormány egy az előző napra visszadatált *barátsági* szerződést kötött az új jugoszláv kormánnyal. Ezzel politikai vonatkozásban kiélezte viszonyát a hitleri Németországgal.

(26) Gellért Andor: « Magyar diplomaták Moszkvában, 1934-1941 ». Közli: *Új Látóhatár,* München, 1975/1. szám 31. old. (E Magyarország háború alatti történetével kapcsolatos fontos és részletes fejezet megírásánál felhasználtam a témáról a párizsi *Irodalmi Újság* 1981/5-6. számában közölt tanulmányomat).

Ezzel szemben a Wehrmacht balkáni hadjárata után Magyarországon mind jobban megnőtt a német befolyás. Különösen állt ez a Magyar Királyi Honvédség felső vezetésére, ahol 1939 óta mind nagyobb elragadtatással szemlélték a német hadigépezetnek még az első világháborúból ismert és megbecsült működését. A magyar vezérkar politikai befolyással is rendelkező tárbornokai még több, még szorosabb együttműködést kívántak a németekkel — és ezt nem csak katonai vonatkozásban!

Mindezek legjobban azokban az *Emlékiratokban* jutottak kifejezésre, amelyekkel a Vezérkar Főnöke, Werth Henrik vezérezredes, 1941 május 6.-tól a kormányt egy a Német Birodalommal megkötendő katonai szövetség ügyében ostromolta — különös tekintettel a « küszöbön álló német-szovjet háborúra. » (27).

De nemcsak a vezérkarban, hanem a Magyar Királyi Honvédség tisztikarának túlnyomó többségénél is megtalálható volt a kritika nélküli, majd hogy ne mondjuk, szélsőséges németbarátság. Ennek konkrét okait érdemes röviden összefoglalni:

1. Az első világháború német szövetségének jó emléke tovább élt a háborút viselt, idősebb tisztekben, tábornokokban.

2. Az 1938 óta bekövetkezett magyar területgyarapodás, a trianoni bilincsek nagyrészének elvesztése kizáróan német (kismértékben olasz) támogatással illetve segítséggel történt.

3. A közös antikommunista nevelés.

4. Szerepet játszott minden bizonnyal a belső szociális reformokra való törekvés is. Hiszen a fiatalabb tisztikar 1941-ben jórészt már olyan társadalmi rétegekből tevődött össze, amelyek tagjai a Szekfű Gyula által oly találóan nevezett « neobarokk » magyar társadalmi berendezést — joggal — anakronisztikusnak tekintették. Ezzel szemben Németországban Hitler hatalomra jutása óta valami « új » társadalmi forma volt kialakulóban, olyan,

---

(27) A Vezérkar Főnöke 1941 május 6.-án, május 31.-én és június 14.-én nyújtott be *Emlékiratokat* a kormányhoz. Ezeket a hazai történeti irodalom ezideig részben csonkán és részben eléggé « elrejtve » közölte (ld. Karsai Elek: *Országgyarapítás-országvesztés*, Budapest 1961, II. kötet 76 és a köv. old. Vagy Adám-Juhász-Kerekes i. m. 357 és a következő oldalak). Anélkül, hogy tagadnánk Werth túlzott németbarátságát, az igazság érdekében meg kell említenünk azt is, hogy a Vezérkar Főnöke katonapolitikájában elsősorban magyar nemzeti érdekeket vélt védeni. Biztosra véve Európában Németország győzelmét a « háború utáni » dunamedencei területrendezésnél kívánt Romániával és Szlovákiával szemben az ország számára « jó pontokat » szerezni Hitlernél.

amely erős nemzeti tartalommal szociális reformokat is tartalmazott.

Mindezekhez érdemes hozzátenni azoknak a magyar katonai bizottságoknak felsőbb vezető körökben jól ismert jelentéseit, amelyek, berlini meghívásra, 1940 nyarától 1941 tavaszáig három ízben is a nyugateurópai csatatereken megvizsgálhatták a német hadigépezet sikereit és egyöntetűen kijelentették: *nincs Európában olyan hatalom, amely képes lenne a Wehrmachtot térdre kényszeríteni!* (28)

Mindezen előzmények után érdemes a kérdést megvizsgálni: mennyiben volt a magyar vezérkar a Hitler által már 1940 őszén elhatározott Szovjetunió elleni háború tervébe — az *Unternehmen Barbarossa*-ba — beavatva?

Hosszú ideig és bizonyos körökben még a mai napig is úgy tartják számon Magyarországon, mintha Adolf Hitler már 1940 telén bejelentette volna a küszöbön álló *keleti hadjárathoz* igényét a Magyar Királyi Honvédségre. Mindezekhez az állításokhoz első forrásként (egészen a legutóbbi időkig) Újszászy István vezérőrnagynak, a háborús főbünösök 1946-os nürnbergi perében tett tanúvallomására hivatkoznak. (29). Ehhez tudni kell, hogy Újszászy ezredesi rangban 1941-ben a vezérkari főnökség 2. osztályát, a felderítő- és kémelhárító osztályát vezette. Így feltételezhető, hogy hivatali beosztása szerint, tudomása lehetett a magyar katonai vezetés legbensőbb dolgairól. Csak éppen: Újszászy István 1945-ben szovjet fogságba került. Nürnbergben személyesen nem volt jelen. Tanúvallomását — és ez kézenfekvő — illetékes szovjet szervek állították össze. Ezt a tábornok a hadifogolytáborban, ahol — tudjuk! — személyi kiváltságokat élvezett, csak aláírta. (30). A nürnbergi Nemzetközi Katonai Bíróság előtt ezt a vallomást a szovjet ügyész olvasta fel. (31). Ma már ezt « történelmi forrásként » nem lehet elfogadni!

Annál kevésbé, mivel napjainkban teljes egészében ismertek az *Unternehmen Barbarossa*-val kapcsolatos német katonai és politikai okmányok, amelyekből *egyöntetűen kiderül*, hogy Hitler és tábornokai a Szovjetunió elleni hadjáratban saját hadseregükön kívül csak két másik ország hadseregének szántak szerepet. Ez az illető országok geopolitikai adottságából eredt. Finnországról és Romániáról van szó, azon országokról, amelyek a tervbevett keleti had-

---

(28) B. J., hdm. alezredes, München, közlése a szerzővel.

(29) Pld. Ádám-Juhász-Kerekes i.m. 346. old.

(30) Kádár Gyula szkv. vk.- ezredes, Budapest, közlése a szerzővel.

(31) *Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher.* Amtliche Ausgabe, Nürnberg 1947, VII. kötet, 370. old.

járatban a felvonuló német hadseregek szárnyait kellett biztosítaniuk és kormányaiknak Moszkával külön elszámolnivalójuk is volt. (Finnország a szovjet-finn háborúban, 1940 márciusában elvesztett Karél félsziget egyrészét, Románia pedig az 1940 júniusában a Molotov-ultimátum által elcsatolt Besszarábiát és Észak-Bukovinát kívánta volt német támogatással visszaszerezni.).

És Magyarország?

1941 március 17.-én Franz Halder vezérezredes, a Wehrmacht vezérkari főnöke személyes naplójába Hitler kijelentése nyomán ezeket jegyezte be: « *A magyarok megbízhatatlanok. Okuk sincs, hogy rátámadjanak Oroszországra!* » (32) Ugyanilyen értelemben nyilatkozott e tanulmány szerzőjének Adolf Heusinger tábornok is, aki a háború alatt a német szárazföldi hadsereg hadműveleti osztályának vezetője, Halder egyik legközvetlenebb munkatársa volt.

> Idézet leveléből: « Számunkra Magyarország kizárólag átvonuló területként jött számításba. Vagyis úgy, ahogy mi Magyarországot a balkáni hadjáratunk során igénybe vettük. Magyar csapatoknak az Oroszország elleni hadjáratban való felhasználására részünkről csak később került a sor, a készülő 1942-es nyári hadjáratunkhoz igényeltünk csapatokat... » Majd hozzáfűzi: « Meg kell mondanom, hogy a magyar hadipotenciált mi nem becsültük valami nagyra. Eltekintve a felszerelés gyengeségeitől, hiányzott a magyaroknál a jó altiszti kar és ennek következtében a tisztek kiesése esetén alig volt tartalék kéznél... » (33)

Walter Warlimont tűzérségi tábornok, a Wehrmacht főparancsnokság honvédelmi osztályának vezetője — és ebben a minőségben Jodl vezérezredes közvetlen munkatársa — e sorok írójához intézett egyik levelében ugyancsak leszögezte, hogy Hitler szigorú utasítása alapján az *Unternehmen Barbarossa* hadműveleti tervei kidolgozásánál csupán Finnországot és Romániát volt szabad jövendő szövetségesekként Oroszország ellen « betervezni ». Amikor ennek okát kérdeztem, az 1976-ban elhúnyt tábornok őszintén megmondta: Hitler sem Horthyval, sem pedig a magyarokkal nem szimpatizált! (34)

S valóban: 1941 április 24.-én, a jugoszláviai és görögországi győzelem után, amikor Horthy kormányzó Hitlert

---

(32) Franz Halder: *Kriegstagebuch.* Tägliche Aufzeichnungen des Chefs des Generalstabes des Heeres 1939-1942, Stuttgart 1963, I. kötet, 319. old.

(33) Adolf Heusinger ny. altábornagy levele a szerzőhöz (1974).

(34) Walter Warlimont szkv. — tűzérségi tábornok levele a szerzőhöz (1974).

mönichkircheni vasuti főhadiszállásán felkereste, a magyar államfő érdeklődésére, hogy hogyan is áll a német-szovjet viszony, és hogy megállja-e a helyét az a mende-monda, miszerint e vonatkozásban német részről « hamarosan » döntő változások következnek be — Hitler kitérően válaszolt. Szerinte a két ország kapcsolata « korrekt » és a Német Birodalom részéről a Szovjetuniót semmi veszély sem fenyegeti! (35). (Hat nappal később már a Wehrmacht támadásának pontos és végleges idejét is rögzítette).

Mindezekből már kiderül hogy a németeknek a Szovjetunió elleni hadjáratukhoz a Magyar Királyi Honvédségre *nem volt* szükségük! Nem volt szükségük azért sem, mert Hitler egy rövid, legfeljebb 6-8 hetes villámháborúra számított, amit saját hadseregével — 140 hadosztállyal — kívánt megvívni. A finneknek és románoknak csak a támadó csapatai szárnyain szánt az ellenfél erejét lekötő szerepet. A jórészt gyalogságból álló, gyengén felszerelt és gyengén motorizált magyar hadseregre a németeknek annál kevésbé volt szükségük, mivel Hitler nem kívánt a győzelmes keleti hadjárat után az « orosz kalácson », a várható zsákmányon, osztozkodni. Így attól tartott, hogy ha — függetlenül a minőség kérdésétől — Horthytól, honvédcsapatokat igényelne, akkor ezért adnia is kellene « valamit ». Vagy Antonescu kárára Dél-Erdélyből vagy, ki tudja, esetleg Galiciát, azt a Kárpáton túli területet, amely egykor a Habsburg monarchiához tartozott és még régebben Halicsként volt ismeretes Magyarországon...

Az igazság az, hogy ha valaki igazában a Magyar Királyi Honvédség oroszországi felhasználását szorgalmazta, az elsősorban és szinte kizárólag Werth Henrik és a köréhez tartozó vezérkari tisztek csoportja volt. 1942-ben, amikor Werthet a VKF éléről már hónapokkal előbb leváltották, egy volt tiszttársának személyes beszélgetés során, 1941 júniusára visszaemlékezve, ezeket mondotta: « Számomra az volt a legfontosabb, hogy mi ebből a háborúból ne maradjunk ki! » (36).

Magyarország hadbalépése a Szovjetunió ellen

A küszöbön álló keleti hadjárat vonatkozásában kezdetben maga Bárdossy László is sötétben botorkált. A kü-

---

(35) Részleteiben lásd Peter Gosztony: *Hitlers fremde Heere.* Das Schicksal der nichtdeutschen Armeen im Ostfeldzug, Düsseldorf 1976, 84 és a következő oldalak.

(36) Közli: *Magyar Nemzet,* Budapest, 1945 május 27.

lönböző forrású és különböző súlyú hírek között nem tudott eligazodni. 1941 június elején, Rómából visszatérve (ahol Mussolinivel találkozott), minisztertársai előtt kijelentette: a tengelyhatalmak a háborút tulajdonképpen már meg is nyerték! Ami meg a Szovjetuniót illeti, azzal baj nem lehet. Mussolini szerint is Sztálin realista államférfi, aki, ha arra kerülne a sor, a béke érdekében kész lesz a németeknek engedményeket tenni! (37).

Június elején a Wehrmacht Kelet-Európában nagyjából befejezte felvonulását. Megtörtént Antonescu beavatása is az *Unternehmen Barbarossa*-ba. Halder vezérezredes ugyanakkor Bukarestben tárgyalta meg a román hadsereg részvételét a hadjáratban. Visszajövet, útban Pozsony felé, június 19.-én gépe pár órára leszállt Mátyásföldön. A Budapest melletti katonai repülőtéren Werth Henrik vezérezredes, László Dezső vezérőrnagy és Sáska Elemér vezérkari alezredes fogadta. A vezérkari főnökök tanúk és tolmácsok nélkül folytatták megbeszélésüket. Nemsokkal később a magyar tisztek már útban voltak gépkocsijukkal Budapestre. Werth társait a következőkben informálta: Hitler Moszkvával szemben követelményeket kíván támasztani. Tárgyalásokra kerül a sor. Mivel ezeknek kimenetele bizonytalan és mivel a Szovjetunió nyugati határait a legutóbbi időkben igen megerősítette, Halder, kormánya nevében arra kéri a magyarokat, hogy a maguk részéről biztosítsák a kárpáti határokat. Más kívánsága nincs! Werth azonban ennyiből is értett. Társainak saját véleményeként kifejtette, a német-szovjet háború küszöbön áll! A magyar vezérkarnak mindent meg kell tenni a kárpáti határok megerősítésére, mert megtörténhet, hogy a Vörös Hadsereg magyar területen keresztül kísérli meg a német seregek hátába kerülni... (38).

Bárdossy is értett a szóból. A VIII. hadtest parancsnokának, Szombathelyi Ferenc altábornagynak még június 19.-én elküldték az utasítást az északkeleti határok megerősítésére. Mivel a hadtest személyi állományát már a németek balkáni hadjárata során hadilétszámra emelték, a szükséges készültségi állapotot a legrövidebb időn belül végre lehetett hajtani.

---

(37) Erre vonatkozóan lásd a német (!) diplomáciai jelentést Budapestről, amely ma az NSZK Külügyminisztérium politikai levéltárában a PA/Inland II g., Nr. 467/1941 jelzet alatt található.

(38) Sáska Elemér szkv. — vezérőrnagy visszaemlékezése, amelyet módomban volt Borsányi Julian hmt.- alezredes jóvoltából elolvasni.

1941 június 22.-én a hajnali órákban a Kárpátoktól a Keleti Tengerig három német hadseregcsoport, 140 hadosztály, átlépte a szovjet határt és megkezdte hadműveleteit a kétségkívül meglepett Vörös Hadsereg ellen.

Ugyan-e napon, a kora reggeli órákban, Otto von Erdmannsdorff, budapesti német követ, lakásán kereste fel Bárdossy miniszterelnököt. A kormányfő tőle értesült *hivatalosan* a német támadás tényéről és okairól úgy, ahogy ezt Berlinből prezentálták. (39). Kezünkben vannak az 1979 decemberben Bajorországban elhúnyt Erdmannsdorff követnek, a régi, weimari diplomáciai kar egyik megbecsült hivatásos diplomatájának kiadatlan visszaemlékezései, amelyeket még a hatvanas évek elején vetett papírra.

Ezekből idézünk: « Bárdossy a háború hírét örömmel fogadta. Válaszában kijelentette, hogy a magyar kormány a bolsevista fenyegetés veszélyével szemben régen közismert beállítottságánál fogva nemcsak teljes megértéssel fogadja a német elhatározást, hanem az a legnagyobb megelégedéssel tölti el. E vonatkozásban meg kell viszont jegyeznem, hogy nem igaz Bárdossynak a háború utáni perében tett azon kijelentése, miszerint én a miniszterelnöknek azt mondottam volna: remélhetően a német támadás tényéből a magyar kormány is levonja a szükséges tanulságokat! Ilyen kijelentést már azért sem tehettem, mivel ilyesmire miniszteremtől semmiféle felhatalmazásom nem volt... » (40).

Erdmannsdorffot a délelőtt folyamán Horthy is fogadta. A német követ Hitler személyes levelét hozta, amelyben az a kormányzót a Szovjetunió elleni háború okairól tájékoztatta. A levél ezekkel a mondatokkal zárult:

« Ami Magyarország magatartását illeti, Főméltóságú Uram, biztos vagyok abban, hogy nemzeti önérzete tudatában magatartásomat méltányolni fogja. Főméltóságú Úr! Ez alkalommal szeretnék köszönetet mondani a magyar hadsereg megértő intézkedéseiért, amelyek már a fokozott határbiztosítás puszta tényével akadályozzák az orosz oldaltámadásokat és orosz erőket kötnek le... » (41).

Ez volt minden. Hitler még egy fél mondat erejéig sem utalt arra, hogy a németek esetleg a Magyar Királyi Hon-

---

(39) « A szovjet csapatok fenyegető felvonulása a Német Birodalom határainál a Führert ellenlépések megtételére kényszerítették... ».

(40) Dr. Otto von Erdmannsdorff: *Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit von Mai 1937 bis Juli 1941.* Manuskript 1964 a szerző birtokában.

(41) Idézi Gosztony, i.m. 116. old.

védség Oroszország elleni aktiv részvételét kívánnák! Tudjuk, Horthy Miklós örömmel nyugtázta Hitler közléseit. A német diplomata visszaemlékezései szerint:

« A kormányzó köszönetet mondott az általa nagyszerűnek talált hírközlésnek. Huszonkét éve sóvárogva várta ezt a napot és most boldognak érzi magát. Évszázadok múlva is hálás lesz az emberiség a Führernek ezért a tettéért. 180 millió orosz szabadul fel a két millió bolsevista által ráerőszakolt iga alól. A Führernek ez a döntése meghozza majd a békét, mert Anglia és az Egyesült Államok kénytelenek lesznek felismerni, hogy Németország katonailag immár legyőzhetetlen » (42).

E lelkes szavak azonban egyelőre gyakorlati következmények nélkül maradtak. Horthy és Bárdossy arra figyeltek: mi lesz a német támadásra Churchill reakciója, *és*: mit fognak cselekedni a Magyarországgal szomszédos államok kormányai?

Június 23.-án összeült a minisztertanács. Itt Bárdossy László javaslatot terjesztett elő a szovjet kormánnyal való diplomáciai kapcsolatok megszakítására, hivatkozva a *Háromhatalmi Egyezményből* (1940) vállalt kötelezettségre. (Bárdossy budapesti népbírósági tárgyalásán ezt azzal indokolta meg, hogy Németország egy pillanatig sem tűrte volna el, ha közvetlenül a front mögött egy szovjet követség működött volna. A miniszterelnök kétszeresen tévedett. A *Háromhatalmi Egyezmény* nem kötelezte Magyarországot, hogy német felkérés nélkül kiálljon Berlin mellett. És ami a diplomáciai képviseletet illette: Bulgária, szintén tagja a *Háromhatalmi Egyezménynek*, a háború teljes időszaka alatt diplomáciai kapcsolatokat tartott fent Moszkvával — a németek megelégedésére!)

A minisztertanács Bartha honvédelmi miniszter szakvéleményét is kikérte: milyen fejleményei lehetnek a német keleti hadjáratnak? A vezérezredes katonás rövidséggel referált: « Miután a németek a lengyeleket három hét alatt győzték le, a franciákkal is kb. ennyi idő alatt végeztek, s miután a jugoszláv hadsereget tizenkét nap alatt megverték és három hét alatt az egész Balkánt elfoglalták, úgy gondolom, hogy hat hét alatt a németek Moszkvában lesznek és teljes egészében leverik Oroszországot! » (43).

Közben Bárdossy jelentést tett a kormányzónak. A minisztertanácsra visszatérve közölte, hogy Horthy hozzájá-

---

(42) Erdmannsdorff i. m. 44. old.

(43) Idézi Karsai Elek: *A budai Sándor-palotában történt 1919-1941*, Budapest 1963, 470. old.

máciai kapcsolatok megszakítását — egyes miniszterek ellenvetése mellett, tehát semmiképpen sem egyöntetűen — a Szovjetunióval határozati szintre emelte.

Erről még ugyanaznap este a moszkvai magyar követet is értesítették. Kristóffy József közben egy fontos számjeltávirattal jelentkezett. Ennek szövege (Ankarán keresztül) csak június 24.-én érkezett Budapestre. Érdemes idézni:

> « Molotov ma délután (június 23.-án. GP. megj.) kéretett, kérdést intézett Magyarország állásfoglalásával kapcsolatban a német-orosz konfliktust illetően. Közölte velem, hogy a szovjet kormánynak, mint azt már több ízben kijelentette, nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben; nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak. E tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele. Események gyors menete folytán azonban a szovjet kormánynak mielőbb tudnia kellene, hogy Magyarország szándékszik-e részt venni a háborúban, vagy semleges magatartást kíván-e tanúsítani. Közöltem, hogy a kormány álláspontja tekintetében nincsenek utasításaim, így a kérdés tisztázása tekintetében nem válaszolhatok (...) Miután Molotov mielőbbi választ kért, sürgős utasítást kérek... » (44).

Bárdossy a táviratot megkapta. Tudomásunk szerint azonban sem minisztertársainak, sem a kormányzónak nem mutatta be. A népbíróság előtt, négy évvel később, szóba jött Kristóffy jelentése. Bárdossy azzal védekezett, hogy erre a táviratra ő már a diplomáciai kapcsolatok megszakításával megadta a választ. (45).

Werth Henriket a június 23.-i minisztertanács határozata kellemetlenül érintette. Ő az azonnali hadüzenet mellett tört lándzsát, a keleti hadjáratot már a « saját háborújának » tartotta, amelyben a honvédségnek is kezdettől fogva részt kell vennie! Íróasztalfiókjában már készen állt a mozgósítási terv, amelynek alapján a honvédség zömét a Kárpátokon túlra irányította volna. Miközben saját hatáskörében már június 23.-ának délutánján egyes elitegységeket készenlétbe helyezett, Bartha Károly vezérezredes honvédelmi miniszterrel együtt leutazott Kenderesre, hogy ott a kormányzóval tárgyaljon. Erről egy, a Horthy családhoz igen közelálló személy a későbbiekben e tanulmány szerzőjének így számolt be:

---

(44) A teljes távirati szöveget közli Gellért i. m. 34 és 35. old.

(45) Bárdossy László: *A nemzet védelmében.* Utolsó beszédei az un. Népbíróság előtt, Fahrwangen Svájc 1976, 52. old.

« Horthy falusi otthonának terraszán fogadta a két katonát. 'Remélem, itt maradtok vacsorára?' kérdezte. A két katona szabadkozott. Ma este először lesz elsötétítés és így csak akkor fogadhatják el a meghívást, ha a vacsora után mindjárt távozhatnak. Így is történt. Közel két óráig tanácskozott a kormányzó a honvédelmi miniszterrel és a vezérkari főnökkel. A vacsorán a kormányzó és felesége, a honvédség e két vezetője és Gerlóczy Gábor huszárezredes, a kormányzó szárnysegéde vett reszt. A vendégek távozása után a kormányzó igen nyomott hangulatban volt. 'Te, Miklós' — szólt hozzá a felesége, 'nekem ez nem tetszik, mit keresett itt nálad ilyen sokáig ez a két katona? Csak nem akarnak téged háborúba kényszeríteni? Hiszen ez borzasztó volna! » — « Nyakamra tették a kést. Azzal fenyegettek meg, ha most nem veszek részt a háborúban, ez könnyen forradalmat válthat ki a honvéd-tisztikarnál. A honvédség becsülete követeli meg, hogy végre cselekedjünk! »

Werth tábornok más vonalon is szorgalmazta a magyar hadbalépést. Megtudva, hogy Bárdossy hajlanék további lépések megtételére, de ehhez Berlinből vár biztató szavakat, kapcsolatba lépett Kurt Himer vezérőrnaggyal, az 1941 februárja óta a Magyar Királyi Honvédség Fővezérségéhez beosztott német összekötő törzs parancsnokával és annak segítségét kérte.

Himer azonnal beszélt felettesével Alfred Jodl vezérezredessel, aki kijelentette: « Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de minden önkéntes felajánlást hálásan veszünk. Szó sincs arról, hogy Magyarország esetleges részvételét ne akarnánk! » (46). Erdmannsdorff már idézett visszaemlékezései szerint Himer üzenetét a magyar katonák « valószínűleg erősen akcentuálva adták tovább Werthnek és az Bárdossynak, hisz céljuk az volt, hogy a kormányfőt egy szovjetelleni háborúra rávegyék ».

Így vagy úgy: június 25.-ig Bárdossy László a háború megüzenése kérdésében még erősen hezitált, tulajdonképpen továbbra is Berlinből várva ehhez egy hivatalosnak vehető felszólítást.

Június 25.-én azonban több lényeges dolog történt. A királyi Románia már megüzente a háborút Moszkvának és a Pruthnál csapatai készenlétben álltak a Vörös Hadsereg elleni harcra, — amit 24 órával előbb tudtak Budapesten. De közben Bárdossy értesült a másik, Magyarországgal rivális dunamedencei államnak, Szlovákiának a német oldalon

---

(46) Idézi Kun József: « A német hadvezetés magyarországi politikájához, 1941 március-július ». Közli: *Századok*, Budapest, 1965/6. szám 1240. old.

való hadbalépéséről is és arról, hogy a Horvát Állam kormánya is elhatározta: önkéntes csapatot küld a keleti frontra. Rómából is érkeztek jelentések: vezető politikai körökben « érthetetlennek tartják » a magyarok várakozó álláspontját! « Egész Európa az antibolsevista kereszteshadjárat légkörében él — és a budapesti kormány csak a diplomáciai kapcsolatokat szakította meg ezideig Moszkvával. » — szólt az üzenet Mussolini környezetétől.

Himer vezérőrnagy aznap villásreggelin látta vendégül Werthet és vele együtt még három magyar tábornokot. Amikor a magyarok eltávoztak, a még együtt maradt németek elhatározták, amennyiben a magyar kormány nem lépne be a háborúba, önkéntes « népi németekből » egy « szabadcsapatot » (Freikorps) állitanának ki. Ezt az egységet német vezetés alatt a Wehrmacht rendelkezésére bocsájtanák.

Kassa titokzatos bombázása

Június 26.-a döntő fordulatot hozott a magyar hadbalépés történetében. Ekkorra már a gyorshadtest és közvetlen alakulatainak mozgósítása folyamatban volt. Bárdossy azonban még mindig tétovázott. Hitler felkérését várta, csitította a katonákat.

Kassa város légterében ezen a napon, déli egy óra körül, két, mások szerint három ismeretlen típusú, felségjel nélküli, de a gép törzsén és szárnyain a tengelyhatalmak egyöntetű ismertetőjelzésével, a « sárga csíkkal » ellátott bombázó jelent meg. Csak egyet fordultak, hogy bombaterhüket a kassai Postapalotára, egy közeli laktanyára és a környékbeli lakóházakra ejtsék. A meglepett légvédelem fel sem ocsudhatott bénultságából — a gépek délkelet felé már elhagyták a város légterét. Harminc volt a halottak és 285 a sebesültek száma. (47). Ugyanezen a napon Rahó térségében egy kétségkívül szovjet felségjelű repülőgép egy magyar vonatszerelvényt vett tűz alá.

Minderről Bartha és Werth tábornokok a legrövidebb időn belül értesítették Horthyt és Bárdossyt, kijelentvén, hogy a Kassát bombázó gépek « minden kétséget kizáróan »

---

(47) Az eddig legalaposabb és legjobb könyv, amely a kassai bombázással és az ezzel kapcsolatos, szétágazó problematikával foglalkozik Borsányi Julián szkv. alezredes tollából jelent meg Münchenben 1978-ban (*Das Rätsel des Bombenangriffs auf Kaschau*, 26. Juni 1941. Wie wurde Ungarn in den Zweiten Weltkrieg hineingerissen?). Ez a mű joggal képezi alapját minden eddigi és jövőbeli, a kassai bombatámadással foglalkozó kutatásnak.

szovjet eredetűek voltak. Bárdossy a kormányzó javaslatára még június 26.-án délután *rendkívüli minisztertanácsot* hívott össze, hogy ott — meg sem várva a kassai eset kivizsgálását, vagy legalább ellenőrzését! — a Szovjetunió elleni hadiállapot kinyilvánítását keresztülvigye. (Népbírósági tárgyalásán 1945-ben erről Bárdossy így szólt: « A hadiállapot beállása tekintetében egyetlenegy vélemény volt ellentétes. A belügyminiszter azt mondotta, hogy most még *ne*! Várjunk addig, amig a németek kifejezetten kijönnek követelésükkel. A többség, az egyhangú többség amellett foglalt állást, hogy a retorziót alkalmazni kell. Ez indította Keresztes-Fischert arra, hogy ellenvéleményét visszavonja... » (48).

A minisztertanács döntéséről a kormányfő még aznap a koraesti órákban értesítette Erdmannsdorff követet. A hadiállapot kihirdetésére másnap, június 27.-én került a sor, miután a hajnali órákban a magyar légierő több galiciai várost bombázott. A sajtóban is közzétett hivatalos nyilatkozat szűkszavú volt és tudatosan kerülte a « hadüzenet » kifejezést. (49). Bárdossy 1941. június 27-én délelőtt a Parlamentben is bejelentette, hogy Magyarország — a kassai bombázás miatt — beállottnak tekinti a hadiállapotot a Szovjetunióval. Érdemes megjegyezni, hogy a bejelentést a jelenlevő képviselők — köztük az ellenzékiek is — észrevétel, ellenvetés nélkül, elfogadták.

Személyi észrevétel

Kassa város bombázásának tényét a Szovjetunió elleni hadbalépés *casus belli*-jeként nem lehet elfogadni. Még akkor sem, ha — tegyük fel! — a várost valóban szovjet gépek támadták volna meg. Hiszen a háború alatt például amerikai gépek navigációs hibából bombázták a svájci Schaffhausent és Zürichet is — anélkül, hogy ezt a svájci kormány részéről hadüzenet követte volna. *Németek* lettek volna a kassai támadók, ahogy ezt már 1941-ben a budapesti közvélemény nagyrésze vélte? Miért? Hiszen Hitlernek — miként azt a fentiekben kifejtettük — nem volt szüksége a Magyar Királyi Honvédségre! *Szlovák* pilóták, bosszuból Kassa elvesztéséért, támadtak a levegőből a városra, hogy utána gépeikkel a nagy szláv testvérhez, a Szovjetunióhoz dezertáljanak? Vagy — ahogy mostanában egyes történészek Bu-

(48) Bárdossy i. m. 105. old.

(49) Horthy visszaemlékezéseiben erről így ír: « Egy ilyen deklaráció a két ország méretei között fennálló igen nagy különbségre és erőink csekély voltára tekintettel valóban nevetségesnek látszott előttem! » I. m., 226. old.

dapesten vélik — « a *román* kucsma alatt » kell keresni a támadókat, mivel Antonescunak érdekében állott, hogy amíg hadserege a keleti fronton vérzik, a hátában ne álljanak ott a honvédcsapatok? (50) Esetleg — amit mi magunk nem tudunk elhinni — Werth tábornok emberei ültek volna a bombázókon, hogy « titkos küldetésben » Bárdossyt végre kimozdítsák « várakozási » állapotából?

Valójában nem is az a döntő, hogy milyen nemzetiségű pilóták is ültek az ismeretlen bombázók fülkéjében, és ki adta ki a parancsot! *Kassa bombázása csak az ürügyet szolgálta a hadbalépéshez!* És hogy mindez *önkéntes* alapon, *német nyomás nélkül,* tulajdonképpen az adott történelmi helyzet és hangulat bűvkörében és abban a reményben történt, hogy a háború utáni dunamedencei területi újrarendezésnél Antonescu és Tiso mellett ne maradjunk hátrányban — csak bonyolítja az eseménysort! Mit használt ebben a légkörben Krudy Ádám repülőszázados Kassáról küldött és Bárdossynak szóló levele, amelyben állitólag kétségét fejezte volt ki a támadó gépek szovjet eredetét illetően? Vagy a szovjet Tájékoztatási Iroda 1941 június 27.-i kommünikéje, amely tagadta, hogy a Kassát támadó gépek oroszok lettek volna? Horthy Miklós őszintén gondolta, amikor Hitler június 22-i levelére egy nappal a magyar hadbalépés után, június 28.-án, így válaszolt:

> « ... A nagy küzdelem, amelyet Kegyelmes Uram a bolsevizmussal szemben mindig elfoglalt álláspontjához híven ez ellen az ázsiai veszély ellen kezdett, nem csupán a magyar nemzetet, hanem egész Európát Kegyelmes Urammal szemben örök hálára kötelezi. A szolidaritás szellemében kormányom közvetlenül a szovjet-orosz háború kezdete után megszakította a diplomáciai összeköttetést a szovjetorosz kormánnyal és amikor a szovjetorosz légierő magyar terület felett ismételten orvul bombatámadásokat intézett, elrendeltem a hadiállapot kimondását Oroszország ellen. Boldognak nevezem magam, hogy fegyvereink, vállvetve a dicsőséges és győzelmes német sereggel, részt vesznek a kommunista veszélyfészek elpusztítására és kultúránk fenntartására irányuló keresztes hadjáratban... » (51).

Ekkor már a Kárpátokban magyar felderítőegységek harcban álltak a szovjet határvédelemmel és felvonulóban volt a támadásra kiszemelt gyorshadtest.

---

(50) Ölvedi Ignác: « Suceavából szálltak fel a Kassát bombázó repülőgépek ». Közli: *Magyar Hirlap,* Budapest, 1981 november 22. E tárgyról, több cikk után, egy hosszabb értekezést is jelentetett meg a budapesti *Honvédelem* 1981 év 9. és 10. számaiban.

(51) Idézi Karsai: *Országgyarapítás-országvesztés,* Budapest 1961, 109 és 110. old.

III.

Magyarország a Szovjetunió elleni háborúban

A Szovjetunió elleni hadjárat első magyar hősi halottai a légierő soraiból kerültek ki. A Husztra kitelepült 1. repülődandár parancsnoksága már 1941 június 27.-én távol- és közelfelderítő gépeket, majd röviddel rá bombázó gépeket küldött a Kárpátokon túli galiciai területekre. A cél az ottani szovjet katonai erők kipuhatolása, illetve stratégiai célpontok elleni támadás volt. A magyar repülők számára kevésbé a szovjet elhárítás, inkább maga a légiút rejtett veszélyt, mivel bevetésük során, az oda- és visszaúton, át kellett repülniük a Kárpátok fölött, ahol a nyári időszak ellenére, ködös, esős időjárás uralkodott. Különösen érintették ezek a körülmények a nyitott pilótaülésű vadászgépeket.

Június 29.-én feladata végrehajtása közben Zelona térségben így veszett el egy Sólyom vadászgép. Pilótái — Sallay István zászlós és Bányai László főhadnagy — soha nem kerültek elő. Ők a keleti front magyar csapatainak első hősi halottai. (1).

Június 30.-án Szombathelyi Ferenc altábornagy törzskarával egyetemben Husztra érkezett. Itt alakult meg hivatalosan a *Kárpátcsoport*; ehhez tartozott az eddig már az Uzsoki- és Vereckei hágó körzetében aktív tevékenységet kifejtő 8. határvadász dandár és a Tatárhágó térségében felvonult 1. hegyi dandár csapatain kívül a gyorshadtest három dandárja is (2). A *Kárpátcsoport* nem a németeknek, hanem a Honvéd Vezérkar Főnökének volt alárendelve. Így Werth Henriktől kapták meg a támadási parancsot is, amelynek értelmében július 1.-én reggel 7 órakor a főerők Körösmező-

---

(1) Csanádi: Nagyváradi: Winkler: *A magyar repülés története*, (2. kiadás) Budapest 1977, 233. old.

(2) A *gyorshadtest* dálnoki Miklós Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt a következő seregtestekből tevődött össze: 1. lovas dandár Vattay Antal vezérőrnagy vezetése alatt, 1. gépkocsizó dandár Major Jenő vezérőrnagy vezetése alatt, 2. gépkocsizó dandár Vörös János vezérőrnagy parancsnoksága alatt. Ezenkívül a különböző, a *gyorshadtest*-hez beosztott közvetlen csapatok mint pld. hiradós, kerékpáros zászlóaljak illetve légvédelmi osztály.

ről a Tatár-hágón keresztül megkezdték Galicia elleni támadásukat. Különböző járőrcsatározások után Vjaszkov térségében a szovjet határvédelem június 30.-án egy magyar zászlóalj támadását megállította. Himer vezérőrnagy naplója szerint itt a magyarok rövid órákon belül húsz halottat vesztettek (3).

A *Kárpátcsoport* hadműveletei július 1.-től július 7.-ig tartottak. Ez idő alatt a magyar főerők a Tatárhágón keresztül vonulva, Kolomeát elfoglalva a Dnyeszterig törtek előre, amelyet a 2. gépkocsizó dandár július 5.-én Zalescsiki helységnél elért. Tőlük északra Rakovszky tábornok csoportja (a megerősített 8. határvadász dandár) a Vereckei és Toronyi hágót maga mögött hagyva a gyorshadtest egy dandárja támogatásával Stanyslav városkát elfoglalva július 6.-án szintén elérte a Dnyesztert. A Kárpátcsoporttól északra a német 17. hadsereg operált, a magyaroktól délre pedig a német 11. hadsereg román csapatokkal egyetemben nyomult keletnek.

Jóllehet a honvédek galiciai hadműveletei egy olyan térségben folytak le, ahonnan — erő kímélése céljából — a szovjet hadvezetőség kivonta csapatait, egyes helységeknél és folyami átkelőhelyeknél veszteségekkel járó utóvédharcokra került a sor. Gondot okozott a Kárpátcsoport parancsnokságának a szovjetek által felrobbantott hidak és vasuti alagutak időbeni rendbehozásának a kérdése. Főleg a Kárpátok keleti lejtőinél Dgyelatin-Kolemea térségében, amelyek az utánpótlást is veszélyeztették. (Az élen haladó 2. gépkocsizó dandár részére a lőszert így repülőgépeken kellett előreszállítani (4). Ami a galiciai polgári lakosság magatartását illeti, ez a bevonuló honvédekkel szemben nem volt ellenségesnek mondható. Galicia tudvalevően 1918-ig az Osztrák-Magyar Monarchia egy része volt. Az idősebb korosztály, de a középkorúak sem láttak « ellenséget » a magyar katonákban, akik — kevés kivételtől eltekintve — hazájukon kívül fegyelmezetten és tisztességgel viselkedtek.

Az aránylag gyors galiciai térnyerés a Kárpátcsoport szervezési és haditechnikai hiányosságait nem rejthette el. A seregtestek motorizálásán nem segített sokat, hogy a

---

(3) Idézi Kun József: « A német hadvezetés magyarországi politikájához, 1941 március-július ». *Századok*, Budapest, 1965-6. szám 1243. old.

(4) Tóth Sándor: « A Horthy-hadsereg gyorshadteste a Szovjetunió elleni rablóháborúban », HK, Budapest, 1966 évi 2. szám, 234. old.

hiányzó katonai gépkocsik helyébe nagyszámú polgári gépkocsit is « bevonultattak ». Ezeknek nagyrésze a felázott és amúgyis rossz galiciai útakon hamar felmondta a szolgálatot. Megjavítani őket nem nagyon lehetett: nemcsak a javító műhelyek, hanem a megfelelő alkatrészek is hiányoztak.

Ehhez járult még az is, hogy a Kárpátcsoport tulajdonképpen egy ad hoc összeállított kisebb hadsereg volt, jórészt a modern hadviselésnél kevésbé használható fegyvernemekkel. Még kerékpáros zászlóaljai is voltak. Maga a *gyorshadtest* is lényegében csak nevében viselte a « gyors » jelzőt. A 160 páncélosának majd a fele az elavult olasz Ansaldo CV-35 törpepáncélosból állott. Ezek az oroszországi útakon ellenséges behatás nélkül is hetek alatt a szó szoros értelmében tönkrementek. Pedig Werth külön is figyelmeztette dálnoki Miklós Béla vezérőrnagyot: nagyon vigyázzon páncélosaira, mert pótolni nem fogják azokat (5).

A gyorshadtest útja Ukrajnában

A Dnyeszter folyó elérésével új szakasz kezdődött a honvédség keleti hadjáratában. Már július 6.-án Werth vezérezredes íróasztalára került Gerd von Rundstädt tábornagy, a német « Dél » hadseregcsoport parancsnokának kívánsága a honvéd erők további felhasználását illetően. Ezek szerint a németek a küszöbön álló ukrajnai hadműveletekhez csak a *gyorshadtestet* igényelték, megfelelő kiegészítő egységekkel együtt. A 8. határvadász dandár és az 1. hegyi dandár — javasolták — váljék ki az arcvonalból és maradjon megszálló csapatként Galiciában. Werth döntése nem váratott magára sokáig: július 7.-én a magyar Vezérkar Főnöke beleegyezését adta a *gyorshadtest* német alárendeltségbe való helyezésére (6). Ezzel a *Kárpátcsoport* mint hadműveleti egység, megszűnt létezni. Szombathelyi Ferenc altábornagy visszatért Kassára, míg az előbb megnevezett két magyar dandár « katonai-közigazgatási feladatok elvégzésére » Galiciában maradt.

Július 8.-án Vörös János vezérőrnagy vezetése alatt álló 2. gépkocsizó dandár Zalescsiknél átkelt a Dnyeszteren és a

---

(5) Dálnoki Miklós Lajos: *Édesapám, dálnoki Miklós Béla élete és katonai működése.* Kézirat 1968-ból, a szerző birtokában. I.m. 6. old.

(6) Dr. Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-1945), Budapest 1961, 87. old.

Szeret folyót is maga mögött hagyva Gelobotcsik helységig nyomult előre. Követte őt a hadtest másik két dandára is (7). Július közepén a magyaroktól északra tevékenykedő német csapatok majd mindenütt elérték az 1939-es szovjet határt és előkészületeket tettek az úgynevezett « Sztálin-vonal », a régi, részben már leszerelt erődrendszer áttörésére. A német « Dél » hadseregcsoport feladata lett a szovjet « Délnyugati-Front » főerőinek bekerítése és megsemmisítése. Ebben működött közre a magyar *gyorshadtest*, amely július 23.-tól kezdve Tulcsin térségéből a Bug folyó nyugati partján a német 17. hadsereg alárendeltségében nyomult előre a Fekete-tenger irányába. A németek általánosságban meg voltak elégedve a magyarok teljesítményével. Igaz, az utánpótlás egy részét ők vették a kezükbe. Nemcsak a honvédek élelmezéséről gondoskodtak, de vállalták a német típusú lövegek lőszerellátását és a gépkocsik üzemanyag ellátását is. Nyelvi problémát az egymás közötti érintkezés nem okozott. A legtöbb magasabb rangú honvédtiszt még az Osztrák- Magyar Monarchia idejében kezdte meg katonai pályafutását: értette és beszélte a német nyelvet.

Ami meg a magyar katona virtusát illeti, azt a németek nem egyszer olyan haditény alapján ismerhették meg, mint amely 1941 augusztus elején Umántól délre, Pervomajszk körzetében történt. Egy német szemtanú ezt a háború után visszaemlékezéseiben így írta meg: « Reggel ismét kemény harcban álltunk a kétségbeesetten védekező ellenséggel, akik egy magas vasuti töltés mentén ásták be magukat. Már négyszer rohamoztunk és mind a négyszer visszavertek bennünket. A zászlóaljparancsnok káromkodott, a század parancsnokok azonban tehetetlenek voltak. Ekkor, a tűzérségi támogatás helyett, amit számtalanszor kértünk, egy magyar huszárezred jelent meg a színen. Nevettünk. Mi az ördögöt akarnak ezek itt csinálni?! Ez egy kicsit túlsok lesz az ő kecses, elegáns lovaiknak!

Hirtelen megdermedtünk: ezek a magyarok megbolondultak! Lovasszázad, lovasszázad után közeledett felénk. Parancsszó hangzott. A bronzszínűresült karcsú lovasok szinte odanőttek a nyereghez. Ezredesük, fénylő arany parolival a nyakán, kirántotta a kardját. Négy vagy öt könnyű páncélgépkocsi vágodott ki a szárnyakra, az ezred pedig a délutáni napban, csillogó kardokkal végig vágtázott a széles síkságon. Seydlitz rohamozhatott egykoron így! Minden elővigyázatosságról megfeledkezve kimásztunk az állásainkból.

Olyan volt az egész, mint egy nagyszerű lovasfilm! Eldördültek az első lövések, aztán mindinkább ritkábbak lettek. Kidülledt szemmel, hitetlenkedve láttuk, hogy a szovjet ezred, amely eddig

(7) A *gyorshadtest* kereken 24.000 főből állott.

oly elkeseredett fanatizmussal védte ki támadásainkat, megfordul és pánikszerűen hagyja ott állásait. A diadalmas magyarok pedig maguk előtt űzték az oroszt és csillogó szablyájukkal aprítják őket. A huszárkard úgy látszik kicsit sok volt az orosz muzsik idegeinek! Most az egyszer a primitív fegyver győzedelmeskedett a modern felszerelés felett... » (8)

Az umani csata után a *gyorshadtestet* a német 1. Páncéloscsoportnak rendelték alá. Pervomajszk város térségében gyülekeztek. Dálnoki Miklós vezérőrnagy szívesen vette volna, ha dandárjai nyolc-tíz nap pihenőt kaptak volna. « A kerékpárosok szive, tüdeje tönkre van. 32 napja pihenés nélkül tart az előrenyomulás. A kerékpár és gépkocsi anyag gyökeres javításra szorul » jelentette Budapestre, de mindjárt hozzáfűzte, hogy a veszteségek aránylag nem nagyok, a *gyorshadtest* eddig aránylag nyugodt frontszakaszon küzdött (9).

A német hadvezetőség azonban versenyt futott az idővel: a visszavonuló szovjet csapatok nyomában akart maradni. Dálnoki Miklós is megkapta az új parancsot: három dandárjával forduljon délnek és a Bug és Ingol közötti kb. 45 kilométeres frontsávon közelítse meg a feketengeri Nyikolajev kikötővárost! Hogy az ellenfelet előrenyomulásában késleltesse, a szovjet hadvezetőség a visszavonulás során előszeretettel gyakorolta a sztálini « felégetett föld » taktikáját. A gyorshadtest egyik főtisztje, Lengyel Béla írta volt későbbi visszaemlékezéseiben, hogy « kísértetiesek voltak az augusztusi éjszakák, midőn távolban és közelünkben dühös, lobogó lánggal égtek a falvak és a tanyák. Apokaliptikus volt a kép! » (10).

Augusztus 14.-én a *gyorshadtest* első egységei elérték Nyikolajev városát. Ott a német hadvezetőség megállította a támadást. Amíg ugyanis a magyarok északról közelítették meg e fontos feketetengeri kikötővárost, addig nyugatról a német 11. hadsereg alárendeltségében román kötelékek is beértek Nyikolajevbe. A német hadvezetőség tisztában volt a magyar-román viszállyal. El kellett kerülni, hogy a két « szövetséges » hadsereg esetleg Nyikolajev ostroma

---

(8) Erich Kern: *Der grosse Rausch,* Zürich 1948, 54.-55. old. Azonosításunk alapján itt az 1. lovas dandár 3. huszárezredéről lehet szó, amely Pongrácz Pál ezredes parancsnoksága alatt állt.

(9) Közli Csima i.m. 91. old.

(10) Béla von Lengyel: « Die ungarischen Truppen im Russlandfeldzuz 1941 », *Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift,* Frauenfeld, 1960 évi 10. szám.

ürügyén egymásnak essék. Tehát bölcsen úgy döntöttek, hogy sem a román, sem a magyar csapatokat nem engedik be a városba. Az olasz « Torino » hadosztályt a Déli-Bug vonalára felvonultatva a lehetőségét is kiküszöbölték annak, hogy román vagy magyar katonák egymással érintkezésbe kerüljenek. S Nyikolajevet augusztus 16.-án német csapatok foglalták el.

A nyikolajevi előrenyomulás után a *gyorshadtest* még keletebbre került. Krivoj Rog területét jelölték ki gyülekezési célra. A beérkezett csapatoknak ott módjukban volt pár napot pihenni. Különösen az 1. lovas dandár sínylette meg az elmúlt heteket: a rossz utak, az óriási távolságok és a júliusi-augusztusi ukrajnai hőség, illetve a vízhiány szinte megtizedelte a lóállományt. Augusztus második felében a dandár egy ezred erősségre olvadt le. Tulajdonképpen csak a gépesített egységek és a kerékpáros zászlóaljak voltak — úgy-ahogy — bevetésre kész állapotban (11). Dálnoki Miklós maga is sürgette a *gyorshadtest* mielőbb felváltását. Budapestről igéretet is kapott, hogy Horthy kormányzónak a német főhadiszálláson küszöbön álló látogatása alkalmával, ezt az ügyet megbeszélik.

Horthy dilemmája

A királyi Várban nagy figyelemmel szemlélték a keleti front hadieseményeit különösen az ezzel kapcsolatos politikai helyzetet. A német hadsereg, úgy tűnt, hű maradt eddigi sikereihez. Gyors és határozott hadvezetéssel, kítűnő harcikedvvel és kipróbált fegyvereivel a sztálini Vörös Hadsereget szinte a teljes összeomlás peremére vetette. Ez ma már történelmi tény, amelyet Hruscsov szovjet párttitkár uralmának utolsó esztendeiben nem egy szovjet tábornok és történész is elismert (12). Rövid hetek leforgása után Franciaországnál háromszor nagyobb terület jutott a németek birtokába. Augusztusban már Leningrádot fenyegette a Wehrmacht, Minszk elesett, a harcok az ukrán metropolis, Kiev birtokáért folytak. Délen pedig a Fekete-tenger-

---

(11) Csima i.m. 94. old.

(12) Generalmajor Pjotr Grigorenko: *Der sowjetische Zusammenbruch 1941*, Frankfurt 1969. (Az eredeti orosznyelvű tanulmányt Grigorenko szovjet tábornok 1967-ben küldte be a moszkvai « Voproszi Isztorii KPSZSZ » folyóirat szerkesztőségéhez, amely nem vállalta a közlést). Továbbá: A.M. Nyekrics: *Így történt... 1941 június 22*, Budapest 1967.

parti Odesszát zárták körül éppen a szövetséges német és román csapatok.

Külpolitikai vonatkozásban azonban történt egy és más, amely Horthy számára a német katonai sikerek értékét bizonyos vonatkozásban csökkentette. Június 22.-ével a Szovjetunió kitört eddigi politikai izoláltságából. Rövid időn belül Nagybritannia, a Szabad Franciaország, Lengyelország és valamivel később az Amerikai Egyesült Államok szövetségese lett. Churchill brit miniszterelnök, aki mint ismeretes Franciaország 1940-es kapitulációja után megalkuvás nélkül folytatta a küzdelmet Hitler és a német hódító politika ellen, 1941 június 22.-i híres rádióbeszédében szövetséget kínált fel a Szovjetuniónak, amelyet Sztálin sietett elfogadni. A szavakat hamarosan tettek követték: már 1941 augusztus végén befutott Arhangelszk kikötőjébe a britek első (még szerény) hadiszállítmánya: 48 repülőgép. További konvojok jövetelét is jelezték. Roosevelt elnök is elküldte Moszkvába személyi megbizottját, hogy az megérdeklődje: milyen anyagi segítségre, katonai árúhitelre van szüksége a Szovjetuniónak.

Ez időben a londoni kormány előkészületeket tett Irán megszállására, mégpedig a Szovjetunióval karöltve. Erre augusztus végén sor is került. Ezáltal a Kaukázus térségében egy közös stratégiai szovjet-brit határ alakult ki, amely nemcsak a közvetlen összeköttetés által jelentett a két fél számára előnyöket, hanem azt is lehetővé tette, hogy szükség esetén egy brit expediciós hadsereg erősítse meg a Vörös Hadsereg déli arcvonalát (13). Ha pedig ez megtörténik, a magyar csapatok Ukrajna földjén könnyen brit egységekkel találhatják szembe magukat!

Szeptember elején a kormányzó, titkos csatornákon keresztül, egy ilyen eshetőségről értesült (14). Ez is közbe-

---

(13) Erre vonatkozóan lásd Robert E. Sherwood: *Roosevelt und Hopkins*, Hamburg 1948 c. könyvet, amelyben többek között a brit katonai segítség is többször megemlítést talál. Harry Hopkins Roosevelt elnök személyes megbizottaként járt 1941 második felében Moszkvában, tárgyalt Sztálinnal, aki Hopkins feljegyzései szerint — 1941 őszén, szorongatott katonai helyzetében nem a Kaukázus, hanem Ukrajna védelmére igényelt brit csapatokat. (I.m. 304. old.) Tegyük hozzá mindjárt, hogy a kérelem egy egyszeri kérelem maradt és a későbbiekben Sztálin nem tért vissza az ügyre.

(14) Legalább is ilyen értelemben informálta a német Sicherheitsdienst vezetőségét egy budapesti bizalmi jelentés, amelyet Hamburgban 1941 október 11.-én egy August Warnecke nevű személy Werth Henrik menesztésével kapcsolatban írásban összefoglalt. A « titkosnak » klasszifikált jelentés másolata birtokomban. Eckhardt

játszhatott elhatározásában, hogy egy magyar-brit katonai összecsapást minden körülmények között elkerülendően, a *gyorshadtestet* mielőbb visszahozza az országba. Ezt tanácsolta neki egyébként Bethlen István gróf is és ilyen irányban befolyásolták őt az 1941 julius végi — augusztusi hazai események is, amelyek a horvát-magyar és (főleg!) a magyar-román viszonyt ismét kiélezték (15).

Ezekhez járult hozzá a « Werth-probléma » is. A Honvéd Vezérkar Főnöke kezdettől fogva keveselte Magyarország katonai erőfeszítését a Szovjetunió elleni háborúban. Azzal érvelve, hogy Antonescu Romániája 24 hadosztállyal veszi ki részét a « bolsevizmus elleni kereszteshadjáratban » és ezzel Hitlernél már eleve előnyöket biztosít országának a « háború utánra », az eddigi magyar « mulasztásokat » kiküszöbölően, a honvéd haderő *fele* részének, azaz négy-öt hadtestnek a keleti frontra való kiküldéséért szállt sikra. A kormány megkérdezése nélkül augusztus 5.-én e vonatkozásban már konkrét igéretet tett a budapesti német katonai attasénak. Augusztus 19.-i. Bárdossyhoz intézett memorandumában pedig kijelentette: miközben a németeknek soronkövetkező hadműveleteihez újabb hadtesteket kínálunk fel, tisztáznunk kell Hitlerrel Magyarország háború utáni területi és gazdasági igényeit (16). A kormányfő a maga részéről minden további nélkül elvetette Werth memorandumát. Az augusztus 26.-án Horthyhoz irt felterjesztésében Bárdossy mindezt « fantasztikumnak » minősítette és ki-

---

Tibort jelöli meg a kormányzó informátoraként és azt írja: « London az USA-n keresztül gyakorolt nyomást a magyar kormányra, hogy Budapest, ha nem akar a Brit Birodalommal háborúba keveredni, mielőbb vonja vissza Ukrajnából csapatait... »

(15) A magyar-horvát viszonyt a muraközi határ kérdése terhelte 1941 júliusában, míg augusztus 9.-én — megelőző határvillongások után — Fiátfalva-(Filias) körzetében, Erdélyben, magyar-román összecsapásra került a sor. A több órás tűzharcnak, amelyben magyar részről a 34. határvadász zászlóalj vett részt, több halottja és tucatnyi sebesültje volt. Ugyanakkor Antonescu Berlinben élesen kikelt egy állítólagos háború utáni terv ellen, mely szerint Nyugat-Bánát Magyarországhoz fog tartozni. Pozsonyban is tiltakoztak a magyarok ellen, mert a berlini *Völkischer Beobachter* 1941/224. száma egy olyan keleteurópai térképet közölt (tévedésből, miként a vizsgálat kiderítette), amelyen az önálló Szlovák Állam egyszerűen Magyarország határain belül, mint magyar Felvidék szerepelt. A királyi Várban, joggal, egy ismét Magyarország ellen megalakítandó új kisantanttól féltették az országot.

(16) Lásd részleteiben Horthy Miklós titkos iratai c. dokumentum kötet, Budapest 1962, 300, és a további oldalakat, ahol Bárdossy László miniszterelnök a kormányzóhoz írt augusztus 26.-i levele olvasható.

jelentette, hogy a Werthtel kapcsolatos eddigi tapasztalatokat is tekintetbe véve, a vezérezredessel való további együttműködésre nem lát lehetőséget (17).

Horthy ezekután magánkihallgatáson fogadta Werthet. A beszélgetés részleteit nem ismerjük. A kormányzó visszaemlékezéseiben az ügyet meg sem említi. Csak az eredmény ismeretes. Werth Henrik vezérezredes szeptember elején benyújtotta lemondását, amit Horthy elfogadott. Ekkor már tudhatta, kit tesz a távozó vezérkari főnök helyébe: Szombathelyi Ferenc altábornagyot, a kassai VIII. hadtest parancsnokát.

Az 54 éves Szombathelyire a kormányzó fia, Horthy István hívta fel apja figyelmét. A kassai hadtestparancsnok, Galiciából visszaérkezve, valamikor augusztus elején Horthy Istvánnál vacsorázott. Ez alkalommal elmondta a Kárpát-csoport élén szerzett tapasztalatait és annak a véleményének adott kifejezést, hogy a Szovjetunió elleni hadjárattal a háború kimenetele kérdésessé vált. Véleménye szerint ebben az adott helyzetben a magyar erőket kímélni kell: tartalékolni a későbbi időkre; akkorra, amikor az ország fennmaradásának biztosításánál szükség lesz rájuk — a közvetlen szomszédok ellen. A kormányzó idősebb fia, akinek Hitler-ellenessége már akkor közismert volt, azt javasolta vendégének, hogy a tábornok mindezt közölje egy emlékiratban a kormányzóval. Szombathelyi el is készítette memorandumát és augusztus végén Horthy István útján eljuttatta a királyi Várba (18). Pár nappal később Horthy kormányzó magánkihallgatáson fogadta Szombathelyit és közölte vele, hogy őt szemelte ki Werth Henrik helyébe a vezérkar főnökének és ebben a minőségben a honvédség főparancsnokának.

Az altábornagyot 1941 szeptember 6.-án nevezték ki hivatalosan is a Honvéd Vezérkar élére. (Vezérezredesi kine-

---

(17) Lásd mint fent, 307. old.

(18) Szombathelyi memorandumából csak részletek ismeretesek. Simonffy András közli ezt *Kompország katonái*, Budapest 1981, könyvének 19. oldalán. Érdemes e töredéket is idézni: « A százszázalékos német győzelem százszázalékos német megoldást jelent. Hol marad a magyar megoldás akkor, ha minden erőnket eleve ennek a százszázalékos német győzelemnek a kivívására bedobjuk és feláldozzuk? Ezért mindent egybevetve azt hiszem, hogy várnunk kell. Ne siessünk! Ne akarjunk németebbek lenni a németeknél. Tartsuk szárazon a puskaport és gondoljuk meg, hogy mi nem nagyhatalom vagyunk, és ne nagyhatalmi fejjel gondolkodjunk. Nem helyezkedhetünk mi, magyarok, a németekkel azonos álláspontra. A háború hosszú lesz, erre és nem a villámháborúra kell berendezkednünk. Nagyhatalmi politikát és hadászatot át kell engedmi a nagyhatalmaknak, *nekünk a fal mellett kell járnunk!* »

vezése november 1.-én történt). Szombathelyi Ferenc harminc hónapig állt a Magyar Királyi Honvédség élén. Nehéz és felelősségteljes időkben szolgálta az adott politikai lehetőségek határain belül az ország érdekeit. Bonyolult feladata katonapolitikai vonatkozásban sem volt könnyű. Tábornoktársai *egyrésze* és a Hitler bűvkörébe került tisztikarból is számosan, titokban vagy nyíltan intrikált ellene (19). Szombathelyi fellépésében erély és határozottság volt. Kitűnő előadóképességgel rendelkezett és filozofálásra is volt hajlama. Politikai beállítottsága kétségtelenül konzervatívnak minősíthető ha bizonyos demokratikus reformok szükségességét el is ismerte. Ellentétben állt a hazai szélsőséges mozgalmakkal (nyilasokkal, kommunistákkal), de a nemzetiszocialistákat sem szívlelte, jóllehet németbarát volt, becsülte a német népet, katonai erényeit. A kormányzóhoz való hűségéhez és a magyar érdekek védelméhez azonban kétség nem férhet. Így kezdettől fogva magáévá tette Teleki Pál miniszterelnök munkánkban is idézett 1941 márciusi krédóját.

Szombathelyi tevékenysége — amely korántsem volt hibák nélkül — végsősoron abban nyilvánult meg, hogy a viharos Európában, amíg lehetett békét biztosított a magyarság túlnyomó többségének. 1942 derekától, már Kállay Miklós miniszterelnöksége idején, a kormányzó megbízásából, illetve támogatásával Magyarország háborúból való visszavonulásán szorgoskodott. Tette ezt anélkül, hogy Kállay beavatta volna a « kiugrás » előkészítésébe, amit a miniszterelnök elsősorban diplomáciai vonalon kívánt elérni.

A gyorshadtest hazahozatala

1941 szeptember 7.-én Horthy kormányzó Bárdossy László miniszterelnök és Szombathelyi altábornagy társaságában a keletporoszországi Rastenburgba utazott Hitler főhadiszállására. A három napos megbeszélésről ezideig német vagy magyar jegyzőkönyvek nem ismeretesek. Csak annyit tudunk, hogy Hitler a kormányzót igen szívélyesen

---

(19) Szombathelyi maga is tudatában volt ennek. Lásd ezzel kapcsolatban Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései. A bevezetést és a jegyzeteket írta Dr. Gosztonyi Péter, Washington 1980, 20. old. S kezünkben van egy magyar tábornok Heinrich Himmler német biztonsági miniszterhez 1944-ban írt németnyelvű levele másolata, amelyben a *legútszélibb hangon* (Szombathelyi « ist ein ehrgeiziger Lump ... ein militärisches Grossmaul mit stets wechselnden Ansichten ») denunciálja a magyar Vezérkar Főnökét; példákkal illusztrálja náci, illetve németellenességét. (A levél szószerinti közreadását forrásom nem engedélyezte).

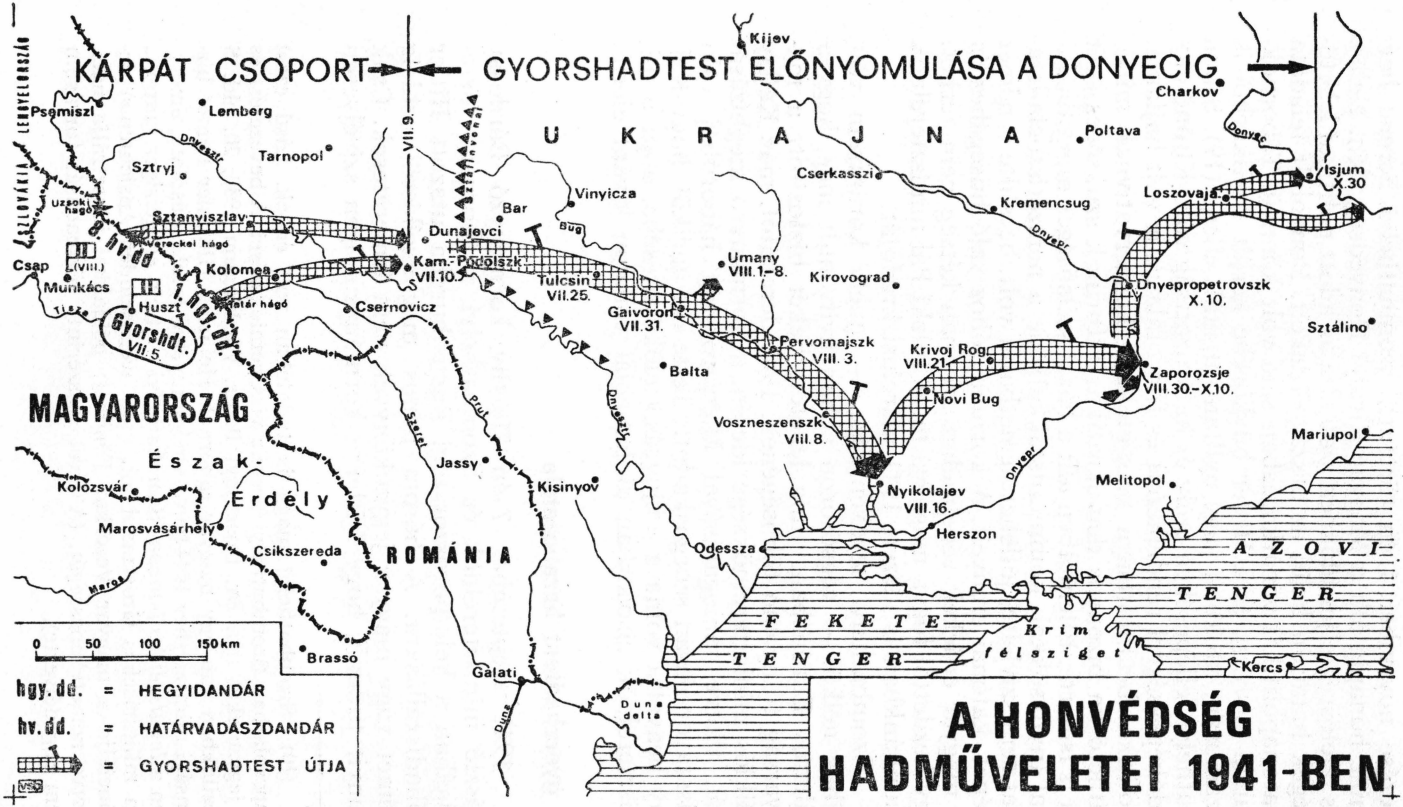
KÁRPÁT CSOPORT
GYORSHADTEST ELŐNYOMULÁSA A DONYECIG
A HONVÉDSÉG HADMŰVELETEI 1941-BEN
MAGYARORSZÁG
ROMÁNIA
U K R A J N A
Kijev
Charkov
Poltava
Lemberg
Tarnopol
Sztryj
Vinyicza
Bar
Cserkasszi
Kremencsug
Loszovaja
Isjum X.30
Sztanyiszlav
Dunajevci
Kam.-Podolszk VII.10.
Tulcsin VII.25.
Umany VIII.1.–8.
Kirovograd
Dnyepropetrovszk X.10.
Sztálino
Csap
Munkács
Kolomea
Huszt
Csernovicz
Gyorshdt. VII.5.
8. hv. dd
1. hgy. dd
Gaivoron VII.31.
Balta
Pervomajszk VIII. 3.
Krivoj Rog VIII.21.
Zaporozsje VIII.30.–X.10.
Novi Bug
Voszneszenszk VIII.8.
Nyikolajev VIII.16.
Herszon
Odessza
Jassy
Kisinyov
Kolozsvár
Észak-Erdély
Marosvásárhely
Csikszereda
Brassó
Galati
Mariupol
Melitopol
A Z O V I
T E N G E R
F E K E T E
T E N G E R
Krim félsziget
Kercs
Dnyepr
Dnyeszter
Prut
Szeret
Duna delta
0 50 100 150 km
hgy. dd. = HEGYIDANDÁR
hv. dd. = HATÁRVADÁSZDANDÁR
= GYORSHADTEST ÚTJA

fogadta sőt a Vaskereszt lovagi fokozatával tüntette ki. A gyorshadtest eddigi oroszországi szerepéről kedvezően nyilatkozott, úgyszintén az általános hadihelyzetről, anélkül, hogy itt részletekbe bocsájtkozott volna. Mindez, mint később kiderült, egy politikai szükségszerűségtől vezérelt udvarias gesztus volt csak Hitler részéről (20).

Horthy maga elégedett volt a rastenburgi úttal. Ha a gyorshadtestét még nem, de az 1. lovas dandár mielőbbi hazahozatalát sikerült a németeknél kieszközölni. Ígéretet kapott arra is, hogy a még dálnoki Miklós parancsnoksága alatt levő két másik dandárt (amely ez időben a Dnyeper déli szakaszán kemény védelmi harcot folytatott) legkésőbb október 15.-ig kivonják az arcvonalból, illetve engedélyezik a Magyarországra való visszaszállítását.Szombathelyi itt azzal érvelt, hogy a *gyorshadtest* felszerelése 50-80 %-ban tönkre ment és ilyen állapotban a németek nem nagyon használhatják. A magyar Vezérkar Főnöke kérte, hogy a *gyorshadtest* két gépkocsizó dandárát, amíg az arcvonalban felhasználják, német felszereléssel lássák el. A németek ezt megigérték, de tudtunkkal a későbbiek folyamán a *gyorshadtest* csak igen kevés német eredetű felszerelési pótlást kapott. A német katonai vezetés ugyanis gyanusnak találta a magyaroknak a keleti frontról való visszavonulási kísérletét. Politikai csalafintaságot sejtettek mögötte és ragaszkodtak ahhoz, hogy ha a *gyorshadtest* az őszi hónapokban vissza is kerül Magyarországra, a Magyar Királyság katonai téren — a szövetségi egységet demonstrálva — továbbra is « megfelelő számú » katonai egységet tartson keleten. Szombathelyi kénytelen volt engedni. Beleegyezését adta, hogy a Galiciában tartózkodó két dandárt még az év befejezése előtt leváltja és helyébe október elejétől kezdve négy dandárt bocsájt az ukrajnai német katonai parancsnokság

---

(20) Nicolaus von Below, Hitler mellett a német légierőt képviselő segédtiszt, a magyar vendégek látogatása után Hitlerrel együtt utazott vissza a főhadiszállásra. Emlékirataiban erről igy ír: « Mindig is érdekes volt a vendégekkel kapcsolatban Hitler véleményét, a dicséretet vagy kritikát, meghallgatni. Horthyval kapcsolatban Hitler csak a politikai gesztust hangsúlyozta vendégével szemben. Az oroszországi hadviseléshez nem igényelt magyar segítséget, igy nem is várt tőlük semmit. Neki csak arra volt szüksége, hogy a balkáni területeken Németországgal kapcsolatban jószomszédi viszony uralkodjék. Különösen a plojesti olajforrásokhoz vezető összeköttetés érdekelte, hisz Németország még mindig rá volt szorulva a román olajra. E meggondolások tükrében a Horthy-féle látogatás eredménye kielégítette... » Nicolaus von Below: *Als Hitlers Adjutant 1937-1945,* Mainz 1980, 289. old.

rendelkezésére. Ezek a katonai egységek azonban csak megszállási és rendfenntartó szerepre használhatók fel; így is igényelték őket a németek és ennek következtében nehéz fegyverzettel csak a legminimálisabb mértékben rendelkeztek (21).

A rastenburgi tárgyalások során területi kérdések is felmerültek. Bárdossy miniszterelnök egy Temesvár-környéki határkiigazítást kért — amit nem kapott meg —, míg Szombathelyi altábornagy szeptember 10.-én Jodl vezérezredes elé terjesztett egy tervezetet, amely az Északkeleti-Kárpátok gerincén húzodó határ vonulat egyes pontjait érintette (22). Erre a honvédségnek stratégiai okokból lett volna szüksége. A mai hazai történeti irodalom a tények figyelembe vétele nélkül, politikai indítékból, könnyű szívvel állítja: Horthy-Magyarország szovjet területeket követelt azzal hogy Hitlernél bejelentette igényét *Galicia egy részére*! (23) A budapesti történészeknek azonban tudniuk kellene, hogy Horthy és kormányai revíziós politikájukban mindig is az 1918-as Magyarország határain belüli területek, főleg magyarlakta vidékek visszaszerzését szorgalmazták. Így például amikor Hitler 1938-ban és később 1941-ben Szlovákia, illetve Horvát-

---

(21) Így 1941 októberében az 1. hegyi dandárt és a 8. határvadász dandárt visszavonták Galiciából. Helyüket Olgyay Károly vezérőrnagy parancsnoksága alá vont és megszervezett *Magyar megszálló csoport* foglalta el, amely a következő öt seregtestből állott: Galiciában a 121. és a 124., Ukrajnában a 102., 105., és 108. gyalogdandár.

(22) Tulajdonképpen egy határkiigazításról volt szó. A magyar határőrszolgálat egyszerűbbé tétele érdekében az 1918-as kárpáti határok helyenként a legmagasabb gerincvonulatig tolódtak volna ki. A még ennek a rendkívül csekély területgyarapítás ügyében is igyekezett a kormányzó a lengyel érdekeket figyelembe venni. A későbbi magyar honvédelmi minisztertől, nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredestől tudjuk, hogy a határkiigazitás ügyéről megfelelő lengyel szervek tájékoztatást kaptak, amelynek magva az volt, hogy a kormány minden Lengyelországot érintő megállapodást csak a lengyel szuverénitás helyreállításáig tart érvényben. A határkiigazitás tervezetet egyébként Bárdossy miniszterelnök már 1941 december elején hivatalosan visszavonta. Lásd: Ránki György-Pamlényi Ervin-Tilkovszky Lóránt: *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944*, Budapest 1968, 633. old.

(23) Pld. Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Budapest 1975, 264. old. Legújabban a Benda Kálmán szerkesztette Magyarország történeti kronologiája, Budapest 1982, III. kötet 984. old., ahol szó szerint igy áll: « Horthy kormányzó, Bárdossy miniszterelnök és Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök ... bejelentik Magyarország területi igényeit ... Galicia egy részére. »

ország a Magyar Királyság fennhatósága alá való helyezését kínálta fel a kormányzónak, Horthy Miklós mindkét ajánlatot *visszautasította*! (24) Tette ezt abból a reális meggondolásból, hogy útját állja a nemzetiségi arányszám megnövekedésének Magyarország területén, amely arány végsősoron csak a magyarság rovására tolódott volna el.

A Hitlertől Budapestre visszatérő Bárdossy a közvélemény «megnyugtatására» szeptember 11.-i rádiónyilatkozatában igen kardcsörtető kijelentéseket tett. Beszédében arra engedett következtetni, hogy a Magyar Királyság a tényekkel ellentétben, a jövőben még több seregtesttel veszi ki részét a Szovjetunió elleni háborúban (25). Ennek politikai viszhangja nem váratott sokat magára. A demokratikus polgári ellenzék egy csoportja, a szociáldemokrata párttal egyetemben, október 6.-án egy (sikeres) háborúellenes tüntetést szervezett a budapesti Batthyányi-örökmécsesnél, amely önmagában az *első* tömegmegnyilvánulás volt a szovjetellenes háborúval szemben. Ha ez a további magyar katonapolitikára nem is hatott, egy másik, most már külpolitikai esemény, súlyosan érintette a hivatalos Magyarországot.

November 29.-én London ultimátumban szólította fel a Bárdossy kormányt, hogy csapatait vonja ki a Szovjetunió területéről. Amennyiben ez december 5.-ig nem történne meg, Őfelsége kormánya hadiállapotban levőnek tekinti magát Magyarországgal! Ez az ultimátum szovjet nyomásra született meg (26). Jóllehet, ha Sztálin a Szovjetunió elleni magyar hadviselés értékét nem sokra tartotta, brit szövetségesétől mégis megkövetelte, hogy presztizs okból üzenjen hadat Finnországnak, Romániának és Magyarországnak (27). Érthetetlen, hogy Horthynak miért nem sikerült — akár

---

(24) Lásd Andreas Hillgruber kiadásában *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler. Vertrauliche Aufzeichnungen mit Vertretern des Auslandes 1939-1941,* Frankfurt am Main 1967, 55. és 517. old. Mindkét esetben Hitler csak bizonyos nemzeti önkormányzat megadását kérte Horthytól a szlovákok és a horvátok számára.

(25) Többek között ezeket jelentette ki: « A német haderő oldalán és a régi fegyverbarátság szellemében hozzuk meg a magunk véráldozatát ebben az új keresztes háborúban! »

(26) Viktor Iszraeljan: *A Hitler-ellenes koalició diplomáciája. A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia diplomáciai együttműködése a második világháború alatt 1941-1945,* Budapest 1974, 84. old.

(27) Igy Sztálin az őt, a Kremlben 1941 szeptemberében felkereső Harriman és Beaverbrook amerikai illetve angol politikus előtt a következőképpen értékelte a németek mellett Oroszországban har-

Eckhardt Tiboron keresztül — Londont titkos utakon értesíteni, miszerint a honvédség frontcsapatainak visszavonása már folyamatban van és hogy azok az erők, amelyeket a németek « megnyugtatására » Galiciába küldtek, tulajdonképpen csak rendfenntartó és hadtápbiztosítási feladatokat látnak el.

Térjünk azonban vissza a *gyorshadtest* további történetére. A szeptemberi elhárító csaták után október 6.-án a *gyorshadtest* három dandára ismét a német 17. hadsereg alárendeltségébe került. Dnyepropetrovszkon keresztül két lépcsőbe tagolva a Donec irányába tört előre. Október 16.-án megtörtént az 1. lovas dandár kivonása az arcvonalból és megkezdődik a hazaszállítása. (Nyiregyházán Horthy maga fogadta a hazatérő katonákat). Október közepén Ukrajna déli részeiben is megindultak az esőzések, amelyek a gyengén motorizált magyar csapatok előrenyomulását nagyban hátráltatták. Akkorra már a *gyorshadtest* gépkocsijainak nagyrésze használhatatlanná vált. Dálnoki Veress Lajos hadtörténeti művében a *gyorshadtest* harcértékét ekkor három és fél *zászlóaljban*, három könnyű tarackos ütegben és két légvédelmi gépágyus ütegben adja meg, — hozzáfűzve, hogy mindez harckocsik és többnyire gépkocsik nélkül! (28) Október 28.-án dálnoki Miklós Béla Budapestre repült. Fia visszaemlékezéseiből kiderül: sürgetni csapatai hazahozatalát. Attól tartott, hogy ha a németek a még megmaradt két dandárt, igéretük szerint, saját harcieszközeikkel felszerelik, nem engedik el az arcvonalból. Dálnoki Miklós Béla Budapesten nem kis meglepetéssel észlelte, hogy a Színházutcai Vezérkari Főnökségen, főleg a fiatalabb tisztek, milyen ellenszenvvel kezelték a *gyorshadtest* hazahozatalának az ügyét. A hitleri sikerek jegyében úgy látták volna jónak, ha a « leharcolt » dandárok a front *mögött* lennének átszervezve, illetve kint a hadműveleti területen kapnának új fegyvereket és felszerelést. Igy a magyar csapatok ismét a német hadvezetőség rendelkezésére állhatnának (29).

Dálnoki Miklós Bélának — november 1.-től altábornagy — Horthy kormányzóval is sikerült találkoznia. A Várbeli kihallgatáson elmondta őszinte tapasztalatait és véleményét a háborúról. Hitler nagyhangú kijelentéseivel ellentétben

---

coló szövetséges csapatokat: « Legjobban a finnek kűzdenek. Utánuk jönnek az olaszok, majd a románok és a legutolsó helyen állnak a magyarok! » Vö. Sherwood, i.m. 304. old.

(28) Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920-1945)*, München 1974, II. kötet 176. old.

(29) Dálnoki Miklós Lajos, i.m. 7. old.

(miszerint a Vörös Hadsereg gerince máris el van törve: ami még folyik, az a bolsevikok részéről elkeseredett utóvédharc), a tábornok kifejtette: « Oroszországban hosszú és véres hadjárattal kell számolni. Ennek végkimenetele igen kétséges. Magyarországnak ebben a háborúban nincs keresnivalója. E háborúval semmit sem nyerhetünk, de mindent elveszíthetünk! » (30) Horthy egyetértett tábornokával. Legalábbis ezzel magyarázható Dietrich v. Jagow budapesti német követ november 12.-i távirata Berlinbe, amelyben többek között kifejti, Bárdossy és Szombathelyi is a *gyorshadtest* « sürgős leváltását » kéri (31).

A *gyorshadtest*nek az arcvonalból való leváltása egyébként már november 6.-án megkezdődött. A magyarok ekkor a Donecnál, Izjum körzetében, több mint 1000 kilométer távolságra álltak a Kárpátoktól. A német hadvezetőség Dnyepropetrovszkot jelölte ki a magyar dandárok gyülekezési helyéül. Innen indultak november 24.-vel részben vasuti szállítással a csapatok hazafelé. Az első egységek december elején lépték át Uzsoknál a magyar határt. Az ünnepélyes bevonulás Budapestre december 9.-én történt.

A *gyorshadtest* négy és fél hónapig megszakítás nélkül szolgált a hadműveleti területen Galiciában, illetve Ukrajnában. A személyi veszteség ez időszakban 4.005 főnyi volt. Ennyi halottról, sebesültről és eltüntről tudunk (32). Az anyagi veszteség ennél jóval nagyobb volt. A gyorshadtest 30 repülőgépet, 28 löveget és 1200 gépkocsit hagyott vissza az orosz síkságon. Az Ansaldo CV-35 törpepáncélosok teljes számukban tönkrementek. Egy sem jött vissza! A Toldi-I könnyű harckocsik 80 %-a, a Csaba felderítő páncélgépkocsik 90 %-a semmisült meg a hadműveleti területen, — legtöbbnyire nem is harcban, hanem a rossz állapotban lévő utak miatt (33). (A gépkocsik és páncélozott járművek által megtett kb. 1700 kilométerből csak 400 kilométer volt valamelyest kővel burkolt vagy kibetonozott út!).

Dálnoki Miklós Béla, akinek Hitler a magyar tábornokok között elsőnek adományozta a Vaskereszthez a Lovagkeresztet, amelyet egyébként — fia feljegyzései szerint — az altábornagy soha nem viselt, elégedett volt dandárjai teljesítményeivel. Emlegette is családi körben, még a háború

---

(30) Dálnoki Miklós Lajos, i.m. 7. old.

(31) Ránki-Pamlényi-Tilkovszky, i.m. 625. old.

(32) Csima, i.m. 99. old. (A megszálló és karhatalmi feladatokat ellátó dandárok ugyanezen időben összesen 12 tisztet és 100 legénységi állományú személyt vesztettek.)

(33) Csima, i.m. 99. old.

után is, hogy a *gyorshadtest* volt a második világháború különböző hadműveletei időszakaiban résztvett magyar erők közül az egyedüli, amelynek alkalmazása végsősoron nem kudarccal fejeződött be (34).

A *gyorshadtest* hazatértével megszűnt hadműveleti egység lenni. Már régebben tervbevett átszervezése során a lovas egységekből egy három ezredes lovas hadosztály alakult; a kerékpáros alakulatokat megszüntették, illetve a gépkocsizó dandárok többi személyi állományával egyetemben a felállításra került 1. páncélos hadosztálynak adták át. Ennek parancsnokává dálnoki Veress Lajos altábornagyot szemelték ki. Dálnoki Miklós Béla Kolozsvárra került, a IX. hadtestparancsnokság élére.

1941 december végén a Magyar Királyi Honvédség csak megszálló, illetve útbiztosító csapatokkal képviseltette magát Oroszországban. Ugyanezen időben Hitler szövetségesei és fegyverbarátai, a románok, az olaszok, a szlovákok, a finnek hadseregekkel, hadtestekkel, illetve hadosztályokkal álltak a Keleti Fronton a németek mellett (35).

Amit azonban Szombathelyi Ferenc katonai vonalon el tudott érni — az *aktív* háborúból való diplomatikus visszavonulást —, azt ugyanakkor a politikai vonalvezetés a továbbiakban *elrontotta.*

Magyarország hadiállapotba kerül a nyugati hatalmakkal

Jóllehet Bárdossy László miniszterelnök a november 29.-i londoni ultimátum után igyekezett az angol politikai vezetést Magyarország kényes katonapolitikai helyzetéről meggyőzni, kijelentvén többek között, hogy nem érti az ultimátumot, hisz a Vörös Hadsereg ellen már nem harcolnak honvédcsapatok és a magyar kormánynak nincs is szándékában, hogy a szovjetek ellen közvetlen katonai akciókban résztvegyen — London ez egyszer hajthatatlannak mutatkozott (36). Így december 7.-én Nagybritannia és Magyarország között hivatalosan beállott a hadiállapot, anélkül, hogy a két ország hadserege szemben állt volna egymással.

---

(34) Dálnoki Miklós Lajos, i.m. 8. old.

(35) Érdemes itt megemlíteni, hogy 1941 végén a finneknek 12 hadosztálya, a románoknak 6 hadosztálya, az olaszoknak 4 hadosztálya és a szlovákoknak 2 hadosztálya állt a keleti fronton. Részleteiben lásd Gosztony, *Hitlers fremde Heere,* i.m. 138-192. old.

(36) Juhász, i.m. 269. old.

Ezekben a december elejei napokban az eddigi európai háború kiterjedt Ázsiára is. Németország szövetségese, Japán meglepetésszerű támadást intézett az Egyesült Államok Csendes Óceán-i flottája ellen. A december 7.-i kombinált tengeri és légi hadművelet — 18 hajót és 188 repülőgépet elpusztítva — hosszabb időre harcképtelenné tette a Pearl Harbourban pihenő amerikai flottát. Halottakban és sebesültekben az amerikaiak közel 5.000 embert vesztettek. Az Egyesült Államok és Japán között december 8.-án beállt a hadiállapot: egy négy éves, véres és sok megpróbáltatással járó ázsiai háború állott az amerikaiak előtt...

A keleti fronton is egy új szakasza kezdődött a háborúnak. December 5.-én Moszkva alatt a Vörös Hadsereg fergeteges ellentámadása meghiúsította Hitler oroszországi villámháborúját. A Wehrmacht, először történetében, visszavonulásra kényszerült. Moszkva bevétele hiú ábránd maradt: 1941 telén a német hadsereg nagyobb területeket kényszerült feladni; érzékeny veszteségeket szenvedett hadianyagban és katonákban. Mindez azonban nem gátolta meg Hitlert, hogy mit sem törődve a keleti arcvonalon kialakult új, számára hátrányos helyzettel, Mussolinivel egyetemben, hadat ne üzenjen az Egyesült Államoknak. Ez december 11.-én történt, mégpedig a Japánnal való szolidaritás jegyében.

Sőt, a németek európai szövetségeseiktől is megkívánták, hogy ők is kövessék a német-olasz példát és deklarálják a hadiállapotot Washingtonnal! Mindezt Ribbentrop birodalmi külügyminiszter a *Háromhatalmi Egyezmény* 3. paragrafusára hivatkozva szorgalmazta, — jóllehet ez a szerződés csak az esetben követelte meg a szolidaritás jegyében egy harmadik hatalommal szembeni háborút, ha a szövetségest (ez esetben Németországot vagy Olaszországot) e harmadik hatalom megtámadná. Ilyesmiről azonban az Egyesült Államok esetében nem lehetett szó. És Japán esetében sem, hisz a császári hadsereg volt az, amely — egyébként minden előzetes szövetségi konzultálás nélkül — Pearl Harborban megtámadta az amerikaiakat. (Sztálin már sokkal óvatosabbnak bizonyult. Jóllehet december 8.-án Japán nemcsak az Egyesült Államoknak, de a Szovjetunió szövetségesének, Nagybritanniának is hadat üzent, — a szovjet kormány sietett december 8.-án kinyilatkoztatni: ő továbbra is az 1941. április 13.-i szovjet-japán semlegességi szerződés alapján áll és ezen az állapoton a maga részéről nem kíván változtatni!)

Bárdossy kezdetben igyekezett a német politikai nyomás alól kitérni. Washingtonnal csak a diplomáciai kapcsolatok megszakításáig ment el. De Ribbentropot ez nem elégítette ki. Arra hivatkozva, hogy a románok és a bolgárok

is megüzenték már a hadat az amerikaiaknak! « Magas politikai indítékból » — így érvelt — Berlin súlyt helyez a szövetségesek *közös* kiállására (37). Bárdossy végülis beadta derekát. Külön minisztertanácsi határozat nélkül, sőt Horthy kormányzó távollétében, egyszerűen telefonhoz hivatta az Egyesült Államok budapesti követét, Herbert C. Pellt, és közölte vele, hogy az előző napi, tehát december 11.-i, « szolidaritási nyilatkozat » nemcsak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, hanem a magyar hadüzenetet is tartalmazza. Pár órával később — most már minisztertanácsi jóváhagyással, de a Parlament megkérdezése nélkül — írásos jegyzékben is kinyilatkoztatta kormánya nevében, hogy « ... az Amerikai Egyesült Államok, másfelől a Német Birodalom, Olaszország és Japán között fennálló háborús állapotot Magyarországgal szemben is fennállónak tekinti... » (38).

A Roosevelt adminisztráció — bölcsen — hosszú ideig nem vett hivatalosan tudomást a magyar kormány hadüzenetéről. Megelégedett a diplomáciai kapcsolatok megszakításával. Washingtonban, úgy tűnik, szimpatiával viseltettek a magyarokkal szemben, ha nem is értették meg teljes mértékben a kívülálló számára bonyolult dunamedencei politikai helyzetet. Ezekből a hónapokból származik egy amerikai « bon-mot », amelyet úgy gondoljuk, helyes ha itt közreadunk. A « story » szerint Bárdossy hadüzenete után a következő — kitalált — párbeszéd zajlott le a Fehér Házban Franklin D. Roosevelt elnök (FR) és külügyminisztere, Cordell Hull (CH) között. CH: « Elnök Úr, Magyarország épp most üzent háborút nekünk! » FR: « Mit nem mond! Hol fekszik ez a Magyarország? » CH: « Magyarország egy kis királyság a Duna mentén. » FR: « Királyság? Ki a király? » CH: « Magyarországnak nincs királya. Egy admirális vezeti az országot! » FR: « Egy admirális? Hol a flottája? » CH: « Flottája nincsen. Csak hadserege van. » FR: « Hadserege? Hol és kik ellen harcol? » CH: « Oroszországban, az oroszok ellen! » FR: « Miért? » CH: « Hogy nagyobb területhez jusson. » FR: « Orosz területhez? » CH: « Nem, dehogyis! Szlovák és román területeket kíván! » FR: « Akkor miért nem harcol a magyar hadsereg a szlovákok és románok ellen? » CH: « Nem teheti. Azok — szövetségesei! »

A tényleges amerikai hadüzenet, a világpolitikai helyzet újabb fordulata során, — és szovjet nyomásra — csak néhány hónappal Bárdossy szerencsétlen háborús deklarációja után, 1942 június 5.-én következett be. Ezen a napon nyilvánította ki az Egyesült Államok a hadiállapot beálltát Magyarországgal, Romániával és Bulgáriával szemben.

---

(37) Ránki-Pamlényi-Tilkovszky, i.m. 637. old.
(38) Juhász, i.m. 270. old.

Zsablya, Újvidék és a honvédség becsületének sárbatiprása

A magyar Fővezérség 1941 szeptember 15.-én kelt rendeletével Bácska területéről az utolsó ottlévő, megszálló feladattal rendelkező honvédegységet is kivonta. Ezután csak békeszolgálatban, állandó helyőrséggel rendelkező honvédalakulatok tartózkodtak Délvidéken. A polgári közigazgatást a Bárdossy kormány már 1941 augusztus 15.-ével elrendelte. Az akkori szokásoknak megfelelően, a szabad királyi városokon kívül, a Magyar Királyi Csendőrség vette kézbe a közbiztonsági szolgálatot.

Itt most nincs helye annak, hogy kifejtsük, milyen mértékben volt képtelen a polgári közigazgatás az óhazának megnyerni az 1938 után visszatért területek lakosságát. Nemcsak az e területen levő nemzetiségiekkel szembeni lealázó bánásmód, de sok esetben magával a magyar őslakossággal is baja volt a központi kormányzatnak. Ennek oka egyrészt világnézeti-társadalmi, másrészt pedig gazdasági problémákban keresendő. A honvédség délvidéki bevonulása után is történtek « incidensek », amelyek az eddig a magyarsággal jóban-rosszban együttélő szerb lakosságot az új renddel szembehelyezte. (39) Ellenszegülésre bátorította őket még az a tény is, hogy 1941 június 22.-e után a német megszállta szerb területeken fellángolt a partizán mozgalom, amely az év végén a Délvidéket is elérte. 1941 december 24.-én Újvidéknél, a befagyott Dunán, rejtve átjött partizánok rajtaütöttek a sőregi csendőrörsön és az ott talált csendőröket az utolsó emberig megölték. (40) 1942 január 4.-én újabb támadás következett. Zsablya határában egy határvadászokkal megerősített csendőrjárőr *egy* halottat és több sebesültet vesztett.

Mindez ellenlépések megtételére kényszerítette a karhatalmi erőket. Kezdetben a Belügyminisztérium saját hatáskörben vette kézbe az érthetetlennek mondott ügyeket. Amikor azonban felébredt a gyanú, hogy a Sajkásvidéken, a különböző tanyákon nagyobb számban találhatók « csetni-

---

(39) Így például a délvidéki bevonulás után még 1941 június 7.-én is 11.375 személyt tartottak a magyar hatóságok internálva, míg az ún. « áttelepítések » során mintegy 15.000 szerb lakóst űztek el otthonukból, áttéve őket a déli határon. Az üldözöttek szemszögéből jó képet ad az akkori eseményekről az 1974-ben jugoszláv orvosvezérőrnagyként elhúnyt dr. Deák András, délvidéki lakós, Újvidéken 1954-ben kiadott *Sárga karszalag* c. visszaemlékezésében.

(40) Vitéz Kövendy Károly: *Magyar Királyi Csendőrség a törvény és rend szolgálatában*, Etobicoke, Ont. Canada 1973, 166. old.

kek » (ahogy ez időben még a partizánokat nevezték), (41) illetve a helyi rendészeti elhárító szervek olyan jelenségeket észleltek, miszerint a « szerb karácsonyra », tehát január közepére egy általános, « kommunista » megmozdulásra kerülne sor — csendőr, majd honvédegységeket irányítottak a Sajkásvidékre. (42) A Belügyminisztérium egy nagyszabású « razziára » készült és mivel saját karhatalmi erőkkel ezt lebonyolítani nem tudta, Bárdossy miniszterelnök jóváhagyásával, Horthy kormányzó tudtával, Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Vezérkar Főnöke, a szegedi V. hadtest parancsnokát, Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagyot bízta meg a « tisztogatási akció » lebonyolításával.

A szélsőjobboldali, nemzeti szocialistákkal szimpatizáló altábornagy ekkor betegszabadságon a Mátrában tartózkodott. Helyette kezdetben vezérkari főnöke intézkedett. Mozgósította a Zomborban állomásozó 15. gyalogos dandárt Grassy József vk.-ezredes parancsnoksága alatt, majd Szegedről útnak indíttatta a 9. gyalogezredet, illetve különböző határvadász alakulatokat. Előbbi működési területe Újvidék városa és környéke, az utóbbi egységeké, Deák László ezredes ezredparancsnok parancsnoksága alatt, a Sajkásvidék volt. A « tisztogatási akcióval » együttjárt a statárium kihirdetése is. 1942 január 7.-től hermetikusan elzárták a razziára kijelölt területeket. Nemcsak a közlekedési és közuti forgalmat, de a távirati és telefon összeköttetést is megszakították Budapesttel, illetve az ország többi részével.

Mindaz ami eddig történt — háborús környezetben — karhatalmi, illetve önvédelmi szemszögből nézve, még érthető. Ami azonban a következő három hét alatt a Délvidék ezen razziára kijelölt részein lejátszódott, az még Katyin (1940), Lidice (1942), Oradour (1944) és My Lay (1968) árnyékában is megfoghatatlan és érthetetlen. Nem akarunk a részletekbe menni. Csak a tényeket ismertetjük, főleg szavahihető tanúk, dokumentumok és az 1943-ban lefolyt hivatalos kivizsgálás alapján.

A razziának mindjárt az első napokban több halottja volt. Túlnyomó többségben « gyanús » szerb férfiak és olyan személyek, akiknek házaiban, tanyáikon e « partizánokat »

---

(41) A « csetnikek » azonban nem voltak kommunista partizánok, hanem a törvényes, az emigrációba szorított jugoszláv kormány hívei, akik Draga Mihajlović jugoszláv királyi ezredes (később tábornok) parancsnoksága alatt álltak.

(42) Részleteiben lásd Buzási János: *Az újvidéki « razzia »*, Budapest 1963.

megtalálták. A karhatalom mind jobban lendületbe jött. Január 15.-én kelt helyzettájékoztatóban ezeket olvashatjuk: « Az egész terület szerb lakóssága támogatja a partizánokat. A terület kommunistáktól példátlanul fertőzött! » (43) Egymás után kerültek sorra a Sajkavidék kijelölt községei: Dunagárdony, Csajkásszentiván, Zsablya. Deák ezredes január 22.-i jelentése: 870 fő a letartóztatottak száma. Másnap: 3.500 személy. (44) Grassy vk.-ezredes eközben Újvidék környékét « tisztogatta »: vaskézzel, indulattól elragadva, minden szerbben és zsidóban ellenséget látva. Működése során túlkapás túlkapást követett.

Az V. hadtest január 23.-i jelentése 18 fő saját veszteség mellett a « partizánok veszteségeit » 4-5.000 főre becsülte. (45) Ekkor már 7.000 személy volt letartóztatva: szerbek, zsidók, németek (!), de magyarok is, akik valamiképpen kivívták a razziázók gyanúját, illetve nem tudták magukat kellőképpen igazolni.

Január 20.-án a razziát kiterjesztették Újvidék városára. Grassy vk.-ezredes vette kézbe itt a dolgokat. Elrendelte, hogy a várost a legszigorúbban körül kell zárni, majd a külső részekből kiindulva, egyre szűkebb köröket vonva a város központja felé kell hatolni. Minden házat egy hattagú honvéd-csendőr-alkalmi karhatalmista járőrnek kell átkutatni, a « gyanús elemeket » igazoltatás céljából az újvidéki Leventeotthonba kell beszállítani.

Az újvidéki razzia első napja aránylag kevés áldozatot követelt. Gál csendőrőrnagy «csak» 15 embert lövetett agyon. A második napon sem volt tömegvérengzés: az elfogottakat igazoltatás után, 50-60 fő kivételével, hazaengedték. Január 22.-én Feketehalmy-Czeydner altábornagy is megérkezett Újvidékre. Elégedetlen lehetett az eredménnyel. Eddig ugyanis csak 60-70 partizángyanús emberre leltek a kb. 70.000 lakosú városban, jóllehet ezt túlnyomó többségben szerbek lakták. Lehordta Grassyt és a mellette tartózkodó dr. Zöldi Márton csendőrszázadost. Ő, mondotta, « harcot akar látni! » és « akiket igazoltatásuk után a kirendelt csapatokhoz leküldenek, azok elintézendőek! » (46) A tisztek megértették parancsnokukat. Január 22.-től a fenti direktivák szerint cselekedtek. Különösen Zöldi százados,

---

(43) Idézi Csima, i.m. 69. old.

(44) Idézi Csima, i.m. 69. old.

(45) Idézi Csima, i.m. 69. old. (A « saját veszteségek » 9 csendőr és 9 honvéd-*sebesült* volt!)

(46) Dezsényi Miklós: *Hősök és árulók.* A magyar összeomlás katonai története, Budapest 1946. 100. old. (A szerző folyamőrtiszt,

akinek személyszerint is volt leszámolni valója a kommunistákkal. Szüleit 1919-ben Kun Béla emberei végezték ki.

Jóllehet addigra már megérkezett Újvidékre Bárdossy razziát letiltó távirata, Feketehalmy-Czeydner beosztottai « munkához » láttak. Hat helyet jelöltek ki a Duna-parton az « igazoltatások utáni » kivégzések végrehajtására. Többek között az újvidéki strandot is. A befagyott Duna jegén robbantással több léket vágtak, oda dobták be a hullákat, illetve oda lőtték be a kivégzésre « itélteket ». Január 23.-án a reggeli órákban kezdődött meg az öldöklés.

A kivégzések lefolyását nem kívánjuk itt részletezni. Csak annyit, hogy egész napon keresztül folytak — több tiszt jelenlétében...

Szombathelyi vezérezredes, aki kerülő úton értesült egyes « kilengésekről », anélkül, hogy a vérengzések valódi méreteit sejtette volna, január 23.-a éjszakáján parancsot adott a razzia beszüntetésére.

A hivatalos kivizsgálás, amelynek külön bonyolult története van, az 1943 decemberében a perbe fogott 3 honvédtiszt és 12 csendőrtiszt ügyében kiadott 600 oldalas vádiratban többek között megállapította:

« ... A felső vezetést valótlan, a helyzetnek meg nem felelő, felnagyolt, rémlátó, szóbeli, telefon- és írásbeli jelentésekkel félrevezették. Ezáltal elnyerték a felsőbbség jóváhagyását a megjelölt területek lerazziázásához. S miután ezek során ellenállásra nem találtak, mesterséges, valótlan helyzeteket teremtettek, miből indokolatlan vérengzések keletkeztek.

Betetőzték mindezt az Újvidéken 1942. január 22., 23.-án történtek. Itt 3 napon keresztül, ellenállás mimelésével, a szerb és zsidó lakosságot ötletszerűen, és a karhatalmakat fosztogatásra is szabadjára engedve, *irtották.*

Számszerű adatok:

A hadbíró nyomozó eljárás szerint 1942. január 4-8. között Zsablyán 653, Csurogon 869, Óbecsén 168, Temerinben 47;

Január 9-14. között Mozsoron 195, Tündéresen 32, Dunagárdonyban 74;

Január 21., 22., 23.-án Újvidéken 879 ember vesztette életét.

Összesen 3.309 polgári egyént, közöttük 147 gyermeket és 299 elaggott férfit vagy nőt öltek meg... » (47)

---

maga is részese az 1941-és délvidéki hadjáratnak és 1942 tavaszán Újvidéken tartózkodott.)

(47) A mai magyar történeti irodalom nem nagyon említi meg ezt a vizsgálatot, amellyel kapcsolatban tudtunkkal — csak egyetlen egy dokumentumot közölt eddig, az « Emlékeztető az 1942. év január-

Ezeket a vizsgálatokat és a hadbírói eljárást a Kállay kormány, nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes, honvédelmi miniszter és Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Vezérkar Főnöke sürgetésére, illetve teljes jóváhagyásával rendelte el. (48) Az 1944 januárjában hozott, a fővádlottakat súlyosan elmarasztaló ítéleteket — akkor — nem lehetett végrehajtani: Feketehalmy-Czeydner, Grassy és Deák letartóztatásuk elől Németországba menekültek. (49) A Kállay-kormány az ártatlanul kivégzettek hozzátartozóinak 1944 április 1.-től folyósítandó nagyobb összegű jóvátételt, anyagi kártérítést ítélt meg.

1942 januárjának bácskai véres eseményei sötét árnyat vetettek a Magyar Királyi Honvédség becsületére. Ez még azzal sem szépíthető, hogy e *bűntettet* a Magyar Királyi Kormány (igaz, a polgári ellenzék, a görögkeleti szerb főpapság és a semleges sajtó nyomására) még 1943-ban kivizsgáltatta és a vádlottakat bűnösnek tartva, az akkor fennálló törvények alapján elitélte. Ezzel, ha úgy vesszük egy háborús, népellenes bűnt — először a második világháború történetében! — saját hatáskörben, törvényesen torolt meg.

---

jában Zsablya Újvidék területén elkövetett túlkapásokról» címűt. Megtalálható: Ádám Magda: Juhász Gyula: Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményéhez és történetéhez*, Budapest 1959, 422-428 old.

Egyébként a jugoszláv, háború utáni vizsgálatok Újvidék és környékével kapcsolatos kivégzéseket illetően *3.985* személyről írnak. Ezek közül 2.455 szerb, illetve jugoszláv és 810 zsidó származású áldozat volt. Lásd: Johann Wüscht, *Die magyarische Okkupation der Batschka 1941-1944. Nachprüfungen der Schriften jugoslawischer Autoren*, Kehl am Rhein 1975, 38. old. — Az újvidéki kivégzettek között 550 zsidó, 292 szerb, 13 a kommunisták elől 1920-ban elmenekült orosz és 11 magyar volt.

(48) Részleteiben lásd nagybaczoni Nagy Vilmos, *Végzetes esztendők, 1938-1945*, Budapest évszám nélkül és *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése*i, Washington 1980.

(49) Feketehalmy-Czeydner Ferenc, akkor már nyugállományú altábornagy 15 évi, Grassy József vezérőrnagy 14 évi és dr. Zöldi Márton 11 évi börtönre ítéltettek. Továbbá négy tisztet egyenkét 10 évre ítéltek. Feketehalmy-Czeydner és társai védelmében lásd Andreas v. Weissenbach, *Magyarország és a Fegyveres-SS. Tábornokaink halála*, München 1977, című könyvét.

IV.

Magyarok a Donnál

Amikor az 1941-es esztendő a végéhez ért, Berlinben tudomásul kellett venni a sanyarú tényt: a keleti hadjárat győzedelmes befejezése még várat magára. A Hitler által eredetileg kitűzött hadműveleti cél végső soron nem valósult meg. Így a német hadsereg nem nyomult előre a « végleges megszállási határként » kijelölt Archangelszk — Asztrahán vonalig. Moszkva és Leningrád fölött továbbra is a vörös lobogó lengett és a szovjet hadsereg, ha az elmúlt hónapokban sok sulyos csapást, emberben és anyagban óriási veszteségeket szenvedett is, de nem bomlott fel, nem szűnt meg katonai tényező lenni. Sőt, miként az előbbi fejezetben már említettük, 1941 december első hetében ellentámadásba lendült. A távolkeleti határoktól idejében Moszkva térségébe átcsoportosított friss csapatokkal megerősödve, a szovjet hadsereg nemcsak hogy megállította a főváros felé törő és az előző harcokban kivérzett német csapatokat, hanem széles arcvonalon rohamra indulva — először e háború történetében — visszavonulásra, majd védelemre kényszerítette Hitler győzelemhez szokott seregeit.

A moszkvai csata eredményeként a német csapatok több száz kilométerrel rövidítették meg arcvonalukat, harci eszközök százait és felszerelést áldozva visszavonulásuk során. Hitler a kudarcért elsősorban a hadseregek parancsnokait okolta, közülük nem egyet leváltott, illetve kényszernyugdíjba küldött. Az utóbbi sors érte Walther von Brauchitsch tábornagyot is, a német hadsereg szárazföldi haderő legfőbb parancsnokát, akinek Hitler elsősorban azt vetette szemére, hogy nem törődött a Moszkva alatt álló csapatok politikai tudatának elmélyítésével. Brauchitsch helyére nem is keresett más tábornokot. Az ő feladatkörét Hitler vállalta magára.

> « Azt a csekélyke hadműveleti irányítást mindenki képes elsajátítani, — mondotta. A szárazföldi hadsereg parancsnokának feladata elsősorban a hadsereg nemzetiszocialista szellemben való nevelése. Ezt a feladatot viszont egyetlen általam ismert tábornok sem lenne képes elvégezni úgy, ahogy azt kívánnám. » (1)

---

(1) Waldemar Erfurth: *Die Geschichte des Deutschen Generalstabes 1918-1945*, Göttingen 1960, 288. old.

Még folytak a harcok a keleti arcvonal középső szakaszának megszilárdítása érdekében, amikor Hitler a vezérkarral már egy új, nagy offenziva előkészítésén munkálkodott. A Moszkva alatti vereséget, illetve annak méreteit a német propaganda sikeresen eltitkolta. A saját csapatok és a baráti államok vezetői illetve közvéleménye is úgy tudták, hogy a Wehrmachtot nem Sztálin seregei állították meg alig pár tucat kilométerrel a szovjet főváros előtt, hanem a korán, méteres hóval és szibériai faggyal beköszöntő, igen kemény orosz tél hiúsította meg a további előtörést. Így a német katona harci-erkölcsi ereje 1942 tavaszán is töretlen maradt. A kudarcért « Tél tábornokot » okolták. Továbbra is teljes bizalommal voltak a felső katonai vezetés iránt, várták a kilátásba helyezett utánpótlást és hittek az 1942-re meghirdetett « végső győzelemben. »

Az « Unternehmen Blau » és Hitler szövetségesei

1942 február végén újra szilárdan állt a német keleti front. Az eddigi csaták azonban sürű rendet vágtak a Wehrmacht katonáinak sorába. A személyi állomány veszteségei meghaladták az egy millió főt, vagyis 31 százalékát annak az erőnek, amely nyolc hónappal előbb, 1941 júniusában átlépte a Szovjetunió határát. (2) Jóllehet a legfelsőbb katonai vezetés igyekezett a hiányokat pótolni, arra már nem volt lehetősége, hogy az 1942 nyarára tervezett offenzivát az egész arcvonalra kiterjessze. Így az 1942 április 5.-én kibocsájtott *Weisung Nr. 41.* csakis a nagykiterjedésű front egy szakaszán, a déli szakaszon irányzott elő egy méreteiben és célkitűzésében valóban nagyszabású támadást. Célja a Voronyezstől délre, illetve a Don nyugati területén tartózkodó szovjet csapatok felgöngyölítése illetve megsemmisítése és a Kaukázus elfoglalása volt. (3) Hitler elsősorban a hadigazdasági vonatkozásban kívánta a Szovjetuniót térdre kényszeríteni, elvágva ennek hadvezetését — a kaukázusi olajforrásoktól és a még megmaradt déloroszországi ipari bázisaitól. Mindehhez járult még Kercs és Szevasztopol elfoglalásának terve és a német arcvonalba beugró orosz

---

(2) Andreas Hillgruber - Gerhard Hümmelchen: *Chronik des Zweiten Weltkrieges,* Frankfurt a.M. 1966, 55. és 56. oldalak.

(3) A hitleri *Weisung Nr. 41* megtalálható Hans-Adolf Jacobson: *1939-1945. Der Zweite Weltkrieg in Chronik und Dokumenten,* Darmstadt 1959, 263. és a következő oldalakon.

« zsákok » felszámolása, amelyek a nyári támadás sikerének feltételét képezték.

A területi vonatkozásban is nagykiterjedésű operáció megfelelő számú támadó erők készenlétbe helyezését igényelte, elsősorban német gyorscsapatokat. A saját erőknek a mellékhadszintéren való tehermentesítésére szükségesnek mutatkozott más nemzetiségű, szövetséges hadseregek felhasználása is. Hitler ez ügyben időben intézkedett. Antonescu tábornagy igéretet is tett két román hadsereg, összesen 18 hadosztály felállítására. A román államvezető csak azt kötötte ki, hogy a Magyar Királyi Honvédség is ugyanilyen mértékben vegye ki részét az 1942-es oroszországi hadjáratban, mivel nem tartja kívánatosnak hogy miközben a román hadsereg a hazájától távol vérzik, Észak-Erdélyben, Románia hátában, intakt magyar csapatok álljanak! (4) Mussolinit nem is kellett külön megkeresni. A Duce, presztizs okokból — önmaga ajánlkozott fel. Az 1942-es nyári hadjáratra egy kilenc hadosztályból álló hadsereget bocsájtott Hitler rendelkezésére. Feltétele csak egy volt: vitéz katonáit lehetőleg a keleti front legveszélyesebb szakaszára vezényeljék!

1942 január 20.-án Budapestre érkezett Wilhelm Keitel tábornagy, az OKH főnöke, hogy megfelelő politikai előkészületek után, illetékes magyar tényezőkkel beszélje meg a Magyar Királyi Honvédség fokozott részvételét az elkövetkezendő nyári offenzivában. Nem volt könnyű dolga, jóllehet három héttel előtte Ribbentrop birodalmi külügyminiszter már kieszközölte Budapesten a kormány- és az államfő elvi beleegyezését a honvédség « kiajánlása » ügyében. Keitel így csak a magyar katonai kontingens nagyságrendjéről és összetételéről folytatott tárgyalást. Miután Bárdossy előzően visszautasította a németek azon kívánságát, hogy a teljesen mozgósított honvédséget, azaz 28 hadosztályt, küldjék a frontra, Szombathelyi tovább alkudozott.

« Helyzetünk nagyon nehéz volt » — írta később. « Keitel nyílt kártyákkal játszott. Előtte a magyar hadsereg viszonyai teljesen ismerősök voltak ». (5) Ismerős volt előtte a kormányzat politikai Achilles sarka: Erdély sorsának további rendezése is.

---

(4) Walter Görlitz, Hrsg.: *Generalfeldmarschall Keitel. Verbrecher oder Offizier?* Erinnerungen, Briefe, Dokumente des Chefs OKW, Göttingen, Berlin, Frankfurt 1961, 299. old. Görlitz itt Keitel 1945 telén, a nürnbergi fogságában írt visszaemlékezéseiből idéz hosszan.

Dehogy is gyakorolt ő nyomást a tábornokokra! Csak éppen elmondotta, hogy Antonescu milyen készségesen ajánlotta fel hadseregét az elkövetkezendő nyári offenzivához és hogy ez a tény pozitív hatást váltott ki Hitlernél. Bartha és Szombathelyi, úgy tűnik, megértették a célzást. Egy nappal később megszületett a döntés. Keitel visszaemlékezéseiből idézünk: « Amikor Szombathelyi kocsijával személyesen jött értem, hogy elvigyen egy tiszteletemre rendezett bankettre, útközben — meglepetésemre — megkérdezte: mégis, mi lenne az a szám, amelyre én az úgynevezett könnyű hadosztályokból igényt tartanék? Rövid gondolkodás után rávágtam: tizenkettő! Erre Szombathelyi azt válaszolta, ő is körülbelül ennyire gondolt... Így tehát néhány perc alatt megtörtént a megegyezés... » (6).

Keitel igéretet tett arra nézve is, hogy a magyar csapatokat a keleti fronton korszerű fegyverzettel látják el, illetve ezeket kiegészítik arra a minőségi fokra, melyen a hasonló összetételű német egységek állnak. (7) (Az erről szóló írásos megállapodás még mind a mai napig nem került elő a levéltárakból. Habár e kérdésről még a továbbiakban szó lesz, hadd jegyezzük meg már itt, hogy az Oroszországba kikerülő hadsereg a későbbiekben csak igen kis mértékben kapott német felszerelési kiegészítést).

Keitel egyébként igen optimistán ítélte meg a keleti front helyzetét. Tájékoztatása szerint a Vörös Hadsereg már csak « agonizál ». Az eddig felállított 500 szovjet hadosztályból, mint mondotta, bizonyíthatóan 300 már megsemmisült. Ami maradt, az sem felel már meg teljes értékű hadműveleti egységnek. A vörös légiflotta legjobb esetben 5-6.000 géppel rendelkezik: a páncélos erőknél még sanyarúbb a helyzet. Ami pedig a nagyhangon beigért amerikai-angol fegyver- és felszerelési-segítséget illeti, az elsősorban mennyiségileg kevés, másodsorban pedig szállítási ne-

---

(5) Idézi Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Budapest 1975, 273.old.

(6) Görlitz i.m. 280. old. Szombathelyi 1945-ben írt visszaemlékezéseiben a következő kiegészítéseket teszi: « Keitel vezértábornaggyal hosszú alkudozások után 9 hadosztályban és 1 páncélos hadosztályban, melyhez az anyagot a németek adták, állapodtunk meg. ... Megjegyzem, hogy hadosztályaink csak 6 zászlóaljból és 6 ütegből állottak és a németek elvállalták, hogy ezen erőket korszerű fegyverzettel ellátják, illetve kiegészítik... » *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései.* A bevezetést és a jegyzeteket írta Dr. Gosztonyi Péter, Washington 1980, 16. old.

(7) « ... Nem tudtam kitérni az igéret elől, miszerint a magyar hadosztályokért cserébe nagyszámú német fegyvereket adjunk » — írta erről később Keitel. Lásd Görlitz i.m. 280. old.

hézségek miatt amúgyis késve érkezik meg rendeltetési helyére. (8)

A német-magyar katonai tárgyalások végülis a következő eredménnyel záródtak. A magyar kormány beleegyezését adta 9 gyalogos és 1 páncéloshadosztály úgynevezett elsővonalbeli és további öt megszálló hadosztály oroszországi kiküldetéséhez. Az előbbiekből alakítják majd meg a 2. magyar hadsereget, amely a hadműveleti területen hadműveleti szempontból német parancsnokság alá kerül. Felhasználásáról is a németek döntenek. Ebben sem a magyar Vezérkar Főnökének, sem pedig a 2. magyar hadsereg parancsnokának nincs beleszólási joga. A szövetséges csapatok együttműködésének biztosításához mindkét fél seregtestenként (9) úgynevezett összekötő törzset vagy személyt delegál egymáshoz. Az együttműködést legfelsőbb fokon a budapesti német, illetve a berlini magyar katonai attaché biztosítja. A magyar vezérkarnak csak fegyelmi és belszolgálati felügyeleti jogai vannak a 2. hadsereg vonatkozásában. Az így kiajánlott hadsereg élelmezéséről a fronton a németek gondoskodnak. A megfelelő mennyiségű nyersanyagot a Honvédelmi Minisztérium különleges Németországba irányuló szállítmányai kompenzálják. Hadizsákmányt a 2. magyar hadsereg nem ejthet: a fogságába esett vörös katonákat is át kell adnia az illetékes német közegeknek. (10)

A kétoldali megállapodás sem tartalmilag, sem formailag nem felelt meg egy államközi szerződésnek. Az egész « hadseregkiajánlás » ügye nem is került a Parlament elé. Helyesen írja erről dálnoki Veress vezérezredes, hogy itt csak egy « *ad hoc,* alkalmi megállapodásról » lehet beszélni, kölcsönös biztosítékok nélkül, az egész ügyet az igéretre, a becsületre és a bizalomra alapozva. « Magyarország katonai szövetséget Németországgal nem kötött. Azok tehát, akik Magyarország 'szövetségi hűségéről' vagy 'hűtlenségéről' beszélnek, nem ismerik a tényeket! » (11)

Ribbentrop, illetve Keitel látogatásának a 2. hadsereg oroszországi kiajánlásán kívül még három más katonai, politikai és gazdasági következménye volt. A Bárdossy kor-

---

(8) Dálnoki Veress Lajos: « A Don-i 2. hadsereg megalakulása és annak hadműveletei 1942-43-ban ». Közli: Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1972, I. kötet 312. old. A szerző megjegyzése szerint ezeket az adatokat az akkori személyi tájékozottsága alapján idézi.

(9) « seregtestek »: hadosztályok és hadtestek.

(10) Dálnoki Veress Lajos i.m. I. kötet 312 old.

(11) Dálnoki Veress Lajos i.m. I. kötet 313. old.

mány — Horthy jóváhagyásával — engedélyezte 20.000 németajkú, úgynevezett *Volksdeutsch* fiatal magyar állampolgárnak a *Waffen-SS*-be való besorozását. Igéretet tett arra nézve is, hogy a kormány Romániával szemben tartózkodni fog mindenféle « ellenséges akciótól » és beleegyezett a Németországba irányuló olajszállítások növelésébe. (12)

Mindezek után jogos az olvasó kérdése: mi késztette a kormányzót 1942 elején az ilyenfajta engedményekre, különösképpen azok után, hogy — mint tudjuk — 1941 őszétől Horthy konkrét lépéseket tett Magyarországnak az antiszovjet háborúból való « diszkrét » visszavonulására? Hiába nyúlunk a könyvekhez. Horthy 1953-ban Bonnban kiadott visszaemlékezéseiben megkerüli a választ. Bárdossy Lászlónak a Népbíróság előtt mondott védőbeszéde sem tartalmaz konkrétumokat. A Vezérkar Főnöke, Szombathelyi Ferenc 1945-ös, az amerikai megszálló hatóságok számára írt védőiratában pedig megelégszik azzal a nem lebecsülendő eredménnyel, hogy a németek által követelt teljes magyar hadsereg oroszországi felhasználása helyett neki mégiscsak sikerült Hitler igényét 15 hadosztályra csökkentenie.

A kérdésre a magyarázatot az akkori *Zeitgeist*-ban, vagyis a kor politikai, katonai és szellemi kihatásában kell keresni. Anglia, az Egyesült Államok messze voltak. Hadbalépésük 1942 elején Magyarországra nézve (egyelőre) nem járt következményekkel. Románia, Szlovákia magyarellenes politikája és a keleti front viszont konkrét valóság volt. Épp így Németország, még ereje teljében és szinte egész Európa birtokában. A német propaganda, valljuk be, a magyar közvélemény túlnyomó többségét bűvkörébe ejtette. Hitler kívánalmait mereven elutasítani, Németországgal konfrontációba kerülni — az ilyen kimondottan *kalandorpolitika* nemcsak hogy minden realitást nélkülözött, hanem megfelelő hadipontenciál hiányában kivihetetlen is lett volna. Eredmény csak egy lett volna: Magyarországot már 1942-ben megszállták volna a németek.

A két politikai véglet, az ellenállás vagy a teljes behódolás között egyedüli járható útnak az időnyerés politikája maradt. Vagyis: a német kívánalmakhoz jó képet vágva, nagy nyilvánosság előtt teljes tengelybarátságot propagálva, az államügyek olyanfajta továbbvitele, amely a szükségesnek mutatkozó, de lehető legkisebb áldozatvállalás árán az egész nemzet javát szolgálja.

---

(12) Juhász i.m. 273. old.

Kinevezések, személycserék, belpolitikai mozgalmak

1941 novemberében a kormányzó átiratot intézett Bárdossy miniszterelnökhöz, amelyben saját magas korára való tekintettel egy kormányzóhelyettesi méltóság megvalósítását és mielőbbi betöltését kívánta. Valóban: az Öregúr 72-ik életévét taposta és abban az időben gyakran betegeskedett. Kormánykörökben joggal vetődött fel a nyugtalanító kérdés: mi történne, ha Horthy Miklós a háború közepén hirtelen elhunyna? Az eddigi politikai stabilitás egy csapásra megszűnne, a fellángoló belpolitikai viszályhoz — egy új államfő kérdésében — párosulna a román és a szlovák intrika, és a németeknek sem lenne végső soron közömbös, kinek a kezébe megy át a hatalom a király nélküli királyságban...

Így született meg az 1942. év elejére az új közjogi méltóság: a kormányzóhelyettesi tisztség. Ezt 1942 február 19.-én az Országgyűlés két háza előtt a kormányzó idősebb fiával, a 38 éves Horthy István okl. gépész-mérnökkel, a MÁV elnökével töltötték be.

Nem kívánunk itt a kormányzóhelyettesi kinevezés bonyodalmaival, illetve az ezzel kapcsolatos belpolitikai torzsalkodások kulisszatitkaival foglalkozni. Elég ha utalunk a téma irodalmára. (13) Tényként viszont hadd szögezzük le, hogy Horthy István rövid kormányzóhelyettesi működése alatt apja antitotalitarista politikájának következetes híve és követője volt. Nem hiába fogadta Horthy István kinevezését a hivatalos Németország hűvös hallgatással.

> Berlin magyarországi követe, Dietrich von Jagow ezt táviratozta Ribbentropnak: « Nem lehet kétségünk afelől, hogy ő (ti. Horthy István) határozottan angolbarát és a német nemzetiszocializmus ellensége... » (14)

Március első hetében a kormányban egy lényeges személyi változásra került sor. Az államfő — úgy tűnik — megelégelte Bárdossy László eddigi működését, akadékoskodását a kormányzóhelyettesi kérdésben, és lemondásra

---

(13) A hazai történeti irodalom még adósunk e téma feldolgozásával. A nyugati történeti irodalom viszont egyoldalúan kezeli a kormányzóhelyettesi tisztség ügyét, lásd Hans Georg Lehmann: *Der Reichsverweser-Stellvertreter. Horthys gescheiterte Planung einer Dynastie.* Mainz 1975; illetve Emilio Vasari: *Ein Königsdrama im Schatten Hitlers. Die Versuche des Reichsverwesers Horthy zur Gründung einer Dynastie.* Wien-München 1968.

(14) Lásd Dietrich von Jagow 1942. február 23.-i részletes jelentését. Közli Lehmann i.m. 74-85 old.

szólította fel. Horthy visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy ennek oka kizárólag a miniszterelnök kardcsörtető politikája volt. (15) Bárdossy a Népbíróság előtt viszont úgy magyarázta, hogy: « az államfővel szemben ragaszkodtam a földbirtok arányosabb megosztásáról szóló törvény haladéktalan végrehajtásához, a munkásság bér- és lakásviszonyainak alapvető és megnyugtató rendezéséhez. Mindkét feladat teljesítését új, a kötelességet vállaló szakminiszterre akartam bízni, amihez a kormányzó nem járult hozzá. » (16)

Bárdossynak bizonyos vonatkozásban igaza van, de kikényszerített demissziójánál nem a szociális kérdések rendezésének sürgetése volt a főindok. Véleményünk szerint az addigi miniszterelnök menesztése azzal függött össze, hogy Horthy az általa már 1941 őszén kijelölt új politikai vonalhoz egy új kormányfőt keresett. Ezt találta meg Kállay Miklós földbirtokos, az egykori földművelésügyi miniszter személyében, aki az Öntözésügyi Hivatal elnöki tisztségét cserélte fel a miniszterelnöki pozicióval.

1942 március 9.-én Horthy Miklós kinevezte az új kormányt, amelynek tagjai a miniszterelnök kivételével a Bárdossy kabinett minisztereiből tevődtek össze. Kállay — ideiglenes jelleggel — a külügyi tárcát is magának tartotta meg, jóllehet a németek felé megnyugtatásul közölte, ha Bárdossy felgyógyul « betegségéből », őt kérik fel e tisztség elvállalására.

Horthy visszaemlékezéseiben így ír az új miniszterelnökről: « Kállay miniszterelnök számba vette a közhangulatot és kifelé hangsúlyozta, hogy változatlanul az eddigi vonalon haladunk tovább. Köztem és közte azonban hallgatólagos egyetértés állt fenn abban a tekintetben, hogy Kállaynak — anélkül, hogy engem minden egyes részletről tájékoztatnia kellene — szabad keze legyen az angolszász hatalmak felé, baráti kapcsolatok előkészí-

---

(15) Horthy i.m. 242. old.

(16) Bárdossy László: *A nemzet védelmében.* Utolsó beszédei az ún. Népbíróság előtt, Fahrwangen - Svájc 1976, 129. old. — Egy részletes Bárdossy monográfia még mindig várat magára. Addig is állapítsuk meg: Bárdossyt csalódása az angolszászok passzivitásában a lengyelországi és franciaországi hadjáratoknál, az ebből adódó német győzelmek és következményei a magyar jobboldal táborába vitte. 1944 március 19.-e után feladva lemondatása utáni passzivitását, szóban és tettekkel kiállt Sztójay Döme miniszterelnök tevékenysége mellett, sőt közeledett a nyilasokhoz is. 1945 után az új magyar rezsim háborús bűnösnek nyilvánította és kikérte az amerikai hatóságoktól. Ügyében Budapesten 1945 őszén nyilvános pert rendeztek. A Népbíróság 1945 november 3.-án halálra ítélte. Golyóáltali kivégzésére 1946 január 10.-én került a sor.

tésére: természetesen a Hitler Németországával fennálló viszonyunk látszatra való fenntartásának és ama szempontoknak figyelembevételével, hogy eljárásunkból a szovjet hasznot ne húzzon... » (17).

Az új miniszterelnök első megnyilatkozásait Berlinben érthető figyelemmel kísérték. Akik a magyarországi ügyeket hivatalból követték, hamar megnyugodtak. Kállay különböző megnyilvánulásaiban, akár a Képviselőházban, akár a sajtóban vagy a rádióban, legalább olyan kardcsörtetőnek mutatkozott, mint a leváltott Bárdossy. Nyíltan kiállt a német-olasz szövetség mellett, a szovjet-ellenes háborút nemzeti ügynek nyilvánította és a belső biztonság és a társadalmi rend eddigi alapjainak szigorú megőrzését hirdette. (18)

A szavak után tettek is következtek. Március 15.-én Budapesten, a Petőfi szobornál nagyobb arányú tüntetésre került a sor. A szervezők — a február közepén legálisan megalakult Magyar Történelmi Emlékbizottság vezetői, neves demokrata politikusok, írók, közéleti személyiségek — háború-ellenes jelszavakkal több száz embert tudtak mozgósítani. Jóllehet az 1919 óta illegalitásban levő komunista párt (19) is igyekezett a Magyar Történelmi Emlékbizottság vezetőségébe néhány becsempészett emberével a tüntetést a

---

(17) Horthy i.m. 242. old.

(18) Részleteiben lásd Kállay Miklós: *Nagy idők sodrában.* A m.kir. miniszterelnök beszédei és nyilatkozatai. 1942. március 12-1943. május 29. I. kötet, Budapest 1943.

(19) Hivatalos néven « Kommunisták Magyarországi Pártja ». A párt taglétszáma a megnagyobbodott, 1941-es területű Magyarországon a legoptimistább számítások szerint sem közelítette meg az 500 főt. (Erényi Tibor: Rákosi Sándor: *Legyőzhetetlen erő.* A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve, Budapest 1968, 135. old. 67. jegyzet.) Kádár János, a jelenlegi magyar pártvezető egy 1956-os, kevésbé ismert visszaemlékezésében, a KMP jórészt ismeretlen háború alatti szervezeti kérdéseiről így írt: « 1936-ban a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága feloszlatta a Kommunisták Magyarországi Pártja, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség és a Vörös Segély illegális szervezeteit, a szervezetek tagjait a legális szervezetekbe küldte dolgozni. Titokban — a munkástömegek előtt is titokban — visszatartottak körülbelül nyolc párttagot, az újjászervezési munka megkezdésére. Ilyenformán a párt 1936-tól 1942-ig valójában kettős illegalitásban élt, azzal a szigorú konspirációs utasítással, hogy a párt létéről és munkájáról a szimpatizánsoknak sem szabad sejtenie semmit. Ugyanezen idő alatt a párt saját impresszummal illegális sajtóterméket Magyarországon nem adott ki. » Közli: *Párttörténeti Közlemények,* Budapest, 1956. 3. szám, 21. oldal.

maga javára kihasználni, megállapítható, hogy a rendőrségi beavatkozással szétkergetett tüntetők, túlnyomó többségben szociáldemokraták, szakszervezeti tagok, illetve polgári demokrata értelmiségiek voltak. (20) A tüntetés tömegjellegét az adta meg , hogy — március 15.-ről lévén szó — a szabadságharc nagy költőjének szobra előtt nagyszámban tisztelegtek a különböző diákszövetségek tagjai, akiket — szemtanuk vallomása szerint — a velük elvegyülő tüntetők háborúellenes jelszavai megleptek.

Mindez természetesen nem zavarta a belügyminisztérium illetékes szerveit — ez esetben a Sombor-Schweinitzer József vezetése alatt álló Államrendőrség politikai osztályát —, hogy a számukra is váratlanul jelentkezett tüntetést szinte teljes egészében a szélső baloldaliak számlájára írják. Keresztes-Fischer Ferenc, a belügyminiszter, egy kormányzóhű, konzervatív beállítottságú és következetesen náci-ellenes politikus, tudta mi a teendő! Mindenféle és fajta politikai szélsőség ellenségeként, Kállay miniszterelnök friss bemutatkozó beszédének szellemében utasította közegeit, hogy a törvény teljes szigorával járjanak el a fennálló társadalmi rend és az ország belső biztonságának megsértői ellen. Így kezdődött március végén egy nagyarányú és alaposan előkészített letartóztatási hullám, amelynek során a rendőrség, illetve a csendőrség rövid hetek alatt szinte teljes egészében szétverte a szervezetileg amúgy is gyönge és a munkástömegekkel kevés kapcsolattal rendelkező kommunista pártot. (21) A Magyar Történelmi Emlékbizottság is beszüntette működését, miután a rendőrség politikai osztálya az elnökség több tagját hosszabb-rövidebb időre őrizetbe vette, majd szóbeli « megfenyítés » után, megfélemlítve, szabadlábra helyezte.

Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy Keresztes-Fischer Ferenc csak a baloldal felé mutatta meg az állam-

---

(20) A tüntető tömeg jelszavai a következők voltak: « Le a háborúval! », « Vesszen a háború! » « Vesszen Hitler! », « Különbékét! » « Munkásegység! », « Munkás-paraszt szövetség! », « Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország! »

(21) Részleteiben lásd Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség,* VKF 2. című Budapest 1971 könyvét. Kádár János már fent idézett tanulmányában megjegyzi, hogy az 1942 május-júniusi « nagy lebukások után az illegális párt körülbelül 400-450 tagja, illetve tagjelöltje a mai Magyarország területén működő pártszervezetek tagjai közül 10-12 (sic! GP.megj.) párttag volt kapcsolatban egymással. Bizonyos újjászervező munka után 1943 januárjára a taglétszám kb. 70-80-ra növekedett. » Vagyis: a vezetőgarniturán kívül lényegében megszűnt a párt.

hatalom öklét. A másik politikai véglet, a Szálasi Ferenc, nyugalmazott vezérkari őrnagy vezetése alatt álló szélsőjobboldali párt, a Nyilaskeresztes Párt — Hungarista Mozgalom is megkapta a magáét, jóllehet tömegpárt volt és 30 főnyi képviselői csoportjával legálisan működött a Képviselőházban.

Panaszkodik is a nyugati emigrációban megjelent nyilas párttörténet a Kállay-Keresztes-Fischer féle belpolitika ellen: « A cenzura teljesen lefogta a nemzetiszocialista sajtó hangját, sőt ideiglenesen, vagy véglegesen beszüntették a nyilaskeresztes lapokat. Volt időszak, amikor egyetlen napilapja sem volt a hungaristák pártjának. Meg Imrédy is egy alkalommal azt mondotta Kállaynak, hogy legalább annyi szabadságot engedélyezzen az ő pártjának (ti. a Magyar Megújulás Pártjának. GP. Megj.), mint a baloldali pártoknak. Az internáló táborok nyilaskeresztesekkel voltak tele... » (22).

A Magyar Királyi Honvédség e belpolitikai mozgalmak hatásától nem maradt mentes. A kommunista vagy baloldali befolyás a tisztikart vagy a legénységi állományuakat nem « veszélyeztette », de annál inkább hatott a katonákra a jobboldali és a nyilas politikai eszme. Bár a rendeletek tiltották, a tisztikarból jónéhányan titkos tagjai voltak a jobboldali, illetve a nyilas pártnak. Sőt egy repülőszázados, Mosonyi Győző, 1942 tavaszán — igaz, pártja tudta nélkül — Csepelen egy illegális « Hungarista Rádióállomást » is felállított, amely adásaiban a nemzetiszocialista ideológiát dicsőítette és a Horthy-Kállay « klikk » ellen lázított. (Mosonyi Győzőt 1942 nyarán az Államrendőrség politikai osztálya letartóztatta. Haditörvényszék elé került, és 12 évi fegyházra ítélték.)

A 2. magyar hadsereg felvonulása

1942 tavaszán a Magyar Királyi Honvédség 225.525 katonát tartott fegyverben. (23) A tervbevett, módosított hadrend alapján a meglevő hadműveleti egységeket 1942 márciusától kezdve úgynevezett könnyű hadosztályokká szervezték át egyenként két gyalogezreddel és egy csökkentett

(22) Koós Kálmán: *Voltunk, vagyunk, leszünk.* (A hungarista mozgalom első negyedszázada 1935-1960), Buenos Aires 1960, 225. old. — Érdemes felemlíteni, hogy a magyar nemzeti szocialista pártok az 1939-es választásokon mintegy 550.000 szavazatot kaptak és 1942-ben a párttagok száma meghaladta a 30.000 főt!

(23) Dr. Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945),* Budapest 1961, a 362. lappal átellenben levő táblázat.

létszámú tüzérezreddel. Megalakították Munkácson a 2. páncélos hadosztály parancsnokságát, Kolozsvárott és Budapesten felállításra került két légvédelmi tüzér dandár. Műszaki, gyalogos, tüzér illetve gyorsfegyvernemi hadapród iskolák létesültek az ország különböző vidékein, hogy az átszervezés következtében beálló tiszti hiányokat időben és minőségben mielőbb pótolni lehessen. Az eddigi egyetlen ejtőernyős zászlóalj mellett még egy ejtőernyős zászlóalj felállítását is tervbe vették.

Mindezen munkálatok közepett került a sor a keleti frontra küldendő 2. hadsereg felállítására. A honvédség illetékes vezetői, Bartha és Szombathelyi vezérezredesek már 1942 februárjában megszerezték a kormányzó jóváhagyását ahhoz, hogy a 2. hadsereg mozgósításra kerülő három hadtestének állományát ne a hadtestek területéről — mint ez különben történnék —, hanem az egész ország területéről egyenletesen állítsák össze. A behívásoknak eme módja elsősorban *politikai* meggondolásból eredt. A tábornokok a kormányzóval egyetemben a kikényszerített külhoni hadviselés terhét az *egész* ország lakosságára arányosan kívánták elosztani. Másrészt viszont az új módszer arra is jó volt, hogy a honvédség rendelkezésére álló « élőerőt » és felszerelést az illetékes szervek úgy osszák el, hogy a felállítandó 2. hadsereg minél kisebb mértékben érintse a Magyar Királyi Honvédség legértékesebb « emberanyagát » és ne zavarja meg a honi hadsereg mozgósíthatóságát, illetve akcióképességét. (Ez összefüggött a feszült magyar-román viszonnyal is. Így Horthy nem engedélyezte például a román határ mentén található VI. és IX. hadtest igénybevételét). (24)

A 2. magyar hadsereg a III., a IV. és a VII. hadtestből került felállításra. A három hadtest saját állományából csak 2-2 könnyű hadosztályt mozgósított. A III. hadtest az otthon maradó II., a IV. hadtest a szintén visszamaradó V., míg a VII. hadtest pedig a kassai VIII. hadtest egyik könnyű hadosztályát vitte magával a frontra. Így sem a hadosztályok összeszokottságáról, sem egységes csapatszellemről nem lehetett beszélni! Beosztásra került a 2. hadseregnek még a honvédség egyetlen páncélos hadosztálya és egy ezred erejű repülőcsoport, a 2. repülő dandár is.

A 2. hadsereg parancsnokává az eddigi budapesti I. hadtest vezénylő tábornokát, az 59 éves Jány Gusztáv vezérezredest nevezték ki. Vezérkari főnök Rakovszky György vezérőr-

(24) Dombrády Lóránd: *A magyar gazdaság és a hadfelszerelés 1938-1944*, Budapest 1981, 104. old.

nagy lett. Őt váltotta le a fronton később, Kovács Gyula vezérkari ezredes, aki egyébként Jány tanítványa volt a Hadi Akadémián.

A 2. hadsereg összlétszáma az utolsó kijelölt csapatoknak a frontra való kiérkezése után meghaladta a 200.000 főt. (25) E szám azonban sem erőben, sem harci-erkölcsi értékben nem mutatta a valóságot. A magyar hadosztályok — a három ezredre tagozódó német és szovjet hadosztályokkal szemben — egyenként csak két gyalogezreddel rendelkeztek. Ezért is nevezték őket hivatalosan « könnyű hadosztályoknak » (26) Ezt a megkülönböztetést azonban a német felső vezetés az arcvonal méreteinek kijelölésekor nem vette figyelembe: a két ezredből álló és így csökkentett értékű magyar hadosztályok olyan feladatokat kaptak, amelyek — német felfogás szerint — teljes értékű, tehát a három ezredes hadosztályoknak feleltek meg. Egyéb problémák is akadtak. A Magyar Királyság területén élő nemzetiségiek az ország összlakosságában képviselt számarányuknak megfelelően, tehát mintegy 20 %-os arányban kerültek a 2. hadsereghez. (27) Így a csapatoknál nagyobb számban voltak jelen északerdélyi románok, délvidéki szlávok, kárpátaljai ruténok és Kassa-Eperjes vidéki szlovákok. Vajon milyen érdeke fűződött ezeknek a nemzetiségieknek ahhoz, hogy egy *magyar* hadseregben, távol otthonuktól, *orosz* földön, *német* célokért harcoljanak? Azt hisszük — nem sok!

De a magyar honvédeknél is hiányzott az, amit a katonai szakirodalom találóan « harci szellemnek » mond. A német hadvezetés rendelkezésére bocsájtott 2. hadsereg kato-

---

(25) Csima i.m. 165. old.

(26) Ennek ellenére az elvonuló alakulatok a nem mozgósított egységektől elvett fegyverzettel voltak ellátva, a Magyar Királyi Honvédségben eddig soha nem látott mértékben. Egy gyalogezredben például 44 géppuska, 18 páncéltörő, 12 aknavető, 18 nehézpuska, 108 golyószóró, egy üteg 4 db 8 cm-es ágyuval, ezenkívül egy lovas szakasz és (részben) egy kerékpáros szakasz volt található. Ha azonban ez a felszerelés magyar viszonylatban jelentősnek tűnt, a Vörös Hadsereggel szemben kevés volt, nemcsak mennyiség terén, de főleg minőségben.

(27) Az 1945 után a Kárpátmedencéből erőszakkal kitelepített németség vezetői is vizsgálat tárgyává tették ezt a kérdést. Így pld. a Stuttgartban megjelenő *Der Donauschwabe* c. lap, a *Bundesorgan der Heimatvertriebenen aus Jugoslawien, Rumänien und Ungarn,* 1975. augusztus 3.-i számában egy hosszabb, kétoldalas vezércikkben foglalkozott a háború alatti kisebbségi kérdésekkel Magyarországon. Már maga az értekezés címe programot ad: « *Hat Ungarn im Krieg gegen die Sowjetunion seine nationalen Minderheiten verbluten lassen?* »

nái abban a tudatban indultak a harctérre, hogy őket bizonyos idő után felváltják. Amikor aztán a felváltás ideje kitolódott és bizonytalanná vált, úgy érezték, hogy őket a halál mesgyéjére száműzték. A Nagy Istvánokon és a Balogh Jánosokon eluralkodott a gondolat hogy az Otthon őket a kárpáti határok átlépése után, mint valami szükséges áldozatot a háború oltárán végérvényesen feláldozta. Vagyis: őket jelölték ki arra, hogy életükkel Magyarország további békés létét megváltsák! Az egyszerű honvéd ilyenfajta érzéseit számos jelben látta « bizonyítva »: az egységekben fellelhető nem kevés koros bajtársában (35 éven felüliek), a köztük levő számos nincstelen földműves vagy kisparaszt katonában, valamint az olyan egyedi, de megtörtént esetekben, amikor a katonát, aki magyarországi szabadsága alatt megbetegedett, nem hazai kórházban gyógyították, hanem visszavíve Oroszországba, hadműveleti területen! (28)

Nem volt jobb a harci szellem a tisztikarnál sem. A 2. hadsereg tisztikarának egy elég jelentős része, főhadnagyig bezárólag, tartalékos tisztekből tevődött össze. Őket, érthetően, a katonai szolgálat iránti érdeklődés vagy ragaszkodás nem nagyon uralta. Idejük egy részét — miként Szombathelyi Ferenc vezérezredes egy későbbi leiratában megállapította — jórészt « felelőtlen politizálgatással, az ország külés belpolitikájának bírálatával, filmmesék, novellák írásával és a hadtáp területen nagyarányú üzletieskedéssel » töltötték. (29) Közben leszerelésük napját várták és, ha mód adódott rá, ezt még meg is sürgették.

Mindezen tényezőket azonban még súlyosbította a 2. hadsereg felszerelése és szegényes anyagi helyzete. A tüzérség lövegeinek egyrésze elég korszerűtlen volt. Különösen sanyarú helyzet mutatkozott a páncélelhárítás vonalán. A 2. hadsereg összesen 244 darab 37 mm-es páncéltörő ágyuval rendelkezett, amelyek 1942-ben — főleg a szovjetek kitűnő T-34-es páncélosaival szemben — nem sokat értek. (30)

---

(28) Részleteket lásd Sulyok Dezső: *A magyar tragédia*, Newark 1954, c. könyve 386. oldalán. A szerző, aki azonos a háború utáni koaliciós korszak egyik vezető demokrata politikusával, 1942-ben hét hónapot töltött a fronton a 2. magyar hadsereg keretében századparancsnoki beosztásban.

(29) Közli Dr. Horváth Miklós összeállításában és a Hadtörténelmi Intézet levéltárának anyagából készült *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál* című, Budapesten 1959-ben kiadott dokumentumkötet 340. old.

(30) Később, már kint a hadműveleti területen, hosszabb és ismételt utánjárások következtében a saját csapataik páncéltörő ágyu hiányainak megszüntetésével küszködő németek 36 db belga

Valamivel jobb volt a helyzet a páncélosoknál. A keleti arcvonalra kiküldött 1. magyar páncélos hadosztály magva az egykori 1. gépkocsizó dandárból kialakított gépkocsizó lövészezredre épült fel. Mivel megfelelő számú közepes harckocsi 1942 elején nem állt a honvédség rendelkezésére, a németektől jött pótlás. 89 darab cseh licenc alapján készült és frissiben « korszerűsített » « Pz. Kpfw. 38/t/ »-as 22 darab ún. rövidcsövű német Pz IV harckocsi került a hadosztály állományába. Ezeket egészítette ki a budapesti hadvezetőség saját készletből még 18 Csaba páncélgépkocsival, 19 Nimród páncélvadásszal és 17 Toldi, könnyű harckocsival. (31) Az 1. magyar páncélos hadosztály a 2. magyar hadsereg elit alakulatának számított. Áll ez, ha összevetjük felszerelését a magyar hadsereg többi alakulataival. Viszont minőségi és mennyiségi felszerelése tekintetében jóval alatta maradt egy 1942-es típusú német vagy szovjet páncélos hadosztálynak.

A 2. magyar hadsereg katonáinak ruházata is sok problémát okozott, mivel nem felelt meg a hadműveleti terület adta követelményeknek. A honvédek rövidszárú bakkancsai nyáron a port, ősszel a latyakot átengedték. Téli felszerelés — elsősorban szállítási nehézségek miatt — csak későn és akkor is aránylag kis számban jutott el a csapatokhoz. A kivonuló magyar hadsereg « csapatvonatai » (vagyis a hadtáp egységei) jórészt « fogatolt járművekkel », azaz lóvontatású eszközökkel rendelkeztek. Gépkocsik csak hadosztály szinten álltak a hadtáp rendelkezésére és akkor is igen kis számban (25-30 teherautó). A németek időben felmérték az ebből adandó problémákat. A hadseregcsoport parancsnokságon szolgálatot teljesítő Weinknecht ezredes tett is igéretet, hogy « igyekezni fog bizonyos számú tehergépkocsit a csapatvonatok számára küldeni » — de mivel a Wehrmacht e téren maga is utánpótlási nehézségekkel küzdött, az igéret, a legjobb akarat ellenére is, csak igéret maradt (32).

Szólnunk kell a csapatok élelmezéséről is. A hadműveleti területen levő élelmiszer ellátás jórészt német, központi szállítmányokból tevődött össze. Ez, ha mennyiségében nem is volt kevés, de a hazai, magyaros koszthoz szokott honvédeket nem tudta kellő modón kielégíteni. Baj volt a kenyérrel is. Ezeket az ellátó oszlopok német tábori sütődékből kapták. Ízük és összetételük elütött attól, amihez a magyar ember szokva volt. A hadvezetőség időben felfigyelt e nehézségekre. Úgy határozott, hogy a német ellátáson felül, pótlásként, Magyarországról hozat élemiszert — elsősorban bort, pálinkát, szalonnát és hagymát. Kezdetben nem is volt

---

hadizsákmányból származó, jórészt korszerűtlen 47 mm-es és mintegy 50-60 db 50 és 75 mm-es páncéltörő ágyut bocsájtottak a 2. magyar hadsereg rendelkezésére. Dr. Csima i.m. 168. old.

(31) Dombrády i.m. 108. old.

(32) Dombrády i.m. 108. old.

e téren nehézség. De amikor beköszöntött a zordabb időjárás és a nyugatról jövő katonai szállítmányok túlterhelték az amúgy is kevés és a partizánoktól veszélyeztetett német kézben levő oroszországi vasutvonalakat, a hazai élelmiszer szállítmányok vagy romlott állapotban, vagy igen rendszertelenül érkeztek a csapatokhoz. Így a honvédnek — ízlett neki vagy sem — német műmézzel, kalarábés gyümölcsízzel, olajos szardiniával és egyéb, a gyomrának szokatlan élelmiszerrel kellett éhségét csillapítania (33).

A 2. magyar hadsereg hadműveleti területre való kiszállítása 1942. április 11.-én vette kezdetét és lényegében július 27.-ével fejeződött be. 882 vasuti szerelvény bonyolította le, több lépcsőben, a szállítást. Szombathelyi vezérezredes utasítására az Oroszországba küldött csapatok búcsúztatása és kivonulása lehetőleg a nagyközönség kizárásával történt. A Vezérkar Főnöke — így tanúsítja azt utólagosan egyik beosztottja, Kádár Gyula vezérkari ezredes — nem kívánta, hogy a sajtóban vagy rádióban nagydobra verjék a Hitler által kikényszerített kivonulást. (34)

A magyar csapatok közül elsőnek a szombathelyi III. hadtest hadosztályai érkeztek meg hadműveleti területre, Orel vidékére. Itt székelt a magyarokat kedvelő báró Weichs vezérezredes vezette német hadseregcsoport parancsnokság, az *Oberkommando der Armeegruppe Weichs*. Jány Gusztáv törzskarával Kurszk környékén május 16.-án rakodott ki.

A szombathelyi III. hadtest első feladatként a Tyim előtti védőállásokban levő német csapatok felváltását kapta. Két könnyű hadosztály 100 kilométeres gyalogmenet megtétele után átvette a részükre kijelölt 60 kilométer szélességű védősávot. A harmadik harci alakulat, a 6. könnyű hadosztály ideiglenesen Szeredina-Budára települt. Más magyar egységekkel egyetemben innen vett részt a nagykiterjedésű brjanszki erdőbe befészkelődött partizán csoportok leküzdésében. A III. hadtest alárendeltségébe ismét csak június második felében került. (35)

---

(33) Hadd említsünk itt egy megtörtént esetet. 1942 karácsonyára italt igért a hadtáp a frontkatonáknak. El is mentek érte időben vételezni. Nagy volt a meglepetés, amikor a szállítmánnyal visszaérkeztek: francia pezsgőt hoztak. Egy üveg járt két honvédnak. Elképzelhető a katonák csalódása a számukra furcsa és szokatlan ital láttán.

(34) Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 440. old.

(35) A 2. magyar hadsereg első személyi veszteségeit partizántámadások okozták. Dr. Csima i.m. 158. oldalán: 1942 május 31.-ig 30 tiszt és 469 honvéd illetve tiszthelyettes vesztette életét.

Jány vezérezredes báró Weichs vezérezredessel folytatott megbeszélései után az arcvonalparancsnokságot június 4.-ével vette át. Gyakorlatilag az első vonalban ekkor még csak a III. hadtest két könnyű hadosztálya állt. Június 10.-én a főhadiszállásán Domaniczky Ödön altábornagy, hadtestparancsnokkal és annak vezérkari főnökével ismertette a küszöbön álló német offenziva magyarokra váró feladatát. Az altábornagy a rendelkezésére álló erőket és a tüzérségi előkészítést egyaránt keveselte és nem vállalt felelősséget a támadás sikeréért. Jány ragaszkodott az eredeti tervhez. Domaniczky erre felmentését kérte, ami 1942 június 15.-ével meg is történt. A III. hadtestet közel egy hónapig Rakovszky vezérőrnagy irányította, mígnem július 15.-vel megérkezett az új parancsnok Dömötör János altábornagy személyében. (36) (Június 15.-től július 14.-ig Rakovszkyt, mint a 2. magyar hadsereg vezérkari főnökét Kovács Gyula vezérkari ezredes helyettesítette.)

Az első harcok és a hidfőcsaták

Hitler 1942-es nagy nyári offenzíváját június 28.-án Kurszk térségéből báró Weichs vezérezredes három hadserege (37) nyitotta meg. Két nappal később Belogorod városától délkeletre, 19 hadosztállyal, újabb két német hadsereg, indította meg támadását.

A magyar csapatok — a III. hadtest — a támadás első órájában bekapcsolódtak a nagy offenzivába. Mintegy fél órás tüzérségi előkészítés után (amelynek szükségessége tulajdonképpen Domaniczky altábornagyot igazolta), június 28.-a hajnalán megindult a honvédroham a Don irányába. Több száz kilométeres szakaszon folyt egyidőben a harc. A németek a magyar csapatok szárnyain elhelyezkedve, a szovjet csapatok bekerítésére törekedtek. A Vörös Hadsereg parancsnoksága azonban felkészült az offenzivára. Egy számukra szerencsés véletlen folytán (amelynek külön drámai története van) kezükbe került a Wehrmacht nyári offenzívájának részletes operációs terve. Így megtették a szükséges intézkedéseket — időben kivonva a veszélyeztetett szakaszokról csapataik egy részét és a legtöbb harcieszközt.

---

(36) Domaniczky altábornagynak hazatérte után semmi kellemetlensége nem lett. 1942 november 1.-ével nyugdíjba helyezték.

(37) A báró Maximilian Weichs vezérezredes irányítása alatt levő Armeegruppe 1942 nyarán három hadseregből — a 2. német hadseregből, a 2. magyar hadseregből és a 4. német páncélos hadseregből — tevődött össze. Létszáma összesen 450.000 főt tett ki.

A III. hadtest csupán Tyim városában talált komolyabb ellenállásra. A németek már Sztarij Oszkolt is elfoglalták, amikor — július 2.-án — Tyimbe bevonulhattak a honvédek. Nem volt idő pihenésre. Mielőbb előre kellett törni a Donig. Mivel hiányzott ehhez a gépesítés, Rakovszky vezérőrnagy a kerékpáros, motorkerékpáros és lovas századokból egy úgynevezett « gyors lépcsőt » állíttatott össze. Ezek, kb. hat század erősségben, Major Otto ezredes vezetése alatt, önállóan, a III. hadtest zömétől elszakadva, folytatták előrenyomulásukat a folyamhoz, amit július 6.-án nemcsak hogy elértek, de azon átkelve — ideiglenes jelleggel — mintegy 15 kilométer mélységig felderítettek. A gyalogmenetben érkező többi csapat csak négy nappal később, július 10.-én pillanthatta meg a szélesen kanyargó, sárga vízű Don folyót.

Időközben a Gomel és Kurszk térségében beérkező pécsi IV. hadtest és a miskolci VII. hadtest alakulatai is megindultak a Don felé. A megterhelt német szállítási vonalak miatt a csapatok jóval a front mögött rakódtak ki és így a forró júliusi időben nem egyszer ezer kilométeres gyalogmenetet kényszerültek megtenni. (Az 1. páncélos hadosztály, dálnoki Veress Lajos altábornagy irányítása alatt július 10.-én érkezett ki a hadműveleti területre és részben Sztarij Oszkolban rakodott ki.)

A rekkenő nyári hőség, a hideg éjszakák, a magyar ember számára szokatlan nagy kiterjedésű térség, amelyben szinte elvesztek a menetelő egységek, nem kevés probléma elé állították a tiszteket. Ez a felvonulás már nem volt összeegyeztethető a felvidéki vagy erdélyi csapatmozdulatokkal. Ez háború volt, idegen és fenyegető földrajzi és katonai környezetben. Csak a németek voltak elbizakodottak. Az egyes hadosztályokhoz beosztott összekötő tisztek igen lekicsinylően nyilatkoztak a szovjet ellenfélről. (38) Ők nem láttak veszélyt. Hittek Führerjükben és annak igéretében, hogy a nyári nagy offenziva valóban térdre kényszeríti a Szovjetuniót. A hadifoglyokkal kemények voltak. Azokat a legrövidebb időn belül kikövetelték a magyar csapatoktól, ahol a

---

(38) « A németek lebecsülték az orosz katonákat. Kedvenc szójárás volt: '*Der Russe hat nichts, der Russe kann nichts, der ist nur ein Schluchtenschleicher, dem schlägt man auf den Kopf und er verschwindet!*' » (Az orosznak nincs semmije, az orosz nem tud semmit. Ha az orosz az ürgelyukból kidugja a fejét, elég arra ráverni, mindjárt eltűnik!). Lovag Kern Károly vezérkari őrnagy, a 20. könnyű hadosztály vezérkari főnöke közlése a szerzővel (München 1972 április).

fogságba esett vörös katonákkal — központi utasításra — emberségesen, sőt nyugodtan állíthatjuk, jól bántak. (39)

Július végére mindhárom magyar hadtest megérkezett a Donhoz és az előzetes megállapodások szerint felváltották azokat a német csapatokat, amelyekre a *Heeresgruppe B* parancsnokságának a Sztalingrád felé irányuló támadásra volt szüksége. A 2. magyar hadsereg részére egy új hadműveleti időszak kezdődött: a közel fél évig tartó védelem a Don nyugati partján. A magyar hadsereg védelmi sávja, a német csapatok fokozatos kivonása után, messze meghaladta azt a kiterjedést, amit a Magyar Királyi Honvédség harcászati szabályzata megengedett. A maximális 150 kilométer helyett 230 kilométer szélességben, Voronyezstől (magát a várost a 2. német hadsereg tartotta megszállva) Pavlovszkig a 2. magyar hadsereg volt felelős a doni védelemért. A magyaroktól délre a 8. olasz hadsereg ment állásba — miután a legfelsőbb német hadvezetőség kínosan ügyelt arra, hogy a magyar csapatokat a románokkal semmiféle vonatkozásban ne hozza kapcsolatba. Berlinben ismeretes volt a szinte állandó jellegű feszült magyar-román viszony, amely még 1942-ben is könnyen egymásközti háborúvá fajulhatott volna. A magyar-olasz viszony problémamentessége viszont megadta a lehetőséget, hogy a 2. magyar hadsereg déli szárnyára az Italo Gariboldi vezérezredes vezette 8. olasz hadsereget tegyék. (Az viszont már más lapra tartozik, hogy a németek nem kívántak a fronton egy nagyobb magyar-olasz barátságot. Ennek eredményeként sem a 8. olasz hadsereg, sem pedig a 2. magyar hadsereg parancsnokságán nem volt rendszeresítve egy magyar, illetve olasz összekötő törzs, jóllehet erre, mivel egymással szomszédos hadseregekről volt szó, szükség lett volna. A két hadsereg közötti szükséges összeköttetést a mindkét szövetséges parancsnokságán jelenlevő *német* összekötő törzsön keresztül bonyolították le.)

A Don folyó magyar védelmi szakaszán három hidfő, Szucsje, Korotojak és Uriv képezte julius végétől kezdve a kritikus pontokat. Ezek a hidfők a Don kanyarulataiban, a folyam nyugati partján maradtak vissza; szívós szovjet ellenállás akadályozta meg lerohanásukat. A hidfők szárnyait és hátukat a Don folyó mint természetes akadály kitűnően

---

(39) A fogságba került orosz tiszteket külön kezelték. Kihallgatásuk után rendszerint a hadosztály vagy a hadtestparancsnokság tiszti étkezdéjében külön is megvendégelték őket. Dr. Csima i.m. 159. old.

biztosította. Az egyes, különböző nagyságú (30-tól 50 km²-ig terjedő) hidfőket hadosztály erejű szovjet csapatok védték. E támaszpontoknak egy későbbi szovjet támadás esetén — mint kiindulási bázisnak — rendkívüli jelentősége volt, amit a német és magyar hadvezetőség is időben felismert. Igy július végétől kezdve többszöri fokozott és heves erőfeszítést tett a hidfők felszámolására.

Az első támadás az *urivi* szovjet hidfő ellen július 27.-én kezdődött. Az 1. páncélos hadosztályt a 9. és a 7. könnyű hadosztállyal együtt menetből vetették be. A honvédek a hidfőt jórészben megtisztították az ellenségtől. « Huszonegy kilőtt orosz harckocsi jelezte a győzelem nagyságát a saját egy harckocsi veszteséggel szemben » — írja erről a csatáról visszatekintően a szemtanú dálnoki Veress altábornagy (40).

Másnap azonban újra fellángoltak e körzetben a harcok. A 7. könnyű hadosztály egymagában nem volt képes az éjszaka folyamán erősítéshez jutott szovjet csapatokat teljes egészükben felszámolni. Harckocsi támogatást igényelt. Jány útnak is indította az időközben tartalékba helyezett 1. páncélos hadosztályt, amikor híre jött, hogy a doni védelem középső szakaszán, a IV. hadtest védőkörletében, Korotojok hidfőjében a szovjetek váratlanul támadásba mentek át. Ez időpontban itt még csak a 10. könnyű hadosztály volt állásaiban, amelyet a támadók augusztus 5.-én részben kivetettek állásaiból. Dálnoki Veress a 7. könnyű hadosztály támogatására egy harckocsi századot és egy üteget hagyott hátra, csapatainak zömét azonban Korotojak körzetébe csoportosította át. Az ellentámadáshoz, gyalogsági támogatásként a 12. könnyű hadosztály volt kijelölve, amelynek első egységei augusztus 6.-ára virradó éjjel egy órakor, égő házak között vonultak be Korotojok harci zónájába. E hadosztály háta mögött egy ezer kilométeres gyalogmenet volt. Parancsnoka, Illésházy Gábor vezérőrnagy nem vállalta, hogy katonáit fáradtan, ismeretlen területen, beérkezési sorrendben, zászlóaljanként, minden pihenés nélkül azonnal harcba vesse. A támadást ellenőrizni jövő Jány vezérezredes az « akadékoskodó » vezérőrnagyot « idegkimerültség » címén a helyszínen leváltotta és ideiglenesen Sáska Elemér vk.- ezredesre bízta a hadosztály parancsnokságát. Az eredmény sovány volt. A következő 24 órában ugyan sikerült a szovjet csapatokat Korotojak községből kiszorítani, de az oroszok a hidfőt nem adták fel. A harchoz nem szokott, kifáradt 12. könnyű hadosztály viszont érzékeny veszteségeket szenvedett: két nap alatt személyi állományának több mint 30 százalékát vesztette el! A korotojaki hidfő mielőbbi megtisztítását a német hadvezetőség különösen szorgalmazta, mivel a szovjet állások veszélyeztethették az Osztrogorsk városán keresztül futó vasúti utánszállítási vonalat. Így e körzetben szinte egész augusztus hónapban folytak a harcok. Két könnyű magyar hadosztály és egy erősítésül érkezett német

(40) Dálnoki Veress Lajos i.m. I. kötet, 343. old.

gyalogezred végülis szeptember 3.-ig birtokba vehette a korotojaki hidfőt (41).

Az 1. páncélos hadosztály ekkor már újra « tűzoltó » szerepet játszott. Augusztus 9.-én ugyanis Uriv körzetében ismét fellángoltak a harcok és Jány a honvédek támogatására Korotojak alól oda irányította a magyar páncélosokat. Az e körzetben levő 7. és 20. könnyű hadosztály ideiglenes jelleggel dálnoki Veress Lajos altábornagy, a páncélos hadosztály parancsnok alárendeltségébe került. Parancsnoki szinten itt is nézeteltérés támadt: Kovács Károly vezérőrnagy, a 20. könnyű hadosztály parancsnoka, miután a támadással kapcsolatos ellenvéleménye nem talált meghallgatásra, meggyengült egészségi állapotára hivatkozva, lemondott a hadosztály vezetéséről (42). A *második* Uriv-i csata számos szerencsétlen zavaró körülmény között zajlott le. A csata szemtanúja, Kóródy Miklós százados később így írt róla:

« ... az urivi katasztrófa éjszakáján, augusztus 9.-én vetették be a harcba az egyik debreceni ezredet, amely akkor a nyolcadik napja menetelt. Este értek ki a frontra és már harcolniuk kellett, szörnyű kavarodásban, koromsötétben, olyan terepen, ahol azt sem tudták, merre van előre, merre van hátra, gépfegyverkattogás és jajszó kíséretében.

Másnap németek érkeztek, hogy tisztázzák a helyzetet. Kabát nélkül jöttek, feltűrt ingujjban, pipázva és mosolyogva. Hogy ők majd megmutatják! Hogy a jövőben majd úgy kell csinálnunk mint ők! Csak figyeljük őket! Nagyon vállveregetve nyilatkoztak a magyar katonák helytállásáról. Neki is mentek az orosznak és harcoltak veszett haraggal, óriási, ellenállhatatlannak tűnő lendülettel. Aztán a fejüket csóválták. Akkor a pipa már hiányzott a szájukból. És az arcvonalat kb. két kilométerrel hátrább tartották meg, mint ahogy mi azt nekik átadtuk... » (43).

Végsősoron ez a csata is eredménytelenül végződött. A harcba vetett egységek nem egy helyen saját tüzérségi tűzbe kerültek. Nem kevés (gyakorlatlan) parancsnok képtelen volt az adott harci feladatokkal megbirkózni. A csata után napokig tartott, míg a szétszórt kötelékeket rendezni lehetett. A veszteségek nagyok voltak, hiszen egyedül a kb. 8.000 katonát számoló 20. könnyű hadosztály az augusztus 9.-i harcokban 1.400 embert vesztett. Akadt olyan ezred is, amelynek mind a négy zászlóalj parancsnoka elesett vagy megsebesült, és század, ahol sem század-, sem szakaszparancsnok nem maradt!

---

(41) A 10. és a 13. könnyű hadosztály és a 386. német gyalogezred illetve egy harccsoport az 1. magyar páncélos hadosztályból Vastagh György ezredes parancsnoksága alatt. A 12. könnyű hadosztályt augusztus 20.-a után nagy veszteségei miatt ki kellett vonni e harci körzetből.

(42) Hazatérte után nyugdíjba került.

(43) Kóródy Miklós: *Orosz kenyér*, Budapest 1946, 212. old.

A magyar katona 1918 óta először került « igazi » ellenféllel szembe és Oroszországban, véráldozatok árán, tapasztalhatta, mit jelent az, ha valaki hazáját védi idegen betolakodók ellen. (44)

* * *

Augusztus 20.-án órák alatt bejárta a megdöbbentő hír a 2. magyar hadsereget: a kormányzóhelyettes, Horthy István repülőfőhadnagy a hajnali órákban, harci feladata teljesítése előtt, gépével lezuhant és szörnyethalt!

Horthy István repülőfőhadnagy a szolnoki repülőkkel június végén érkezett ki hadműveleti területre, ahol mint rajparancsnok a 2. repülődandár alárendeltségébe került. Frontszolgálatát maga szorgalmazta; politikai indítóokai voltak rá. (45) Haláláig 24 alkalommal hajtott végre harci feladatot. Így rosszindulatú, politikai töltetű rágalom, hogy a repülőfőhadnagy « csak a front mögött repülgetett ». (46) Dálnoki Veress Lajostól tudjuk, hogy az első urivi csatánál Horthy vadászrepülői támogatták a magyar pancélosokat és azt is tudjuk, hogy a repülőfőhadnagy több alkalommal kísért magyar távolsági bombázókat a Don folyón túli bevetésre. Augusztus első napjaiban Davidovka körzetében, légicsatában, egy szovjet Lag-3 típusú géppel került párviadalba.

Bajtársai szerették. Szerény viselkedésével kezdettől fogva kivívta feljebbvalói és beosztottai megbecsülését. Kormányzóhelyettesi funkcióját, illetve magas államjogi méltóságát egyetlen alkalommal sem használta ki holmi személyi

---

(44) Így nem fogadhatjuk el dálnoki Veress Lajos i.m. I. kötet 345. oldalán írt véleményét, miszerint az orosz katonát nehéz helyzetben saját « csapatcsendőrsége » (NKWD-alakulatok) és tüzérsége kényszerítette a kitartásra!

(45) Feleségétől tudjuk: a kormányzó-helyettes számolt azzal, hogy egy elkövetkezendő béketárgyalásnál illetve egy fegyverszüneti szerződésnél ő, mint magas államjogi személy döntő szóval bírhat. Ez esetben könnyen megeshet, hogy szemébe vágnák, nem tudja mit tesz, hisz soha nem volt a fronton, nem ismeri a katonák világát! Egy másik oka, hogy hadműveleti területre ment, az volt, hogy személyes képet akart alkotni a hadseregről Oroszországban. (Mrs. Ilona Bowden (özv. Horthy Istvánné), Lissabon, közlése a szerzővel.).

(46) Lásd pld. Dr. Horváth Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*, Budapest 1959, 369. old. (E könyvnek egyedüli értéke nevezett szerző által közreadott, de általa erősen válogatott dokumentum rész, amely az 1958 után szovjet levéltárakból visszakapott, a 2. magyar hadsereget érintő egykori hadműveleti iratokból áll).

előnyök biztosítására. Később, szélsőjobboldali körökben, tenyér alatt, azt hiresztelték: azért történt a baleset, mert Horthy főhadnagy borgőzös állapotban vezette gépét. (47) Mások politikai merényletre gyanakodtak: Hitler tetette el láb alól a kormányzóhelyettest, mert személye a nemzetiszocialisták számára ellenszenves volt. Mindkét állítás a legendák világába tartozik. (48) A tények teljesen tiszták.

Ezek szerint 1942 augusztus 20.-án reggel öt órakor a 3/2 közelfelderítő század egy gépe felderítésre indult a Don fölé. Ezt előírás szerint két Héja vadászgépnek kellett kísérnie. A két gép a megadott időben az Ilovszkoje község déli részén lévő repülőtér fölött körözve várta a közelfelderitő gép felszállását. Ennek során az egyik « Héja » egy erősen szükített balfordulóban lecsuszott és « dugóhuzóban » alig 300 méter magasból lezuhant. A pilóta, Horthy István repülőfőhadnagy — meg sem kísérelhette a gépet ejtőernyővel elhagyni. A gépben maradva hősi halált halt. (49)

Elhúnyta nemcsak családját és az ország lakosságának túlnyomó többségét rázta meg, de hatással volt Magyarország későbbi katonai, illetve politikai eseményeire is.

* * *

Időközben a *Heeresgruppe B* parancsnokságán elhatározták, hogy az urivi szovjet hidfőállást mielőbb és a legradikálisabban felszámolják. E célból báró Wilibald von Langermann und Erlenkamp altábornagy, a XXIV. páncélos hadtest parancsnoka irányítása alatt létrehoztak egy harcászati csoportot, amely a négy már helyszínen lévő magyar hadosztályon kívül még egy német gyaloghadosztályból, egy rohamlöveg osztályból, illetve két nehéztüzér osztályból állott. (50) Ehhez csatlakozott 1942 szeptember első napjaiban a Wehrmacht egy « titokzatosnak » mondott újszerű fegyvere is, a *Nebelwerfer* (a « ködvető »), amely a szovjet Katyusák-

---

(47) Ilyen rágalomról tudósít pld. Kádár, i.m. 693. old.

(48) Hitlerre vonatkozóan lásd Horthy István halálával kapcsolatos véleményét a Werner Jochmann által kiadott *Adolf Hitler. Monologe im Führerhauptquartier 1941-1944,* Hamburg 1980 kötetben. (371. old.). Magyarul: Gosztonyi Péter, « Hogyan vélekedett Hitler a magyarokról? » Közli: *Irodalmi Újság,* Paris, 1980 július-augusztus.

(49) Csanádi, Nagyváradi, Winkler: A magyar repülés története, Budapest 1977, 236. old.

(50) A 7., 13. és a 20. könnyű hadosztályok illetve az 1. páncélos hadosztály. Német részről pedig a 168. gyaloghadosztály és a 625. illetve 861. nehéz tüzér o.

hoz volt hasonló. A német légifelderítés szerint a Vörös Hadseregnek « legalább » egy hadtestnyi erejű csoportosítása tartotta a hidfőt.

A harmadik urivi csata 1942 szeptember 9.-én kezdődött. Dálnoki Veress altábornagy évekkel később így mondta el e sorok írójának a tapasztaltakat: « Ahelyett, hogy a németek a támadás súlyát az urivi magaslat ellen irányították volna, hogy annak kézbevételével uralják a terepet, a főtámadó csoportot, a 168. német hadosztályt és páncélosaimat az öt kilométer hosszú Sztarosovoje község északnyugati bejáratához csoportosították. Onnan indult meg a támadás, amely során mindjárt az elején egy fárasztó és időt rabló helységharcba kellett bocsájtkoznunk. Ennek megvívásához hiányzott a megfelelő tüzérségi lőszer is. Mindez az orosznak kedvezett és időt nyújtott ahhoz, hogy védelmét a kritikus helyen kellően megerősítse... » (51) A csata későbbi folyamán a német altábornagy a támadás súlypontját Uriv községre összpontosította. De ez sem hozta meg a kívánt áttörést. Csak a 13. könnyű hadosztály sínylette meg hősi kiállását. « Irtózatos veszteségeink voltak. Egy órán belül nem élt egyetlen századparancsnokom sem és elesett a szakaszparancsnokok 70 százaléka is ... Hiába vártuk és kértük a német segítséget: az ő támadásuk Sztarosovoje előtt teljesen összeomlott » írta haza, a csata után közvetlenül, egy magán levélben, a hadosztály parancsnoka. (52)

A német hadtestparancsnok szeptember 12.-én és 13.-án a a támadások irányát állandóan változtatta, azonban csak a hidfő felét sikerült birtokba venni. Szombathelyi Ferenc vezérezredes, éppen szemle-úton járva a 2. hadseregnél, maga is megfigyelte az urivi harcokat és képet nyert a szovjetek harci módjáról. (53) Szeptember 15.-én Sztarosovoje körzetében a szovjet vezetés ellentámadást hajtott végre. Ez az akció végleg meghiusította az urivi hidfő felszámolására irányuló német-magyar törekvéseket. A kb. tíz kilométer

---

(51) Dálnoki Veress Lajos közlése a szerzővel (1974 London).

(52) « Vitéz Grassy József titkos levelezése ». Részleteket közöl belőle: *Magyar Hirlap*, Budapest, 1970. március 14.

(53) Szombathelyi 1942 október 5.-én Budapesten a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén a látottakról többek között a következőket mondotta: « Az urivi harcok után alkalmam volt Langermann tábornokkal beszélni, aki ezeket a harcokat vezette. Ő a magyar csapatokat nagyon dicsérte. Magatartásukkal teljesen meg volt elégedve, csapataink kifogástalanul viselkedtek. Ellenben panaszkodott, hogy nincsenek jól kiképezve. Tömörülnek. Az ellenséget nem tudják láthatatlanul kúszva megközelíteni, nem ássák be magukat. Mindez igen sok veszteséget okoz. Nem tudnak nehéz fegyverekkel együtt dolgozni. A páncélosokra pedig azért panaszkodott, hogy a könnyű és nehéz harckocsik között nincs meg a kellő összhang. A harcko-

mélységű szovjet hidfő Uriv körzetében megmaradt. A honvédek által elfoglalt új védelmi vonalak e körzetben jóval előnytelenebbek voltak a régieknél és így — pár hónappal később — nem kis mértékben hozzájárultak a téli csatavesztéshez.

A harmadik urivi csata érzékeny veszteséget okozott a támadóknak. A hat napos harcok alatt 55 tiszt és 1.399 német és magyar katona esett el, a sebesültek, illetve eltűntek száma pedig megközelítette a tízezer főt! (54) Október 3.-án a katonavégzet von Langermann altábornagyot is elérte: Sztarosovojétől keletre, az új állások első vonalainak megszemlélésekor szovjet aknatűzbe került. Vele együtt esett el Nagy Géza ezredes, a 20. könnyű hadosztály parancsnoka és Mike József ezredes, a 14. ezred parancsnoka.

Szeptember közepétől kezdve lényegében befejeződtek a magyar csapatok támadó hadműveletei a Donnál. A 2. magyar hadsereg, Jány vezérezredes utasításai alapján, a németek által kijelölt szakaszokon, megkezdte a téli védelemre való felkészülést.

---

csik hamar kilövik a lőszert és éppen a legkritikusabb pillanatokban, amikor az áttörés már-már sikerülne, meg kell állni és a lőszer pótlást bevárni... » A m.kir. Honvéd Vezérkar főnökének « Előadása » Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 1942.X.5.-i ülésén. Másolat a szerző birtokában (5. old.).

(54) Gindert Károly alezredes: « Az 1. páncélos hadosztály harcai a 2. magyar hadsereg doni hidfőcsatáiban. 1942. július-október. » Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1961-2.szám 482. old

V.

A « Kállay-kettős » és következményei

1942 szeptember 4.-én a késő esti órákban Budapest belterületén megszólaltak a szirénák. A légiriadót kezdetben szinte senki nem vette komolyan. Legkevésbé azok, akiknek hivatalbeli kötelességük volt a főváros légiterére felügyelni. Mentségükre szolgáljon: a front ez időben több ezer kilométer távolságra volt Budapesttől, s habár 1941 nyara óta létezett egy fővárosi légvédelem és légoltalom, « elképzelhetetlennek » tűnt, hogy a tengelyhatalmak hadijelentései alapján « végóráit élő » Vörös Hadsereg Budapest fölé küldhetné repülőit! Pedig a támadó kötelék szovjet távolsági bombázókból állt. (1) Mire a légvédelem felocsudott és működésbe lépett, a gépek már messze jártak. Támadásuk célja inkább propaganda jellegű volt. Anyagi kárt viszonylag kevesett okoztak. A bombák a kivilágított Krisztina-körúti új Póstapalota helyett a Városmajorra estek, és a Rózsadombon egy ismert író, Zilahy Lajos villáját döntötték romba. A pesti részen a Nyugati pályaudvar helyett egy Podmaniczky-utcai (ma Rudas László utca) bérház felső emeletét találták el. Másnap a fél város elzarándokolt a romokhoz — « igazi háborús károkat » szemlélni.

A váratlan szovjet légitámadás « igazi » áldozata az addigi honvédelmi miniszter, Bartha Károly vezérezredes lett. A kimondottan németbarát tábornoktól Horthy már régebben meg akart szabadulni, részint mert elvesztette iránta a bizalmát, részint mert Kállay és Szombathelyi mellett olyan embert kívánt honvédelmi miniszternek, aki a fent megnevezett személyek óvatos, a németektől elhidegülő, az angolszászokhoz közeledő új politikai vonalát teljes egészében magáénak vallja. Ehhez járult az is, hogy Bartha minisztersége alatt megerősödött a honvédségen belül a kormányzótól nem kívánt politizálgatás, illetve egyéb más za-

---

(1) Legújabb budapesti adatok szerint a légitámadást 30-40 gépből álló kötelék hajtotta végre (Benda Kálmán: *Magyarország történeti kronologiája*, III. kötet: 1848-1944, Budapest 1982, 988. old.). Ezt az adatot azonban meg kell kérdőjeleznünk. A korabeli jelentések ennek ugyanis ellentmondanak. Valójában 3-4 gép hajtotta végre a támadást, amelynek csak igen gyenge zavaró jellege volt.

varó rendellenességek jelentkeztek, amikről még szót ejtünk. Így történt, hogy Barthának egy kormányzói kihallgatás után lemondását kellett kérnie, amit el is fogadtak.

Az új honvédelmi miniszter személyére vonatkozóan sok javaslat volt. Végsősoron azonban nagybaczoni Nagy Vilmosra esett a választás. A vezérezredes 35 évi katonai szolgálat után 1942 januárjában vonult nyugállományba és, mivel nem szerette a tétlenséget, elvállalta a neki felkínált Dunai Repülőgépgyár igazgatósági tagságát. Nagy Vilmos utolsó aktív éveiben a Magyar Királyi Honvédség gyalogsági szemlélője, az 1940-es erdélyi bevonuláskor az 1. hadsereg parancsnoka volt és ebben a minőségben működött nyugdíjazásáig, Kolozsváron. Székelyföld szülöttje, büszke lófő, liberális, demokrata szellemű, izzó magyar hazafi. Természetes ellensége mindenféle és mindenfajta szélsőségeknek, beleértve itt a korára jellemző politikai mozgalmakat is. Ha a német népet becsülte is, Hitler nemzeti szocializmusát megvetette. (2) Klotildligeti visszavonultságában 1942 szeptember 20.-án este Szombathelyi vezérezredes csengette fel telefonon, hogy közölje vele: másnap, gödöllői kastélyában, Horthy Miklós kíván vele beszélni. A kormányzói kihallgatás eredményeként Nagy Vilmost reaktiválták és Kállay miniszterelnökkel való beszélgetés után, szeptember 24.-én hivatalosan is kinevezték a honvédelmi tárca élére.

Nagy Vilmos háború utáni visszaemlékezéseiben megjegyzi, hogy gödöllői távozásakor a kormányzó főhadsegéde, Keresztes-Fischer Lajos szinte sajnálatát fejezte ki a reaktivált tábornok jövőjét illetően. « Kijelentette, hogy igen nagy terheket veszek magamra a honvédelmi tárca elvállalásával. El sem tudom képzelni, mennyi keserű percet és órát tartogat számomra a miniszteri szék és hatalom! » (3)

Magyar-román háború?

Az oroszországi hadi elkötelezettség mellett létezett 1942 nyarán még egy másik « front », amely nem kevés gondot okozott a magyar kormánynak. A románokkal szembeni ellenséges viszonyra gondolunk, amely ez időben olyan mélypontra süllyedt, hogy — a Berlinben hivatalosan

---

(2) Lásd nagybaczoni Nagy Vilmos levelezését Gosztonyi Péterrel (1974).

(3) Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők*, 1938-1945, Budapest é.n., 78. old.

propagált fegyverbarátság ellenére — nyílt háború kitörésével fenyegetett. A problémák az erdélyi kérdésből adódtak. Az 1940 augusztus 30.-i második bécsi döntés, miként ezt már az előzőkben kifejtettük, Erdély területi hovatartozásának ügyét nem oldotta meg. Sem Budapest, sem Bukarest nem volt a neki juttatott területrésszel megelégedve. Mindkét kormány arra törekedett, hogy akár háború útján is, az *egész* Erdély birtokába jusson. E cél eléréséhez minden eszköz megfelelő volt, — kezdve a politikai intrikáktól egészen a kettéosztott Erdélyben itt is, ott is visszamaradt nemzeti kisebbségek meghurcoltatásáig. Utóbbi téren főleg Bukarest járt elöl: a román fennhatóság alatti délerdélyi, mintegy 650.000 magyar ismételt terrorizálásával.

A háború alatti magyar-román viszony történeti feldolgozása még várat magára. (4) A két állam közötti, jelenleg is feszült viszony ismeretében kevés a remény arra, hogy egy ilyen, az állami levéltárak anyagára támaszkodó monográfia a közeljövőben megjelenhessen. Vázlatos ismertetésünk így csak a német politikai levéltár anyagára és egyéb megbízhatónak számító anyagra támaszkodik. Igy kíván számot adni a háborús évek egy olyan fejezetéről, amelynek eseményeit és mozgató rugóit sem a korabeli sem pedig a jelenlegi magyar közvélemény nem ismeri, — nem ismerheti!

Kezdjük azzal, hogy megállapítjuk: a bécsi döntés által kijelölt új magyar-román határ tulajdonképpen soha sem volt huzamosabb ideig « csendes ». A határincidensek egymást követték, főleg román részről történő kezdeményezésre. Különösen kiújultak a fegyveres összetűzések 1942 elején, mégpedig főleg Ojtoz és Sósmező térségében a Székelyföldön. A Marosvásárhely központtal még az előző évben létre hívott Székely Határvédelmi Parancsnokság megfelelő erők hiányában képtelen volt a Székelyföld határszakaszainak védelmét megnyugtató módon ellátni. (5) Így került a sor 1942 márciusában a Székely Határőrség megalakulására, amely szervezetileg a Székely Határvédelmi Parancsnok-

---

(4) 1968-ban Csatári Dániel budapesti történész megjelentetett ugyan egy a magyar-román viszonyt tárgyaló könyvet (*Forgószélben*), de ebben jórészt a két ország közötti munkásmozgalom illetve kommunista párt háború alatti történetét írja meg. Az államközi kapcsolatokkal és a Budapest-Bukarest közötti viszállyal csak marginálisan foglalkozik.

(5) A Székely Határvédelmi Parancsnokság Marosvásárhely központtal a IX. hadtest keretében került felállításra. Parancsnoka Kozma István vezérőrnagy maga is székely ember volt, akinek

ság alá tartozott és a milicia rendszer alapján szerveződött, önkéntes alapon, demokratikus szellemben.

A székelyek tudták, miért vállalják ezt a honvédő szolgálatot: nem akartak ismét román fennhatóság alá kerülni. Egységeik kezdetben a Magyar Királyi Honvédség úgynevezett III. korcsoportjának « emberanyagából », tehát a 48-60 éves férfiakból tevődtek össze. Az egységek parancsnokaikat a maguk soraiból választották, mégpedig a kellő rendfokozattal rendelkezők közül. A legmagasabb szervezési forma a zászlóalj volt, általában 900 és 1.000 fős létszámmal. A tisztek és tiszthelyettesek az első világháborút járt, hadikitüntetésekkel bőven rendelkezők soraiból kerültek ki.

A Székely Határőrség egy hajdani tisztje negyven év után így emlékezett vissza az akkori szellemre: « A parancsnokok kiválasztásánál nem az döntött, hogy pld. mennyi a vagyona, milyen a polgári beosztása, hanem az, hogy az első világháborúban ki, mit teljesített, s ezen hőstettekért akkor mit kapott. Így történhetett meg, hogy a módosabbak csak beosztott határőrök lettek, maradtak és ebből semmilyen nézeteltérés, soha sehol nem keletkezett! Amikor a kerületi parancsnokok végigjárták a falvakat — a foglalkozásokat ellenőrizve —, akkor sok alezredes és ezredes előre tisztelgett a székely határőr szakaszvezetőnek, őrmesternek. Egyetlen durva szó nem hangzott: feladatot hajtottak végre, amelyet mindannyian önként vállaltak — igazi közösségi szellem, tenniakarás vezérelte őket! Soha sem találkoztam hasonlóval hosszú pályafutásom alatt... » (6)

1942 július elején mozgósították először e Székely Határőrséget. Ekkor kaptak fegyvert is: karabélyokat a határőrök és rajonként egy könnyű golyószórót. Ugyanakkor kezdődött a Székelyföld négy vármegyéjében a Székely Határőrség leventekiképző táborainak felállítása, ahová a későbbiek folyamán a honvédségi korcsoportokon aluliakat, tehát a 17-19 éves fiatalokat vonultatták be, úgynevezett katonai előképzésre. (7)

Ez volt az a nyár, amikor a Kállay-kormány diplomáciai vonatkozásban is igyekezett egy küszöbön álló magyar-

---

szívügye lett a Székely Határőrség megszervezése. Addig ugyanis csak a 27. könnyű hadosztály, a 9. határvadász dandár és az 59. határvadász portyázó osztály látta el a Székelyföld védelmét.

(6) Karácsony Imre: *A Székely Határőrség történetéből*, Budapest, kézirat a szerző birtokában. Az értékes munka átengedéséért a szerző ez úttal mond köszönetet Karácsony Imrének, a Székely Határőrség 12. zászlóalja egykori tisztjének.

(7) A kiképző táborokban 1943-ban mintegy 10.000 fiatal kapott katonai előképzést. Háromféle kiképző tábor volt: gyalogos tábor, tüzérségi kiképző tábor és kerékpáros tábor.

román háborúhoz szövetségeseket szerezni. Elsősorban Berlinben, hol májustól kezdve megsokasodtak a magyarok Románia elleni panaszai. Dietrich von Jagow, a budapesti német követ például 1942 május 22.-én azt jelentette minisztériumának, hogy Kállay Miklóssal Románia vonatkozásában komoly nézeteltérése támadt. A kormányfő ugyanis kijelentette: sokáig nem tűri már tétlenül az erdélyi román provokációkat. A háború Bukarest ellen elkerülhetetlen! Ami a végkimenetelt illeti, e vonatkozásban ő optimista, hiszen « a románok ezer éves kisebbségi érzése már önmagában elegendő ahhoz, hogy a honvédség támadása esetén a román katona pánikszerűen meneküljön! ». (8) Kállay Antonescu uralmát csak « ideiglenesnek » tartja. Amint a marsall távozni kényszerül, Romániában káosz üti fel a fejét. Ez esetben a legjobb lenne, ha a németek a magyarokkal együtt szállnák meg Romániát!

Május második felében román követelésre vissza kellett hívni Bukarestből a magyar követet. A diplomáciai kapcsolatok, ha nem is szakadtak meg Magyarország és Románia között, de teljesen elhidegültek.

A német biztonsági szolgálat külföldi ügyekkel foglalkozó osztályának a főnöke, Walter Schellenberg SS-Standartenführer, július 24.-én értesítette a berlini külügyminisztériumot, hogy bizalmas jelentések szerint Kállay július 15.-én egy magyar képviselő előtt kijelentette: a háború Románia ellen a küszöbön áll! Illetékes helyek már megkapták az utasítást, hogy e háborúhoz szükséges gazdasági tartalékokat biztosítsák. Egyébként is — így szól tovább a jelentés — Budapesten erősen tartja magát a hír, hogy már maguk a németek is belátták: a magyar-román viszony « rendezését » csak háború oldhatja meg. Schellenberg csodálkozását fejezte ki e « rémhír »-rel kapcsolatban és leszögezte: egy ilyen háború nem érdeke a Német Birodalomnak! (9).

Végsősoron Kállaynak nem sikerült a németeket egy készülő magyar-román fegyveres konfliktus esetére a maga oldalára állítani. Amikor egyszer Hermann Göring birodalmi marsallt Erdély problémájának és hovatartozásának kérdésében a magyar fél érdekében kívánták volt budapesti képviselők meggyőzni, Hitler bizalmasa és helyettese ért-

---

(8) Lásd *Akten zur deutschen auswärtigen Politik.* Aus dem Archiv des Auswärtigen Amts, 1918-1945, Serie E, Band II, Göttingen 1972, 400-401. old.

(9) Lásd *Akten zur deutschen auswärtigen Politik.* Aus dem Archiv des Auswärtigen Amts, 1918-1945, Serie E, Band III, Göttingen 1974, 225. old.

hetetlenül csak a fejét rázta: Erdély — Magyarországhoz? Én úgy tudom, hogy *Siebenbürgen*-t többnyire szászok lakják. Nem lenne helyesebb, ha Erdély a Német Birodalomhoz tartozna? (10) (Hitler egyébként — 1944 márciusáig — hajthatatlannak mutatkozott, hogy a második bécsi döntést valamiféle felülvizsgálat tárgyává tegye. Elutasító volt a Bánát esetében is, amely továbbra is német katonai közigazgatás alatt állott.)

Az olaszokkal sem volt nagyobb szerencséje Kállaynak. Filippo Anfuso, a budapesti olasz követ háború után megjelent visszaemlékezései szerint Ciano külügyminiszter — egyébként a második bécsi döntés egykori aláírója — tengernyi gondjai között édeskeveset törődött az Erdéllyel kapcsolatos magyar panaszokkal. Anfusonál olvashatjuk: 1942 nyarán, amikor báró Villani Frigyes, római magyar követ, a Palazzo Chigiben egyszer megint a románok ellen panaszkodott a grófnak és kifakadásai végén azt a « hivatalos kérdést » intézte az olasz külügyminiszterhez, hogy egy magyar-román háború esetén kormánya milyen konkrét lépésre szánná el magát, — Ciano a következő diplomatikus (és szellemes) választ adta: « Kedves Villani báró, ez esetben, úgy gondolom, kényszerítve leszünk, hogy e kétségtelen drámai hírt — újságainkban közzétegyük! » (11)

Végsősoron 1942-ben nem került sor magyar-román háborúra. Kállay miniszterelnök valószínűleg belátta, hogy megfelelő diplomáciai fedezés nélkül, egyedül csak a fegyverekre támaszkodva, nem vezethet sikerre a hadjárat. Így Dél-Erdély ügyét a háború utánra halasztotta. Gondoskodás történt azonban már akkor, hogy egy elkövetkezendő katonai összecsapáshoz megfelelő erők és fegyverzet álljon a Magyar Királyi Honvédség rendelkezésére. Ez is egyik oka volt annak, hogy 1942-ben a német követelések ellenére a honvédségnek csak kb. 1/3-a került ki Oroszországba és ezeknek a felszerelését, illetve fegyverzeti pótlását a mínimálisra korlátozták. Ezt a felső katonai vezetésnek, akár tetszett, akár nem, akceptálnia kellett. (12).

Megjegyezzük, hogy 1942 nyarán a románok is készen álltak, hogy harcoljanak Erdélyért. A közhangulat kimondottan magyarellenes volt. A közvélemény nem akarta megérteni, hogy Észak-

(10) Der Spiegel, Hamburg, 1976.

(11) Filippo Anfuso: *Die beiden Gefreiten.* Ihr Spiel um Deutschland und Italien, München 1952, 191. old.

(12) Hennyey Gusztáv volt vezérezredes közlése (München 1968). Hasonlóan nyilatkozott a szerzőnek e kérdésről Londonban 1968-ban dálnoki Veress Lajos volt vezérezredes is.

Moldva és Besszarabia visszaszerzése után mit keres a román hadsereg a Krimben, a Donnál és a Volgánál? Nem az oroszok ellen, a magyarok ellen kell harcolnunk, hogy Észak-Erdélyt visszaszerezzük! — ez a jelszó járta a katonák között. Jon Gheorge tábornok, Antonescu marsall későbbi berlini követe, 1952-ben megjelentetett visszaemlékezéseiben megírja: amikor 1942 koranyarán Dél-Erdélyből Oroszországba kellett csapatokat átcsoportosítani, a predeali állomáson a katonák, mérhetetlen dühükben, a kormányfő ottani villáját célozgatták meg fegyvereikkel. Sőt közülük nem egy, el is sütötte puskáját a villa irányába! « Ilyen 'nyilt' volt tehát a tiltakozás. A Magyarország elleni háború követelését nem lehetett nem meghallani! » A továbbiakban a tábornok leszögezi: Antonescu Észak-Erdély elvesztését csak ideiglenes jelleggel tűrte. Románia marsalljának Erdéllyel kapcsolatos politikája a németek teljes bizalmának megnyerésében nyilvánult meg. Azzal számolt, hogy a keleti fronton bevetett nagyszámú román katonaság és azok áldozatvállalása Hitlert Erdély kérdésében jobb belátásra bírja. « Ez a végső győzelemhez való román hozzájárulás lett volna alkalmas arra, hogy a németek Erdély további sorsáról egy újabb döntést hozzanak, mégpedig Románia javára! » (13)

Katonapolitika 1942 őszén

Nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes kinevezése a honvédelmi tárca élére egyes vonatkozásokban új szakaszt nyitott a Honvédelmi Minisztérium történetében.

Egykori bajtársa írja: « A magam megitélése szerint Nagy Vilmos lényegesen különbözött a honvédség nagyhangú, 'katonás' tábornokaitól. Végtelenül egyszerű, közvetlen, pózmentes, szerény, művelt és kitűnően képzett katona volt, — de erélyesebbnek kellett volna lennie! » (14) Személyére, gondolkodásmódjára jellemző, hogy a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkari Főnökség osztályvezetői előtt tartott első, úgynevezett bemutatkozó beszédében, azzal kezdte, hogy kijelentette: « Engem cselekedeteimben csak két könyv előírásai fognak vezetni. Az egyik a szolgálati szabályzat, a másik a biblia! » (15)

Az új miniszter és Szombathelyi vezérezredes jól megértették egymást. Politikai téren sem volt közöttük nézeteltérés, mindketten Kállay « vonalán » álltak, jóllehet a Vezérkar Főnöke — már katonapolitikai beosztásánál fogva is — megértőbbnek mutatkozott a német kívánalmakkal

---

(13) Jon Gheorghe: *Rumäniens Weg zum Satelliten-Staat*, Heidelberg 1952, 227. old.

(14) Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 476. old.

(15) Lásd mint fent, 477. old.

szemben. Így például a Vezérkar Főnöksége Különbírósága által 1942 őszén hűtlenségi perbe fogott 13 kommunista vádlott esetében a kihirdetett ítélet után a német követség nyomására a fővádlottól — a Moszkvából illegálisan Magyarországra érkezett és katonai felderítő tevékenységet folytatott Schönherz Zoltántól — megtagadta a kegyelmet. (16) A halálraítélten 1942 október 9.-én a Margit körúti börtön udvarán a halálos ítéletet végrehajtották. (17) (Ez volt egyébként a hadban álló Magyarországon 1944 március 19.-ig egyike, az adott viszonyokhoz mérten kevés nagyobb jelentőségű katonai jellegű hűtlenségi pernek.)

Nagybaczoni Nagy Vilmos elsősorban saját erkölcsi normáit igyekezett átplántálni a honvédségbe. Elejét állta — kevés sikerrel — a hadseregben mind jobban elharapódzó szélső-jobboldali eszméknek: gátat emelt a főleg a fiatalabb tiszteknél megmutatkozó felelőtlen politizálgatásnak, a kormány tevékenységének a nagy nyilvánosság előtt való kritizálásainak és intézkedett a minisztérium személyi ügyosztályának, mai szóval a káder-osztálynak, körültekintőbb, az egyént jobban tekintetbe vevő alapra való helyezésére. Nagy: « Már néhány napi működés után láttam, hogy a legnehezebb és legsúlyosabb kérdések egyike a zsidókérdés, amely itt a hadseregen belül minden vonatkozásában jelentkezett! » (18) Állt ez elsősorban a zsidó kisegítő munkaszázadokra. Az intézményt, abban a formában, amelyet a háború alatt rendszeresítettek, még Bartha honvédelmi miniszter és Werth Henrik vezérkari főnök idejében, 1941 április 15.-én, rendeleti úton hozták létre. (19)

---

(16) Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség*, VKF2., Budapest 1971, 364. old. A katonai ügyész Schönherz Zoltánra és öt vádlott társára halálos ítéletet kért, amit a bíróság jóvá is hagyott. Szombathelyi kegyelmi jogával élve Schönherz Zoltán kivételével az összes halálos ítéletet börtönbüntetésre változtatta. Az elítéltek a háborút átvészelve 1945 után magas állami, illetve politikai állásba kerültek: Vida Ferenc ügyvéd például 1957 után a Magyar Népköztársaság Legfőbb Bíróságának egyik Tanácselnöke lett. 1958 júniusában az ő vezetése alatt folytatták le a titkos pert Nagy Imre és társai ellen és ő ítélte halálra az 1956-os magyar forradalom miniszterelnökét és két társát.

(17) Schönherz Zoltán életéről és pályafutásáról lásd hugának, a ma is Kassán élő Schönherz Klárának meleghangú, lírai, de ugyanakkor dokumentum értékű visszaemlékezéseit a budapesti *Élet és Irodalom* 1982 november 5.-i számában.

(18) Nagybaczoni Nagy Vilmos, i.m. 82. old.

(19) Hadd állapítsuk meg tényként, hogy a Honvédelmi Minisztérium és az Igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztálya a

* * *

A Magyar Királyi Honvédség és a zsidó munkaszolgálatosok ügye külön tanulmányt igényelne. Az ide vonatkozó történeti irodalom édeskevés és ennek zöme is külföldön jelent meg. (20) Mivel azonban a munkaszolgálatos intézmény szerves része a honvédség második világháborús szereplésének — még ha nem is dicséretes részének —, szükséges röviden kitérnünk a kérdésre.

Az 1938-as első, és az 1939-es második úgynevezett « zsidótörvény » bevezetése után Werth Henrik buzgó sürgetésére 1940-ben a magyar zsidókat újabb jogfosztás érte: másodrendű állampolgárokká degradálták őket a hadkötelezettség terén. A fegyveres szolgálattól eltiltva, úgynevezett munkaszolgálatra kényszerítették őket a honvédségen belül. Ezzel egyidőben mintegy 16.000 zsidó vagy a hitleri, úgynevezett fajvédelmi törvények alapján zsidónak számító tartalékos (jórészt első világháborús) tiszttől vették el rendfokozatát. (21) Jóllehet az első munkaszázadokat már 1940-ben felállították, de az ide még gyérszámban behívott zsidó « hadkötelesek » általában emberséges elbánásban részesültek. A munkaszolgálatosok rendfokozatnélküli honvéd egyenruhát viseltek, általános katonai jogaikat nem nyirbálták meg és közvetlen feletteseik szakasz- és századparancsnok helyettesi beosztásokban ideiglenesen behívott zsidó tisztek voltak.

1941 tavaszával mindez megváltozott. Júniusban a munkaszolgálatosok egyenruhájukhoz sárga karszalagot kaptak. Megszűnt a « zsidó tiszti intézmény ». A munkásszázadokhoz keresztény — főleg tartalékos — tiszteket és « keretlegénységként » bizonyos számú fegyveres honvédet osztottak be. Ezek nemcsak a munkabeosztást ellenőrizték, hanem egyben őrök és felügyelők is voltak. 1942 március

---

maga részéről igyekezett az 1940 őszén kialakult radikális megoldást célzó alapelveken enyhítő módosításokat eszközölni. Sikertelenül. Végsősoron a már fent jelzett 2870/1941. Me.sz. kormányrendelet szolgált alapul a háború alatti munkaszolgálatos intézmény felállításánál. A rendeletet a *Budapesti Közlöny* 1941 április 18.-i számában tették közzé.

(20) Így pld. Randolph L. Baham: *The Hungarian Labor Service System*, 1939-1945, Boulder and New York 1977 és a Karsai Elek által szerkesztett két kötetes művet *Fegyvertelenül álltak az aknamezőn.* Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon, Budapest 1962. Az utóbbi könyv a Magyar Izraeliták Országos Képviselete kiadásában jelent meg — a széles közvélemény szinte teljes kizárásával, aránylag kevés példányszámban.

(21) Karsai, i.m. bevezető tanulmány XLVIII. old.

17.-én Bartha honvédelmi miniszter saját hatáskörében, rendeleti úton utasította az illetékeseket, hogy a jövőben valamely békehadtest mozgósítása esetén a hadtest területén levő összes hadköteles korú zsidót munkaszolgálatra kell behívni. Ezeket, ha a hadtest hadműveleti területre kerül, a harcos alakulatnak magával kell vinnie. A fenti rendelet szabályozta a munkaszolgálatosok ruházati kérdését is. A bevonultatottnak saját magának kellett gondoskodnia ruházatról. A Magyar Királyi Honvédségtől csak a sárga karszalagot és a sapkarózsa nélküli katonasapkát kapták. (22)

1942 elején az ukrajnai magyar megszálló csapatoknál tíz munkásszázad dolgozott. A 2. magyar hadsereggel 1942 nyarán 45 munkásszázad ment hadműveleti területre, amelyből három század úgynevezett különleges munkásszázad volt, túlnyomó többségben keresztény hadkötelesekkel. Utóbbiak mint a rendszerre « káros és rendbontó elemek » kerültek ki Oroszországba. (23) Jóllehet a Jány-féle hadsereggel a Donhoz került munkaszolgálatosok számáról pontos kimutatásunk nincs, de egyéni kutatások alapján létszámukat 25-30.000 főben adhatjuk meg. (24)

A 2. magyar hadsereg keretében működő munkásszázadokat részben hadtápszolgálatban (utak javítására, rakodásra), részben magában az arcvonalban műszaki munkák végzésére (erődítési munkák, az első vonal előtti akadálytelepítés, illetve aknák felszedése) használták fel.

A munkaszolgálatosokkal való bánásmód — dicséretes kivételektől eltekintve — embertelen, sőt gyakran meg-

---

(22) A rendelet továbbá kimondta: « Gondoskodni kell azonban arról is, hogy a munkára alkalmas ruhával nem rendelkezők lehetőleg zsákmányolt (jugoszláv, csehszlovák) ruhaanyag felhasználásával megfelelően felöltöztethetők legyenek. Természetesen a zsákmányolt ruhát minden egyenruha jellegétől meg kell fosztani! » Idézi Karsai, LIX. old.

(23) Ezekbe a századokba túlnyomó többségben szocialista, illetve baloldali hadköteleseket (szociáldemokrata és szakszervezeti funkcionáriusokat) hívtak be. Ezek a századok, hivatalos nevükön « különleges munkásszázadok », amolyan büntetőegységnek szerveződtek. Tagjaik azonban honvéd egyenruhát viseltek. A 401-es klg. munkásszázad felállításáról és alkalmazásáról lásd Kossa István *Dunától a Donig* c., Budapesten 1960-ban megjelent visszaemlékezését. A 407-es klg. munkásszázadról tudósít Lukács Gyula *A sárga háztól a csendes Donig* c. Szuboticán 1948-ban megjelent könyve.

(24) Hennyey Gusztáv volt vezérezredes közlése a szerzővel (München 1972). A tábornok 1944-ben a HM által szervezett közérdekű munkaszolgálat országos felügyelője volt és ilyen minőségben neki voltak alárendelve az összes munkaszolgálatos alakulatok.

alázóan kegyetlen volt. (25) Eltekintünk részletek közreadásától: 1945 után számos ilyenvonatkozású visszaemlékezés jelent meg. (26) Csak tőmondatokban közöljük a zsidó munkaszolgálatosokkal kapcsolatos « megszorításokat », amelyeket a bevonulási központok bizony nem éppen filoszemita vezetői szóbeli utasítás formájában továbbítottak a századok nem hivatásos tiszti állományú parancsnokainak. Ezek szerint: munkaszolgálatos hadműveleti területen semmiféle járművön nem közlekedhetett, ilyesmit nem vehetett igénybe. Üzletben, kantinban nem vásárolhatott. Városokban vagy falvakban csak az úttesten haladhatott, az őt kísérő keretlegény a járdán. Szabadságra, eltávozásra nem mehetett. Csomagot nem kaphatott. Levelezése korlátozva volt és azt szigorúan cenzurázták. A század parancsnoka, de maguk a honvéd kerettagok is bármiféle és fajta fenyítést alkalmazhattak vele szemben. A munkaszolgálatosok éheztetése, lelki és testi megalázása szinte napirenden volt! (27)

A hadműveleti területen 1942 nyarán történt « atrocitások » híre Budapestre is eljutott. Maga a kormányzó

---

(25) Szombathelyi vezérezredes 1945-ben szerkesztett védőiratában igen őszintén a következőket írja: « A zsidókérdés a hadseregre katasztrófális kihatással volt. Rettenetesen korrumpáló hatása volt. Minden érték átértékelődött. A kegyetlenségből hazaszeretet lett, az atrocitásokból hősiesség, a korrupcióból erény, s ily körülmények között jól gondolkodó emberek nem tudták megérteni az eseményeket. A fegyelem kétféle lett. Egy a zsidókkal szemben, ahol minden szabad volt, és egy másik fegyelem, ahol a szabályzatoknak megfelelően kellett volna cselekedni. Természetesen ez utóbbi nem sikerült. Így az egész hadseregnek a fegyelme alá lett ásva, parancsnak, ha zsidó ügyekben történt, nem engedelmeskedtek, hanem egyenesen szabotáltak. Az ember az egész vonalon egy áthatolhatatlan fallal találta magát szemben, ahol mindenki szabotál, és ahol nem lehetett senkit sem megfogni. Parancsaimat, melyeket ez ügyben kiadtam, elmellőzték. Zsidókat nem mertem hazarendelni a harctérről, mert ezeket utközben eltüntették. Gazdájuk ezeknek az eseteknek soha nem volt. Felszólításra vagy sürgetésre méltatlankodtak, hazudtak; mindez persze erény volt és magasabb hazafiságszámba ment... » Idézi Karsai, LXVI. oldalon hivatkozva az Országos Levéltárban elfekvő kéziratra. A Gosztonyi Péter kiadásában 1980-ban Washingtonban megjelentetett Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései kötet 34.-ik oldalán — lerövidítve — ugyanilyen értelemben foglal állást a Vezérkar Főnöke a munkaszolgálatosok ügyében, ami bizonyítja a Karsai féle idézet valóságát.

(26) Pld. Salamon Elemér: *Mozgó vesztőhely*, Budapest 1946 vagy Fazekas György: *Miskolc — Nyizsnyij-Tagil — Miskolc*, Budapest 1979.

(27) Lásd részleteiben Karsai i.m. LXI. old.

rendelt el ez ügyben vizsgálatot és, hogy Bartha honvédelmi miniszternek posztjáról távoznia kellett, ebben nem kis részben a munkaszolgálatosokkal való oroszországi « gyakorlat » is szerepet játszott. (28)

Nagybaczoni Nagy Vilmos visszaemlékezéseiben hosszan időzik e kérdésnél. A honvédség becsületbeli ügyének tekintette — az emberiesség mellett — a munkaszolgálatosok helyzetének rendezését. Működésének legelső idejében már egy sor lényeges intézkedést tett. « Megszüntettem a munkásszázadok fogolyként való kezelését. Elrendeltem, hogy a betegeket és a szolgálatra alkalmatlanokat azonnal le kell szerelni. Megköveteltem, hogy a munkaszolgálatosok ellátása megfelelő legyen, hogy a kívánt teljesítményt ne éhező emberroncsokból kényszerítsék ki. Eltiltottam a rossz bánásmódot és a testi fenyítéket. A legszigorúbb vizsgálatot indíttattam, majd súlyos büntetéseket szabattam ki azokra, akik a munkásszázadok embereivel brutálisan bántak, azokat bántalmazták vagy zsarolták... » (29)

A munkaszolgálatosokkal való bánásmód terén csak lassan mutatkozott javulás, jóllehet mind Nagy Vilmos, mind pedig Szombathelyi Ferenc saját hatáskörében igyekezett ennek érdekében munkálkodni. (30) A munkásszázadokkal közvetlenül érintkező tisztek és a keretlegénység — megint: tisztelet a kivételnek! — olyannyira át voltak hatva a hazulról beléjük táplált antiszemitizmustól, hogy hosszú hónapokra volt szükség ahhoz, amíg az 1942 nyár szörnyűségei, ha nem is szűntek meg, de legalább jórészt egyedi esetekké váltak.

Hadd írjuk le, mert erről megint még alig esett szó, hogy a munkaszolgálatosok, « a hadsereg páriái », ha kellett, vagy a harctéri helyzet ezt úgy kívánta, magyarként cselekedtek. Nemeskürty István híres könyvében e vonatkozásban maga is idéz ezt tanusító harctéri jelentésekből. (31) Kezünkben van Martsa Sán-

---

(28) Kéri Kálmán volt ezredes közlése a szerzővel.

(29) Nagybaczoni Nagy Vilmos, i.m. 83. old.

(30) Nagy Vilmos, amikor a keleti fronton megszemlélte a 2. magyar hadsereget, tüntetően több zsidó munkásszázadot is meglátogatott. Tapasztalatairól 1942 október 27.-én tájékoztatta a minisztertanácsot és ott, a munkaszolgálatosokkal foglalkozva leszögezte: « ha jó munkát kívánunk a munkásszázadoktól, úgy azokkal jól kell bánni, jól kell őket ruházattal és élelemmel ellátni. » — Szombathelyi Ferenc pedig 1942 decemberében egy tábornokot, Tanitó vezérőrnagyot nevezte ki a 2. magyar hadsereg munkaszolgálatosai felügyelőjévé, aki azonban csak késve, 1943 január első hetében állt szolgálatba.

(31) Nemeskürty István: *Requiem egy hadseregért*, Budapest 1972, 250. oldal. (Nemeskürty könyve volt az első olyan munka Ma-

dor ezredes Traunban 1965-ben írt kéziratos feljegyzése. Ő a Donnál a 9. könnyű hadosztály keretében a 47. gyalogezred parancsnokaként szolgált. 1942 december 30.-án az ezred támadást intézett a Kosztyenki hidfőben levő szovjet csapatok ellen. « Az ezredhez tartozott két 'sárgakarszalagos' ún. 'munkaszolgálatos' század. A hidfő támadásához ezekből igénybe kellett vennünk különböző kisegítő munkák elvégzésére (értsd: aknaszedésre. GP. megj.) kb. száz főt. Természetesen fegyvert nem kaptak, nem kaphattak! De nem is a harc volt a feladatuk! Amikor a közelharc már a hidfő belsejében, 'magjában' folyt, sárga karszalag ide, sárga karszalag oda, orosz géppisztoly, orosz puska volt a kezükben és végig harcolták a harcot engedély nélkül. Többen elestek közülük, így egy okleveles vegyészmérnök is. Halottaikat 31.-én a 34/I. zlj. hősi temetőjében földeltük el Kosztyenkiben, a honvédek sírjai mellé... » (32) — Hasonló hadiényről tudósít lovag Kern Károly a 20. könnyű hadosztály vezérkari főnöke: « 1942 szeptember 15.-én a szovjet csapatok a 14. ezred arcvonala ellen egy helyi támadást indítottak. A gyalogezred árkász századához beosztott munkaszolgálatos egységek Sztorozsevoje községtől délre, körülbelül egy kilométernyire az urivi nagyhorhosnak elnevezett völgyben az előző napi harcok halottait, elhagyott orosz lőszert és fegyvereket gyűjtöttek össze. Éppen reggeliztek, amikor az orosz támadás megindult. A támadást saját tűzérségi tűzünk és az 1. gépkocsizó lővészezred részei Vastagh György öntevékeny vezetésével az ottichai erdőben visszaverték. De az oroszok egy részének sikerült tűzérségi tűzünk elől, illetve azon át a horhost elérni. Ekkor a munkaszolgálatosok felkapták az összegyűjtött orosz fegyvereket és azokkal a horhosba jutott oroszokat visszaszorították illetve egy részüket fogságba ejtették! » (33)

* * *

Alig melegedett meg az új honvédelmi miniszter bársonyszékében, már megszületett benne az elhatározás, hogy megszemléli a 2. hadsereget Oroszországban. Ekkor már tudomást szerzett a sok panaszról, az ellátási nehézségekről és arról is, hogy az eredetileg csak időlegesen behívott katonák felváltására az illetékes hazai szervek részéről még alig történtek előkészületek. A kormányzó maga is szorgalmazta nagybaczoni Nagy Vilmos szemleútját. Jelentéseire

---

gyarországon, amely az eddigi, tabuként kezelt 2. magyar hadsereg felhasználásának történetét a széles olvasóközönség előtt megismertette. Könyve öt kiadást ért el és német nyelvre is lefordították.)

(32) Martsa Sándor: *A szombathelyi III. hadtest visszavonulásának története a Don mellől.* Kézirat, a szerző birtokában, 10. old.

(33) Lovag Kern Károly irásbeli feljegyzése a hadosztálya alárendeltségében levő munkaszolgálatos századok tevékenységéről, München 1974. A szerző birtokában.

volt kíváncsi és a hadsereg anyagi állapotára, t.i. ő már számolt azzal, hogy a honvédek az elkövetkezendő telet a Donnál fogják eltölteni.

Kállay miniszterelnök a legszívesebben visszahozta volna az egész 2. hadsereget. A németek egyik bizalmi embere a kormányban, Jurcsek Béla sietett is jelenteni a követségnek, hogy a miniszterelnök egy vacsorán őszintén kimondta: a magyar katona nem tudja, mit is keres kint a Donnál. Igaz — így tovább Kállay — ő sem látja ennek értelmét! (34)

A németek nem voltak elragadtatva Nagy Vilmos oroszországi látogatási szándékától. Igyekeztek ez út elé akadályokat gördíteni. De a honvédelmi miniszter túljárt eszükön. Bejelentette, hogy Hitlernél kíván tisztelegni és mivel a Führer ez időben éppen vinnyicai főhadiszállásán tartózkodott, megnyílt Nagy vezérezredes és kísérete előtt az út Oroszországba.

Hitler október közepén fogadta a magyarokat. Nagy Vilmos visszaemlékezéseiben bő teret szentel e találkozásnak és felidézi Hitler monológjait a legközelebbi jövőt illetően. « Nem akarom egész Oroszországot elfoglalni. Arról szó sincs, hogy a menekülő Vörös Hadsereget Ázsiába követném! Az orosz katona egyébként szívós ellenállást tanusít. Úgy védekezik, mint a megszorult vad. Agyon kell ütni, mert nem adja meg magát! » — mondotta többek között. A honvédek teljesítményeiről udvarias semmitmondással nyilatkozott. Keitelt utasította, hogy a magyarok által igényelt fegyverek szállítását sürgesse. Sztalingradról, ahol ez időben a város birtokáért nehéz harcok folytak, kijelentette: « *Stalingrad ist mein, wann ich es will*! » A 2. magyar hadsereg egyes problémáit megértően fogadta. Kilátásba helyezte a magyar arcvonal lerövidítését és — amint megérkeznek a Nyugatról átirányított csapatok — tartalékok képzését a Don folyó biztosítására. « A továbbiakban az a szándékom, hogy elfoglalom Asztrachánt, Groznijt és Bakut. Délen pedig Tifliszt, hogy ezzel az oroszok utánpótlását is megállítsam. Lehet azonban, hogy erre már csak 1943-ban kerül a sor! » — magyarázta. (35)

Hitlerrel való találkozás után Nagy Vilmos és kísérete Kievbe utaztak, ahonnan aztán megfelelő kísérettel megkezdődött a doni miniszteri szemleút.

---

(34) Lásd *Akten zur deutschen auswärtigen Politik.* Aus dem Archiv des Auswärtigen Amts, 1918-1945, Serie E: 1941-1945, Band IV, Göttingen 1975, 342. oldal.

(35) A Hitler idézetek nagybaczoni Nagy Vilmos könyvéből valók, 95-98. old.

A Don-kanyarban

1942 szeptember második felében Jány Gusztáv vezérezredes csapatainak további támadó hadműveleteit megszüntette. Hadserege télre és « tartós védelemre » rendezkedett be. A szovjet csapatok sem mozgolódtak. Az arcvonalon a következő hónapokban relatív nyugodtság uralkodott. Feltűnt viszont, hogy a szovjetek anyagi ellátása 1942 őszén szinte ugrásszerűen megjavult. (36) Mindez részben a Vörös Hadseregnek juttatott angol-amerikai-kanadai segélyszállítmányok eredménye volt.

A Donnál egyhangúan peregtek a napok. A földbunkereket építgető és a primitív első állásokban őrködő honvédek leváltásuk napjait számolgatták, miközben Jány vezérezredes és törzskara, a hadsereg szegényes anyagi helyzetének tudatában, szinte hetente vívták « csatáikat » a németekkel. Mindezt a nemrég napvilágra került Wehrmacht-hadiokmányok és személyi visszaemlékezések tanusítják. Mi mindenért kellett kiállniuk! Az állások megfelelő kiépítéséhez hiányzott a nyersanyag. Ha aztán volt ilyesmi, problémát okozott arcvonalba szállításuk, mert a honvédhadsereg motorizálása igen kezdetleges volt. A lóállománnyal nem lehetett számolni. Ennek takarmányozását a németek nem vállalták. Így, hogy « későbbre » megmaradjanak a lovak, a hadosztályok lóállományának 40-70 %-át már szeptember végén úgynevezett lógyűjtő állomásokra csoportosították, ahol élelmezésüket ugyan biztosítani tudták, de — mivel 150-200 kilométerre kerültek az első vonal mögé — a csapatok számára használhatatlanná váltak. (37) Ami ló még visszamaradt, az a következő hetekben, a túlzott igénybevétel miatt hamar elpusztult. Mindez végeredményben azt is jelentette, hogy a har-

---

(36) « Elfogtunk egy oroszt, azon új volt az egyenruha, a fehérnemű. Vászoncsizmája kifogástalan volt. Amerikai konzervek hátizsákjában. Eddig mindenféle gabonaszemből éltek a katonák. Lőszerük is bőviben! Hogy egy-egy embert a mi vonalainkban eltaláljanak, 30-40 aknát pazaroltak rá! Nem lehetett nem észrevenni, hogy az oroszok ellátottságában egy döntő fordulat állott be... » Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a Donnál az 1. páncélos hadosztály parancsnoka, a szerzőnek Londonban 1974 októberében adott hangszalag interjújából.

(37) Lásd Zsigmondy László: *A magyar 2. hadsereg mint a nemzetiszocialista Német Birodalom segélyhada — a Szovjetunió elleni háborúban 1942/43-ban*, Aachen 1981, kézirat, 44. oldal. (Zsigmondy László alezredesi rangban a 2. magyar hadsereg parancsnokságán szolgált. 126 oldalas művében személyi tapasztalatait felhasználva dokumentálja és értékeli a katonai eseményeket.)

cos alakulat nehézfegyverei mozgásképtelenné váltak. Hiány mutatkozott a lőszer terén is, de mégjobban a különleges fegyverek terén. Több és jobb páncéltörő illetve páncélelhárító lövegre lett volna szüksége a hadosztályoknak. Jány ezt többször megsürgette, igéretet is kapott, de mivel ilyen fegyverekből a németeknek sem volt elegendő készletük, 1942 decemberében csak elenyésző számban tudtak belőlük a 2. magyar hadseregnek juttatni.

Egy Donnál járt tüzérőrnagy feljegyzéseiből idézünk: « Löveganyagunk korszerűtlensége folytán, — rövid lőtávolság — a tűzérségi védelmi rendszernek alig volt mélysége. A legtöbb hadosztályparancsnok igyekezett az első vonalakhoz közelhúzni a tüzelőállásokat, hogy ezzel is nagyobb biztonságot nyújtsanak a küzdő zászlóaljaknak. Mint rendkívül jellemző esetet, itt kell még említenünk, hogy az egyik hadosztály november folyamán kinevezett új — immár harmadik — hadosztályparancsnoka (38) és új — második — vezérkari-főnöke a hadosztály tüzérségének valamennyi lövegét az első vonalba akarta beosztani azzal az indoklással, hogy így, az esetleg támadni szándékozó ellenséget már nagy távolságból tűz alá lehessen venni. Csak a felsőbb parancsnokság közbelépésére álltak el ettől a harcászatilag már a königgrätzi csatában is elavult tervüktől. A hadviselés modern korszakában egy magyar tábornok és egy vezérkari őrnagy akként képzelték el az ellenség támadását, hogy az egy számára kedvezőtlen terepen, nagy távolságokból felfejlődve fog megindulni lehetőleg nyíltan s nota bene éppen akkor, amikor közvetlen közelben egy hatalmas hídfővel rendelkezik. Ennek a két tisztnek még arról sem volt fogalma, hogy a tüzérség ereje éppen összefogott tüzében rejlik, s ha szétszórja, egy löveg tűzereje nem éri el a géppuska hatását sem! Még jellemzőbb tünetnek kell tekintenünk azonban azt, hogy ez a két tiszt nem került azonnali leváltásra ... hanem meghagyták őket hadosztályparancsnoknak és vezérkari főnöknek... » (39)

Bajok mutatkoztak az élelmezés terén is. A 2. magyar hadsereg hadműveleti területen levő ellátását a németek vállalták magukra. (40) Ami azonban a német katona szá-

---

(38) A többi doni hadosztálynál is előfordultak ilyen esetek. A Honvédelmi Minisztérium ezzel azt akarta elérni, hogy minél több tisztnek legyen harctéri tapasztalata. Hogy ezáltal a seregtestek összeszokottságán esik csorba, amelyet végsősoron a csapat szenved meg a csatában, arra úgy látszik nem helyeztek kellő súlyt!

(39) Csegezi József: *Tükörkép.* A III. magyar hadtest a Donnál, Bécs 1962, kézirat, 38. oldal. (Csegezi József tüzérőrnagyként a 6. tüzérezred parancsnokának volt segédtisztje a Donnál. A 192 oldalas kézirat megérdemelné kinyomtatását: egy értékes dokumentáció a III. hadtest doni tevékenységéről.)

(40) A megegyezés szerint a 2. magyar hadsereg számára kiutalt élelmiszereket az illetékes HM hivatal a Német Birodalomba szál-

mára tápértékben és minőségben megfelelő volt, az a honvéd számára mennyiségben, de ízben is kevésnek és silánynak bizonyult. Hermann v. Witzleben vezérőrnagy, a 2. magyar hadsereghez beosztott német összekötő törzs parancsnoka a freiburgi NSZK-Hadilevéltárban elfekvő visszaemlékezéseiben bőven kitér e témára: « Jány vezérezredes többször is tudomásomra hozta, hogy a honvéd a németek által nyújtott zsírszegény táplálkozással és az olyan silány minőségű kenyérrel, mint amilyet a helyi német táborisütődék szállítanak, már a küszöbön álló orosz télre való tekintettel is, képtelen lesz helytállni! » (41)

1942 október közepétől még inkább megromlott a viszony a magyar hadseregparancsnokság és az erősen felduzzadt létszámú német összekötő törzs tisztjei között. A magyarok gyanakvással szemlélték a német tisztek tevékenységét. « Felvigyázókat », amolyan « politrukokat » láttak bennük. S nem is ok nélkül. Ma már ismeretes annak az 1942 szeptember 29.-én a német « B » hadseregcsoport-parancsnokságon tartott szigorúan bizalmas értekezletnek a tárgya, amely tulajdonképpen a 2. magyar hadsereg ellenállóképességének problémáival foglalkozott. Ezen az értekezleten Hermann von Sodenstern gyalogsági tábornok, a « B » hadseregcsoport vezérkari főnöke a következőképpen oktatta ki Witzleben vezérőrnagyot és társait: « A magyar hadsereg teljességében nézve megbízhatatlan. Idegenkedése, hogy a Donnál német ügyért harcoljon már azáltal is fokozódik, mivel megfelelő fegyverzet és felszerelés hiján, képtelen az orosz ellen komolyabb formában ellenállni. A Don arcvonal magyar szakasza csak gyéren van megszállva. (42) Ha beáll a tél, és befagy a Don, az orosz ott jön át a jégen, ahol akar. Saját tartalékaink elégtelenek. Ehhez jön még, hogy a magyar hadsereg vezetése nem áll tudása magas-

---

lítja. Helyébe — hogy az oroszországi hadtápvonalakat tehermentesítsék — központi német raktárakból történt a magyar csapatok ellátása. Szokatlan volt a magyar gyomornak a pudingpor, a cukorka, a szardinia (a katonák szerint kigyóhús), a műméz, a szardella paszta, a különféle sajt, gyakran kinyomható tubusban, ízetlen, ún. *Dauerbrot*, tea, mely utóbbinak honvédeink varázserőt tulajdonítottak és 'lankasztó teának' keresztelték át, stb. Rumy Lajos ezredes, a doni 31. gyalogezred parancsnokának kiadatlan feljegyzéseiből (54. old.).

(41) Witzleben vezérőrnagy visszaemlékezéseit lásd magyar fordításban: Új Látóhatár, München, 1974/5. szám, 394. oldal.

(42) A 2. magyar hadsereg arcvonalának kiterjedése a Don mentén kb. 200 kilométer volt. Ezt védte az első vonalban kilenc könnyű hadosztály vagyis a 429. német gyalogezreddel egyetemben 19 gya-

latán. Erősen kérdéses, hogy válságos helyzetben megállhatja-e helyét? Ezért arra törekszünk, hogy összekötőtörzseinket a legrövidebb időn belül vezető-törzsekké építsük ki. Válságos helyzetben, egy orosz nagytámadásnál, így megteremtjük a lehetőségét annak, hogy a veszélyeztetett frontszakaszt, — a magyar vezetés kikapcsolásával —, saját kézbe vegyük! » (43) Sodenstern azt is mondotta, hogy ez az ötlet nem tőle, hanem az egész keleti front hadműveleteit irányító Oberkommando des Heeres (a szárazföldi csapatok főparancsnokságától) származik.

Ha e tervezetből — különböző okok miatt, amire helyhiány következtében nem térhetünk ki — nem is lett semmi, mindez mégis azt mutatja, hogy a Wehrmacht felelős vezetői tisztában voltak a magyarok, de a többi velük szövetséges illetve fegyvertársi státusban levő hadseregek « igazi » harci értékével.

És a 2. magyar hadsereg előljárói? Hogyan látták ők a Donnál harcoló csapatok helyzetét?

Említettük, hogy nagybaczoni Nagy Vilmos, honvédelmi miniszter 1942 október végén megszemlélte a hadsereget.

> « Tapasztalataim nem voltak megnyugtatók » — írta később visszaemlékezéseiben. « Hiány mutatkozott igen sok nélkülözhetetlen felszerelési tárgyban. Ezek pótlása csak úgy volt elképzelhető, hogy a németek végül is beváltják igéreteiket. A legnagyobb aggodalomra azonban az adott okot, hogy a hadseregnek fegyveres létszámához képest túlnagy kiterjedésű frontot kellett tartania. A helyzetet csak az enyhítette némileg, hogy a németek ekkor álltak offenzivájuk tetőpontján, és még a leghiggadtabb bíráló szerint is Sztálingrád elfoglalása rövid idő kérdése volt csupán! » (44)

A Vezérkar Főnöke, Szombathelyi Ferenc vezérezredes négy hetet töltött hadműveleti területen Oroszországban. Útjára Mészöly Elemér vezérőrnagy is elkísérte. 1974-ben papírra vetette: a vezérezredes pontosan tájékozódott a 2. hadsereg helyzetéről.

> Szemleútja befejeztével két napot töltött a német főhadiszálláson. « Az ott folytatott megbeszélések tárgya a 2. hadsereg

---

logezred. A 2. magyar hadsereg személyi veszteségei halottakban, sebesültekben és eltüntekben 1942 október végéig 30.000 főt tettek ki. Pótlás csak igen kis számban jött. Dr. Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-1945) Budapest 1961, 165. oldal.

(43) Witzleben, i.m. 394. oldal.

(44) Nagybaczoni Nagy Vilmos, i.m. 107. oldal.

anyagi hiányainak a pótlása volt. Német részről határozott igéretet tettek, hogy a részünkről átadott jegyzékben felsorolt hadianyagból mindazt, amiből készleteik vannak, még a tél beállta előtt a hadsereghez fogják irányítani... » (45) Nem történt meg.

Hennyey Gusztáv altábornagy a honvédség gyalogsági felügyelőjeként járta meg a Dont. Egy hosszabb magánlevélben 1970-ből felsorolta nekünk mindazon hiányosságokat, amiket odakint tapasztalt.

« 1942 karácsonya előtt érkeztem vissza Budapestre. Fűt-fát megmozgattam a hadsereg érdekében. Annál is inkább, mert tudtam, egy szovjet támadás várható. És ha ez bekövetkezik, arcvonalunk áttörése kétségtelen! A németek felé való intervenció a Legmagasabb Helyről is azonnal megtörtént... »

A « legmagasabb hely » ez esetben Horthy Miklós kormányzó volt, úgy is mint a Magyar Királyi Honvédség Legfőbb Hadura. Nemrégiben birtokunkba került az eddig elveszettnek hitt kormányzói távirat Hitler Adolfhoz, Budapestről 1942. december 26.-i kelttel, tizenhét nappal a 2. magyar hadsereget ért támadás előtt. Ebben Horthy hivatkozik a német Vezér 1942. október 14.-i 1. számú hadműveleti parancsára, amely a keleti front csapatai számára az elkövetkezendő hónapokban a *merev védelmet*, vagyis mindenféle területi manöverezés kizárását, írta elő. (46) Érdemes e táviratot teljességében idézni:

« 1942. december 24.-i táviratát megkaptam. Kívánságának megfelelően és a közös érdekeket szem előtt tartva, csapataimnak megparancsoltam, hogy ellenséges támadás esetén a végsőkig tartsanak ki. A hosszabb ideig tartó ellenállásnak egy igen fontos tényezője azonban a csapatok ellátásának hosszabb időre

---

(45) Mészöly vezérőrnagy 1942 őszén a Vezérkar Főnöke 1. osztályának volt a vezetője. Visszaemlékezéseinek idézett részét a müncheni Hadak Útján 1974 évi 3. száma közölte.

(46) Ennek alapvető követelményei a következők voltak: « A téli állásokat minden esetben meg kell tartani. Mindenhol olyan aktív védelmet kell folytatni, amely az ellenségnek nem hagy nyugtot és félrevezeti szándékaink felől. Ellenséges támadás esetén sem kitérésnek, sem visszavonuló mozdulatoknak nincs helye. A helyi betöréseket ellentámadások és ellenlökések segítségével rögtön fel kell számolni. A nagy betöréseket el kell szigetelni... Az elszakított és körülzárt részek mindaddig védekezzenek, amíg felszabadítják őket. E követelmények feltétel nélküli végrehajtásáért a parancsnokok nekem felelnek! Hitler Adolf. » Közli teljes szövegével Dr. Horvát Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*, Budapest 1959, 104-111 old.

való biztosítása, amely a 2. magyar hadsereg parancsnokságának jelentései szerint ez ideig nem történt meg. Arra kérem, segítsen sürgősen ezen. Magam is azt tartom, hogy az ellenség támadása arcvonalunk ellen lehetséges. Ezért köszönteném örömmel, a 2. hadsereg arcvonalának német csapatokkal való megerősítését, mivel nézetem szerint ez arcvonal a hadseregünk számára túlszéles ahhoz, hogy katonáink eredményes ellenállást fejthessenek ki, még akkor is, ha a hadsereg szelleme és harci kedve a legjobb. A magyar csapatok háta mögött csak kevés tartalék található. Abba is beleegyeznék, ha egyes magyar hadosztályokat német hadosztályokkal cserélnének fel. Csak arra kérem, hogy ilyen esetben a magyar hadosztályokat ne a 2. német hadseregtől északabbra fekvő arcvonalokon használják fel. Továbbá kérem, hogy konkrét ügyekben forduljanak bizalommal vezérkarom főnökéhez, akivel a hadosztálycserék parancsnoklási viszonyát, ellátását, az összeköttetést és a tartalékok kérdését mindkét fél számára kielégítő modón tisztázni lehet.

Fogadja Kancellár Úr a téli nagy győzelmekhez legjobb kívánságaimat. Meg vagyok győződve róla, hogy a soronkövetkező csaták is az Ön bölcs vezérlete alatt a német fegyverek győzelmével fognak végződni. Horthy. » (47)

Nem tudjuk, miként reagált e táviratra Hitler. Csak azt tudjuk, hogy amikor Horthy kívánság-listája a német főhadszállásra megérkezett, a Wehrmacht addigi legmélyebb krizisét élte át. December 24.-én Hoth tábornoknak a sztálingrádi katlanba szorult német csapatok felmentésére indított támadását 48 kilométerrel a cél elérése előtt, az Akszaj folyónál, fel kellett adnia. Oka: a német hadsereg délkeleti frontszakaszának egy újabb válsága volt.

Mi történt?

A 3. román hadsereg megtépázott hadosztályaihoz északra csatlakozó 8. olasz hadsereg doni állásait december 16.-án a szovjet « Voronyezsi Front » összpontosított támadása érte. Italo Gariboldi vezérezredes, az olasz hadsereg parancsnoka, nem sokáig nézte tétlenül katonái reménytelen harcát a téli nagy hidegben. Felettesétől, báró Weichstől, már másnap általános visszavonulásra kért engedélyt. Nem kapta meg. Sőt: a « B » hadseregcsoport parancsnoksága, Hitler utasítására hivatkozva, az olaszoktól továbbra is a doni állások « utolsó emberig való védelmét » követelte. December 18.-án Gariboldihoz megérkezett a magyaroktól elvezényelt XXIV. német páncéloshadtest. A vezetőtörzs azon nyomban átvette a szovjet támadás központjában fekvő II. alpesi hadtest felett a parancsnokságot. Célja: az olasz visszavonulás minden eszközzel való megállítása volt. Gari-

(47) *Bundesarchiv Militärarchiv*, Freiburg i.Br., Nr. WBDT-345/89

boldi azonban továbbra is kitartott eredeti álláspontja mellett, azaz ismételten visszavonulási engedélyt kért báró Weichs vezérezredestől. Ezt azonban csak december 19.-én kapta meg, amikor is az olaszokkal szimpatizáló német összekötő-törzs parancsnoka, Kurt von Tippelskirch, a « B » hadseregcsoport parancsnokságával egyetértésben *szóban* közölte az olasz hadseregparancsnokkal, hogy a december 16.-a óta a szovjet támadás középpontjában álló két olasz hadtest megkezdheti a Dontól a « rendezett visszavonulást ». (48) Eső után köpönyeg! Hisz ebben az időpontban a két olasz hadtest már feladta doni állásait és jórészt rendezetlenül özönlött vissza, nyugati irányba! Karácsony körül egyedül a 2. magyar hadsereg déli szárnyához csatlakozó II. olasz alpesi hadtest « képviselte » a doni védelemben Mussolini seregét. Hoth tábornoknak tehát azért kellett az Akszaj folyótól visszavonulnia, mert az olasz front felborulásával, csapatait északi irányból a bekerítés veszélyeztette...

1942 december második felében Rosztovtól Novo-Kalitváig a német keleti front délkeleti szakaszán egy több száz kilométer szélességű rés keletkezett, amelyen megállás nélkül özönlöttek előre, nyugati és délnyugati irányba, a friss szovjet hadosztályok. Céljuk elsősorban az alsó Don melletti Rosztov városának visszafoglalása volt. Sikerük esetén a Kaukázusban levő német « A » hadseregcsoport (két hadsereg) óriási katlanba került volna. Ez a Wehrmacht számára egy méreteiben sokkal nagyobb « Sztálingrád »-ot eredményezett volna. Hitler is látta ezt a veszélyt. December 29.-én, miután közötte és Jodl vezérezredes között a hadihelyzet ilyenfajta szerencsétlen fordulata miatt súlyos nézeteltérésre került a sor, engedett vezérkarának és utasította az « A » hadseregcsoport parancsnokságát, hogy azonnal kezdje meg a Kaukázusból való visszavonulást. Egyelőre a Terek vidékét, Rosztov alatt, jelölte ki gyülekezési helynek. Ami pedig a Rosztov előtti arcvonalszakaszt illette, azt a különböző helyekről elvont német csapatokkal erősítette meg. Ezzel szinte az utolsó tartalékokat felemésztette.

Így végződött tehát az 1942-es nagy reményekkel indult német támadás! Nemcsak a nyári offenziva során meghódított területekről kellett a Wehrmachtnak visszavonulnia. Sztálingrádnál a németek eddigi hadi nimbusza is súlyos

---

(48) Részleteiben lásd Peter Gosztonyi: *Hitlers fremde Heere. Das Schicksal der nichtdeutschen Armeen im Ostfeldzug*, Düsseldorf 1976, 317. old.

katonai és politikai csorbát szenvedett. Ami meg a Vörös Hadsereget illeti, amelyet Hitler már összeomlóban látott, annak nagyerejű ellentámadásai új lendületet adtak a második világháború menetének.

« A koncert nemsokára megkezdődik! »

Jány vezérezredes — úgy tűnik — a német vezérkar 1942 decemberi gondjairól alig, vagy csak igen felületesen volt értesülve. A tábornok figyelmét saját hadseregének problémái kötötték le. Különösen akkor kelt ki magából, amikor december folyamán a német hadvezetőség egyremásra vonta ki a magyar csapatok védőállása mögül a német tartalékokat, hogy azokkal a 8. olasz hadsereg arcvonalát megerősítse. Witzleben vezérőrnagytól tudjuk, hogy a magyar hadseregparancsnokság és a német hadseregcsoport-parancsnokság között ez időben úgy kiéleződött a viszony, hogy Jány a német tábornok előtt kijelentette: ő a továbbiakban nem hajlandó ezt a bánásmódot türni. Kész arra, hogy hadseregét önhatalmilag kivonja az arcvonalból, hátra-arcot vezényeljen és elvonuljon haza, Magyarországra!

> Witzleben: « Sajnos, most sem sikerült elérnem, hogy Jány személyesen kibeszélhesse magát v. Weichs vezérezredessel. Sürgős közbenjárásom csak annyiban hozott eredményt, hogy a hadseregcsoport-parancsnokság még ezen az estén felhívta Jány vezérezredest, és megpróbálták őt lecsendesíteni... » (49)

Ennek eredményeként a már elvezénylésben levő 168. német hadosztályt meghagyták a magyaroknak és megigérték, hogy a « legközelebbi időben » német páncélos egységek, illetve páncéltörő fegyverek érkeznek a 2. magyar hadsereg megerősítésére. (50)

1943 január első napjaiban a 2. magyar hadsereg arcvonalán még csend honolt.

---

(49) Witzleben, i.m. 396. old. Ekkor határozták el a német főhadiszálláson, hogy az első adandó alkalomkor Budapesttől a számukra kényelmetlenné vált Jány vezérezredesnek egy más tábornokkal való felváltását fogják kérni. Witzleben vezérőrnagy írásbeli közlése a szerzővel, München 1974.

(50) A következő alakulatok lettek kilátásba helyezve: egy páncélosegység, két rohamlöveg-osztály, egy motorizált tüzér-osztály, négy páncélvadász-század és két páncéltörő-osztály egy kikülönített páncélosszázaddal. Ezenkívül Szombathelyi többszöri sürgetésére

Kovács Gyula vezérőrnagy, Jány vezérkari főnöke — már nyugati emigrációban — így írt a helyzetről: « Mi akkor még nem tudtuk, hogy a német legfelsőbb hadvezetésnek az Azovi tengertől számítva légvonalban egy kb. 700 kilométer szélességű szakaszán csupán a Cramer-hadtest (51) volt az egyetlen tartaléka. De azt sem sejtettük, hogy a 2. magyar hadsereg területén álló Cramer hadtesttel a hadsereg még a legválságosabb helyzetében sem mi, sem közvetlen előljárónk, a « B » hadseregcsoport nem fog szabadon rendelkezni! » (52)

A magyar hadseregparancsnokság számolt ugyan egy esetleges szovjet támadással arcvonala ellen, de a vélemény az volt, ha ez be is következne, ennek inkább csak taktikai jellege lenne. Egy úgynevezett elterelő hadművelet lenne ez a szovjet csapatok részéről, azzal a céllal, hogy megzavarják ellenfelüket. (53)

Január első napjai havasok voltak. A hőmérő általában —20 / —25 fokot mutatott. Kint, az első vonalban a csapatok jórészt türelmetlenek voltak. A honvédek várták a már hetek óta megigért váltást. Tudták, hogy a leváltásukra küldött erők már régebben a 2. hadsereg hadtápterületén vannak és a legközelebbi napokban kikerülnek az arcvonalba. Valóban: a váltásnak 1943 január 13.-a és 20.-a között kellett volna megtörténnie. December eleje óta mintegy 20.000 katona tartózkodott a 2. hadsereg hadtápterületén, ismerkedve az oroszországi viszonyokkal. Közben utólagos kiképzésben részesültek. Fegyvert, téli ruhával együtt

---

igéret történt arra nézve is, hogy a 2. magyar hadseregnek 250 könnyű páncéltörő, illetve 24 nehéz páncéltörő-löveget bocsájtanak rendelkezésre. Hans Wimpffen: *Die zweite ungarische Armee im Feldzug gegen die Sowjetunion*, Würzburg 1972, 110. oldal (Disszertáció).

(51) A Cramer vezérőrnagy által létrehozott úgynevezett Cramer-hadtest Hitler közvetlen utasítására 1943. január 1.-én került a 2. magyar hadsereghez. A hadtest, amelyet taktikai vonatkozásban Jány vezérezredes parancsnoksága alá rendeltek a következő seregtestekből tevődött össze: a már a 2. magyar hadsereghez csatolt 168. német gyaloghadosztály 2/3 részéből, a 2. német páncéloshadseregtől elvont 26. német gyaloghadosztályból, a 700. páncélos zászlóaljból és a 190. rohamlöveg-osztályból Jánytól elvették eddigi egyedüli tartalékát, az 1. páncéloshadosztályt, és ezt is Hans Cramer hadtestébe osztották be. Wimpffen, i.m. 121-125. old.

(52) Kovács Gyula: « Emlékezés a doni csatáról », *Hadak Utján*, 1958 évi 2. szám.

(53) Kovács tábornok személyes közlése dálnoki Veress Lajos vezérezredesnek. Idézi dálnoki Veress Lajos, *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1972, I. kötet 369. oldal.

— így szólt a központi utasítás — az első vonalakban, a leváltott honvédektől kellett volna átvenniük. Ez Szombathelyi vezérezredes döntése volt. Kállay miniszterelnökkel egyetértésben úgy határozott, hogy nem adat újabb fegyvereket és felszerelést a keleti frontra...

1943. január 4.-én a magyar légi felderítés riasztó hírekkel lepte meg Jány vezérezredest. Az urivi hidfőben több szovjet hadosztály mozgolódását észlelték. Az első vonalbeli tisztek nyugtalansága nőttön nőtt. Ők számoltak egy küszöbön álló nagy szovjet támadással! A következő napon a magyarok egy különös szovjet távmondatot hallgathattak le: « A koncert nemsokára megkezdődik! » (54) Jány vezérezredes haladéktalanul összeköttetésbe lépett német elöljáróival. Azok először nyugtatták a vezérezredest. Ma már tudjuk, hogy ezt taktikából tették. Szavakkal próbálkoztak, mivel mással nem tudták megsegíteni a magyarokat. Nemrég az NSZK-Hadilevéltárából előkerült báró Weichs vezérezredes személyi naplója, amelynek bejegyzései tanúskodnak róla: a hadseregcsoport-parancsnokságán igenis számoltak a 2. magyar hadsereg elleni szovjet nagytámadással! Weichs ugyanakkor helytelenítette Hitler döntését, miszerint a Cramer-hadtestet a magyar arcvonal legdélibb pontjára kellett elhelyezni, hogy az, adott esetben, a II. olasz alpesi-hadtestet is támogathassa. « Ottani állomásoztatása egy, a magyarokat megsegítendő ellentámadás esetén nem kedvező! » — írta. Január 11.-én pedig bejegyezte noteszába: « A szovjet támadás a küszöbön áll. A támadás három helyen lehetséges. Ezek közül a magyar arcvonal a legveszélyeztettebb... » (55)

Egy nappal később, január 12.-én, Uriv térségében megindult a szovjet támadás.

---

(54) Idézi Wimpffen, i.m. 148. oldal.

(55) « *Die Tagebücher des Generalfeldmarschalls Freiherr v. Weichs* », Nachlass, Bundesarchiv-Militärarchiv, SN 1987/151.

VI.

A 2. magyar hadsereg pusztulása

A 2. magyar hadsereggel szemben, a Don folyam keleti partján a szovjet « Voronyezsi Front » csapatai álltak. A szovjet katonai terminológia szerint a Front nemcsak arcvonalat jelent, hanem több hadsereg összességét, vagyis hadseregcsoportot (1). Jány Gusztáv ellenlábasa a 43. évében járó Fjodor J. Golikov altábornagy volt, aki elődjétől 1942 október 22.-én vette át a « Voronyezsi Front » feletti parancsnokságot. Szeptember második fele óta a szovjet-magyar arcvonalon rendszeres harci tevékenység nem folyt. Az első vonalakban azonban mégsem honolt békesség. Kisebbnagyobb vállalkozások mindkét részről, erős és ismételt szovjet felderítő tevékenység és (főleg) szibériai mesterlövészek « fejvadászatai » jellemezték a téli front helyzetét (2).

A 2. magyar hadsereg elleni támadási terv szovjet részről legelőször 1942 november második felében merült fel. Ekkor már ténnyé vált Sztálingrád térségében a 6. német hadsereg és csatolt részeinek bekerítése. Zsukov hadseregtábornok, a moszkvai Főhadiszállás képviselője, illetve Sztálin főparancsnok első számú helyettese, szükségét érezte, hogy felkeresse a «Voronyezsi Front» parancsnokságát. A Vörös Hadsereg vezérkarában nem volt titok a német szövetségben lévő ellenséges doni haderők gyenge harci értéke. Sztálingrádnál is a szovjet áttörés a román hadseregnél sikerült. Hogy a német déli arcvonalszakasz szétzúzását folytassa, a vezérkar most az olasz és magyar csapatokra kívánt megsemmisítő csapást mérni. Zsukov a 40. szovjet hadsereg perem-

---

(1) A « Voronyezsi Front » 1942 október végén a 38., 60., 40. hadseregből illetve a 18. önálló lövészhadtestből tevődött össze.

(2) Kornis Pál szovjet levéltári kutatások alapján azt állítja, hogy a szovjet mesterlövészek a 40. hadsereg sávjában három hónap alatt « több mint 5500 tisztet és katonát lőttek ki »; ez az adat véleményünk szerint erősen túlzott! — Kornis Pál: « A Voronyezsi Front támadó hadműveletének előkészítése a német « B » hadseregcsoport déli szárnyának (2. magyar hadsereg, 8. olasz hadsereg részei) szét zúzására (1943 január). » Közli: Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, 1982-3. szám, 440. old.

A 2. magyar hadsereg és a „Voronyezsi Front" csapatainak helyzete 1943 január 12-én

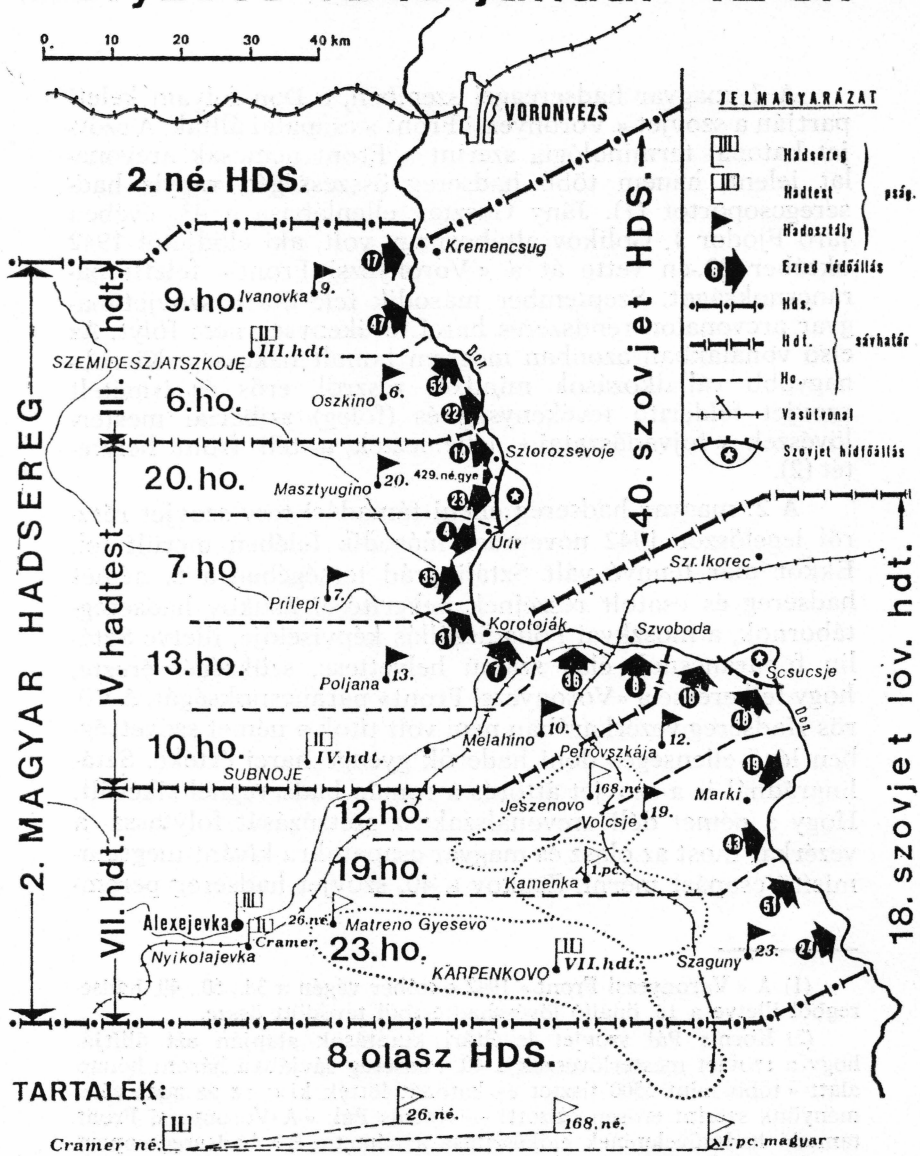

csak a hadseregcsoport-pság. külön engedélyével alkalmazható.

vonalának egy kiemelkedő szakaszán át is tekintett a Don másik oldalára, és hosszan figyelte a tőle kb. 200 méterrel húzódó magyar állásokban mozgó honvédeket (3). A szovjet felderítés ekkor már a honvédhadosztályok sávhatárait is ismerte.

Moszkvába visszatérve Zsukov hamarosan kidolgoztatta a soron következő téli támadás direktiváit, amelyeket 1942 december 20.-án maga Sztálin hagyott jóvá. Az « Ostrogozsszk-roszosi hadművelet » (hivatalos szovjet elnevezés) célja a 2. magyar hadsereg és a 8. olasz hadsereg északi szárnyának szétzúzása, illetve foglyul ejtése volt (4). A támadóknak a főcsapást a 250 kilométer széles arcvonalon az ellenséges csoportosítás mindkét szárnyára és közepére kellett mérnie. A felvonult szovjet erők két hadseregből és két önálló hadtestből állottak (5). A támadáshoz három áttörési szakaszt jelöltek ki: a 2. magyar hadsereg arcvonalán az urivi illetve a scsucsjei hídfők képezték a kiindulási körzeteket, míg a 8. olasz hadsereg ellen Kantemirovka volt a kiindulási pont. Az áttörés után a támadást « találkozó irányban » Alekszejevka, Osztrogozsszk és Karpenkovo felé kellett továbbfejleszteni, hogy így a magyar és olasz Don-védelem hátába kerülve, azt felgöngyöljék. Az offenziva végcélja az Oszkol folyó elérése volt, hogy ott a Kasztornoje-Sztarobelszk-Vorosilovgrád közötti, stratégiailag rendkívül fontos vasútvonalat birtokba vegyék.

A támadás megkezdésének időpontját a csapatok teljes beérkezéséig többször el kellett halasztani. Golikov altábornagy rendkívül ügyelt arra, hogy a támadás előkészítése, a csapatok felvonulása rejtve történjék. Ez maradéktalanul sikerült is; részben a támadóknak kedvező ködös, hideg időjárás, részben a német felderítés csődje folytán (6). Így

---

(3) F. Sz. Moszkalenko: *A délnyugati irányban*, Budapest 1982, I. kötet, 309. oldal. Moszkalenko 1942/43 telén a szovjet 40. hadsereg parancsnoka volt.

(4) Szovjet okmány alapján idézi Kornis, i.m. 448. old.

(5) A 40. hadsereg, a megerősített 18. önálló lövészhadtest, a tartalékból a frontra vezényelt 3. páncéloshadsereg és az új felállításból származó 7. lovashadtest. A 2. magyar hadsereg ellen főleg a 40. szovjet hadsereg tevékenykedett. Ennek állományába öt lövészhadosztály, egy lövészdandár, három páncélosdandár és két páncélvadász-dandár iletve egy tüzér- és egy aknavető-osztály tartozott. Lásd Moszkalenko i.m. I. kötet 315. old.

(6) De ha még tudomást is szereztek volna a németek a készülő szovjet offenzíváról, megfelelő tartalékok nélkül semmit sem tehettek volna! A már előzőekben idézett 1942. október 14.-én keltezett

történt, hogy amikor 1943 január 12.-én a reggeli órákban egy erős szovjet tűzcsapás után az urivi hidfőből megindultak a támadók, az ott védő IV.hadtest parancsnoksága csak egy helyi betöréstől tartott. És ennek értelmében tette meg első ellenlépéseit is.

Cannae a Don kanyarban

A IV.hadtest parancsnoka ezekben a kritikus napokban Heszlényi József altábornagy volt. A szovjet támadás először a 7., majd a 12. könnyű hadosztályokat érte.

> « Mintha a földből nőttek volna ki az orosz gyalogosok, akik sűrű rajokban géppisztollyal támadtak. A támadók nagyobb számban vetették be az erős páncélzatú T-34-es páncélosaikat. Ezek a tejfölsűrű ködben szinte félelmetesen megnőve bukkantak elő és pokoli tűzben törtek állásainkra. Az áttörés után az orosz páncélosok átgázoltak a visszaözönlő gyalogságon. A tüzérség, ahol tudta, felrobbantotta ütegeit (I. 13.-án), mert vontató kocsijuk nem volt... », írta visszaemlékezéseiben Koródy százados, a szemtanú (7).

Az urivi hidfőben szinte egész nap folytak a harcok. A támadóknak nem kevés veszteséggel sikerült ugyan a magyar vonalakat öt kilométer szélességben és hat kilométer mélységben « benyomni » — de a döntő áttörést ekkor még nem tudták kierőszakolni! A honvédek, a 7. hadosztály katonái, gyatra fegyvereikkel és a farkasordító hideg ellenére, heves ellenállást tanusítottak. Így Heszlényi altábornagy, hadtestparancsnok, az arcvonal egységét e napon még meg tudta őrizni. Ezt a tényt báró Weichs személyi naplójában is elismeréssel nyugtázta (8). Jány Gusztáv eközben mind nyugtalanabbul figyelte az urivi eseményeket. Estére úgy döntött, hogy a Cramer-hadtestre támaszkodva másnap egy ellentámadás keretében igyekszik az előző fronthelyzetet visszaállítani. A « B » hadseregcsoport parancsnoksága azonban még habozott. Weichs úgy tartotta, hogy a szovjetek urivi csatája hadicsel: elterelő hadművelet. Az igazi nagy támadásra csak most fog sor kerülni! És nem is a magyarok ellen, hanem az olasz alpesi hadtest arcvonalán, Szvoboda községtől jóval

---

német parancs alapvető követelménye volt, hogy a kijelölt téli állásokat minden esetben meg kell tartani. Manőverezésnek, kitérésnek nincsen helye!

(7) Korody Miklós: *Orosz kenyér,* Budapest 1946, 198. old.

(8) « A magyarok, úgy tűnik, bátran hadakoznak! » A Napló a NSZK freiburgi Hadilevéltár állományában található meg SN 1987/151 jelzés alatt (Nachlass vom GFM v. Weichs).

délre (9). Így Jánytól megtagadta a Cramer-hadtestet, illetve e tartalék erőkből csupán a 700. páncéloszászlóalj állt a magyarok rendelkezésére.

A 700. páncéloszászlóalj, amely jórészt cseh zsákmányanyagból származó elavult típusú páncélosokból állt, a behavazott terepen és a nagy hidegben késve tudta végrehajtani a szükséges átcsoportosítást. Késve érkezett meg ugyanezen okokból a szomszédos III. hadtesttől a IV. hadtesthez irányított Martsa Sándor ezredes vezette magyar harccsoport is. Ugyanis január 13.-án, a kora délelőtti órákban a szovjetek három lövész hadosztállyal és három páncélos dandárral tíz kilométer szélességben teljesen áttörték a IV. hadtest arcvonalát (10). A honvédek a havas, fagyos és nyílt terepen — megfelelő hátsó váltóállások hiányában — sehol sem tudtak megkapaszkodni. A visszavonulás kezdett itt-ott rendetlen visszaözönléssé fajulni...

Miközben Moszkalenko 40. hadserege az urivi hidfőből kitörve erős támadó ékekkel északi és déli irányba fordult, január 14.-én a szucsjei magyar állások ellen is megindult a szovjet 18. lövészhadtest és csatolt részeinek támadása. A miskolci VII. hadtest hadosztályai nehéz helyzetbe kerültek. Magukra maradva az itteni arcvonal is töredezni kezdett.

Időközben az urivi szovjet támadás elérte a szombathelyi III. hadtest déli szárnyát. Gróf Stomm Marcel vezérőrnagy, hadtestparancsnok, elrendelte a 6. könnyű hadosztály jobbszárnyának « lekanyarítását », hogy ezzel a nagy általánosságban kelet-nyugat irányban húzódó új arcvonallal a hadtest oldalát és hátát biztosítsa. A nyílt terepen új állások építése nem volt lehetséges.

> Sárkány Jenő vk.-ezredes, a III. hadtest vezérkari főnöke, január 14.-én hajnali hat órakor telefonon így jelentett a hadsereg vezérkari főnökének: « Most elrendeltük a körvédelmet, ezután dicső pusztulásunk következik. Mondjátok meg odahaza, hogy a III. hadtest hősiesen harcolva pusztult el. Igérem, hogy fogságba élve nem kerülök... Várjuk tehát most a (szovjet) páncélosokat és ezzel *finita la comedia!* » (11).

Ezen a január 14.-i napon végleg teret nyert a « Voronyezsi Front » két hidfőből indított támadása. A 700. páncé-

---

(9) Weichs Napló, 13. old.

(10) Moszkalenko, i.m., I. kötet 331. old.

(11) Kivonat a 2. magyar hadseregparancsnokság hadműveleti naplójából. Ugyanott áll Kovács vezérőrnagy válasza is: « Kívánom, hogy a jó Isten legyen veletek! »

loszászlóalj bevetése a magyarok helyzetén mitsem változtatott. A szovjet T-34-ek a IV. hadtest körzetében megsemmisítő vereséget mértek a csoportra. Alig egy féltucat harckocsi menthette magát vissza Dubovej községig, ahol egy német légvédelmi harccsoporttal együtt körkörös védelemre rendezkedett be.

Weichs vezérezredes naplójából kiderül, hogy ő, mint a « B » hadseregcsoport parancsnoka január 14.-én a maga személyében késznek mutatkozott a 2. magyar hadsereg veszélyeztetett részeit a Dontól az Aidar folyóig visszavonni. Hitler azonban erről hallani sem akart (12).

Január 14.-én a magyaroktól délre csatlakozó olasz arcvonal ellen is offenzivába lépett a «Voronyezsi Front». A Kantemirovka körzetéből kiinduló támadás a még 1942 decemberében a 8. olasz hadsereg megerősítésére küldött német XXIV. páncélos hadtest doni állásait érte. Az első rohamot sikerült a németeknek visszaverni (13). Amikor azonban megindultak a szovjet 3. páncélos hadsereg harckocsijai és feltűntek lovaikon a kozákok, — a németek is meghátráltak. Arcvonaluk órák alatt több kilométer szélességben beszakadt. A páncélos ékek előretörése oly sikeres volt, hogy még ugyanaz nap késődélutánján a szovjetek kezébe került a német hadtest parancsnoka, Wandel tüzérségi tábornok, és alig egy órára rá, Zsilin községben a német törzs. A támadók nem sokat kukoricáztak: Wandelt és tisztjeit még azon az estén a helyszínen agyonlőtték (14).

Az olasz arcvonal áttörése után a szovjet támadók zöme északnak fordult, hogy így a még a Donnál kitartó olasz alpesi, illetve magyar IV. hadtestet a főerőktől elvágja, katlanokba zárja és egyenként megsemmisítse.

Január 15.-e reggelére a 2. magyar hadsereg arcvonala több helyen és reménytelenül át volt szakítva. A 7. és 12. könnyű hadosztályok szinte teljesen megsemmisültek. A 20.

---

(12) Weichs Napló, 17. old.: « Nem nehéz a Führer gondolatmenetét követni. Időt kíván nyerni míg a máshonnan ide irányított friss erők beérkeznek. Ez azonban több hadosztály pusztulásához és nagyobb erők bekerítéséhez vezethet! »

(13) Hans Wimpffen: *Die zweite ungarische Armee im Feldzug gegen die Sowjetunion.* Ein Beitrag zur Koalitionsführung im Zweiten Weltkrieg (Dissertation), Würzburg 1972, 199. old.

(14) Wimpffen, német túlélők visszaemlékezésére hivatkozva; i.m. 199. old. Szovjet források is úgy adják meg, hogy 1943. január 14.-én a szovjet XV. páncélos hadtestnek sikerült az éppen visszavonulását előkészítő német XXIV. páncélos hadtest törzskarát « teljesen megsemmisíteni ». Lásd W.P. Morosow: *Westlich von Woronesch*, Berlin/NDK 1959, 45. old.

könnyű hadosztály érzékeny veszteségeket szenvedett: harci értéke már alig volt. Jány vezérezredes a szorongatott helyzetben levő seregtesteket semmiféle tartalékkal nem támogathatta. A Cramer-hadtest bevetését Weichs — Hitlerre hivatkozva — ismételten elutasította. Végülis hajlandónak mutatkozott a hadtestből egy nem teljes létszámú német seregtestet, a 168. gyalogos hadosztályt, a magyarok rendelkezésére bocsájtani. Az Osztrogozsszk körzetében bevetett németek azonban csak lelassíthatták a szovjetek előrenyomulását. A csatát képtelenek voltak döntően befolyásolni.

Ezen a napon — január 15.-én — az Urivnál tért nyert 40. hadsereg nyugatra tartva elvágta a III. magyar hadtestet a saját főerőitől. Weichs a szorongatott helyzetben a gróf Stomm vezérőrnagy vezette hadtestet a szomszédos 2. német hadseregnek rendelte alá.

A hadihelyzet szinte óráról-órára súlyosbodott. A központi parancs még mindig az eddigi arcvonal szigorú tartása volt. Jány Gusztáv, híven eredeti parancsához, nem volt hajlandó a maga felelősségére a visszavonulást elrendelni. Pedig ez a január 15.-e volt talán az utolsó lehetőség arra, hogy a doni magyar hadsereg zöme a bekerítéstől megmeneküljön! Érdekes módon a 2. magyar hadsereg parancsnoksága mellé beosztott német összekötő törzs parancsnoka, a már többször említett v. Witzleben vezérőrnagy is arra ösztökélte Jány vezérezredest, illetve vezérkari tisztjeit, hogy a kialakult helyzetben a magyar hadseregparancsnok döntsön; ne hallgasson német feletteseire, vonja vissza, ahol még lehet, a magyar csapatokat (15)!

E vonatkozásban dokumentum értékű a 2. magyar hadsereg hadműveleti okmányai között az alábbi feljegyzés: « 1943 január 15, 12.10 h. Kovács vezérőrnagy, hadsereg vezérkarifőnök, és Witzleben vezérőrnagy közötti megbeszélés. Witzleben tábornok javasolja, hogy a 168. hadosztályt Osztrogozsszk és Veretye-re hídfőben

---

(15) Lajtos Árpád szkv. vk.-százados, a 2. magyar hadsereg hadműveleti osztályának egykori vezetője, volt olyan szíves és eljuttatta hozzám írásos véleményét v. Witzleben vezérőrnagy januári magatartásáról és általában a német összekötő törzs magyarokkal szembeni viselkedéséről. Véleménye szerint Witzleben már január 15.-én a hajnali órákban arra ösztökélte Kovács vezérőrnagyot, hogy a magyarok « semmivel sem törődve » lépjenek « akcióba ». Lajtos: « Witzleben véleményt mondott, nem javaslatot tett! » Továbbá: « gondosan ügyelt arra, hogy ez a javaslat ne legyen kifejezetten egyértelműen visszavonulást célzó, mert utána majd ezért felelőssé lesz tehető talán. » Lajtos szerint Witzleben « dodonai javaslatai » nem segítették elő Kovács illetve Jány tábornok döntési elhatározását, mert ők a németektől, nehéz helyzetükben, *egyenes* utasítást vártak!

vissza kell vonni. Igen, ezt én is így gondoltam, válaszolja a vezérkari főnök. Ugyanakkor a 13. hadosztály feladata marad Korotojakot tartani. Ezt lehetetlennek tartom, válaszolja Witzleben tábornok. Javaslom, hogy a hadseregparancsnok úr döntsön ebben, mint szuverén magyar vezető. A « B » hadseregcsoport parancsnoksága válaszának megkérdezése nélkül. (Kovács:) Nem tudom javasolni: mi lennénk a keleti arcvonal jobbszárnyának viszavételében a bűnbakok. Még 100 év múlva is erről írna a német sajtó. A nagy helyzetet tábornok úr hogyan látja — kérdi a vezérkari főnök. Nem vagyok vele tisztában — válaszolja Witzleben tábornok. (Kovács:) Én sem. Én Sodensternnek az egész arcvonal visszavételét javasoltam, kértem továbbá, hogy a páncélos hadosztály Alekszejevkán keresztül azonnal előtörjön. Döntés azonban még mindig nincs, mert a Führer válasza nem érkezett meg. Azt hiszem, hogy most már visszavonandó lenne a hadseregparancsnokság Novij Oszkolba — folytatja Witzleben tábornok. Igen, ezt majd még megbeszélem a hadseregparancsnok úrral — válaszolja a vezérkari főnök. A 13. könnyű hadosztály amúgy is nagyon nehezen fogja tudni tartani magát. Nekem is az a véleményem, feleli Witzleben tábornok — újból csak azt tudom javasolni, hogy Jány vezérezredes úr intézkedjék most már szabadon, mert itt a magyar hadsereg sorsáról van szó. » (16)

Jány azonban a válságos helyzetben is « világos parancsot » várt és amíg az eredeti parancs volt érvényben, csak a Cramer-hadtest bevetését sürgette. Weichs ezt január 16.-ra igérte. Jány azonban tudhatta már 15.-én este, hogy a hadtest bevetése sem lesz képes a hadihelyzetet megfordítani. Kovács vezérőrnagy maga volt az, aki január 15.-én a késő esti órákban a hadsereg hadműveleti naplójában írásban rögzítette, hogy « a mai nap folyamán nyilvánvalóvá vált: *a*) az eredeti arcvonal helyreállítására nincs remény, *b*) a jelenlegi helyzetben kitartani nem lehet (csapatok megrendültsége, rendkívüli hideg), *c*) a tervszerű visszavonulás már

---

(16) Idézve Dr. Horváth Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*, Budapest 1959, 158. és 159. oldalakon (Vitéz Kovács Gyula vezérőrnagy telefonbeszélgetései 1943. január 15.-én) — Húsz évvel később e sorok írójának alkalma volt az akkor még élő v. Witzleben nyugalmazott vezérőrnaggyal beszélni. Jól emlékezett az 1943 január 15.-i kritikus napra. Kérésemre, dokumentumként, írásban is rögzítette a nekem elmondottakat. Ebből a levélből idézek: « Von Weichs magától nem adhatott visszavonulási parancsot Jánynak, mert ez számára azonnal a haditörvényszéket jelentette volna. Bensőleg azonban ő is éppen úgy egyetértett személyes magatartásommal, mint vezérkari főnöke. Így Sodenstern tábornok személyesen közölte velem, hogy a magyarok bekeríttetését ostobaságnak tartja. Ez a kijelentés is meghatározta Jányval szembeni magatartásomat. Végülis fölötte nem volt Hitlernek itélkezési joga, úgyhogy neki (Jánynak) semmi baja sem esett volna... »

aligha lehetséges, *d*) körülzáratás (körvédelem) esetén sem várhatjuk, hogy hosszabb ideig ki tudunk tartani, mert anyagilag nem vagyunk erre felkészülve. » (17).

Január 16.-án a Cramer-hadtest, illetve ami még megmaradt belőle (18), megkapta a bevetési parancsot. Az 1. magyar páncélos hadosztály szucsjei irányában támadt, a német páncéltörők és gyalogosok, szétaprózva a Potudan folyónál és Ternovojénél, próbáltak helytállni. Sikertelenül. Végülis visszaszorultak Osztrogozsszk körzetébe és megpróbálták a városon átvezető utat a visszavonulásra szabadon tartani. Ekkor már valóban semmi remény sem lehetett a szovjet támadás elszigetelésére! Sőt, a hadseregparancsnokság már tudta, hogy e napon kilenc hadosztálya közül öt igen súlyos veszteséget szenvedett, illetve jórészt megsemmisült. A legveszélyesebb helyzetben lévő VII. hadtest parancsnoksága hiába ostromolta Jányt a visszavonulás engedélyezéséért, pedig akkor már minden óra számított. A támadók a magyarok déli szomszédja, az olasz hadsereg hátában voltak és az alpesi hadtest, január 16.-án reggel, *saját elhatározásból, sem a magyarokat, sem a németeket nem értesítve,* elhagyta doni állásait és nyugat felé vonult vissza.

> Jány vezérezredes január 16.-án 20 óra 05 perckor az őt ismét felhívó Legeza vezérőrnaggyal, a VII. hadtest parancsnokával a következőket közölte: « A 23. és 19. hadosztályoknak az utolsó emberig ki kell tartani. Egy lépést hátrajönni nem szabad. Világos tehát? A legkíméletlenebb rendszabályokkal meg kell akadályozni, hogy egy ember is állását elhagyja. Ott csak meghalni lehet, de hátramenés nincsen. Köszönöm, végeztem. Isten veled! » (19).

Ekkor már a 2. magyar hadsereg több részre volt szakítva, vagy visszavonulóban volt a kilátástalannak ítélt helyzetben. A Voronyezsi Front támadási sikerét mi sem jellemezte jobban, mint hogy január 16.-i, egyenest Sztálin részére egy példányban (!) készült « Szigorúan titkos! » jelentésében Golikov frontparancsnok a következő eredményről számolhatott be:

— az urivi szakaszon a 40. hadsereg 45 kilométeres arcvonalon 60 kilométerig terjedő mélységet ért el,

---

(17) Idézi Horváth i.m. 153 .old.

(18) A Cramer-hadtest 1943 január 1.-én, megalakulásakor, a következő seregtestekből állt: 168. német gyaloghadosztály (egy ezred nélkül), 26. német gyaloghadosztály, a 700. német páncéloszászlóalj és a 190. rohamlövegosztály (összesen: 60 páncélos és 40 rohamlöveg) illetve az 1. magyar páncéloshadosztály.

(19) Idézi Horváth i.m. 163. old.

— a scsucsjei szakaszon a 18. lövészhadtest 50 kilométer szélességben és 35 kilométer mélységben nyomult előre, míg,

— a kantemirovkai szakaszon a Ribalko tábornok vezette 3. páncélos hadsereg 30 kilométer szélességben mintegy 90 kilométer mélységig tört előre (20).

A budapesti hadtörténész, Kornis Pál egyéni kutatásai alapján nemrégen publikált szovjet jelentése nem hallgatja el a támadó csapatok veszteségeit sem. Főleg a harcieszközökben történő kiesés érintette érzékenyen a szovjet hadvezetést (21). Kornis kénytelen ezt elismerni, amikor azt írja: « Nem állja meg helyét az az állítás, hogy a 2. magyar hadsereg katonái nem tanusítottak ellenállást a támadó szovjet csapatoknak. Fordult elő pánik, fordult elő tömeges fegyvereldobás, de ahol keménynek bizonyult a vezetés, maga mögé tudta állítani, vagy — saját érdekükkel (?) szemben — kényszeríteni a katonák jó részét! » (22).

A fegyelem fellazulásához, a fegyverek eldobásához más, a harcokhoz nem tartozó tényező is közrejátszott. Az előző fejezetben említettük, hogy Jány a 2. magyar hadsereg hadtáp körzeteiben gyülekeztette azokat a tartalékokat, amelyeket épp 1943 január elején kívánt váltásként az arcvonalra kiküldeni. Ezeknek egy része, körülbelül ötezer-hétezer katona január 12.-éig meg is érkezett az első vonalba. Jórészt fegyvertelenül, mert a parancs az volt, hogy a fegyvert a honvéd az első vonalban a leváltandótól veszi át. Ez meg is történt. A baj csak ott volt, hogy amikor jött a szovjet támadás a leváltott és fegyvertelen katonák zöme még mindig a harci övezetben tartózkodott. S most sietve hátrairányították őket a hadtápterületekre. A magyar csapatoknál mindenütt meglevő német összekötő tisztek viszont azt jelentették « hátra », saját feletteseiknek, hogy lám, a magyarok fegyvertelenül özönlenek vissza, arcvonaluk összeomlott!

Később Nagy Vilmos vezérezredes maga is kivizsgálta mindezt: « Előfordult, hogy valamelyik magasabb parancsnok úgy akar-

---

(20) Idézi szovjet levéltári kutatás alapján Kornis Pál: « A Voronyezsi Front osztrogozsszk-rosszosi támadó hadműveletei a 2. magyar hadsereg IV. és VII. hadtestének megsemmisítésére (1943. január 13-17.). » Közli: Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, 1982-4. szám 607. old.

(21) Kornis szovjet levéltári források alapján közli, hogy a 40. szovjet hadsereg támadási sávjában bevetett három páncélos dandár 132 harckocsijából az offenzíva első három napja után 83 harckocsi semmisült meg. Kornis i.m. 609. old.

(22) Ugyanott.

ta kivonni a fegyvernélküli legénységet a harci körzetből, hogy kiadta a parancsot: akinek nincs fegyvere, vonuljon hátra. Ennek aztán az lett a következménye, hogy az emberek eldobták puskájukat, mondván, az úgyis befagyott, használhatatlan, tehát nem is számít fegyvernek! » (23).

Január 16.-án már az Alekszejevka melletti Nikolajevkáig, a 2. magyar hadsereg parancsnokságának törzsszállásáig hallatszott a délről mind közelebbről jövő harcizaj. Északról is gyors iramban közeledtek a szovjet támadók. Mit használhatott ebben a helyzetben Jány vezérezredes szándéka: a hadseregparancsnoksággal egyetemben bekeríttetni hagyni magát és a törzzsel az utolsó golyóig kitartani? Az ilyenfajta elképzelés az adott helyzetben felesleges, sőt értelmetlen hősködésnek tűnik, hiszen egy hadseregparancsnoknak nem a harc, hanem annak irányítása a feladata! A « B » hadseregcsoport parancsnoksága nem is engedte e szándékot megvalósítani. Nikolajevka kiürítésére és Novij Oszkolba való áttelepülésre adott parancsot. (Jány közben a frontot járta. Nem kímélte magát. A havas terepen, kis kifutóval is használható német Storch repülőgéppel kint járt a szorongatott VII. hadtest parancsnokságán. Úgy tűnt, hogy maga is keresi a halált. Az összeomló front és a látottak nagyon megviselték idegeit.).

Január 17.-én Weichs vezérezredes naplójában feljegyzi: « A helyzet súlyos. Cramernak Osztrozsszknál nem sikerült súlypontot kialakítani. A 168. hadosztályt bekerítették. Nagyon kérdéses, hogy képes lesz-e még aktívan beleavatkozni a harcokba? » És aztán újra a mondat: « Egy időbeli visszavétele a 2. magyar hadseregnek a Führer által ismét elutasíttatott... » (24).

De mintha maga Weichs vezérezredes is megelégelte volna a magyar csapatok lassú agóniáját! Január 17.-e kora hajnali órájában v. Witzleben és Cramer tábornokokon keresztül, illetve az ő közvetítésükkel távbeszélőn tehát *szóban*, közölte Kovács Gyulával, hogy a magyarok a központi parancsokat tulajdonképpen a mindenkori helyzetnek megfelelően kezeljék (25). Vagyis: a 2. magyar hadsereg parancsnok-

---

(23) Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők* 1938-1945, Budapest é.n. 106. old.

(24) Weichs Napló, 17.old.

(25) Közli Horváth i.m. 164. old. Lajtos Árpád már idézett kéziratában úgy emlékezik meg a Weichs féle közlésről, hogy az távbeszélőn a « B » hadseregcsoport vezérkari főnökétől jött, és a következőképpen hangzott: « Befehle müssen je nach der Lage behandelt werden! » Vagyis: A parancsokat a mindenkori helyzetnek megfelelően kell alkalmazni. (Szerintünk a németek így « aranyhidat » építettek Jánynak a hadsereg visszavételéhez!).

sága a náluk levő katonai helyzet alapján intézkedjék (« *Handeln nach der Lage* »)! Jány ekkor sem akart érteni a szóból. Ő a németektől *még mindig* egy határozott visszavonulási engedélyt kívánt.

> Szinte felháborodottan jegyezte be ezen a napon Kovács vezérkari főnök a hadműveleti naplóba: « A hadseregparancsnok úr benyomása szerint úgy látszik minket akarnak a parancsszegésbe belehajtani. Most, amikor a német vezetés hibájából késő a visszavonulás elrendelése, azt a látszatot szeretnék kelteni, mintha helyesen vezettek volna... Mi lennénk a parancsszegők és azok, akik az alpesi-hadtest visszavételét kikényszerítenénk... » (26).

Kétségtelen, hogy a németek nem felebaráti szeretetből sugallták január 17.-e hajnalán Jánynak a visszavonulást. Másrészt meg Weichst is meg kell érteni. Neki Hitler előtt saját magát kellett fedeznie (27). Jánynak mindezt be kellett volna látnia és elsősorban katonái megmentése ügyében kellett volna cselekednie, megragadva azt a mentőövet, amit Weichsék feléje dobtak. De ő és Kovács tovább tanakodtak Weichs üzenetén. Csak órák után szánta rá végre magát a magyar vezérezredes, hogy a visszavonulást hivatalosan is elrendelje. A VII. hadtestnél volt legsúlyosabb a helyzet. Jány arra utasította Legeza hadtestparancsnokot, hogy Alekszejevkán keresztül kísérelje meg a szovjet gyűrűből való kitörést.

Az alapjában elkésett visszavonulási parancs január 17.-én már egy részeire felbomló hadsereget talált. A csapatok visszavonulása sok helyen — a német egységeket beleértve — rendetlen visszaözönléssé fajult. Január 18.-án a III. hadtest kivételével — már nem voltak magyar állások a Donnál. Az arcvonalat még egy héttel előbb megszállva tartó katonák nagy része elesett, megfagyott vagy fogságba került, míg a megmaradtak hóban-fagyban igyekeztek hátra, nyugati irányba vonulni. A kevés még rendelkezésre álló útvonalon óriási torlódások keletkeztek. Frontcsapatok roncsai, hadtápalakulatok, fogatolt vonatrészek, gépkocsik rendetlen összevisszaságban igyekeztek a mind jobban kifejlődő szov-

---

(26) Közli Horváth i.m. 165. old.

(27) Weichs mindenképpen fedezte magát Hitler előtt. Január 17.-i naplóbejegyzése is ezt dokumentálja (« A magyar hadseregparancsnokság a VII. hadtestet a 'B' hadseregcsoport parancsnokság parancsa ellenére visszavette. »). Január 18.-án pedig — elég csöndes hangon — írásban is figyelmeztette a 2. magyar hadseregparancsnokságot, hogy tudomást szerzett a VII. hadtest visszavonásáról és figyelmezteti a magyarokat, az eredeti állásokban való kitartásra, mert a *Führerbefehl* még mindig érvényben van! Közli Horváth i.m. 170. old.

jet hadműveleti átkarolásból kikerülni. De nemcsak a Vörös Hadsereggel illetve a kemény téli időjárással kellett a honvédeknek megküzdeniük, hanem sok esetben a szintén nyugati irányba tartó szövetséges német egységekkel is. Ezek szívesen vették volna, ha a magyar csapatok roncsai szándékosan körülzáratják magukat, és ezzel ideig-óráig lekötik az előrenyomuló ellenséget. *Megtörtént*, hogy visszavonuló német katonák magyar sebesültszállító gépkocsit rekviráltak, könyörtelenül a hóra szórva a sebesülteket. *Megtörtént*, hogy a nyugatra vezető utakon fegyverrel biztosították szövetségeseikkel szemben « elsőbbségi » visszavonulási jogukat, és ahol lehetett, ott az utóvédek utóvédje szerepére kényszerítették a honvédeket. *Megtörtént*, hogy német katonák fegyverrel űzték ki a falvakban melegedő honvédeket, hogy a házakban nekik jusson hely. Egyesek, a helyi ukrán milicistákkal egyetemben, kisebb honvéd csoportokat, munkaszolgálatos zsidókat támadtak meg, elrabolva tőlük kevéske élelmüket vagy esetleg jobb köpenyüket. Aki ellenkezett, azt lelőtték. Az esetek gyakoriságára mutat, hogy később, 1943 februárjában Jány vezérezredes külön parancsban intézkedett az úgymond « idegen hadseregekbeliek erőszakoskodásaival szemben » tanúsítandó magatartásról, utasítva beosztottait, hogy a jövőben fegyvert kell használni mindazokkal szemben, akik fegyvert emelnek az egyes honvédekre vagy honvédségi alakulatokra. « Aki ilyen esetben elmulasztja fegyverét használni, azt én lövetem főbe! » (28).

A 2. magyar hadsereg parancsnoksága a visszaözönlők gyülekezési helyéül az Oszkol völgyét jelölte ki. Napokon keresztül tartott a kiéhezett, elcsigázott, lerongyolódott és lelkileg megviselt emberek gyülekezése. Jó, ha minden negyedik katonának volt fegyvere. De akkor is csak puska, vagy — a tiszteknél — pisztoly. Minden egyéb más ottmaradt a Donnál vagy a nagy visszavonulásnál.

A magyar hadseregparancsnokság tisztában volt azzal, hogy az Oszkol völgyében, 100 kilométerrel a Don mögött, a maradék csapatokból nem lesz képes harcképes seregtesteket alakítani.

Kovács Gyula vezérőrnagy január 22.-én Budapestre küldött első összesítő jelentése önmagáért beszél: « ... A hadsereg állapota erkölcsileg elég gyenge. Anyagilag le van vetkőztetve, 6 löveg jött csak vissza. Ez az egész. A többi valószínűleg elveszett. A gyalogsági páncéltörőkből jelentéktelen mennyiség várható. Számolni kell azonban, hogy a lövegek száma talán 14-re is emel-

(28) Közli Horváth i.m. 202. old.

kedhet. A légvédelmi tüzérség zöme is ott maradt. A felszerelés túlnyomó része szintén. A sebesültek zömét hátrahoztuk, akik között nagyon sok a megfagyott sérült... Az egész hadsereg hátrajön. Az Oszkol völgyében kb. 17.000 ember van összegyűjtve, akinek van valami fegyvere. Zászlóaljat nem tudok mondani, mert ilyen nincs. Csak egy nagy szemétdombról lehet beszélni! ... Igen nagy létszám teljesen fegyver nélkül... Életem legnagyobb csalódása volt az, amit láttam. A támadás előtt mindenki fenegyerek volt, szép vállalkozások voltak, és egyszerre a 4. ezrednél való betörés után szappanbuborékként minden összeomlott. A magasabb parancsnokok egy része helytelenül viselkedett, eltávolodtak a küzdőktől, onnan, ahol büdös volt... » (29).

A nagy szovjet áttörést követő tizedik napon, 1943 január 24.-én a 2. magyar hadsereg mint ilyen, hivatalosan megszűnt fronthadsereg lenni. Kivált az arcvonalból (30). Az Oszkol völgy keleti részében még harcban álló magyar csapatokat a Cramer-hadtestnek rendelték alá. (31). Csak a Voronyezstől délre bekerített és január 15.-től a kényszer helyzetből adódóan a 2. német hadseregnek alárendelt III. hadtest maradt továbbra is a szovjetekkel harci érintkezésben. A 9. és 6. hadosztály kezdetben jól tartotta magát. Amennyire erejüktől telt, védték a 2. német hadsereg déli szárnyát. Amikor azonban a támadó 40. hadsereg mind jobban tért nyert és a 2. német hadsereggel szemben álló szovjet erők, a 38. és a 60. hadseregek is megkezdték offenzivájukat, a német hadvezetőség január 24.-én elrendelte a doni arcvonal visszavételét illetve a voronyezsi hídfő kiürítését.

Jány beleegyezésével a III. hadtest január 15.-től kezdve a VII. német hadtestnek lett alárendelve, illetve a két hadtestből Siebert német altábornagy vezetése alatt megalakult

---

(29) Közli Horváth i.m. 176. old.

(30) Közli Horváth i.m. 178. old. Hely hiányában sok mindenről nem szólhattunk. Például az 1. magyar páncélos hadosztály önmagát feláldozó harcairól, amellyel napokon keresztül tartotta a nyugati kapuként szereplő Alekszejevkát és amikor azt feladta, összesen 500 katonája, 1 páncélosa, 1 rohamlövege és 3 lövege maradt! Vagy a magyar repülők ilovszkojei kitartása, amely 1943 január 18.-a után abban nyilvánult meg, hogy a támadó szovjet egységek ellen körkörös védelmet alakítottak s addig tartották magukat, amig a repülőtéren található üzemképtelen gépeket felrobbantották, illetve a szállító és távolfelderítő gépekkel maximális terheléssel kirepülhettek. Az ilovszkojei repülőtér védelmében több mint 100 repülőskatona esett el, parancsnokukkal Csukás Kálmán vk.-alezredessel az élen. A szovjet gyűrűből végülis Heppes Aladár őrnagy vezetése alatt sikerült a repülősöknek január 22.-én kitörni, magukkal hozva nem csak fegyvereiket, de mintegy ezer sebesült honvédet is!

(31) Közli Horváth i.m. 178. old.

a « Siebert csoport ». Feladata a 2. német hadsereg déli szárnyának biztosítása volt. A seregtestek szinte versenyt futottak az idővel, illetve erejüktől telhetően igyekeztek a készülő nagyszabású szovjet átkarolásból kijutni. A III. hadtestnek, földrajzi helyzetéből adódóan, többnyire az utóvéd szerepe jutott, függetlenül attól, hogy a honvédeket a tiznapos szakadatlan harc teljesen kimerítette. Élelmet alig kaptak, lőszerük fogytán vagy egyáltalában nem volt. Siebert eleinte ugyan igyekezett a magyaroknak segíteni, de a megismétlődő szovjet támadások elhárítása már a németek erejét is meghaladta. Január 27.-én és 28.-án már Kasztornoje körzetében folytak a harcok. Maga a vasúti töltés még az éjszaka folyamán a szovjetek kezébe került és így ez a stratégiailag fontos német szállító vonal használhatatlanná vált. Ugyane napon a szovjetek 13. hadserege Kasztornoje városánál egyesülhetett a délről északra törő 40. hadsereggel. Ezzel a 2. német hadsereg és vele együtt a három legyengült magyar hadosztály szovjet gyűrűbe került.

A III. hadtest Stomm vezérőrnagy irányítása mellett január 29-30-án nagyjából Olym térségébe vonult vissza. A « Siebert-csoport » itt egyesülhetett a IV. német hadtesttel. A cél most a szovjet katlanból való kitörés volt. Ám többszöri nekirugaszkodás után sem sikerült január végéig a mind jobban szorító szovjet gyűrűből kitörni.

A III. hadtest ekkor már alig képviselt harci erőt. A kiéhezett, összefagyott katonáktól valamirevaló ellenállást vagy komoly harcot elvárni nem lehetett. Az utolsó napokban már csak a szovjettől való menekülés tartotta bennük a lelket. « A hadifogságtól szinte mindenki félt, és haza, haza akart jutni! » (32).

> Tényként kell tudomásul vennünk, hogy a magyaroknak visszavonulásuk során nemcsak a szovjetekkel, a faggyal, a hóval és az éhséggel kellett megküzdeniük, hanem igen gyakran német szövetségeseikkel is. A III. hadtest egyik tisztjének emlékeit idézzük: « A magyarokkal szembeni német magatartás a Siebert csoportnak való alárendelés napjától kezdve barátságtalan volt, a visszavonulás alatt állandóan fokozódott, és Olym térségében már nyílt ellenségeskedéssé fajult. A csapatok, Turovo térségét elhagyva, szállásba nem kerülhettek, éjszakáikat a szabadban töltötték, ahol az ellenséges légitevékenységre tekintettel, még csak tüzet sem gyújthattak. Élelmet alig kaptak, lőszerük is csak addig tartott, amíg a 9. hadosztály körzetében levő raktárak készlete azt biztosította. S nem kaptak üzemanyagot sem. Bár

(32) Kelenvéry János: « Emlékek a 2. hadsereg pusztulásáról ». Közli: *Uj Tükör*, Budapest, 1983/2. szám 19. old. (Kelenváry mint haditudósító vett részt a III. hadtest doni visszavonulásában.)

Siebert megfelelő készletekkel rendelkezett (javarészét fel kellett robbantania), még annyit sem adott, hogy a hadtest törzsének a gépkocsijait üzemben lehessen tartani. Ezeket már 25.-én és 26.-án meg kellett semmisíteni. Az ellenségeskedés még gróf Stomm személyére is kiterjedt, igen sok esetben a legdurvább elbánásban részesült alantas német közegek részéről is... » (33).

Az Olym patak nyugati partjára szorult honvédek január 31.-től kezdve mozdulatlanságra voltak ítélve. A szabad ég alatt várva, éjszakánként -35 C° alatt tanyázva néztek az úton nyugat felé vonuló német egységek után. Február 1.-én ugyanis már folytak azok a harcok, amelyek Gorcsesznoje irányában a szovjet gyűrűből való kitörést készítették elő, ami aztán sikerült is. Magyar katona nem léphetett erre a nyugatra vezető útra. Aki ezt mégis megkísérelte, azt fegyverrel kényszerítették az út elhagyására (34).

Február 1.-én gróf Stomm vezérőrnagy, hadtestparancsnoknak sikerült ismét felvenni Siebert altábornaggyal az érintkezést. Tőle az a parancs jött, hogy a magyar hadtest Tyim felé *északi* irányban törjön ki a szovjet katlanból. A *déli* irányba vonuló német hadosztályokhoz való csatlakozást megtiltotta (35). Stomm tisztában volt e parancs hátsó gondolatával. Amíg elcsigázott, összefagyott katonái az északi áttörési kísérletnél elvéreznének, addig a németek, az ellenfél figyelmét a magyarokra irányítván, végrehajtanák az ő déli irányba vezető támadásukat! Így történt, hogy február 1.-én, délután, egy Orlovka nevű falu iskolájában Stomm szűkebb törzsével megvitatva Siebert parancsát, arra az elhatározásra jutott, hogy ezt az adott formában nem hajtja végre. Ehelyett egy igen szokatlan lépésre szánta rá magát: feloszlatta a hadtestet.

Búcsúparancsában ezen elhatározását a következőkkel indokolta: « ... A mai nappal Siebert tábornok úrtól azt a parancsot

(33) Czegezi József: *Tükörkép.* A III. magyar hadtest a Donnál, Bécs 1962, kézirat, 88. old.

(34) Czegezi irja: « A magyar egységeket, de még csak egyeseket sem engedtek rálépni a használható utakra, aki mégis megtette, lelőtték, mint a kutyát! » I.m. 89. old. Maga Jány írta a későbbiekben: « A magyar csapatoknak az utóvéd és az ellenség között volt szabad menetelnie. ... Számtalan felháborító tényről van konkrét tudomásunk és soha életemben nem hittem, hogy egy szövetséges hadsereggel, amely halottakban és vérben annyit áldozott... ilyen lealázó modón lehet bánni! » Smolenskban 1943 február 25.-én a német « Közép » hadseregcsoport parancsnokságán folytatott tárgyalásának feljegyzéseiből. Közli Horváth i.m. 208. old.

(35) Görgényi Dániel: *Signum Laudis.* Egy katona emlékiratai, Budapest 1968, 281. old. Görgényi százados Stomm törzskarához tartozott. Könyvében saját személyes emlékeit idézi.

kaptam, hogy vezesselek benneteket az Olym pataktól nyugatra eső területre, ahol keresztül tudjuk magunkat nyugat felé törni. Azon az orosz hadseregen keresztül, amelyiken a német hadsereg teljesen felszerelt, teljes harcértékű hadosztályai sem voltak képesek. E parancsot én nem tudom nektek továbbadni, mert nincs értelme, hogy az agyonfagyott, kiéhezett magyarok ezrei puskánként tíz tölténnyel, üres gyomorral, tehetetlenül pusztuljanak el... Ezek után kénytelen vagyok mindenkinek saját belátására bízni jövendőjét, mivel élelmet, lőszert és végrehajtható feladatot adni nem tudok. A magyar haza mindenkor hálás szeretettel fog visszaemlékezni hős fiaira, akikhez hasonló sors csak keveseket ért a magyar nemzetben. Isten veletek magyar honvédek! » (36).

A gyűrűből való kitöréshez Stomm két lehetőséget javasolt: Az egyik, hogy tettrekész tisztek irányításával, lehetőleg egymástól függetlenül, kisebb csoportokra osztva, kíséreljék meg a szovjet bekerítő-gyűrűn keresztül történő áttörést. Mivel itt már csak puszta életmentésről lehetett szó, elképzelhető volt, hogy egy ilyen kitörés, amikor szomszédos egységekre, málhákra vagy nehéz fegyverek szállítására nem kell tekintettel lenni, sikerrel kecsegtethet. A másik lehetőséget Stomm az egyes honvédeknek vagy tiszteknek a németekhez való csatlakozásában látta. Búcsúparancsában ezt így fogalmazta meg: « A német hadvezetőség már a múltban kiadta a parancsot, hogy harcolni és a német hadseregnek szolgálatot teljesíteni akaró honvédeket átvesz, és úgy bánik velük, mint a többi szolgálatában álló nép fiaival » (37). Egy, az ellenfél előtti zárt fegyverletételre — amire akadt ugyan példa a történelem során — Stomm vezérőrnagy nem is gondolt. Szovjet hadifogságba maga a tábornok sem akart jutni!

Hogy helyesen cselekedett-e Stomm vezérőrnagy, amikor hadtestét feloszlatta, és katonáit épp a legkritikusabb helyzetben magára hagyta — erre a kérdésre a későbbi

---

(36) Stomm vezérőrnagy hadparancsának teljes szövegét közli többek között Czegezi, i.m. 92. old. Ugyancsak ő közli a búcsúparancshoz kiadott kiegészítő parancsot is, sajnos csak emlékezetből. Ez így hangzik: « Az adott helyzetben a német parancs teljesítése minden ember elpusztulását, vagy fogságbajutását jelentené. Miután — ismétlem — sem lőszert, élelmet és feladatot adni nem tudok, visszaadom minden ember cselekvési szabadságát. Az engedelmességet felfüggesztem, ami azonban nem jelenti azt, hogy az alantas feljebbvalójának ellenszegülhet, vagy ellene fordulhat. Nagy egységek mozgását a németek megakadályozzák, ezért újból kis egységek alakítását tanácsolom. Minden parancsnoknak kötelességévé teszem, hogy ez a parancsom a hadtest minden egyes embere előtt kihirdettessék! » Czegezi i.m. 93. old.

(37) Czegezi i.m. 92. old.

idők történetíróinak kell majd felelniök. A válasz nem lesz könnyű, mert ismerni kell hozzá az összes, a hadtestparancsnoki döntést kiváltó ténybeli (és érzelmi) körülményeket...

A következő napokban a hivatalosan feloszlatott III. hadtest megmaradt katonái tisztjeik vezetésével jórészt ki tudtak jutni a szovjet gyűrűből (38). Volt, ahol az áttörésért sok vérrel kellett fizetni és volt olyan eset is, ahol sikerült a németek után, az ő általuk nyitott nyugatra vezető « kapun » keresztül a saját állásokat illetve Sztarij Oszkolt elérni (39). Stomm vezérőrnagy 24 társával, február 2.-án, egy gabonakazalban töltött éjszaka után, szovjet fogságba került. Mielőtt a lovas kozákok lefegyverezhették volna a csoportot, a hadtest vezérkari főnöke, Sárkány vk.-ezredes és Buzinkay főhadnagy, Stomm parancsőrtisztje, agyonlőtte magát. Stomm kezében is ott volt már a pisztoly, de törzsének egyik tisztje, Görgényi Dániel, megakadályozta öngyilkosságát (40).

A 2. hadsereg pusztulása

Még folyt a III. hadtest visszavonulása és a különböző harccsoportok, tettrekész tisztek vezetésével igyekeztek a részekre szaggatott arcvonalon a szovjet hadsereggel szemben itt-ott ellenállást kifejteni, amikor január 24.-én Jány Gusztáv vezérezredes kiadta a később joggal hírhedtté vált hadseregparancsát. Ez volt az a nap, amikor a 2. magyar hadsereg hivatalosan kivált az arcvonalból és amelyen Jány — így tanusítják szavahihető tanúk — végre tudatára ébredt hadserege katasztrófális vereségének. « Hirtelen feloldódott benne az a morális és fizikai súlyos teher, amely a harcok idején reá nehezedett. Súlyos lelki depresszióba esett, amelyben lelki szemei előtt csupán menekülő, visszavonuló

---

(38) Martsa Sándor ezredes visszaemlékezései szerint ez időben a III. hadtest létszáma kb. 10-12.000 főből állhatott. A honvédek 70 %-a fegyvertelen volt, talán kézigránátokkal rendelkeztek, de puskás, géppisztolyos katonát az ezredes talán csak pár százat látott. Lásd: Martsa Sándor: A szombathelyi III. hadtest visszavonulásának története a Don mellől, kézirat, 1966, 81. old. (Martsa Sándor ezredes a 47. gyalogosezred parancsnoka volt.).

(39) Február 2.-án a délutáni órákban Gorcsesznoje körzetében a németek a szovjet gyűrűt áttörték és nyugati irányban visszavonultak. A III. hadtestből körülbelül 7.000 főnek sikerült a bekerítésből kijutnia. Részleteiben lásd *Hadak Utján*, München, 1955-7, 12-15 old.

(40) Görgényi i.m. 292. old.

katonákat és csapatokat látott! » (41). Ezeknek a rémképeknek hatása alatt születhetett meg ez a magyar hadtörténelemben ezideig egyedülálló szövegű és tartalmú hadseregparancs amelynek első bekezdéseit úgy hisszük, közölnünk kell:

« 1. A 2. magyar hadsereg elvesztette becsületét, mert kevés — eskűjéhez és kötelességéhez hű — ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott. Állásainkból ellenséges túlerő kiverhetett még akkor is, ha a csapat kötelességét megtette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség az a lelkeveszített fejnélküli gyáva menekülés, amit látnom kellett, miért most a szövetséges német hadsereg és az otthon mélységesen megvet bennünket. Ehhez minden oka meg is van.

2. Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegséggel, sem sebesüléssel, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul vagy el nem pusztul.

3. A rendet és a vasfegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell a helyszínen való felkoncolással, de helyre kell állítani. Ennél kivétel nincs, legyen az tiszt, vagy rendfokozat nélküli honvéd, aki parancsomnak nem engedelmeskedik, nem érdemli meg, hogy nyomorult életét tovább tengesse, és nem engedem, hogy szégyenünket bárki is tovább nagyítsa... » (42).

Bár ez a hadseregparancs csak napok múltán lett ismeretes a 2. magyar hadsereg hátra mentett egységei között, mégis azonnal és mindenütt osztatlan felháborodást keltett. Jány vezérezredes igazságtalan volt katonáival szemben: hadseregparancsa sértő volt mind a katonákra nézve, mind a zászlóra, amely alatt a Donhoz kivonultatták őket. Azonkívül a vádak pszichológiailag is a lehető legrosszabb időben hangzottak el. A visszavonulás poklából, számtalan megpróbáltatás után megmenekült katonáknak lelki megerősítésre lett volna szükségük. Ehelyett a fegyelmi, fegyelmezési és

---

(41) Zsigmondy László szíves közlése alapján (1982 október 12.). Nevezett 1943 februárjában vk.-alezredesként a 2. magyar hadsereg hadműveleti osztályvezetője volt és Kievben módja volt a január 24.-i hadseregparancs keletkezéséről Jányval beszélni.

(42) A teljes hadseregparancsot közli Szakály Sándor: « Három dokumentum a 2. magyar hadsereg doni katasztrófájáról ». Hadtörténelmi közlemények, Budapest, 1981-4. sz. 639-640. old. Mindezekhez érdemes még Zsigmondy Lászlónak e sorok írójához intézett leveléből idézni: « A hadseregparancs csupán a 2. hadsereg kötelékeinek rendezésére, a fegyelem helyreállítására és fenntartására, a 2. hadsereg maradványai részére kijelölt körzetekbe vezetésére vonatkozott... ».

élelmezési megszorításokon kívül most becsületükön is csorbát ütöttek. Tudjuk, hogy akadt parancsnok, aki az ominozus hadseregparancsot saját hatáskörében ki sem hirdette. Tudjuk azt is, hogy még évtizedek múltán is Jány nem egy tábornoktársa értetlenül csóválta a fejét, ha előttük szóba került a vezérezredes január 24.-i parancsa.

Hetekbe telt, amíg a hadihelyzet következtében állandóan nyugatabbra szoruló magyar hadsereg parancsnoksága képet tudott alkotni csapatai helyzetéről. Időközben Jány többször is tárgyalt a németekkel a « Közép » hadseregcsoport parancsnokságán, ahol nem tett lakatot szájára, ami a honvédekkel szembeni lealázó német bánásmódot illette. Ragaszkodott hozzá, hogy a csapatok roncsai mielőbb kikerüljenek a harci zónákból és a Dnyepr vonalától nyugatra eső területre szállíttassanak. Határozottan elutasította a németek ama javaslatát, miszerint az arcvonalon még mindig meglevő « rések » betömésére « ideiglenes jelleggel » magyar megszálló hadosztályokat vegyenek igénybe (43). Március 3.-án sikerült az első pontosabb létszám összesítést megejteni. A 2. magyar hadsereg ezek szerint 2.913 tisztre és 61.116 legénységi állományú személyre csökkent. Ezeknek is kb. 3/4 része az úgynevezett vonatalakulatok, tehát hadtáp alakulatok tagjaiból tevődött össze (44). *Halottakban, sebesültekben és eltűntekben tehát a 2. magyar hadsereg az 1943-as doni téli csatában mintegy 100.000 embert vesztett* (45)!

Ami a felszerelést illeti, annak majd a 75 %-a elveszett. Többek között 110.000 puska, 3.500 géppisztoly, 3.300 gépfegyver és mintegy 550 löveg. A páncélelhárító ágyuk, mind a 460, a harctéren maradt (46).

Miután a szovjet téli offenziva Kurszk és Charkov térségében kifutotta magát és a nyugati frontról beérkezett friss német erőknek sikerült az arcvonalszakaszt megszilárdítani, a 2. magyar hadsereg roncsai Csernigov körzetében kerültek újjárendezésre. E feladattal Jány a IV. hadtest harcedzett parancsnokát, Heszlényi József altábornagyot bízta meg. Horthy időközben többször is sürgette a 2. magyar hadsereg maradékainak mielőbbi hazahozatalát. Ilyen vo-

---

(43) Szombathelyi vezérezredes 1943 február 24.-én az összes Keleti Fronton levő seregtesteket a 2. magyar hadsereg parancsnokságának rendelte alá. Wimpffen i.m. 344. old.

(44) Horváth i.m. 200. old.

(45) Vagyis 35.000 halottat, 35.000 sebesültet és mintegy 28.000 eltüntet és hadifogságba került személyt. Horváth i.m. 24. old., továbbá vitéz Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban, Klagenfurt 1954, 53. old.

(46) Horváth i.m. 200. old.

natkozású döntést hozott 1943 március 31.-én a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács is, miután úgy határozott, hogy a hazaszállítandó csapatokból két hadosztálynyi erőt ideiglenes jelleggel az ukrajnai magyar megszálló hadosztályok megerősítésére használ fel, miután ott a helyi partizánmozgalom igen megerősödött (47).

Ezzel a doni 2. magyar hadsereg története majd egy éves frontszolgálat után befejeződött. A hazarendelt csapatok 1943 áprilisában tértek vissza Magyarországra. Jány Gusztáv vezérezredes az utolsó szerelvénnyel május 1.-én érkezett meg a budapesti Keleti-pályaudvarra, ahol fényes ünnepi keretek között maga Kállay Miklós miniszterelnök fogadta. « Kifelé », a közvélemény, de főleg a német fegyvertárs felé, Kállay dicsérő szóval emlékezett meg a hadsereg oroszországi küldetéséről. A kulisszák mögött azonban Jányt a legmagasabb helyről január 24.-i szerencsétlen hadseregparancsáért dorgálással illették. Sőt, némely, ma már nehezen ellenőrizhető adatok szerint, hadbírósági eljárást is akartak ellene inditani (48). Egy biztos: a vezérezredesnek, Horthy egyenes utasítására, 1943 március 12.-én majd 1943 április 4.-én, két újabb hadseregparanccsal jóvá kellett tennie a 2. magyar hadsereg becsületét sértő ominózus januári hadseregparancsot (49). Ugyanakkor utasítás érkezett a kievi

---

(47) 1943 július 1.-én a IV. hadtestparancsnokság átadta feladatkörét az ekkorra Ukrajnába kiküldött VIII. hadtestparancsnokságnak és csapataival visszatért Magyarországra.

(48) Ilyesmiről tudósít egy német biztonsági szolgálati jelentés alapján Wimpffen i.m. 350. old.

(49) Zsigmondy László 1982 október 12.-i levélbeli közlése a szerzővel. Ebben többek között a következőket írja: « A 'Legfelsőbb kéziratok' Horthy Miklós aláírásával hozzám kerültek, mint a hadseregparancsnokság I.a. osztály vezetőjéhez. Én mutattam be azt a hadsereg vezérkari főnökének, vitéz Kovács Gyula vezérőrnagynak, aki megbízott azzal, hogy én referáljak a hadseregparancsnoknak... ». Az 1943 március 12.-i 30. számú hadseregparancs hivatalosan érvénytelenítette a január 24.-i hadseregparancsot. Egyes kitételeit az alábbiakban idézzük:

« A m. kir. 2. honvéd hadsereg a Don mentén mélység nélküli, gyéren megszállt, nagykiterjedésű védőállásban a januári nagy orosz támadás elleni küzdelemben becsülettel állta a harcot. A hadsereg színe-java ott veszett a nagy túlerővel szemben vívott csatában... Büszkén állapíthatjuk meg, hogy a Donról a magyar honvéd vált le utolsónak, a 9. könnyű hadosztály csapatai csak 26.-án hagyták el állásaikat... » Idézi: Szakály 642. old.

Ami meg az 1943 április 4.-i hadseregparancsot illeti, annak utolsó bekezdése így hangzik:

« Az eddig beérkezett harcjelentések és egyéb adatokból megállapítottam, hogy a 2. magyar hadsereg a téli hadműveletek folyamán

hadseregparancsnokságra is, hogy a 2. magyar hadsereg doni visszavonulásával kapcsolatos, egyes személyek ellen folyamatba helyezett felelősségrevonásokat, illetve hadbirósági eljárásokat fel kell függeszteni. Ez meg is történt.

Jány Gusztávot 1943 március 31.-én Hitler a második világháború egyik rangos német rendjelével, a vaskereszt lovagkeresztjével tüntette ki. Tudjuk, nem szívesen tette (50). Ahogy maga Jány is húzódott attól, hogy doni szerepléséért és a németekkel szembeni feszült viszonyára való tekintettel, német kitüntetést fogadjon el. Weichs báró — időközben tábornagy, tehát marsall — a maga részéről nem is pártolta Jány kitüntetését (51). Hogy erre mégis sor került, annak kizárólag politikai okai voltak. Hitler, jóllehet szemében a fegyvertársak hadseregei csődöt mondtak, igyekezett legalább a külvilág előtt megóvni a látszatot. Jány kitüntetése is ezt a célt szolgálta és egyben gesztus volt a magyarok felé. Ami azonban nem tudta feledtetni az elmúlt hónapok harci eseményeit és azok kihatásait a német-magyar barátságra. Ezzel kapcsolatban helyesen domborította ki a hetvenes évek közepén egy fiatal nyugatnémet történész könyvében, hogy az 1942/43-as téli vereségek Berlin számára nemcsak a németek oroszországi offenzív tevékenységének végét jelentették, de egyben kezdetét annak a mély és folyamatosan egyre mélyülő válságnak, amely Sztálingrád után és Sztálingrád következtében Hitler és európai szövetségesei, illetve fegyvertársai között keletkezett (52).

Jány Gusztáv pályafutása a 2. magyar hadsereg utolsó csapatai hazahozatala után befejeződött. A vezérezredes 1943 augusztus 1.-ével nyugállományba került. A társadalmi élettől visszavonulva, a napi politikától szigorúan távol tartotta magát; feleségével együtt csak akkor hagyta el Magyarországot, amikor a Vörös Hadsereg 1944 decemberében Budapest alá ért. A háború befejezése a bajorországi Eichdorfban ér-

---

becsületét nem vesztette el, hanem sokáig a Don parton keményen állta a harcot, sőt a hadsereg egyes csapattestei és ennél magasabb kötelékei olyan ragyogó fegyvertényekkel tűntek ki, melyek a régi magyar katonai hírnévhez mindenben méltók és felveszik a versenyt bármely hadsereg kimagasló fegyvertényeivel. Vitéz Jány Gusztáv vezd. s.k. ».

Idézi G. P.: « Hozzászólás a doni tragédiához ». *Nemzetőr*, München 1973. szeptember hó.

(50) Nicolaus von Below, Hitler egykori adjutánsának közlése alapján (1980).

(51) Wimpffen i.m. 351. old.

(52) Jürgen Förster: *Stalingrad.* Risse im Bündnis 1942/43, Freiburg i. Br. 1975.

te. 1946 októberében, felesége halála után, úgy döntött, önként tér vissza Magyarországra, jóllehet tudta, hogy doni szerepléséért bíróság elé állítják. Vállalta a meghurcolást. Már a határon letartóztatták. Jórészt mondvacsinált, politikai indítékú vádak alapján a budapesti népbíróság Pálostanácsa bűnösnek találta és többnapos tárgyalás után halálra ítélte. Golyó általi kivégzésére Budapesten 1947 november 26.-án került sor. A Jány-per aktái ma is a budapesti Belügyminisztérium zárolt iratanyaga közé tartoznak. Azokba még hazai történész sem kaphat betekintést.

Személyi észrevétel

Mint ahogyan a magyar kormány Szovjetunió elleni hadbalépésének történéténél, ahol az eseményeket és kulisszatitkaikat munkánk többi részeinek arányához viszonyítva valamelyest bővebben ismertettük, szükségesnek tartottuk, hogy a 2. magyar hadsereg oroszországi szereplését is részletesebben tárgyaljuk. Tettük ezt egyrészt azért, hogy ezen a hazai földtől messze küzdő és a korabeli, illetve későbbi katonai irodalom által oly mostohán kezelt hadsereg történetét olvasóink jobban megismerjék. Továbbá azért, hogy e Jány-féle hadsereggel kapcsolatos és számos vitára okot adó problémára, a tények tükrében és mindenféle ideológiától mentesen, hogy úgy mondjuk « svájci páholyból » véleményt mondhassunk.

Előre kijelölt áldozat volt-e a 2. magyar hadsereg a német-magyar fegyverbarátság oldalán? Meghalni, elpusztulni küldték-e ki Oroszországba e hadsereget, amelynek többségét — miként azt szívesen állítják Budapesten és máshol — « a szegény, nincstelen parasztságból », illetve « a soviniszta-nacionalista magyar vezetőréteg a számukra kényelmetlen nemzetiségek nagy százalékából » állították ki?

Véleményünk szerint: *nem*. Az ilyesfajta meggondolások távol álltak a 2. magyar hadsereg szervezőitől, illetve útbaindítóitól. Egy hadsereget általában nem meghalni küldenek a csatamezőre, hanem harcolni s ha lehet győzni. Tény, hogy Magyarország német kényszer nélkül 1942 tavaszán nem küldött volna hadsereget a keleti frontra. Ahogy tény az is, hogy Kállay Miklós miniszterelnök már 1942 őszén szívesen visszahozta volna a Don mellől a honvédeket, *ha*, a Németországgal szembeni reálpolitika nem diktált volna számára önmegtartóztatást. Ebben az időszakban — bármilyen keserű ezt kimondani — a 200.000 magyar katona sorsa a Nemzet létének mérlegén *kevesebbet* nyomott, mint a 14,7 millió magyar állampolgár hazai, a háborús Európa többi országaihoz viszonyítottan, további nyugodt és békés élete!

Ami a Magyar Királyi Honvédség vezetőinek felelősségét illeti, véleményünk az, hogy ők, bár látták a doni hadsereg ezernyi problémáját és segítőkészségük is megvolt, valahogy nem vették komolyan az 1942 november óta a keleti fronton kialakuló új katonai helyzetet. Elképzelni sem tudták, hogy a szemükben még mindig lebecsült Vörös Hadsereg képes poraiból feltámadni és nagyarányú, sőt nagykiterjedésű offenzivákat tud kezdeményezni. Szombathelyi vezérezredes például 1942 őszén bizalmas beszélgetései során kijelentette: nem kell aggódni a 2. magyar hadseregért, a csapatok a Don mellett csak amolyan folyammegfigyelési feladatot látnak el. Ha komolyabb támadásra kerül ellenük a sor, a németek azonnal segítségükre sietnek! (53). Nagybaczoni Nagy Vilmos 1943 január 10-én érkezett Berlinbe. Éppen január 12.-én, az urivi szovjet támadás napján, adta át a Magyar Királyi Honvédség születésnapi ajándékát az 50.-ik évét betöltő Göring birodalmi marsallnak. A fogadást követő villásreggelin ott volt Keitel marsall is. Tőle értesült Nagy, hogy a magyar csapatok ellen megindult a Donnál a szovjet támadás. « A helyzetről bővebb jelentések még nem érkeztek ugyan, de úgy látszik Keitel szükségesnek tartotta, hogy megnyugtasson a további fejlemények tekintetében! » (54). A honvédelmi miniszter ismét igéretet kapott a németektől, hogy « hamarosan » erős páncélos egységek érkeznek a honvéd csapatok megsegítésére...

A 2. magyar hadsereg pusztulása a doni téli csatában, az áttörés helyén emberben és harcieszközökben túlerőben levő szovjet csapatokkal szemben szinte előre programozva volt. A vereség okairól akár külön könyvet is lehetne írni! Sajnálatos, hogy egy ilyen tudományos szintű politikamentes hadtörténelmi feldolgozásra napjainkig sem Nyugaton, sem Keleten még nem került a sor.

Ami pedig a magyar katonát illeti, szögezzük le egyszer és mindenkorra, hogy az — kevés kivétellel, — nem futott meg « gyáván » a Dontól! Harcolt és védte magát az adott szerencsétlen körülmények között a számára rendelkezésre álló elégtelen fegyverekkel, amíg egyáltalában ez lehetséges volt. Igaz, magát védte vagy legfeljebb a mundér becsületét, mert más, magasabb célokat nem ismert. Politikai elkötelezettsége szinte a nullával volt egyenlő. Azonkívül, a hosszú front-

---

(53) Vasváry József szkv. altábornagy írásbeli hozzászólása Peter Gosztonyi: *Ungarns militärische Rolle im Zweiten Weltkrieg* c. külön nyomatához (Herford und Bonn 1982).

(54) Nagybaczoni Nagy i.m. 120. old.

szolgálat alatt a honvéd arról győződhetett meg, hogy a vele szemben álló ellenfél, « az orosz », saját igaza tudatában harcol. Fegyverével saját hazája felszabadítását szolgálja, függetlenül attól, hogy híve-e vagy ellenfele országa kommunista rendszerének...

Szót kell emelnünk egy személyi ügyben is. Jány Gusztáv vezérezredest, miként már említettük, 1945 után népbírósági ítélettel kivégezték. A történelemben ritka eset, hogy vesztett háború után hadvezéreket a vesztőhelyre küldjenek. Jány Gusztávnak elsősorban azért kellett meghalnia, mert a Szovjetunió ellen viselt háborút. Ez az elmarasztalás erkölcstelen és jogtalan. Ennek ellenére Jány vezérezredest mégis csak felelősség terheli, amely egyszer, a jövőben még tisztázásra szorul. A hadseregparancsnokot, tudjuk, kötik a felsőbb parancsok. Jány esetében a doni állásokban való « feltétlen kitartást » utasító parancsok mind német (Hitler), mind magyar (Horthy illetve Szombathelyi) eredetűek voltak. Mégis: meddig lehetett volna a tábornoknak ezeket a parancsokat betű szerint követnie? Hol volt az a « határ », amely a reménytelenné vált helyzetben számára a Rubikont jelenthette volna és önhatalmú illetve öntevékeny cselekedetre késztethette volna? Lehet, hogy egy ilyen elhatározás Jány katonai karrierjének végét jelenthette volna — de a rábízott hadsereg zöme megmenekülhetett volna! (55).

Jány Gusztávról, a katonáról és az emberről tisztjei és tábornoktársai idekint az emigrációban, de Magyarországon is privát beszélgetések során, csak jót mondottak. Kemény embernek tartották, aki, ha erre szükség volt, saját magát sem kímélte. Szerénységét dicsérték. És katonai etikáját. Igaz is: a hadműveleti területen mindvégig rendet tartott. S ez nem « német rend » volt, hol a lakosságot terrorizálták és öncélúan sanyargatták. Jány nem üldözte az orosz és ukrán lakosságot, parancsára egy házat sem lobbantottak lángra a honvédek. S ha történt itt-ott esetleges — a háborúval járó — katonai incidens, Jány a bűnöst hadbíróság

---

(55) Italo Gariboldi vezérezredest, a szintén szerencsétlen sorsú 8. olasz hadsereg parancsnokát Oroszországból való visszajövetele után nyugdíjba küldték. Bántódása akkor nem esett. Amikor azonban Észak-Olaszországban Mussolini megalakította német segítséggel külön olasz államát, a Saloi Köztársaságot, a Milanoban tartózkodó Gariboldit fasiszta különbíróság elé hurcolták. Árulással vádolva a tábornokot 1944 február 3.-án halálra ítélték. Az ítéletet azonban nem hajtották végre rajta. A háború vége a börtönben érte. Gariboldit az új olasz kormány rehabilitálta, viszszakapta nyugdíját. 91 éves korban húnyt el Milanoban 1970 február 13.-án.

elé citáltatta (56). Akikkel idekint beszéltünk (Veress Lajos, Hennyey Gusztáv, Aggteleky Béla, Vasváry József stb. tábornokok) mind azt mondották: Jánynál jobb hadseregparancsnokot nem találhattak volna a 2. magyar hadsereg élére. Még akkor sem, ha a tábornokra hadiakadémiai tanári idejéből rajta maradt a « jelző »: « Jány ugyan nagy harcász — de nem hadász! » Ami más szavakkal azt is jelenti: a hadászat tudományához bizonyos mértékben hozzátartozik egy adag politikai bölcsesség is. És ez hiányzott Jány Gusztávból azokban a sorsdöntő 1943. január 15. és 16.-i napokban. A vezérezredes mindvégig katona maradt, akit a felsőbb parancsok kötnek. Akitől távol esett mindenféle « politikai ravaszság » vagy politikai manőverkészség. Igy Jány azokon a januári napokon « gúzsbakötve táncolt ». Tudta, mit kell tennie, hogy katonáit a bekerítéstől megmentse, de mivel a parancsok kötötték, szinte tehetetlenül nézte azok pusztulását. Szerepe hasonlít a görög tragédiák hőseihez, akiket a « fátum » kényszerít, hogy az előre megjelölt úton haladjanak.

De Jány Gusztáv esetében fel kell vetnünk — mégpedig nyomatékosan — a legfelsőbb magyar politikai és katonai vezetők felelősségét is! A vezérezredest hadműveleti területre való indulása előtt — de később sem! — sem a kormányzó sem pedig Szombathelyi politikai téren nem instruálta. Nem mondták meg neki — amit majd, mint olvasni fogjuk, más hadseregparancsnokokkal megtettek — hogy miben áll Jánynak a hadseregével kapcsolatos *politikai* feladata. Honnan tudhatta tehát a « csak katona » hadseregparancsnok, hogy a hazától ezer kilométer távolságban milyen rejtett katona-politikai céljai vannak a legfelsőbb magyar vezetésnek a 2. hadsereggel e — « német háborúban »?

Mindezek nem elhanyagolható tények! És ezeket mind mérlegelni kell majd akkor, amikor a történelem itélőszéke előtt vitéz Jány Gusztáv m.kir. vezérezredes ügyében egyszer még « perújrafelvételre » kerül a sor...

---

(56) A III. hadtest szállásmestere Gosztonyi Péter felkérésére egy 1974 november 26.-i hosszabb levelében beszámolt a hadtest és az orosz illetve ukrán lakosság közötti jó viszonyról, amelynek egyik igen lényeges eredménye az volt, hogy a III. hadtest hadtápterületén 1942 őszétől a visszavonulás befejezéséig, tehát 1943 márciusáig, partizántevékenység nem volt.

VII.

Kiút keresés

Még nem fejezték be a 2. magyar hadsereg megmaradt katonáinak hazaszállitását Oroszországból, amikor a budapesti miniszterelnökség már megtette az első konkrét puhatolódzó lépéseket az eddigi ellenfelekkel kapcsolatos különbéke ügyében. Kállay Miklós miniszterelnöké a történelmi érdem, hogy az ország kedvezőtlen politikai körülményei ellenére, 1943 márciusában Ankarában, Lisszabonban és Stockholmban, megfelelő és megbízható személyekkel megkezdte a nyugati nagyhatalmakkal — elsősorban Nagy-Britannia képviselőivel — a tárgyalásokat (1). Kevesen tudják és ezeket a puhatolódzásokat még ma is sűrű homály fedi —, hogy a magyar kormányfő ez időben Svájcon keresztül a Szovjetunió felé is kísérletet tett egy mielőbbi, ún. « kompromisszumos magyar-szovjet különbéke » ügyében (2). Moszkvából azonban csak egy határozott elutasítás jött (3). Sztálint nem érdekelték a magyarok. A szovjet állam- és pártvezető ezekben a Vörös Hadsereg számára győztes téli

---

(1) Lásd erre legrészletesebben, nyugati dokumentumokra támaszkodva és azokat teljes egészében közölve, Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*, Budapest 1978.

(2) Tulajdonképpen erre eddig csak egyetlen irásbeli utalás található. Radó Sándor, aki a háborús éveket mint a Vörös Hadsereg felderítő (kém) szolgálatának egyik vezető embere Svájcban töltötte és ott csoportjával a Szovjetuniónak nagy szolgálatokat tett, 1971-ben Budapesten megjelentetett visszaemlékezéseiben (*Dóra jelenti...*) idéz egy 1943. március 2.-án Moszkvának küldött titkos jelentéséből. Ezek szerint a berni magyar követség kereskedelmi attaséja, Mérey György, Radó egyik bizalmasát kérte fel egy Magyarország és a Szovjetunió közötti béketárgyalási szándék közvetítésére. Radó, mint írja, ez ügyben « azonnali utasítást » kért feletteseitől (I.m. 268.old.).

(3) E választ Radó könyvében nem közli. Visszaemlékezéseiben csak megjegyzi: « Ez a lépés a Szovjetuniónak a kompromisszumos békével kapcsolatos álláspontja kifürkészésére kilátástalan volt. Hitler kétségkívül megakadályozott volna minden olyan próbálkozást, amely gyengítette volna birodalmának védelmi erejét! » Amit úgy is lehet érteni, hogy Sztálin Hitlerre való tekintettel utasított el mindenféle magyar béketapogatódzási kísérletet! (Egyébként a történész balszerencséje: Dr. Mérey György, magyar diplomata, akire Radó hivatkozik, a háború után nem tért vissza Magyarországra.

csatákat követő hónapokban Hitlerrel keresett, nyugati szövetségesei rovására, egyezséget. Titkos béketapogatódzásait csak zavarták volna olyanféle « apróságok » mint Kállay Miklós békevágya. Sztálin — egy neves nyugati történész véleménye szerint — Hitlerrel felosztva kívánt volna Európán uralkodni. Ebben a koncepcióban az önálló magyar külpolitikai törekvések hidegen hagyták (4).

Kállay, az angolszász hatalmakkal folytatott titkos tárgyalásaiban csak lassan haladt előre. Úgy tűnik, a miniszterelnök ezeket maga sem siettette, abból a meggondolásból kiindulva, hogy az idő múlása Magyarországnak csak kedvező lehet. A német hadsereg gyengülésével számolt, és azzal az eshetőséggel hogy hasonlóan az első világháború eseményeihez, a nyugati hatalmak ismét a Balkánon fognak partraszállni, és így mielőbb Magyarország déli határaihoz érnek. Ez esetben a Magyar Királyság nem kívánt volna az angol-amerikai csapatok ellen fellépni. A kormány utasította volna a honvédséget, hogy ne fejtsen ki ellenállást.

1943 április 1.-én Kállay Rómában Mussolinivel tárgyalt. Sok mindenről beszéltek, többek között a román és horvát problémákról is. A legfontosabb kérdés azonban az oroszországi háború volt. Mussolini, a magyar kormányfő feljegyzései szerint kijelentette, hogy az oroszokkal « minden áron » békét kell kötni. Lengyelország nem lehet itt akadály. Az angolszász hatalmak, úgy tűnik, már belenyugodtak ezen ország feldarabolásába. « Sztálin marsall nacionalista, s olyan reálisan látja a dolgokat — rámutatott az előtte fekvő gyufatartóra — mint ahogy ez a gyufatartó gyufatartó! » S utána újra hangsúlyozta a Duce: « Oroszországgal lehet és kell is békét kötni! » (5)

Svájcban telepedett meg. Kerestettem. Meg akartam tudni, mikor és főleg kinek, illetve kiknek a megbízásából keresett 1943 februárjában kapcsolatot a Szovjetunióval. A *Neue Zürcher Zeitung* 1983 április 18.-i számában a halálozási rovatban bukkantam nevére. 73 éves korában hunyt el a Zürich-kantoni Oberägeri-ben.)

(4) Lásd részleteiben német és más titkos okmányokra támaszkodva megírt *Moskaus Weg zum Kalten Krieg. Von der Kriegsallianz zur sowjetischen Vormachtstellung in Osteuropa* című, München-Wien 1980 kiadású művet. A szerző egy 1968 után nyugatra távozott kiváló prágai történész, Vojtech Mastny.

(5) Juhász Gyula: « Két tárgyalás 1943 tavaszán. » (Feljegyzések Kállay Miklós 1943. április 1.-i római és Horthy Miklós 1943. április 16-17-i klessheimi tárgyalásairól.) Közli: *Történelmi Szemle,* Budapest, 1973, 3-4. szám, 509. old.

Horthy Klessheimben

Két hétre rá Horthy, Hitler meghívására, a Salzburg melletti klessheimi kastélyban találkozott a német kancellárral és külügyminiszterével, v. Ribbentroppal. Hitler a magyar kormányzót már ingerült hangulatban fogadta. Előzően Mussolini és Antonescu jártak nála: mindketten saját országaik problémáin kívül arról kívánták meggyőzni a német diktátort, hogy a szovjetekkel mielőbb békét kell kötni. Hitler minderről hallani sem akart. A Horthyval történt kétnapos tárgyalás eléggé feszült légkörben folyt le. A fennmaradt tárgyalási jegyzőkönyvek szerint főleg Ribbentrop volt az, aki Horthyval szemben szinte támadóan lépett fel. Kállayt vádolta, hogy kétkulacsos politikát folytat, hogy titkos küldöttei Ankarában tárgyalnak az angolszászokkal és bár szóban szakadatlanul a zsidók ellen hadakozik, valójában védi őket, sőt több mint 70.000 zsidó menekültet dédelget Magyarországon! Ezen kívül « bizonyos helyeken » nyomatékosan kijelenti: a jövőben egyetlen magyar katonát és egyetlen fegyvert sem bocsát a Német Birodalom rendelkezésére. Hitler is közbeszólt és kifogásolta a minimális magyar háborús erőfeszítéseket. A 2. magyar hadsereg doni veresége is azt bizonyítja, hogy a magyarok nem akarnak harcolni...

Horthy nem maradt a válasszal adós. Miniszterelnöke védelmére kelt. A gyanusításokat teljes mértékben hamisnak minősítette, és a magyar zsidók elleni rendszabályokra vonatkozóan kijelentette, hogy « ő már eddig is mindent megtett, amit a zsidók ellen tisztességgel meg lehetett tenni, de meggyilkolni, vagy másként megölni mégsem lehet őket! » Ribbentrop javaslatát, hogy sürgősen állítsanak fel Magyarországon a zsidók részére koncentrációs táborokat, visszautasította. Ami meg a honvédség oroszországi harci értékét illeti, megengedi, hogy lehettek ott problémák, de az a véleménye, hogy semmi esetre sem viselkedett szégyenteljes módon az a hadsereg, amelynek 146.000 halottja és 30.000 sebesültje volt! « Ezenkívül két magyar ezred (6) német kötelékek visszavonulását is fedezte! » (7)

---

(6) Helyesen: két hadosztály (a 6. és a 9. könnyű gyaloghadosztály a III. hadtest keretében).

(7) Lásd Juhász, i.m. 511-527 old. Hitler egyik adjutánsa, a már többször idézett Nicolaus von Below, visszaemlékezéseiben megjegyzi, hogy a klessheimi találkozó során Hitler a hadihelyzet állásáról Horthy kormányzónak erősen rózsaszínű képet festett. Below: « Jóllehet Horthy admirális a reá oly jellemzö szives magatartásával mindezeket végighallgatta, nekem úgy tűnt, hogy ennek felét sem hitte el! » (*Als Hitlers Adjutant, 1938-45*, Mainz 1980, 335. old.).

A negyedszeri Horthy-Hitler találkozó április 18.-án, minden szívélyesség nélkül, szinte komoran fejeződött be. Közös sajtónyilatkozat kiadására sem került sor. Bár Horthy igéretet tett arra vonatkozóan hogy a Kállayt ért vádak ügyében vizsgálatot rendel el és ennek eredményéről Hitlert értesíti, május 1.-én Berlinbe küldött levelében újra csak kiállt miniszterelnöke mellett. Biztosította Németországot Magyarország barátságáról és kijelentette, hogy az országban semmi sem történhet akarata ellenére. « És én minden körülmények között fenn fogom tartani a nyugalmat és a rendet! » (8). (A Kormányzó csupán csak arra bírta rá Kállayt, hogy kevésbé exponálja magát a németekkel szemben és a külügyminiszteri tárcát, amit a miniszterelnök eddig is csak ideiglenes jelleggel töltött be, másnak adja át. Így 1943 július 26.-án a Külügyminisztérium élére Ghyczy Jenő került: a magyar államvezetés függetlenségi politikája szempontjából feltétlenül megbízható, hivatásos diplomata.)

Magyar katonapolitika 1943 nyarán

Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter még 1943 február 23.-án tájékoztatta a kormányt a 2. hadsereg pusztulásának részleteiről. Drámai erővel idézte fel a doni magyar hadosztályok sorsát és elitélően szólt a német katonai vezetésről is, amely a magyarokat ilyen lehetetlen helyzetbe hozta, sőt a hadiszerencse változásával cserben is hagyta. Hadvezetőségünk elgondolása most az — mondotta —, hogy több embert vagy felszerelést a keleti arcvonalra nem küld ki (9). Későbbi beszámolói folyamán kifejtette, hogy az elkövetkezendő időben elsőrangú feladatának tekinti a magyar katonai erő fokozását. A 2. hadsereg visszarendelése és a helyette kiküldött két, csak megszálló célokkal felszerelt könnyű-hadosztály elvonulása után Magyarországon már csak négy és fél könnyű-hadosztályt lehetett mozgósítani. Az akkori dunamedencei helyzetben ez nem volt ele-

---

(8) A levelet közli teljes egészében Szinai Miklós és Szűcs László kiadásában Budapesten 1962-ben megjelentetett *Horthy Miklós titkos iratai* című könyv. (Ezen iratválogatás szovjet zsákmány anyagból került 1958/59-ben Moszkvából vissza Budapestre. Ez tudtunkkal az egyetlen eset, amikor szovjet állami szervek második világháborús iratanyagukból bizonyos mennyiséget a népidemokratikus országok levéltárának visszaszolgáltattak és ezzel a nemzeti történeti kutatást elősegítették.)

(9) Minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1943. március 26. Kivonatosan közli Dombrády Lóránd: *A magyar gazdaság és a hadifelszerelés 1938 1944*, Budapest 1981, 135. old.

gendő! « Ha az ipari termelésben és gyártásban nem lesznek fennakadások » mondotta a vezérezredes a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács egy 1943. áprilisi ülésén, « úgy 1944 tavaszára 9 új hadosztályt, az év végére pedig 18 hadosztályt szerelhetünk fel! » (10) Ezekből azonban egyetlen egy hadosztályt sem szabad az országból « kiajánlani »! E katonai erőre kizárólag határaink biztosításához van szükség.

A német hadvezetőség magyar harci csapatoknak a keleti arcvonalra való kiküldését egyébként nem is szorgalmazta. Hitler, a számára katasztrófális 1942/43-as téli haditapasztalatok alapján könnyű szívvel mondott le fegyvertársai ilyenfajta támogatásairól, belátván, hogy ezek, az adott helyzetben a német hadseregnek inkább terhet, mintsem tehermentesítést jelentenek. E helyett Berlinben felmerült a gondolat, hogy megszálló erőként honvédcsapatokat igényelnének Szerbiába. Az inkább tapogatódzó kérést azonban a budapesti minisztertanács még március végén elutasította.

Általában megállapítható, hogy magyar kormánykörökben világosan látták: 1942/43 telének eseményei után a háború menetében a németek rovására lényeges fordulat következett be. A Vörös Hadsereg 1943 elejei lendületes előretörése azonban azt is jelezte Budapesten, hogy az angol-amerikai haderő sem marad a « legközelebbi jövőben » Európa vonatkozásában tétlen. A budai Várban meg voltak győződve arról, hogy Churchill és Roosevelt elvileg nem lehetnek barátai az oroszok közép-keleteurópai térnyerésének és a Dunamedence biztosítása érdekében « mielőbb » sor kerül a nyugati hatalmak « balkáni » partraszállására (11). E gondolatmenetet fogadta el Szombathelyi Ferenc is, amikor 1943 február 12.-én Horthy kormányzó számára egy katonapoliti-

---

(10) Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők 1938-1945* Budapest é.n. 132. old.

(11) Ne mosolyogjuk meg « naívságukért » Horthyt és közvetlen környezetét! Ez időben brit katonai és polgári vonalon is erősen számoltak egy angolszász keleteurópai hadművelettel. Az egyik legismertebb angol történész, Alan John Percival Taylor professzor, a budapesti *Kritika* számára adott interjujában elmondta, hogy 1942/43 telén a londoni *Political Warfare Executive* (Politikai Hadviselési Iroda) felkérte őt, hogy írjon kézikönyvet a Magyarországra bevonuló brit hadsereg részére, amely segítségére lehet majd a brit katonai vezetőknek, hogy kiismerjék magukat a magyar múlt és jelen történéseiben. Taylor professzor: « ... a brit hatóságok 1943 elején tökéletesen meg voltak győződve, hogy 1943 októberére a brit hadsereg elfoglalja Magyarországot és átveszi a kormányzást. » (*Kritika*, 1982/3. szám, 4. old.)

kai emlékiratot állított össze. Ebben ismételten kitért az erdélyi kérdésre és felhívta a kormányzó figyelmét arra a lehetőségre, hogy egy a Balkánon megjelenő angol-amerikai haderő esetén a románok « elsőnek fognak átpártolni az angolszászokhoz » és ezzel egyidőben Észak-Erdély visszaszerzése érdekében katonai erővel törnek Magyarországra. Ezzel számolni kell és időben megerősíteni az erdélyi bástyát! Szombathelyi ezzel egyidőben a magyar belpolitikát is kritika tárgyává tette. Az adott parlamentáris keretek figyelembevételével egy « erélyesebb kormányzásra való átterés » szükségességét hangsúlyozta (12).

1943 első felében a német-magyar viszony nem volt a legjobb. Jóllehet hivatalosan és a felszínen minden a legnagyobb rendben levőnek látszott, a kulisszák mögött apróbb-nagyobb incidensek zavarták a fegyvertársi kapcsolatokat. Kállay még 1943 tavaszán visszautasította a német Légierő Főparancsnokság azon kérelmét, hogy Magyarországon két repülőteret bocsássanak rendelkezésükre. Azt is megtiltotta, hogy a német megszállta Franciaországban 1942 ősze óta kiképzésben levő magyar pilótákat angol-amerikai légikötelékek ellen harcba vezényeljék. A magyar repülők francia földön kizárólag a keleti arcvonalbeli bevetésre gyakorlatoznak. Őket, még ha önként is jelentkeznek, más célra felhasználni nem lehet! (13) A németek természetesen nem voltak vakok. Az illetékesek tudták, hogy a magyar kormány ezzel meg akarja akadályozni, hogy katonái szembe kerüljenek az angolszászokkal.

Berlinben azt sem nézték « jó szemmel », hogy 1943 nyarán Keresztes-Fischer belügyminiszter azonnali hatállyal megtiltotta a német antiszemita *Jud Süss* című izgató-film magyarországi vetítését.

Más dolgok is bosszantották a németeket. Például a Magyarországon levő lengyel, francia, belga, sőt orosz hadifoglyok ügye, illetve azok internálásának igen emberséges és liberális kezelése. A lengyel menekültek és internált katonai személyekről már 1939-el kapcsolatban irtunk. Számos jóakarójuk mellett Varga Béla balatonboglári plébános volt az a kiemelkedő személyiség, aki elévülhetetlen érdemeket szerzett a lengyelek magyarországi sorsának kialakításában és istápolásában (14). Nemcsak nyugodt életük kialakításában,

---

(12) Lásd Szinai-Szűcs, i.m. 345-355 old.

(13) Lásd mint fenn, i.m. 400. old. (A könyv kiadói itt az Országos Levéltárban elfekvő Magyarország külpolitikája c. több mint ezer oldalas kéziratra hivatkoznak.)

(14) Lásd részleteiben Varga Béla - Kovács Imre: « Lengyel menekültek és francia hadifoglyok Magyarországon 1939-1945. » Rádióbe-

de politikai vonatkozásban is segitője volt a lengyel nemzeti ügynek, ugyanakkor a magyarnak is, amikor például Kállay miniszterelnöknek lehetővé tette, hogy az illegálisan Magyarországon tartózkodó lengyel Honi Hadsereg futártisztjein keresztül keresse a kapcsolatokat Londonnal (15). A kormány utasítására a Belügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium illetékes szervei a legmesszebbmenő figyelmességgel kezelték a háború idején hazánkban megragadt több tizezer lengyel ügyét, akiknek táborokban való elhelyezése és helyhezkötöttsége csupán formális volt. A kormány a lengyelek részére iskolákat tartott fenn, újságokat adhattak ki, színjátszócsoportokat szervezhettek, sőt politizálhattak is.

Franciák is voltak 1942/43-ban Magyarországon. 7-800 személyre tehető azoknak a száma, akik a különböző német hadifogolytáborokból szöktek át Magyarországra. A francia politika Trianonnal kapcsolatos, nem éppen magyarbarát szerepe ellenére, a hadifoglyokat mindenütt igen szívélyesen fogadták. Külön tábort rendeztek be nekik a Balaton partján és a tiszteket szállodákban és magánvillákban helyezték el. Mivel Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot, a nemzetközi jogszabályok értelmében, a francia és később a belga menekülteket mint « katonai internáltakat » regisztrálták. A németek többször kérték a hadifogolytáboraikból Magyarországra szökött ellenséges haderők katonáinak kiadását. A Kállay-kormány azonban állhatatos maradt. Nem engedett menekültügyi politikájából! A továbbiakban is, nemcsak a Németországgal hadban álló nyugati államok polgárainak nyújtott hazánkban biztos menedéket, hanem, néhány kivételtől eltekintve, a Szovjetunió magyar földre menekült hadifoglyait sem adta ki! (16) Az egyetlen intézkedés, amit Berlin ismételt követelésére végülis fogana-

---

szélgetés. Közli: *Új Látóhatár*, München, 1980/5. szám, 363-375 old. A legutóbbi időkben a hazai történelmi irodalom is « felfedezte » e témát. Számos tanulmány és újságcikk jelent meg a lengyel menekültek háború alatti magyarországi tartózkodásáról és az irántuk megnyilvánult jóindulatról. Varga Béla nevét és tevékenységét azonban egyik cikkíró sem említi meg — valószínűleg központi utasításra, szűkkeblű politikai indokból. Varga Béla ugyanis 1945 után a magyar Országgyűlés elnöke volt, harcos demokrata, aki a kommunisták letartóztatása elől 1948-ban nyugatra menekült.

(15) Lásd részleteiben Jan Nowak: *Courier from Warsaw*, Detroit 1982.

(16) Lásd részleteiben Boros Zsuzsa: « Német fogságból menekült francia hadifoglyok Magyarországon a második világháború alatt. » Közli: *Történelmi Szemle*, Budapest, 1973 3-4. szám, 429-436. old.

tosított, az volt, hogy Kállay 1943 őszén utasította a honvédség illetékes szerveit a határok fokozottabb őrzésére (17).

1943 koratavaszától Kállay Miklós nemcsak a nyugati hatalmak felé keresett Magyarország jövőjét illetően kapcsolatokat. A gordiuszi csomónál is nehezebb dunamedencei területi problémák háború utáni megoldását is a szívén viselte és nem habozott, egyéni módon, nem egyszer vakmerően itt is új utakon járni. Igy például, közvetítők révén 1943 májusában Kállay összeköttetést teremtett a Szerbiában működő Draža Mihajlović jugoszláv tábornokkal, a Londonban székelő királyi kormány hadügyminiszterével, aki a Balkánon mind a németek ellen, mind pedig a kommunista Tito partizánjai ellen viselt hadat. A magyar kormányfő hajlandónak mutatkozott Mihajlovićot egyenlő félként elismerni. Sajnálkozását fejezte ki az újvidéki 1942-es vérengzésért és igéretet tett hogy felelősségre vonja a bűnösöket (18). Felvetette a magyar déli határok jövőbeni rendezésének kérdését is, illuziómentesen közelítve meg a témát. Csak azt kívánta: amennyiben az angolszász csapatok a Balkánon keresztül közelítenék meg Magyarországot, az őket kísérő jugoszláv királyi csapatok álljanak meg a jelenlegi magyar határoknál. Ne folyjék feleslegesen a vér! A határok végső megvonását bízzák mindketten a háború utáni békekonferenciára! (19)

Szlovákia felé is történtek bizonyos lépések. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy a «közös jövő érdekében» ismerjék el a szlovákok, a háború utáni érvénnyel is, a jelenlegi északi magyar határokat. Ennek fejében a kormány lemondana Szlovákiával szembeni további területi igényéről. Az ajánlatból nem lett semmi, még azután sem, amikor Kádár Gyula vk.- ezredes, a VKF-2 főnöke, 1944 legelején Pozsonyba látogatott és találkozott a német szövetségből már kiábrándult szlovák honvédelmi miniszterrel, Čatloš tábor-

---

(17) A honvédelmi minisztérium részéről a 21. osztály intézte a hadifoglyok ügyét. Ennek az osztálynak vezetője Utassy Lóránd ezredes volt, aki személyi ügyének tekintette a katonai internáltak és hadifoglyok magyarországi tartózkodásának humánus ügykezelését. A Belügyminisztérium részéről Antall József tanácsos hasonló érzelmektől vezéreltetve tevékenykedett. 1948 után mindkét személyt a « rákosista » hatóságok meghurcolták és hosszú évekre internálták illetve vidékre deportálták.

(18) Lásd részleteiben Nicholas Kállay: *Hungarian Premier. A personal account of a nation's struggle in the Second World War*, New York 1954.

(19) Erről ír Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945* Budapest 1975, c. könyve 291. oldalán.

nokkal, aki az első világháborúban a magyar hadseregben szolgált és kitünően beszélte nyelvünket (20). A két katona között ugyan barátságos személyi kapcsolat jött létre, de mivel igazában egyik fél sem bízott meg a másikban, személyi találkozáson kívül ez semmit sem eredményezett.

Kállay Romániát sem hagyta ki békéltető terveiből. 1943 elején — Sztálingrád után és a sztálingrádi csata következményeként — a hivatalos román politika is engedett eddigi magabiztosságából. Antonescu tábornagy, « Románia marsallja » kezdett józanul gondolkodni a német szövetségről, nem utolsósorban annak hatására, ahogy a német hadvezetőség az előző hónapokban a román csapatokkal bánt. A Vörös Hadsereg előnyomulása és sikerei nyugtalanná tették a román kormányfőt. Bukaresti kormánykörök is számoltak az angolszászok hamaros balkáni partraszállásával és ezzel kapcsolatban sötétben tapogatóztak a magyarok szándékait illetően. Ezért érdekelni kezdte őket a kérdés, hogy lehetséges-e mérsékeltebb álláspont kialakítása a magyarokkal szemben. A németekből való kiábrándulás és a Szovjettől való félelem arra késztette őket, hogy közeledjenek a szomszédhoz. Mihai Antonescu, román külügyminiszter, a kormányfő névrokona, olyan nézeteket kezdett hangoztatni, miszerint Románia nem ragaszkodik az 1920-as trianoni határok sérthetetlenségéhez és elképzelhetőnek tartja a meglévő határok « bizonyos korrekcióit », természetesen lakosságcserével összekötve. Kállay kapott az alkalmon. Ám válasza, amellyel a Maros vonaláig jelentette be igényét Erdélyre, kiábrándította Mihai Antonescut. A két ország közötti közeledés így mindjárt az elején zátonyra futott.

Hasonló kudarccal végződött 1943 júniusában egy másik, most magyar részről kezdeményezett kísérlet. Bethlen István gróf — Horthy Miklós kormányzónak egyik legbensőbb tanácsadója — az erdélyi Bánffy Miklós grófot, volt külügyminisztert küldte el Bukarestbe, hogy keressen kapcsolatot a román polgári ellenzék neves személyiségével, a magyarul ugyancsak kitűnően beszélő Iuliu Maniuval (21). Maniu Bratianuval, a Liberális Párt elnökével már hónapok óta azon

---

(20) Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 564. old.

(21) Részleteiben lásd Csatári Dániel: Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945), Budapest 1968, 246-250 old. (Előzőleg is történtek Budapest részéről Románia felé bizonyos közeledések. Így 1942 késő nyarán Wesselényi Miklós báró keresett kapcsolatot a román királyi udvarhoz. Meghallgatták, de e küldetés is sikertelennek bizonyult. Wesselényi Miklós 1974 augusztus 24.-i levele a szerzőhöz.)

munkálkodott, hogy egy esetleges román különbéke dolgában a nyugati nagyhatalmakkal megegyezhessen. A magyar-román « nem hivatalos » eszmecsere közös kiindulópontja a hadihelyzet volt. Mindkét tárgyaló fél megegyezett abban, hogy a németek a legnagyobb valószínűség szerint, máris elvesztették a háborút. Hasznos volna tehát, ha Magyarország és Románia valamiféle együttműködést hozna létre azzal a céllal, hogy a tengelyhatalmaktól elszakadva a nyugati szövetségesek oldalára álljanak át. Az eszmecsere azonban mindjárt az elején megszakadt. A románok ragaszkodtak a második bécsi döntés semmissé nyilvánításához, azaz Észak-Erdély visszaadásához. Erről azonban Bánffy — érthető módon — hallani sem akart (22).

Mindebből kiderül, hogy Kállay Miklós 1943-ban úgy akart a német háborúból kiválni, hogy Magyarország 1942-es területi integritását a « kiugrás » után — ha némely kompromisszummal is — megőrizze. Ha a hazai történelmi irodalom ma Kállay Miklóst ezért el is marasztalja, nekünk, az objektív történeti értékelés lehetőségével élve, más a véleményünk. A dunamedencei országok határainak háború utáni sorsa 1943 nyarán a nyugati nagyhatalmak külügyminisztériumaiban még nem dőlt el (23). Például a brit kormány Csehszlovákia vonatkozásában részben, de a királyi Románia rovására mindenképpen hajlott egy Magyarország javát szolgáló területi revizióra. Ügyes politikával, de főleg egy alkalmas időben végrehajtott « átállással » ezt a nemzet részére hasznosítani lehetett volna (24). Kállay tehát tudta mit csinál, amikor hazafiúi érzelemtől vezetve igyekezett az országot a háborúból úgy kivezetni, hogy a nehezen visszaszerzett területek legalább egy része a jövőben megmaradjon.

A szovjet kormány irányában is kísérletezett Kállay 1943 második felében. Gellért Andor, magyar diplomata « A stockholmi színtér, 1942-1944 » című visszaemlékezésében ezekről elég bőven ír (25). A puhatolózások nem vezettek eredményre. Nemcsak azért, mert magyar részről nem megfelelő személyekkel és nem a megfelelő módon történt a közeledés, hanem főleg azért, mert a

---

(22) Juhász, i.m. 292. old.

(23) Lásd erre vonatkozóan C.A. Macartney oxfordi történésznek, a háború alatt a brit külügyminisztérium « magyar szakértőjének » 1973. szeptemberi budapesti nyilatkozatát, amely a *Történelmi Szemle*, Budapest 1973/3-4. számának 437-439 oldalain került közlésre.

(24) Ezekről a kérdésekről bőven ír Juhász Gyula, *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*, Budapest 1978, című könyve bevezető részeiben.

(25) *Új Látóhatár*, München, 1974/6. szám, 441-458 old.

szovjet kormány a teheráni konferencia idején e kapcsolatok megteremtésében egyszerűen nem volt érdekelve (26).

Egy biztos: Kállay nemcsak a németekkel játszott veszélyes bujócskát, mindvégig óvakodott attól is, hogy külpolitikai tapogatózásainál katonákat avasson bele az ügybe. Nem bízott meg a Magyar Királyi Honvédség vezetőiben. Tudta — és ma már mi is tudjuk, igaza volt —, hogy talán két tucat tábornok kivételével, a többség, ha nem is minden esetben kritikátlan csodálója Hitlernek és a Német Birodalomnak, de különböző okok miatt feltétlen híve volt a németekkel való fegyverbarátságnak! Rájuk számítani vagy építeni, Kállay szemében igen kétségesnek látszott. Még akkor is, ha tisztában kellett lennie azzal, hogy az esetleges átállás órájában a honvédség döntő tényező lehet. Kállay e kényes problémát úgy látta megoldhatónak, ha a kormányzó maga intézkedik a Magyar Királyi Honvédség felett. Horthy Miklós Legfőbb Hadura volt köztudomásúan a honvédségnek és a katonák előtt (ekkor még!) tagadhatatlan tekintéllyel, sőt nimbusszal rendelkezett. A miniszterelnök többször kérte is a kormányzót: itt az ideje, hogy a legismertebb németbarát tábornokokat leváltsa vagy kevésbé befolyásos beosztásba helyeztesse. Hisz köztudomású volt, hogy a katonai vezetők közt számos politizálgató, a kormányt bíráló, kimondottan Hitler-barát személy volt. Ezek, így érvelt Kállay, kritikus időben a politika gátlójává válnának.

Horthy eleget tett Kállay óhajának, legalábbis részben. Utasította Szombathelyi vezérezredest, hogy néhány közismerten jobboldali tábornokot rendeljen fel a királyi palotába magánkihallgatásra. Ez meg is történt. Ezeknek a tiszteknek Horthy megmondta a magáét és eltanácsolta őket a politikától. Miután azok erre vonatkozóan igéretet tettek, szívélyesen útjukra bocsájtotta őket. Számára ezzel a kérdés megoldódott. A honvédség Legfőbb Hadura rendületlenül hitt tábornokaiban és adott szavukban. El sem tudta képzelni, hogy becsapnák! Szombathelyi a későbbiekben is hiába javasolta a kormányzónak, hogy a szerinte szükségesnek tartott személycseréket rendelje el — Horthy csak legyintett. « Ha megtennénk » mondotta, « csak a németek figyelnének erre fel. Ez pedig baj lenne! » (27).

---

(26) Részleteiben lásd Viktor Iszraeljan: *A Hitler-ellenes koalició diplomáciája*, Budapest 1974, 250. old. A szovjet történész itt kijelenti, hogy « az új határok kijelölésénél a Szovjetunió következetesen arra törekedett, hogy felszámolja a fasiszta Új Rend következményeit... », azaz a Dunamedencében is visszaállítsa az 1938 előtti határokat.

(27) Kádár Gyula i.m. 530. old.

Pedig a kormányzó maga is kívánta a mielőbbi frontváltást. Csak az ehhez vezető járható utat nem találta. Kádár vk.-ezredes írja visszaemlékezéseiben, hogy 1943 nyarán — ifj. Horthy Miklóshoz fűződő barátsága révén — meghívást kapott a kormányzó kenderesi udvarházába. Szűk körben uzsonnáztak. Horthy vendégeihez igen őszinte volt, a kényes politikai kérdésekre is sort kerített. Szidta Hitlert, a német fegyverbarátságot és Kállayról elismeréssel beszélt. « Ha vannak is hibái, el kell ismerni, a politikát jól csinálja! » Tudta, hogy a németek Führerje gyűlöli Kállayt, Klessheimben is többször kikelt ellene, de ez őt nem zavarja. « Mit tehetek? Sokan tanácsolják, hogy ugorjunk ki a háborúból, de senki sem tudja megmondani, hogyan. Álljak ki a Vár erkélyére, és kiáltsam el: átálltam, átálltam? Nem érnénk ilyesmivel semmit. Huszonnégy órán belül a németek Szálasit hoznák. Várni kell és bízni! » — mondotta elgondolkozva (28).

Konkrét lépések

1943 július 5.-én Hitler a keleti arcvonalon, a kurszki kiszögellésben 35 hadosztállyal és több mint kétezer páncélossal megindította nagy nyári támadását. Célja a sztálingrádi vereség csorbájának kiküszöbölése volt, illetve hogy a Vörös Hadsereggel szemben megint ő legyen a kezdeményező. Kezdeti sikerek után azonban a támadás elakadt. Július 10.-én angol és amerikai csapatok szálltak partra Sziciliában. Hitler számára váratlanul új front keletkezett. Az olasz csapatok sürgős segítséget igényeltek. Mivel megfelelő tartalékok nem álltak a németek rendelkezésére, a kurszki arcvonalról kellett több hadosztályt Olaszországba átirányítani. Ezzel Hitler befejezettnek tekintette nagyreményű offenzíváját és a csapatokat, hasonlóan 1942 novemberi parancsához, a « merev védelemre » utasította.

1943 július 19.-én Feltre városkában, Észak-Olaszországban Hitler találkozott Mussolinivel. Ám szép szavakkal nem tudta az olasz katonai összeomlást megakadályozni. Öt nappal később a Rómában összeülő Fasiszta Nagytanács megfosztotta Mussolinit az olasz királyi hadsereg legfőbb parancsnokságától, visszaruházva e feladatkört a királyra. Július 25.-én pártja legfelsőbb vezetősége, a már említett Fasiszta Nagytanács, megsemmisítő kritikával illette Mussolinit, aki erre levonta a következményeket: a királyi palotába hajtatott és hivatalosan visszaadta III. Viktor Emanuelnak miniszterelnöki tisztségét. A palotából távozó Mussolinit a király elfogatta és július 28.-án rendeleti uton feloszlatta az 1922 óta kormányzó pártként szereplő fasiszta pártot. Bár

(28) Lásd mint fenn, 529. old.

az új olasz kormány Pietro Badoglio tábornagy vezetése alatt még hűségnyilatkozatot tett a német szövetség mellett, de a hó végén a német rádió lehallgató szolgálatának sikerült megfejtenie egy Churchill és Roosevelt közötti beszélgetést, amelyben többek között a küszöbön álló olasz fegyverszünetről is szó volt. Valóban: szeptember 8.-án az olasz királyi kormány « feltétel nélküli » fegyverszünetet kért és kapott a tegnapi ellenségtől. A német-olasz szövetség, a « tengely » ezzel kettétört, és megszűnt létezni...

Az olaszországi politikai és katonai események a magyar politikai köröket és magát a kormányt is meglepték. Miután a katonai felderítésnek tiltva volt, hogy a barátnak számító Németországban vagy Olaszországban hírszerzői tevékenységet fejtsen ki, Mussolini bukásáról, illetve a királyi döntésről az illetékesek csak a sajtóból és a rádióadásokból értesültek (29). Kállay szimpátiája az olaszokkal szemben nem változott. Sőt örült, hogy végre valaki elkezdte a német szövetségből való kilépést. Amíg lehetett, fenntartotta Rómával a diplomáciai kapcsolatokat, és még később is amikor az olasz fegyverszünet bekövetkezett, majd október 13.-án, amikor a királyi Itália hivatalosan hadat üzent Németországnak, igyekezett védő kezét a budapesti olasz kolonián tartani...

Egyébként már akkor, amikor az olasz fegyverszüneti bejelentés a küszöbön állt, Magyarország a legjobb úton haladt a nyugati hatalmakkal való megegyezés irányában. Juhász Gyula professzor már többször idézett kitűnő könyvében részletesen foglalkozik Veres László magyar diplomata isztambuli tárgyalásaival. Ezeknek eredményeként 1943 szeptember 9.-én kormánya nevében az ankarai brit nagykövet aláírta a szövetséges államok és Magyarország között létrejött előzetes megállapodást, amelynek szövege szinte ismeretlen Nyugaton, de a mai Magyarországon is (30). Ezért helyesnek tartjuk ennek közlését:

1. A magyar kormány megerősíti augusztus 17-i, Magyarország kapitulációjára és a szövetségesek által előírt feltételek elfogadására való közlését.

---

(29) A katonai felderítő szolgálatnak nem volt szabad a német és olasz « szövetséges államok » területén működnie, onnan híreket beszereznie. Vasváry József szkv. altábornagy 1981-es közlése a szerzővel.

(30) Megtalálható Ádám Magda — Juhász Gyula — Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború.* Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez, Budapest 1959, 421-422. old.

2. Magyarország kapitulációját titokban tartják. A szövetségesek és a magyar kormány egyidejűleg teszik majd közzé a mind két fél által elfogadott és alkalmasnak ítélt időpontban. A magyar szerződő fél kifejezett kívánságára megegyezés történt arra nézve, hogy semmi körülmények között sem teszik e tényt nyilvánossá mindaddig, amíg a szövetségesek el nem érik Magyarország határait.

3. Magyarország fokozatosan csökkenti katonai együttműködését Németországgal, és főleg visszavonja csapatait Oroszországból. Elősegíti a németországi hadi célpontokat támadó szövetséges légihaderő átvonulását Magyarország felett.

4. Magyarország fokozatosan csökkenti gazdasági együttműködését Németországgal, és megtagadja részvételét a németországi haditermelésben.

5. Magyarország kötelezi magát, hogy ellenáll minden, Németország részéről történő és területét fenyegető megszállási kísérletnek. E célból a magyar hadvezetőséget újjá kell szervezni, hogy íly módon a magyar hadsereg képes legyen a németektől visszavonulni és megtámadni őket.

6. Az adott pillanatban Magyarország összes erőforrásait, közlekedési hálózatát és légi támaszpontjait a szövetségesek rendelkezésére bocsájtja a Németország elleni harc folytatására.

7. Az alkalmas pillanatban a szövetségesek légi úton küldöttséget dobnak le Magyarországra, amelyik Magyarország kapitulációjára vonatkozóan megteszi majd a szükséges előkészületeket.

8. Rendszeres rádióösszeköttetést létesítenek a szövetségesek és a magyar kormány szervei között. A szövetségeseket rendszeresen tájékoztatják majd a német és magyar helyzetről.

E megállapodás kiegészítéseként sikerült a nyugati szövetségesek képviselőivel október 10.-én még azt a nem lebecsülendő engedményt is elfogadtatni, miszerint Magyarország kapitulációja csak akkor következne be, ha az angol, vagy az amerikai hadseregek elérik az ország határát. A királyi Várban erősen tartotta magát a remény, hogy e nyugati csapatokkal együtt Anders tábornok lengyel hadteste is magyar területre lép. Ez aztán igazában felszabadító hadsereg lett volna! Érdekes módon egy ilyen hadászati bevetéssel 1944 nyarán maga Anders tábornok is számolt (31).

Az 1943-as nyári hónapok folyamán Kállaynak több katonai vonatkozású ügyben kellett döntenie. Előszöris sze-

---

(31) Anders tábornok közlése a szerzővel, London 1961. A lengyel tábornok azt remélte, hogy hadtestével Magyarországon át juthat lengyel területre, hogy így megelőzhesse a Vörös Hadsereget. Tudta, hogy katonáit Magyarországon tárt karokkal fogadnák, sőt minden módon elősegítenék gyors átvonulását északra. Harcos összecsapással sem magyar, sem szlovák területen nem számolt.

mélyi változásra került sor a honvédelmi tárca élén. Nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes június folyamán benyujtotta lemondását, amit elfogadtak. Ennek többféle oka volt: személyi ügy is, ármánykodás is, de az is, hogy az utóbbi időben Szombathelyi és Nagy viszonya hűvössé vált. A honvédelmi miniszter is belefáradt a dolgokba. Túl sokan áskálódtak ellene, főleg a HM és a Vezérkar szélsőséges politikai beállítottságú tisztjei közül (32). Az új miniszter csataji Csatay Lajos vezérezredes lett, aki június 12.-én vette át elődjétől a honvédelmi tárcát. Kormányzóhű embernek számított és a németekkel szembeni barátsága sem volt tulzó.

Szombathelyi bizalmasa, Kádár Gyula vk.- ezredes találóan igy jellemezte őt: « Csatay kitűnő, egyszerű, pózmentes, becsületes ember és katona volt, de hiányzott belőle minden politikai érzék. Ilyesmivel soha nem foglalkozott, ilyen kérdések nem érdekelték. Vitakészsége, fellépése, politikusnak szükséges realitása — semmi » (32/a). Ma már tudjuk: Szombathelyi ajánlatára lett Csatay miniszter. Nem éppen hátsó gondolatok nélkül. Csataynak, működése alatt állandó kisebbségi komplexumai voltak Szombathelyivel szemben. Nem csak azért, mert Szombathelyi erőszakos egyénisége, szóbősége szinte lehengerelte ezt a termetre is nálánál jóval kisebb, szerény és csendes embert. Hanem azért is, mert Csataynak — kinevezése előtt — Szombathelyi előljárója volt. « A régivágású katona nem tudta függetleníteni magát a 'rangsor' emlékétől » — írja Kádár. Igy aztán Csatay vezérezredes minisztersége alatt a legtöbb dolog ugy történt, ahogy azt a Vezérkar Főnöke kívánta...

Kállay kapott az alkalmon, hogy Csatay Lajos 1943 augusztus 18.-án bemutatkozó látogatást tett a német főhadiszálláson. Azzal bízta meg miniszterét, kísérelje meg a németeknél kieszközölni a magyar megszálló-hadosztályok Oroszországból történő visszavonását. Még arra is hajlandónak mutatkozott, hogy cserébe, magyar csapatokat küldet a Balkánra, rendfenntartás céljából. Keitel tábornagy gyanakodva fogadta a magyar kérelmet. Már rég nem volt jó véleménye a magyarokról, felőle el is vonulhattak volna és nem tartotta rossz ötletnek ezek balkáni felhasználását. A németek ekkor már számoltak az olasz frontváltással és az adriai partokon levő olasz helyőrségek leszereléséhez jól jöttek volna a honvédek! Csatay a jó hírrel örömmel tért vissza Budapestre... Az augusztus 27.-i minisztertanács tár-

---

(32) Lemondásának okát lásd Nagybaczoni Nagy i.m. 144. old.
(32/a) Kádár Gyula i.m. 524-525. old.
(33) A háború alatti minisztertanácsi jegyzőkönyvek még ma is, majd félévszázaddal az események után az Országos Levéltár « zárolt anyaga ». Az idézet igy Juhász, i.m. 326 old.-ról való.

gyalta meg az ügyet. A belügy- és a földművelésügyi miniszter azonban élesen kikelt a terv ellen. Csatlakozott hozzájuk Ghyczy külügyminiszter is.

> Az utóbbi érveit emlékiratban is összefoglalta, amelynek csak fontosabb pontjai ismertek. Ezek szerint: « A balkáni területen az angolszász erők előbb-utóbb meg fognak jelenni, tehát a magyar hadsereg idegen területen kerülne szembe velük. A magyar kormány egyik alapelve, hogy a honvédséget az oroszországi kivételtől eltekintve, az ország határán kívül ne használja fel. Ezt az elvet a legsúlyosabb következmények nélkül ma sem törhetjük át, sőt minden törekvésünknek oda kell irányulnia, hogy az oroszországi kivételt is megszüntethessük... » (33).

Hiába érvelt Szombathelyi a balkáni bevetés mellett. Kállay végsősoron elvetette azt, mivel időközben kiküldöttjei útján tudomására került, hogy a nyugati hatalmak, de maga a londoni jugoszláv exilkormány sem nézné jó szemmel, ha a Balkánon, a németek támogatására, magyar csapatok jelennének meg. Inkább arra viseljenek gondot a magyarok — így szólt a « jó tanács » az USA részéről —, hogy a kormány, esetleg részletekben, vonja vissza csapatait orosz földről...

Kállaynak ez időben elég gondja volt a katonákkal. A liberális ellenzék képviselői, Bajcsy-Zsilinszky Endre és társai, végre elérték nála, hogy az 1942-es újvidéki « razzia » során az ottani vérengzésekért felelős személyek ellen újabb vizsgálatot rendeljen el. Szombathelyi kezdetben húzódozott ettől. Ő, az osztrák-magyar monarchia katonai erkölcsén nevelkedett tábornok, el sem tudta képzelni, hogy magyar királyi tisztek polgári személyeket gyilkoltassanak! De amikor 1943 októberében módjában volt megismerkedni a kivizsgálás eredményével, kétsége rögvest eloszlott. Ettől kezdve ő szorgalmazta legjobban a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Különbírósága elé állítandó 3 honvéd-, illetve 12 csendőr tiszt megbüntetésének az ügyét (34).

Kényes külpolitikai kötéltánca közepette Kállay Miklósnak belpolitikai kérdésekkel is foglalkoznia kellett. Igen lényeges probléma volt, egy a kormányzat számára minden vonatkozásban megfelelő karhatalmi erő létrehozása. Az 1943-as magyarországi belső « rendet » két oldalról fenyegethette veszély: a baloldalról és a jobb oldalról. Ami a baloldalt illette, egy ilyen megmozdulás esetén a kormány rendelkezett a csendőrség és a rendőrség alakulataival. Ezek probléma nélkül, sőt, belső szenvedélytől áthatva, végeztek volna egy

---

(34) Lásd részleteiben Dr. Gosztonyi Péter: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései*, Washington 1980, 26-30 old.

feltételezett munkás-, illetve kommunista eredetű zavargással. De mi történne akkor, ha a szélsőséges jobboldal, a nyilasok és egyéb militáns csoportok kezdeményeztek volna akciót a kormány ellen? Ilyen puccs esetén a Magyar Királyi Csendőrségre nem nagyon lehetett számítani, az maga is a jobboldalt képviselte. A városi rendőrség pedig önmagában gyenge lett volna a rendfenntartó szerepre. A honvédség alakulatait karhatalmi célra igénybe venni pedig kétélű fegyvernek bizonyulhatott volna. Az 1918-as példa, az őszirózsás forradalom eseményei, még emlékezetében éltek a Várbelieknek! Horthy, Kállay és Szombathelyi így már 1943 tavaszától kezdve azon munkálkodtak, hogy a belső rend mindenféle vonalon való biztosítása érdekében, egy a kormányzat céljainak megfelelő erejű és főleg megbízható karhatalmat hozzanak létre. Olyan egységekre volt szükség, amelyek a veszély órájában minden politikai mérlegelés nélkül, feltétlenül és megbízhatóan végrehajtanák a kapott parancsot. E karhatalom csak a kormányzónak engedelmeskedne, az ő személyéhez kötődve működne.

Sok próbálkozás után végül is egy szabadcsapat megszervezésében egyeztek meg katonai vonalon. Ki vezesse ezt a csapatot? Szombathelyi bizalmasától, Kádár vk.- ezredestől tudjuk, hogy a legnagyobb titokban több emberrel tárgyaltak. Szóba jött báró Aczél Endre, egy fiatal erdélyi földbirtokos, egy modern Jókai regényhős erősen nacionalista típusa, és Kiss János ny. altábornagy, a « Turáni Vadászok » nevű hazafias, paramilitarista egyesület vezető személyisége is. Végül, Horthy Miklós kívánságára, Héjjas Iványra esett a választás. Nevezett az 1919-es nyári és őszi hónapokban került összeköttetésbe az akkor még a Nemzeti Hadsereg fővezéri tisztségét viselő Horthyval. *Akkori* tevékenysége nevét országszerte nemcsak ismertté, hanem hirhedtté is tette. Szabadcsapata a Tanácsköztársaság megszűnése után Kun Béla híveivel számolgatott le a Duna-Tisza közén, ami abból állott, hogy válogatás nélkül akasztgatott mindenkit, akit nála bolsevistának vagy kommunistákkal szimpatizáló zsidónak denunciáltak. 1938-ban Héjjas a cseh uralom alatt lévő Felvidéken működött szabadcsapatával, a « Rongyos Gárda » keretében éppúgy, ahogy ott találhattuk őt és embereit 1921-ben is a Nyugat-Magyarországgal kapcsolatos bonyodalmaknál. És most 1943-ban, ő lett volna a kormányzat számára a legmegbízhatóbb személy egy esetleges jobboldali puccs leverésénél? Hadd idézzük ehhez Kádár Gyulát, aki hivatalból tartotta a kapcsolatokat Héjjassal.

« Héjjas mint a « Rongyos gárda » egyik vezetője kétségtelen tapasztalatokkal rendelkezett szabadcsapatok ügyében: kormányzóhűség tekintetében minden gyanun felül állt: szélsőségesen

nacionalista meggyőződésű ember volt, ezért most, amikor a németbarátokkal szemben is fellépésre kerülhetett volna a sor, megfelelő embernek tartották. És bármennyire hihetetlenül hangzik is — ellenforradalmi múltjának és viselt dolgainak ismeretében —, mégis tény, hogy a nyilasok és szélsőjobboldaliak szemében 'átpártolt, renegát zsidóbarát'-nak számított, amit számos korrupciójával bizonygattak is. Héjjas meggyőződésem szerint nem is volt németbarát! ... Ismeretes volt az is, hogy Héjjasnak a Kecskemét környéki tanyavilág parasztságánál nagy a presztizse, ezeknél amolyan kiskirály szerepet töltött be, szava volt, igazodtak hozzá, csak per 'az Iván' néven emlegették. Horthy mindig is a Duna-Tisza közieket tartotta az országban a hozzá leghűségesebb rétegnek. Előnyösnek látszott az is, hogy a Héjjas által befolyásolható terület az ország középpontjában feküdt. Ilyen meggondolások alapján kapott megbízást a szabadcsapat megszervezésére... » (35).

Hosszú lenne elmondani, hogyan szerveződött meg ez a szabadcsapat, hogy oldották meg a fegyverek és utánpótlás kérdését, és mivel indokolták meg e a szó jogi értelmében reguláris alakulatnak nem tekinthető egység puszta létét a Honvédelmi Minisztérium és a vezérkar számos « kíváncsiskodó » szélsőséges jobboldali politikai beállítottságú tisztje előtt. Csak tényként rögzítjük: az egység kiképzése jól haladt előre. Velük a kapcsolatokat Szombathelyi, Somogyi Béla, MÉP politikus, Kádár és a kormányzó igen agilis és szenvedélyesen antihitlerista gondolkodású fia, ifj. Horthy Miklós tartotta. « Politikai eligazítás » azonban a szabadcsapatosok részére nem volt. A központi utasítás úgy szólt: az alakulat felállításával és működésével kapcsolatban az embereknek semmiféle közelebbi felvilágosítást adni nem szabad! (36).

Más vonalon is történtek megelőző biztonsági intézkedések, amelyek megcáfolják egyes hazai történészek azon állításait, miszerint « Horthyék » ölbetett kézzel várták, hogy a németek lerohanják őket. Így például átszervezték az 1942 őszén létrehozott Államvédelmi Központ egyes alosztályait, illetve 1943 nyarán létrehoztak Magyarországon egy antináci « titkos » rádióállomást, amelyet « Szabadság Adó » néven üzemeltettek. Ezeket itt hely hiányában csak megemlítjük. Azt is meg kell említenünk, hogy Kállay és Szombathelyi között, jóllehet mindegyikük egy célért — a német háborúból való lehető zökkenésmentes kiválásért — dolgozott, nem egy esetben került nézeteltérésre a sor. Kállay politikusként gondolkodott. Jó oka volt, hogy ne bízzék meg a

(35) Kádár Gyula i.m., 520-522 old.
(36) Kádár Gyula személyes közlése, Budapest 1980 október.

« katonákban », akiket — tisztelet a kivételnek — nem tartott arra képesnek, hogy ha kell, a németek ellen forduljanak (37). Szombathelyinek azonban arra is gondolni kellett, hogy ha a német lerohanás veszélyét sikerül is kiküszöbölniük — *mi lesz az orosszal*?! Vajon, ha a németek nem jönnek számításba, az angolok és az amerikaiak hajlandók lennének Magyarországot az 1943 későőszén már a Kárpátoktól alig pár száz kilométerre álló Vörös Hadseregtől megmenteni?!

A hazai ellenzék és ellenállás kérdései

A Kállay-kormány politikájával szemben álló ellenzék ugyan sokrétű volt, de — a nyilasoktól eltekintve — komoly tömegbázissal egyikük sem rendelkezett.

A társadalom egy igen jelentős része, főleg a városi lakosság, helytelenítette Kállay Miklós óvatoskodó, a németektől visszahúzodó politikáját. Ők, nemhogy azt kívánták volna, hogy a keleti arcvonalról hívják vissza a magyar csapatokat, hanem épp ellenkezően, újabb hadosztályokat küldjenek ki. A kommunistáktól semmi jót nem vártak. Sőt, a Vörös Hadsereg közeledésével egész eddigi életformájukat látták veszélyben. Ugyanakkor megvetették a románokat és a szlovákokat is, ahogy a nyugati nagyhatalmakkal szemben is idegenkedve álltak. Nagy-Magyarország megteremtése érdekében Hitler győzelmét kívánták. Mindezt nemcsak katonai, de, a konzervatív, anakronisztikus beállítottságú magyar felsőréteggel szemben, szociális vonatkozásban is — még akkor is, ha egy ilyen német győzelemnek Magyarországra nézve későbbi hátrányos következményeivel nem voltak tisztában (38). A kormány leghangosabb

---

(37) Ilyen értelemben íródott, sok helyen eltúlozva Schrecker Károly magyar megbízott Sir H. Knatchbull-Hugessen ankarai brit nagykövethez intézett memoranduma 1943 áprilisában. Ebben Schrecker, az Országos Magyar Takarékpénztár igazgatósági tagja, jogtanácsos, tulajdonképpen Bethlen István, illetve Kállay Miklós Magyarország jelenével és jövőjével kapcsolatos gondolatait közölte a brit diplomatával. Közli Juhász, *Magyar- brit titkos tárgyalások*, 119. old.

(38) Hogy mi lett volna Magyarország sorsa a hitleri Németország győzelme után, erről e sorok írójának Dr. Edmund Veesenmayer, 1944 március 19.-e után a Nagynémet Birodalom magyarországi nagykövete és teljhatalmú megbizottja egy 1962-ben Darmstadtban adott interjujában elég őszintén beszámolt. Lásd: *Irodalmi Ujság*, London, 1962. december 15. és 1963 február 1. Már Szálasi Ferenc is utalt rá.

ellenzékét a nyilasok alkották. De az « imrédysták » is igyekeztek paramilitarista szövetségükön keresztül a közvéleményre, és magára Kállayra nyomást gyakorolni. Mindezen politikai áramlat befolyása a Magyar Királyi Honvédség tagjaira jelentős volt. Ez nemcsak a csapattisztekre vonatkozott, hanem a vezető szervekre, a legbizalmasabb beosztású tábornokok és vezérkari ezredesek körére is.

Ami a liberális polgárságot illeti, ők, ha nem is ismerték Kállay szerteágazó titkos tevékenységét, szorgalmazták Magyarországnak a háborúból való egyoldalú, mielőbbi visszavonulását. Tették ezt jórészt valami együgyű naívsággal, miként — hogy csak egyet említsünk — Dr. Bajcsy-Zsilinszky Endre kisgazdapárti képviselő Szombathelyi Ferenccel folytatott 1943 augusztusi magánvitája tanusítja (39). Hisz a pesti polgárok nem kis hányada szentül hitte, hogy elég, ha a kormányzat egyet kacsint London vagy Washington felé és akkor holnap, vagy legkésőbb holnapután, hipp-hopp, az Union Jack vagy a csillagos-sávos lobogó kerül fel a Várra, ami viszont elegendő ahhoz, hogy az országot megmentse a némettől és az orosztól is! A zsidóság képviselői is arra ösztökölték bizalmi embereiken keresztül Kállayt: ne hívja ki feleslegesen Hitler haragját; ne kockáztasson túl sokat, mert ha « szükségtelenül » felingerelné a németeket, azok még megszállják Magyarországot és végeznek a zsidósággal!

A szervezett munkásság tömegei nevében a Magyarországi Munkásegyesületek Szövetsége, azaz a Szakszervezeti Tanács vezetősége 1943 július 12.-én egy beadványban fordult Kállayhoz.

> Beadványukban leszögezték: « ... noha Nagyméltóságodnak sem a kül-, sem a belpolitikájával nem értünk egyet, nagy megelégedésünkre szolgált, hogy Nagyméltóságod csapatainkat az orosz frontról visszarendelte (40). A háborúban való aktív részvételünk gyakorlatilag megszűnt ugyan, mégis az a meggyőződésünk, hogy tovább kell mennünk egy lépéssel! » És most jön az őszinteségtől vezérelt jótanács: « Felkérjük tehát Nagyméltóságodat, jelentse ki és hozza diplomáciai úton az érdekelt államok kormányainak tudomására, hogy Magyarország megszűnt hadviselő állam lenni... » (41)

Lásd Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon*, Budapest 1974, 282. old.

(39) Lásd a Tilkovszky Lóránt által közreadott Bajcsy-Zsilinszky naplórészletet. Közli: *Békési Élet*, Békéscsaba, 1982/2. szám, különösképpen 234. old.

(40) Értsd: a Jány-féle 2. hadsereget.

(41) A Szakszervezeti Tanács vezetőségének beadványa Kállay miniszterelnökhöz. Másolat a szerző birtokában.

Igy, ilyen egyszerűen! Hogy is mondtuk előbb? A háborúellenes lelkeket a jóindulattól vezéreltetett együgyű naívság kerítette hatalmába.

És a kommunisták? Az ő háború alatti szerepükkel egyszer, — legalább egy tanulmány erejéig, — külön kell foglalkoznunk. Most csak tőmondatokban írunk róluk: a magyar társadalom perifériáján mozogtak. Nem hogy a hadseregnél, de a munkásság és még kevésbé a parasztság köreiben sem voltak támogatóik. Maguk a szociáldemokraták, még 1943 nyarán is, elutasítottak mindenféle együttműködést, nehogy kompromittálják magukat a kommunistákkal (42). A KMP létszáma 1943-ban egy asztaltársaság nagyságú csoportra csökkent. Az előző évi « rendőri lebukások » után vezetőségük az egész országban összesen 40-50 fővel tarthatott kapcsolatot (43). Moszkvával már a háború kitörése óta nem volt összeköttetésük. A Kommunista Internácionále 1943 május 13.-i feloszlatása még jobban növelte zavarukat, tanácstalanságukat. A párt eddigi nevét, a KMP-t, megváltoztatták, hisz szerintük a Komintern feloszlatása ezt célozta (44). « Békepártnak » nevezték el magukat: ilyen név alatt igyekeztek 1943 augusztusától különböző sokszorosított röplapokon vagy más, primitív eszközök segítségével, puszta létüket bizonygatni.

E sorok írójának alkalma volt több, 1943 nyarán és őszén kiadott kommunista röplapot elolvasnia. Ezekben a « Kállay-klikk » ellen lázítottak és az « azonnali különbéke » mellett foglaltak állást. Olyan ötleteik voltak, mint egy, az Országgyűléshez intézendő memorandum megszerkesztése, amelyben nem kevesebbet kívántak a képviselőktől, mint hogy felhívásuk alapján foglaljanak állást a Hitlerrel való « azonnali szakítás » és a különbéke mellett (45). A budapesti kommunista párttörténet be is vallja: « A névváltoztatás után éppen ott nem mutatkozott eredmény, ahol a Központi Bizottság remélte. A fasiszta terrorszerve-

---

(42) Orosz Dezső-Pintér István: « Adatok a Kommunisták Magyarországi Pártja szervezeti fejlődéséhez (1942-1944). » Közli *Párttörténeti Közlemények*, Budapest, 1962/2. szám, 46. old.

(43) Kádár János: « A Kommunisták Magyarországi Pártja feloszlatása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről. » Közli: *Párttörténeti Közlemények*, Budapest, 1956/3. sz. 20. old.

(44) U.o. Meg kell jegyezni, hogy Kádár Jánost és az 1943-as KMP vezetőségének tulnyomó részét épp a Komintern feloszlatásával kapcsolatos hibás magyarországi kommunista konkluziókért vonták felelősségre Rákosiék 1951-ben. Kádárt is ezért tartóztatták le, majd zárt tárgyaláson 1951 őszén először halálra ítélték, majd az ítéletet « kegyelemből » tizenötévi börtönre változtatták.

(45) Orosz-Pintér, i.m. 46. old.

zetek előtt egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a Békepárt azonos a KMP-vel... A terror, az üldözés nem szűnt meg, sőt fokozódott. A párt szervezeteinek további kiépítése szempontjából a helyzet nem vált kedvezőbbé, úgyszólván semmi változás sem következett be. Az antifasiszta nemzeti egységfront ügyét 1943-ban nem sikerült lényegesen előmozdítani... » (46).

1943 októberében a csendőrség nyomozói ismét egy csoport kommunistát tartóztattak le. A vezetők a Vezérkari Főnökség Különbírósága elé kerültek. A halálos ítéleteket azonban Szombathelyi vezérezredes 1944 februárjában hosszabb időtartamú börtönbüntetésre változtatta át. A maroknyi kommunista szinte sziszifuszi munkája 1943/44 telén eredménytelen maradt. Még egy valamirevaló politikai jellegű tiltakozó sztrájk megszervezésére sem futotta. Fegyveres partizán harcot Magyarországon aztán végkép nem tudtak kezdeményezni, bármennyire is ez lehetett a Békepárt vezetőségének főcélja.

Igy aztán a legendák világába tartoznak az olyanfajta állítások, miszerint Magyarországon « már 1941 második felében megjelentek az első, kisebb antifasiszta partizáncsoportok » (47). Mivel ilyesmire a politikai adottságok nem nyújtottak lehetőséget, 1944 nyaráig sem a KMP, sem pedig a Békepárt nem tudott fegyveres ellenálló csoportot szervezni. Ami viszont a Vörös Hadsereget illeti, tudomásunk szerint, 1942 nyarától kezdve többször kísérleteztek ilyesmivel. Arra törekedtek, hogy a Szovjetunióból repülővel küldött pár tucat felderítővel, illetve diverzánssal zavaró tevékenységet fejtsenek ki főleg a nemzetiségektől lakott magyar területen. Eredménnyel azonban nem büszkélkedhettek. A lakosság idegenkedve fogadta őket: tevékenységüket nem támogatta, sőt volt rá eset, hogy a falusiak maguk hozták rájuk a csendőröket.

Ma már ismeretes a magyar származású szovjet állampolgár, volt Csekista-vezető, Pataki Ferenc magyarországi sorsa. Ő 1943 augusztusában hétfőnyi ukrán partizán csoporttal került Kárpátaljára. Később Budapestre tette át székhelyét, onnan igyekezett a Vörös Hadsereg részére kémfeladatokat végezni. Több hetes működése során magyar elvtársait tudatosan kerülte. « Pataki csoportját... 1944 február végén, árulás nyomán csendőrök fogták körül Huszton. A március 19.-e utáni napokban — egy sze-

(46) Orosz-Pintér, i.m. 48. old.

(47) Ilyen modón foglalkozik az eseményekkel a magyar nevű szovjet történész A.I. Puskás, *Magyarország a II. világháborúban* c. 1971-ben a budapesti Kossuth kiadónál megjelent könyvében is. (143. old.)

rencsétlen véletlen következtében — lebukott a budapesti csoport számos tagja, majd Pataki is... »-írja róla a budapesti Pártélet (48).

A « Kossuth Légió » ügye

Szerencsétlen csillagzat alatt született meg 1943 nyarán a Moszkva melletti krasznogorszki fogolytáborban a magyar hadifoglyok antifasiszta mozgalma is. Ennek célja az volt, hogy szovjet támogatással maga köré tömörítse mindazon magyar hadifoglyokat, akik hajlandónak mutatkoztak a Hitler ellenes antifasiszta koalició keretében először szavakkal, később fegyverrel kivenni részüket a világméretű küzdelemből. Kezdetben úgy tűnt, eredményes lesz a mozgalom. A szervezőknek sikerült ügyük számára gróf Stomm Marcel, akkor már altábornagyot, a III. hadtest volt parancsnokát megnyerni. Ő volt a rangidős tiszt a szovjet hadifogságban és az ő szava, illetve példája, számított a többi hadifogoly tisztnél és katonánál. Az altábornagy elvállalta volna a megalakítandó Magyar Nemzeti Bizottság elnöki tisztségét, ha az nem Horthy ellen irányulna, hanem németellenes, jobban mondva a hitleri nemzetiszocializmus ellen fogná össze a magyarokat. Nem zárkózott el egy hadifoglyokból alakítandó « Kossuth Légió » létrehozása elől sem. Egy ilyen katonai egység felállítását — Magyarország háború utáni jövője érdekében — szükségesnek tartotta. Feltétele csak az volt: adjanak módot neki, hogy felvehesse a kapcsolatokat Horthyval, illetve tárgyalhasson a moszkvai brit- és amerikai nagykövetséggel. A « Kossuth Légiót » ugyanis a többi antifasiszta nagyhatalommal is el akarta ismertetni, nehogy az a végén csak mint a Vörös Hadsereg segédcsapata szerepeljen.

1943 nyarán Rákosi Mátyás a Légió ügyében felkereste Stommot a krasznogorszki táborban. Ennek eredményeként a tábornok a magyar hadifoglyok lapjában, az *Igaz Szó* július 29.-i számában egy Nyilatkozatot tett közzé. Abban állást foglalt a megalakítandó Magyar Nemzeti Bizottság mellett és hivatalosan beleegyezését adta, hogy a hadifogoly tisztek, tiszthelyettesek, honvédek és munkaszolgálatosok részt vegyenek a Bizottság munkájában. Horthy Miklós ellen azonban, bárhogy is szerették volna a kommunisták, Stomm soha nem nyilatkozott.

A magyar hadifoglyok közötti antifasiszta mozgalom végülis kudarcba fulladt. Nem hogy a « Kossuth Légió », de maga a Magyar Nemzeti Bizottság sem alakult meg.

(48) *Pártélet*, Budapest, 1982-12. szám 79-82. old.

Nem alakulhatott meg, mert egyrészt, ezt a szovjetek 1943 augusztusától már nem akarták. (Pontos okait nem tudjuk, csak sejtjük.) Másrészt a hadifogoly tábornokok és törzstisztek is hibáztathatók. Ezek a politikában járatlanok lévén, képtelenek voltak rugalmasan gondolkodni és így, a magyar jövő érdekében, merev álláspontjukból engedni (49).

(49) Részleteiben lásd Peter Gosztonyi: « Die ungarische antifaschistische Bewegung in der Sowjetunion während des Zweiten Weltkrieges. » In: *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, Karlsruhe, 1972/1, 85-107. old.

VIII.

Német megszállás

1943 július 5.-én a keleti fronton Kurszk térségében megindított nagyreményű német támadás, kezdeti sikerek után, július 14.-re összeomlott. A hadászati kezdeményezés végérvényesen a Vörös Hadsereg kezébe került. A soronkövetkező szovjet offenzivák egyre másra őrölték fel a fronton levő német seregtesteket. Ezek részbeni pótlására a német hadvezetőség igénybe vette az általa még megszállt területeken levő saját seregtesteket is. A megszállt ukrán és fehérorosz területek biztosítása azonban továbbra is fontos volt. Így a németek ismételten újabb és újabb magyar megszálló hadosztályok kiküldését szorgalmazták. Kívánságukat, ha nem is szívesen, de Szombathelyi vezérezredesnek teljesíteni kellett. Ennek során a keleti fronton lévő magyar megszálló hadosztályok száma az őszi hónapokra erősen megduzzadt: 1943 októberében több mint 110.000 honvéd, azaz kilenc hadosztály, teljesített Magyarországon kívül szolgálatot (1).

Magyar Megszálló Erők

A kilenc megszálló hadosztály, két hadtestbe szervezve, a Kievben felállított Magyar Megszálló Erők parancsnoksága alá tartozott (2). Ennek parancsnoka 1943 május 22.-től Lakatos Géza altábornagy (később vezérezredes) lett, aki, miként visszaemlékezéseiben írja, a « legfelső kiválasztás folytán » (azaz Horthy által) került a kassai hadtestparancsnokság éléről a harcizajtól hangos Ukrajnába (3).

---

(1) Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-1945), Budapest 1961, 133. old. Továbbá Dombrády Lóránd: *A magyar gazdaság és hadfelszerelés* 1938-1944, Budapest 1981, 135. old.

(2) Ezek a következők voltak: 18. k.ho., 19. k.ho., 21. k.ho., 201. k.ho., 1. k.ho., 5. k.ho., 9. k.ho., 12. k.ho., és a 23. k.ho. — A hadosztályok két hadtest, a VIII. és a VII. hadtest kötelékében működtek. A VIII. hadtest parancsnoka 1943/44 telén László Dezső altábornagy, a VII. hadtest parancsnoka pedig Kiss István altábornagy volt.

(3) Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam* (Visszaemlékezések), München 1981, 53. old.

A magyar hadosztályok kezdetben a Dnyeper mindkét partján helyezkedtek el. A híresen-hírhedt brjanszki erdőtől egészen Galicia határáig olyan nagy területet kellett biztosítaniuk, mint az 1943-as, a visszacsatolt területekkel megnagyobbodott Magyarország.

A seregtestek kettős alárendeltségben voltak, ami már magában nem volt szerencsés megoldás. Ez azt jelentette, hogy a hadosztályok felett harcászati és alkalmazási vonatkozásban a különböző helyi német parancsnokok rendelkeztek. A Magyar Megszálló Erők parancsnokságának csak a csapatok anyagi ellátása, a fegyelmi, illetve szemlejog stb. maradt. Ez, miként Lakatos vezérezredes könyvében később írta, « számos surlódáshoz vezetett » (4).

Amikor 1943 nyarán a Magyar Királyi Honvédséget háromezredes hadosztályokká szervezték át, a megszálló hadosztályok továbbra is kétezredes, tehát könnyű hadosztályok maradtak. Fegyverzetük, felszerelésük gyatra volt. Tüzérségük kevés és tulnyomó többségében elavult. Igényléseiket azzal hárította el a felsőbb katonai vezetés, hogy feladataik ellátásához nincs is szükségük több és jobb fegyverekre. Hiszen nem frontszolgálatot teljesítenek és az itt-ott felbukkanó partizánokkal meglevő felszerelésükkel is harcba bocsájtkozhatnak. Csakhogy 1943 nyarára-őszére a németek által megszállt ukrán és fehérorosz területeken megszaporodtak és megerősödtek a partizáncsoportok: ezeket most már Moszkvából irányították és kiváló fegyverekkel rendelkeztek (5). A megszálló hadosztályok katonái saját bőrükön érezték ezt. A legtöbb seregtest nem is egy körletben tartózkodott, hanem egységeit a különösen veszélyeztetett vasutvonalak mentén létesített fából készült blokkházakba « különítette ki ». A honvédek, kisebb csoportokban, szinte önmagukra hagyva látták el nehéz szolgálatukat.

A magyar megszálló hadosztályok történetét eddig még senki sem írta meg, pedig író tollára való dráma válhatna belőle. Németek, oroszok, ukránok, szovjet partizánok és szeparatista ukrán szabadcsapatok közé beékelve kellett ezeknek a magyar egységeknek helyüket megállniuk. Az egyes egységek parancsnokainak sikerült néha az ukrán szabadcsapatosokkal fegyverszünetet kötni, sőt volt eset,

---

(4) Lakatos i.m. 55. old.

(5) Részleteiben lásd Hans Kühnrich: *Der Partisanenkrieg in Europa*, Berlin 1975.

amikor szovjet partizáncsoporttal léptek egyezségre, amelyből mindkét fél számára előny származott (6).

Amikor a szovjet térnyerések következtében a német csapatok visszavonulásra kényszerültek, szükséghelyzetükben a reguláris szovjet csapatok ellen magyar megszálló seregtesteket vetettek be. Ez történt például az 1. könnyű hadosztállyal 1943 szeptemberében Kiev térségében. Jóllehet a hadosztályparancsnok tiltakozott seregteste ilymódon történő feláldozása ellen és Lakatos Géza is melléje állt, a német felső vezetésnek sikerült időközben a hadosztály « ideiglenes » arcvonalba való helyezéséhez Szombathelyi beleegyezését kieszközölni. A Djeszna folyó mellett a honvédek több mint tíz napig tartottak egy 15 kilométeres frontszakaszt (7). A németek által megigért nehézfegyverek (páncéltörő lövegek) és az igényelt lőszer nem érkezett meg. Szeptember 20.-án, amikor az utolsó magyar katona is elhagyta az oroszoktól fenyegetett Kievet, az 1. hadosztály szovjet páncélos támadás középpontjába került. Meghátráltak. A seregtest vesztesége meghaladta az 50 százalékot (8).

Októberben Szombathelyi vezérezredes szemleutat tett a Magyar Megszálló Erőknél. Először Lakatos Gézát kereste fel új parancsnokságán, a lengyel Kreminiec városkában. Kettőjüknek különben is feszült viszonyán ez a találkozás sem segített. Politikai eligazítást a Vezérkar Főnöke nem adott. Lakatos ismételt kérelmét, hogy a gyatra felszerelésű, létszámon aluli megszálló hadosztályokat ne vessék be az első vonalba, Szombathelyi kifogásokkal elütötte.

Novemberben és decemberben újra megmozdult a keleti front. Lakatos a kritikus hadihelyzet láttán a 4. pán-

---

(6) Erről tudósít adatokkal és nevekkel Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig* című Budapesten 1978-ban kiadott visszaemlékezéseinek 569. és 570. oldalain. Kádár vk.-ezredes itt többek között megjegyzi, hogy a háború után a Szovjetunió szervei nem értékelték sokra ezeket a magyar-szovjet partizánok közötti « együttműködéseket ». Hogy is tehették volna? A szovjet katonai doktrina már a második világháború alatt azon az álláspontón volt, hogy az ellenséggel *nem szabad alkuba bocsájtkozni*, hanem azt, a saját veszteségekkel mit sem törődve, *meg kell semmisíteni*!

(7) Olchváry István vk.-ezredes: « A magyar megszálló erők teljesítményei ». Közli: dálnoki Veres Lajos vezérezredes: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1974, II. kötet 95. old.

(8) Lakatos i.m. 59. old.

célos hadsereg kiváló parancsnokát, Hoth generálist kérdezte meg, tulajdonképpen hol kívánják a németek megállítani az oroszt? A páncélos-tábornok ironikus válasza: « Először is *kell*, hogy a német front ott, ahol áll, tartsa magát. Másodszor pedig — ezt a Führer igy kivánja! » (9) Hiába volt azonban minden: a keleti arcvonal középső szakaszán a szovjet előretörést nem lehetett feltartóztatni.

1944 januárjában a Pripjet mocsaraktól délre fekvő, stratégiailag igen fontos vasútvonalat vették birtokukba a szovjet csapatok. A magyar VII. hadtest csapatait a németeknek csak azért nem sikerült az arcvonalban tátongó rés elreteszelésére bevetni, mert Lakatos vezérezredes azonnal a helyszínen termett s személyesen irányította csapatai visszavételét. E műveletnél a németekkel való surlódások olyan méreteket öltöttek, hogy a vezérezredes egy összefoglaló memorandumot terjesztett Budapestre. Ismerve Szombathelyit és magát a vezérkari főnökséget, beadványának másolatát ugyanakkor a kormányzó katonai irodája főnökének, dálnoki Miklós Bélának is megküldte.

> « Memorandumom lényege ez volt: Kettős követelmény előtt állok. Egyrészt a veszteségek lehető elkerülése, másrészt a magyar fegyverbecsület megóvása a feladatom. Ilyen körülmények között félő, hogy csak az egyiknek tudok eleget tenni! » (10).

Márciusban a szovjet csapatok Umánnál ismét tért nyertek. A Bug folyó, mint védővonal mindinkább illuzorikussá vált. A Megszálló Erők parancsnoksága azzal számolt, hogy a németek már csak a Dnyeszternél rendezkedhetnek be tartósabb védelemre. Március 18.-án drámai parancs érte el Lakatost. A Honvéd Vezérkar Főnöke utasítása szerint, ha a Vörös Hadsereg Tarnopol térségében előretör, a magyar VII. hadtest feladata, a Dnyesztertől a magyar határokig való « halogató visszavonulás ». Ennek során a hadászatilag fontos út- és vasúti hidakat és egyebeket szét kell rombolnia. Ha a hadtest alakulatai elérték a magyar határt, akkor a seregtestek a Kárpátokba felvonuló 1. hadsereg alárendeltségébe lépnek. « Ez az intézkedés az első jel volt a megszálló erők tervbevett feloszlatására! » (11).

---

(9) Idézi Lakatos i.m. 62. old.

(10) Közli Lakatos i.m. 63. old.

(11) Mészöly Elemér vezérőrnagy, a Magyar Megszálló Erők parancsnoksága vezérkari főnökének naplójából. (Töredékek, másolatban Gosztonyi Péter birtokában).

Kállay elgondolása 1944-re

A megszálló hadosztályok hazahozatalának kérdése 1943 szeptemberétől nehéz súlyként nyomta Kállay miniszterelnök vállát. Tudta, ha a jövőt illetően a nyugati hatalmaknál eredményt akar elérni, akkor a honvédség határokon túli felhasználásának mielőbb véget kell vetni. Terve az volt, hogy a hadosztályokat minden feltűnés nélkül, de a németek beleegyezésével, visszahozza a keleti frontról, hogy a szovjetekkel szemben amolyan « se-nem-háború-se-nem béke » státust foglaljon el (12). Horthy kormányzóval együtt Kállay úgy gondolta, azzal az ürüggyel eszközlik ki a honvédek hazahozatalát, hogy a Vörös Hadsereg közeledik a Kárpátokhoz, és a magyar haderőnek időben fel kell készülnie a keleti határok védelmére. Ezért van szüksége a « harcedzett » megszálló hadosztályokra is, amelyeket otthon kívánnak a követelményeknek megfelelően háromezredes, tehát « teljes » hadosztályokká átszervezni. Ilyen értelemben utasította Horthy vezérkari főnökét is, amikor az 1944 januárjában Hitlernél tett látogatást (13). Érdemi tárgyalásokra ez ügyben azonban nem került sor. A Führer és Keitel tábornagy teljesen elzárkozott a magyarok kívánsága elől. Szombathelyi pedig, úgy tűnik, lélekben megerősödve érkezett vissza Németországból. Az útközben látottak legyőzték benne, ha csak kis időre is, a félelmet, hogy a keleti front a Vörös Hadsereg csapásai nyomán összeomolhat (14).

1943/44 telén a Kállay-Szombathelyi viszony tovább romlott. A miniszterelnök igen rossznéven vette, hogy a Vezérkar Főnöke, jóllehet ismeri politikai krédóját, nem

---

(12) Nicholas Kállay: *Hungarian premier.* A personal account of a nation's struggle in the second world war, Westport 1970², 305. és a következő oldalak.

(13) Szinai Miklós és Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai,* Budapest 1962, 408. old.

(14) Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig,* Budapest 1978, 634. old. Erre az útra Kádár vk.-ezredes is elkísérte Szombathelyit. Ő írja, hogy hazafelé jövet a breslaui állomáson vesztegelt szerelvényük. Szombathelyi Kádárt a kocsi ablakához hívta: « A pályaudvaron kb. negyven-ötven német katona menetelt szép rendben, hangtalanul, fegyelmezetten. Fegyvertelenek voltak, valószínűleg szabadságra mentek. 'Nézd ezeket a katonákat, nézd ezt a rendet' mondotta Szombathelyi. 'Hát elveszítheti az a nemzet a háborút, amelynek ilyen katonái vannak? Nem és nem!'... Én figyelmeztettem, hogy az erő a másik oldalon van. 'Elfelejted — volt a válasz —, hogy emellett még Isten is van a világon!' ».

áll ellen elég határozottan a németek kívánalmainak. Sőt, újabb és újabb csapatokkal erősíti meg a magyar megszálló erőket. Bizalmatlansága részben jogos volt, és az is igaz hogy a nyugati hatalmak részéről Magyarország javára sem támogatást, sem igéretet nem kapott. Az angolok és az amerikaiak csak hírszerzés vonatkozásában kívántak kapcsolatot Budapesttel. Ez pedig Kállaynak kevés volt. A katonáktól való elhidegülése megerősítette benne az eredetileg is meglevő alapgondolatot, miszerint a « kiugrást » a politika vonalán kell lebonyolítani.

Diplomata munkatársai még erősítették is benne ezt a hitet, mint például Ullein-Reviczky Antal, a külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, aki egyszer magasrangú tisztek társaságában kijelentette: « Elég nekünk, ha a csillagos lobogó (az amerikai) felkerül a Kárpátokra. Ez már önmagában elég, hogy a szovjet ne lépjen erre a területre, még akkor sem, ha itt nincsenek amerikai csapatok... » (15).

Utólagosan igazat adhatunk Kállaynak, ami a hadsereg felső vezetéséről alkotott véleményét illeti. A legtöbb vezető beosztású tiszt és tábornok még 1944 elején is szinte vakon hitt a német győzelemben, annak ellenére, hogy ezen időpontra a keleti front alig 100-150 kilóméterre húzódott a Kárpátoktól. Egy szovjet győzelmet elképzelhetetlennek tartottak!

Számos példát tudnánk itt említeni, Például Hatz Ottó vk.-ezredes esetét, akit Kállayék, Szombathelyivel egyetértésben, 1943 koratelén Ankarába küldtek, hogy felvegye a kapcsolatot az amerikaiakkal. Misszióját teljesítve, Törökországból útban Budapestre 1943 decemberében megállt Szófiában, s ott küldetéséről majd mindent elmondott a német Abwehr-kirendeltség vezetőjének, Otto Wagner ezredesnek (16). Másik példa: Vörös János altábornagy, a honvédelmi minisztérium anyagi főcsoportfőnöke, aki 1944 január végén emlékiratot intézett Szombathelyihez és eb-

---

(15) Idézi Kádár i.m. 512. old.

(16) A Hatz-esetet még külön nem írták meg. Kádár idézett könyvében elmondja a Hatz küldetés előtörténetét (606. és a köv. old.). A háború után nyilvánosságra került német diplomáciai okmányok beszámolnak Hatz szófiai jelentéséről. Ezek megtalálhatók a Ránki, Pamlényi, Tilkovszky, Juhász szerkesztésében 1968-ban Budapesten közreadott *A Wilhelmstrasse és Magyarország* c. dokumentumkötet 755-756 oldalán. E sorok írójának sikerült az elmúlt években az akkor több mint 80. életévét taposó Otto Wagner ezredessel beszélni, aki készségesen papirra vetette mindazt, amit ő a maga részéről a Hatz esetről tudott. Ez a beszámoló német nyelven Gosztonyi Péter tulajdonában van.

ben azt fejtegette: a fronton levő nehézségek átmeneti jellegűek, a németek a háborút « biztosan » megnyerik, az új fegyverek bevetése rövid idő kérdése. Véleménye szerint, a honvédségnek nem szabad visszahúzódnia, hanem éppen ellenkezően, még több erővel és eszközzel kell kivennie szerepét a harcokban (17). Vagy amikor Szombathelyi 1944 februárjában a budapesti Tiszti Kaszinó helyiségében magasrangú parancsnokok, illetve tábornokok előtt tartott beszédet és ezen alkalomból, ha nem is nyílt szavakkal, de felvetette annak az eshetőségét, hogy a háborút a németek el is veszíthetik, — a hallgatóság utólagos véleménye általánosságban ez volt: « a Főnök úr megint egyszer a szokásos pesszimista hangulatában van! » (18).

De hadd írjunk ide egy kevésbé ismert, de megtörtént esetet, amely a fenti kijelentéseinket csak alátámasztja. A forrás: Szálasi Ferenc személyi naplója. Időpont: 1944 január. Angolszász repülők szállnak át Magyarország fölött. A brit-magyar megállapodás értelmében ezeket magyar légitérben támadni nem lehet. A magyar vadászok mégis felszállnak, hogy elűzzék az angolokat. Szombathelyi az eset után nyomoztat. Közte és egy magasrangú beosztottja — feltehetően Hellebronth Vilmos vezérőrnagyról lehet szó — a Szálasi napló rekonstrukciója alapján a következő telefonbeszélgetés folyt le:

Szombathelyi: Vezérőrnagy úr, jelentést kaptam arról, hogy az ön körzetébe tartózkodó vadászszázadok felrepültek, hogy elűzzék az angolszász repülőgépeket.

A tábornok: Vezérezredes úr, alázatosan jelentem, hogy a repülőerők alkalmazása, a vadászszázadok bevetése nem alám tartozik, hanem a honi légvédelmi parancsnok alá. Bevetésre csak ő adhat parancsot.

Szombathelyi: Vezérőrnagy úr, rendben van, de figyelmeztetem, hogy hasonló eset többé ne forduljon elő.

A tábornok: Vezérezredes úr, alázatosan legyen szabad megkérdezni, vajon hadiállapot van-e Magyarország és az angolszászok között?

Szombathelyi: Vezérőrnagy úr, kérem, vegye tudomásul, hogy az ilyen magatartásnak beláthatatlan következményei lehetnek. Szigorúan elrendelem, hogy angolszász berepülések esetén többé saját repülőerők bevetésére ne kerüljön sor.

A tábornok: Kérem ezt a rendelkezést írásban kiadni.

Szombathelyi: Megparancsolom. Hajtsa végre a kapott parancsot! Egyébként ön is jól tudja, hogy ilyen bizalmas rendelkezéseket írásban nem lehet kiadni, csak szóban.

---

(17) Idézi az emlékiratot Kádár Gyula (i.m. 629. old.) azzal a megjegyzéssel, hogy ezt maga is olvasta.

(18) Kádár Gyula közlése, 1980 október (Budapest).

A tábornok: Vezérezredes úr, alázatosan jelentem, hogy ilyen bizalmas rendelkezéseket csak akkor tudok végrehajtani, ha azt írásban is megkapom, mert nem akarok a szegedi hadtesparancsnok sorsára jutni... » (19).

A mai hazai történeti irodalom könnyűszívvel állítja, hogy Kállay és « klikkje », bár látta a németek oldaláról fenyegető veszélyt, mégsem tett ellene semmit. Ez nem igaz! Kállaynak igenis voltak katonapolitikai elképzelései, még akkor is, ha azok a szovjet realitásokkal nem számoltak, nem is számolhattak, mert a Várban senki sem ismerte valójában a szovjeteket. Kállay úgy képzelte el, hogy a Kárpátokban húzódó magyar határokat mielőbb saját csapatokkal szállja meg. E célból Náday István vezérezredes parancsnokságával már 1944 január 6.-án mozgósította az újonnan felállítandó 1. hadsereget. Ennek feladata volt a Tatárhágótól az Uzsoki szorosig a Kárpátok védelmét megszervezni (20). Ezzel az intézkedéssel a miniszterelnök — látszólag — a németek felé is tett egy gesztust, hiszen a hadsereg felállításával a háborúban való fokozottabb magyar részvételt kívánta dokumentálni. Másrészt, és ez volt a fontosabb, a Kárpátok vonalát kizárólag magyar kézben kívánta látni, hogy a védelembe, illetve az ezzel kapcsolatos rejtett célba, a németeknek ne legyen beleszólása.

Kállay 1954-ben, New Yorkban írt visszaemlékezéseiben elmondja: elképzelése azon alapult, hogy ha a Vörös Hadsereg eléri a Kárpátokat és azt észleli, hogy a magyaroknak támadó szándékuk nincs, akkor Moszkvában « kétszer is meggondolják » mielőtt a honvéd-védőállásokat frontálisan megrohannák. Számukra sokkal egyszerűbb és kevesebb időveszteséggel járna, ha a főellenség, a németek ellen, a Kárpátoktól északra, a lengyel síkságon, vagy délen, a román alföldön keresztül folytatnák offenzivájukat. « Miért vesztegetnék idejüket feleslegesen a Kárpátok leküzdésével az oroszok, egy másodrangú hadszíntéren, amikor Magyarországot széles körben megkerülhetik és így

---

(19) Idézi Karsai Elek szerkesztésében Budapesten 1978-ban megjelentetett *Szálasi Naplója* c. kiadvány 139. old. (E sorok írójának 1968-ban alkalma volt Oxfordban a MacCartney professzor birtokában levő Szálasi-Napló másolatába betekintést nyerni. Az idézet ott is megtalálható).

(20) Az 1. hadsereg az eredeti tervek alapján a 16. és 24. gyalog-hadosztályokból és az 1. illetve 2. hegyidandárból tevődött össze. Ehhez csatlakoztak volna még a megfelelő hadsereg-közvetlen alakulatok valamint az Osztovics Ferenc vk.-ezredes parancsnoksága alatt levő 2. páncélos-hadosztály.

időt és vért takarítanának meg? » (21). Kállay remélte, hogy ez esetben később az oroszok nem mint kombattánsok jönnének a Dunamedencébe. Ami a németeket illeti, úgy gondolta, szorongatott helyzetükben ők nem fogják terveit keresztülhúzni. « Ez volt az utolsó reményem » — írja Kállay és hozzáfűzi, hogy a « mai napig » is az a véleménye, ha terve sikerült volna, az ország elkerülte volna a német megszállást (22).

(Tudjuk, « könnyű » a máből visszatekintve, pálcát törni Kállay elgondolása felett. A történésznek mégsem szabad hallgatnia. A miniszterelnök gondolatmenete ellenkezik a Szovjetunió katonapolitikájával és általánosságban az oroszok nagyfokú bizalmatlanságtól áthatott elgondolásaival. Egy harcban álló szovjet hadseregcsoport *soha nem hagyott volna meg hátában egy le nem küzdött, térdre nem kényszerített ellenfelet*! Igy pld Vörös Hadsereg 1944 nyári romániai sikere után Sztálin sietett a Szovjetunióval a háború teljes tartama alatt semleges álláspontot elfoglaló Bulgáriának hadat üzenni és szeptember 9.-e után a Malinovszkij marsall nyugatra tartó offenzíváját délről « fenyegető » bolgár hadsereget lerohanni. Budapest 1944/45-ös ostroma is azt bizonyítja, hogy a Vörös Hadsereg tábornokai inkább fecséreltek időt és nem kevés vért az elfoglalandó terület birtokáért, mintsem hogy azt bekerítve és hátuk mögött hagyva, folytatták volna előnyomulásukat Bécs, illetve azon túl Bajorország felé...)

Februárban sokasodtak a jelentések, hogy Hitler készül valamire Magyarország vonatkozásában. A bécsi magyar konzul nyugati határaink közelében csapatösszevonásokról tudósította Kállayt. Kádár vk.-ezredes, 1944-ben a VKF-2 (a hírszerző osztály) élén, többször is aggódva figyelmeztette ezekről a jelenségekről Csatay Lajos honvédelmi minisztert. A válasz: « Ugyan, ugyan! Dehogy fognak megszállni. Van a németeknek elég más gondjuk. Hiszen minden emberükre szükség van a fronton! » (23). Szombathelyi napi hangulata szerint, hol lehetségesnek tartott egy erőszakos német lépést, hol kizártnak. A belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc, ezzel szemben biztosra vette a megszállást. Megbízható információkkal rendelkezett, melyek szerint egyre több német szivárog be különböző jogcímen az országba. Ezek bizonyos politikusokról, a gaz-

---

(21) Kállay i.m. 316. old.
(22) Kállay i.m. 317. old.
(23) Kádár i.m. 628. old.

dasági helyzetről és nem utolsósorban a lakosság hangulatáról tájékozódnak és tájékoztatják megbízóikat (24).

Kállay februárban egyre-másra fogadta az ország ellenzéki politikusait és más közéleti személyeket. Többek között Bajcsy-Zsilinszky Endre, Barankovics István, Tombor Jenő jártak nála. A központi téma egy német megszállás lehetősége volt. A vendégek sokat kérdeztek, tanácsokat adtak, de valójában Kállaytól várták a megnyugtatást. A miniszterelnök álláspontja az volt: « Beszélnünk sem szabad egy megszállás veszélyéről! Nehogy a németek fülébe jusson, hogy mi magunk gondolunk ilyesmire! » És leszögezte: « Nem szabad őket ingerelni. Hangoztatnunk kell, hogy továbbra is kitartunk mellettük! » (25). A németek azonban átláttak a szitán.

> Február 28.-án v. Jagow budapesti német követ Berlinnek írt jelentésében Kállayval foglalkozva a következőket írta: « Egyre nyilvánvalóbb lesz Kállay miniszterelnök kétszínűsége. Ha tisztekhez beszél, szavai tisztekhez méltó mentalitást tükröznek, baloldaliak előtt annak az ellenkezőjét mondja. Megítélésem szerint ez az ember csak taktikázik, és nincs mélyen gyökerező őszinte meggyőződése. És ez a magyarázata, hogy sok itteni barátunk egészen nyíltan kimondja: Kállay *hazudik*! Semmi esetre sem lehet bízni benne... » (26).

Február 12.-én Horthy írásban fordult Hitlerhez, a keleti fronton levő megszálló hadosztályoknak a Kárpát-vonalra való visszarendelése ügyében. Két nappal később Szombathelyi hasonló tárgyú levelet írt ugyanez ügyben Keitel tábornagynak, a Wehrmacht főparancsnokának. Válasz egyik helyről sem érkezett. Ám közvetve talán mégis! Lakatos Géza vezérezredes március 10.-én Berchtesgadenban többek között Hitlerrel is beszélhetett. A Führer « szenvedélytől izzó hangon » (Lakatos) kitért Horthy levelére is. Őszintén megmondta a magyar tábornoknak, hogy nem hisz a kormányzó abban felvetett érveinek. Magyarország rendkívül téved, mondotta, ha azt hiszi, hogy különbékét köthet Szovjetoroszországgal! Ellenkezően: Magyarországnak a közös harcban az eddigieknél sokkal nagyobb áldozatot kell hoznia. « Mindenkinek » a frontra kell men-

---

(24) Ez időben körülbelül 1.740 német katonai és polgári személy tartózkodott Magyarországon.

(25) Kádár Gyula közlése, 1980 október (Budapest).

(26) Megtalálható a Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula szerkesztésében Budapesten 1968-ban kiadott *A Wilhelmstrasse és Magyarország.* Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944 c. kötet 771. és 772. old.

nie. Egy árulásnak, miként az Olaszországban volt, minden áron elejét kell venni! (27).

Lakatos vezérezredes március 13.-án Budapesten, a kormányzói kihallgatáson, részletesen beszámolt a Hitlerrel történt beszélgetéséről. Mint visszaemlékezésében írja, a kormányzó a hallottak után igen felháborodott. Hogy jön Hitler ahhoz, hogy neki parancsolgasson? A vezérezredes Szombathelyit és Kállayt is informálta. Mindegyikük meghallgatta a frontra utazó Lakatost, talán mérgelődtek is a Führer Magyarországgal kapcsolatos kijelentései miatt, de ezzel befejezettnek tekintették az ügyet. S ekkor jött március 15.-e. E nemzeti ünnep estéjén, a szokásos operai díszelőadás után, szokatlan diplomáciai órában, von Jagow német követ kihallgatásra jelentkezett Horthynál. Hitler levelét hozta. Ebben látogatásra hívta meg magához Horthyt, egyben mentegetődzött, hogy a kormányzó február 12.-i levelére ezeddig betegsége miatt nem tudott megfelelő választ adni. De most, a Salzburg melletti Klessheimben a kérdéseket hajlandó megtárgyalni.

Menjen vagy ne menjen a kormányzó Klessheimbe? A következő napok főgondját ez képezte a budai Várban. Horthy környezetében még emlékeztek és emlékeztettek a csehszlovák államelnök, Emil Hácha sorsára, akit Hitler 1939 március 14.-én magához kéretett és az idős embertől erőszakos fellépéssel kikényszerítette beleegyezését a csonka Csehszlovákia megszállásába. Szombathelyi és Ghyczy külügyminiszter viszont amellett volt, hogy Horthy nem Hácha. Neki tekintélye van Hitler előtt és most Klessheimben jó alkalom adódik, a keleti arcvonalon levő magyar seregtestek visszahozatalára. Horthy végülis elfogadta ezen érveket. Március 17.-én este a honvédelmi miniszter, a külügyminiszter és a vezérkari főnök kíséretében útnak is indult a Turán különvonaton a Salzburg melletti Klessheimbe. A pályaudvaron március 18.-án Hitler fogadta. Onnan hajtottak el Lajos Viktor főherceg, IV. Károly öccse egykori kastélyába, ahol a tárgyalások mindjárt megkezdődtek.

Magyar részről katonai előkészületek egy *esetleges* német megszállás megakadályozására, nem történtek. A laktanyák részére még egy úgynevezett « részleges összetartást » sem rendeltek el, nem is szólva a veszélyeztetett nyugati határok megerősítéséről! Pedig, miként már írtuk, ezekben a márciusi drámai napokban nemcsak a bécsi főkonzul figyelmeztette a budapesti külügyminisztériumot a

---

(27) Lakatos i.m. 71. old.

német csapatösszevonásokkal kapcsolatban. Szombathelyről, az ottani hadtestparancsnok, Bakay Szilárd altábornagy is hasonlókat jelentett.

> Kádár Gyula vk.-ezredes visszaemlékezéseiben olvashatjuk: « Bakaynak láttam még egy gúnyos táviratát: 'Előttünk az orosz. Hátunkban a német. Fejünk felett az angol. Intézkedést kérek a továbbiakra!' » (28).

Mit tudott Hitler a magyar szándékokról?

Két szóban összefoglalva: szinte *mindent*! Az angolokkal folytatott titkos tárgyalásokat és az 1943 szeptember 9.-i egyezményt (29), valamint az amerikaiak felé való puhatolózást, illetve az *Office of Strategic Services* európai igazgatójával, a Bernben székelő Allen Dullesszal való tárgyalások eredményét, miszerint az OSS 1944 március második felében egy amerikai katonai missziót küld Magyarországra (30). Hitler titkos szolgálata felderítette a magyarországi belpolitika megannyi árnyalatát. A németek nemcsak magyar informátorokkal rendelkeztek, de 1943-ban kétszer is Budapestre küldték dr. Edmund Veesenmayert, egyik legjobb felderítő szakemberüket, akinek összesítő jelentései nem hagytak kétséget Berlinben Horthy és körének kiugrási szándékáról (31). Hitler már többször idézett adjutánsa, Nicolaus von Below szerint, főnöke « rendkívül fel volt háborodva », amikor titkosszolgálata eléje tárta a magyarok háborúból való kiválási kísérletei-

---

(28) Kádár i.m. 656. old.

(29) Eleazar Bazna, a törökországi brit nagykövet inasa, 1943 őszén gazdája páncélszekrényéből titokban kivette az ott őrzött rendkívül fontos politikai és katonai iratokat, azokat lefényképezte és jó pénzért eladta a németeknek. Ezek között az iratok között volt megtalálható az 1943. szeptember 9.-i brit-magyar titkos egyezmény is. Részleteiben lásd Hans Nogly: *Ich war Cicero*, München 1962 c. könyvet, amelyben a török inas, aki a németektől a « Cicero » fedőnevet kapta, beszámol kémtevékenységéről.

(30) Részleteiben lásd Juhász Gyula: « Testőrhadművelet. Miért szállták meg a németek Magyarországot? » Közli: *Élet és Irodalom*, Budapest 1981 március 21.

(31) Veesenmayer jelentése Magyarország politikai helyzetéről és javaslatai új kormány kinevezésére 1943. december 10.-ről datálódik. A Berlinben a német külügyminisztériumnak elkészített tanulmány teljes szövege megtalálható a már fentebb idézett *A Wilhelmstrasse és Magyarország* c. kötet 743. és köv. old.

nek tényét (32). Egy újabb olasz mintájú árulás? A súlyos válsággal küzdő keleti arcvonal hátában, a Balkán kapujánál? Ezt minden eszközzel meg kell akadályozni!

A Magyarország elleni katonai előkészületek tulajdonképpen már 1943 későszén megkezdődtek. Az ország megszállását célzó hadműveleti terv első változata még román és szlovák csapatok felhasználását is számba vette. Később ezek felhasználása — különböző okok miatt — elmaradt. A « Margaretha » hadműveleti terv végső változatának kidolgozását 1944 februárjában fejezték be. Március 15.-ig megtörténtek a szükséges csapatösszevonások. Báró Maximilian v. Weichs tábornagy, a balkáni német « Délkelet » hadseregcsoport parancsnokának irányítása alatt nyolc hadosztály, mintegy 100.000 katona állt ekkor Magyarország megszállására készen (33).

A Hitler és Horthy közt Klessheimben lefolyt drámai tárgyalás részletei több forrásból ismeretesek (34). A vendéglátó nem sokat udvariaskodott. Alighogy egyedül voltak, Hitler bejelentette: tudomása van Kállay áruló szerepéről. Nem tűri, hogy ez így maradjon tovább. Elhatározta, megszállja Magyarországot, sőt erre már ki is adta a megfelelő parancsokat. Horthy a felháborodástól alig jutott szóhoz. Tiltakozott és megpróbált szembehelyezkedni Hitlerrel. Sőt, a tárgyalásokat megszakította és azon volt, hogy azonnal elhagyja Klessheimet. Szombathelyi és Csatay csitították. Ghyczyvel együtt ők vették rá a kormányzót, hogy az esti órákban újból találkozzék Hitlerrel. Ekkor a német kancellár, aki továbbra is kitartott Magyarország megszállásának szükségessége mellett, kijelentette: ha a kormányzó helyén marad, és olyan magyar kormány alakul, amely a Német Birodalom bizalmát élvezi, szavát adja, hogy a megszállás csak ideiglenes jellegű lesz! Szombathelyi elbeszélése szerint Hitler határozottan megigérte, hogy Magyar-

---

(32) Nicolaus v. Below: *Als Hitlers Adjutant 1937-1945*, Mainz 1980, 365. o.

(33) Részleteiben lásd Percy E. Schramm (Hrsg.): *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmwacht 1944-1945*, Teilband I. München 1982, 104. és a következő oldalak. Lásd továbbá Ránki György: *1944. március 19. Magyarország német megszállása*, Budapest 1978.

(34) Horthy, i.m. 253-255. old., Szombathelyi Ferenc feljegyzései a klessheimi tárgyalásokról. Közli: Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos: *Magyarország és a második világháború.* Titkos diplomáciai okmányok a háború előzményeihez és történetéhez, Budapest 1959, 452-459. old.

országon rendőrségi intézkedéseket nem foganatosít (35). Végülis Horthy beadta a derekát: beleegyezett az « ideiglenes jellegű » német megszállásba és abba is beleegyezett, hogy Hitlernek tetsző kormányt nevez ki. Jóllehet megfordult agyában a gondolat: mi lenne ha ő maga visszavonulna? Lemondana a kormányzói tisztségről és esetleg külföldre távoznék. De hamar elvetette ez ötletet.

> 1953-ban megjelentetett visszaemlékezéseiben így ír erről: « Úgy gondoltam, hogy amíg a helyemen maradok, erre legalább is bizonyos mértékben kénytelenek lesznek a németek tekintettel lenni. Nem vonhatják el parancsnokságom alól a honvédsereget és nem olvaszthatják be egyszerűen a német véderőbe. Addig, amíg én helyemen vagyok, a nyilaskeresztesek hatalomra segítését is aligha kockáztathatják... Bizonyára sokkal, de sokkal kényelmesebb lett volna számomra és egyúttal számos szemrehányástól is megkímélhettem volna magamat, ha egy hatásos gesztussal elhárítom magamról a további felelősséget és visszavonulok. Azt azonban nem tehettem, hogy a süllyedő hajót éppen akkor hagyjam el, amikor legjobban rászorul a kapitányára. Elhatározásomra döntően mégis Hitlernek az az igérete hatott, hogy csapatait nyomban kivonja Magyarországról, mihelyt olyan kormányt nevezek ki, amely neki is megfelel! » (36).

A németek először Imrédy Béla volt miniszterelnököt ajánlották kormányfőnek. Horthy ezt még hazautazása napján, a Turán különvonaton március 19.-e hajnalán, igen határozottan (s főleg személyi okokból) elutasította.

Magyarország megszállása

Az első jel, hogy a németek valamilyen erőszakos cselekedetre készülnek Magyarországgal szemben, 1944 március 18.-án 22 óra körül jutott el a hazai illetékesekhez, név szerint Kéri Kálmán vk.-ezredeshez, Csatay honvédelmi miniszter Budapesten maradt szárnysegédjéhez. A Magyar Államvasutak keretében működő Központi Szállításvezetőség jelentette, hogy Bicske vasútállomásán egy Komárom felől érkező német katonai szállítmány megkezdte alakulatának azonnali kirakását, mivel a szállítmány előtt a pályatestet « ismeretlen tettesek » megrongálták (37). (Állítólag a robbantást maguk a németek követték el. Így ürügyük

---

(35) Dr. Gosztonyi, Szombathelyi visszaemlékezései, 24. old.
(36) Horthy, i.m. 255-256. old.
(37) Kéri Kálmán: « Visszaemlékezés 1944. március 19-re ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1974/1. szám, 95. old.

volt páncélosaik kirakodására). Kéri vk.-ezredes azonnal érintkezésbe lépett a belügyminiszterrel. Keresztes-Fischer Ferenc azonnyomban utasította karhatalmi erőit: fürkészszék ki a németek szándékát. A honvédezredes ezalatt a Központi Szállításvezetőségnél a Budapest irányába futó vasuti fővonalak napi nyilvántartási grafikonját tekintette át. Megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a főváros irányába a határok felől több mint 30 szerelvény « mozog ». A belügyminiszterhez siettében, Kéri Kálmánt a MÁV részéről egy újabb hír fogadta: Ceglédbercelen is megállt a nyílt pályán egy német katonai szerelvény. « Nehéz járműveket », feltehetően harckocsikat rakodtak ki (38).

Keresztes-Fischer volt az első ezen az éjszakán, aki megállapította: « Ezek már megszálltak minket! » Majd érintkezésbe lépett Kállayval, hogy a várbeli miniszterelnökségen hamarosan összeüljön egy pár ember, megbeszélni a teendőket. Ekkor már tisztában voltak a ténnyel: a Wehrmacht csapatai nemcsak hogy átlépték az országhatárt, de mélyen behatoltak az országba! Páncélosaik hajnalban Budapesten lehetnek! Ellenállni? Keresztes-Fischer a fegyveres harc mellett szállt síkra. De, mondotta, a csendőrséget és rendőrséget akkor vetheti csak harcba, ha a honvédség is akcióba lép. S mi van Horthyval? Hitler letartóztatta? Míg Bajnóczy József vezérezredest, Szombathelyi helyettesét a késő éjszakai órában előkerítették, Szentmiklóssy Andor külügyminiszter-helyettes átadta Kállaynak azt a táviratot, amelyet neki Ghyczy, rejtjelezve, a már hazafelé uton lévő Turán különvonatról küldött. Ebből két dolog derült ki: a megszállás ténye és a jobb hír, hogy Horthy kíséretével együtt útban van vissza Budapest felé (39). Közben megérkeztek Kállayhoz a honvédség fő-

---

(38) Ezt a hadműveletet a németek *Trojanisches Pferd*-nek nevezték el. A célja az esetleges magyar ellenállás belülről való aláásása volt. A kitűzött támadás napjának hajnalán négy megerősített zászlóaljjal kívántak benyomulni a fővárosba. Ezt a következőképpen készítették elő: Bécs és Belgrád térségéből Budapest irányába katonai szállítmányokat indítanak útba, amelyeket a magyar hatóságoknál úgy jelentenek be, hogy azok végcélja a keleti arcvonal. A szállítmányoknak a tervezett támadás előestéjén kell elindulniuk és másnap hajnalban Budapest közelében valamilyen mondvacsinált, külső okból kifolyólag helyben kell maradniuk, ill. ki kell rakodniuk. A kirakott csapatokból harccsoportokat szerveznek; a támadás napján, kora reggel, ezek Budapesten akcióba léphetnek. Részleteiben lásd Kun József: « Magyarország német katonai megszállásának előkészítése és lefolyása. » Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1963/1. szám, 37-85. old.

(39) Kéri, i.m. 98. old.

városban tartózkodó legmagasabb parancsnokai: Náday, Ruszkiczay, Beregfy vezérezredesek, Vörös János altábornagy, székesfehérvári hadtest-parancsnok, Magyarossy vezérezredes, légügyi csoportfőnök és helyettese. A hangulat komor volt: a tábornokokból minden tettrekészség hiányzott... (40). Ekkor, hajnali két óra körül (már március 19.-én) befutott Kállayhoz Szombathelyi vezérezredes távirata.

> Kéri Kálmán, aki maga is látta a táviratot, ugy emlékszik vissza: « A sürgöny szerint a németek nem ellenséges szándékkal jönnek. Őket barátilag kell fogadni. A honvédség alakulatai további intézkedésig maradjanak laktanyáikban » (41).

A katonák fellélegeztek. Amúgy sem voltak hívei egy ellenállásnak. Abban igazuk volt, hogy a Magyar Királyi Honvédség sem lelkileg, sem fegyverzet terén nem volt felkészülve a harcra, hiszen — hogy csak egy példát említsünk — a német Tigris páncélosok leküzdésére az egész országban nem volt megfelelő páncéltörő lőszer. Bajnóczy vezérezredes még Lidicét is felemlítette, azt a Prága melletti kis falut, amelyet az SS — Hitler utasítására — 1942 júniusában a föld színével tett egyenlővé. Állitólag, Lidicéből jöttek volna Heydrich, a meggyilkolt prágai német helytartó merénylői. « Kő-kövön nem marad Budapestből, ha mi itt ellenállunk! » — így a vezérezredes.

Kállay még mindig habozott. Talán helyes lenne, ha a kormány áttelepülne Debrecenbe vagy talán Erdélybe? De hogyan, illetve mivel? Hellebronth vezérőrnagy sietett kijelenteni, hogy a magyar repülőterek nincsenek éjjeli felszállásra berendezkedve. Egyedül Náday István vezérezredes és Keresztes-Fischer belügyminiszter tartott ki az ellenállás gondolata mellett. Kállay húzta-halasztotta a döntést. Megdöbbentette a tábornokok téb-lábolása, határozatlansága. Akkor még nem tudta, honnan tudhatta volna, hogy a németek bejövetele hírére lesz olyan tábornok, aki felsőbb parancs nélkül, katonai esküjétől és hazaszeretétől vezérel-

---

(40) Lásd részletesen, Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 663-666. old.

(41) Szombathelyi erről 1945 nyarán visszaemlékezéseiben így írt: « A hadsereg szellemében teljesen a német oldalon állt és várta a jobboldal beérkezését. A németekkel való harcot nem vállalta volna. Csatát vesztettünk politikailag, még mielőtt véres csatába léptünk... Az én célom az volt Klessheimben, hogy a Kormányzó Urat egészségesen hazahozzuk és itthon alkotmányos jogaink és hatalmi eszközeink birtokában vihesse tovább az ország ügyeit szándékainak megfelelően... » Dr. Gosztonyi, *Szombathelyi visszaemlékezései*, 25. old.

ve, március 20.-án hadteste területén mozgósítást rendel el és készen áll az aktív ellenállásra? (42).

Hajnali három órakor jelentkezett Kállaynál a német katonai attasé, Greiffenberg altábornagy. Ő is egy sürgönnyel jött. Szombathelyi neki szóló táviratát, amelyben a magyar vezérezredes jelzi, hogy a Wehrmacht csapatok bevonulása egy Hitler-Horthy közti megegyezésen alapul. Így a kormányzó hozzájárulásával, az ország szuverénitásának teljes épsége mellett, az ország egyes helyeit, a bolsevizmus elleni közös harc érdekében, német csapatok szállják meg. A magyar csapatok maradjanak laktanyáikban, nehogy félreértésből esetleg összeütközésre kerüljön a sor. A Tiszántúllal való közlekedés egyelőre nem engedélyezhető. Esetleges mozgósítási intézkedéseket hatálytalanitani kell. A magyar közigazgatás a helyén marad. Munkáját tovább is zavartalanul végezheti (43).

Bajnóczy, úgy is mint Szombathelyi helyettese és igy a honvédség főparancsnoka, megkönnyebbülten fogadta a hírt. Ezzel végleg eldőlt egy esetleges katonai, vagy általában vett fegyveres ellenállás kérdése. A tábornokok Kállaytól sietve távoztak, hogy a Vezérkar Főnöke táviratának szellemében kiadják utasításaikat. Kállay meg Horthyt várta vissza, még most sem mondva le véglegesen az ellenállás lehetőségéről. Időközben kihajnalodott és Kéri

---

(42) Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a IX. hadtest (Kolozsvár) parancsnoka 1944 márciusában, az oxfordi C.A. MacCartney professzornak 1957 tavaszán erről a következőket írta: «*Tény* az, hogy a március 19.-én bekövetkezett német betöréskor, mivel Kormányzó Urunk, sem honvédelmi miniszterünk, sem vezérkarifőnökünk nem volt otthon, s mivel mi hadtestparancsnokok nem tudtuk elképzelni, hogy egy ilyen brutális megsértését szuverénitásunknak a Kormány és Kormányzó elviseli, ezért, mi, Farkas Ferenc (altábornagy) és én, kiknek hadteste a legtávolabb esett a német betörés helyétől Nagyváradon tartott megbeszélésen hadtesteink mozgósítását rendeltük el. Önként parancsnokságom alá helyezte magát Farkas Ferenc. Ez (március) 20.-21.-én történt. A mozgósítást tehát elrendeltük és nyilván, nem azért, hogy Angliában partra szálljunk, hanem azért, hogy a Kormány által várható parancsra azonnal a németek ellen mehessünk!! A parancs nem következett be! Leintettek, nyugalomra intettek, azzal, hogy ha bármit is csinálunk a németek ránk szabadítják a jugoszláv és román erőket. *Tény*, hogy a megbeszélés értelmében *én* a mozgósítást végrehajtottam — *tény*, hogy Farkas Ferenc hadteste — Debrecen — nem hajtotta végre... *Tény*: hogy a mozgósítási költségeket a Honvédelmi Minisztérium fizetésemre előjegyezte...» Levél másolata Gosztonyi Péter birtokában.

(43) Kéri, i.m. 99. old.

Kálmán megállapíthatta, hogy a bicskei pályarombolás csak jelentéktelen volt. A sínpályát maguk a németek hamar helyreállították és az Kelenföld felé használható lett. Azon is jöttek az első német katonai szerelvények a fővárosba, miközben páncélosaik 7 óra körül Budapest külső kerületeinél megálltak (44). Ellenállás sehol sem várta őket. Illetve csak egyetlen helyen, az újvidéki vasúti hidnál, Pétervaraddal szemben, került március 19.-én hajnali 4 órakor egy összeütközésre a sor, melynek során egy magyar zászlóalj tizenkét órán keresztül fegyverrel akadályozta meg a németek behatolását (45). De mindez félreértésekből adódott és nem holmi antináci ellenállási eltökéltségből.

---

(44) Még a német csapatok előőrseinek Budapestre való benyomulása előtt, a fővárosba érkeztek a német biztonsági szolgálat, a *Sicherheitsdienst* speciális különítményei, amelyeknek feladata volt politikai vonatkozásban az első letartóztatásokat foganatosítani. Dr. Alfred Trenker, a későbbi budapesti Gestapo-főnök is egyike volt azoknak, akik március 19.-e korareggelén Budapestre érkezett. Benyomásairól és küldetéséről 1981-ben egy hosszabb levélben számolt be a szerzőnek.

(44/a) Egy 22 éves honvédhadnagy így élte át ez emlékezetes március 19.-e reggelét: « Jellemző honvédségünk vezetőinek teljes tájékozatlanságára, hogy március 19.-re semmiféle intézkedést, még az évente, május elsején szokásos, 'együttartást' sem rendelték el, holott tudták, hogy a magyar határon 'átvonulni szándékozó' német egységek hadosztály erőben gyülekeznek. Igy ezen a március 19.-i vasárnapon például a budapesti 1. gyalogezred III. zászlóaljánál, amely Aszódon állomásozott, az ügyeletes tiszten kívül mindenki eltávozáson volt. Én is szüleimnél, Budán. Kora reggel a Sas hegyen tűzállásban levő légvédelmi gépágyuk — légiriadó nélkül — néhány lövés leadásával veszélyt jeleztek. A telefonon 7-8 óra között kapott riadó már utrakészen talált és még láttam a kelenföldi pályaudvarról a Horthy Miklós uton végigrobogó kocsisort, a kormányzót kísérve. 9 óra 30-kor már Aszódon a laktanya bejáratát őriztem két 37 mm-es páncéltörő ágyuval és éles lőszerrel. Néhány órával később, amikor hatalmas német 'Tigris' páncélosok laktanyánk bejáratával szemben (ugyanúgy a mellettünk lévő másik laktanyánál) állásba mentek. Helyzetemet és lövegeim teljesítőképességét latolgatva meg kellett állapítanom, hogy amennyiben tűzharcra kerülne a sor, én a katonáimmal abban az előnytelen helyzetben leszek, hogy meg kell próbálnunk fogpiszkálóval szardiniás dobozokat felnyitni. Szerencsére, egyébként vérmes természetű és német gyűlöletéről ismert zászlóalj parancsnokom, Nagy László III. alezredes, tőle szokatlan higgadtsággal és az én tolmácsolásommal megkérdezte a német harckocsi szakasz parancsnokát, hogy hajlandó-e elvonulni, ha egyidejűleg mi is bevonjuk lövegeinket. Hajlandó volt. » Litterati-Loótz Gyula közlése Gosztonyi Péterrel, München 1983.

(45) Részleteiben lásd Csonkaréti Károly: « Adalék Magyarország német megszállásának történetéhez. Újvidék, 1944. március 19. »

Horthy kíséretével a Turán különvonaton több órás késéssel március 19.-e reggelén érkezett meg Kelenföldre. Kállay, Keresztes-Fischer, Bajnóczy és Szentmiklóssy fogadták. Horthy komor volt, de méltóságteljes. Mindegyikükkel kezet fogott, majd Kállayval és a testőrség parancsnokával egyetemben kocsiba ült és elhajtatott.

A királyi Várba megérkező Horthyt a főbejáratnál német katonai őrség fogadta. Az agg kormányzó ekkor érthette meg valójában, hogy Magyarország németmegszállás alá került. Kállay lemondása után hamarosan a török követségre menekült. Bizalmasai egyrészét, köztük Keresztes-Fischert is, a március 19.-ét követő napokban Budapestre érkezett Gestapo fogta le (46). A német titkosrendőrség kész listákkal jött az országba. Hitler igérete ellenére már az első nap megkezdődtek a letartóztatások. Egyedül Bajcsy-Zsilinszky Endre tanusított fegyveres ellenállást. A lakásában rátörő németekre pisztolyával tüzelt. Sebesülten hurcolták ki az utcára. Mielőtt belökték volna a sárga, « Pol. » jelzésű gépkocsiba, a lövöldözés hangjára odasereglett embereknek odakiáltotta: « Éljen a független és szabad Magyarország! » (47). De senki nem mozdult védelmére...

> Nagyon helyesen írja a már többször idézett visszaemlékezésében Kádár Gyula vk.-ezredes: « Sajnos, nem mondhatom, hogy Budapesten általánosíthatóan megbotránkozást vagy még csak megrökönyödést is tapasztalhattam volna március 19.-e után. Inkább a meghunyászkodás lett úrrá a városon. Kállayt okolták, aki szerintük túlfeszítette a húrt. Ha valakinek a letartóztatásáról értesültek, már magyarázgatták, hogy biztosan nem ok nélkül történt. A Vezérkari Főnökségen nyugdíjas tisztek jelentkeztek, visszaténylegesítési kérelmekkel. Mások elmaradt előléptetésüket reklamálták azzal az indokkal, hogy mellőzésük jobboldali magatartásuk következménye volt. A szélsőjobboldali pártok vezetői és tagjai örömünnepet ültek (48)... Az összlakósságot tekintve semmiféle említésre méltó reagálás nem volt. Hivata-

---

Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1979/2. szám, 275-280. old.

(46) A Gestapo március 19.-e reggelén már 9 felsőházi tagot és 13 képviselőt tartóztatott le.

(47) Lásd özv. Bajcsy-Zsilinszky Endréné visszaemlékezését Közli: Vigh Károly, *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, Budapest 1969, 216. old.

(48) Szálasi Ferenc kivételével, aki a maga részéről *elitélte* a német megszállást és március 19.-ét követő napokban Szöllősi Jenőt és Csia Sándort felküldte a kormányzó kabinettirodája főnökéhez, Ambrózy Gyulához, hogy jelentsék (sic!) Horthynak: « A Nyilaskeresztes Párt és a Hungarista Mozgalom, valamint a Pártvezető személye rendületlen állhatatos hűséggel viseltetik az Államfő és a

lokban, munkahelyeken tovább dolgoztak, mintha semmi sem történt volna... A baloldali elemek, ha tudtak, illegalitásba mentek... »(49).

Kádár Gyula, akit angolszász « kapcsolatai » miatt a Gestapo hamarosan letartóztatott, a következő napokban még kereste a módot, hogy ífjabb Horthy Miklóssal (a « kiugrási iroda » vezetőjével) találkozhassék. Március 21.-én zuhogó esőben kopogtatott be a királyi palota egyik mellékkapuján.

« A Várpalota udvarán, — írja — falhoz húzódva, géppisztolyos német katonák álltak, terepszínű esőköpenyben. Az épület kapui be voltak zárva. A kapukon belül testőrök géppuskák mellett. A fiatal Horthy közölte, hogy a németek ultimátumot intéztek apjához, hogy ha délután hatig nem alakul meg az új kormány, megszállják a Palotát és a hatalmat teljes egészében átveszik. Majd azt mondta: felkészültek a védekezésre. — Azzal a néhány testőrrel? Erről a feszültségről a honvédség egyetlen alakulatát sem értesítették! » (50).

Március 22.-én Horthy, aki március 18.-án Hitlernél nem volt hajlandó nevével szentesíteni a Magyarország német megszállásával kapcsolatos előre elkészített jegyzőkönyvet, beleegyezését adta a Sztójay Döme nyugalmazott altábornagy, volt berlini magyar követ vezetése alatt összeállított kormány kinevezéséhez (51). Veesenmayer, a Német Birodalom új magyarországi követe (és egyben Hitler teljhatalmú megbízottja Budapesten) elégedett lehetett (52). Erről tanúskodik távirata Ribbentropnak, aki a sürgönnyel azonnal Hitlerhez sietett. A Führer épp Antonescu marsallt fogadta. Azt magyarázta neki — és a román kormányfő élvezettel hallgatta, — hogy Magyarországban mindörökre

---

Nemzet irányában. » Közli a Karsai Elek szerkesztette *Szálasi Naplója*, Budapest 1978, 155. old.

(49) Kádár Gyula: « Emlékezés az ország német megszállására (1944. március 19.). » Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1974/1. szám, 90. old.

(50) Lásd mint fenn.

(51) Sztójay Döme miniszterelnöki kinevezésekor, március 23.-án kapta meg — tehát nyugállományban — a vezérezredesi címet. Sztójayt Kállay javaslatára Horthy választotta ki miniszterelnöknek, aki Veesenmayer pártfogoltjait (Imrédy Bélát, Rátz Jenőt, Ruszkay Jenőt) miniszterelnökként visszautasította. A kormányzó tudta, hogy Sztójayt a németek kedvelik és azt is tudta, hogy az új miniszterelnök, nyugállományban is katona lévén, mindenkor engedelmeskedni fog Legfőbb Hadurának, vagyis Horthynak. Így, egy politikai változás esetén, Sztójay nem fog a kormányzóval szemben fellépni. (Egy Sztójay Dömével kapcsolatos politikai életrajzzal még mindig adós a hazai történeti irodalom).

megingott a bizalma. A megszállást, ha erre szükség van, még keményebbé teszi és ami Erdély háborúutáni hovatartozását illeti, már most kijelentheti, hogy számára az 1940-ben Bécsben hozott döntés érvényét vesztette. Magyarország kétszínű politikájával végleg eljátszotta jogát Észak-Erdélyre! A dunamedencei feszült politikai helyzet azonban azt kívánja — tette hozzá —, hogy ezen határozatát egyelőre titokban tartsa, hogy Magyarországon ne kerüljön Erdély miatt partizán háborúra sor. Minden német hadosztály, amit Magyarországról mielőbb ki lehet vonni, a keleti frontot erősíti (53).

A Sztójay-kormány, a kormányzó eredeti szándéka ellenére, nem lett hivatalnok-kormány. Veesenmayer akarata érvényesült. Így egy reprezentatív németbarát jobboldali kabinet alakult, több párt képviselőiből. A Szálasi vezette Nyilaskeresztes Párt nem vett részt a kormányban. Őket senki sem hívta, legkevésbé Veesenmayer, akinek a nyilasokról és Szálasiról kezdettől fogva rossz véleménye volt (54). Öt nappal a megszállás után Horthynak egy magyar-német kormánykommüniké megjelentetésébe is bele kellett egyeznie. E szerint a Wehrmacht « közös megegyezés alapján » vonult be az országba. Báró Weichs tábornagy csapatai biztonságosan mozogtak Budapesten, de az ország többi részeiben is. A katonáknak merénylettől nem kellett tartaniuk. A lakosság a németeket mindenütt barátságos fogadtatásban részesítette. Nem hiába jegyezte meg 1944 márciusára célozva évtizedek után egy, a budapesti bevonulásban résztvevő német katona: « Dies war eigentlich unser letzter Blumenkrieg! » (55).

A következő hetek az ország német mintájú « totális hadbaállításával » teltek el. Komoly megszorításokra került a sor a közellátásban. Megszigorították a fegyelmet a munkahelyeken, különös tekintettel a hadiüzemekre. Jaross Andor, az új belügyminiszter, feloszlatta a polgári pártokat és a Szociáldemokrata Pártot. Újságaikat betiltotta. A szakszervezetek élére kormánybiztost neveztek ki. Egy sor társadalmi egyesülettől is megvonták a működési enge-

---

(52) Dr. Edmund Veesenmayer kinevezését maga Adolf Hitler írta alá. E kinevezési okmány, amely Veesenmayer igen széleskörű magyarországi jogkörét tartalmazza, megtalálható a már idézett *A Wilhelmstrasse és Magyarország...* c. kötet 789. oldalán.

(53) Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939-1944, Budapest 1983, II. kötet, 268. old.

(54) Dr. Edmund Veesenmayer közlése Gosztonyi Péterrel (Darmstadt 1970).

(55) K. T., egy volt német altiszt közlése alapján (Stuttgart 1980).

délyt. Szerkesztőségeket, irodahelyiségeket elkoboztak. A Gestapo és az átszervezett magyar « politikai rendőrség » az új főnök, Hain Péter irányítása alatt, sorozatos letartóztatásokat foganatosított. Csepelen és máshol internáló táborok felállítására került a sor. A zsidókérdés radikális « megoldása » is megkezdődött. Sárga csillag, vagyonelkobzás, gettosítás, majd májusban megkezdődött a deportálás. Áprilisban bekövetkeztek az első nyugati bombázások. Főleg Budapest vált az angolszász légioffenziva célpontjává.

A királyi Várban Horthy Miklós passzívan szemlélte az eseményeket. Szeme előtt vált az ország — amely eddig a háborús Európa közepén eddig mégis amolyan « békeoázisnak » számított — a német hadsereg hadtáp-területévé és a Vörös Hadsereg közeledtével, felvonulási területévé.

A honvédség és az ország német megszállása

A német vezérkar már a megszállás előterveinél nagy figyelmet szentelt a magyar fegyveres erőknek. Mi történjék a honvédséggel március 19.-e után? Fegyverezzék le a *Magyar Királyi Honvédséget* és amíg nem tisztázódik véglegesen a politikai helyzet, használják fel a magyarokat munkásalakulatokban? És utána? Szűnjék meg az önálló hadsereg, illetve csak a politikailag megbízhatók kapjanak fegyvert, de azok is csak a német véderő kötelékében? Mindenesetre pozitívumként értékelték Berlinben, hogy Magyarország katonai megszállása fegyveres összetűzés nélkül történt. Sőt, a Honvédelmi Minisztérium és a Vezérkari Főnökség kezdettől fogva szorosan együttműködött a bevonuló Wehrmachttal és előzékenyen teljesítették báró Weichs tábornagy utasítását: a honvédség honi alakulatai maradjanak egyelőre laktanyáikban, illetve körleteiben. Ezt a zárlatot csak március 29.-én oldották fel akkor, amikor Berchtesgadenban, Hitlernél eldőlt a kérdés: mi legyen a magyar hadsereg sorsa.

Weichs is, de még Veesenmayer is, a honvédség fegyverben tartása mellett szállt síkra éppúgy, mint a német vezérkar többi vezetői, akik szívesen látták volna már a honvédcsapatokat a fronton. Hitler ez egyszer hallgatott a tanácsokra. Március 28.-án úgy döntött: megmarad a honvédség. Viszont a fronton csak fokozatosan kell őket felhasználni. Így biztosítható az ellenőrzés lehetősége (56). Eközben Lakatos vezérezredes már kezében tartotta feletes német parancsnokságának utasítását, amely kimondta,

(56) Schramm, i.m. 242-243. old.

hogy « ama megkötés, miszerint a magyar megszálló erők nem vethetők be az orosz reguláris csapatok ellen, azonnali hatállyal felfüggesztetett » (57). Ezzel egyidőben a VII. hadtestet a német « Dél » hadseregcsoportnak (március 30.-tól új elnevezés alatt mint « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport szerepel) és a VIII. hadtestet a német « Közép » hadseregcsoportnak rendelték alá. Mivel a Vörös Hadsereg lendületes márciusi támadása épp a Kárpátok előterében érzékeny veszteséget mért a németekre és — miként már előzően említettük — az arcvonalat több helyen felszakította, a magyar megszálló hadosztályokat, annak ellenére, hogy nem elégítették ki fegyverigényüket, azonnal a frontra vezényelték. Manstein tábornagy és a többi német vezénylő tábornok jól tudta, hogy a magyarok páncéltörő fegyverek nélkül, nem lesznek képesek a támadókat hosszabb időre feltartóztatni. Számoltak viszont azzal, hogy a honvédcsapatok ellenállása *fékezően* hat majd a szovjetek további előnyomulására (58).

Lakatos vezérezredes hiába tiltakozott csapatai « ágyutöltelékként » való felhasználása ellen. Őt ugyan — mint visszaemlékezéseiben írja — a március 19.-i magyarországi események meglepték, sőt megdöbbentették, de hogy ez ellen *akkor* és *ott* a fronton valamit öntevékenyen tegyen, erre még nyugati, emigrációs éveiben sem gondolt. Csak amikor március legvégén, ill. április elején a szovjetek a Dnyesztertől északra bevetett VII. hadtest felét páncélosaikkal megsemmisítették és a csapatok maradékai Stanislauig vonultak vissza, foglalkozott Lakatos a gondolattal, hogy e kilátástalan helyzetben, Budapesttől « felmentését » kéri (59).

Erre már nem került sor. Lakatost Budapestre rendelték. Szombathelyi közölte vele, hogy a felvonulóban levő 1. magyar hadsereg parancsnokává nevezték ki. Walter Model tábornagy és az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport parancsnoksága alá kerül. Kizárólag a német felső vezetésnek lesz alárendelve (60). Lakatost, mielőtt 5.-én vissza-

---

(57) Közli Lakatos, i.m. 77. old.

(58) Március 20.-a körül a keleti arcvonal középső szakaszán olyan sulyossá vált a németek helyzete, hogy Hitler kénytelen volt a 367. hadosztályt, amely résztvett Magyarország megszállásában Tarnopol alá rendelni. Ugyan-e sors érte az eddig Belgrádnál tartalékban álló és magyarországi bevetésére váró 100. vadászhadosztályt is.

(59) Lakatos, i.m. 78. old.

(60) Eredetileg Náday István vezérezredesnek kellett volna az 1. hadsereget vezetni. De Náday nem volt hajlandó magát a néme-

repült volna Lembergbe Horthy is fogadta. Ekkor értesült a vezérezredes a klessheimi tárgyalások részleteiről, amiről eddig sem neki, sem a honvédség tábornoki kara túlnyomó részének fogalma sem volt. Horthy azért tájékoztatta mindezekről Lakatost, mert a kormányzó ekkor már tudta, hogy Szombathelyitől hamarosan meg kell válnia és az 1. hadsereg most kinevezett parancsnokát szándékozott a Honvéd Vezérkar élére kinevezni.

Valóban, Szombathelyi napjai meg voltak számlálva. Annak ellenére, hogy a németek maguk is elismerték: « a magyar vezérkar teljes mértékben megfelel a német részről támasztott kívánságoknak és az általános mozgósítás is gyorsabban halad, mint azt kezdetben elvárták » (61). Április 4.-én báró Weichs tábornagy az obersalzbergi, Hitlernél tett látogatásról visszatérve Sztójay Döme miniszterelnöknél ebédelt. A banketton a németeken kívül még 16 magyar tábornok vett részt. Pohárköszöntőikben a « magyar-német fegyverbarátságot » és a « közös harc szükségességét » hangoztatták (62). Április 6.-án Weichs Szombathelyit látogatta meg. Ez volt a magyar vezérezredes utolsó hivatalos találkozása a németekkel. Pár nap múlva, német kívánságra, leváltották és nyugdíjba küldték. Helyébe nem Lakatos, vagy egy másik Horthyhoz tűzön-vizen keresztül hű tábornok került, hanem — német sugallatra — Vörös János altábornagy, akit április 19.-án, Horthy a Honvéd Vezérkar Főnökének nevezett ki. Vörös vezérezredesi előléptetése április 30.-án történt. Amikor Horthy ezt egy személyi kihallgatáson Vörössel közölte, hozzátette mindjárt azt is, hogy a vezérkari főnökséggel járó honvédségi főparancsnoki tisztet egyelőre betöltetlenül hagyja (63). Ezzel Vörös katonai jogkörét (akarva vagy akaratlanul?) erősen lecsökkentette.

---

teknek alárendelni. Székely László vk.-ezredes, az 1. hadsereg hadműveleti osztályfőnök közlése szerint Mansteinnel történt tárgyalásai után « nagyon lehangoltan tért vissza » hadiszállására, majd kiadta ugyan a szükséges parancsokat, de miután Budapesttel beszélt, vezetőtörzse tudomására hozta, hogy a hadseregparancsnokságot nem vállalja tovább. (Székely sz.k. vk.-ezredes levele Gosztonyi Péterhez 1976. március 12.-én).

(61) Schramm i.m. 829. old.

(62) Báró Weichs tábornagy segédtisztjének, gróf v. Westphalen őrnagy személyi feljegyzései alapján. (Másolat a szerző birtokában).

(63) « Das private Kriegstagebuch des Chefs des ungarischen Generalstabes vom Jahr 1944. » Eingeleitet, aus dem Ungarischen übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Peter Gosztonyi. Közli: *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Frankfurt a.M. 1970/11. szám 638. old. A jövőben mint Vörös Napló idézve.

IX.

Harcok a Kárpátok előterében és a magyar belpolitikai helyzet

A Vörös Hadsereg lendületes tavaszi hadjárata a német keleti arcvonal déli szakaszát súlyos helyzetbe hozta. 1944 április elejére a szovjet csapatok alig 100-150 kilométerre voltak már a Kárpátoktól, sőt páncélos ékeik több helyen átlépték a Dnyesztert is. Ezután pár hét nyugalom következett. A Vörös Hadsereg parancsnoksága a visszanyert területek úthálózatának rendbehozatával és csapatainak utánpótlási megszervezésével volt lekötve. A németek pedig erősen megtépázott soraikat rendezték.

Hitler először a galiciai térséget védő német hadseregcsoport megerősítését rendelte el. Mannstein tábornagyot menesztette. Az eddigi « Dél » hadseregcsoportot kettéválasztotta. Az új hadseregcsoportok az « Észak-Ukrajna » illetve « Dél-Ukrajna » nevet kapták. Az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport élére Hitler az 53 éves Walter Model tábornagyot nevezte ki. Az új parancsnokot hadseregkörökben mint a stratégiai védelem nagy mesterét tartották nyilván. Modelnek három hadsereggel, Kuty Déltől Kovel Északig, egy körülbelül 480 kilométer szélességű arcvonalat kellett tartania. Ez jórészt Galicia, illetve az Északkeleti-Kárpátok előterének védelmét jelentette. Model csapataitól északra a német « Közép » hadseregcsoport, délen pedig a német-román erőkből kialakított « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport helyezkedett el.

Az 1. magyar hadsereg felvonulása és harcai

1944 március 28.-án báró Weichs tábornagy utasítására a németek megnyitották a Magyarország megszállása óta kezükben tartott Tisza-hidakat. Így a kapcsolat a debreceni VI. hadtest és a budapesti Honvéd-Fővezérség között helyreállt. Kisbarnaki Farkas Ferenc, a VI. hadtest parancsnoka utasítást kapott, hogy csatlakozzék az akkor Munkácsra települt 1. magyar hadsereg parancsnokságához. Az 1. magyar hadsereg, amint már az előzőkben írtuk, ekkor már felkészült a Kárpátokon túli alkalmazására. A németek Galicia védelmét bízták rá. Miután Náday István vezérezredes, a

hadsereg előzően kinevezett parancsnoka, a németek által kívánt *offenzív feladatot* nem vállalta, április 1.-én Szombathelyi, Lakatos Géza vezérezredest nevezte ki az 1. magyar hadsereg parancsnokává. Tette ezt elsősorban azért, hogy a hadsereg élén egy a kormányzóhoz feltétlen hűséges parancsnok álljon, és azért is, mert a fronthelyzet alakulása következtében március 31.-ével a « Magyar Megszálló Erők », mint ilyen, megszűnt létezni (1).

Lakatos nem örült megbizatásának. Mint visszaemlékezéseiben írja, kérdésére Szombathelyi világosan megmondotta, hogy a rábízott hadsereg hadműveleti területén teljes egészében a német felső vezetésnek van alárendelve. Horthy is fogadta Lakatost. A tábornok itt értesült a Klessheimben lejátszódott eseményekről és Horthy azon jóhiszeműségéről, mely szerint a német megszállás csak ideiglenes jellegű lesz. Mihelyt a Hitler kívánsága szerinti kormány működésével megnyeri a németek bizalmát, Magyarország függetlenségét visszanyeri! Már ezen az áprilisi kihallgatáson Horthy hangsúlyozta Lakatos előtt, hogy hadseregparancsnoki beosztása csak ideiglenes. A vezérezredesre a « legközelebbi jövőben » még más, nagy feladatok várnak! (2)

Április 17.-ig az 1. magyar hadsereg felvonult Galiciában és az arcvonalon elfoglalta a Model tábornagy által kijelölt helyet. Az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport három hadseregének egyike lett. Északon, Lemberg és Kovel között a 4. német páncélos-hadsereg, attól délre, az arcvonal középső szakaszán az 1. német páncélos-hadsereg állott. Ehhez csat-

---

(1) A VII. hadtest az 1. magyar hadsereg alárendeltségébe került. A VIII. hadtestből 1944 április 5.-én született meg a II. tartalék hadtest, mivel a hadtest állományához, kint Wolhyniában, már csak úgynevezett tartalék-hadosztályok (tehát két-gyalogezredes seregtestek) tartoztak. A VIII. hadtest törzsének egyik része László Dezső altábornaggyal visszatért az országba. A Kárpáton túl maradt vezetőtörzs élére mint a II. tartalék-hadtest parancsnoka, Bor Jenő altábornagy került. Ez a hadtest német alárendeltségben négy tartalék-hadosztályával mint « Magyar Megszálló Csoport » működött Kovel térségében. 1944 május 1.-ével egy soron következő átszervezéssel egyetemben új elnevezést kapott: a « Magyar Királyi II. Honvéd tartalék-hadtest » nevet. A hadosztályok a nyár folyamán fokozatosan háromezredes « tartalék-hadosztályok »-ká alakultak át. Megjegyzendő még, hogy 1944 áprilisától a II. tartalék-hadtest már arcvonalszolgálatot teljesített. A német vezetés csak annyiban kedvezett a hadtestnek, hogy — korszerűtlen fegyverzetére való tekintettel — lehetőleg az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport kevésbé veszélyeztetett szakaszán alkalmazták.

(2) Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam* (Visszaemlékezések), München 1981, 79. old.

lakozott Sztaniszlavtól Kuty Dél-ig az 1. magyar hadsereg (3). Szervezési vonatkozásban a magyar hadsereg három hadtestből állott. Állományában összesen 7 gyaloghadosztály, 2 hegyidandár és a magyar gyártmányú harckocsikkal felszerelt 2. páncélos hadosztály tartozott(4). A körülbelül 180.000 főből álló hadsereghez, kint az arcvonalon, támogató céllal kisebb-nagyobb német egységeket vezényeltek, amelyek több vonatkozásban *emelték* a magyar seregtestek nem éppen korszerű technikai színvonalát. Ezenkívül a magyar hadseregparancsnokság rendelkezésére állt a német légierő is, amelyet, ha szükség mutatkozott, felettes parancsnokságától igényelhetett.

Lakatos, visszaemlékezéseiben azt írja, hogy Model tábornaggyal jól megértette magát. A kettőjük közötti együttműködés mindvégig harmonikus volt (5). Nekünk sincs tudomásunk német-magyar surlódásokról. Úgy tűnik, a kivonuló hadosztályok harci szellemét a március 19.-i német megszállás nem érintette.

Lakatos április 17.-e előtt pár nappal harcálláspontját Lembergből Stryjbe tette át. Közelebb kívánt lenni az első vonalhoz, hogy csapatai offenzíváját eredményesebben irányíthassa. Alig fejeződött be ugyanis az 1. hadsereg felvonulása, Lakatos az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport parancsnokságától máris támadó feladatot kapott. A magyaroktól tartott arcvonalba benyuló szovjet « erkélyt » kellett az 1. hadseregnek egy, térben és időben korlátozott offenziva során « letörni ». A támadó hadműveletek április 17.-én kezdődtek.

Az első napok a magyar VII. hadtest eredményes előretörését hozták. A Dnyesztr és Pruth között fellángoltak a

---

(3) Részleteiben lásd, Jolsvai Viktor: « A Magyar Királyi I. Honvéd Hadsereg története ». Közli: dálnoki Veress Lajos vezérezredes: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1974, II. kötet, 180 és a köv. old.

(4) A három hadtest a VII., a IX. német és a VI. hadtest volt. A 2. páncélos-hadosztály teljesen magyar gyártmányú páncélos anyaggal volt felszerelve. Hadrendjében többek között 1 harckocsi ezred, 1 gépkocsizó lövész ezred, 2 gépkocsizó tüzér osztály tartozott. A frontra vonuló hadosztály felszerelésében azonban még hiányok mutatkoztak. Így a páncéloshadosztály előírt hadrendjéből hiányzott 18 « Turán » közepes, 14 « Turán » nehéz-, 1 « Toldi » könnyű harckocsi. Továbbá 2 « Nimród » páncélvadász és 1 « Csaba » páncélgépkocsi. Ezenfelül a hadosztály az előírtnál sokkal kevesebb teher- és egyéb gépkocsival rendelkezett, ami miatt a lőszer és üzemanyag szállítás erősen akadozott. Lásd: « A m.kir. 2. páncélos hadosztály harcaiból ». Közli: *Hadak Utján*, München, 1957 június-július, 14. és a köv. old.

(5) Lakatos, i.m. 81. old.

MAGYAR MEGSZÁLLÓ ERŐK működési területe 1943 nyarától - 44 tavaszáig

FELADATA: területmegszállás és á német arcvonal utánpótlási vasútvonalainak biztosítása partizán tevékenykedések ellen. Összveszteség 1943/44-ben 4,100 fő volt.

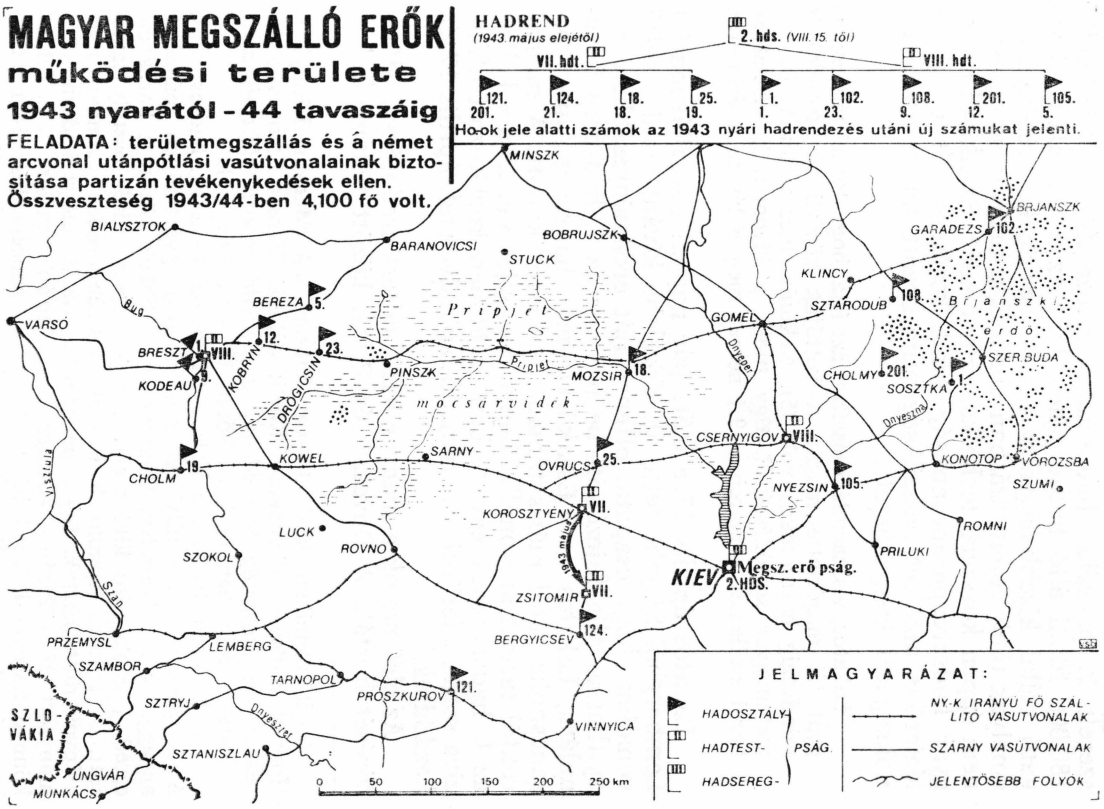

harcok. A IX. német hadtestparancsnokság alárendeltségében előrenyomuló 2. magyar páncélos hadosztály Nadvorna irányába tört előre. A helység előterében hirtelen T-34-és páncélosokba ütközött. A háború folyamán először fordult elő, hogy magyar és orosz páncélosok között párviadalra került a sor. A páncéloshonvédek megállták helyüket. A « Turán » nehéz harckocsik, ujonnan beépített 75 mm-es páncéltörő ágyuikkal eredménnyel küzdötték le ellenfeleiket. Április 18.-án a koraesti órákban a Sándor-harccsoport utcai harcokban elfoglalta Nadvornát, majd a következő napokban a Pruth völgyében délkelet felé előretörve, Kolomea irányába folytatta előretörését. A várost azonban már nem tudta bevenni. Április végére megerősödött a szovjet csapatok védelme. A magyar arcvonal mögötti partizán támadások is megzavarták az offenzivát. Április 27.-e és 30.-a között a páncélos hadosztály 61 tisztet és 1 550 főnyi legénységet vesztett. Páncélosaik 80 %-a is megsemmisült, illetve megsérült (6).

A VI. hadtest közben azt a parancsot kapta, hogy az Erdélyből frissen érkezett 27. hadosztállyal vegye birtokba Kutyt, míg egyéb erejével támogassa a magyar páncélosok Kolomeáért folytatott harcát. Kutyt és még két helységet sikerült ugyan április végére elfoglalni, de május 1.-én, ellenséges nyomás következtében fel kellett őket adni. A VI. hadtest ezek után egy 75 kilométeres szakaszon védelembe vonult.

Május első napjaiban az 1. magyar hadsereg többi seregteste is beszüntette támadásait. Az ellenfél olyannyira megerősödött, hogy további magyar térnyerésre esély már nem mutatkozott. Ezt Model tábornagy is belátta és utasította Lakatost, hogy kapaszkodjék meg az elért területen és a viszonylagos nyugalmi helyzetben építse ki a hadsereg védelmi vonalát.

A következő hetek a védővonalak kiépítésével, illetve továbbfejlesztésével teltek el. Német utasításra megkezdődött a magyar védőállások mögött kb. 10 kilométerre az úgynevezett « Prinz Eugen » állás kiépítése. Ezt a németek jelölték ki. A kivitelezést azonban a magyarokra hagyták. A magyarok tervezték és az 1. hadsereg parancsnoksága irányította a « Prinz Eugen » állás mögötti « Hunyadi » vonal kiépítését. Ez három hadosztály részére nyújtott volna tám-

---

(6) A VKF. 1. oszt. Tájékoztatója (1944. május 1.) alapján közli Dr. Csima János: *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához* (1938-1945), Budapest 1961, 219. old.

pontszerűen kiépített védelmet. Vasbeton harckocsi akadályok és fából, illetve földből (!) készített állások voltak arra hivatva, hogy az ellenség előretörését megakadályozzák, lelassítsák (7). Delatynt, Nadvornát és még egy pár helységet is védhető támpontokká építették ki. A « Hunyadi » vonal mögött, már a Kárpátok gerincén épült közben a « Szent László » vonal. Itt az erődítési munkálatokat már az úgynevezett « Erődítési csoport-parancsnokság » irányította, amely a Kárpátokon innen, Csapon székelt. E parancsnokság feladata volt az « Árpád » vonal kiépítése is. Ez a Kárpátok gerince mögött feküdt. Főleg völgyzárakból állott, különböző támpontokkal. Az « Árpád » vonal kialakítása tulajdonképpen már 1943-ban kezdődött. A munkálatok meggyorsítására 1944 tavaszától került sor. Mindhárom védővonal műszaki kivitelezése és technikai, illetve hadfelszerelése az általános hadihelyzet miatt teljes egészében nem fejeződött be (8).

Viszonylagos nyugalom időszaka a fronton

Május elejétől kezdve július közepéig általában csöndes maradt az 1. magyar hadsereg védővonala. A csapatokkal szemben álló szovjet erők, az 1. Ukrán Fronthoz tartozó 38. és 18. hadsereg, hosszabb állóharcra készült fel. A magyar felderítés a szovjet első vonal mögött több tartalék-, váltó állást fedezett fel. Foglyok utján igyekeztek ellenfeleik harci kedvéről is tájékozódni. Ez nem volt valami nagy. A Vörös Hadsereg itt bevetett egységei jórészt kényszertoborzott ukránokból álltak. Felszerelésük eléggé hiányos volt és legtöbben az ismert orosz-ukrán ellentét következtében csak félszívvel teljesítették feljebbvalóik parancsait.

> « Az volt elterjedve közöttük, hogy az oroszok csak ágyutölteléknek használják fel őket. Ezzel szemben a tisztek, altisztek és a Komszomol (ifjú kommunisták) szervezet tagjai meggyőződéses bolsevikiek voltak, jó harci kedvvel és a győzelembe vetett biztos tudattal... » írja róluk visszaemlékezésében a VI. hadtest parancsnoka, Farkas Ferenc altábornagy (9).

A magyar csapatok háta mögött kifejlődött partizánharcokról is Farkas Ferenc ír. A partizántevékenység Gali-

---

(7) Kisbarnaki Farkas Ferenc: A *Tatárhágó visszanéz*, Buenos Aires 1952, 33. és a köv. old.

(8) A Kárpátokban létesitett védőállások építéséről és felhasználásának történetéről ezideig sem Magyarországon, sem külföldön semmiféle tanulmány vagy önálló kötet nem jelent meg.

(9) Kisbarnaki Farkas Ferenc, i.m. 46. old.

ciában 1944 tavaszára olyannyira megerősödött, hogy az 1. magyar hadseregparancsnokságnak egy külön hadosztályt, a 201. könnyű-hadosztályt, Kisfaludy vezérőrnagy irányításával, kellett e célra felhasználnia. A terep és a politikai körülmények a partizánoknak kedveztek. Hiába hirdetett statáriumot Farkas altábornagy hadteste hadtápterületén, járőrök megtámadása, utánpótlási oszlopok és vasútvonalak rombolása szinte napirenden volt. A 201. könnyű hadosztály a reábízott területen, annak nagysága és a terep — adta nehézségek miatt, szinte « elveszett ». A partizánok elleni vállalkozásai kevés eredménnyel jártak. Egyedül a Bisztrica völgyében sikerült május végén egy nagyobb partizánegységet bekeríteni. Ezekkel először a fegyvereket rakatták le. Ekkor derült ki, hogy nem vörös partizánokkal állnak szemben, hanem a nemzeti ukrán fegyveres erőknek, az UPA-nak (*Ukrainska Povsztancsa Armija*) guerilla csapataival.

Az UPA 1942-től kezdve egy a németektől és oroszoktól független Ukrán Köztársaságért harcolt. 1944-ben már több mint 50.000 embert tartott fegyverben. Főparancsnoksága és vezérkara volt. A lakosság nacionalista beállítottságú rétegeinek támogatását bírta. Fegyvereket hol a szovjetektől, hol a németektől szerzett (10). Amikor azonban a Vörös Hadsereg támadásba lendült és a németek visszavonultak, az UPA erejét főleg a szovjetek ellen összpontosította. Helyi parancsnokaik, a lehetőségekhez képest, igyekeztek a németek elől kitérni és velük szemben viszonylagos « se-nem-háború-se-nem-béke » álláspontot képviselni.

Most, hogy a Bisztrica völgyében az UPA déli csoportjának egy nagyobb egysége a magyarok előtt kapitulált, egy nem mindennapi politikai lépésre került a magyar és ukrán parancsnokok között a sor. A németek tudtával Farkas altábornagy június 27.-én Bogdán Zubenko guerilla-vezérőrnaggyal írásos egyezményt kötött, amely alapján az UPA beszünteti harcát a magyarok ellen, sőt baráti kapcsolatot alakít ki a honvédcsapatokkal (11). Többek között az UPA-tábornok kijelentette: tudja, hogy a magyarok csak ideiglenesen tartózkodnak Ukrajna (Galicia) földjén. Az igazi ellenség a Szovjet! Az egyezmény a magyarok és ukrán-nacionalisták együttműködését is szabályozta. UPA összekötők kerültek a magyar hadtápalakulatokhoz, akik személyükben feleltek a hadtápvonalak biztonságáért. Ennek fejé-

(10) Részleteiben lásd *The Ukrainian Insurgent Army in Fight for Freedom*, New York 1954. Ez a könyv az UPA ukránok által írt története.

(11) Kisbarnaki Farkas Ferenc, i.m. 56. old.

ben az UPA harcosait, ha megsebesültek vagy betegek lettek, a front mögötti magyar egészségügyi intézetekben kezelték.

Az egyezménynek, amit Farkas altábornagy már « fegyverbarátságnak » mondott, volt is foganatja. Nemcsak a VI. hadtest, de az 1. magyar hadsereg többi hadosztályainak hadtápvonalai is sokkal biztonságosabbak lettek (12). A galiciai partizánok inkább egymás leküzdésével, mintsem a magyarok elleni harcokkal voltak elfoglalva.

Az 1. magyar hadsereg működésével a felettes német parancsnokság általánosságban meg volt elégedve. Ilyen értelemben nyilatkozott Model tábornagy is Lakatosnak, ahogy a háború utáni német hadtörténelmi irodalom is pozitivan említi meg a honvéd-hadsereget (13). Lakatos maga is úgy érezte, hogy csapatai az adott körülmények között megállták helyüket. A német megszállás ténye nem érintette a honvédek harciszellemét. Nem ismervén, hogy mi történt a « kulisszák » mögött, a katonák úgy vélték: a Wehrmacht azért jött Magyarországra, hogy segítse a honvédséget az ország megvédésében. A vezérezredes visszaemlékezéseiben egyedül a IX. német hadtest alárendeltségében harcoló 2. hegyidandár ellen emel kifogást. A parancsnokot, Fehér Géza vezérőrnagyot okolja, hogy vezetési tudománya csődöt mondott és emiatt, nem sikerült Kolomeát elfoglalni (14). Május elején el is mozdította a dandár éléről és Budapestre küldte, nyugdíjaztatását javasolva. Ám az 1. magyar hadsereg élén Lakatos vezérezredes napjai is meg voltak számlálva! Május 5.-én Csatay honvédelmi miniszter levélben közeli leváltásáról értesítette. Állítólag a németek kívánták ezt: ugyanazok a « politikai erők », amelyek áprilisban megakadályozták, hogy a kormányzó Lakatos Gézát állítsa a magyar vezérkar élére. Az 1. magyar hadsereg új parancsnoka Beregfy Károly vezérezredes lett. Lakatostól május 26.-án vette át a hadsereget.

Az akkor 56 éves tábornok előzően a budapesti 3. hadsereg parancsnoka volt. Vezérezredesi kinevezése 1944. január 1.-ről datálódott. A később, Szálasi kormányában honvédelmi miniszterré és vezérkari főnökké kinevezett Beregfy nem volt éppen a legmegfelőbb személy az 1. hadsereg élén. Eddigi katonai pályafutása idején csak nagyon rövid időt töltött csapatszolgálatban. Különböző vezérkari és honvédelmi minisztériumi beosztásai voltak. 1939 és 1941 között a budapesti Hadiakadémia parancsnoka

(14) Lakatos, i.m. 86. old.

(12) Lásd mint fenn, 57. old.

(13) Walter Görlitz: *Model. Strategie der Defensive,* Wiesbaden 1975, 175. old.

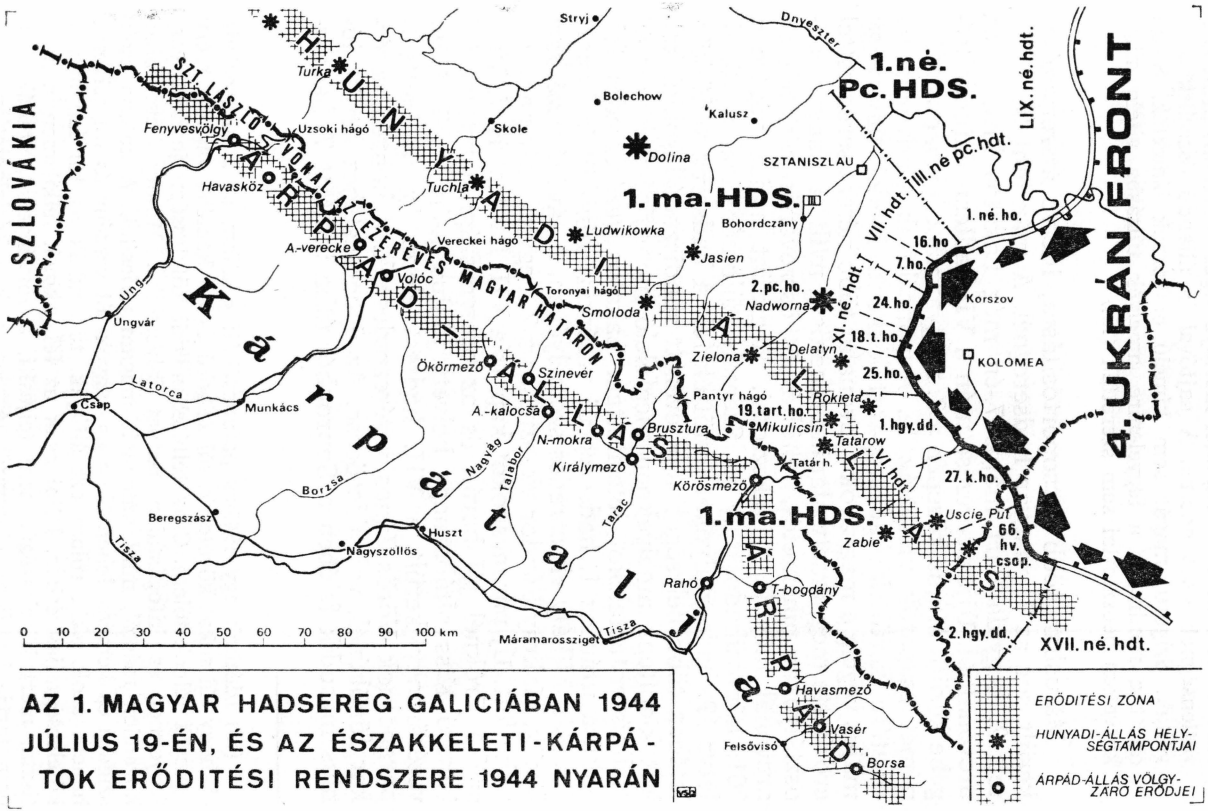

AZ 1. MAGYAR HADSEREG GALICIÁBAN 1944 JÚLIUS 19-ÉN, ÉS AZ ÉSZAKKELETI-KÁRPÁTOK ERŐDÍTÉSI RENDSZERE 1944 NYARÁN

volt. A vezérkari tisztek az ő általa írt *Vezetés* kézikönyve alapján mélyítették el (elméleti) tudásukat. Később Beregfy, a debreceni hadtest élére került, ahol kicsinyességeivel rendkívüli népszerűtlenségnek « örvendett ». A sajtóval is állandó összeütközései voltak. Szigorú, magát sem kímélő embernek ismerték. Sokat adott a rendre és a fegyelemre, amelyek túlzásba vitele miatt közvetlen beosztottai sem szerették (15).

Májusban több átcsoportosításra, illetve átszervezésre került sor az 1. magyar hadseregnél. A már fentebb említett 2. hegyidandárt május 7.-én még Lakatos kivonta az arcvonalból. Újjászervezése után a VI. hadtest alárendeltségébe került. Május közepén a 2. magyar páncéloshadosztályt német csapatok váltották le. A páncélosok Nadvorna területére kerültek hadsereg-tartalékként. Model tábornagy május végéig a magyarok arcvonalát több német seregtesttel erősítette meg, amely alapján lehetőség nyílt a magyar hadosztályokat pihentetés, feltöltés és összevonás céljából az arcvonal mögött gyülekeztetni. Megszűnt május végére a 201. könnyűhadosztály is. Személyi állományával a 18. illetve 19. hadosztályokat töltötték fel. A hadsereg védő körletében több helységet úgynevezett sündisznóállásokká kellett kiépíteni, amelyekben megfelelő mennyiségű lőszer és élelmiszer-tartalékot létesítettek. Lakatos vezérezredes felváltása után az 1. hadsereg új vezérkari főnököt is kapott Dr. Bán Mihály vk.-ezredes személyében. A távozó vezérkari főnök, Makray Sándor vk.-ezredes a 2. hegyidandár parancsnoka lett. Új parancsnokot kapott a VII. hadtest is. A Megszálló Erőknél jól bevált és az oroszországi harcteret jól ismerő Kiss altábornagy helyett június 1.-én Vörös Géza vezérőrnagy került a VII. hadtest élére. Az új hadtest-parancsnok Vörös János vezérezredesnek, a honvéd vezérkar főnökének volt édesöccse. Az ő hadtestéhez került június második felében a Sopronból útba indított 7. hadosz-

---

(15) Idézünk egy 1943-as parancsából: « Rólam az a hír terjedt el, hogy túl sokat követelek, túl szigorú és túl kemény vagyok, ezért egyesek félnek tőlem. Csak feltétel nélküli kötelességteljesítést, vasfegyelmet és kifogástalan rendet követelek... Mindig kevesebbet követelek mástól, mint amennyit magam teljesítek. A katona csak szigorú és kemény lehet. Nem én vagyok túl kemény és túl szigorú, hanem azok, akik rólam ezt állítják, túl puhák és túl lanyhák a kötelességteljesítésben. Félni csak az fél, akinek lelkiismerete nem tiszta, mert kötelességét nem teljesíti, a törvényeket, szabályokat nem tartja be. Ezek részemről tényleg csak a kérlelhetetlen, semmit el nem néző szigort és annak következményeit fogják érezni... » Közli Gazsi József: « A Honvédelmi Minisztérium a nyilas puccs után », *Levéltári Szemle*, Budapest, 1964/4. szám 120. old.

tály is Kudriczy István vezérőrnagy parancsnokságával. Az 1. magyar hadsereg veszteségei (1944. április 17.-től május 15.-ig) aránylag magasak voltak. Bizalmas VKF-Tájékoztató szerint összesen 15,576 fő, amiből az elesettek száma 110 tisztet és 1,832 honvédet, illetve tiszthelyettest tett ki (16).

A « Hinterland »

Miközben az 1. magyar hadsereg a Kárpátok előterében harcolt, Magyarországon mélyreható események történtek.

Április 24.-én éjfélkor hivatalosan befejeződött a « Margarethe » hadművelet, — békésen, német politikai és katonai körök nem kis megelégedésére. Báró Weichs tábornagy visszautazott Belgrádba. Feladatkörét Hans von Greiffenberg altábornagy vette át, az eddigi német katonai attasé Magyarországon, akit Hitler most a « német véderő magyarországi megbízott parancsnokává » nevezett ki. Az altábornagyot utasították, hogy Magyarországot a továbbiakban mint a « Német Birodalommal szövetségben lévő, baráti országot » kezelje (17). Parancsnoklási joga így csak a Magyarországon még visszamaradt német csapatok, három hadosztály, felett volt. Honvédségi ügyekben Csatay vezérezredesen, a honvédminiszteren keresztül intézkedhetett. Első teendőként négy gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály mozgósításáért folyamodott. Német összekötő tiszteket vezényeltetett minden magasabb magyar parancsnoksághoz, kivéve a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar különböző osztályaira.

A honvédség tábornoki kara, néhány kivétellel, zökkenőmentesen illeszkedett be az új katonapolitikai helyzetbe. Még azon sem háborodtak fel, hogy 1944. április 17.-én a német biztonsági szolgálat négy magasrangú honvédtisztet letartóztatott akiket « angolszász kapcsolatokkal » vádolva a svábhegyi Melinda-uti házak egyikében, a Sicherheitsdienst-központban, fogva tartottak (18). A tábornokok csak akkor

---

(16) Közli Dr. Csima, i.m. 222. old.

(17) Közli Andreas Hillgruber: « Das deutsch-ungarische Verhältnis im letzten Kriegsjahr », *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Frankfurt am Main, 1960/2. 85. old. (Hillgruber professzor a Német Szövetségi Köztársaság egyik jeles történésze, akinek fő kutatási területe a második világháború története.)

(18) Újszászy István vezérőrnagy a Magyar Királyi Államvédelmi Központ vezetője, Kádár Gyula vk.-ezredes a VKF-2 (hírszerző és kémelháritó) osztály főnöke, Kern Károly lovag, vk.-őrnagy, a VKF-2

háborodtak fel, amikor fülükbe jutott Vörös János altábornagy vezérkari főnökké történő kinevezése.

Lakatos vezérezredes szerint « legalább húsz altábornagy » szándékozott nyugdíjaztatást kérni (19). Az izgalmat nem Vörös németbarátsága vagy Veesenmayer nagykövethez fűződő benső barátsága okozta, hanem az a tény, hogy az új vezérkari főnök a honvédségi hierarchiában történt ilyen méretű előreugrásával — a többi altábornagyot kor- és rangsorolásukban « érdemtelenül » megelőzte. Vörös Jánost magát az altábornagyokból összeállt « ellenzék » fellépése kellemetlenül érintette. Naplójából kitűnik, hogy április végén azzal a gondolattal játszott: nem fogadja el, visszaadja megbizatását (20). Végül mégis úgy döntött, hogy marad. Április 30.-i soronkívüli vezérezredesi kinevezésével, idővel a személyi ellentétek is lecsillapodtak.

A honvédség felső vezetésében a német megszállás utáni időkben aránylag kevés személyi változásra került sor. Az új vezérkari főnök megvált Bajnóczy vezérezredestől, és ennek helyét május elején, László Dezső altábornaggyal töltette be. László a « Megszálló Erőktől » jött vissza és németbarát hírében állott. Vörös a hadtestparancsnokok közül egyedül a szegedi V. hadtest parancsnokát váltotta le. Mint naplójában írja, Platthy Pál altábornagyot, aki feladatkörét 1942 tavaszától látta el, alkalmatlannak minősítette tisztje betöltéséhez. Többek között azért is, mert « menyasszonya zsidó származású » (21). Platthy nyudíjba került.

Lakatost Horthy május 31.-én külön kihallgatáson fogadta. Szándéka volt, hogy kinevezze a honvédelmi miniszter helyettesének, de ebbe a németek nem egyeztek bele.

A kormányzó a kihallgatás során magas kitüntetést nyújtott át Lakatosnak. Vidékre, pihenni küldte, majd bucsuzóul, jól tagolva a szavakat, a következőket mondotta: « Vidéki szabadságod alatt egy szép napon parancsot kapsz majd tőlem, melyben Budapestre rendellek és miniszterelnöknek nevezlek ki! » (22). Ekkorra már megérlelődött Horthyban az elhatározás, hogy Sztójaytól és kormányától mielőbb megszabadul. Csak — kissé naivul —

(defenzív) alosztály vezetője és végül Hatz (Hátszegi) Otto vk.-ezredes, volt szófiai és ankarai katonai attasé.

(19) Lakatos, i.m. 84. old.

(20) « Das private Kriegstagebuch des Chefs des ungarischen Generalstabes vom Jahr 1944. » Eingeleitet, aus dem Ungarischen übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Peter Gosztony. Közli: *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Frankfurt am Main, 1970/11. szám 636. old. A továbbiakban mint Vörös Napló idézve.

(21) Vörös Napló, i.m. 640. old.

(22) Lakatos, i.m. 90. old.

azt akarta még megvárni, hogy Hitler, klessheimi igéretéhez híven, visszarendeli Magyarországról csapatait és így ő, a kormányzó, ismét teljes cselekvési szabadsága birtokába jut. Minderre a németek természetesen nem gondoltak. Hitler amúgyis mással volt elfoglalva mintsem azzal, hogy Horthynak március 18.-án adott igéretét beváltsa (23).

Vitathatatlan tény viszont, hogy a Német Birodalom budapesti képviselői Magyarország életébe egyre inkább beleszóltak. Katonai vonatkozásban v. Greiffenberg tábornok, a politikaiakban pedig dr. Veesenmayer nagykövet, a « birodalmi megbízott ». S mellérendelt személyként — inkább mint ellenőr — ott állt még a német politikai SS képviselője, Otto Winkelmann SS-Obergruppenführer és rendőr tábornok. A két utóbbi személynek, Magyarország politikai életének kialakításával néha különböző volt álláspontja. Ezek koordinálása magában a német vezetésben is többször vezetett súrlódáshoz.

Itt kell megemlítenünk a német Waffen-SS-be történő sorozásokat is. A témakör bizony külön fejezetet igényelne (24). Jelen munkánkban most csak arra a bizonyos államközi egyezményre térünk ki, amelynek aláírását a németek szinte a megszállás első napjától kezdve szorgalmazták. Ezt a magyar kormány, erős politikai nyomás ellenére, csak 1944. április 14.-én írta alá (25). Magáról az államközi egyezményről csak annyit, hogy ez már a magyarországi német népcsoporthoz tartozó *valamennyi férfinek*, mégpedig már a 17. betöltött életévétől, *kötelezővé* tette a német Waffen SS-ben teljesítendő katonai szolgálatot. Az egyezmény egyébként belpolitikai zavarokhoz vezetett, mert szabatos meghatározása annak, hogy ki tekintendő e vonatkozásban németnek, a szövegezésből hiányzott.

Elsőnek a mintegy 30 német sorozó bizottságnak augusztus 25.-ig csak 42.000 ifjút sikerült a Waffen-SS számára biztosítani, mely létszámot a berlini központ (névszerint Berger SS-Obergruppenführer, az SS-Főhivatal főnöke) ke-

---

(23) « A március 19.-i akcióval részünkről és javunkra a 'magyar probléma' megoldódott » így ír visszaemlékezéseiben Nicolaus v. Below, Hitler egyik személyi segédtisztje. Nicolaus v. Below: *Als Hitlers Adjutant 1937-45*, Mainz 1980, 366. old.

(24) Tilkovszky Loránt: *SS-toborzás Magyarországon*, Budapest 1974 és A. v. Weissenbach: *Magyarország és a Fegyveres-SS* — Tábornokaink halála, München 1978 (A Kőrösi Csoma Sándor Történelmi Társaság Európai « Árpád » tagozata kiadása).

(25) Lásd Tilkovszky Lóránt: *Ez volt a Volksbund. Német népcsoport-politika és Magyarország 1938-1945*, Budapest 1978, 322. old.

veselt (26). Újabb sorozás eredményeként, 1944/45 fordulóján a német népcsoportból körülbelül 120.000 fő teljesített a Waffen-SS-ben katonai szolgálatot. Nagyrészüket 1944 őszén vitték el Magyarországról a különböző német kiképzőtáborokba.

Hadd jegyezzük itt meg azt is, amiről 1945 után Magyarországon hosszú ideig nem esett szó. Tudniillik, nem kevesen voltak olyanok a magyarországi németek között, akik mindent elkövettek, hogy mint magyar érzelműeknek, ne kelljen átkerülniük egy idegen hadsereghez. Tilkovszky Lóránt budapesti történész 1978-ban írt monográfiájából idézünk: « A magyar hazához hű németek... százszámra tüntettek a német falvakban az SS-toborzás ellen, magyar zászlók alatt, és a Szózatot énekelve: 'Hazádnak rendületlenül légy híve óh magyar'. Aláírások ezreit gyűjtötték az 'Idegen államot nem szolgálunk!' feliratú listákra: kérvényekkel árasztották el, küldöttségekkel keresték fel a megyei hatóságokat és a központi kormányszerveket: tömegesen jelentkeztek a környező honvédlaktanyákban, hogy inkább ott sorozzák be őket, mint hogy az SS-hez kerüljenek: mások elbujdostak... » (27). Tüntető és nem veszélytelen kiállás volt ez Magyarország mellett!

Ami a Magyar Királyi Honvédséget illeti, ott Vörös János a maga részéről mindent elkövetett, hogy a németek kívánságait teljesítse. A 7. gyaloghadosztály és az 1. lovashadosztály mozgósítása 1944 május végére illetve június elejére befejeződött. A közben « gyalogsági tábornokká », tehát háromcsillagos tábornokká előlépett v. Greiffenberg mindkét seregtestet a keleti arcvonalon, tehát az országhatáron *kívülre* igényelte. Horthy először hallani sem akart erről. Magyar csapatok csak magyar földet védhetnek! Végülis kompromisszum született: az 1. lovashadosztály június közepén a 2. német hadsereg alárendeltségében a Pripjet-mocsarak vidékére került, ezzel szemben a soproni 7. gyaloghadosztály az 1. magyar hadsereg megerősítésére a Kárpátok előterébe vonult (28).

---

(26) Tilkovszky Loránt: *SS-toborzás Magyarországon*, Budapest 1974, 169. old.

(27) Tilkovszky: *Ez volt a Volksbund*, i.m. 323. old.

(28) Az 1. lovashadosztály a *Magyar Királyi Honvédség* egy elitseregteste volt. A hadosztály három huszár ezreddel, egy páncélos zászlóaljjal, két tüzérosztaggal, egy légelhárító-osztaggal és különböző támogató és kisegítő alakulatokkal rendelkezett. A hadosztály kivonuló létszáma 12.000 fő volt. A tisztikar és a legénység kizárólag magyarokból állt: a Magyarországon élő nemzetiségiek közül senki sem szolgálhatott e seregtestnél.

Vörös János vezérezredesre valóban ráillett a magyar közmondás: új seprű — jól seper! A vezérkari főnök nagy energiával vetette be magát a munkába. Belső, hadseregszervezési kérdésekkel éppúgy foglalkozott, mint csapatszemlékkel vagy a közhonvédek szociális-anyagi problémáinak megjavításával (29). Amit lehetett megtett, hogy a frontra induló honvédek erkölcsi-harci értékét emelje. Újabb hadosztályok mozgósítására azonban nem került sor. Ezt maguk a németek késleltették, részben politikai okokból.

A honvédelmi miniszter, Csatay Lajos vezérezredes az események menetében nem sok vizet zavart. Vörös kezében voltak a dolgok, neki meg Veesenmayer « súgott », aki meglepően jól volt tájékozódva, ami a honvédség belső ügyeit illette. Májusban egy sor tábornokot és ezredest mozdíttatott el helyéről, akik szerinte a « Szombathelyi-klikkhez » tartoztak (30). A nyugdíjba küldött Szombathelyi letartóztatását is fontolóra vették a németek és Csatay helyett, májusban Veesenmayer azt latolgatta, hogy a miniszterelnök-helyettes nagylaki Rátz Jenő szk. vezérezredesből « csinál » új honvédelmi minisztert (31).

A « hadköteles » zsidók fokozottabb kihasználására is történtek intézkedések. Veesenmayer áprilisban, amikor a vidéki zsidók összeköltöztetése (ghettosítása) megkezdődött, 50.000 munkaszolgálatost igényelt a Honvédelmi Minisztériumtól. Ezek később Magyarországon kívül kerültek felhasználásra. A német nagykövet azt is kívánta, hogy az illetékes katonai hatóságok 150.000 főre emeljék a zsidó

---

(29) Így intézkedett a « Szabolcs » hadrend mielőbbi bevezetésére. E szerint csak egy hadseregfőparancsnokság és négy nagy hadtestparancsnokság maradna.

(30) Veesenmayer birodalmi megbízott jelentése Ribbentrop külügyminiszterhez, Budapest 1944. május 13. Közli: Ránki György-Pamlényi Ervin-Tilkovszky Loránt: *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944*, Budapest 1968, 846. old.

(31) Rátz Jenő 1936-1938 között a Honvéd Vezérkar Főnöke volt. 1938. november 15.-én egyrészt a hadsereget ért kritika, másrészt Werth Henrik tábornokkal való személyes ellentéte miatt mondott le. 1938-1944-ig a Magyar Megújulás Pártja (Imrédy-párt) országgyűlési képviselője. Akik őt katonai vonatkozásban ismerték, szakmai tudását nagyra tartották. Hennyey Gusztáv szk. vezérezredes pld. 1975. július 10.-i levelében így írt Rátzról: « Jól ismertem őt. Ő sem náci, sem nyilas nem volt, hanem erősen jobboldali beállítottságú. Kitűnően képzett katona volt. De ő is azon vezető emberek közé tartozott, akik teljes egészében a németekre tettek... ».

munkaszolgálatosok számát. Megkezdődött tehát a 18-tól 48 éves korig a zsidó vagy zsidónak számító férfiak behívása. Miközben legtöbbjük családját májusban és júniusban Magyarországról már deportálták, a munkaszolgálatosokat zárt kötelékekben az ország különböző területein hadimunkára fogták. A német megszállás előtti 210 munkaszolgálatos század 1944 nyarára 575-re duzzadt fel (32).

Írnunk kell itt a magyarországi bombázásokról is.

A krónikások feljegyezték, hogy 1944 április 3.-tól szeptember 30.-ig az ország területét tizenkilenc nagyerejű légitámadás érte (33). Főleg Budapest, Miskolc, Szolnok, Székesfehérvár és Győr sínylette meg ezt az eddig Magyarországon ismeretlen jellegű légiháborút. A bombázó kötelékek angolok és amerikaiak voltak. Hadicélpontokat — katonai berendezéseket, vasuti csomópontokat, ipartelepeket — támadtak elsősorban, de bombáztak lakónegyedeket is. Ez főleg a vidéki lakosságot sújtotta és nem egy helyen morális krizist idézett elő. A pusztulás láttán a helyiek dühe és gyűlölete a kényszerleszállást végző, vagy magukat az égő gépből ejtőernyővel mentő angol és amerikai pilóták ellen irányult. Tudunk esetekről, amikor a csendőröknek vagy honvédségi járőröknek kellett lincsre kész tömeg kezei közül a nyugati légierő gépevesztett tagjait kimenteni (34).

A Magyar Királyi Légierők alaposan kivették részüket az elhárító harcokból. A legemlékezetesebb légiharc Szolnok térségében június 2.-án zajlott le. Ekkor a magyar vadászok, nem könnyű körülmények között, 3 Liberator nehézbombázót, 1 « repülőerődöt » és 3 Mustang vadászrepülőt semmisítettek meg — négy saját gép veszteséggel (35). E felettébb elismerendő légigyőzelem még napjainkban is politikai töltetű hullámverést okozott. Így egy, a budapesti napilap

---

(32) Randolph L. Braham: *The Hungarian labor service system 1939-1945*, New York 1977, 63. old.

(33) Lásd *Lobogó*, Budapest, 1979. május 10. A magyarországi légiharcok története külön monográfiában még nincs feldolgozva. Tudtunkkal eddig csak egyetlen tanulmány foglalkozott ezzel a témával: Borus József: « A szolnoki pályaudvar bombázása 1944. június 2.-án ». Közli: *Jászkunság*, Szolnok, 1980. március, 73-80. old.

(34) A légitámadások által Magyarországon összesen 6 500 ember halt meg. *Lobogó*, Budapest, 1979. május 10.

(35) Sárhidai Gyula: « A legnagyobb légicsata Magyarország felett ». Közli: *Magyar Nemzet*, Budapest, 1981. július 7. (Egyébként ebben a légicsatában 600 amerikai gép vett részt, amelyek közül a német és magyar légielhárítás összesen 90 gépet lőtt le. Az amerikaiak ezen a napon 720 embert vesztettek!).

hasábjain 1981-ben megjelent történelmi emlékeztető cikk éles politikai polémiával végződött (36).

A nyugtalan és nem kevés rémhírrel terhelt országban közben lassan-lassan szervezkedni kezdett egy németellenes ellenállási mozgalom. Tagjai jórészt a polgári liberális pártok szabadlábon maradt és álnéven bujkáló vezetői közül kerültek ki, akikhez csatlakoztak a keresztény világnézetű legitimista és konzervatív, majd mindinkább keresztény demokrata gondolkodású csoportosulások vezetői. Szociáldemokraták is voltak soraikban, és a népi, paraszti mozgalom tagjai. Sőt, néhány kommunista értelmiségi is, akiket egy nemzeti összefogás jegyében, a polgári vezetők baráti, vagy « jóismerős » alapon vettek fel a május közepén létrehozott ellenállási «csúcsszervezetbe», a «Magyar Frontba» (37). A német megszállás ténye valamennyiüket (a kommunistákat *is*) meglepte és cselekvőképességüket hetekre megbénította. A polgári ellenállók eddig magukat amolyan « alkotmányos ellenzéknek » tartották, akik oppozíciós tevékenységüket törvényes keretek között fejthették ki. A német megszállás most valamennyiüket új helyzet elé állította. Mi a teendő? Tanácstalanságuknál talán még gyakorlatlanságuk volt nagyobb. Tudták, érezték, hogy a haza becsülete, és érdekében tenniük kell « valamit », — de sem titkos nyomdával, sem fegyverekkel vagy egyéb, az illegális munkához feltétlen szükséges dolgokkal nem rendelkeztek. Ezenkívül — tömegekkel sem! Nyomasztó volt észlelniük, hogy a szélsőjobboldali propaganda mennyire bűvkörébe vonta a közvéleményt. És a munkásság? — sem a szociáldemokraták, sem — még kevésbé — a kommunisták « hívó szavára » nem mozdult (38). Történelmi tény, hogy 1944. március 19.-e után Magyarországon sehol politikai jellegű sztrájkra vagy munkástüntetésre nem került sor. Pedig a németek egy ilyenfajta megmozdulástól tartottak a legjobban...

---

(36) Lásd Tatár Imre cikkét a *Magyar Nemzet*, Budapest, 1981 július 11.-i számában.

(37) A « Magyar Front » egyik főszervezője a Nemzeti Parasztpárt későbbi főtitkára, Kovács Imre volt. Így elsősorban az ő visszaemlékezéseit idézzük, a *Magyarország megszállása* c. könyvet, amely 1979-ben Torontoban került kiadásra. Hazai történeti monográfia Pintér István műve, *Magyar antifasizmus és ellenállás* (Budapest 1975), amely azonban a témát a kommunista párt szemszögéből tárgyalja.

(38) 1944. március második felében és áprilisban a Békepárt (a kommunista párt) több röplapban és kiáltványban szólította fel a munkásságot és a parasztságot az aktív ellenállásra, — minden kézzelfogható eredmény nélkül. Részleteiben lásd Fehér Lajos: *Így történt*, Budapest 1979, 323-330. old. Itt a röplapok szövegét is közli.

Dr. Alfred Trenkertől, a budapesti német *Sicherheitsdienst* egykori vezetőjétől tudjuk, hogy a szervezett polgári illetve munkás-ellenállás hiánya kezdetben magukat a németeket is meglepte. « Úgylátszik ezek a magyarok még egy ellenállási szervezetet sem tudnak létrehozni! » dohogtak egymásközt Trenkerék. És április közepén megszületett tervük: ők, a német biztonsági rendőrség, ők szerveznek egy fiktív magyar ellenállási központot, amelyhez csatlakozhatnak mindazok, akik elégedetlenek a rezsimmel és valamit tenni akarnak. Ilyen módón könnyű lesz aztán az összegyűlt lázadókat lefülelni (39)! Az ötlet azonban ötlet maradt. Hain Péter, a magyar Államrendőrség politikai osztályának új főnöke megnyugtatta Trenkert és felettesét, dr. Hans Geschke SS-Standartenführer rendőrezredest, hogy magyar ellenállók nem léteznek. Ő jól ismeri a « terepet ». Semmi értelmét sem látja a cseles konspirációnak. « Higyjék el a kamerádok, nincs ma olyan becsületes magyar ember, aki ne lenne megelégedve az új helyzettel! » És ami a kevésszámú kommunistát illeti, azoknak tevékenységéről ő, Hain Péter, pontosan informálva van. Megbízható besugók vannak közöttük... (40).

Mindezek ellenére a « Magyar Front » május közepén egy budai polgár lakásában hivatalosan is megalakult (41). Vezetőségük egyelőre erejük felmérésével volt elfoglalva. Egy fegyveres harc kirobbantására még a kommunisták sem gondoltak. Polgári társaikkal egyetemben inkább felhívások fogalmazásán bajlódtak és nem emeltek kifogást az ellen, hogy demokrata társaik elsősorban Horthyhoz keresték a kapcsolatok kialakításának útját. A « Magyar Front » vezetői remélték, hogy a kormányzó is mihamarabb magához tér passzivitásából és kezébe veszi az ügyek intézését. A honvédség céljainak befolyásolására egyik vezetőségi tag sem gondolt. Tudták, hogy a tábornokok és a tisztikar nagy része a *jobboldal* táborába tartozik. Maguk a kommunisták is ez egyszer osztották e véleményt.

Egy hazai hadtörténész 1980-ban írt tanulmányában ezt így fogalmazta meg: « Sajnos, a katonaság felé folyó meggyőző munkában... a (kommunista) pártnak sem voltak tapasztalatai. Ezen

---

(39) Dr. Alfred Trenker közlése a szerzővel, München 1978 május 22.

(40) Dr. Alfred Trenker Hain Péterről, akivel mint írja, az együttműködés kitűnő volt. Egyébként is: « Kommunisták által elkövetett szabotázs július végéig, amíg Budapesten voltam, kevés volt és ami volt, az is lényegtelen! » Levél Gosztonyi Péterhez 1978. június 20. Hadd említsük itt meg azért, hogy Geschke nem Hain Péter miatt ejtette az ellenállási mozgalommal kapcsolatos tervét. Felettese, Kaltenbrunner intette őt le április végén azzal, hogy hagyja, intézzék a magyarok — ez esetben Hain Péter — saját ügyeiket.

(41) Kovács, i.m. 55. old.

a területen korábban alig folyt (propaganda) munka: a párt befolyása a hadsereg felé még az átlagosnál is jóval gyengébb volt. Hiányoztak azok a transzmissziók is, amelyek a párt szavát a laktanyák felé közvetíthették volna... » (42).

Ezekután elhihető és még nagyzolásnak sem vehető Edmund Veesenmayer egyik ama háború utáni nyilatkozata, miszerint ő Budapest utcáin 1944-ben testőr nélkül is teljes biztonságban mozgott. « Egy nap Jugoszláviában veszélyesebb volt, mint egy év Magyarországon! » (43).

Honvédek — csendőrök ellen?

Júniusban döntő súlyú katonai és politikai eseményekre került sor Európában. Franciaországban, Normandiában június 6.-án megtörtént a nyugati nagyhatalmak partraszállása. A brit, amerikai és francia csapatok megvetették a lábukat a kontinensen. Valóság lett a « második front ». Június 12.-ig a szövetségesek több mint 320.000 katonát tudhattak a normandiai hídfőkben. Két hét múlva már 850.000-en voltak. A németek minden kísérlete az inváziós hadsereg tengerbe szorítására kudarcba torkollott. Rommel tábornagy, megfelelő erők hiányában, kénytelen volt csapatait a *védelemre* átcsoportosítani. Most már csak idő kérdése volt, hogy mikor lendülnek offenzivába a nyugati csapatok...

A keleti arcvonal viszonylagos nyugalma is múlóban volt. Északon a Vörös Hadsereg június 6. és 15. között több helyen áttörte a finnek védővonalát, sőt nagyarányú visszavonulásra kényszerítette Mannerheim tábornagy csapatait. Helsinkiben, a felelős államférfiak, fontolóra vették egy szovjet különbéke ügyét. Ugyanilyen célból júniusban tárgyalások kezdődtek Stockholmban Antonescu marsall és a szovjet képviselők között. Románia, megfelelő feltételek mellett, késznek mutatkozott hátat fordítani a német szövetségnek.

A németek számára a legnagyobb csapást azonban a június 22.-i hadszíntéri események okozták. Ezen a napon a Vörös Hadsereg *négy* hadseregcsoportja, 181 hadosztály, összpontosított támadást intézett Bjelorussziában a német « Közép » hadseregcsoport ellen. Egy hét leforgása alatt

---

(42) Dr. Gazsi József: *A magyar antifasiszta ellenállási mozgalom és a hadsereg*, Budapest, különnyomat.

(43) C. A. Macartney: *October Fifteenth: A History of Modern Hungary*, Edinburgh 1956, II. kötet, 444. old. jegyzet.

több mint 200 kilométerrel tolta nyugat felé a Wehrmachtot. A németek hadseregcsoportja szinte teljesen megsemmisült. 28 hadosztályt, több mint 330.000 embert őrölt fel a Vörös Hadsereg! A németeket itt ért csapás túltett a sztalingrádi veresége n. Szinte a csodával határos, hogy július közepéig sikerült a Wehrmachtnak lengyel földön és Kelet-Poroszország határában egy újabb, összefüggő védővonalat alkotni.

És Magyarország?

A magyar közvélemény sem a finn, sem a román titkos tárgyalásokról nem értesült. A németeket ért bjelorussziai vereséget és az óriási veszteségeket még honvédségi körökben sem ismerték. Az invázió tényét és a nyugati csapatok partraszállását a német propaganda szemével nézték. Hittek Hitlernek, aki bejelentette: ő szinte örül annak, hogy az angolok és amerikaiak partraszálltak! Így legalább megvan a lehetősége annak, hogy nyílt csatában szétzúzza ellenfeleit és ezzel a háború menetét lerövidítse (44).

Veesenmayer Berlinnek szóló jelentése szerint június 15.-ig 340.000 zsidót szállítottak ki az országból. Most már csak a fővárostól nyugatra eső területek « zsidótlanítása » következett, amelyet a hó végéig be is fejeztek (45). A Budapesten maradt zsidókat, mintegy 200.000-et, a németek az illetékes magyar karhatalmi szervek segítségével egy úgynevezett « villámakció » keretében, július első felében készültek deportálni. Az akcióra katonai alapossággal készültek fel. Mivel a budapesti rendőrséget Baky László belügyi államtitkár nem tartotta e feladat szempontjából megbízhatónak, július elejére a fővárosba rendelték az ungvári, a galántai és a nagyváradi csendőrtanzászlóaljakat, valamint pár egyéb tanszázadot. A zászlóavatás ürügyével beérkező csendőralakulatokat, összesen 2.000 embert, a különböző budapesti laktanyákban helyezték el (46).

Sztójay Döme mindezekhez csak asszisztált. Őt amúgyis számtalan gond nyomta. A különböző árnyalatú jobboldali és szélsőjobboldali pártok egyre élesebben hadakoztak egymás ellen. A személyi torzsalkodások napirenden voltak. A miniszterelnököt az elmúlt hónapok eseményei — láthatóan — megviselték. Június 7.-én, amikor Vörös vezérezredessel együtt Hitlerrel tágyalt, az alig 61 éves kormányfő beteges

---

(44) *Völkischer Beobachter*, Berlin, 1944. június 8.

(45) Közli Ránki-Pamlényi-Tilkovszky-Juhász i.m. 867 old.

(46) Lásd: *Bajtársi levél* (A M. Kir. Csendőr Bajtársi Közösség Központi tájékoztatója), Calgary, 1980. október 31., 48. old.

és megtört mivoltja ott is többeknek feltünt (47). Június közepe óta a kormányzóhoz való viszonya is feszült lett. Horthy, passzivitásából magához térve, a miniszterelnök eddigi ténykedését több vonatkozásban kifogásolta. Elsősorban a lengyel internáltak németeknek való kiszolgáltatását és a zsidókkal való brutális bánásmódot vetette Sztójay szemére. Július elején a budai Várban, a kormányzó családjában már « közkézen » forgott az úgynevezett « Auschwitzi jegyzőkönyv », amelyből vitathatlanul kiderült: *hazudnak* a németek. A zsidókat nem dolgozni, hanem fizikai kiirtás céljából viszik ki Németországba (48).

Előzően júniusban az egyházak vezetői már tiltakoztak Horthynál a deportációk ellen. A hó végén pedig a svéd király, az Egyesült Államok elnöke és a pápai nuncius vette védelmébe a magyar zsidókat. De ekkorra már döntött Horthy. A június 26.-i koronatanácson kereken megmondotta a miniszteréknek: a deportációk azonnal leállítandók. Több zsidót nem enged kivinni az országból (49).

A csendőrzászlóaljak Budapestre való érkezése Horthyt azonnali ellenakció megindítására késztette. A kormányzóságon keresztül, Lázár Károly testőr-altábornagy közvetítésével (és Vörös János kikerülésével) mozgósíttatta az esztergomi és egyéb Budapest környékén levő táborokban kihelyezett egységeit az 1. páncélos hadosztálynak. Annak ideiglenesen megbízott parancsnokát, Koszorus Ferenc vk.-ezredest július 5.-én este a Várban maga Horthy tájékoztatta.

> « Közölte velem, hogy a beérkezett jelentések szerint a puccsot Bakyék július 6.-ra tervezik. Szóbelileg azt a parancsot adta nekem, hogy a páncéloshadosztály általam készenlétbe helyezett részeivel akadályozzam meg a puccsot (50). Baky zászlóaljait, ha kell, akár erőszak árán is, távolítsam el Budapestről! E parancs átvétele után azt kértem a Kormányzó Úrtól, hogy ha kenyértörésre kerülne a dolog, Bakyt elfogathassam és mint idegen érdekeket szolgáló esküszegőt, nyilvánosan megszégyeníthessem. Ezt azonban a Kormányzó Úr nem engedte meg... » (51).

---

(47) Nicolaus v. Below közlése a szerzővel (1980).

(48) Szenes Sándor: « Az auschwitzi Jegyzőkönyv ». Közli: *Valóság*, 1983/10. 75 kk. old. Továbbá Mrs. Ilona Bowden (özv. Horthy Istvánné) közlése a szerzővel, Cascais 1981.

(49) Az 1944. évi koronatanácsi és minisztertanácsi jegyzőkönyvek, érthetetlenül, még a mai napig, az Országos Levéltár zárt anyagát képezik. Azokba betekintést történészek csak külön miniszteri engedéllyel nyerhetnek. Így mi is csak közvetve hivatkozhatunk a június 26.-i koronatanács eseményeire, úgy, ahogy ezeket a fentebb idézett Ránki-Pamlényi-Tilkovszky-Juhász féle mű a 872. oldalon közli.

(50) « Puccs »: a kormányzó parancsa ellenére történő deportációt.

(51) Koszorus Ferenc vk.-ezredes: *Az első náci puccskísérlet*

Koszorus július 6.-án hajnali 6 órakor akcióba lépett. A beérkezett csapatokkal Óbuda magasságában lezáratta Budapest nyugati « kapuit ». Ezután egy tisztjárőrt küldött Baky Lászlóhoz, felszólítván őt, hogy a kormányzó parancsa értelmében 24 órán belül távolítsa el Budapestről a csendőröket. Elvonulásukat a páncélos honvédek ellenőrzik. Amennyiben vonakodna ezt megtenni, a csapatok készen állnak, hogy az ultimátumnak erőszakkal szerezzenek érvényt! A járőr (későbbi) jelentése szerint a honvédezredes felszólítása Baky szállásán nem kevés izgalmat váltott ki. A belügyi államtitkár, egyébként ny. csendőr-őrnagy, különböző helyekre telefonált, küldöncöket menesztett. Segítséget, támogatást azonban sem a németektől, sem egyéb vonalon nem kapott. Koszorus: « 9 órakor Baky azt mondotta a járőrparancsnoknak, jelentheti nekem, teljesíteni fogja az ultimátumot! » Így is történt. A páncélos hadosztály ellenőrzése mellett július 7.-én a csendőrzászlóaljak elhagyták a fővárost. A budapesti zsidók deportációjára nem került sor (52). Sőt: Baky politikai pályafutása is végetért. A következő hetekben mind őt, mind pedig hasonló gondolkodású társát, Endre Lászlót, a másik belügyi államtitkárt, a kormányzó eltávolította a Sztójay-kormányból.

E politikai közjáték még ma sem teljesen tisztázott. Az emigrációban élő volt csendőrtisztek tagadják, hogy a csendőrzászlóaljakat Baky a budapesti zsidók puccs-szerű deportációjához rendelte fel Budapestre. Rektor Béla egyetemi tanár, Clevelandban 1980-ban egy figyelemreméltó könyvet írt a *Magyar Királyi Csendőrségről*. A csendőrakcióról nála a következőket olvashatjuk: « Az eseményekben személyesen résztvevő két csendőrtiszt egymással megegyező véleménye szerint az eset félreértésből származott. Az összpontosításban ugyanis az ungvári csendőrtanzászlóalj is résztvett. Ennek parancsnokát négy héttel a történtek előtt nevezték ki ezredesnek. Baky államtitkár, akinek ekkor két eladó lánya volt, meghívta Pesten tartózkodó rokonát, az új ezredest, beosztott tisztjeit és még néhány családot dísztéri lakásába családi vacsorára. Hajnali háromig volt együtt a társaság. Politikáról, zsidó deportációról vagy puccsról nem esett szó. Egy szenzációt hajhászó nyomozó azonban összeesküvésként jelentette feljebbvalóinak az ezredesi előléptetés családias vacsora keretében történt megünneplését. » (53) — véleményünk szerint az

---

meghiúsítása Budapesten, 1944. július 7.-én. Kézirat. Másolat a szerző birtokában (5. és 6. old.).

(52) Lásd részleteiben Randolph L. Braham: *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary*, New York 1981, II. kötet 762. és köv. old.

(53) Dr. Rektor Béla: *A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története*, Cleveland 1980, 260. old.

események ilyenfajta, naiv magyarázata nehezen hihető. Tény, hogy a csendőrök budapesti felvonultatása Baky László utasítására történt, Vörös János jóváhagyásával. A vezérezredes a későbbiekben igyekezett eltussolni a dolgokat. Ahogy más magasrangú katonai személyiségek is, pld. a budapesti hadtestparancsnok, Aggteleky Béla altábornagy is, azon volt, hogy az esztergomi páncélos honvédeket mielőbb eltávolítsa Budapest területéről (54).

Koszorus vk.-ezredes erélyes és gyors fellépése a budapesti zsidók elhurcolásának megakadályozásán kívül mást is bizonyított. Még pedig azt, hogy kellő felkészüléssel és megfelelő, a kormányzóhoz tüzön-vizen keresztül hű tisztekkel, Horthy eredményesen felkészülhetett volna a magyarországi helyzet tisztázására, — úgy, ahogy azt ő elképzelte. De szándékát a honvédség legfelsőbb helyein, elsősorban a hadsereg «agyközpontjában», a vezérkari főnökségen, csöndben, feltűnés nélkül szabotálták. Példázza ezt az 1. magyar páncéloshadosztály esete is, amelyet a VKF.-ség — épp budapesti fellépése miatt — július közepén Esztergomból sietve a Dráva mellé rendelt « folyammegfigyelési » feladattal. Hivatalosan ez a déli határok szükségessége miatt történt.

Az 1. magyar hadsereg veresége és visszavonulása

Irtuk az előzőkben, hogy a június 22.-i nagy szovjet támadás a német « Közép » hadseregcsoportot szinte teljesen megsemmisítette. A bekerítésből magukat menteni tudó német csapatok roncsai radikális visszavonulásra kényszerültek. Az új arcvonal kialakításához friss hadosztályokra volt szükség. Központi tartalékok híján, Hitler a keleti arcvonal « nyugodtabb » frontszakaszairól vezényeltetett át csapatokat. Így az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoportnak is számos hadosztályt kellett leadni. Ezek az intézkedések az 1. magyar hadsereget érzékenyen érintették. Július 15.-ig nemcsak két páncélos hadosztállyal csökkent védereje, de a következő napokban újabb seregtesteket irányítottak el körzetéből (55). Ezekután a magyar arcvonal mögött tartalékként csak a (feltöltés alatt lévő) 2. magyar páncéloshadosztály, illetve a VI. hadtestnél egy harcértéket alig képviselő tartalékhadosztály maradt. Mintha az 1943 január elején kialakult doni helyzet kísértett volna ismét!

Vörös vezérezredes látta a közeledő veszélyt. Július 19.-én sürgős beadvánnyal fordult v. Greiffenberg gyalogsági

---

(54) Lásd Koszorus i.m. 6. old. és Vörös Napló i.m. 658. old.
(55) Dr. Csima, i.m. 223. és 224. old.

tábornokhoz. Hivatkozva a németekre káros harci helyzetre Lembergnél és arra, hogy az 1. hadsereg balszárnyának a Kárpátok felé való visszavonulási útja már most veszélybe került, sürgős tartalékokat igényelt a német főparancsnokságtól. Nem német csapatokat kért. A Brest-Litowsknál harcban álló II. tartalék hadtestnek és az 1. lovas hadosztálynak az 1. hadsereghez való sürgős átirányítását kérte. Ezekkel akarta az Északi-Kárpátok átjáróit biztosítani. Hiszen, ha azok egy gyors szovjet előretörés következtében elvesznek, a Vörös Hadsereg előtt nyitva áll az út Magyarország felé! A beadványra a válasz egy hét múlva érkezett meg. Keitel tábornagy Vörös óhaját elutasította. Sőt: intette a magyar vezérkari főnököt, követelje meg ő is az 1. hadseregtől, hogy állásait « az utolsó emberig » védje. Ami meg az erősítést illeti: vannak még Magyarországon fegyverek! Ebből szereljék fel a mozgósított 6., 10., és 13. hadosztályokat, illetve alakítsanak belőlük « gyorsan » harccsoportokat és ezeket bocsássák az 1. hadsereg rendelkezésére (56).

Amikor Vörös ezt a levelet kézhez kapta, július 28.-án, az 1. magyar hadsereg eddigi történetének legnehezebb napjait élte. Mi történt?

Július 13.-án Ivan Sz. Konyev tábornagy irányítása alatt az 1. Ukrán Front nem kevesebb mint 84 hadosztállyal és 2.206 páncélossal és rohamlöveggel, hatalmas támadást intézett az « Észak-Ukrajna » hadseregcsoport ellen. A Tarnopol-Brodi ellen vezetett offenziva napok alatt áttörte az 1. és 3. német páncélos-hadseregek csatlakozási szárnyát. Több tízezer német került katlanba, miközben Ribalko tábornok páncélosai Lembergig hatoltak előre. A város birtokáért napokig kemény harcok folytak. Végülis a németek visszavonultak.

Július 21.-ig az 1. magyar hadsereg arcvonalán aránylag nyugalom honolt. Konyev hadműveleti tervei alapján a szovjet csapatok július 22.-én a VII. magyar hadtest védelmi sávjában indították meg támadásukat. Ottyniánál már az első nap 8 kilometer mélységben benyomták a 7. hadosztály védelmi vonalát (57). Konyev célja, az 1. Ukrán Front bal-

---

(56) Keitel levele megtalálható a Vörös Napló függelékében, külön okmányként.

(57) A soproni 7. gyalogos hadosztály június végén került az 1. hadsereghez. Kezdetben a VII. hadtest tartalékát képezte. Július 7.-én a hadosztályt új, német fegyverekkel szerelték fel. A leadott fegyvereket hazaszállították. Az új fegyverekkel való kiképzés igen vontatottan haladt: sem lőszer, sem kiképző személyzet nem volt kellő számban. Július 13.-án a 7. hadosztálynak fel kellett váltani a

szárnyán elhelyezkedő hadseregekkel az volt, hogy azok mélyítsék el Drogubics irányában eddigi támadásaikat és zúzzák szét az 1. német páncélos hadsereget az 1. magyar hadsereggel együtt (58).

Július 23.-án Beregfy intézkedésére a VI. hadtesttől 3 zászlóalj és 5 tüzérüteg érkezett, hogy megerősítse a 7. hadosztály új védővonalát. De a helyzeten már ez sem segített. A szovjet támadás most a 16. hadosztályra, a 7. hadosztály északi szomszédjára is kiterjedt. Az erős tüzérségi és légi támogatással bevezetett offenziva sikeres volt. A támadó erők a 16. hadosztály védővonalát 6 kilométer mélységben áttörték. Sőt: a szovjet csapatok a szomszédos 7. hadosztály *mögé* szivárogva, az amúgyis erősen megzavarodott seregtestnél pánikot idéztek elő. A hadosztály ellenállása, megfelelő fegyverek híján, összeomlott. A hadosztály kettészakadt: északi szárnya a hadosztály erélyes gyalogsági parancsnoka, Deák Ferenc ezredes alatt, dél felé próbált a szovjet páncélosok elől kitérni.

Ezek az események nehéz helyzetbe hozták a 7. hadosztály déli szomszédját, a 25. hadosztályt. Hiába vetette be Nadvorna körzetében július 24.-e reggelén Beregfy a 2. páncéloshadosztályt, hogy az egy északkeleti irányba indítandó ellentámadással a szovjet támadók hátába kerüljön. A mintegy fél hadosztálynyi erőt képviselő páncéloshadosztály nem tudott eredményt elérni (59). *Ezen a napon a szovjet*

« Közép » hadseregcsoporthoz átirányított 68. német hadosztályt. « Ilyen körülmények között ismeretlen fegyverekkel, lőszer és málházó eszközök nélkül foglaltuk el a 68. német hadosztály védőállásait és felkészültünk az orosz támadásra. Amikor ez bekövetkezett, az új német páncéltörő ágyuinkkal még egy lövést sem adhattunk le és a « Raupenschlepper-Ost » féle német vontatókat legénységünk nem tudta kezelni. Teljes volt a fejetlenség. Végre megjött a lőszerpótlás! De nem a várt lőszerrel, hanem tévedésből az előzőekben leadott géppuskákkal. De azokat is lőszer nélkül küldték! A 68. hadosztály tisztjei szerint védőállásuk előtt jól telepített aknamező volt. Magyarázták nekünk, amikor átvettük tőlük a frontszakaszt: ha jön az orosz, csupán ezt, meg ezt a huzalt kell rángatni és... Hát rángatták is szegény bakáink azt a huzalt, mikor jött a támadás, de semmi sem robbant! ». Köves Toronyi Ferenc volt vk.-őrnagy: *Elfelejtett seregtestek* (visszaemlékezések), Englewood, USA 1983, 10. old. (Nevezett a 7. hadosztály anyagi vezérkari tisztje volt.) — Továbbá lásd: Küzdelmeink a Kárpátoktól északra. « A soproni 7. gyalogos hadosztály balsikere Ottyniánál, 1944 júliusában. » Közli: *Hadak Útján*, München 1958, január.

(58) I. Sz. Konyev: *Egy frontparancsnok feljegyzései, 1943-1944*, Budapest 1983, 206. old.

(59) Jolsvai, i.m. 209. old.

offenziva áttöréssé fejlődött és éjjelre a magyar hadseregparancsnokság összeköttetése a VII. hadtesttel megszakadt.

A szovjet támadás súlya a következő időben Nadvorna irányába helyeződött át. Konyev csapatainak egy része Delatynon keresztül a Tatár-hágó felé igyekezett. A 7. hadosztály visszaözönlő katonáit a tisztek — a Szolgálati Szabályzat idevonatkozó rendelkezései szerint — fegyverhasználattal kívánták megállítani. Egyrészt, hogy futásukat megakadályozzák, másrészt hogy a pánik egyéb, még intakt egységeket hatalmába ne kerítsen. A Delatyn körüli harcok a csapatok élelem és lőszer ellátását is rendkívüli módon megnehezítette: az arcvonal mögött húzodó egyetlen utánszállítási vonal — a Delatyn-Körösmezői műút — túlzsufolódott. Itt is vakrémület ütötte fel a fejét.

> Kisbarnaki Farkas Ferenc írja: « Kocsioszlopok keverve gépkocsioszlopokkal és csapatrészekkel, nem törődve a lehetőségekkel, kettős- hármas oszlopokban özönlöttek hátra és sok helyen kibogozhatatlannak látszó tömörüléseket okoztak. Tisztek, fegyverrel a kézben, kísérelték megteremteni a rendet... » (60).

A hadseregparancsnokot is megérinthette valami a pánikból. Beregfy vezérezredes július 25.-én nagy sietve Nadvornán át Tatarovba vonta vissza törzsszállását. Itt, a Kárpátok tövében, a VI. hadtesttől fedezve, nagyobb biztonságban érezte magát. Ekkor már mögötte volt egy telefonbeszélgetés Horthyval, aki emlékeztette őt arra a szóbeli parancsára, amely szerint, ha a csapatoknak a védőállásokból vissza kell vonulniuk — ezt *csak* a magyar határ irányába, a Kárpátok felé tehetik! Még akkor is, ha a németek, akiknek az 1. magyar hadsereg alá van rendelve, másként intézkednek. Beregfynek ez esetben is, csak a magyar érdekeket kell néznie (61).

---

(60) Kisbarnaki Farkas Ferenc i.m. 78. old. Ennek során történt meg, hogy a 7. hadosztály gyalogsági parancsnoka, Deák Ferenc ezredes, az első vonalakból pánikban menekülő 5 honvédet nyilvánosan felakasztatott. Egyébként, hogy a pániknak útját állják, Farkas altábornagy július 28.-án külön parancsban meghatározta, hogy « ... az állásokat az utolsó emberig tartani kell! A védelemre rendelt alakulatok embereiből minden, esetleg írásbeli parancs nélkül hátraszivárgót nyomban, a helyszínen agyon kell lőni! A parancsnokoktól a legkegyetlenebb szigort követelem meg. Ezt az alakulatoknak azonnal ki kell hirdetni! » Közli dr. Csima i.m. 231. old.

(61) Vörös Napló i.m. 708. old. 75. jegyzet. Beregfy később megkapta a Magyar Érdemrend nagykeresztjét — nem annyira hadseregparancsnoki működése miatt, hanem inkább azért, mert végső-

Mivel a vezérezredes július 25.-én saját törzsszállása költözésével volt elfoglalva, a hadihelyzet kritikus alakulása és az áttelepülés miatt, a VII. hadtest kicsúszott a keze közül. A németek azonnal határoztak: a VII. hadtest megmaradt erőit a IX. német hadtesttel együtt ideiglenes jelleggel az 1. német páncélos hadsereg parancsnokának rendelték alá. Beregfynek most már csak a VI. hadtest és a VII. hadtest egy részének visszaözönlő katonái maradtak. Sokat ezekkel sem tudott kezdeni. A szovjet csapatok Nadvornát július 25.-én este elfoglalták. A 2. páncéloshadosztály Bolsov irányába vonult vissza: harckocsijainak zömét üzemanyaghiány miatt vissza kellett hagynia (62). Beregfy a rákövetkező napon törzsszállását már Husztra, tehát a Kárpátokon belülre készült áthelyezni, mivel híre jött, hogy Delatyn is elesett és a szovjet csapatok a « Hunyadi » állásokat is számos helyen átlépték. A Husztra való költözködés közepett történt meg Beregfy leváltása: ez német kívánságra történt, amit Vörös teljesített.

Ideiglenes jelleggel Farkas altábornagy vette át a maradék 1. hadsereg felett a parancsnokságot. Az ő erélyes vezetése mellett július utolsó napjaiban sikerült a kialakult helyzetet konszolidálni.

A 7. hadosztály maradéka Nadvorna területéről északra vezető utakon a Lomnica völgyébe került. A 24. hadosztály a Bisztrica völgyét zárta le, míg a Prut völgyében a sebtiben bevetett 18. tartalék-hadosztály súlyos, de eredményes harcokban biztosította a VI. hadtest középső szakaszának visszavételét (63).

A magyarok szerencséje volt, hogy Konyev tábornagy elsősorban Lemberget és a drogobicsi olajmezőket akarta elfoglalni. Főerői e térségben kerültek alkalmazásra, azaz a Kárpátoktól északra eső területeken. Az 1. Ukrán Front balszárnyán operáló csapatok, a 18. gárda-hadsereg és a 38. hadsereg, megelégedtek a magyar hadsereg arcvonalának áttörésével. Kellemetlenül lepte meg őket a magyarok általuk nem várt, aktív ellenállása. Valószínűleg azt vélték,

---

soron csak Horthy parancsát teljesítette: a megvert 1. hadsereg zömét a Kárpátok felé menekítette.

(62) Dr. Csima i.m. 225. old. Ugyanott olvashatjuk, hogy az épen kezükbe jutott páncélosokat az oroszok Kolomeába vitték, és « diszmenetbe » vonultatták el ezeket a zsákmányoló szovjet alakulat parancsnoka előtt.

(63) Tartalék-hadosztály: kevés tüzérséggel és csak két gyalogezreddel rendelkező seregtest. Körülbelül a volt könnyű hadosztályok harci erejének felel meg.

hogy a március 19.-i, illetve az utána való politikai események, a honvédek harcikedvére negatív módon fognak hatni (64). Jóllehet a Tatár-hágóhoz vezető műút mentén július utolsó napjaiban a Grecsko altábornagy vezette 18. gárda-hadsereg többször próbálkozott előretöréssel, Delatyn és Mikulitzyn között a 25. hadosztály útját állta. Bár voltak itt is nehéz pillanatok, pánik jelenségek, amelyeken csak a seregtest kiváló parancsnoka, Kozma vezérőrnagy és tisztjei, erélyes fellépéssel tudtak úrrá lenni — végsősoron a hadosztály fedezte hosszabb ideig a stratégiailag igen fontos Tatár-hágót, amelyen keresztül augusztus első hetében nemcsak a VI. hadtest, de az északra szorult VII. hadtest több egysége is átléphette, hazafelé tartva, a Kárpátokat (65).

Augusztus első napjaiban egy német hadosztály és a 2. magyar hegyidandár segített a Kárpátok védelmét megerősíteni. És felvonulóban volt egy újabb magyar hadtest, a III. hadtest három hadosztállyal, amelyek első feladatként az uzsoki-, a vereckei és a Tatár-hágó biztosítását kapták.

(Beregfy Károlyt pedig a kormányzó « parancsa hű teljesítéséért » a Magyar Érdemrend Nagykeresztjével tüntette ki).

---

(64) Konyev: « Az ellenség joggal tartott attól, hogy csapataink elérik a Magyar Alföldet, s ezért szívós ellenállást tanusított ». I.m. 208. old.

(65) Szent-Miklóssy István szkv. vk.-őrnagy, a 25. hadosztály volt vezérkari főnöke az eddig még kiadatlan angol nyelvű visszaemlékezéseiben a július 29.-i eseményekről így ír: « Valami történhetett az első vonalakban. Először egyenként, aztán mind többen kimásztak az árkokból és futottak vissza, felénk. Kozma vezérőrnagy, jómagam és több a törzshöz tartozó tiszt, kiugrottunk figyelő állásainkból. Karabéllyal a kezünkben, a harcizajt igyekezve túlkiabálni, harsogtuk: Állj!! Vissza az állásokba! Ott álltam, jól láttam: Kozma tábornok, hadosztály parancsnok, vállához rántotta karabélyát — és lőtt! 3 vagy 4 katona elesett, golyótól találva gurultak le a völgybe. Kozma gyors és határozott fellépése csodát művelt. A visszaözönlők megtorpantak, a honvédek magukhoz tértek és a tisztek erélyes vezényszavára megfordultak. Sőt: engedelmeskedve a felszólításnak elhagyott állásaik felé rohamra indultak! Nem telt bele sok idő, újra kezükben voltak az állások... Félelmünk, hogy a pánikon nem lehet úrrá lenni, megszűnt... ».

X.

Lengyel-magyar barátkozás
Román-magyar háború

Miközben júliusban, a Kárpátok előterében, az 1. magyar hadsereg előkészületei folytak egy várható szovjet offenziva elhárítására, Budapesten, a királyi Várban, Horthy kormányzó kísérletet tett a Sztójay kormány elmozdítására, menesztésére. Nem utolsósorban tanácsadója, a Várba titokban bejáró Bethlen István gróf sugallatára határozta el magát erre a lépésre. Hozzájárult ehhez az a tény is, hogy az elmúlt hetekben erősen megcsappant az országot megszállva tartó német katonák száma. A legtöbb hadosztály már a keleti arcvonalra került. Így csak kevés számú SS-egységek és Gestapo osztagok tartózkodtak az országban.

Horthy vidéki szabadsága idején, július 8.-án magához rendelte Lakatos Géza vezérezredest, akit az új kormány megalakításával kívánt megbízni. Az elképzelés szerint a kormány, mint « hivatalnok-kormány » nem politikai pártok képviselőiből állott volna. A kulcspoziciókat kormányzóhű, megbízható tábornokokkal kívánta betölteni, a szakminisztériumokat adminisztratív államtitkároknak kellett volna vezetniök. Az új kormánynak Janus-arca lett volna. « Kifelé », a németek felé azt bizonyitotta volna, hogy a kritikus hadihelyzet miatt Horthy véget akar vetni a politikai pártok állandó belső torzsalkodásának és a totális háborúba állítás érdekében egyakaratú, kemény kezű kormányt kíván. Belső használatra, « befelé », az új kormány célja Magyarország állami függetlenségének visszaállítása, illetve a háborúból történő kiválás előkészítése volt (1).

A kormányzó számolt a németek — esetleges — ellenvetéseivel. Július 7. és 15.-e között többször tárgyalt Vörös Jánossal. Anélkül, hogy feltárta volna előtte kártyáit, megkérdezte tőle: ha szükséges, fel tudnánk- e fegyveresen lépni a Gestapo és a Waffen-SS ellen? Vörös válasza minden esetben negatív volt. Még július 15.-én is, amikor már Horthy Sztójayt is értesítette, hogy nem tart tovább igényt « szolgálataira », Vörös a kormányzói kihallgatáson, minisztere, Csatay Lajos előtt, határozottan kijelentette: a németek meg-

---

(1) Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam* (Visszaemlékezések), München 1981, 91. old.

támadása Magyarország végét jelentené! « A németeknek még van annyi erejük, hogy itt újból tatárjárást csináljanak » — érvelt. « Ettől eltekintve összeomlana a keleti arcvonal, beözönlene a szovjet haderő, délről a partizánok, tehát csatatérré válnék az egész ország! » Véleménye szerint a honvédség feladata a keleti arcvonal további tartása, vagyis az, hogy Sztálint a Dunamedencétől távol tartsák. « Ezt még jelenlegi európai ellenfeleink, pl. az angolok is megbecsülnék! » — mondotta (2).

Horthy habozott. Lakatost ekkor már visszaküldte vidékre, mert a vezérezredes « ezer-egy » kifogással kitért a miniszterelnöki tisztség elfogadása elől. A kormányzónak tulajdonképpen már ekkor látnia kellett, hogy jelöltje alkalmatlan a neki szánt szerep betöltésére. De nem ejtette Lakatost. Sőt, július 17.-én ismét a Várba rendelte és a politikai babérokra egyáltalán nem áhítozó Lakatosnak *megparancsolta*: álljon készenlétben a miniszterelnöki teendők átvételére. Ettől a tehertől Lakatost azonban (ideiglenesen) Veesenmayer mentette meg. Horthy ugyanis a kormányváltozást a Vörös féle vélemény után, nem kívánta a németek háta mögött végrehajtani. Még július 15.-én magához kérette Veesenmayert és ismertette vele a Sztójay kormánnyal kapcsolatos elhatározását. Az új kormánylistát is közölte. Veesenmayer Berlinből kért utasítást. A német diplomáciai iratokban utána olvasható Ribbentrop véleménye (3). Mi itt csak a lényeget közöljük: Hitler hallani sem akart a kormány megváltoztatásáról! Annál kevésbé, mivel budapesti megbízottja, dr. Edmund Veesenmayer is volt olyan okos, hogy felismerje: a Horthy-féle « hivatalnok-kormány », már személyi összetételében is, tulajdonképpen a Német Birodalom érdekei *ellen* alakulna (4).

Július 18.-án Veesenmayer hivatalosan tudtára adta a kormányzónak, hogy Hitler a Sztójay-kormány ellen irányuló minden eljárásban Magyarország politikájának új irányvonalát meghatározó március 19.-i megállapodás megszegé-

---

(2) « Das private Kriegstagebuch des Chefs des ungarischen Generalstabes vom Jahr 1944 ». Eingeleitet, aus dem Ungarischen übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Peter Gosztony. Közli: *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, Frankfurt am Main, 1970/12. szám 705. és 706. old. A továbbiakban mint *Vörös Napló* idézve.

(3) Lásd Ránki György-Pamlényi Ervin-Tilkovszky Loránt: *A Wilhelmstrasse és Magyarország*. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944, Budapest 1968, 884. old.

(4) Dr. Edmund Veesenmayer közlése a szerzővel, Darmstadt 1969 április.

sét látja. A választ a nagykövet olyan ultimatív hangnemben tolmácsolta, amely Horthyt mélyen sértette. Rezignáltan a lemondás gondolatával folgalkozott. Tanácsadói azonban meggyőzték, hogy ez esetben ennek csak Magyarország látná kárát. Végülis a Várban, úgy határoztak, hogy Sztójay « marad ». Hitlerhez viszont Miklós Béla vezérezredes elviszi Horthy személyes levelét, amely mindazon inditóokokat tartalmazza, amelyek Sztójay további kormányzása ellen szólnak.

A levelet Lakatos fogalmazta meg (5). Horthy javítás nélkül elfogadta. Miklós Béla, a katonai iroda főnöke így július 20.-án útra kelt, hogy körülményes utazás után, Kelet-Poroszországban, a *Wolfsschanze*-nak elnevezett német főhadiszálláson a kormányzói levelet személyesen kézbesítse a címzettnek és az azzal kapcsolatos választ meghallgassa.

Hitler és az 1944-es Magyarország

1944. július 20.-án, mint ismeretes, a német gróf Claus v. Stauffenberg, vk.-ezredes sikertelen merényletet követett el Hitler ellen. Jóllehet külsőleg Hitler nem szenvedett komolyabb sérüléseket, de belül, lelkében fokozódott a gyűlölete mindazok ellen, akiket tervei ádáz vagy « vélt » ellenségének tartott.

Miklós vezérezredest július 21.-én fogadta, a magyarokat gyűlölő Ribbentrop külügyminiszter és Keitel vezértábornagy társaságában. Horthy levelét a helyszínen elolvasta. Indulatát láthatóan alig fékezve, pontról -pontra « széttépte » a kormányzó érveit. Hitler válasza ma már ismeretes. Az elmúlt években magyarul is megjelent. Idézünk belőle, hadd lássuk milyen gondolatok vezették Hitlert 1944 nyarán Magyarországgal kapcsolatban.

> Hitler azzal kezdte, hogy kénytelen Miklóssal közölni: őt, a Führert, világok választják el a kormányzótól! Horthy egyszerűen nincs tisztában azzal, hogy a jelenlegi háború nem olyan konfliktus, mint — mondjuk — Mária Terézia idejében volt. Ezt a háborút nem lehet « előkelő módon » megvívni! « Egész Közép-Európa sorsa forog kockán. Tekintettel szociális bajaira és az országban élő nagyszámú zsidóra, Magyarország a bolsevizmus előretörése esetén mindenestől elveszne... » (6). A továbbiakban még sok olyant mon-

(5) Lakatos i.m. 95. old. A levél szövege megtalálható a Szinai Miklós-Szűcs László által Budapesten 1962-ben kiadott *Horthy Miklós titkos iratai* c. kötet 466. és a köv. old.

(6) *Hitler hatvannyolc tárgyalása*, 1939-1944, Budapest 1983, II. köt. 332. old.

dott, amire egy valamelyest politikai érzékkel rendelkező tábornoknak — Miklós, sajnos nem volt az! — mindenképpen fel kellett volna figyelnie. « Ha Magyarország periférián fekvő állam volna, s ezért Németországnak nem fűződne hozzá érdeke, akkor teljesen közömbösen hagynák őt az országban uralkodó állapotok. Hiszen nem avatkozik ő bele az iraki és afganisztáni helyzetbe sem! Csakhogy Magyarország vonatkozásában más a helyzet. Ha ott katasztrófa következik be, az egyúttal az egész Balkánon katasztrófát jelent. Akkor Németország el lenne vágva Romániától, amely fontos nyersanyagokat, mint mangánt, rezet és ilyesmit szállit. Tehát nem Magyarországot bosszantani állomásoznak német csapatok Magyarországon, hanem azért mert ő, mint az 'Európa-hajó' kormányosa, ameddig a Gondviselés élni engedi, úgy fog cselekedni, ahogy azt lelkiismerete szerint szükségesnek érzi... » (7).

Miklós alig élt ellenvéleménnyel és ezeket is bizony gyengén adta elő. Távozása előtt Hitler megigérte neki, írásban fog válaszolni Horthynak a levelében feltett kérdésekre és javaslataira. (Soha nem válaszolt).

Horthy egyébként hamar napirendre tért a Miklós-féle Hitler látogatás eredménye, illetve eredménytelensége felett. Ő is, meg Hitler is, úgy tettek, mintha kettőjük kapcsolatai továbbra is a legjobbak lennének. A kormányzó megerősítette Sztójay Dömét pozíciójában, miközben bizonyára megnyugvással észlelte, hogy a beteges és fáradékony miniszterelnöknek mennyi baja és gondja van saját kormányán belül (8). Keménynek Horthy ezekben a július végi, augusztus elejei napokban csak három területen mutatkozott: ismételten kísérletet tett a határokon túli magyar csapatok, a II. tartalék-hadtest visszahozatalára. Hajthatatlan maradt a budapesti zsidók deportálásának leállítása terén, és hallani sem akart róla, hogy a Kárpátokba visszavont 1. magyar hadsereg vezérkari főnöke, német javaslatra, egy Wehrmacht ezredes legyen. A leváltott Beregfy Károly vezérezredes helyébe hű emberét, dálnoki Miklós Béla vezérezredest neveztette ki, aki augusztus 3.-án át is vette a parancsnokságot. Vezérkari főnöke a VI. hadtest eddigi vezérkari főnöke, Kéri Kálmán vk.-ezredes lett: egy minden vonatkozásban megbízható, kormányzóhű katona. Az első kísérlet, a Moszkvával való kapcsolat megteremtésére az 1. magyar hadsereg

---

(7) L. m. f. 333. old.

(8) Így 1944. július 19.-én megvált a Sztójay-kormányból Rátz Jenő, « a miniszterelnök helyettesítésével megbízott tárca nélküli miniszter » és 1944. augusztus 7.-én Imrédy Béla, « az ország gazdasági politikájának egységes irányításával megbízott tárca nélküli közgazdasági minisztere ».

parancsnokságán keresztül történt. Augusztus 12.-én kellett volna az ifj. Horthy Miklós által « kiszemelt » küldöttnek, egy volt felvidéki földbirtokosnak, Vorosilov szovjet marsall állítólagos « barátjának », a Kárpátokban frontotváltani, ami azonban a kiválasztott személy gyávasága folytán már a misszió kezdetén meghiúsult (9).

Hitler továbbra sem táplált illuziókat Horthyval kapcsolatban. Július 31.-én Jodl vezérezredessel tárgyalva, kijelentette: ami Délkelet-Európát illeti, ott számára továbbra is Magyarország a neuralgikus pont. Németországnak szinte « létkérdés » a magyar térség uralma; mégpedig politikai, gazdasági és közlekedési vonatkozásban. Utasította Jodlt, a Wehrmacht főparancsnokság vezetési törzsének parancsnokát: tartsa szemét Magyarországon! « Olyan erőkkel kell ott rendelkeznünk, amelyekkel, ha szükséges, Horthy úr államcsínyjét csírájában el lehet fojtani, — vagy ami még jobb, megelőzni! » — mondotta volt a vezérezredesnek (10).

A II. tartalék-hadtest Lengyelországban

A hazai és külföldi hadtörténelmi irodalom kimondottan szegényes a II. tartalék-hadtest működésével kapcsolatban. Valószínűleg azért, mert e sereggtest iratai a háború során elvesztek és így a határokon túli alkalmazásáról alig vannak feljegyzések.

A II. tartalék-hadtest, mint ahogy erről már az előzőkben írtunk, 1944. májusában a megszűnt « Magyar Megszálló Csoport » örökébe lépett. A hadtest kezdetben négy tartalék-hadosztályból, mintegy 50.000 emberből állott és megszálló feladatok ellátására volt kijelölve. Szervezeti vonatkozásban a budapesti Fővezérség intézkedett felette, de a keleti arcvonalon, a lengyel síkságon gyakorlatilag a németek alárendeltségébe került.

1944. májusában és júniusában a hadtest egyik hadosztálya, a 12. gyaloghadosztály, már elsővonalbeli, vagyis frontszolgálatot látott el. A Prypjet mocsaraktól északra fekvő területen védelmi állásban volt. A hadtest másik két hadosztálya Fehér-Oroszországban vasutbiztosítást végzett.

---

(9) Csukásy-Gartner Lajos szk. alezredes, dálnoki Miklós Béla egykori parancsőrtisztjének levélbeli közlése a szerzővel (1970. szeptember).

(10) Közli: « Lagebesprechungen im Führerhauptquartier. Protokollfragmente aus Hitlers militärischen Konferenzen 1942-1945 », München 1963, 249. old.

A június második felében lengyel földre kiérkező 1. lovashadosztályt a német felsőbb parancsnokság először a Prypjet mocsarak vidékén rejtőző partizánok ellen vetette be. A Lukiniec környékén ért érzékeny veszteségek után rövid pihentetés következett, majd újra bevetés, ezuttal a német « Közép » hadseregcsoport első vonalában. Július elején itt, Sluck körzetében, a német Harteneck-féle lovashadtest kötelékében találta a huszárokat a Vörös Hadsereg nagy nyári offenzívája (11). A Vattay Antal altábornagy vezette 1. lovashadosztály frontja részekre szakadt. A huszárezredek zöme csak a legnagyobb erőfeszítések árán tudta elkerülni a bekerítést, illetve a megsemmisülést.

A következő napokban Vattay — az előretörő szovjet csapatoktól szorongatva, a német felettes parancsnokságokkal veszekedve és a partizánoktól háborgatva — igyekezett csapatait az első vonalakból visszavonni (12). A huszárok anabázisát részleteiben eddig senki sem írta meg. Schell Zoltán ezredes, a hadosztály későbbi parancsnoka, visszaemlékezéseiben megjegyzi: « Július 15.-ével lezárult a lengyel síkságon vívott harcaink első hadműveleti szakasza. Alig múlt két hete annak, hogy a hadosztály a timkowicze-klecki ütközetben átesett a tűzkeresztségen, de a megmaradtak úgy érezték, mintha hónapok teltek volna el már azóta. Lovashadosztályunk maroknyi csapattá olvadt össze. Csontvázzá soványodtunk, lerongyolódtunk... » (13).

Július 15.-ével az 1. lovashadosztály, már ami megmaradt belőle, a II. tartalék-hadtest parancsnoksága alárendeltségébe került. Bor Jenő altábornagyot visszarendelték Budapestre. A hadtestparancsnokságot Vattay Antal altábornagy vette át, aki így most (a huszárokkal együtt) négy seregtestért volt felelős (14). Ő is, de a honvédség felső veze-

---

(11) Báró Splényi Géza: *Az utolsó magyar huszárok*, München 1982, 71. old.

(12) Vattay Antal altábornagy visszaemlékezései az 1944/45-ös esztendőkre, kézirat, készült Budapesten 1965-ben. Másolat a szerző birtokában. Idézett munka 11. old.

(13) Schell Zoltán: « A Huszár (lovas) hadosztály hadműveletei az orosz hadszíntéren ». Közli: dálnoki Veress Lajos vezérezredes: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1974, II. kötet, 430. old. Ebben az időben a hadosztály vesztesége Schell ezredes összeállítása alapján sebesültekben, eltüntekben és halottakban 69 tiszt és kb. 3.000 legénységi állományú katona volt. A hadosztály nehézfegyvereinek mintegy 75 %-át elvesztette.

(14) Az 5. tart.-hadosztály, a 12. tart.-hadosztály, a 23. tart.-hadosztály és az 1. lovashadosztály.

tése is azon volt, hogy a hadtest minél előbb visszakerüljön Magyarországra. Vörös János vezérezredes és Vattay altábornagy — ki-ki a maga helyén — azzal érvelt: a Kárpátok megerősítése kívánja a hadtest hazahozatalát.

Ebben az időben a 12. hadosztályon kívül már az 5. hadosztály is az első vonalban harcolt. A « Közép » hadseregcsoportot ért súlyos veszteségek után a német felső vezetés a lengyel földön található minden elérhető alakulatot bevetett a fronton. Az ő feladatuk volt a hátországból várt friss erők beérkezéséig a szovjet csapatok előretörését hátráltatni. Így július végén az 1. lovashadosztály és a 23. hadosztály is kénytelen volt a Bug menti ütközetekben résztvenni, ha csak pár napig is, mivel ezután maguk a németek is belátták, hogy a kivérzett és gyatra, hiányos fegyverzetű honvédcsapatok alkalmatlanok a reájuk bízott feladatok elvégzésére (15). Így a II. tartalék-hadtest alakulatait augusztus első hetében fokozatosan Varsó térségébe és a Visztula környékére vonták vissza.

Augusztus 2.-án kitört Varsóban az *Armija Krajowa* a lengyel nemzeti « honi-hadsereg » felkelése, amely napok alatt erőddé tette a lengyel fővárost. A németek, csapatok híján, innen-onnan összevont egységekkel kísérelték meg a város visszafoglalását. Két magyar hadosztályt is be akartak vetni Varsó ellen. De Vattay altábornagy felettes parancsnokának, Nicolaus v. Vormann páncélos tábornoknak megmagyarázta: a magyarokat évszázados barátság köti a lengyelekhez. Magyar honvéd nem fog fegyvert lengyel emberre! A német tábornok elfogadta az indokot azonban óvintézkedést foganatosított. Egyben arra az esetre is, ha a magyarok esetleg maguk is csatlakoznának a felkelőkhöz... (16).

Ilyesmire azonban nem került a sor. Történtek ugyan kapcsolatfelvételek a varsói lengyel parancsnokság és a II. tartalék-hadtest parancsnoksága között, de ezek legfeljebb azt eredményezték, hogy az *Armija Krajowa* futárai a magyar csapatokon keresztül közösen kijelölt « folyosókon »

---

(15) A II. tartalék-hadtesthez beosztott német összekötő-törzs parancsnokának jelentését idézi Olchvári István: « A magyar megszálló erők teljesítményei » c. tanulmányában (« A II. tartalék-hadtest a nagy személyi veszteségek, a mélyponton levő hangulat, igen gyenge fegyverzet és a gépjárművek elégtelensége folytán arcvonalbeli bevetésre nem felel meg! »). Közli: dálnoki Veress Lajos i.m. II. kötet 143. old.

(16) Lásd a megfelelő német hadműveleti távmondatot 1944. augusztus 25.-ről. Közli: Harsányi János: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen, Budapest 1966, 388. old.

szabadon közlekedhettek. Augusztus 18.-án Vattay helyett Lengyel Béla vezérőrnagy vette át a II. tartalék-hadtest felett a parancsnokságot. Ő 1934 és 1939 között katonai attasé volt Varsóban, azonkívül közismerten lengyelbarát. Tadeusz Bor-Komorowski tábornokot, a varsói felkelők parancsnokát is ismerte. Augusztus második felében újabb kapcsolatfelvételre került a sor a lengyelek és magyarok között. A Cambridgeben élő Gömöri György ezekről a tárgyalásokról és azok (sajnos soványka) eredményeiről 1974-ben a müncheni Új Látóhatár oldalain igen részletesen beszámolt (17). A lengyelek nemcsak utánpótlási és fegyver-segítséget szerettek volna a magyaroktól kapni, de felajánlották azt is, hogy egy átállás esetén, a magyarok az *Armija Krajowa* keretein belül egy önálló légiót alkothatnának. Bor-Komorowski ez esetben az átállt magyar csapatok szövetségi jogát a nyugati nagyhatalmak előtt is garantálná!

Lengyel Béla, szeptember 1.-től altábornagy, elvileg, kész lett volna egy ilyen átállást végrehajtani (18). Gyakorlati problémát csak az oroszok jelentettek: vajon, ha a Vörös Hadsereg eléri Varsót, a magyar « önkéntes légiónak » az antikommunista *Armija Krajowa* kötelékében mi lesz a sorsa? Bor-Komorowski kiküldötte, egy ezredes, megigérte, időben tisztázzák Moszkvával ezt a kérdést. Lengyel viszont nem csinált titkot abból, hogy ő és hadteste nem kívánja magát Budapesttől függetleníteni. A kormányzó és a magyar vezérkari főnök megkérdezése nélkül nem dönthet az átállásról!

Hosszú lenne itt elmondani a további megbeszélések, táviratváltások, a magyar rész töprengéseinek történetét. Gömöri György említett tanulmánya mindezekről részletesen beszámol. Szeptember elején a németek megkezdték a II. tartalék-hadtest csapatainak hazaszállítását: valószínűleg szabadulni igyekeztek a számukra Lengyelországban mindinkább megbízhatatlan szövetségestől. Szeptember közepén már csak az 1. lovashadosztály és az 5. gyaloghadosztály állt lengyel földön. Lengyel Béla ekkor már kezében tartotta Vörös vezérezredes parancsát, amely (miként ez várható volt) a felkelőkkel való tárgyalások megszakítását rendelte el. Szeptember második felében az 1. lovashadosztály is megindulhatott haza, Magyarországra. Vele távozott a II. tartalék-hadtest parancsnoksága is, jóllehet az 5. gyaloghadosztályt a németek november végéig visszatartották.

Lengyel altábornagy, saját hatáskörben, az adott katonai és etikai lehetőségeken belül, igyekezett továbbra is az *Armija Krajowán* segíteni. Ha fegyverekkel nem is láthatta

(17) Gömöri György: « Magyar-lengyel tárgyalások a varsói felkelés megsegitésére ». Közli: *Új Látóhatár*, München 1974/2. szám.

(18) Lásd Gömörinek adott nyilatkozatát, i.m. 155. old.

el a felkelőket, de orvossággal, élelemmel és kötszerrel mindvégig támogatta a harcolókat, s azzal is, hogy a hazafiak futárjai a magyar vonalakon át veszélytelenül közlekedhettek. Tudjuk, mindez rokonszenves gesztusnál nem volt több, de e csekélységért is hálásak voltak a felkelők és a lengyel hadtörténelmi irodalom rokonszenvvel említi a « magyar segítséget » (19).

Az 1. magyar hadsereg újjászervezése

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes 1944. augusztus 3.-án Huszton átvette kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagytól az 1. hadsereg parancsnokságát. A VII. hadtest ekkor már újra magyar alárendeltségben harcolt, míg a VI. hadtest a « Hunyadi » vonalban csak rövid ideig tudott megkapaszkodni és figyelmét, illetve erejét (helyesen) a Tatárhágó védelmére összpontosította.

A új, és az orosz frontot már megjárt hadseregparancsnok fő gondja az Északkeleti Kárpátokba fokozatosan visszahúzódó csapatok újjászervezése, védelmi képességeiknek növelése és ezzel kapcsolatban fegyvereik kiegészítése volt. A Kárpátok előterében, a galiciai harcok során nem kevesebb mint 7 hadosztály szenvedett komolyabb veszteséget. A nehézfegyverzet zöme is odaveszett (20).

Miklós vezérezredes, vezérkari főnöke Kéri Kálmán vk.-ezredes segítségével, aránylag rövid idő alatt, augusztus közepére befejezettnek tekinthette a hadsereg újjászervezését. Vörös János, akinek magának is szívügye volt a Kárpátok megerősítése, minden segítséget megadott. Augusztus közepére három új hadosztállyal gyarapodott az 1. hadsereg. Intézkedések történtek a tartalék-hadosztályok feloszlatására, hogy ezekkel a sorhadosztályok személyi állományait pótolják. A Fővezérség ugyanakkor — büntetésből, a galiciai « szégyenteljes magatartásáért » — a soproni 7. gyaloghadosztályt is feloszlatta. Az ezred zászlókat bevonták és hadrendi számát törölték a Magyar Királyi Honvédség seregtesteinek sorából. Ez volt az egyetlen ilyenfajta büntetőeljárás egy seregtest ellen magyar részről a második világháború idején.

Augusztus 18.-án Csatay Lajos honvéd miniszter tett látogatást az 1. hadseregnél. A megbeszélések után Miklós el-

---

(19) Gömöri fentebb idézett tanulmányában több ilyen forrást közöl. A Harsányi-féle dokumentációban is van erre lengyel anyag, lásd i. m. 393 és a köv. oldalakat.

(20) *Vörös Napló*, 710. old.

kísérte a minisztert az első vonalba, hogy ott megszemléljék a 16. hadosztály védőkörletét. Ezidőben az 1. hadsereg három hadtestével és egy időlegesen hozzá tartozó német hadtesttel összesen 16 seregtest felett rendelkezett. Ez kb. 350.000 katonát jelentett. « A legnagyobb fegyveres erőcsoportosítás, ami felett magyar tábornok valaha is parancsnokolt! » állapította meg helyesen Miklós Lajos később, édesapjával foglalkozó visszaemlékezésében (21).

Jóllehet az 1. hadsereg 1944. augusztus derekán jórészt magyar földön, a Kárpátokban állt, hadműveleti vonatkozásban továbbra is a németeknek volt alárendelve. Az 1. német páncéloshadsereg parancsnoka Erhard Rauss vezérezredes, majd 1944. augusztus 18.-tól a magát magyarbarátnak mondó Gotthard Heinrici vezérezredes intézkedett az 1. magyar hadsereg felett (22).

Ami a « magasabb politikát » illeti, amikor Miklós Béla megérkezett az 1. hadseregheż, már tudott Horthy kormányzó « kiugrási » terveiről.

Hadseregparancsnoki kinevezése előtt a kormányzó Miklóst még « titkos tanácsosi » címmel is kitüntette. Kétségtelen, hogy az 1. hadsereg élére így olyan ember került, aki, szükség esetén, bármilyen krizis-helyzetben, a kormányzó akaratát szemrebbenés nélkül teljesíti. Ezenkívül Miklós politikai nézetei is megegyeztek Horthyéval. (Más lapra tartozik, hogy az akkor 54 éves Miklós évek óta cukorbajjal küzködött. Egészsége az utóbbi hónapokban romlott és ez a tábornok energiájára és kedélyállapotára is hatott).

Az 1. hadsereg új vezérkari főnöke, Kéri Kálmán vk.-ezredes is azok közé tartozott, akik látva, hogy a háború elveszett, Magyarország túlélése érdekében, akár fegyverrel is készek voltak a német érdekkörből kiválni. Csatay honvédminiszter, akinek Kéri vk.-ezredes szárnysegéde volt, 1944 nyarán úgy küldte ki őt a VI. hadtesthez vezérkari főnökként, hogy lelkére kötötte: a lehetőségekhez képest, védjék kitartóan a Kárpátok előterét. « Időt kell nyernünk, amig az angolszászok Magyarország határát délről el nem érik! » És hozzátette: « Kiméljétek a magyar vért! » (23)

---

(21) Dálnoki Miklós Lajos: « Emlékeim édesapámról, dálnoki Miklós Béláról », kézirat, 10. old.

(22) Gotthard Heinrici levelezése a szerzővel (1971. szeptember 11.-i levél). Heinrici az első világháborúban magyar csapatokkal harcolt együtt. Ott szerette meg a magyarokat, írta levelében.

(23) Kéri Kálmán visszaemlékezései. Közli részben Simonffy András: *Kompország katonái.* Történelmi kollázsregény, Budapest 1981, 78. old.

Kint a fronton, júliusban, a VI. hadtest parancsnoka, Farkas Ferenc altábornagy, egy budapesti bizalmas kormányzói kihallgatás után, azzal lepte meg Kérit, hogy megkérdezte tőle: ha a katonapolitikai helyzet úgy hozza, hogy az oroszokkal fel kell venni az érintkezést, vajon számíthat-e reá? Hajlandó lenne-e az ezredes ilyen természetű megbízatást is teljesíteni? Farkas megbízott Kériben, akit Csatay valószínűleg nem minden politikai hátsógondolat nélkül ajánlott be hozzá. Az adott esetben ugyanis Kéri egy « különleges megbízatásra » szinte predesztinálva volt: Felvidékről származott, tehát jól beszélt szlovákul, vagyis értett valamit oroszul és a háboru előtt katona-diplomáciai szolgálatot is teljesített. Kéri « igennel » válaszolt. Ez az « igen » a későbbiekben az ezredesnek nem kevés álmatlan éjtszakát okozott. Jóelőre meg kellett barátkoznia a várható misszióval, hiszen, ahogy 1980-ban írta: « annak számára, aki végigszolgálta a Horthy-hadsereget, nem volt annyira természetes és magától értetődő dolog », hogy kapcsolat felvétel céljából átkelvén az arcvonalon, *szovjet tisztekkel* tárgyaljon! (24).

De — és ez fontos! — Kéri a következő hetekben lelkileg felkészült és ez a felkészülés, majd meglátjuk később, amikor a küldetésre valóban sor került, megkönnyítette cselekvését. Az « ügy » teljesen bizalmas voltára való tekintettel nagyon is érthető, hogy Miklós vezérezredes a várható feladatokról és a kormányzó szándékáról még vezérkari főnökének, Kéri vk. -ezredesnek sem szólt, annak ellenére, hogy Kérit ismerte. A háború idején szolgálati beosztásuk során is többször találkoztak és bizonyára Csatay is szólt néhány jó szót a vezérezredesnél Kéri érdekében.

Augusztus 21.-én Huszton egy fontos megbeszélésre került a sor. Arról volt szó, hogyan gondoskodjanak télire az 1. hadseregről. Azt is el kellett dönteni még a tél beállta előtt, hol huzódjék a magyar főellenállási vonal? Ott, ahol jelenleg áll, vagy a « Szent László » illetve « Árpád » vonalban? Miklós az országhatáron, « Szent László » vonalon akarta a védelmet megszervezni. A kérdést végsősoron a németek döntötték el. Ragaszkodva Hitler parancsaihoz, amely szerint területet önként feladni nem szabad, a magyarokat a jelenlegi állások megtartására utasították. Augusztus 22.-én ez még lehetséges volt. Az 1. hadsereg erő tekintetében soha még ilyen jól nem állt! Nemcsak az első vonalak voltak megfelelően megerősítve, hanem a második vonalban is megfelelő tartalékok felett rendelkezett a hadseregparancsnokság (25).

Ez volt a katonai helyzet a Kárpátokban, amikor augusztus 22.-én Vörös vezérezredes útnak indult a német Főhadiszállásra. Ott, meghívásra, Guderian vezérezredessel, a német szárazföldi hadsereg megbízott vezérkari főnökével kel-

---

(24) i.m. 188. old.

(25) Dálnoki Veress Lajos, i.m. II. kötet 227. old.

lett tárgyalnia. Horthy üzenetét is magával vitte. Ebben a Kormányzó ismételten biztosította Hitlert Magyarország « szövetségi hűségéről » és « becsületes kitartásáról » (26).

Partszakadás a Balkánon

Kárpátoktól délre, Ó-Romániában, augusztus második felében olyan váratlan katonai és politikai eseményekre került sor, amelyek rövidebb és hosszabb távon nemcsak a Balkán további sorsára, hanem a Dunamedencére is súlyos hatással voltak.

Augusztus 20.-án két szovjet hadseregcsoport, a 2. és 3. Ukrán Front erői, összpontosított támadást indítottak a Besszarábia és Moldva keleti határain védelemben levő német-román « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport ellen. Már az első napok nagyszabású szovjet sikerre vezettek. Malinovszkij és Tolbuchin hadseregtábornokoknak sikerült az ellenséges vonalakat több helyen áttörni és Jassy, illetve Kisinyev körzetében a német 6. hadsereg csapatait egy óriási katlanba zárni. A Román Királyi Hadsereg, jóllehet saját földjét védte, már csak félszívvel harcolt. Mihály király, kellő politikai és katonai előkészítés után, augusztus 23.-án magához kérette a Palotába Jon Antonescu marsallt, a román *conducatorult* (vezért). Ott megvonta tőle bizalmát, majd a tábornagyot testőreivel letartóztatta. Ugyanakkor kiment a parancs a hadsereghez: a szovjet csapatokkal szemben minden ellenségeskedést meg kell szüntetni. Este az uralkodó rádióproklamációban közölte népével elhatározását: Románia fegyverszünetre lép az antihitlerista koalicióban egyesült Szövetséges Nagyhatalmakkal és felmondja a német szövetséget.

> « A Szövetségesekkel együtt és azok támogatásával hadseregünk első feladata lesz a Bécsben, 1940-ben reánk kényszerített erdélyi határok átlépése és egész Erdély felszabadítása! A diktatura ideje lejárt és ezzel minden elnyomás a múlté- » — e szavakkal zárta szózatát a román király (27).

Még aznap, a késő esti óra ellenére, maga Mihály király közölte a német nagykövettel, hogy mindkét ország számára a legjobb lenne, ha a német csapatok mielőbb kiürítenék

---

(26) *Vörös Napló*, 712. old.

(27) Közli Andreas Hillgruber: *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die deutsch-rumänischen Beziehungen 1938-1944*, Wiesbaden 1954, 217. old.

Romániát. Bár a szovjet vezetők azt kívánják, hogy támadja hátba eddigi fegyvertársát, Mihály, úgy is mint a Hohenzollern-Ház tagja, meg akarja kímélni hadseregét egy ilyen tettől. Az új kormány, Sanatescu hadseregtábornok vezetésével, felajánlja a németeknek, hogy meghatározott időn belül bántatlanul távozzanak Romániából (28).

Hitler, válaszként, augusztus 24.-én utasította Hans Friessner vezérezredest, a « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport parancsnokát, hogy a király « puccsát » azonnal verje le és teremtsen « rendet » Romániában. Ugyanakkor bombatámadást rendelt el Bukarest ellen. Friessner erők hiányában képtelen volt a parancsnak eleget tenni. Bukarest bombázása pedig jó alkalmat teremtett a Sanatescu-kormánynak (amelyben a demokratikus pártok mellett a kommunistáknak is jutott hely), hogy augusztus 25.-én hadat üzenjen Németországnak.

A « Dél-Ukrajna » hadseregcsoporthoz tartozó 6. és 8. német hadsereg így két tűz közé került. A román királyi csapatok szinte *egy emberként* teljesítették Mihály király parancsát. Nem mintha nem tartottak volna az « orosztól », vagy hirtelen roppant szimpatiát éreztek volna Sztálin Vörös Hadseregével szemben. *Nem!* Cselekedetüket tulajdonképpen három, egymással kapcsolatos tényező befolyásolta: Beszszarábia és Észak-Bukovina 1941-es visszavétele után a románok semmi értelmét nem látták annak, hogy tovább kivegyék részüket a keleti hadjáratból. A Sztálingrádnál 1942/43-ban elszenvedett katonai és erkölcsi vereségük a tisztikar Antonescuval szimpatizáló részét is kiábrándította a német szövetségből. Ezenkívül Mihály király 1944. augusztus 23.-i proklamációját úgy értelmezték, hogy Románia a Szövetséges Nagyhatalmakkal (tehát nem *csak* a Szovjetunióval!) kötött fegyverszünetet. A román tábornoki- és tisztikar arra számított, hogy hagyományos nyugatbarátságukat honorálva, a Vörös Hadseregen kívül — ha csak jelképesen is. — brit és amerikai csapatok jelennek meg Romániában. A legnagyobb « adu » a román pálfordulásban és annak zökkenőmentes végrehajtásában azonban kétségkívül Észak-Erdély jövőbeni hovatartozásának ügye volt! Amióta 1940-ben Bécsben az erdélyi határokat Románia kárára megváltoztatták, azóta mind egyszerű katonát, mind pedig tisztet csak egyetlen területi kérdés érdekelt igazában: Transsylvania, azaz uralom *teljes* Erdély fölött!

---

(28) Erre a célra a románok három napot engedélyeztek a Wehrmachtnak. Lásd Rudolf Rahn: *Ruheloses Leben. Aufzeichnungen und Erinnerungen,* Düsseldorf 1949, 268. old.

Így óriási lelkesedést váltott ki minden románban az 1944. augusztus 30.-án elhangzott hadparancs, amely a Román Királyi Hadsereg elé Észak-Erdély *mielőbbi felszabadítását* tűzte ki célul (29). Jóllehet, a Sanatescu-kormány, mielőtt megszakította volna Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatokat, ultimátumban szólította fel Budapestet Észak-Erdély önként történő kiürítésére, a Román Királyi Légierő már aznap támadást intézett Kecskemét, Cegléd, Albertirsa és Nagyvárad ellen, ahol nemcsak katonai célpontokat bombázott (30).

A román hadsereg frontváltása nagyban megkönnyítette a szovjet hadsereg előrenyomulását. Augusztus 24. és 31.-e között Malinovszkij és Tolbuchin hadseregcsoportjai majdnem az egész román fennsíkot, a Regátot elfoglalhatták és Bulgária, illetve Jugoszlávia határához értek. Hitler rövid napok leforgása alatt szinte az egész « Dél-Ukrajna » hadseregcsoportot elvesztette: az egykor 26 hadosztályból álló haderőből 16 hadosztály teljesen, hat hadosztály részben megsemmisült. Felmérhetetlen értékű hadianyag és hadfelszerelés maradt vissza Romániában, nem is beszélve a román olajvidék elvesztéséről, amely a német hadviselés számára több mint tragikus volt.

Mindez azonban még nem volt elég! A Vörös Hadsereg megjelenése Romániában kihatott az egész balkáni német haderő sorsára.

Bulgáriában kormányváltozásra került a sor. Az új miniszterelnök, egy parasztpárti politikus, Bagrianoff, augusztus 25.-én hivatalosan felsólította Berlint, hogy a német csapatokat legrövidebb időn belül vonja ki Bulgáriából. Miután Hitler a román események hatására utasította Görögországban lévő csapatait, hogy kezdjék meg az ország kiürítését, illetve adják fel Görögországot, augusztus 31.-én Bulgáriából is kivonta kevésszámú csapatait. Elképzelése az volt, hogy Közép-Jugoszláviát tartsa.

A zűrzavaros balkáni helyzetet még súlyosbították a szlovákiai események. Augusztus 29.-én, a németek számára teljesen váratlanul, egy a kommunistáktól idő előtt kezdeményezett felkelésre került a sor, amelyhez napok alatt csatlakozott a szlovák hadsereg tetemes része. A szlovák kormány Hitlerhez fordult katonai segítségért. A németeknek részben Magyarországról, részben máshonnan kellett csapatokat elvezényelniük, hogy a számukra is veszélyes szlovák felkelésen mielőbb urrá tudjanak lenni.

---

(29) Közli *Neue Zürcher Zeitung*, 1944. augusztus 31.

(30) « Politischer Wochenbericht des (deutschen) Sicherheitsdienstes/Ungarn, August-September 1944 ». *Bundesarchiv*, Koblenz, R 58/ 538 48. old.

Ez volt tehát a stratégiai háttér, amikor Horthy, a román események hatására, felhagyott habozásával és döntő cselekvésre szánta el magát.

Lakatos Géza és kormánya

Augusztus 24.-én a kormányzó Lakatos Gézát távirati úton Budapestre rendelte. Másnap Horthy a vezérezredessel, gróf Bethlen Istvánnal és Ambrózy Gyulával a helyzetet alaposan kiértékelte. Megegyeztek, hogy most már nincs idő várakozni. Cselekedni kell. A legfőbb feladat, Magyarország háborús szereplését mielőbb megszüntetni, illetve ezt politikai és katonai síkon előkészíteni. Horthy, a délkeleteurópai német poziciók meggyöngülését kihasználva, mindenképpen meg akart Sztójaytól és kormányától válni. A németek felé azzal érvelt: a katonai helyzet súlyossága megköveteli, hogy kormányában az áldatlan politikai torzsalkodásoknak véget vessen. A nemrég a német Vaskereszt Lovagkeresztjéhez a « tölgyfalombbal » is kitüntetett, harcteret járt Lakatos Géza tábornok a megfelelő személy az új, pártonfelül álló kormány vezetésére. Egyébként is, az új kormányban még két tárca katonákkal lesz betöltve... (31).

Veesenmayer kezdetben idegenkedve fogadta Horthy javaslatát. Ő maga kész kormánylistával jött, amely Sztójayt is beleértve, szinte kizárólag németbarát politikusokat tartalmazott. Pár napos huza-vona után, ahogy Lakatos írja, « 80 %-ig a magyar álláspont győzött » (32). A már megint szanatóriumban tartózkodó Sztójayval aláíratták a lemondást és Lakatos Géza augusztus 29.-én hivatalosan is bemutathatta a kormányzónak új kormányát. Az új kormányban, mint később kiderült, két olyan miniszter is volt, akik mindvégig a német nagykövet hűséges (és megbízható) « fülei » maradtak. Így minden, a minisztertanácsokon elhangzott vita vagy határozat azonnal Veesenmayer tudomására jutott (33).

Lakatos Gézát a kormányzó Bethlen István jelenlétében szóban a következő három feladattal bízta meg: Magyar-

---

(31) A Honvédelmi Minisztérium élén továbbra is megmaradt Csatay Lajos vezérezredes; a külügyminisztériumot Hennyey Gusztáv szolgálaton kívüli állapotba helyezett vezérezredes vette át. Mindkét tábornok Horthy rendületlen híve és a háborúból való kiválás támogatói voltak.

(32) Lakatos, i.m. 100. old.

(33) Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter és h. miniszterelnökről illetve Jurcsek Ferenc földművelésügyi -és közellátásügyi miniszterről van szó.

ország állami szuverénitását helyre kell állítania, a háborút be kell fejeznie és a további zsidóüldözéseknek véget kell vetnie (Lakatos közlése a szerzővel, Konedobu, Ausztrália, 1965. november 21.).

Lakatos, becsületére legyen mondva, vállalta e rendkívüli feladatokat! Tudatában volt annak, hogy kifelé, a németek és a hazai közvélemény felé neki ugyanakkor a német barátság mellett és a közös harc további folytatása érdekében kellett kiállnia. « E kettős, tehát veszélyes játék már önmagában is jellemzi a roppant nehéz, felelősségteljes feladatot, melyre a német megszállás és ellenőrzés súlya alatt vállalkoznom kellett » — írja visszaemlékezéseiben Lakatos (34).

A történész már most megjegyezheti: Lakatos a szerepre, amelyre a kormányzó kijelölte, nem volt alkalmas. Ne értsük félre: nem magyarságával, kormányzóhűségével vagy humanitásával volt a baj. A feladatok roppant nagysága és bonyolultsága, ezek voltak azok, amelyek Lakatos, de a másik két, a kormányában helyet foglaló katona erejét is meghaladták. Ebben az 1944 koraőszi helyzetben Magyarország vezetése egy agyafurt, Machiavelli típusú, a szent cél érdekében *mindenre* kész emberre várt volna.

Egy második Martinuzzira (Fráter György) egy új Bethlen Gáborra. Ezzel szemben Lakatos kezdettől fogva mindvégig alkotmányos eszközökkel és uri becsülettel kívánt politizálni, jóllehet e téren sem gyakorlattal, sem tapasztalattal nem rendelkezett, — nem is rendelkezhetett! Hozzájárult mindezekhez az is, hogy a tábornok a miniszterelnökséget végsősoron csak kormányzói parancsra vállalta el. Magyarországot ugyan szívesen vezette volna ki az ő szemében is káros és nemzeti érdekeket nem tartalmazó háborúból, — de a németeket, akik ellen tennie kellett volna, nem tudta « igazi » ellenségnek tekinteni. A német katonában — függetlenül a háborútól és a politikától — elsősorban a két világháború hűséges fegyvertársát, a trianoni, illetve a versaillesi békeszerződések megalázó igazságtalanságainak áldozattársát látta. Az ellenoldalon pedig ott állt a bolsevizmus: a Nagy Ismeretlen! Vagy, mégsem olyan « ismeretlen », hiszen 1919 még közel volt. A Kun Béla-féle diktatúra kitörölhetetlenül rossz emlékeket hagyott Lakatosban, aki 1919-ben — mint az egykori cs. és kir. hadseregből annyian, Stromfeld mellett, a Vörös Hadsereg tisztjeként is tevékenykedett egy ideig a gödöllői főhadiszálláson. Később, 1942-ben és 1943-ban, kint a keleti fronton, Lakatos megismerhette a szovjet valóságot, az ottani emberek életmódját és életkörülményeit, amelyek semmiképp sem szolgáltak arra, hogy egy kívülállóban felkeltsék a szovjet rezsimmel kapcsolatos szimpátiát...

---

(34) Lakatos, i.m. 97. old.

Alig száradt meg Lakatos miniszterelnöki kinevezésén a tinta, Horthy már bemutathatta neki a Svájcban, mint « privátszemély » tevékenykedő magyar diplomata, Bakách-Bessenyei György augusztus 29.-i titkos táviratát. Ez így szólt: « Kérve, kérem Főméltóságodat, rendelje el csapataink azonnali visszavonását hazai területünkre és ajánlja fel a fegyverszünetet a Szövetségeseknek. Ha más út nem áll rendelkezésre, közvetítésre vállalkozom. Ez a legutolsó pillanat, amikor talán lehetséges a végpusztulást elkerülni! » (35). Lakatos és igen agilis külügyminisztere, Hennyey Gusztáv szkv. vezérezredes, kapva-kaptak a svájci felajánlkozáson. Jóllehet hivatalosan az új kormány legelső nyilatkozatában a Kárpátok és Észak-Erdély « minden áron való tartását » igérte meg, mégpedig német szövetségben, szeptember elején Bernen keresztül megkezdődtek a titkos puhatolódzások: miként léphetne ki Magyarország angolszász és *csak angolszász* segítséggel a háborúból? (36). Míg ezen a vonalon Lakatos Géza illuziókat kergetett, addig belpolitikai vonatkozásban, kormánya rövid idő alatt számos fontos (és politikailag is okos) döntést valósított meg.

Felsoroljuk ezeket, anélkül, hogy a részletekbe mennénk. Tesszük ezt annál is inkább, mivel a hazai kortörténeti irodalom különös szeretettel felejtkezik meg ezen tények ismertetéséről és főleg tudatosításáról (37). A kormány rendeleti uton minden pártot és egyesületet azonnali hatállyal feloszlatott. Mivel a polgári és baloldali pártokat és egyesületeket a Sztójay-kormány már márciusban betiltotta, ez a határozat tulajdonképpen csak a jobb- és szélsőjobboldaliakat érintette. Lépések történek több száz baloldali és németellenes magatartásáért bebörtönzött és internált személy szabadon bocsájtása érdekében is. A többiek között Bajcsy-Zsilinszky Endre is így került szabadlábra és Rajk László is ennek a rendelkezésnek köszönhette, hogy börtönbüntetése letöltése után, szeptember 10.-én, nem került

---

(35) Dr. Csima János: « A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben, 1944 augusztusának végén és szeptember havában ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1965/4. szám, 731. old. A közlemény a Budapest és Bern közötti táviratok szövegét hozza nyilvánosságra.

(36) Hennyey Gusztáv: *Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére*, Köln 1965, 13. old. Továbbá lásd dr. Csima fent idézett dokumentumközleményét.

(37) Igy az 1983-ban Budapesten Benda Kálmán szerkesztésében megjelentetett *Magyarország történeti kronologiája* c. mű III. kötetében Lakatos belpolitikai rendelkezései és tevékenysége alig kerül említésre.

internáló táborba, hanem kiszabadult. Lakatos leváltatta mindazokat a főispánokat, akik közismert németbarát és antibolsevista beállítottságukkal veszélyeztethették politikai terveit. A kormány több szociális probléma megoldásáról is intézkedett, pl. munkabér emelésekre is sor került. A még Budapesten, sárga csillaggal megjelölt házakban élő zsidók fellégezhettek. Lakatos mindenfajta további zsidóellenes intézkedést megtiltott. Eichmann SS-Obersturmbannführernek, a deportációk eddigi szervezőjének, el kellett hagynia Magyarországot. Amikor a szlovákiai felkelés leveréséhez Veesenmayer magyar katonai segítséget igényelt (a németek kezdetben hiján voltak csapatoknak) — Lakatos, különböző könnyen cáfolható kifogásokkal, visszautasította a kérelmet.

> Nem hiába panaszkodott Veesenmayer gazdasági tanácsadója, H.C. Boden Berlinben egy levélben: « A német befolyás jelentősen csökkent Magyarországon, és tovább is csökkenni fog mindaddig, amíg nem leszünk képesek itt a délkeleti térségben kellő katonai erővel fellépni... Míg Sztójay idejében számíthattunk arra, hogy a magyarok alapjában véve hajlandók lehetőleg eleget tenni kívánságainknak, Lakatosnál ez már csak korlátozott mértékben áll fenn. Eddig minden elképzelhető követeléssel előállhattunk. Legrosszabb esetben barátságosan közölték, hogy abból egyes dolgok nem teljesíthetők. Ha Magyarországra irányuló szállításainkkal arányban nem álló túlzott követelésekkel és kívánságokkal lépünk fel, ma számolnunk kell azzal, hogy azt magyar részről úgy használják fel kifogásként, hogy eddigi igényünk alapvetően kérdésessé válhat. Képletesen szólva, a stabil bárka, amely korábban fölösleges terhet is elbírt, léket kapot. Nem süllyed még, de a kapitány látszólag jogosan utasítja el a felesleges terhet, mivel ez veszélyezteti a bárkát... » (38).

Harc Erdélyért

Jóllehet a magyar vezérkart a romániai politikai és katonai változások meglepték, az új helyzet váratlanul mégsem érhette őket. A bukaresti magyar követség mellé beosztott katonai attasé, Bartha vk.-alezredes hónapok óta óvta feletteseit, készüljenek fel a románok « kiugrására ». A küszöbön álló frontváltás feltételeiről is tudomással bírt (39). Vörös vezérezredes naplóbejegyzése mégis azt tanusítja, hogy a

---

(38) Közli: Ránki-Pamlényi-Tilkovszky i.m. 902. old.

(39) Böhm Vilmos stockholmi nagykövet 1947. november 5.-i levele nagybaczoni Nagy Vilmoshoz. Másolat a szerző birtokában. (A levél és egyéb, Böhm Vilmos tevékenységével kapcsolatos írásos dokumentumok átengedéséért itt mondok köszönetet Böhm Vilmos fiának, a Stockholm mellett élő Böhm István gépészmérnöknek).

« román kormány árulásáról » hazafelé Németországból, a sajtó révén értesült (40). Vörös augusztus 25.-én, a budapesti vezérkari főnökségen az erdélyi helyzettel kapcsolatban értekezletet tartott. Ott úgy határoztak, hogy a Kárpátok védelmét Dél felé ki kell terjeszteni és a Dél-Erdélyben várható eseményekkel kapcsolatban, « rendszabályokat » kell foganatosítani. Egyelőre azonban senki se látott még tisztán. A sajtó tele volt lelkesítő felhívásokkal. Az « oláh árulásról » cikkeztek és arról, hogy most « itt az idő » Dél-Erdélyt visszaszerezni. Az augusztus 26.-i minisztertanács során is nem egy személy a délerdélyi « bevonulásért » emelt szót. De ennek a kormánynak, a Sztójay-kormánynak napjai ekkor már meg voltak számlálva. Horthy a Lakatos-kormány hivatalba lépését készítette elő és, ha titokban, a szíve mélyén szívesen magáévá is tette volna Dél-Erdély visszaszerzésének gondolatát, volt annyira józan, hogy belássa, erre az adott helyzetben sem politikailag, sem katonailag nincs lehetőség.

Egyelőre maguk a németek voltak azok, akik minden Románia elleni támadást megtiltottak (41). Hitler még augusztus utolsó napjaiban is bizott abban, hogy egy általa támogatott « vasgárdista » kormánnyal sikerül a romániai helyzeten úrrá lennie. Ha azonban beleegyezését adja egy magyar — román összetűzésbe, azzal a román nacionalistákat is maga ellen hangolja. Így augusztus 30.-án, Kolozsvár székhellyel, az eddigi IX. hadtestparancsnokságból megalakult a 2. magyar hadsereg. Parancsnoka dálnoki Veress Lajos, szeptember 1.-től vezérezredes. Az új hadsereg hadrendjébe kerültek a június óta mozgósítás alatt lévő 7. és 9. póthadosztályok, valamint az 1. hadsereg kötelékéből még augusztus végén Észak-Erdélybe visszavezényelt 27. könnyű-, 25. gyalog- és 2. páncélos-hadosztályok. Szeptember elején Veress irányítása alá került még az 1. és 2. pót-hegyidandár (42).

---

(40) *Vörös Napló,* i.m. 715. old.

(41) Lásd Reichsführer-SS Heinrich Himmler táviratát a Budapesten működő Otto Winkelmann SS-Obergruppenführerhez. 1944. augusztus 25. Ebben egyenesen megtiltja, hogy a románok ellen magyar egységek bevetésre kerüljenek. Egyben utasítja Winkelmannt, hogy a Dél-Erdélyben levő SS-ekkel vegye azonnal birtokába a déli Kárpátok szorosait. « Rumänisch-Siebenbürgen muss in unseren Besitz und gehalten werden! » *Bundesarchiv,* Koblenz, R 58/538 — Ungarn, VIII. 62-a, Nr. 800-2612.

(42) Veress Lajos: « Az alárendelt seregtestek közül a 7. és 9. póthadosztályok kevés harcértékkel rendelkeztek. A két-két ezredből álló hadosztályok zászlóaljai csak 6 golyószóróval ellátott két századból állottak. Fegyverzet, felszerelés és ruházat vonatkozásában mos-

A románok Észak-Erdély elleni ellenségeskedései már augusztus utolsó napjaiban megkezdődtek. Azon kívül, hogy a Sanatescu-kormány Budapestet *ultimátumban* szólította fel a tőlük « elrablott » (sic!) Észak-Erdély azonnali kiürítésére, és azon kívül, hogy a Romániában élő magyarok egy részét azonnal zaklatni és üldözni kezdte, a Román Királyi Hadsereg már augusztus végén megkezdte felvonulását az északerdélyi 2. magyar hadsereg ellen (43). Eközben is történtek azonban fegyveres akciók, amelyek nagyságukban és kiterjedésükben túllépték az e térségben már « megszokott » magyar-román ellenségeskedések méreteit. Így augusztus 25.-e után Marosvásárhely környékén, szeptember 1.-én a Háromszék-megyebeli Ágostonfalva-Barót körzetében, majd szeptember 1.-e és 3.-a között Sepsziszentgyörgy-Ilyefalva között reguláris román csapatok hatoltak be magyar területre (44). Ezeket kezdetben jórészt a Székely Határőrség tagjai a sebtében felfegyverzett községek polgáraival együtt vetették a határra vissza (45).

Augusztus 30.-án a németek egész Kelet-Magyarországot (így Észak-Erdélyt is) hadműveleti területté nyilvánították. Miközben a német 8. hadsereg és a német 6. hadsereg elenyésző maradványai mielőbb magyar területre kívántak *menekülni*, Veress vezérezredes szeptember első napjaiban felkészült a románok által bejelentett támadás megelőzésére.

---

tohán álltak. Tűzerségük az első világháborús, használt és korszerűtlen anyagból állt. Mozgékonyságuk csekély volt. Páncéltörő fegyverekkel, kis mennyiségben, tudtuk csak ellátni őket. Ezek német készletből származtak: a románoknak szánt és a kolozsvári elosztó állomáson — Apahidán — rekedt 7,5 cm. páncéltörő ágyukat a hadseregparancsnokságom, önhatalmúan lefoglalta és csapataink rendelkezésére bocsájtotta! » Lásd dálnoki Veress Lajos: « Az Erdély-i 2. magyar hadsereg hadműveletei ». Közli: dálnoki Veress Lajos vezérezredes: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1973, III. kötet 21. old.

(43) Lásd Gheorghe Mihail hadseregtábornok, a román királyi hadsereg nagyvezérkara új főnökének és a hadsereg főparancsnokának hadműveleti utasítását. Közli bukaresti levéltári források alapján: *Der grosse Weltbrand des 20. Jahrhunderts. Der zweite Weltkrieg*, Bukarest 1975, 415. old. Továbbá: Csatári Dániel *Forgószélben.* (Magyar-román viszony 1940-1945), Budapest 1968, 402. old.

(44) Dálnoki Veress Lajos közlése a szerzővel (1969 London). Továbbá a budapesti *Magyarország* c. hetilap 1969. szeptember 7.-i számában az erdélyi harcokkal kapcsolatban megjelent olvasólevelek, amelyekben a harcokban résztvett személyek nyilatkoztak. (Jelzett lapszám 63. old.).

(45) Horváth Ferenc altábornagy, a Székely Határőrség egykori parancsnoka közlése a szerzővel (Ludwigsburg 1969).

1969-ben egy levélben így írt erről: « A mi hadműveleteinket nem a határmenti csete-paték váltották ki, hanem az a tény, hogy a kormány és a legfelsőbb katonai vezetés tudomással bírt a román-szovjet fegyverszüneti feltételekről, amely többek között a *második bécsi döntést* nullifikálta és Romániát kötelezte a németek és szövetségeseik megtámadására! » (46).

Szeptember 1.-én a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács Erdélyben elrendelte az « aktív határvédelmet ». Három nappal később Lakatos a minisztertanácson hosszú tépelődés után úgy döntött, hogy túl teszi magát a külpolitikai aggályokon és nem várja be a román ultimátum lejárását, hanem már másnap megindítatja Erdélyben a 2. hadsereg támadását.

Így is történt! Miközben az « erdélyi fenegyerek », br. Aczél Ede zászlós vezetésével egy « zavaró és felderítő különítmény » még a főtámadást megelőző éjjel átlépte Torda előtt a határt, a 2. hadsereg zöme szeptember 5.-e hajnalán Kolozsvár térségéből megindította támadását. Veress csapataival Tordán át a Maroshoz kívánt elsőnek előretörni (47). Hitler ekkorra már beleegyezett a magyar támadásba (48). Sőt, a *Gruppe Siebenbürgen* elnevezésű *ad hoc* összeállított harccsoporttal a németek a maguk részéről támogatták a honvédek offenzíváját. Jóllehet Veress vezérezredes soha, sehol nem vallotta be, hogy a 2. hadsereg titkos célja a déli Kárpátok elérése volt, az általános hadihelyzet alapján mégis kézenfekvő, hogy, mint tapasztalt hadvezér, időben felismerte a délerdélyi szorosok saját kézbe vételének stratégiai fontosságát. Ha ez sikerült, akkor jó helyzetből és aránylag kis erőkkel tartósan védeni lehet Erdélyt a küszöbön álló szovjet-román offenziva ellen.

A 2. hadsereg Torda felé előrenyomulása Veress szerint az a térségben levő román csapatokat meglepte (49). Szep-

---

(46) Dálnoki Veress Lajos levele a szerzőhöz (London 1969. augusztus 29.).

(47) Az offenzivát a 2. páncéloshadosztály vezette be. Mögötte a 7. és 9. póthadosztály haladt. A szeptember 1.-én az Aranyosgyéres, Kolozsvár és Apahida körzetben gyülekeztetett 25. gyaloghadosztály valamivel később került a Maros-vonalra.

(48) Percy E. Schramm (Hrsg.): *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1944-1945*, Teilband I., München 1982, 808. old.

(49) Dálnoki Veress, *Az Erdély-i 2. magyar hadsereg...* i.m. 23. old. A vezérezredes itt a hadviselés lovagias formáját emeli ki. Így pld. a 20. román hadosztály parancsnoka, Valentinau tábornok a magyarok előrenyomulása során fogságba került. Veress: « Családjáért aggódott. Megnyugtattuk. Felajánlottuk neki a szállodai hadifogságot is, de nem fogadta el. Csapatai sorsában akart osztozni... ».

tember 6.-án a honvédek elérték az Aranyos folyót és azon átkelve hidfőket alkottak. Ugyanakkor Marosludasnál a *Gruppe Siebenbürgen* majdnem hadosztálynyi erővel váltott partot. Másnap a páncélos honvédek elérték a Marost és több helyen hidfőt alkottak a túloldalon. Az eddigi gyors — és hadd emeljük ki: sikeres — előrenyomulás, nem egy parancsnokban azt a reményt élesztgette, hogy a 2. hadsereg még Malinovszkij csapatai előtt elérheti a déli Kárpátok gerincét. Hiszen aránylag kevés vérveszteséggel, a hadsereg három nap alatt 60 kilométert nyomult előre! Torda szeptember 7.-én magyar kézre került. Ezt a tényt a budapesti lapok olyan propaganda tálalásban közölték, mintha most Dél-Erdély elfoglalása már csak « napok kérdése » lenne (50).

Veress azonban előrelátó hadvezér volt. Ekkor már kezében voltak a légi felderítés jelentései, miszerint Orsova és Karánsebes között észak-nyugat felé mozgó szovjet oszlopok már átlépték a déli Kárpátokat. Pitesti irányából Nagyszeben (Sibiu) felé pedig több ellenséges harckocsi seregtestet jeleztek! Jóllehet a 2. hadsereg támadása szeptember 8.-án folytatódott, Veress — anélkül, hogy a hadműveleti terv megváltoztatásáról csapatainak parancsnokait értesítette volna — előkészületeket tett az offenziva megállítására. Időközben Románia hivatalosan is hadat üzent Magyarországnak és a román vezérkar Dél-Erdélyben és a Bánátban lévő csapatait sietve megerősítette (51). De Veresst nem a román csapatmozdulatok, hanem a szovjet felvonulás nyugtalanította. Malinovszkij hadseregcsoportja augusztus 31.-én már bevonult Bukarestbe. Ploesti is birtokukba került. Brassón és Pitestin át szeptember eleje óta szinte « lóhalálában » nyomultak előre a szovjet hadosztályok. A 2. Ukrán Front állományába ekkor 40 lövészhadosztály, 3 harckocsi-, két gépesített és 3 lovashadtest, illetve 750 páncélos és több mint 10.000 löveg és aknavető tartozott (52). Ezen haderő ellen a gyatra felszerelésű, jórészt póthadosztályokból álló magyar 2. hadsereg vajmi keveset nyomott a latba. A német

---

(50) Veress i.m. 24 old.: « A hadseregparancsnokságnak kellett Budapesten közbenjárnia, hogy az ország közvéleményének irreális informálását elkerüljük és ezzel őket egy csalódástól megóvjuk ».

(51) A románok Dél-Erdélyt 8 hadosztállyal védték! Felvonulóban volt azonban a 4. román hadsereg 12 hadosztállyal és egy páncéloscsoporttal. A román álláspontot tükrözi a *Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez* című, 1965-ben a bukaresti Politikai Könyvkiadónál megjelentetett hadtörténeti mű.

(52) M.V. Zaharov: A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet — és Közép-Európában 1944-1945, Budapest 1973, 198. old.

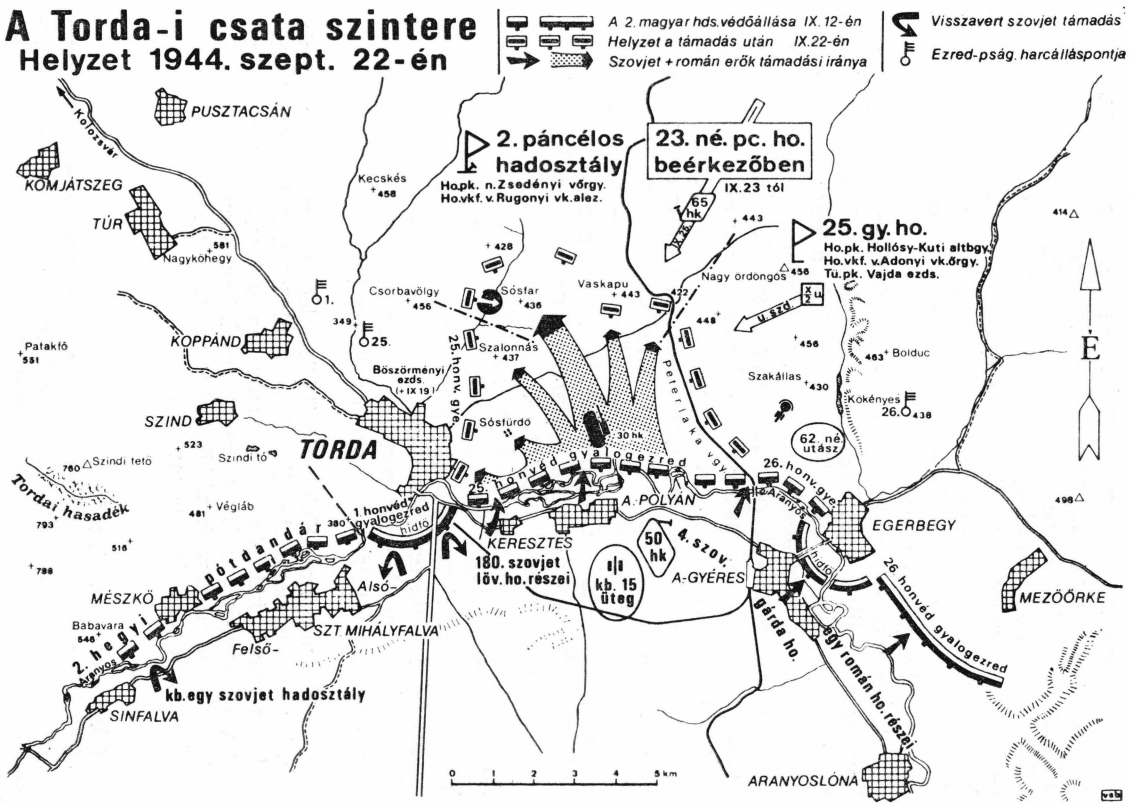
A Torda-i csata szintere
Helyzet 1944. szept. 22-én
A 2. magyar hds. védőállása IX. 12-én
Helyzet a támadás után IX. 22-én
Szovjet + román erők támadási iránya
Visszavert szovjet támadás
Ezred-pság. harcállláspontja
PUSZTACSÁN
Kolozsvár
KOMJÁTSZEG
TÚR
Nagykőhegy
KOPPÁND
Patakfő
SZIND
Szindi tető
Szindi tó
TORDA
Tordai hasadék
Végláb
MÉSZKŐ
Babavara
2. hegyi
Nyereg
SINFALVA
Felső-
Alsó-
SZT. MIHÁLYFALVA
kb. egy szovjet hadosztály
1. honvéd gyalogezred hídfő
2. páncélos hadosztály
Hp.pk. n. Zsedényi vőrgy.
Ho.vkf. v. Rugonyi vk. alez.
Kecskés
Csorbavölgy
Sósfar
Vaskapu
Nagy ördöngös
23. né. pc. ho. beérkezőben
IX.23 tól
65 hk
25. gy. ho.
Ho.pk. Hollósy-Kuti altbgy.
Ho.vkf. v. Adonyi vk.őrgy.
Tü.pk. Vajda ezds.
Bölduc
Szakállas
Kokényes
Bösztörményi ezds (-IX 19-)
Szalonnás
Sósfürdő
25. honv. gye
30 hk
Petrirka vgy
62. né. utász
26. honv. gye
A. POLYÁN
Aranyos
EGERBEGY
KERESZTES
180. szovjet löv. ho. részei
50 hk
4. szov
A-GYÉRES
kb. 15 üteg
Gárda ho.
egy román ho. részei
26. honvéd gyalogezred
MEZŐŐRKE
ARANYOSLÓNA
0 1 2 3 4 5 km
E

segítség, tekintettel arra, hogy a Romániában tönkrement « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport maradványai még csak most gyülekeztek, Észak-Erdélyben és a Mezőségben, egyelőre nem sokat ért...

Így történt, hogy a józan Veress vezérezredes szeptember 10.-én a Marost már maga mögött hagyó csapatait megállította és védelemre csoportosította át. E harcok terhét főleg a 25. gyaloghadosztály és a 2. páncéloshadosztály viselte. Mivel szeptember 9.-én a románok megsegítésére beérkezett szovjet páncélosok elől a 7. póthadosztály mindjárt öt kilométert hátrált, Veress az arcvonalat nagyjában a Maros vonalra vette vissza.

A következő hetekben Torda térségében nehéz elhárító harcokra került a sor. Ezekről az október 8.-ig elhúzódó csatákról és azoknak különböző fázisairól a hadseregparancsnok bőven ír visszaemlékezéseiben. Megemlékezik a veszteségekről is, amelyek például csak a szeptember 19.-i ütközetben két magyar hadosztálytól nem kevesebb mint 1.200 halottat és sebesültet követeltek meg (53). A német támogatás szeptember 23.-tól éreztette hatását. Ekkor egy a nyugati arcvonalról Erdélybe érkezett páncéloshadosztály, mintegy 70 harckocsival Torda előtt — időlegesen — visszaverte az ellenség támadását. Október elején azonban a román-szovjet erők több helyen átlépték a Marost. Torda, utcai harcokban, október 6.-án reggel elesett. A 2. páncéloshadosztályt erős anyagi veszteségei miatt ekkor már feltöltés céljából kivonták az arcvonalból. Veress a maradék seregtestekkel képtelen volt védelmi vonalait tovább tartani. Szeptember 16.-tól ugyan német alárendeltségben és így felettes parancsnokság jóváhagyásával, Veress október 8.-án kiadta csapatainak a parancsot az általános visszavonulásra (54).

« Hadseregem a Kolozsvártól közvetlen északra fekvő magaslatokra vonult vissza. Az ellenség nem üldözött. Kolozsvár október 10.-én került kiürítésre » írja művében Veress, szerényen ehlallgatva, mennyit és mit tett annak érdekében, hogy a « kincses Kolozsvár » utcai harcok nélkül, a háború pusztításaitól megmentve, vészelje át a nehéz napokat (55).

---

(53) Veress i.m. 31. old.

(54) A 2. magyar hadsereg a 8. német hadsereggel együtt alkotta az *Armeegruppe Wöhler*-t, vagyis az Otto Wöhler gyalogsági tábornok (háromcsillagos tábornok) irányítása alatti magyar-német seregtestet. Veress és Wöhler között az első órától kezdve feszült volt a viszony. Lásd ehhez Veress i.m. 64. és a köv. oldalakat.

(55) Veress i.m. 32. old. Hogyan menekült meg Kolozsvár attól, hogy utcai harcok színhelye legyen, ezt megírta az erdélyi Balogh Edgár: *Szolgálatban.* Emlékirat 1935-1944, Bukarest 1978 c. kötete

A 3. magyar hadsereg felállítása és harcai.

Ez a hadsereg Heszlényi József altábornagy parancsnokságával szeptember 10.-e körül a Mezőségben a IV. hadtest vezetőtörzséből alakult. Két hadtest tartozott hozzá: 6 póthadosztály, 1 lovasezred és az 1. páncéloshadosztály, — utóbbi kb. 25-30 « Toldi II », illetve az 1944-ben már korszerűtlen német « Pz. III » harckocsikkal és cseh eredetű páncélosokkal felszerelve (56).

A 3. magyar hadsereg tulajdonképpen német kívánság ellenére jött létre. Hans Friessner vezérezredes, a « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport parancsnokra, a Magyarországon húzódó új arcvonal kialakítása során a IV. és a VII. hadtestete szeptember első felében német parancsnokság, Maximilian Fretter-Pico tűzérségi tábornok parancsnoksága alá akarta rendelni. Ez ellen Vörös János azonnal tiltakozott. Annál is inkább, mivel ugyanezen időben, a Honvéd Vezérkar jóváhagyása nélkül az 1. és 2. magyar hadsereget Friessner német parancsnokság alá rendelte (57). Guderian vezérezredeshez, a német szárazföldi hadsereg megbízott vezérkari főnökéhez írt szeptember 17.-i levelében Vörös már mint *tényt* jelentette, hogy magyar hadtestekete *nem engedi* közvetlen német parancsnokság alá helyezni és e célból létrehozta a 3. magyar hadsereget (58).

Heszlényi altábornagy csapatait szeptember első felében Makó-Gyula területén — a német 6. hadsereg alárendeltségében — gyülekeztette. A hadsereg szeptember 13.-án széles fronton benyomult a román Dél-Erdélybe. A hadműveleteket kezdetben siker koronázta. Aradot pár napra rá elfoglalták a honvédek. Temesvárnál azonban csak a város határáig jutottak előre, jóllehet a csapatok hangulata és szelleme ez

---

342-374 old. Sajnálatos, hogy a ma New Yorkban élő gróf Teleki Béla, az Erdélyi Magyar Tanács egyik vezető személyisége, az Erdélyi Párt elnöke, nem írt 1944 drámai őszéről visszaemlékezéseket!

(56) 4. tábori póthadosztály, 6. tábori-póthadosztály, 12. tartalékhadosztály, 20. gyaloghadosztály, 23. tartalék-hadosztály, 8. tábori pothadosztály, és az 1. páncéloshadosztály. Ehhez tudni kell, hogy a póthadosztályok kevés harcértékkel rendelkeztek. Egy tábori póthadosztály pedig kb. 5.000 emberből állott. Fegyverzet, illetve felszerelés dolgában még mostohábban állott mint a póthadosztályok.

(57) Hans Friessner: *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*, Hamburg 1956, 127. old. Itt jegyezzük meg, hogy 1944. szeptember 24.-től az eddigi « Dél-Ukrajna » hadseregcsoport új elnevezést kapott. A Friessner vezérezredes parancsnoksága alatt álló két német és két magyar hadsereget magában foglaló hadseregcsoportot « Dél » hadseregcsoportnak nevezték el.

(58) *Vörös Napló* i.m. 725. old.

időben « bizakodó és kötelességtudó » volt. Bíztak a központi vezetésben, érezték, hogy a hadműveletek tulajdonképpen időnyerésért folynak: az oroszok késleltetésére, hogy közben megszülethessék valamiféle politikai döntés... » (59). Szeptember közepe után azonban ez arcvonalon is mind jobban éreztette hatását a románokhoz beérkező szovjet segítség. A T-34-esek tömeges fellépése védelembe szorította a magyarokat.

A honvédek mindent megtettek, hogy a már megszerzett területeket ne kelljen feladni. A VII. hadtest katonái a Fekete Körös völgyében Belényesnél állták a sarat, míg a Lengyelországból épp hogy hazaérkezett VIII. hadtest (a volt II. tartalék-hadtest) csapatai a négyszeres túlerőben lévő szovjet egységekkel szemben Lippánál és Mária-Radnánál fejtettek ki ellenállást (60).

Szeptember közepén — a hadihelyzet kényszerítő alakulása miatt — megkezdődött a Székelyföld kiürítése. Mintegy 300.000 ember vált egyik napról a másikra földönfutóvá. Német és magyar katonai fedezettel hosszú szekérsorok kígyóztak az Anyaország felé... Az augusztus 28.-tól a Csiki-Kárpátokban derekasan harcoló Székely Határőrség működése ezzel véget ért. A majd 10.000 főt számláló seregtest a kiürítési parancsnak csak részben tudott eleget tenni. A visszavonulás során sokukat bekerítették az oroszok. Farkaslakán mintegy 5.000 határőr rakta le a fegyvert, akiket a szovjet parancsnokság, miután kiderült, hogy nem kombattánsokról van szó, hazaengedett falujukba (61). Egyébként a később Miskolcra és onnan tovább, Nyugatra vonuló székely határőrzászlóaljak, mivel létszámuk erősen megfogyatkozott és pótlásról nem lehetett gondoskodni, többé már harcba nem kerültek...

Szeptember 22.-én a román-szovjet csapatok visszafoglalták Aradot. Temesvár alól is visszavonultak a honvédek.

---

(59) Lengyel Béla szkv. altábornagy, a VIII. hadtest volt parancsnokának 1982. szeptember 9.-i a szerzőhöz intézett leveléből.

(60) Ezekben a harcokban különösen kitűnt az 1. páncéloshadosztály és a 7. rohamtűzérosztály, amelyhez megerősítésül még 18 német rohamlöveget osztottak be. Ezek a seregtestek a harcok során több mint száz T-34-es harckocsit semmisítettek meg. De a saját veszteségek is igen magasak voltak! Az 1. páncéloshadosztálynál, mint elitseregtestnél nem kevés magas katonai személyiségek fiai szolgáltak. Mint fiatal tisztek itt, a szeptemberi-októberi harcok során haltak hősi halált Rácz Jenő, Mérey László, kisbarnaki Farkas Ferenc, Suhay Imre, hogy a számos katonacsaládot ért veszteségek közül csak néhányat említsünk.

(61) Karácsony Imre: *A Székely Határőrség története*, kézirat 1982, 42. old.

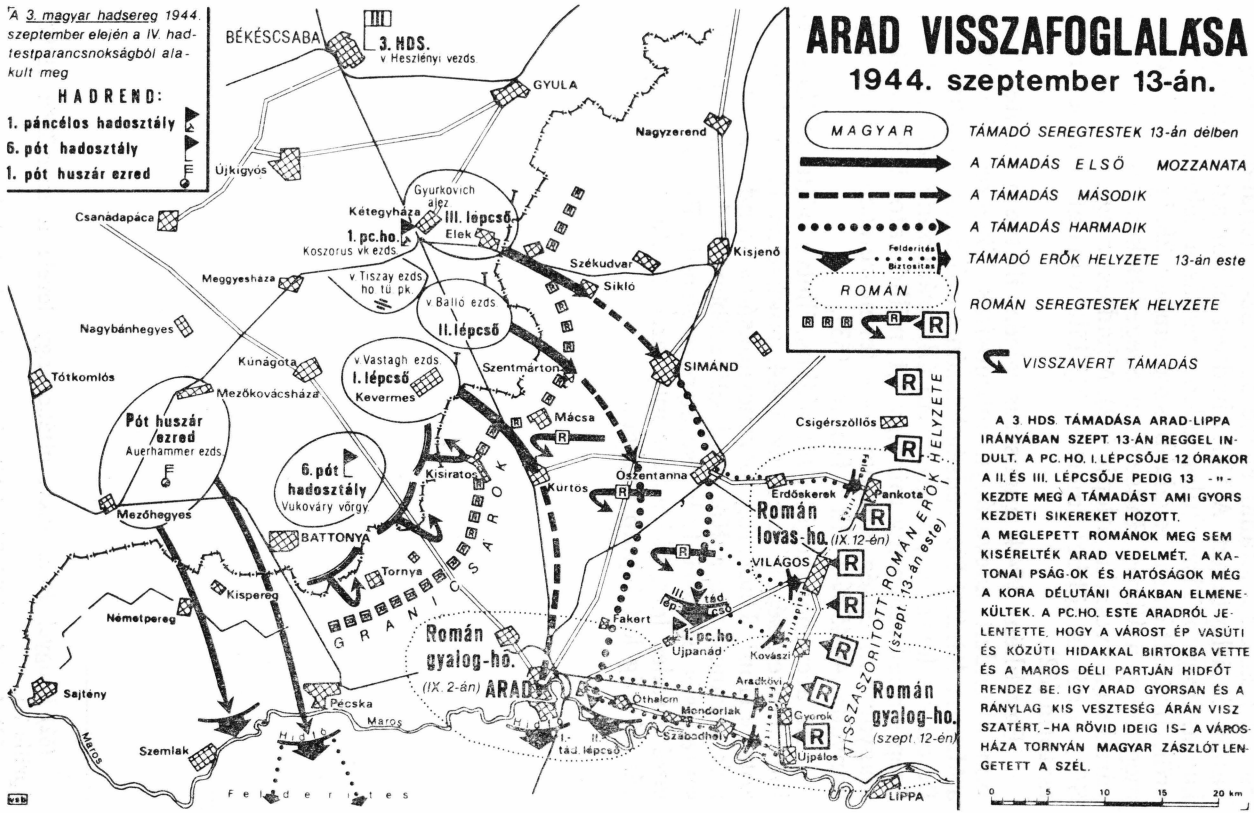
A 3. magyar hadsereg 1944. szeptember elején a IV. hadtestparancsnokságból alakult meg
HADREND:
1. páncélos hadosztály
6. pót hadosztály
1. pót huszár ezred
ARAD VISSZAFOGLALÁSA
1944. szeptember 13-án.
MAGYAR
TÁMADÓ SEREGTESTEK 13-án délben
A TÁMADÁS ELSŐ MOZZANATA
A TÁMADÁS MÁSODIK
A TÁMADÁS HARMADIK
Felderítés Biztosítás
TÁMADÓ ERŐK HELYZETE 13-án este
ROMÁN
ROMÁN SEREGTESTEK HELYZETE
VISSZAVERT TÁMADÁS
A 3. HDS. TÁMADÁSA ARAD-LIPPA IRÁNYÁBAN SZEPT. 13-ÁN REGGEL INDULT. A PC. HQ. I. LÉPCSŐJE 12 ÓRAKOR A II. ÉS III. LÉPCSŐJE PEDIG 13 -KEZDTE MEG A TÁMADÁST AMI GYORS KEZDETI SIKEREKET HOZOTT.
A MEGLEPETT ROMÁNOK MEG SEM KISÉRELTÉK ARAD VEDELMÉT. A KATONAI PSÁG-OK ÉS HATÓSÁGOK MÉG A KORA DÉLUTÁNI ÓRÁKBAN ELMENEKÜLTEK. A PC.HQ. ESTE ARADRÓL JELENTETTE, HOGY A VÁROST ÉP VASÚTI ÉS KÖZÚTI HIDAKKAL BIRTOKBA VETTE ÉS A MAROS DÉLI PARTJÁN HIDFŐT RENDEZ BE. IGY ARAD GYORSAN ÉS A RÁNYLAG KIS VESZTESÉG ÁRÁN VISZSZATÉRT, -HA RÖVID IDEIG IS- A VÁROSHÁZA TORNYÁN MAGYAR ZÁSZLÓT LENGETETT A SZÉL.
0 5 10 15 20 km
BÉKÉSCSABA
3. HDS.
v. Hesziényi vezds.
GYULA
Nagyerend
Újkígyós
Csanádapáca
Gyurkovich alez
Kétegyháza
III. lépcső
Elek
1. pc.ho.
Koszorus vk ezds.
Meggyesháza
v. Tiszay ezds. ho tü. pk.
v. Balló ezds.
II. lépcső
Székudvar
Sikló
Kisjenő
Nagybánhegyes
Tótkomlós
Kunágota
v. Vastagh ezds.
I. lépcső
Kevermes
Szentmárton
SIMÁND
Mezőkovácsháza
Pót huszár ezred
Auerhammer ezds.
Mácsa
Csigérszőllős
6. pót hadosztály
Vukováry vörgy
Kisirat
Kurtos
Oszentanna
Erdőskerek
Pankota
Román lovas-ho. (IX. 12-én)
Mezőhegyes
BATTONYA
Tornya
VILÁGOS
GRANICSAROK
Kispereg
Németpereg
Fakert
I. pc.ho.
Ujpanád
Kovászi
Román gyalog-ho. (IX. 2-án) ARAD
Aradkövi
Sajtény
Pecska
Maros
Othalom
Mencorlak
Cyorok
Szabadhely
Ujpálos
Román gyalog-ho. (szept. 12-én)
Szemlak
Maros
Felderítés
LIPPA
VISSZASZORITOTT ROMÁN ERŐK HELYZETE (szept. 13-án este)

Szeptember 24.-én a 18. szovjet harckocsi hadtest Battonyánál és Csanádpalotánál elérte az 1938-as (trianoni) magyar határt és átlépte azt. A VIII. hadtest ekkor azt a parancsot kapta, hogy a Tiszántúlon ellentámadásra felvonuló német erők biztositására, legalább szeptember 28.-ig akadályozza meg, hogy a Vörös Hadsereg a Szeged-Békéscsaba — Nagyvárad vasút vonalat átlépje (62). A hadtest megtette a magáét. Sőt, ennél is többet, mert a kijelölt vonalat október 6.-ig tartotta (62).

Egyébként 1944. augusztus végén, illetve a szeptemberben elrendelt nagyarányú mozgósítás következményeként a Magyar Királyi Honvédség létszáma erőteljesen felduzzadt. De csak a létszáma, amivel nem állt arányban a felszerelése. Szeptember végén igy mintegy 1,1, millió katonát számlált a magyar honvédség, amelynek — természetesen — csak egy hányada, 40-45 %-a állt a fronton (63).

Az arcvonal mögötti tartalékos, illetve póttartalékos állományú egységek felett az 1944. augusztus 17.-én létrehozott « Honi Hadsereg parancsnokság » rendelkezett. Ennek parancsnoka a Kárpátok előterében 1944 nyarán a balszerencsés egykori 1. hadsereg-parancsnok, Beregfy Károly vezérezredes lett, aki akkor még nem tudta, milyen szerep vár rá alig két hónap múlva...

---

(62) Lengyel Béla szkv. altábornagy levele a szerzőhőz (1982. április 7.).

(63) Az 1,1 millió főnyi létszám a teljes hadrakelt seregre vonatkozik, beleértve az egészségügyi személyzetet, javító — és kovácsműhelyeket, ellátó oszlopokat, pékségeket stb.

XI.

A háborúból való kiválás előkészületei

1944 augusztusának végén Budapestre érkezett Heinz Guderian vezérezredes, a német szárazföldi hadsereg megbízott vezérkari főnöke. Tájékozódni jött, Hitler megbízásából. Magyarország katonai és politikai helyzetéről kívánt képet szerezni, mivel a magyaroknak kulcsszerepet szántak a balkáni német visszavonulással kapcsolatos délkelet-európai német stratégiában. Guderian Vörös Jánossal és annak jobbkezével, László Dezső altábornaggyal tárgyalt. Vörös János magabiztos volt. A honvédség további kitartásáról nyilatkozott. A Kárpátokon a szovjet csapatok nem tudnak átjutni — mondotta — és mint mindig, amikor felelős német katonai vezetőkkel tárgyalhatott, most is megfelelő felszerelést, főleg páncélosok elleni fegyvereket kért. Guderian igéretet is tett ezek szállítására, jóllehet maguk a németek is hijával voltak az ilyesfajta hadianyagoknak. (1)

Guderian Horthyval is tárgyalt. A kormányzó külön kihallgatáson fogadta. Sok mindenről beszéltek, de Horthy szivélyessége nem tévesztette meg Guderiant. Háború után keletkezett visszaemlékezéseiben megírja, hogy a kormányzó egy « elszólása » világossá tette előtte: Horthy egyszerre több vasat is tart a tűzben, — vagy legalábbis azt hiszi, hogy ilyesmit csakugyan megengedhet magának. « Magyarországi látogatásomkor pozitív képet nem szereztem, és ezt jelentettem is Hitlernek » — írja. (2)

Egyelőre azonban — a « balkáni földcsuszamlás » következtében — a németek hazánkkal kapcsolatban várakozó álláspontra helyezkedtek. Magyarországi, hátországi csapataik létszáma szeptember 1-én nem haladta meg a 80.000 főt, és ennek nagyrésze is még mindig kiképzés alatt állott.

---

(1) 1944. március 19. után német hadiszállításokból a honvédség a következő páncélosokat, illetve rohamlövegeket kapta: 62 db « PZ. IV » harckocsit, 5 db « Panther » nehéz harckocsit és 3 db « Tiger 1 » nehéz harckocsit valamint 40 db rohamlöveget, illetve 75 db speciális rohamlöveget, a « Hetzer »-t. Lásd Stephan J. Zaloga - James Grandsen: *The Eastern Front. Armor Camouflage and Markings*, 1941 to 1945, Carrolton (Texas/USA) 1983, 28. old.

(2) Heinz Guderian: *Erinnerungen eines Soldaten*, Neckargmünd 1960, 334. old.

A magyarországi arcvonalakon parancsnokoló német vezérezredesek viszonya a magyar hadsereg vezetőivel éppenséggel nem volt a legjobb. Az 1. német páncélos hadsereg parancsnoka, Gotthard Heinrici vezérezredes még 1955-ben írt feljegyzéseiben is úgy emlékezik meg Miklós Béláról, mint « nem őszinte » személyről, aki már bemutatkozó látogatásakor is « kimért hűvösséggel » fogadta őt. Miklós Béla 1944 szeptemberében — így Heinrici — állandóan a visszavonulás szükségességéről beszélt. Hadosztályaival pedig a Tisza vonala mögé igyekezett. « Hadseregem vele való együttműködése feszült volt. Csapatainak visszavonásával veszélyeztette az én helyzetemet is! » (3) Veress Lajos, a 2. hadsereg parancsnoka sem igen egyezett felettes parancsnokával, Otto Wöhler gyalogsági tábornokkal. (4) Veress — miként Miklós Béla is — szeptember második felében, illetve október elején arra törekedett, hogy csapatait lehetőleg minél kevesebb megrázkódtatás árán visszavezesse a Tisza vonala mögé. Ezt a németek természetesen gyanakvó szemmel nézték.

Egyedül a 3. hadsereg parancsnoka, Heszlényi József nem adott okot német panaszra. Igaz, az altábornagy nem tartozott Horthy azon tábornokainak körébe, akiket a kormányzó beavatott tervébe, hogy kiválni készül a háborúból.

Horthy és Magyarország fegyverszüneti kérelme

A háborúból való kiválás kérdésében 1944 szeptemberében és októberében a legaktivabb személy, illetve az egész vállalkozás motorja kétségtelenül a 76. életévét taposó kormányzó, Horthy Miklós volt. Törekvését azonban — Bethlen István kivételével — ha nem is tudatosan, még legbensőbb hívei is fékezték, gátolták. Ezen aligha csodálkozhatunk. A magyarázat kézenfekvő. Kézenfekvő még akkor is, ha az e korszakkal foglalkozó — egyébként gazdag és részletes — hazai történelmi irodalom érthető okokból nem boncolgatja, sőt megkerüli a kérdést. A szovjettől való félelem uralkodott a lelkeken. Szeptember második felében ugyanis már Horthy előtt is világossá vált: hiába is szeretné, Magyarország nem számíthat angolszász megszállásra. A Duna-medence szovjet

---

(3) Heinrici szkv. vezérezredes 1955. április 6-i összeállítása az 1944-es német-magyar katonai viszonyról. Németnyelvű másolata a szerző birtokában.

(4) Dálnoki Veress Lajos szkv. vezérezredes személyes közlése a szerzővel (London, 1968).

érdekszféra. A fegyverszünetet csak az orosszal, és egyedül csak vele lehet megkötni. (5)

Horthy rendkívül nehéz döntés előtt állt. A miniszterek és a katonák részéről kevés támogatásban részesült. A szeptember 7-i koronatanácson, ahol a kormányzó először vetette fel hivatalosan fegyverszüneti szándékát, Lakatos miniszterelnök például azt javasolta, hogy az egész « ügyet » vigyék a parlament elé. Mintha ezekben a válságos napokban, a háttérben Hitlerrel, ilyen élet-halál kérdésben lehetséges lett volna alkotmányosdit játszani! Horthy nagyon helyesen, leintette miniszterelnökét és kijelentette: « Egyedül én viselem a nemzet és történelem előtt a felelősséget! » Egy másik miniszternek, aki azzal érvelt, hogy a kormányzó a háborúból való kiválás ügyében a polgári osztályt kívánja feláldozni a parasztokért, Horthy, jelentőségteljesen így válaszolt: « Itt nem egyes osztályokról van szó. Itt az egész nemzet léte forog veszélyben! » (6) Végülis úgy döntöttek: a kormány 24 órás ultimátumot ad a német vezetésnek, hogy küldjön öt páncélos hadosztályt a honvédség támogatására. Ha ez nem történik meg, a kormány hozzájárul a fegyverszüneti tárgyalások megkezdéséhez.

A németek teljesítették a magyar kívánságok továbbítását. A legközelebbi időben — ha nem is öt — de 2-3, részben leharcolt, páncélos hadosztályt küldtek Magyarországra. A front helyzetén ugyan segítettek, de politikai vonatkozásban a Lakatos-kormánynak alkalmat adtak arra, hogy megint elódázza az oroszokkal kötendő fegyverszünetet.

Hosszú lenne itt elmondani a szeptemberi huzavona történetét. Ennek némely részlete Lakatos Géza miniszterelnök és Hennyey Gusztáv külügyminiszter Nyugaton megjelent visszaemlékezéseiben olvasható. (7) Kitűnő összefoglalást nyújt a tragikus hetek történetéről egy nemrégiben Budapesten megjelent könyv is, Vigh Károly történész alapmunkája. (8) Mi itt csak megállapítjuk, hogy végülis Horthy

---

(5) Lásd Dr. Csima János: « A horthysta diplomácia előzetes fegyverszüneti tárgyalásai Bernben ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest 1965/4. szám 730. és köv. old.

(6) Vattay Antal szkv. altábornagy: *Visszaemlékezéseim az 1944-45-ös esztendőkre.* Kézirat. Készült Budapesten, 1965-ben, 18. old. Másolata a szerző birtokában.

(7) Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam* (Visszaemlékezések), München, 1981; és Hennyey Gusztáv: *Magyar erőfeszítések a második világháború befejezésére*, Köln 1965. Ezt kiegészíti Hennyey 1975-ben német nyelven, Mainzban megjelentetett memoárja: *Ungarns Schicksal zwischen Ost und West.*

(8) Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe*, Budapest 1984.

— látván munkatársai tétova magatartását — szűk körben döntve és a különböző nehézségeket megkerülve, szeptember 28-án, Szlovákián keresztül fegyverszüneti delegációt küldött Moszkvába. A háromtagú küldöttség Faragho Gábor újonnan kinevezett vezérezredes vezetésével október 1-én már a szovjet fővárosban volt és ott megkezdhette tárgyalásait.

Ezen tárgyalások drámai története szinte külön tanulmányt igényelne. Lényege ez volt: A szovjet vezetők előzékenyen fogadták a magyarokat, diplomáciai státuszt biztosítottak nekik, és őszintén arra törekedtek, hogy a magyar átállás minél előbb és minél zökkenőmentesebben megtörténhessék. (9)

A félreértések a fegyverszünet megkötésének dolgában Moszkvában is sok bonyodalomra adtak okot. Horthy elképzelése szerint a fegyverszünet létrejötte után lehetősége lett volna arra, hogy a németeknél elérje: hagyják el az országot. Ez esetben a Vörös Hadsereg csak átvonult volna Magyarországon, és csak osztrák területen kellett volna újra harcba bocsátkoznia. Ez Magyarországot sok megpróbáltatástól mentesítette volna. A kormányzó tudta: Magyarország az 1938 és 1941 között visszaszerzett felvidéki, kárpátaljai és délvidéki területeket nem tarthatja meg, remélte azonban, hogy a szövetséges hatalmak legalább Erdély egy részének meghagyásával viszonozzák a fegyverszünet megkötésével nyert hadi előnyöket. Faragho Gábor ismerte a szovjet-román fegyverszüneti megállapodás szövegét, amelyben Erdély vonatkozásában valóban volt egy a magyarok számára is nyitva hagyott politikai kiskapuként felfogható mondat. (10) Az események azonban meghiúsították Horthy reményeit.

A szovjet vezetők konkrétan a következőket kívánták a kormányzótól: Magyarország nem csak hogy váljék ki a német szövetségből, hanem csatlakozzék haderejével a Vörös Hadsereghez, és azonnal támadja meg a németeket. Vagyis nem magyar békéről, hanem « frontváltásról » — ha tetszik, a « fegyverek megfordításáról » — volt szó! Erdélyi területi kérdésekben az

---

(9) A témának eddigi legalaposabb feldolgozása Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945), Budapest, 1981.

(10) « A szövetséges kormányok a bécsi döntésnek Erdélyre vonatkozó határozatát semmisnek tekintik, s egyetértenek azzal, hogy a békeszerződésben történő jóváhagyástól feltételezetten Erdély (vagy annak legnagyobb része) adassék vissza Romániának... » Idézi: *Munkások és Földművesek Naptára*, Kolozsvár 1945, 136. old.

oroszok nem nyilatkoztak. Viszont megigérték, hogy Magyarország belügyeibe nem avatkoznak bele, a honvédséget nem fegyverzik le, sőt minden technikai segítséget megadnak ahhoz, hogy a Magyar Királyi Honvédség — most már a szovjetek oldalán — eredményesen vehesse fel a harcot a németekkel szemben.

Amíg ezek a dolgok tisztázódtak, és Moszkvába külön futárral megérkezett Budapestről Horthy írásos felhatalmazása a fegyverszünet megkötésére, több mint egy hét telt el. Eközben Malinovszkij 2. Ukrán Frontja Erdély felől már megindította a 2. magyar, valamint a 6. német hadsereg elleni offenzíváját és kezébe került a Tiszántúl egy része. Szeptember közepe óta az Északkeleti-Kárpátokban álló 1. magyar hadsereg is visszavonulóban volt, méghozzá részint a vele szemben harcoló 4. Ukrán Front nyomása miatt, részint pedig Miklós Béla vezérezredes utasítása folytán. Miklós Béla, mint ismeretes, azon kevesek közé tartozott, akik ismerték a háború befejezésére vonatkozó kormányzói szándékot.

Október 8-án Moszkvában, Kreml-beli dolgozószobájában — a nyugati hatalmakkal egyetértésben — Molotov külügyi népbiztos átnyújtotta Faragho Gábor vezérezredesnek, a magyar küldöttség vezetőjének a Szövetségesek úgynevezett « előzetes » fegyverszüneti feltételeit. Ehhez a szovjet-román fegyverszüneti szerződés szolgált mintául. Horthy viszont az 1944. szeptember 19-én megkötött szovjet-finn fegyverszüneti szerződést szerette volna Magyarország viszonylatára formálni. Ennek egyik sarkalatos pontja az volt, hogy a szovjet fél hozzájárult: a finneknek nem kell megtámadniok az országukban levő német csapatokat. Ehelyett az a feladat hárult rájuk, hogy bírják rá Hitlert: 14 nap alatt, fegyveres összetüzések nélkül vonja ki csapatait Finnországból. Persze Finnország stratégiai helyzete más volt, mint Magyarországé, és Molotov ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar fegyverszüneti szerződés nyilvánosságra hozatala napján a Magyar Királyi Honvédség haladéktalanul kezdje meg a harcot a németekkel szemben. (11)

Egyébként a szövetségesek fegyverszüneti feltételei az adott körülmények között nem voltak túlzottak. Azzal, hogy az 1938 után szerzett magyar területeket vissza kell az utódállamok kormányainak szolgáltatni, józanul, kezdettől fogva számoltak a budai Várban. Amikor október 10-én

---

(11) Gróf Teleki Géza szóbeli közlése a szerzővel (Washington 1981).

Horthy rádiótávirat útján végülis felhatalmazást adott küldötteinek az « előzetes » fegyverszüneti szerződés aláírására, a megállapodás minden pontját tudomásul vette és elfogadta. Ezeket — egy kivétellel — végre is akarta hajtani. A kivétel az volt, amelyik a németek megtámadását tette volna kötelezővé. « Ezt majd valahogy kijátsszuk » — mondotta október 12-én a nála kihallgatáson megjelenő Aggteleky Béla altábornagynak, a budapesti hadtest új parancsnokának, akit szintén beavatott a küszöbön álló események tervébe. (12) A volt fegyvertársat orvul hátba támadni, vele háborút kezdeni — ez Horthy Miklós számára, aki még Hitler és Sztálin korában és árnyékában is 19. századi úriemberként gondolkodott, egyszerűen elképzelhetetlen volt! E szellem bizonyítéka Horthy egyik, majd egy évtizeddel a háború után kelt írása. 1954-ben történt, hogy levelet intézett Adenauer nyugatnémet kancellárhoz. Ebben ismételten állástfoglalt a németek 1944-es megtámadásának kérdéséről kialakított magatartásával kapcsolatban leszögezve, hogy ő, Horthy « orosz parancsra » soha nem gondolt akkor októberben a németek megtámadására (13).

A német-magyar fegyverbarátság megszakítását illetően hadd idézzük Horthyt magát. 1953-as, Buenos Aires-i visszaemlékezéseiben — úgy gondoljuk igen őszintén — a következőket írta: « Részünkre az önfenntartás parancsa írta elő, hogy bizonyos egyetértésre vagy legalább is megértésre törekedjünk az ellenséges hatalmakkal. Aki ezért arra hajlik, hogy elítéljen bennünket, azt emlékeztetnünk kell, hogy ezúttal Németországnak nem voltunk szerződéses szövetségese, mint az első világháborúban. ... Az orosz háborúban részvételünkkel csak annyiban követtünk közös célt Németországgal, hogy mi is a kommunizmus ellen küzdöttünk, de nekünk semmi területi igényünk nem volt. ... A bolsevizmus ellen csak addig voltunk készek a háború folytatására, ameddig az érdekünkben állott és egyáltalán lehetséges volt, *vagyis tekintet nélkül Hitler hadicéljaira és semmi esetre sem addig, amidőn az már öngyilkosságot jelentett. A háborúnak, ha végleg elvesztettük, véget kell vetnünk!* » (14).

---

(12) Aggteleky Béla szkv. altábornagy szóbeli közlése a szerzővel (Genf 1961).

(13) A levelet magyar fordításban közli Hennyey Gusztáv: *Magyar erőfeszítések...*, i.m. 51. és köv. old.

(14) Horthy Miklós: *Emlékirataim*, Toronto (Canada) 1974², 270. old.

Sztálin és az 1944-es Magyarország

A Szovjetunió vezetője úgy tűnik, nem kedvelte a magyarokat. Ez a beállítottsága természetesen kihatott Magyarországgal kapcsolatos politikájára is. Pedig a Szovjetuniónak lett volna oka, hogy a magyarokkal szemben törlesszen adósságából. A polgárháború vérzivataros éveiben majd 100.000 magyar harcolt a vörösök oldalán a fehérek ellen, és Kun Béla 1919- es Tanácsköztársasága sok vonatkozásban elvonta a nyugati nagyhatalmak figyelmét Oroszországról. Ezzel részben tehermentesítette nehéz küzdelmeiben a fiatal Vörös Hadsereget.

A magyar-szovjet viszony őszinte történetének megírása sajnos még mindig várat magára. Ahogy « hiánycikk » a Szovjetunió háború alatti Duna-medencei politikáját tárgyaló monográfia is, annak ellenére, hogy tudomásunk van ilyenfajta — belső használatra készült — írások létezéséről (15). Amit a szovjet-magyar viszony alakulásáról tudunk, az jórészt orosz katonai memoárokból, illetve nyugati külügyminiszteriumi okmányok publikálásából, és egyéb, itt bővebben nem részletezhető forrásokból ismeretes.

Sztálin 1943 nyarán nem engedélyezte, hogy magyar hadifoglyokból, a Szovjetunió területén megalakuljon az antifasiszta Kossuth-Légió. Még a Nemzeti Bizottság létrehozásához sem járult hozzá. (16) Így csirájában fojtotta el annak a lehetőségét, hogy magyarok tetteikkel a győztesek oldalán, hazájuk jövője érdekében, akármilyen kicsiny előnyhöz is jussanak. 1943 decemberében, amikor Sztálin Moszkvában Eduard Benessel tárgyalt, nagy megértéssel hallgatta a csehszlovák elnök magyarellenes kirohanásait. Ezek között főleg eszmefuttatásának azon célzásait, hogy lehetőleg ne az angolszászok, hanem a Vörös Hadsereg szállja meg a Magyar Királyságot. Benes — fortélyosan — Sztálin « szlávságára » hivatkozott, és a magyarokat úgy állította be, hogy « mindig is » a szlávok ellenségei voltak. (17)

---

(15) Így tudomásunk van egy német nyelvű kéziratról, a neves szovjet történész Viktor Israeljan művéről, amelyben a szerző a Szovjetunió második világháború alatti Duna-medencei politikáját taglalja.

(16) Vas Zoltán személyes közlése a szerzővel (München 1974). Lásd továbbá Ölvedi Ignác ny. ezredes, budapesti hadtörténész « Légió, zsákutcában » c. cikkét az *Élet és Irodalom* (Budapest), 1984. március 15-i számában.

(17) Vojtech Mastny: « The Beneš-Stalin-Molotov Conversations in December 1943: New Documents ». Közli *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Hamburg, 1972, 396. old.

1944 nyarán még úgy gondolták a moszkvai vezérkarban, hogy Magyarországot a 4. Ukrán Front hadseregei fogják megszállni. Ez a hadseregcsoport Ivan Petrov hadseregtábornok irányítása alatt, az első világháború orosz stratégiájához hasonlóan, a Kárpátokon keresztül akart utat törni Budapest irányába. Már júliusban megkezdődött azon tisztek kiválasztása és kiképzése, akiket a 4. Ukrán Front politikai osztálya a későbbiekben magyarországi városparancsnokként szándékozott alkalmazni. Ugyanakkor megkezdődött a különböző létszámú, vegyes (magyar és szovjet) összetételű partizáncsoportok ejtőernyős bevetése is Magyarországon. Júliustól szeptemberig mintegy 14 ilyen partizáncsoportot irányítottak magyar területre. Feladatuk egyrészt a hírszerzés, másrészt a hátországi magyar csapatok bomlasztása volt: « népi, felkelő háború » megszervezése. (18)

A magyar-német csapatok az Északkeleti-Kárpátokban kifejtett szilárd ellenállása a 4. Ukrán Front csapatainak igen súlyos veszteségeket okozott. Egy időre be is szüntették támadásukat. Ámde Románia kiválása a német szövetségből és a 2. Ukrán Front csapatainak megjelenése Erdélyben egycsapásra megváltoztatta a Duna-medencei katonai helyzetet. A szovjet vezérkar ezért úgy döntött, hogy nem Petrovra, hanem az időközben marsallá előléptetett Malinovszkijra bízza a magyarországi hadműveletek vezetését.

E célból a 2. Ukrán Front csapatait még 1944 szeptemberében feltöltötték mind harci eszközökkel, mind pedig katonákkal. Mintegy 75 hadosztály, 750 páncélos, több mint 10.000 különböző űrméretű löveg és 1.100 repülőgép állt a marsall rendelkezésére (19). Ehhez jött pedig még 17 román hadosztály. E seregtestek az 1944. szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti szerződés értelmében kötelesek voltak Erdély elfoglalása után is, a Vörös Hadsereg alárendeltjeként a német és a magyar hadsereg ellen háborút viselni (20).

Október 6-án Malinovszkij Arad és és Temesvár térségéből megindította döntő támadását Kelet-Magyarország ellen.

---

(18) Ezen partizáncsoportok történetét külön monográfiában még nem írták meg. Részletek találhatók a Dombrády Lóránd és Nagy Gábor által szerkesztett *Fegyverrel a hazáért. Magyar ellenállási és partizánharcok a második világháború idején* c. Budapesten 1980-ban kiadott kötetben.

(19) M. V. Zaharov: *A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945*, Budapest 1973, 198. old. (Zaharov, a Szovjetunió marsallja 1944-ben, mint a 2. Ukrán Front vezérkari főnöke, egyik tervezője és kivitelezője volt a magyarországi hadműveleteknek).

(20) *Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez*, Bukarest 1965, 84. old.

A szovjet marsall — ereje tudatában — gyors sikerre számított. Kezdetben nem is hiába. Csapatai hamar áttörték a 3. magyar hadsereg arcvonalát. A Sebes-Körös és a Tisza közti terület napokon belül az oroszok kezére került. Október 8-án a 2. Ukrán Front balszárnya már Szegedet fenyegette. Más csapatok Szentesnél és Szolnok alatt elérték a Tiszát. A nagy tömegben bevetett T-34-es páncélosok nyomására a gyenge magyar és német erők, ahol csak tudtak, visszavonultak. Október 9-én Malinovszkij főerői Nagyváradtól nyugatra, széles fronton Debrecen irányába törtek előre. A marsall Nyiregyháza, illetve Csap felé igyekezett. Szándéka az volt, hogy gyorsan mozgó seregtesteivel (páncélos és lovas hadosztályokkal) a Keleti-Kárpátokban még mindig kitartó német és magyar csapatok előtt elvágja a Tiszához való visszavonulás lehetőségét. (21) Ha ez sikerül, akkor a 2. Ukrán Front a 4. Ukrán Fronttal közösen a Kárpátokban új Sztálingrádot teremthet: egy német és két magyar hadsereg kerülne így egyetlen óriási katlanba! (22)

A német hadvezetőség azonban felismerte a veszélyt. Friessner vezérezredes, Hitler parancsait figyelmen kívül hagyva, saját hatáskörben elrendelte a Kárpátok keleti részében még mindig kitartó 8. német hadsereg Tiszához való visszavitelét. Ugyanakkor az éppen ez időben Szolnoknál gyülekező friss csapatokkal, Debrecentől nyugatra ellentámadást hajtott végre. A német páncélos hadosztályok offenzivája kellemetlen meglepetés volt az oroszok számára. Malinovszkij előrenyomulása Nyiregyháza felé megtorpant. Október 10-e és 22-e között Debrecen előtt több szakaszból álló hatalmas páncélos csata bontakozott ki, amelyben mindkét részről több száz harckocsi, illetve rohamlöveg vett részt. (23) A csatát végül is elháritó-győzelemmel (*Abwehrsieg*) a németek nyerték meg. Még akkor is, ha ez pirruszi győzelem volt. A németeknek sikerült ugyan október végéig Malinovszkijt a Felső-Tiszától távol tartani és így csapataikat a bekerítés veszélyeztette kárpáti állásokból, valamint az Erdélyből visszavonuló 2. hadsereget, időben visszavonni. A debreceni páncélos csata azonban felőrölte a « Dél » hadseregcsoport tartalék erőit. Az arcvonal többi szakaszán

---

(21) Zaharov, i.m. 201. old.

(22) A 8. német hadseregről, a 2. magyar hadseregről és az 1. magyar hadsereg részeiről van szó.

(23) Részleteiben lásd Ölvedi Ignác: *A budai Vár és a debreceni csata*, Budapest 1970; és a téma német hadtörténeti feldolgozását Hans Kissel: *Die Panzerschlachten in der Puszta*, Neckargemünd 1960.

kűzdő csapatok jórészt magukra maradtak: erejük kiegészítésével vagy erősítéssel nem számolhattak. (24)

Friessner vezérezredes és a magyarok

A « Dél » hadseregcsoport parancsnokának nemcsak a szovjet csapatokkal volt gondja. A magyar fegyvertársak is problémát okoztak — méghozzá több vonatkozásban is. A háború után megjelent visszaemlékezéseiben Friessner fel is panaszolja a magyar egységek « csekély állhatatosságát ».

> « Elég volt, ha csak pár szovjet páncélos támadott, vagy ha egy erősebb aknavető tüzet kaptak — egész magyar szakaszok hagyták el állásaikat, és így veszélybe sodorták egész védelmünket » — írja (25).

Persze arról nem tesz említést, hogy a jól felszerelt szovjet hadosztályokkal szemben a magyaroknak jórészt *tartalék-* és *póttartalék* seregtestei voltak, ahogyan a honvédek sem fegyverzet, sem kiképzés dolgában nem vehették fel a versenyt az 1944-ben már ötödik éve harcoló, és így harcedzett német csapatokkal. De vétenénk az igazság ellen, ha Friessner kritikáját teljes egészében elvetnénk. Meg kell hagyni, hogy a honvédekből valóban hiányzott a motiváció a kitartó, vagyis az eredményes harchoz. A románok ellen, Erdély védelmében még megvolt a kívánt harciszellem. A szovjet csapatok nagy tömegeivel és technikai fölényével szemben, a magyar katona azonban bizonyos értelemben bénult volt. Bár magyar földön harcolt, saját portáját is védte, valami ősi bölcsességgel mégis azt várta, hogy a budapesti vezetés előbb vagy utóbb politikai úton vet véget az egyenlőtlen küzdelemnek.

Friessnert mindez nem érdekelte. Ő Hitler parancsára tartózkodott Magyarországon. A német érdekeket tartotta

---

(24) Egy 1944. október 28-i keltezésű, a « Dél » hadseregcsoport parancsnoksága által megfogalmazott és a német szárazföldi hadsereg főparancsnokságának, az OKH-nak küldött jelentés szerint a hadseregcsoportnak a debreceni térségben elszenvedett személyi vesztesége: 19.282 halott, illetve sebesült és eltűnt. A magyarországi német hadosztályok feltöltésére sürgősen « legalább » 23.000 főt igényel. Lásd *Kurze Meldung der Heeresgruppe Süd an OKH, Abschrift aus Heeresgruppe Süd Anlagen z. KTB*, Akte H. Gr. A, 75126/37a. Másolat a szerző birtokában.

(25) Hans Friessner, Generaloberst a.D.: *Verratene Schlachten*, Hamburg 1956, 139. old.

szem előtt. Arra törekedett, hogy a Vörös Hadsereg előrenyomulását minél eredményesebben és a Német Birodalom határától minél távolabb megállítsa. Egész tevékenységét — érthető módon — ennek a feladatnak rendelte alá.

> Arra, hogy a magyarok készülnek « valamire » és ez nem a Német Birodalom javát szolgálja, a generálist már szeptember első felében, több jelenség figyelmeztette. Augusztus 23. óta amugyis kifinomult a hallása, hiszen Romániában, a bukaresti politikai pálfordulás következtében, több hadsereget elvesztett. S most — ismétlődjék meg újra a romániai összeomlás? Főhadiszállásán, Mátrafüreden egymást érték a hírek: « A magyarok be akarják fejezni a háborút; Horthy fegyverszünetre készül; küldöttei már is külföldön tárgyalnak ». Friessner kapcsolata Vörös Jánossal is egyre feszültebb lett. A német tábornok mint a « Dél » hadseregcsoport parancsnoka a magyarországi hadműveletek irányítását kizárólag magának tartotta fenn. Így idegenkedéssel fogadta, sőt határozottan kifogásolta, hogy a honvéd csapatok felett a magyar vezérkar főnöke, Vörös vezérezredes intézkedik: csapatokat csoportosít át, seregtesteket vált fel, sőt a 2. hadsereg esetében önhatalmúlag visszavonulásra ad parancsot. Miután azonban 1944. szeptember elején a legfelsőbb szinten a magyarországi arcvonal parancsnoklási viszonyait nem tisztázták kellő világossággal, — Friessner egyelőre írásban jelentett be Vörösnél tiltakozást a hadműveletek menetébe való szerinte indokolatlan magyar beavatkozás ügyében.

Október legelején aztán Friessner is bizonyságot szerzett róla, hogy Horthy a budai Várban Magyarország háborúból való kiválásán munkálkodik. (26) Ekkorra már Budapestre érkezett Walther Wenck páncélos tábornok, aki Guderian vezérezredes, a német szárazföldi hadsereg megbízott vezérkari főnök helyettese volt. A helyszínen akarta megtárgyalni a német katonai és politikai szervekkel: miként lehetne a « magyar árulást » megakadályozni. A többnapos tárgyalás jegyzőkönyvei ma már ismeretesek. (27) A *Panzerfaust* akció kidolgozásában nemcsak németek vet-

---

(26) A német « Dél » hadseregcsoport hadinaplójában fellelhető v. Greiffenberg gyalogsági tábornok Friessnerhez küldött jelentése: « Egy baráti magyar vezérkari tiszt közlése szerint, a magyar csendőrség köreiben úgy tudják, hogy Faragho tábornok külföldön tárgyal a szovjettel egy fegyverszünet megkötéséről, amelynek aláírása küszöbön áll... » KTB / H.Gr. Süd, 1944 október 2., Nr. 6779. Lásd továbbá Friessner fentebb idézett visszaemlékezései azon fejezetét, amely a magyarok « intrikájával és árulásával » foglalkozik.

(27) Gosztonyi Péter: « Német katonai okmányok 1944. október 15. előtörténetéhez ». Közli: *Új Látóhatár*, München, 1969/6. szám 515. és köv. old.

tek részt. Több magyar vezérkari tiszt, sőt maga Beregfy Károly, illetve Szálasi jobbkeze, Kovarcz Emil is azok között volt, akikkel Wenck és von Greiffenberg tábornok, valamint Veesenmayer, Winkelmann és a dr. Wolff álnéven Budapestre érkezett Skorzeny SS-alezredes a Horthy-féle háborúból való kiválás megakadályozásának miként jeit taglalták.

A jelenlevők végülis abban egyeztek meg, hogy egyenlőre megvárják, hová fejlődnek az események. A maguk részéről semmiféle megelőző akciót nem készítenek elő. Éberen figyelik azonban, mi történik a Várban. Megejtik a szükséges katonai előkészületeket. Politikai vonatkozásban aktivizálják Szálasit és pártját. (Veesenmayer, ha nem is nagy lelkesedéssel, mégis a nyilaskereszteseket tartotta immár a Német Birodalom utolsó magyarországi politikai tartalékának. (28) Egyébként mindannyian megegyeztek abban, hogy a *Panzerfaust* vállalkozás azon áll vagy bukik, hogy a kormányzót sikerül-e időben német kézre keríteni. Csak Horthy személye garantálhatja, hogy a front nem omlik össze és Magyarország továbbra is a Német Birodalom oldalán marad. (29)

Friessnert a budapesti megbeszélésekről Kleemann tábornok informálta. A vezérezredest nem érintette kellemesen, hogy épp a debreceni csata közepén Wenckék több német seregtestet visszatartottak Budapesten. Idegenkedéssel vette tudomásul azt is, hogy a magyar vezérkar október 8-án az 1. hadsereg kötelékéből kivonta és Budapestre rendelte a kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy vezette VI. hadtestparancsnokságot. A Kárpátokból a magyar fővárosba irányították a 10. gyalogos hadosztályt is, annak ellenére, hogy október 12-én Friessner, Guderianon keresztül, ez ellen tiltakozott.

Mindezen jelenségek az óvatos Friessnert arra késztették, hogy a maga hatáskörében előkészületeket tegyen arra az esetre, ha egy esetleges magyar frontváltás következtében a német csapatoknak rövid idő alatt ki kell üriteniök Magyarországot. Az arcvonal mögötti területen utbiztosító egységeket vont össze és különböző raktárakat létesített, amelyekből az osztrák határra visszavonandó csapatai ellátását kívánta volt megoldani.

---

(28) Dr. Edmund Veesenmayer szóbeli közlése a szerzővel (Darmstadt 1976). Veesenmayer Szálasit « fantasztának », « álmodozónak » tartotta. « Nem volt igazi politikus, de — mondja — abban a helyzetben, amiben mi voltunk 1944 őszén, honnan szedtünk volna jobbat? »

(29) Gosztonyi Péter: « Német katonai okmányok... », 519. old.

Október 15 árnyékában

E drámai 24 óra történetét eddig a legrészletesebben Vigh Károly budapesti történész dolgozta fel már említett könyvében. Az eseményeket mi itt és most csak nagy vonalakban ismertethetjük, különösen azon mozzanatokra helyezve a hangsúlyt, amelyek kevésbé ismertek, illetve amelyek a hazai kiadványokban, politikai okok miatt elsikkadnak.

Előzetesen ismét leszögezzük: a háborúból való kiválás lelke és motorja Horthy Miklós volt. Ezt már a történelmi igazság miatt is kötelességünk kiemelni. Azt is le kell szögeznünk, hogy Magyarország 76 éves államfője nem taktikai okokból és még kevésbé egyéni érdekből szorgalmazta szeptember közepe óta egyre erélyesebben a frontváltást, hiszen világosan tudhatta, hogy mi várhat rá — hosszútávon — egy Sztálin csapatai által megszállt Magyarországon. 1944 őszén Horthyt nem saját sorsa érdekelte, hanem országa, népe jövője. Az ő érdekükben döntött úgy, ahogy döntött. Az ő jövőjük érdekében rendelte alá a maga és családja sorsát.

Hogyan képzelte a kormányzó a háborúból való kiválást?

Elsősorban úgy, hogy az ország megszűnjön két idegen hadsereg közömbösen « semleges » csataterévé lenni, ahol mindkét hadviselő fél lelkiismeretfurdalás nélkül zsákmányolhatja ki a lakosságot és pusztíthatja a nemzeti javakat. Erősen hitte, hogy rábírja a németeket, proklamációja után vonják ki az országból csapataikat. Ennek érdekében még a szovjettel szembeni kötelezettség megszegését is vállalta. Legalább is így értelmezhetjük Vörös János október 15.-e délutánján többszörösen kiadott intézkedéseit, amelyek mind arra céloztak, hogy a magyar csapatok arcvonala ne bomoljon fel, azaz lehetőség nyíljon a német seregtestek zavartalan kivonására. (30) Hogy a Magyar Királyi Honvédség osztrák földön felsorakozott volna-e a Vörös Hadsereg és a Román Királyi Hadsereg mellé hadi-partnernak, — a németek ellen —, ez egy másik kérdés, amire az október

---

(30) Igy pld. a 25. gyaloghadosztály október 15.-én kb 17 órakor a következő géptávirói intézkedést kapta Budapestről: « A Kormányzó Úr rádió-szózatában elhangzottakat senki se értelmezze úgy, hogy a magyar hadsereg leteszi a fegyverét. Mindezideig csupán fegyverszüneti tárgyalásról van szó. Ennek kimenetele még bizonytalan, ezért minden magyar egység a támadásokkal szemben változatlan erővel folytassa a harcot. — vitéz Vörös vezérezredes. » Közli v. Adonyi Ferenc: *A magyar katona a második világháborúban,* Klagenfurt 1954, 73. old.

16-án történtek után már nem kerülhetett sor. Ilyen gondolatok amúgysem foglalkoztatták a kormányzót, aki a sikerült « kiugrás » után a politikai menetrendet a következőképpen képzelte el:

> Mialatt a front áll, a németek kivonulnak és a fővárosban a honvédség átveszi a rend fenntartását, a Sándor palotában egy új kormány alakul. Ebben a kormánynak a polgári liberális pártok mellett a szociáldemokrata pártnak, sőt a kommunista pártnak (de melyiknek a két frakció között?) is lettek volna miniszterei. Ha Lakatos ennek vezetésére nem vállalkozna (ami várható volt), akkor a kormányelnök tisztségét az arcvonalról már október 14.-én Budapestre érkező kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagyra bízta volna Horthy (31). Ez a kormány intézte volna az ügyeket a fővárosba hamarosan beérkező szovjet csapatokkal és addig maradt volna hivatalban, amíg országos választások után új emberek kerültek volna előtérbe. Horthy ezeknek kívánta volt átadni az ország vezetését. Volt annyira józan, hogy belássa: egy háború utáni Magyarország, bármilyen politikai berendezésű is lesz, az már nem az ő világa. Arról nem is beszélve, hogy 76 évével megérdemelten kívánta a magánzó nyugalmát!

Naivak voltak ezek az elképzelések? Nem hisszük. Az oroszok 1944 nyarán és őszén voltak olyan reálpolitikusok, hogy — márcsak az angolszász szövetségesek miatt is — időlegesen akceptáltak volna egy ilyen fajta megoldást. Hisz Mihály, Románia királya is megmaradhatott bukaresti palotájában és — ekkor még — a bolgár cári családnak sem görbült meg a hajaszála. Arról nem is beszélve, hogy Sztálin 1944-es célja Hitler mielőbbi legyőzése volt és az, hogy seregei minél mélyebben hatoljanak be német területre. Ha a szovjet csapatok Magyarország háborúból történő kiválása esetén egyik napról a másikra a Duna-Tisza közéből Bécs alá kerülhettek volna, ennek fejében, bizonyos megkötésekkel, legalábbis a háború befejezéséig, a szovjetek megtürték volna Horthyt és az általa kinevezett kormányt Magyarországon.

Mit tett a kormányzó annak érdekében, hogy a « kiugrás » sikerüljön? A « kiugrás » katonai és politikai előkészületei az adott körülmények között — legalább is elvben — megfelelők voltak.

A honvédség felső vezetése részéről Csatay Lajos honvédelmi miniszter feltétlen híve volt Horthynak és a « ki-

---

(31) Kisbarnaki Farkas Ferenc szkv. vezérezredes 1949. október 28.-án Macartney oxfordi professzorhoz írt leveléből. A levél eredeti példányát 1968-ban Macartney professzor rendelkezésemre bocsájtotta.

ugrásnak ». Vörös János, a vezérkari főnök, a « kulcsszemély » október 15-e drámájában, tudjuk tétovázott és azt is tudjuk, hogy nem egyszer erős német befolyás alatt állt. De az is tény, hogy ugyanakkor mélységesen tisztelte az agg kormányzót és a hadihelyzet alakulása hatására maga is belátta: Magyarország érdeke követeli meg a mielőbbi fegyverszünetet. Ha kell, akár a Szovjetunióhoz történő átállással. (32) Ne feledjük: a tábornok ismerte a küszöbön álló « kiugrás » megannyi részletét, sőt az akció idejét is. De sem az egyikről, sem a másikról nem szolgáltatott információkat német barátainak. Vörös október 15.-i viselkedése nekik is nagy — és kellemetlen — meglepetés volt. (33)

A budapesti I. hadtest parancsnoka, akit a kormányzó nem véletlenül neveztetett ki 1944 júliusában e posztra, október 9.-ig, a Gestapo által történt elrablásáig, Bakay Szilárd altábornagy volt. Kemény, jó katona és, ami az adott időben fontos volt: antináci és nyilasellenes. Nem hiába figyeltették őt Szálasi emberei, adatokat szolgáltatva ellene a Gestaponak. Bakay a rendelkezésére álló idő alatt megszervezte Budapest katonai biztosítását. Az újonnan létesített karhatalmi erőket időről- időre meglátogatta, sőt, ami szintén fontos volt, a tiszteket politikailag is instruálta. (34) Az október 11.-én helyébe kinevezett Aggteleky Béla altábor-

---

(32) Vörös János életével, különös tekintettel az 1944/45-ös esztendőkre, érdemileg még senki sem foglalkozott. Vigh Károly budapesti történész az 1944. október 15-i sikertelen « kiugrási » kísérlet okairól írt tanulmányában (*Folia Historica*, Budapest 1975) először kísérli meg, hogy az olvasóknak egy « Vörös János dossziét » nyujtson át. Megállapításai azonban kiegészítésre és korrekturára szorulnak.

(33) Lásd Veesenmayer és Winkelmann szóbeli közléseit a szerzővel (1974, illetve 1975, Darmstadt és Meinberg).

(34) Erről Szálasi Naplójából maradtak fenn szemelvények. Így pld. Bakay szeptember 29-én megjelent Fóton a 9/II. zászlóaljnál és a tisztikart összehíva, az alábbi tájékoztatást adta: « Parancs: IX. 30-án — újabb parancs bevárása nélkül — 16 h-tól együtt tartás. Lehet, hogy neki (t.i. Bakaynak) már nem lesz alkalma írásbeli parancsot kiadnia, ezért személyesen jött el az urakat tájékoztatni. A helyzet az, hogy az ún. jobboldal, egy idegen hatalom biztatására, erősen mozgolódik. Hozzátette, hogy a baloldal is, de ez kisebb jelentőségű. Reméli, hogy a tisztikar tisztában van kötelességével és honvédeskűjéhez rendületlenül ragaszkodik. A legénység csak közvetlenül a gépkocsikra szállítás előtt tájékoztatandó, akkor azonban nyiltan fel kell tárni előtte a helyzetet. Beszédét azzal fejezte be, hogy ha az urak közül valakinek más véleménye van, akkor (és itt a zászlóaljparancsnok felé fordult) az alezredes úr azonnal lője keresztül... » Közli: *Szálasi Naplója. A nyilasmozgalom a II. világháború idején*, Budapest 1978, 432. old.

nagy, bár Horthy-hű és bizonyos fokig antináci, rátermettségében a közelébe sem ért Bakaynak.

És a hadseregparancsnokok? Az Erdélyből kiszoruló 2. hadsereg parancsnokát, a székely dálnoki Veress Lajos vezérezredest nem kell külön bemutatnunk. 1944. márciusában, — volt róla szó munkánkban — kellő bizonyságot tett náciellenes beállítottságáról. Nem hiába jelölte ki őt *homo regius*-nak Horthy 1944. szeptemberében! (35) Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a Kárpátokban álló 1. hadsereg parancsnoka is a várbeli belső körhöz tartozott. A tábornok a « kiugrásba » kezdettől fogva be volt avatva, azt teljes egészében magáévá tette, sőt négy nappal a sorsdöntő október 15.-e előtt kormányzói kihallgatáson jelent meg a budai Várban. Itt kaphatott olyan utasítást, amely — ha igaz a feltevés — Miklós Béla október 16.-i szovjet csapatokhoz történő átállására megfelelő magyarázattal szolgálhat. (36) Mindkét hadseregparancsnok vállalta, hogy hadosztályaival a kormányzói utasítás szerint fog eljárni, és felveszi az összeköttetést a szovjet csapatokkal, ha a megbeszélt jelszót (« 1920 III. 1-es rendeletem végrehajtandó ») megkapják. A 3. hadsereg parancsnoka, Heszlényi József vezérezredes, a készülő eseményekbe nem volt beavatva. Egyrészt mivel a Várban szélsőséges németbarátsága ismeretes volt, másrészt, mivel október első felében a 3. hadsereg már nem képviselt számot tevő erőt. Német csapatok közé beékelve vonult vissza a Duna-Tisza közén.

A kormányzóság részéről számba volt véve viszont a Dunai Hadi Flottila, vagyis a *Honvéd Folyami Erők*, amelynek parancsnoka 1942-től Hardy Kálmán altábornagy, Horthy rokona és egyben bizalmasa is volt. Folyamőregységei Csepelen és Óbudán állomásoztak. (37)

---

(35) Dálnoki Veress Lajos: « Miért nem sikerült a 'kiugrás'? » Közli: *Új Látóhatár*, München, 1970/2. szám 163. old.

(36) Pogány Imre vk.-ezredes, a kormányzó katonai irodája főnökhelyettese 1984. július 19.-i a szerzőhöz intézett levelében kifejti, hogy ismerve Horthyt és Miklós Bélát, utóbbi cselekvéséből « gondolok következtetni tudni ». Majd így folytatja: « Horthy, Miklós referádája alapján, arra utasíthatta Miklóst, ha a katonai akció októberben nem sikerül, legyen az ő és kormánya követe a szovjet legfelsőbb vezetésnél. Menjen át az oroszokhoz és képviselje az államfőt és az országot. Miklós Béla katonai múltjában a hűség dominált. 1944. október 15-én a kora délutáni órákban még Vattayval telefonon beszélt és e szavakkal búcsúzott: 'Jelentsd hűségemet a kormányzónak!' E szavakkal is jelezni akarta — szerintem — a további lépéseit, a kapott utasítás teljesítését! »

(37) Lásd Bokor Péter interjúját Hardy Kálmánnal. Közli: *Végjáték a Duna mentén*, Budapest 1982, 267. old.

Ami a politikai előkészületeket illeti — e vonatkozásban is történtek Horthy részéről lépések. Szeptember második felében és október elején a Magyar Front képviselői összejöttek ifjabb Horthy Miklóssal. Sőt, Kovács Imre a Nándor laktanyában összehozta Újszászy tábornokot Rajk Lászlóval. A nem minden politikai pikantéria nélküli titkos találkozón Horthy egykori kommunistafaló kémelháritófőnöke és az illegális kommunista párt vezetője, Rajk László pertut ittak és összeölelkeztek. (38) Mindannyian megegyeztek abban, hogy a németek és azok hazai kiszolgálói, a nyilasok ellen « minden erőt össze kell fogni ». Újszászy arról is biztosította vendégeit, hogy a honvédség « kormányzóhű » és így « a játszmát megnyerjük ». (39) Kovács, a Magyar Front nevében ekkor adta át Újszászynak a kormányzónak szánt memorandumot, amelynek következményeként Hadácsy Rezső ezredes október 11.-én este titkos találkozóra vitte fel a Várba Tildy Zoltánt és Szakasits Árpádot. A kormányzói lakosztályban elhangzott beszélgetésről jegyzőkönyv nem maradt fenn. Csak Szakasits Árpád leánya visszaemlékezéseiből rekonstruálható Horthy és a Magyar Front vezetőinek tárgyalása.

Ezek szerint az ellenállási mozgalom képviselőit a kormányzó beavatta a küszöbön álló « kiugrás »-ba. A fegyverszünetet kinyilvánitó proklamáció napját is közölte velük. Megigérte, hogy még előzően szabadlábra helyezteti a Gestapo őrizetből magyar börtönökbe átkerült politikai foglyokat és részleteket közölt az átállás lezajlásáról. Szakasits a munkásság felfegyverzéséért szállt síkra, sőt a parasztságot is a fegyverszünet végrehajtása érdekében mozgósítani akarta. Schifferné Szakasits Klára szerint Horthy igéretet tett apjának a munkásság felfegyverzésére. (40)

> Hogy ez valóban így volt, vagy nem így — ne firtassuk. Aligha hihető, hogy a konzervatív Horthy fegyvert kívánt volna adni a munkásság kezébe. Talán mert még mindig kísértett a Várban a vörös 1919 árnyéka, de lehet, inkább azért, mert Horthy úgy vélte: egy *esetleges* belső ellenállás letörésére elégséges lesz a honvédség is. (Ámde kérdés: vajon milyen *munkástömegeknek* akart volna Szakasits fegyvert adni? Sem a munkásság, még kevésbé a parasztság *tömegei* felé nem voltak kellő kapcsolatai! Ha Horthyék adtak volna is október 15.-e előtt fegyvert — Szakasits szégyenszemre még száz embert sem tudott volna « mozgósítani! »).

---

(38) Kovács Imre: *Magyarország megszállása*, Toronto 1979, 82. old.

(39) i.m. 83. old.

(40) Schifferné Szakasits Klára: *Magamról és másokról*, Budapest 1983, 364. old.

A Magyar Királyi Honvédség, 1944 őszén az egymilliós magyar haderő, amelyet 25 év alatt harcos antikommunista szellemben neveltek, és amelynek tisztikara a Vörös Hadseregben nemcsak a Magyarország földjére behatolt idegen hadsereget, de egy számára idegen és ellenszenves világot jelentő ideologiai ellenfelet is látott — nos, erre a hadseregre alapozta Horthy a háborúból történő kiválás végrehajtását.

Csak igazat adhatunk Kállay Miklósnak, aki háború után megjelent visszaemlékezéseiben leszögezte: miniszterelnőksége alatt nem kevés baja volt a tisztikar politikai vakságát illetően. Azonban, ha a honvédségnek az angol-amerikai csapatok előtt kellett volna kormányzói utasításra a fegyvert letennie, vagy átállnia — a *Magyar Királyi Honvédség* e parancsot egy emberként teljesítette volna! De a szovjetek esetében egy ilyen lépés a honvédség részéről elképzelhetetlen volt... (41)

A kormányzó a hadsereg mindezen belső lelki tényezőiről a tisztikar valódi politikai arculatáról nem tudott, vagy nem is akart tudni. Ő Ferenc József szellemében bízott a hadseregben. Meg sem fordult fejében a gondolat, hogy a *Magyar Királyi Honvédség*, « az ő hadserege », nem azt teszi, amit neki ő, mint *Legfelsőbb Hadúr* elrendel! Hennyey Gusztáv szkv. vezérezredes, a Lakatos-kormány külügyminisztere és mint egykori VKF-i hírszerzőfőnök megfelelő tapasztalatok birtokában, még október 14-én, kifejtette Horthy előtt kétségét, a hadsereg « kiugrással » kapcsolatos egyöntetű magatartást illetően, különös tekintettel a Vörös Hadseregre, mint leendő szövetségesre. Horthy válasza: « Ne félj! A hadsereget a kezemben tartom. Az történik ott, amit megparancsolok! » (42) Horthy kétségkívül személyi nimbuszában is bízott. Pedig az, legalábbis a fiatal hivatásos tisztek egy részénél, 1944 őszén nagyon megkopott...

A « kiugrást » illető katonai előkészületek ekkor már folytak. Az 1. hadseregtől, mint említettük, október 12.-én kivonták a 10. gyaloghadosztályt, hogy ezzel erősítsék meg a budapesti helyőrséget. Vörös vezérezredes pedig ugyanakkor a maga részéről megkereste a Kecskeméten pihenőben levő 1. huszárhadosztály parancsnokát, Ibrányi altábor-

---

(41) Nicholas Kállay: *Hungarian Premier. A personal account of a nation's struggle in the second world war*, Westport, Conn. 1970, 319. és a 320. old. Kállay meg is mondja miért: Az orosztól való félelem uralta a lelkeket. A katy'ni tömegsírok árnyékában nem voltak hajlandók magukat a Vörös Hadseregnek « kényrekedvre kiszolgáltatni! »

(42) Hennyey Gusztáv szkv. vezérezredes szóbeli közlése a szerzővel (München 1972).

nagyot és utasította, hogy gyülekezzék csapataival okt. 14-ig Soroksár körletében. A huszárhadosztály elitseregtestnek számított: Horthy különösen bízott a huszárokban.

Október 14-én Szatmárnémetiben Vörös János az 1. és a 2. hadsereg parancsnokaival kívánt találkozni. Ez a « kiugrás » előtti utolsó megbeszélés lett volna. A fronton aránylag csend honolt. Faragho Gábor még október 12.-én Moszkvából megtáviratozta Budára: Malinovszkij Szolnoktól délre, a Tisza vonalon ideiglenesen beszünteti a támadást. Ezzel lehetőséget ad ahhoz, hogy a magyar vezérkar megfelelő erőket csoportositson át Budapestre. Ugyanakkor a marsall azt is kívánta, hogy egy megbízható vezérkari tiszt jelenjen meg hadiszállásán, akinek az átállással kapcsolatos feltételeket átadhatja. Vörös e misszióra Utassy Lóránt vk.-ezredest jelölte ki. A tiszt október 13.-án Szegednél át is ment az oroszokhoz, de nem sokat intézett. Malinovszkij a magyar és német csapatok elhelyezéséről faggatta, azokról kért pontos felvilágosítást. És arról is, hogy hol, illetve mikor akarják a magyarok a németeket megtámadni? Utassy mindezekre nem tudott választ adni. Egyrészt felhatalmazása sem volt erre, másrészt ő nem a vezérkar hadműveleti részlegénél működött. A hadifogolyügyeket intézte. A marsall végül is azzal engedte útjára az ezredest, hogy október 16.-án reggel 8-ig küldjenek hozzá egy olyan tisztet, aki neki a szükséges felvilágosításokat megadhatja. Utassy október 14.-én Budán, Vattaynál jelentkezett. Missziója « eredményét » ott tudomásul vették. Utasítást kapott, hogy pihenjen és a kormányzóságon másnap ismét jelentkezzék (43).

A « kiugrást » megelőző nap eseményeinek mozgatórugóit még ma is homály fedi. Így például nem tudjuk, hogy Vörös miért mondta le szinte az utolsó órában a szatmárnémeti találkozást Miklóssal és Veressel? Mi volt az oka annak, hogy Horthy — eredeti elhatározásához híven — nem ment ki a « Turán » különvonaton az 1. hadsereghez és a proklamációt nem onnan sugároztatta az éterbe? A kormányzó ama érve, hogy a kritikus órában nem akarta a « hajóhidat », azaz Budapestet, az ország szívét magára hagyni, ez esetben nem megfelelő válasz. Az 1. hadsereg védelmében, illetve arra támaszkodva, Horthy sokkal nagyobb eséllyel valósíthatta volna meg szándékát! És érthetetlen az is, hogy a fővárost biztosító csapatok *időben* — tehát legkésőbb október 14.-ig — történő beérkezését sem Vattay Antal sem pedig Aggteleky Béla altábornagyok nem ellenőrizték. Horthy « kiválási », illetve « kiugrási » kísérlete így már a tervezett akció előestéjén veszélyeztetve volt.

---

(43) Lásd Utassy Lóránt vk.-ezredes visszaemlékezéseit. Közli Bokor i.m. 309. old.

Szálasi katonai ellenlépései

A hadihelyzet állandó rosszabbra fordulása és a budai Várból jövő « vészhírek » Szálasi Ferencet cselekvésre késztették. Szeptember 13.-án csobánkai rejtekhelyén fogadta Kovarcz Emil volt őrnagyot, a nyilaskeresztes párt szervezési vezetőjét. Utasította, készítse elő hiveit, hogy azok adott jelre mozgósíthatók legyenek.

A Nyilaskeresztes Párt ekkor már hetek óta illegalitásban volt. Működését, a többi pártokéval együtt, augusztus 24.-e óta kormányrendelet tiltotta be. Maga Szálasi is, lefogásától tartva, szeptember eleje óta a pilisi hegyek egy kis falujában, Csobánkán húzta meg magát. Innen tartotta kapcsolatait pártja vezetőivel és a német követséggel.

Kovarcz most, mint a *Hungarista Erők Főparancsnoka* szabad kezet kapott feladatához. (44) Szálasi jól választott: a volt őrnagy agilis ember volt, kitűnő szervező jó kapcsolatokkal a németekhez és megvetette Horthyt, illetve a « kormányzói klikk » megannyi tagját. A fegyveres hatalomátvél megszervezése érdekében Kovarcz munkatörzsével együtt beköltözött a Pasarétre. A 22. SS lovas hadosztály egyik körletét (és a német őrséget) biztosították részére.

A hungarista erők magvát a « pártszolgálatosok » alkották. Ezeket már korábban katonailag megszervezték és kiképezték. (45) Kovarcz alá volt rendelve az úgynevezett Hungarista Ifjúság is. Ez « Antibolsevista Fiatalok Tábora » néven nemcsak Szálasi ifjú hiveit tömörítette, hanem a többi antikommunista fiatalt is. Feladata, vidékre is kiterjedően, összekötő és propaganda szolgálat volt. Nagyrészt ők építették ki október legelejére a parancsra bármikor működésbe lépő « riadó-láncot » is.

---

(44) X.Y. (Andreánszky Jenő): « 1944. október 15-én a német haderő volt-e a döntő Budapesten? » Közli: *Út és Cél*, 1974/4. szám 8. old. — Kovarcz Emil 1919-ben belépett a szegedi Nemzeti Hadseregbe. Mint az Ostenburg különítmény tagja részt vett Somogyi Béla és Bacsó Béla szocialista újságírók meggyilkolásában (1920. febr. 17.). 1922-től 1931-ig csendőrtiszt volt, majd vissza tért a honvédségbe. Őrnagyként szolgált, majd a Ludovika Akadémia tanára lett. 1938-ban politikai okokból nyugdíjaztatta magát és utána a Nyilaskeresztes Párt országos szervezési vezetője lett. 1940-ben szerepe volt a budapesti Dohány utcai zsinagoga elleni merényletben. Perbe fogták, majd a honvédtörvényszék két évi börtönre ítélte és lefokozta. Büntetése elől Németországba szökött és onnan csak 1944. áprilisában tért vissza Magyarországra, ahol azonnal bekapcsolódott a nyilaskeresztes mozgalomba.

(45) Részleteiben lásd Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalom átvétele*, Budapest 1944, 76. és a köv. old.

Miután Szálasi a közös ügy érdekében megállapodott politikai ellenlábasával, a szintén szélsőjobboldali Rajniss Ferenccel, a « Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetsége » elnevezésű csoport is Kovarcz irányítása alá került. Kovarcznak, az illegalitás ellenére, sikerült a Nyilaskeresztes Párt valamennyi szervezeti ága vezetőjét és a vidéki szervezeteket is utasításokkal ellátni.

« A külön feladattal megbízottak zárt borítékban kapták meg a parancsot, hogy riadó esetén mi a teendőjük. Ez a közművekre, rádióra, telefonra, tűzoltóságra, stb. vonatkozott. A fegyverek gyűjtése is folyt a Pasaréten! » (46) Ezeket a fegyvereket nem a németek adták. Honvéd alakulatok tisztjei, akik szimpatizáltak Szálasiékkal, látták el a nyilas pártszolgálatot puskákkal, géppisztolyokkal és gépfegyverekkel (47). Minden budapesti kerületi pártházba jutott fegyver. Ennek Mosonyi Gábor, egy volt repülőtiszt volt a felelőse. Időközben propaganda vonalon is alapos munkát végzett a Hungarista Erők Főparancsnoksága. « A Mozgalom és a vele kapcsolatos jobboldali szervezetek egyszerű szájpropagandával előkészítették hasongondolkodású ismerőseiket, állásukban, munkahelyükön, kollégáikat, sőt elöljáróikat egy fegyverszünettel szemben való ellenállásra, illetve egy jobboldali átállásra » (48).

Kovarcz Emil október 1-re befejezte a hatalomátvételhez szükséges előkészületeket. Ettől kezdve a Pasaréten állandó riadó-készültség volt.

Miközben a következő napokban Szálasi a németek bevonásával tisztázta pártja belpolitikai és külpolitikai követeléseit és Veesenmayerral megegyezett a « Horthy-Lakatos klikket » megdöntő új kormány személyi összetételében, sor került a magyar fegyveres erők várható magatartásának megvizsgálására is. Kovarcz Szálasival egyetemben nagyon is tudatában volt annak, hogy a *Magyar Királyi Honvédség* és a többi fegyveres testületek magatartása dönti el végső soron tervük sikerét.

A Nyilaskeresztes Pártnak nem volt úgynevezett « katonai vonala ». A királyi Magyarországon honvédtiszteknek nem volt szabad politizálni, illetve politikai pártok tagja lenni. Ezt a megkötést Szálasi, mint volt katona, maga is akceptálta. Pártja még titkos tagként sem vett fel soraiba

---

(46) Andreánszky Jenő vk.-alezredes, a Szálasi-féle hatalomátvétel után r. követ, meghatalmazott miniszter és a külügyminiszter állandó helyettese 1980. június 21.-i leveléből.

(47) Henney Árpád szkv. altábornagy szóbeli közlése a szerzővel (Innsbruck 1970).

(48) *Út és Cél*, 1974/4. szám 9. old.

tiszteket. Mivel azonban Szálasi és a pártból többen, előzően a honvédség aktív tisztjei voltak, személyi barátság révén megmaradt kapcsolatuk a honvédség nem egy, 1944-ben már vezető állásban levő bajtársukkal. Ezek a Nyilaskeresztes Párt ideológiáját és politikai célkitűzéseit, a Hungarizmust, magukévá tették. Ezenkívül nagyszámban voltak a pártban tartalékos tisztek, akik az 1944-es mozgósítások következtében ténylegesítve lettek. Ők igazában nemzeti-szocialista gondolkodásuak voltak: ellenségei a kommunistáknak és a konzervatív, régi rendnek, amelyet szemükben Horthy és a Vár képviselt. « A Mozgalom az előkészületek alatt ezekhez is kapcsolatokat talált! » (49)

Tulajdonképpen csak két honvédségi kulcs-személlyel tartott a Nyilaskeresztes Párt vezetősége szorosabb kapcsolatot: Beregfy Károly vezérezredessel és Nádas Lajos vk.-ezredessel. Az utóbbi, 1944-ben, a Vezérkar hadműveleti osztályának volt a vezetője. « Nádas igen hasznos munkát végzett nekünk- », mondotta egy 1970-es innsbrucki beszélgetés során e sorok írójának Henney Árpád szkv. altábornagy, aki a Nyilaskeresztes Párt hatalomátvétele után Szálasi személye körüli miniszter lett. Vörös Jánossal is próbálkoztak, de siker nélkül. « Ő mindig jobbra és balra táncolt. Nem volt a mi emberünk! » — így Henney.

Kovarcz Emil október 7.-én megállapodott Beregfy vezérezredessel, hogy ha elkövetkezik az « x » óra, előre kijelölt tisztek jelennek meg a laktanyákban és csatlakozásra szólítják fel a tiszteket és katonákat.

A Magyar Királyi Csendőrséggel, illetve a fővárosi rendőrséggel Vajna Gábor, későbbi belügyminiszter, ugyancsak volt hivatásos tiszt (őrnagy), tartotta az összekötettést, illetve szervezte a tennivalókat. Az október 15.-i események megmutatták, hogy ezen fegyveres testületek magatartása kitűnően volt koordinálva a honvédséggel.

Október első hetében Kovarcz többször is jelentette Szálasinak, hogy ideje lenne Horthy és Lakatos fegyverszüneti lépését egy preventív csapással megelőzni. Azért volt türelmetlen, mert attól tartott, hogy Lakatosék előkészületei olyan méreteket ölthetnek, hogy a Vár elfoglalása csak súlyos harcok után sikerülhet. Továbbá azért, mert mint katona tisztában volt azzal, hogy egy riadókészültséget nem lehet bizonytalan ideig fenntartani.

Szálasi és társai tehát október első hetében politikailag és katonailag felkészültek a Horthy féle fegyverszünet megátolására, illetve a Lakatos-kormány megdöntésére. Tu-

(49) L.m.f., 10. old.

lajdonképpen csak a németek voltak azok, akik akciójuk kivitelezésében visszatartották őket. Veesenmayer és a német hadvezetőség még mindig várakozási álláspontra helyezkedtek. Ők még mindig azt remélték, hogy Horthyt sikerül időben « észre téríteni » és továbbra is a maguk táborában tartani. Bár a nemzetiszocialista érzelmű német követ nem szívlelte különösebben a konzervatív Horthyt, volt annyira reálpolitikus, hogy belássa: a Német Birodalom érdekében Magyarországra szükség van, s ezt az érdeket csak az szolgálja, ha a Magyar Királyság élén továbbra is Horthy Miklós áll! Vagy ahogy a *Panzerfaust* megbeszélés német résztvevői leszögezték: « *Ohne Horthy ist die ganze Angelegenheit witzlos*! » (50) Vagyis: « Horthy nélkül az egész ügynek nincs értelme! »

(50) Gosztonyi Péter: « Német katonai okmányok... », i.m. 520. old.

XII.

Október tizenötödike Budapesten és a fronton

1944. október 15-e kellemes őszi vasárnapnak igérkezett Budapesten. Igaz, ebben az időben Magyarország tetemes része már hadszintér volt: a front Debrecennél, Szolnoknál és Kecskemét térségében állt. A főváros lakossága szokásos vasárnapi programjára készült. Rendkívüli eseményben csak azoknak volt részük, akik a belvárosi templomból a reggeli miséről kijövet, az Eskü (ma: Felszabadulás) téren rövid tűzharcnak lehettek tanui. Magyar katonák lőttek polgári ruhás egyénekre, akik éppen egy szőnyegbe csavart személyt hoztak ki az egyik házból, és a különös csomagot gyorsan egy ott várakozó gépkocsiba dobták. Géppisztolyos legények fedezték a gépkocsit, amely a többi civillel pillanatok alatt eltűnt. Az utca kövén több halott és sebesült maradt: civilek és magyar katonák. A bámészkodók nem is sejtették, hogy percekkel előbb a kormányzó fiának, ifj. Horthy Miklósnak elrablását látták. A civilek a német biztonsági szolgálat álruhás rendőrei voltak. A magyar katonák a testőrség tagjai. Skorzeny SS-alezredes emberei ezen a napon ifj. Horthy Miklóst hamis ügynökök segítségével Bornemissza Felix Eskü-téri irodájába csalták. Itt lecsaptak rá, és a « kiugrási iroda » vezetőjét tuszként magukkal vitték. (1) Október 15-e volt, reggel 9 óra. A Horthy-fiú elrablásával kezdődött az elkövetkező 48 óra drámai eseménysorozata.

---

(1) Mi volt tulajdonképpen ez a Budapesten köznyelven « kiugrási irodának » nevezett intézmény, amely a Kormányzóság keretében, de nem annak alárendeltségében működött? Erről ifj. Horthy Miklós 1973-ban egy magánlevélben így ír: « A kormányzó és Kállay Miklós miniszterelnök 1943-ban arra az elhatározásra jutottak, hogy jó lenne egy irodát alakítani, amely a kormányzó fia vezetése alatt az ország belső állapotáról és a politikai helyzetről fontos értesüléseket tud szerezni. Ez iroda többek között olyan értékes rétegeknek is lehetőséget adna a közvetlen tájékoztatásra, akiknek más úton nem lett volna lehetőségük a kormányzó közelébe jutni — például a zsidóságnak —, hiszen hivatalos külpolitikának továbbra is a német-magyar szövetség vonalát kellett képviselni. Az irodának tulajdonképpen hivatalos neve nem volt: a külföldi magyarok ügyeit intézte és azokat tájékoztatta. A közvélemény nevezte el — találóan — kiugrási irodának. 1943 őszén lett megszervezve és helyisége a Kormányzóság

Október 15-e történetének ma már aránylag nagy irodalma van. (2) Mi itt inkább csak krónikát közlünk, néhány elengedhetetlen személyi kiegészítéssel.

Egy órával ifj. Horthy Miklós elrablása után Vörös János vezérezredes a királyi Palotába érkezett. Guderian vezérezredes ultimátumát hozta magával. Ez az egész Magyarországot német hadműveleti területté minősítette, ahol parancskiadásra egyedül csak a német főparancsnokságnak van joga. (3)

Lakatos Géza miniszterelnök is Horthyhoz készült. Rossz éjszakája volt. Félt az elkövetkezendőktől. Mielőtt elindult volna a koronatanácsra, a biztonság kedvéért a páncélszekrényből minden olyan iratot kivett és elégetett, amely őt a németek előtt esetleg kompromittálhatta volna. (4) A « kiugrás miniszterelnöke » íme, így bízott a németekkel való szakítás sikerében!

Tizenegy óra múlt, mikor a királyi Palota pompás Mátyás termében megkezdődött a koronatanács. Itt Horthy hivatalosan bejelentette: Magyarország túlélése, illetve háború utáni jövője érdekében úgy határozott, hogy fegyverszünetet köt az eddigi ellenséggel. Ezután Vörös János emelkedett szólásra. Ismertette Guderian ultimátumát, amely gyakorlatilag azt követelte, hogy teljes mértékben szolgáltassák ki a németeknek a magyar térséget és a honvédséget, majd az igazságnak megfelelően feltárta a duname-

---

földszinti szárnyában volt. Működése során feltétlen komoly támaszt jelentett a kormányzónak, hiszen fia szabadon mozoghatott és nem a német szemszögből eredő véleményeket apjához el tudta juttatni. 1944-ben kapcsolatot tudott teremteni az ellenzéki pártokkal és a náci ellenes magyar szervezkedésekkel. ... Az iroda alkalmat adott arra is, hogy a zsidóság vezető egyéniségei közvetlen tájékoztathatták a kormányzó fiát az őket ért embertelenségekről és így az iroda aktíve részt vett a zsidóüldözés enyhítésében... »

(2) C. A. Macartney: *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945*, 2nd Ed., Edinburgh, 1961. és Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe*, Budapest 1984. Megemlíthetjük itt még Korom Mihály széleskörű kutatásokon alapuló könyvét — *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945), Budapest 1981 —, amelyben egy terjedelmes fejezet foglalkozik 1944. október 15-e történetével.

(3) *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht* (Wehrmachtführungsstab). Eingeleitet und erläutert von Percy Ernst Schramm, München 1982, Band IV, Erster Halbband, 844. old.

(4) Lakatos Géza: *Ahogyan én láttam* (Visszaemlékezések), München 1981, 140. old.

dencei katonai helyzetet. Tartalékok nincsenek, az orosz nyomás igen erős, a Vörös Hadsereg akár két nap alatt elérheti Budapestet. A németek tulajdonképpen már csak a Duna-vonal tartását szorgalmazzák. Horthy meglepetésére, Lakatos megint alkotmányos aggályait hangoztatta, és a többi minisztert is sokkal inkább izgatta saját jövőjének kérdése, mint a háborúból való kiválás ügye. Végül is Horthy, mint Legfelsőbb Hadúr, parancsot adott Lakatosnak: teljesítse a kormányzói megbízatást. A miniszterek is egyenként « igennel » feleltek, amikor a kormányzó felkérte őket a további közreműködésre.

Délben Horthy dolgozószobájában fogadta Veesenmayer nagykövetet. A kormányzó ekkor már értesült Miklós fia elrablásáról. Mégis uralkodott magán, és programszerűen beszélt Hitler követével. Bejelentette neki, hogy Magyarország ezentúl nem tekinti magát a Wehrmacht fegyvertársának, és az ország érdekében, fegyverszünetet köt a Vörös Hadsereggel.

Veesenmayer elsápadt. Erre nem volt elkészülve! Hogy Horthy — az oroszokkal lepaktáljon?! Arra kérte a kormányzót, végleges elhatározásának nyilvánosságra hozatala előtt, fogadja még az éppen Budapestre érkezett dr. Rudolf Rahnt, a Mussolini-féle salói fasiszta köztársaság mellett működő nagykövetet. (5) Ebbe Horthy beleegyezett. Közben azonban menye, ifj. Horthy Istvánné közreműködésével már útban volt a Magyar Rádió felé az előző nap megfogalmazott (és Lakatos önhatalmú javítása által bizony megszelidített szövegű) kormányzói kiáltvány, amely 13 órakor el is hangzott a rádióban.

A kiáltvány a nemzethez szólt. Horthy őszintén feltárta az ország helyzetét, beszélt a németek március 19-e utáni erőszakos cselekedeteiről. Kijelentette, hogy meggyőződése szerint Németország a háborút elvesztette és ő nem hajlandó Magyarországot vesztett ügyért feláldozni.

> « *Egy nemzet, amely az őseitől örökölt földet utóvédharcok színhelyévé változtatja egy már amúgyis elvesztett háborúban, rabszolgaszellemtől vezetve és idegen érdekek védelmében, elveszíti a világ közvéleménye előtt becsületét* ». Majd nyíltan kijelentette: « *Értesítettem a német birodalom képviselőjét, hogy fegy-*

(5) Rahn budapesti küldetéséről lásd visszaemlékezéseit, amelyek 1949-ben Düsseldorfban *Ruheloses Leben* címmel jelentek meg. A Horthyval való tárgyalásokról Rahn, könyve megjelenése után, több levelet írt az oxfordi Macartney professzornak, amelyben részletezte Magyarországgal kapcsolatos szerepét. A levelek egy része a birtokomban van.

verszünetet kérünk ellenfeleinktől és megszüntetjük az ellenségeskedést velük szemben! »

A kiáltvány utolsó bekezdése a honvédséghez szólt. Fontossága miatt szószerint idézzük: « *A magyar hadsereg parancsnokait ennek értelmében utasítottam. A csapatok, híven esküjükhöz, továbbra, is kötelesek engedelmeskedni parancsnokaiknak, akiket én neveztem ki.* » (6)

Még tartott a proklamáció sugárzása, amikor Veesenmayer a német főhadiszállásról megkapta a parancsot: Horthy kísérletét csírájában el kell fojtani. A Panzerfaust hadművelet azonnal beindítandó!

A Horthy-féle kiáltvány ugyan bombaként robbant Budapesten — és máshol is az országban — de a közvélemény túlnyomó többsége azt valami még ma is érthetetlen, különös nyugalommal fogadta. Mintha nem is az ő sorsáról lenne szó! Vége a háborúnak?! És mit szólnak ehhez a németek? S mi lesz, ha jönnek az oroszok? (7) Budapest lakosságának a többsége — polgárok és munkások — passzív szemlélője maradt a következő óráknak.

Közben a Várban a kormányzói « menetrend » szerint Vörös vezérezredes kiadta a honvédség részére az előre megbeszélt hadparancsot. Pogány vk.-ezredes a Kormányzóságon gondoskodott arról, hogy a katonáknak szóló kiáltvány géptávírón keresztül kikerüljön a harcoló csapatokhoz. Mire azonban az ezredes egy megbízottja a hadparanccsal kiért a Sas-hegy alatti új hírközpontba, az már a németek kezében volt. Így Pogány a visszatérő tisztet utasította, hogy a hadparancsot vigye el a Sándor utcába (ma Bródy Sándor utca), a Magyar Rádió épületébe. A hadparancsot 14 órakor, a kormányzó proklamációjának második beolvasásakor a Rádióban ki is hirdették. (8) Ekkor kellett volna kéz-

---

(6) A kiáltvány autentikus szövegét lásd Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Toronto, 1974 (2. kiadás) 314. és a következő oldalak.

(7) A budapesti utca hangulatáról lásd többek között Darvas József: *Város az ingoványon*, Budapest 1951; Fehér Lajos: *Így történt*, Budapest 1979; Kovács Imre: *Magyarország megszállása*, -Toronto 1979.

(8) A hadparancs szövege: « Honvédek! Hőn szeretett Hazánk szívében folyó pusztító harctól, a küzdő erőket számbavéve, immár döntő, az országra nézve kedvező fordulatot nem várok. Ezért elhatároztam, hogy fegyverszünetet kérek. Mint a fegyveres hatalom legfelsőbb hadura felszólítlak benneteket, hogy honvédeskütökhöz híven hűséggel és feltétlen engedelmességgel teljesítsétek előljáró parancsnokaitok útján kiadott parancsaimat. További létünk attól függ, hogy a honvédség minden egyes tagja e súlyos helyzetben köteles-

besíteni az 1. és 2. hadsereg parancsnokához Horthy fedőparancsát, amelynek az volt a rendeltetése, hogy Miklós Béla és Veress Lajos vezérezredes a kormányzói titkos utasítás szellemében a csapatoknál intézkedhessenek. De a parancs, amely így hangzott: « Az 1920. március 20-i rendeletem végrehajtandó », csak a királyi Palota szomszédságában levő Vezérkari Főnökségig jutott el. Itt, a hadműveleti osztályon, a honvédség agytrösztjében, a tisztek izgatottan és feldultan tárgyalták a Horthy-kiáltvány szövegét. Hallani sem akartak az orosszal kötendő fegyverszünetről. Mit sem tudtak arról, hogy ezt a kormányzó megbizottai már négy nappal azelőtt Moszkvában aláírták. A hangadó Nádas Lajos vk.-ezredes, a hadműveleti osztály vezetője volt. Őt Vörös János bizalmasaként (és egyben Szálasi embereként) ismerték a vezérkarban. Nádas hiába próbálta Vöröst megtalálni. Ezért első teendőként *letiltotta* minden a királyi Palotából érkező parancs továbbítását, legalább is addig, amíg a helyzetet nem tisztázza. Ugyanakkor saját kezdeményezésre parancsot adott ki a honvédségnek, amelyben elrendelte, hogy a csapatok a fegyvert sehol se tegyék le. A harcot folytatni kell. A kormányzói kiáltvány és a hadparancs csak azt jelenti, hogy « folynak az ellenséggel a tárgyalások ». (9) Nádas ezalatt beszélt a 2. és a 3. magyar hadsereg vezérkari főnökeivel. Teendőikről, telefonon, fenti szellemben tájékoztatta őket.

A királyi Palotában közben, 13 h. után, végetért a koronatanács. A miniszterek hazamentek. Vörös jóval később átment a vezérkar épületébe. Itt az izgatott Nádason kívül a német követségnek elkötelezett László Dezső és Major

---

ségtudó és a végsőkig menő fegyelmezett magatartást tanusítson. Horthy. » Pogány Imre 1981. július 6-i hozzám intézett levelében közölte, hogy e hadparancsot Vattay altábornagy utasítására ő szerkesztette. Ezt a koronatanács változtatás nélkül elfogadta.

(9) Nádas Lajos, már a nyugati emigrációban, 1953 őszén, Hennyey Gusztávon keresztül levelet juttatott el az akkor Portugáliában élő Horthy Miklóshoz. Ebben az ex-kormányzónak utólagosan, igyekezett megmagyarázni október 15-i szerepét. Idézünk a levélből: « Az 1944. október 15-i kormányzói szózat elhangzása után vajjon miből sejthettem volna, hogy a koranatanács végeztével a VKF nem fog azonnal visszatérni hivatalába, hanem a kormányzói palotának egy általam is elérhető helyiségében fog huzamosabb időn keresztül tétlenkedni még akkor is, ha nem kap összeköttetést hivatalaihoz, holott nyilvánvaló volt, hogy a szózat alapján elsősorban neki kell intézkedni és ezt mindenki várta is! Arról fogalmam sem volt és ezért nem is felelhetek, mert sem az (kiugrás) előkészítésével, sem a (hadparancs) leadatásával nem én lettem megbízva... » Nádas-Hennyey-Horthy levélváltás másolatai a birtokomban vannak.

Jenő altábornagy is nekitámadt Vörösnek. A vezérkari főnököt, aki megszeppent és nem mert színt vallani, a sarokba szorították. Vörös végül is beleegyezett abba, hogy olyan parancsot adjon ki, amely Nádasék elgondolásai alapján került megfogalmazásra. Ezt a parancsot 17 óra körül fel is olvasták a Rádióban. (10) A Vörös-féle második parancs szövege még jobban megzavarta a fronton levő csapatok parancsnokait és elősegítette, hogy azok végül is semleges jellegű, várakozó és így Horthy szándékát meghiusító álláspontra helyezkedjenek.

Közben a németek és a nyilasok támadásba lendültek. Dr. Hans Geschke a magyarországi német biztonsági rendőrség, a Sicherheitsdienst parancsnoka 1944. október 21-én Berlinnek írt jelentése szerint, az együttműködés példás volt — legfőképpen azért, mert egy ilyen, Horthy ellenes akcióra mind két fél kiválóan előkészült volt. (11) A Magyar Rádiót 17 óra után egy kis német osztag, nyilas pártszolgálatosokkal együtt puskalövés nélkül megszállta — miután sem Aggteleky, sem Vattay nem tett semmiféle előzetes intézkedést a Sándor utcai Rádió székház megerősítésére. Szálasi ugyanakkor a Vár « foglya » volt. Mivel a Horthy-proklamációról nem tudott, délelőtt Winkelmannál tárgyalt, aki aztán a délutáni órákban — mikor már a Várat nem lehetett elhagyni — átvitte őt a német követségre, Veesenmayer rezidenciájára, gondolván, hogy ott diplomáciai védelemben részesülhet. A Pasaréten, Szálasi nevében és helyett, Kovarcz Emil intézkedett.

Kovarcz tudta, hogy Horthy ellen mit kell tennie! Még akkor is, ha a kormányzói kiáltvány őt is meglepte. A « várbeli klikk » ilyen irányú lépését pár nappal későbbre várta. Azonnal riadót rendelt el, mivel Szálasitól már előzőleg teljes cselekvési szabadságot kapott. Intézkedéseit politikai hivei tehát úgy hajtották végre, mintha azokat maga a pártvezető adta volna. Érdemes itt egy 1944 decemberében, Budapesten megjelent könyvből idézni, amelyben egy nyilas fiatalember a « hungarista riadó » első óráiról számol be:

> « ... a Pasaréti úton ragyogó arcok fogadnak. A készenlétbe helyezett zöldingek hatalmas csomagjait bontjuk szét. Vége a földalatti működésnek, újra felvehetjük harci öltözékünket. Elő-

---

(10) Részleteiben lásd Csettkey László szkv. vk.-ezredes: *Az 1944. október 15-i események és annak előzményei, ahogy én Budapesten a « központban » átéltem.* Englewood (USA) 1981. (Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa.) 21. old.

(11) Az Otto Winkelmannak címzett 1944. október 21-i « hetijelentés » másolata, Gosztonyi P. birtokában.

kerülnek a fegyverek. Kiadtuk a riadóparancsokat. Lázasan szaladok irataimhoz. A rádió számára előkészített szövegeket veszem magamhoz. Ostián testvér és én kaptuk a feladatot, hogy a rádióban megkezdjük a műsor sugárzását...

Mosonyi testvér kiáll a Pasaréti útra. A pártszolgálatosok szintén. Minden arrajövő gépkocsit leállítunk és igénybevesszük az akció céljára. ... Döbbent arcok merednek felénk a kocsikból. Nincs hosszú magyarázat. A kormány letette a fegyvert! Mi tovább harcolunk! Szálasi átveszi a hatalmat! Órák alatt hatalmas autótábor veszi körül a főhadiszállásunkat. A villamosról özönlenek a hungaristák. Magasrangú katonatisztek érkeznek. Hozzák Kovarcz testvérnek a jelentést, hogy a hadsereg hogyan viselkedik. A hidakra kiállított őrséget a mi tisztjeink küldik ki. Azok a mi embereink. A párttagok lelkesen megéljenzik a honvédség tagjait.

Magas, derék százados érkezik. Keresi a parancsnokló ezredest. Jelentést tesz: az első hadtest átállt! Budapest a kezünkben van! Újabb jelentés: a rendőrség és a csendőrség átállt. Követik Szálasit! Féktelen ujjongásokat váltanak ki a jelentések.

Hatalmas 'Tigris' páncélos gördül elő. Mögötte harci gépkocsi. Kovarcz testvér beül. ... siet a Vezérhez ... Izgalmas percek, lelkes, mámoros órák következnek. Felvonul a pártszolgálat. Parancsok, utasítások hangzanak. ... Lassan sötétedni kezd. Néhány óra telt csak el — és mindenki tudta, hogy miénk a hatalom... » (12)

Valóban — a helyzet a puccsistáknak kedvezett. Az egyik oldalon, a nyilasoknál összpontosított erő, központi irányítás és eltökéltség Horthy szándéka megakadályozására; a másik oldalon, fenn, a királyi Palotában, a kormányzón és talán fél tucat személyen kívül, félelem a közvetlen jövőtől, az « ugrástól a sötétbe ». A tábornokok, törzstisztek ijedt téblábolása, bűnös várakozása — határozott katonás cselekedet helyett! Ők « akaratlanul » csak « sodródtak » a mind jobban felgyorsuló és döntés felé közeledő eseményekkel együtt.

A puccs

Úgy tűnik, hogy a királyi Palotában tartózkodók nem értesültek arról, hogy a kormányzó kiáltványa milyen — negatív — visszhangra talált a fővárosban, a vidéken és kint a fronton. Helyes karhatalmi rendelkezést egyedül Lázár Károly altábornagy, a testőrség parancsnoka hozott. Ő embereivel 14 óra körül lezáratta a Vár kijáratait, és így —

---

(12) Csonka Emil: *Szálasi küzdelmeiből. Hogyan történt a hatalom átvétele?* Budapest 1944. 81. oldal.

ideig-óráig — biztosította Horthy és miniszterei cselekvési szabadságát. (13)

A másik parancsnokot, aki ugyan ífj. Horthy Miklós elrablását követően, saját elhatározásából cselekedett, saját beosztott tisztjei tartóztatták le. Aggteleky Béla altábornagyról van szó, az I. hadtest parancsnokáról. Ő október 15-én 10 órakor « helyőrségi riadót » rendelt el, sőt, előkészületeket tett a németek megtámadására. Közrendészeti helyettese, Hindy Iván altábornagy azonban több szálasista érzelmű tiszt támogatásával Aggtelekyt saját irodájában lefogta, és így mind a parancsnokságot, mind a budapesti honvéd-helyőrséget a következő órák eseményeiből « kikapcsolta ». (14) Késő délután pedig Hindyék jelenthették Kovarcz Emilnek a Pasaréti úton, hogy a budapesti helyőrség « szívvel-lélekkel » átállt hozzájuk.

A Folyamőrség budapesti egységei is hamar színt vallottak. Jóllehet dr. Hardy Kálmán altábornagy, a Folyami Erők parancsnoka, be volt avatva a készülő kiugrás tervébe, és ő maga tökéletesen hű volt a kormányzóhoz, tisztikara nagyrésze másként gondolkodott. Kihasználva Hardy ideiglenes távollétét, október 15-én 18 óra körül egy sebtében összehívott tisztigyűlés keretében Virányi Ferenc ezre-

---

(13) Koltai Jenő vk.-őrnagy visszaemlékezéseiben leírja a Színház utca 7. számú épületben elhelyezett Vezérkari Főnökség beosztott tisztjeinek október 15-i magatartását. Előzően senki sem tudott semmit. A kormányzói kiáltványt hallották, egy — még a huszas években elkészült — riadóterv szerint az épület tisztjei megszervezték a Vezérkari Főnökség védelmét, és aztán « vártak ». « Lényegében teljesen tájékozatlanok voltunk arról, hogy milyen ellenség várható. Németek-e, oroszok-e, vagy esetleg saját magyar véreink? Minden lehetségesnek látszott... Teljes tanácstalanság uralkodott. » Október 16-án a hajnali órákban, amikor Skorzeny megindította a rohamot a Vár ellen Koltai erről így ír: « mindenki megbolondult! Az orosz Kiskunfélegyházánál és Szolnok előtt áll és szövetségeseink minket ostromolnak! » Koltai Jenő: *Egy honvédtiszt visszaemlékezései.* Calgary (Kanada) 1984, 491. és 492. old. — A testőrség magatartásához lásd Bangha Ernő egykori testőrőrnagy kéziratos visszaemlékezését « A volt M. Kir. Testőrség a német megszállás időszakában » (készült a hetvenes évek elején). Másolat Gosztonyi P. birtokában.

(14) Részletesen lásd Aggteleky Béla altábornagy számomra készített írásbeli beszámolóját 1944. október 15-ről (Genf 1961). Továbbá dr. Pogány András « Mi történt 1944. október tizenötödikén az I. budapesti honvéd hadtestparancsnokságon » c. 15 oldalas kéziratát. Dr. Pogány András mint karpaszományos őrmester szemtanúja és résztvevője volt a hadtestparancsnokságon lefolyt eseményeknek. A magyarnyelvű kézirat másolata átengedéséért ezúttal mondok köszönetet dr. Pogány András ügyvédnek (South Orange New Jersey / USA).

des agitációjára az összegyűltek döntöttek: nem kívánnak különbékét az oroszokkal, a németek mellett harcolnak tovább. Horthyt és szándékát megtagadják! (A legénységet és az altiszteket nem kérdezték meg. Erre nem is volt szükség. Azok azt tették, amit tisztjeik mondtak nekik). (15)

A budapesti laktanyák és más katonai objektumok parancsnokai teljes tájékozatlanságukban először várakozási álláspontra helyezkedtek. Miután Horthy kiáltványát nem követték gyakorlati utasítások, a honvédeket körleteikben tartották. Estére aztán megérkeztek Kovarcz Emil emberei, azok a tisztek, akik Szálasi szellemében intézkedtek. Egyetlen helyen került összetűzésre a sor: az Andrássy-laktanyában. Itt volt elszállásolva az 1. hadseregtől augusztus végén Budapestre vezényelt 2. páncélos póthadosztály lövészezredének két zászlóalja. Ezeknek parancsnoka, Latorczay Lőrinc ezredes, kemény katona és Horthy feltétel nélküli híve volt. Október 15-én egész délután várta a Várból a parancsot: a feladatot 650 emberének. Már besötétedett, amikor az ezredes türelmetlenségében felhívta a királyi Palotát, Lázárt kereste. Jelentette, tudomása van róla, hogy a Rádiót megszállták a nyilasok. Parancsot kért, hogy annak visszafoglalása érdekében lépéseket tegyen. A testőrtábornok tudomásul vette Latorczay jelentését. Megigérte, később visszahívja. Ez azonban nem történt meg. Időközben megérkezett az Andrássy-laktanyába a szomszédos zászlóalj egy tiszti különítménye. Szálasi hivei. Arra akarták rávenni Latorczayt, hogy ne makacskodjék. Ha nem akar hozzájuk csatlakozni, maradjon semleges. Szó-szót követett, végül is a honvédezredes pisztolyt rántott. Lövöldözésre került a sor. Ennek során Latorczay és két tisztje több lövéstől megsebesült. Miközben őket beszállították a helyőrségi kórházba, a két zászlóalj Szálasi puccsista tisztjeinek kezébe került. (16)

Megfelelő utasítás híján a budapesti rendőrség is tétlenségre volt kárhoztatva. A felelős vezetők igyekeztek az

---

(15) Dr. Hardy Kálmán szkv. altábornagy (Columbus, Ohio) levélváltása a szerzővel 1944. október 15. történetéről (1971).

(16) Részletesen lásd Bokor Péter: « Egy ezredes két halála » *Élet és Irodalom*, Budapest 1982. május 14. Latorczay a kórházban felgyógyult. A Szálasi-kormányzat nem indított ellene hadbírósági eljárást. A háború után Miskolcon azonban népbíróság elé állították. Az ezredes 1919 augusztusától 1922-ig, főhadnagyi rangban a 7. honvéd kerület területén működő katonai nyomozó osztály parancsnoka volt és ebben a minőségben kommunistákkal kegyetlenkedett. (Kopácsi Sándor közlése). A népbíróság 1948 őszén halálra ítélte és még abban az évben kivégeztette. Bokor Péter terjedelmes cikkében megjegyzi: « A bíróság nem talált enyhítő körülményt ».

egész eseményből « jóindulatú semlegességgel » kívül maradni. Ez sikerült is... (17)

A Magyar Front, az ellenállási mozgalom, a maga részéről tehetetlen szemlélője maradt az eseményeknek. Kovács Imre, Horthy kiáltványán fellelkesülve ugyan megpróbálta az Atheneum nyomdát « lefoglalni », hogy mielőbb egy szabad, demokratikus újsággal jelentkezhessenek — a kísérlet azonban tragikomédiába fulladt. A nyomda ügyeletes vezetője egyszerűen kitessékelte őket a helyiségből, mondván őt és a nyomdászokat nem érdekli semmiféle Horthy-szózat, ők a rendes hétfői kiadást készítik elő. (18)

Kovács így ír erről: « Az utcák kiürültek, a polgárok otthon ebédeltek vagy pihentek, magyar katonaságot nem lehetett látni, a német tankok hármasával cirkáltak, az átállás hangulatának nyoma sem volt. Felszaladtunk az Ilona utcába, ott azt a felvilágosítást kaptam, hogy a társaság a Dísz téren egy kijelölt lakásban várja a kormányzó hívását. A megadott címen együtt találtam a Magyar Front vezetőségét, a kommunisták kivételével... » (19) A jelenlevők igen magabiztosak voltak. Sőt, egyremásra ürítették poharaikat — a « győzelemre ». Kovács nem is maradt közöttük. Visszament Pestre. Rajk Lászlót kereste fel Király utcai (ma Majakovszki utca) lakásán. Később betoppant a többi kommunista vezető is. « Ők sem tudtak többet, mint mi, csak feszengtek, általánosságokban beszéltek » — írja Kovács. (20) S valóban semmit sem tettek, semmit sem tehettek. A kiugrást támogató cselekvésük kimerült néhány német gépkocsi ellen intézett kézigránátos támadásban. A már többször idézett Fehér Lajos visszaemlékezéseiben őszintén megírta: « Kora délután Szakasits Árpád még megkísérelte, hogy futárt küldjön a Vasas Szakszervezetbe, s az általános sztrájk megkezdésére hívja fel annak vezetőit. A futár azonban a Duna-hidakon már nem tudott átjutni. A gyárakban vasárnap senki sem tartózkodott. Ennek következtében a nyilas puccs napján, október 15-én a munkások spontán jellegű fellépése is jelentéktelen volt... » (21)

---

(17) Részletesen lásd vitéz Gántay Béla rendőr őrnagy « A M. Kir. Rendőrség 1944-ben » c. vázlatos beszámolóját 1964 júliusából. Kézirat birtokomban.

(18) Kovács Imre: *Magyarország megszállása*, Toronto 1979, 104. old.

(19 Kovács, i.m. 105. old.

(20) Kovács, i.m. 107. old. A témához lásd még Gosztonyi Péter: « Az ellenállási mozgalom és a kommunisták », *Magyar Hiradó*, Bécs, 1974. július és augusztus. A legújabb budapesti irodalomra vonatkozóan lásd Kállai Gyula, Pintér István, Sipos Attila összeállításában megjelent *A Magyar Front* c. kiadványt, amely többek között válogatott dokumentumokat is tartalmaz.

(21) Fehér Lajos: *Igy történt*, Budapest 1979, 422. old.

Október 15-e estéjére a helyzet Budapesten még bonyolultabb lett. A Rádióban Vörös vezérezredes második hadparancsának beolvasása után katonazenét kezdtek játszani, majd egy ismeretlen bemondó többször is felszólította Beregfy Károly vezérezredest, hogy azonnal jöjjön Budapestre. A tábornok, a nyilasok bizalmi embere, a fővárosi eseményekről mit sem tudva, a Balaton mellett, siófoki házában kertészkedett. Felesége szólt neki, hogy rádió útján keresik. Ő úgy látszik tudta, mit akarnak tőle: gépkocsival azonnal Budapestre jött.

20 óra körül Kovarcz Emil, akinek fogalma sem volt arról, hogy miféle tárgyalások folynak Horthy és a németek között a Palotában, elérkezettnek látta az időt, hogy Szálasi már napokkal előbb elkészített « Hadparancsát a Fegyveres Nemzethez » a Rádióban beolvastassa. Ebben a vezér bejelentette, hogy a Nyilaskeresztes Párt a « várbeli klikk árulását » a leghatározottabban elítéli, és a hatalmat a nemzet jövője érdekében átveszi. A « Hadparancsot » a studióban megjelent nyilas vezető, Ostián « testvér », a szemtanú szerint « felgyűrt kalapjával, övében két kézigránáttal, mint egy 'Krüger Apó' » olvasta be. Idézzünk belőle:

> « ... Nemzetünk ezeréves történelmének válságórájába érkezett. A külső ellenség Hazánk földjén áll, megsemmisítésünkkel fenyeget. Hazánk belső ellensége vele szövetkezett, hogy együttesen mérjék halálos csapásukat Nemzetünk életére.
>
> Öncélú érdekcimboraság élősködött eddig Nemzetünk életén... Ez a cimboraság volt az, amely a Kormányzót önös érdekeinek eszközévé tette, őt a Nemzettel szembeállította... Fennmaradásunk, életünk megtartásának egyedüli záloga: minden erőnk harcbavetése. Szabadságharcot vívunk... Harcunk alapelve: vagy megsemmisülünk, vagy megsemmisítünk... Hadseregünk a fegyveres Nemzet acélökle, amellyel összetöri az ellenségnek megsemmisítésünkre beállított akaratát... Sorsunk jövőnk, jutalmunk olyan lesz, ahogy harcolunk érte...
>
> Hitem és meggyőződésem, hogy Nemzetünk történelmi kötelességét teljesíteni fogja és hogy Németország, Itália, Japán, valamint más szövetségeseink oldalán a biztos győzelem felé halad...
>
> Nemzetünk szolgálatában meghalni lehet, de elfáradni soha!
>
> Isten áldását kérem Nemzetünk nagy döntésére és előtte álló nagy harcára. Kitartás! » (22)

Kovarcz erősen hajlott arra, hogy az erőszakos hatalomátvétellel egyidőben a párt csináljon egy — úgymond — « nemzeti-szocialista forradalmat » is. Szálasi egyik legköze-

---

(22) Közli *Út és Cél*, A hungarista mozgalom lapja, Fairfield (Australia) 1983/10. szám, 1. old.

lebbi bizalmasa és a nyilas vezetők közül nem kevesen, Horthyt és konzervatív rendszerét szívük mélyéből gyűlölték. Ők most nemcsak a hatalom megragadását kívánták, hanem mélyreható szociális változásokat is, amelyek Magyarországot végsősoron szocialista jellegű « hungarista » állammá alakítanák át. Ez a radikalizmus Szálasiból hiányzott. Ő az alkotmányos formákhoz ragaszkodott. « Törvényes keretek között » kívánt a hatalom birtokába jutni, hogy aztán kisebb-nagyobb lépésekkel változtassa meg a fennálló társadalmi rendszert egy olyan mindenkori Parlament bevonásával, amelybe — míg ez is át nem szerveződik — csak a jobboldali pártok küldhetnének képviselőket. (23)

Október 15-én a késő esti órákban azonban mindezen elképzelések illuzórikusak voltak. Szálasi fenn a Várban, a német követség épületében, el volt zárva pártja és a többi jobboldali szervezet budapesti tevékenységétől. Kovarcz, még mindig, nélküle intézkedett. A « vezér » — Szálasi — csak 23 óra után, Rahn doktor ügyes csele révén, juthatott ki a Várból, amikor is a Pasaréti útra sietve, Veesenmayerral folytatott megbeszélései értelmében kezébe vette az ügyek intézését. Szükségtelennek minősítette az erőszakos hatalomátvétel további propagálását. Veesenmayer szándéka értelmében mérsékletre intette híveit és Kovarczot. Ekkor ugyanis már folytak a tárgyalások a németek és Horthy legközelebbi tanácsadói között — azzal a céllal, hogy a délelőtti kinyilvánított kiugrási kísérletet a kormányzó vonja vissza. A németek Magyarországot *minden körülmények* között meg akarták tartani. (24) Ha Horthy erre tevőlegesen nem is vállalkozik, azt kívánták, legalább nevét adja kölcsön az új, a szélsőjobboldali rendszer számára! A fő gond, a hatalom Szálasiék számára való zökkenés-

---

(23) A részletes Szálasi életrajzzal még mindig adós a hazai történelemtudomány. Úgy tudjuk azonban, hogy az NSZK-ban készülőben van egy többszáz oldalas Szálasi-biográfia, amelynek magyar nyelven a legközelebbi időben kell megjelennie.

(24) 1981. májusában a svájci Churban alkalmam volt találkozni Walther Wenckkel, a páncéloscsapatok egykori tábornokával. Wenck 1944. október legelején, miként már az előzőekben írtuk, Guderian vezérezredes megbízásából Budapesten járt és ott előkészítette a *Panzerfaust* hadműveletet. Eredetileg riportot szerettem volna írni Wenck érdekes életéről, de ehelyett főleg az 1944-es Magyarországról kérdezgettem. Munkanaplóm bejegyzései szerint Wenck többször is és határozottan kijelentette, hogy Hitler soha, semmi körülmény között nem adta volna beleegyezését ahhoz, hogy a német csapatok Horthy elképzelése szerint harc nélkül kiürítsék Magyarországot. Az országra, mint az Ostmark (Ausztria) előterére volt szükség!

mentes átmentése volt. A kormányzót tehát rá kellett venni délelőtti kiáltványa hivatalos visszavonására és Szálasi miniszterelnökké való kinevezésére.

Veesenmayert többen támogatták szándéka megvalósításában. Nemcsak a kellemes megjelenésű, jó diplomáciai érzékkel rendelkező dr. Rahn volt az, aki Horthyt október 15-e délutánján « megdolgozta », hanem a németekkel való kiegyezést szorgalmazta a kormányzó nem egy közvetlen munkatársa is, elsősorban Lakatos Géza, Ambrózy Gyula a kabinettiroda főnöke és Vattay Antal altábornagy. A részletek Rahn visszaemlékezéseiből és Vigh Károly többször idézett könyvéből ismeretesek. Rahn mindjárt az elején meggyőzte Horthyt, hogy a front helyzetén ne változtasson. A németeknek ugyanis rendkívül fontos volt, hogy a magyar csapatok az arcvonalban ne tegyék le a fegyvert, ne széledjenek széjjel, vagy — miként pár héttel korábban Romániában történt — ne álljanak át az oroszokhoz. Rahn, jóllehet erre vonatkozó felhatalmazással nem bírt, még azt is megígérte a kormányzónak: ha a honvédség *kitart*, ő Hitlernél kieszközli, hogy a német csapatok békésen elvonuljanak nyugatra, a Német Birodalom (vagyis: Ausztria) határára. (25) A kormányzónak kedvére volt ez a megoldás. Elképzelése — mint már utaltunk rá — kezdettől fogva a « finn fegyverszüneti szerződés » magyarországi alkalmazásán alapult. Vagyis: magyar-német összetűzésre ne kerüljön a sor. A Wehrmacht hagyja el bántatlanul a Magyar Királyság területét. Ezzel — miként már többször leszögeztük — a kormányzó megsértette volna az október 11-i moszkvai előzetes fegyverszüneti szerződést, hiszen ez *kötelezően* előírta a németek megtámadását. Horthynak, úgy tűnik, fontosabb volt, hogy az egykori fegyvertárssal szemben lovagias maradjon. (26)

---

(25) « Horthyval való tárgyalásom során biztosítottam őt, hogy csapataink nyugatra való visszavonulását csak az esetben tudom elképzelni, ha a magyar csapatok nem teszik le a fegyvert, illetve nem csatlakoznak az ellenfélhez. Ha ez megtörténne, német részről egy szervezetszerű visszavonulás már nem lehetséges! » (Rahn levele Macartneyhez 1949. február 21. Másolata birtokomban.

(26) Evvel kapcsolatban lásd C. A. Macartney: « Magyarország és a finn megoldás » c. tanulmányát, amelyből kiderül, hogy Rahn Horthynak tett « kiűrítési ajánlatát » még csak nem is továbbította a német főhadiszállásra, mert maga is tudta, hogy egy ilyen javaslat ott süket fülekre talál (*Látóhatár*, München 1953/4. szám). Egyébként Horthy maga Rahn neki tett javaslatát « túl későn érkezőnek » tekintette. Kijelentette előtte, hogy a hadsereg számára a parancsokat már kiadta. Azokon változtatni, illetve azokat visszavonni már nem lehet.

Horthy az út végén

Mindezen huza-vona közepett Horthy Miklós kiugrási szándékával mindjobban elszigetelődött, magára maradt. Bizalmasai — talán Hennyei Gusztáv és Csatay Lajos kivételével — energiájukat egyes-egyedül a németekkel való kiegyezésnek szentelték. Eszükbe sem jutott, hogy a budapesti helyzetről tájékozódjanak; hogy a várható német katonai ellenlépések megakadályozására csapatokat mozgósítsanak. Jellemző, hogy maga Vörös János csak koraeste szerzett tudomást Aggteleky letartóztatásáról, és ahogy naplójában megjegyezte, a budapesti karhatalom « a már erősen mozgolódásban levő és német fegyveres segítséggel működő nyilaskeresztes párthoz » való csatlakozásáról! Így azt sem ellenőrizték, hogy a hadseregparancsnokságokra kijutott-e a kormányzói fedőrendelet, és azt mennyiben hajtották végre. Lakatos csak attól rettegett, hogy polgárháború tör ki Budapesten, és neve örökre e nemzeti szerencsétlenséggel fog összekapcsolódni. (27)

Október 15-én, még jóval éjfél előtt, Horthy tudomást szerzett a 2. Ukrán Front parancsnokának ultimátumáról. Ebben Malinovszkij marsall a moszkvai előzetes fegyverszüneti szerződés értelmében, a német csapatok megtámadására szólította fel a kormányt. A hangulat a Palotában ekkor már olyan szovjetellenes volt, hogy Hennyey találóan írhatta róla, — *de csak magára és minisztertársaira vonatkoztatóan* — visszaemlékezéseiben: « az volt a felfogásunk, hogy az orosz ultimátumot nem fogadjuk el! » (28) Ezzel természetesen az utolsó ütőkártyát, a németek elleni szovjet együttműködés lehetőségét adták ki kezükből. Most már igazán csak egy kiút maradt a saját maguk teremtett káoszból: kiegyezés a németekkel!

Hogy ez miért történt meg és miért éppen úgy, ahogy megtörtént — ezekről a kérdésekről évtizedek után Nyugaton Hennyey, Lakatos, Veress és mások, a Genfben élő Aggteleky Béla kezdeményezésére megindult levelezésben bőséges magyarázattal szolgáltak, cselekedeteik indítórugóit részben felfedve. (29) (Mindezekről egyszer külön tanulmányban kell írni). A történész jobb, ha óvakodik attól, hogy e kérdéssel kapcsolatban vádlóként lépjen fel. Csak

---

(27) Lakatos, i.m. 152. old.

(28) Hennyey Gusztáv: *Magyar erőfeszitések a második világháború befejezésére*, Köln 1965, 39. old.

(29) Aggteleky Béla feljegyzései, levelei és levelezése 1944. október 15-ével kapcsolatban. A másolatok birtokomban vannak.

tényként szögezi le: Horthy Miklósnak a magyar nemzet háború utáni jövője érdekében tett október 15-i lépését tulajdonképpen mindjárt az elején saját munkatársai — Lakatossal az élen! — hiúsították meg. A kritikus órákban alkotmányosdit játszottak — Vigh Károly találó szavával élve — « ódzkodva », saját jövőjüket szem előtt tartva, azért aggódva, és mert hiányzott belőlük a történelmi pillanattól megkövetelt eltökéltség és merészség. És persze végül, de nem utolsósorban — talán nem is oktalanul! — az « orosztól » való félelem is dolgozott bennük.

Lakatos Géza a szovjet ultimátum hallatán — október 15-én immáron másodszor — benyújtotta Horthynak saját és kormánya lemondását. A szovjet követelésről — mondotta indokként — neki még délelőtt nem volt tudomása. Ő a németek ellen nem hajlandó harcolni. Vattayval együtt most már csak azon munkálkodtak, hogy a várható német támadás elől a kormányzót, családját és Horthy legközelebbi bizalmasait (köztük saját magukat is) megmentsék. Horthy azonban még mindig hajthatatlan maradt eredeti elhatározását illetően: ő a németekkel nem egyezkedik! (30) Mivel hirtelenében új kormányt és kormányfőt nem tudott kinevezni (honnan is tudott volna az ostromlott Várból, az éjszakai órákban?!), ráparancsolt ismét Lakatosra, hogy miniszter társaival együtt ideiglenes jelleggel maradjon hivatalban. Majd családjával együtt visszavonult a földszinten lévő ideiglenesen hálószobáknak átalakított két helyiségbe pihenni.

Éjfél után — már október 16-án — Vattay azzal lepte meg a gondterhelt Lakatost, hogy Horthy mégis beadta derekát. Belátta: a helyzet így ahogy van tarthatatlan, kész egyezségre lépni a németekkel. (Később, jóval a háború után derült ki, hogy ez nem volt igaz. Vattay egyszerűen kitalálta a dolgot, és ezen még az sem szépít, hogy tettét tulajdonképpen a kormányzó iránti ragaszkodás, a sorsa miatti aggódás sugallta). (31) Lakatos persze kapva-kapott

---

(30) Ez kiderül Horthy Miklós 1950-ben, a portugáliai Estorilban a Nyugaton maradt honvéd tisztikar részére összeállított kéziratából, amely három sűrűn gépelt oldalon 1944. október 15-e eseményeivel foglalkozik. Onnan idézünk: « Éjfélkor felkerestek a kabinet- és katonai iroda főnökei és a miniszterelnök kérésére tolmácsolták Veesenmayer üzenetét, mely szerint, ha ellenállás nélkül átadom a hatalmat, Hitler családommal együtt vendégének tekint. Ezt az ajánlatot visszautasítottam és kértem őket, hogy ne is zavarjanak engem többet ezzel az üggyel, ha mégegyszer ilyen ajánlattal hozzájuk fordulnának... » Másolat a birtokomban.

(31) Lakatos Géza levele Horthy Miklóshoz 1947. június 9-én. Másolata birtokomban.

ez újabb fordulaton. Eszébe sem jutott, hogy ellenőrizze, igazat mondott-e Vattay. (32) Mindjárt megállapodott a jelenlevő miniszterekkel, hogy az új helyzetről értesítik a németeket. Veesenmayer azonban nem volt hajlandó Lakatossal tárgyalni. Feine követségi tanácsost küldte maga helyett a Palotába. Ott a hajnali órákban megszületett a megegyezés: a kormányzó visszavonja október 15-i kiáltványát, átadja a hatalmat a Német Birodalom képviselője által javasolt személynek, és saját személyét, valamint családját, illetve közvetlen környezetének tagjait a Német Birodalom védelme alá helyezi.

> Minderről Lakatos így ír visszaemlékezéseiben: « Ma már tudjuk, hogy a németek semmitől sem riadtak volna vissza, hogy a hatalmat a háború folytatása érdekében az általuk már régóta dédelgetett nyilasvezérek kezére játsszák. Mi viszont láttuk, hogy a Német Birodalom tekintélykérdésének megfelelőbb volt a zökkenésmentes megoldás, a kormányzó engedékenysége tehát a németeknek egyenesen kapóra jött ... Hibát követtem el, hogy a kormányzói engedékenységre való hajlandóságot nem tettem alaposabb meggondolás tárgyává... » (33)

Lakatost reggel fél hatkor telefonon kereste Feine tanácsos. Azt kívánta: adjon parancsot, hogy a Vár védelmével megbízott katonák ne tüzeljenek a felvonuló németekre. A miniszterelnök ilyen értelemben utasította Lázár altábornagyot. Ennek ellenére, mivel a harc beszüntetésére vonatkozó parancs nem mindenütt ért el időben a magyarokhoz, a reggeli órákban tűzharcra került a sor a testőrség és Skorzeny roham osztagosai között. (34) Az ezután következő órák történetét Vigh Károly könyvében részletesen rekonstruálta. Horthyért maga Veesenmayer jött a Palotába, és azzal a kifogással, hogy az épületcsoport német megszállásának látványától meg akarja kímélni, átvitte magával a Hatvany-palotába, az SS-parancsnokságra. « Ez, felfogásom szerint, udvarias formában történt letartóztatásomat jelentette » — írta 1953-as visszaemlékezéseiben Horthy, akinek *ekkor* még nem volt tudomása arról, hogy Vattay vele kapcsolatban valótlanságot jelentett Lakatosnak, és így a németek is azt hitték: a kormányzó híve a kiegyezésnek. (35)

Október 16-a délutánján azután minden a németek kívánsága szerint rendeződött. Veesenmayer csellel és szinte

---

(32) Lakatos, i.m. 152. old.

(33) Uo.

(34) A harcban öten estek el és 14-en megsebesültek.

(35) Veesenmayer élete végéig úgy hitte, hogy Horthy a kezdettől fogva beleegyezését adta a Lakatos-Feine féle megállapodáshoz.

tragikomikus félreértés következtében megkapta Horthytól, amit kívánt. A következők már könnyen mentek: Horthy beleegyezett kiáltványa visszavonásába, Szálasi miniszterelnökké való kinevezéséhez és végül is lemondott, ami logikusan következett az előzőkből. Mindezekért cserébe Miklós fia szabadonbocsájtását és rangjának megfelelő « tiszteleti őrizetet » (Ehrenhaft) helyeztek számára kilátásba Magyarországon kívül. Családját magával viheti, sőt néhány általa kiválasztott személyt is.

Jóllehet Horthy kezdetben ismételten visszautasította Szálasi miniszterelnökké való kinevezését, október 16-a délutánján végül mégis csak aláírta a német nyelven előkészített és « Horthy s.k. » gépelt aláírással ellátott kinevezési okmányt. (36) Bizonyos mértékig az alkotmányosság követelményeinek is eleget kellett tenni. Még ma is ismeretlen személyek Horthy nevében az Országgyűlés két háza számára nyilatkozatot tettek közzé, amelyben « Horthy » bejelentette: « a hadvezetés eredményes folytatása és a nemzet belső egységes összefogása érdekében » a kormányzói tisztjéről és a kormányzói hatalommal kapcsolatos minden törvényes jogról lemond. Majd egy (újabb) kiáltványban utasította a honvédséget, hogy folytassa a harcot a Vörös Hadsereg ellen. (37)

Időközben a Szent György téren megtörtént Szálasi ünnepélyes bevonulása a Várba. Bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár tanúja volt ez eseménynek. Kiadatlan visszaemlékezéseiből idézünk:

> « A földszint, Szent György térre néző sarokszobából (a miniszterelnökségről van szó. GP.-megj.) mint letartóztatott néztem végig az október 16-i délelőtti eseményeket. Két katonai zenekar

---

(36) Ehhez Horthy visszaemlékezéseiben: « Kijelentettem, hogy én sem le nem mondok, sem Szálasit miniszterelnökké ki nem nevezem, és hogy aláírásommal csakis fiam életét akarom megmenteni. Géppisztolyos fenyegetések közben kizsarolt aláírásnak nem lehet és nincs is alkotmányjogi érvénye... » Horthy Miklós: *Emlékirataim*, Toronto 1974, 282. old.

(37) Mindkét kiáltvány szövege megtalálható Lakatos már indézett visszaemlékezéseiben a 158. és a 162. oldalakon. Horthyt egyébként családjával és pár munkatársával, illetve személyzete kisebb részével együtt október 17-én Budapestről a bajorországi Weilheim melletti Hirschbergbe szállították. Egy hajdani vadászkastélyt jelöltek ki számukra — Hitler utasítására — tartózkodási helyül. A kastélyt SS katonák és egy 12 főnyi Gestapos-különítmény őrizték. Ifj. Horthy Miklóst a németek Veesenmayer igérete ellenére sem engedték szabadon. A mauthauseni koncentrációs-táborba került. Ott a tábor gázkamrája feletti cellában őrizték — éheztetés és állandó fenyegetések közepette a felszabadulásáig, 1945. áprilisáig.

vonult fel a Szent György térre, majd egy igen alacsony termetű pápaszemes tiszt vezetése alatt felvonult egy zászlóalj gyalogság. A tisztek és a legénység is mind nyilaskeresztes hungarista karszalagot viseltek. Megtudtam, hogy a felvonuló gyalogság a Horthy Miklós nevét viselő szegedi gyalogezred katonái. (38) Ezt az ezredet mint megbízható karhatalmat hozatta fel Horthy Szegedről. Most ezek is elárulták az ezredtulajdonost. A zászlóalj a Szent György téren felállott. A Szent György téri Honvédelmi Minisztérium első emeletéről lejön most törzskarával és egy német tábornokkal Beregfy vezérezredes, a volt hadseregparancsnok. ... Ő lett a Szálasi kormánynak hadügyminisztere. Majd megérkezik Szálasi Ferenc. Ő is megszemléli fasiszta karmozdulatokkal a kivonult zászlóaljat. Szálasit itt már a főnyilas vezérek fogadták: Csia Sándor, Kovarcz Emil volt őrnagy, szélsőséges nyilas, a Ludovika Akadémia volt tanára, Szöllősi Jenő makói patikus, aki állítólag jól jövedelmező két gyógyszertárának és szölőjének jövedelmét a nyilas mozgalomra áldozta. Szöllősi most helyettes miniszterelnök lesz. Szálasi mögött Gömbös Gyula idősebbik fia, Gömbös Ernő tüzérszázados áll. Aranyfoglalatú pápaszemüvege még kevésbé teszi szimpatikussá ezt a rosszul sikerült külsővel dicsekedő vitézt. Mennyit tett Horthy Miklós a Gömbös családért ... most fia ... nyilas karszalagot visel. Majd jön vitéz László Dezső altábornagy, a vezérkar főnökének helyettese ... fanatikus hirdetője a német barátságnak. ... Milyen kacskaringós, hosszú esküt tettek ezek a vitézek, hogy milyen hűek lesznek a kormányzóhoz, a vitézek főkapitányához! ... Most gyűlnek ösze a Szálasi vezetése alatt megalakuló kormány miniszterei az első minisztertanácsra a Sándor palotában. » (39)

Mi történt a frontokon?

Az a magyar hadsereg, amelyik német seregtestekkel együtt, a Duna-Tisza között Budapesthez a legközelebb tartotta a frontot, a 3. hadsereg volt. (40) Parancsnoka, Heszlényi József altábornagy, Horthy tanácsadói előtt olyannyira németbarát hírében állt, hogy a kormányzó a « kiugrással » kapcsolatban sem őt, sem hadseregét nem vette számításba. Csak a hadsereg-tartalékot képező 1. huszárhadosztályra tartott igényt. Ennek kellett volna adott időben feljönnie Budapestre, hogy ott az eseményeket a kor-

---

(38) Helyesen: Hunyadi János 9. honvéd gyalogezred II. zászlóalja. Ennek parancsnoka volt Mészáros István alezredes.

(39) Bárcziházi Bárczy István dokumentációja és feljegyzései Magyarország második világháborús szerepéről, kézirat, készült kb. 1946-ban. Másolat birtokomban.

(40) A 3. hadsereg hadműveleti vonatkozásban a német 6. hadseregnek volt alárendelve. E hadsereggel együtt képezte az « Armeegruppe Fretter-Pico » seregcsoportot.

mányzó javára befolyásolja. (41) Ma már tudjuk: Heszlényit időben le kellett volna váltani, de ez — Hennyey Gusztáv későbbi felvilágosítása szerint — nem volt lehetséges. Erre felfigyeltek volna a németek, hiszen, mint az előbbiekben említettük, már a 3. hadseregparancsnokság szeptemberi megalakulását is ellenezték.

A kormányzó hadparancsa a 3. hadsereg parancsnokságán a meglepetés erejével hatott. Az október 15-i budapesti eseményeket nem ismerve, Heszlényi és vezérkari főnöke, Sellyey Jenő vk.-ezredes várakozó álláspontra helyezkedett. Hasonlóan cselekedett a többi magyar parancsnok is. Megtehették, hiszen az arcvonalon, — Berettyóújfalu körzete kivételével — már napok óta nyugalom honolt. Malinovszkij marsall csapatai, a Moszkvából kapott utasítás szerint beszüntették a támadást: ezzel is elő akarták segíteni a Horthy-féle kísérlet sikerét. Voltak helyek, ahol a honvédek és az oroszok között barátkozásra került sor — például a VIII. hadtest arcvonalán Kisteleknél —, de ezek inkább csak kivételek voltak, és további következmények nélkül maradtak. A tisztek és a felelős parancsnokok általában úgy vélekedtek, hogy amíg további, világos parancsok nem érkeznek, semmit sem szabad tenni. De olyan hangok is hallatszottak — pld. a 8. tábori-póthadosztály egyik ezredparancsnokságán —, hogy a kormányzói parancsot nem fogják teljesíteni. Csoknyai ezredes kijelentette: 1919-ben átélte a vörös terrort; a kommunistákkal, illetve a szovjet csapatokkal nem kíván együttműködni! (42) Másutt

---

(41) Horthy nagyra tartotta a huszár-hadosztályt. Lengyel altábornagy szerint ezért is szorgalmazta Lengyelországból való mielőbbi visszahozatalát. A huszár-hadosztály a VIII. hadtest keretében október közepén hadseregtartalékként szerepelt. Lengyel Béla, mint írja, október 17-én vagy 18-án felkereste Ibrányi Mihály altábornagyot, a huszár-hadosztály parancsnokát. « Átbeszéltük a súlyos krízisbe jutott országunk helyzetét, és így bontakozott ki előttem október 15-e tragédiája, meg a huszár-hadosztálynak a felelőssége. [...] Ibrányi kérdésemre, hogy miért nem hajtotta végre a kormányzó parancsát, a Soroksárra való átcsoportosítást, azt felelte: Örkény, Dabas, Lajosmizse, Ócsa hemzsegett a németektől. Képtelennek tartott egy átcsoportosítást [vajon miért?! GP] Erre azt kérdeztem: 'jelentetted-e ezeket a körülményeket azonnal a királyi Várba, vagy másnap, a helyzet megitélés után Vörösnek, illetve Vattaynak?' Miután ezt nemlegesen válaszolta meg, azt mondottam neki: 'Miskám, tudod-e Te azt, hogy Ferenc József idejében ezért golyót kaptál volna?' » —. Lengyel Béla szkv. altábornagy 1984. augusztus 31-i levele a szerzőhöz.

(42) Koeves Toronyi Ferenc: *Elfelejtett seregtestek*, Englewood (USA) 1984 40. old.

egy vezérkari ezredes, meghallgatván Horthy kiáltványát a rádión, átment szállására, hogy elővegye pisztolyát és agyonlője magát. Az utolsó pillanatban azonban meggondolta a dolgot: « Nem! Tovább kell harcolni. A magyar katona becsületéért! » — vélekedett. (43)

Azok a csapatok pedig, melyek Berettyóújfalunál és annak körzetében harcban álltak, csak napok múltán szereztek tudomást a budapesti hatalom váltásról:

> « Bár a hír mindnyájunkat meglepett, horderejét fel sem mértük, és mint harcoló csapatnak még csak eszünkbe sem jutott a fegyverletétel lehetősége! Négy hónappal később bekövetkezett fogságbaesésünkig harcoltunk, és meggyőződéssel állíthatom, hogy a harcot akkor sem szüntettük volna be, ha véletlenül október 15-én a saját fülünkkel hallottuk volna a kormányzói felszólítást. A visszavonulás ellenére kifogástalan fegyelmű és szellemű somogyi katonáimmal és tisztjeimmel, és nálam is, az akkori helyzetben nem játszott szerepet, hogy ki áll az ország élén, hanem kizárólag az ország szovjet megszállásától és a fogságbaeséstől való félelem volt a döntő tényező elhatározásainkban » — beszélte el egy fiatal tényleges tűzértiszt, a 12. tartalék hadosztálytól (44).

A 2. hadseregnél már valamivel bonyolultabb volt a helyzet. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes, a kormányzó egyik katonai bizalmasa volt, aki jó előre tájékoztatást kapott Horthy szándékáról, és aki szívvel-lélekkel a magáénak érezte a kormányzó által képviselt ügyet. Tudomása volt a Moszkvában időző várbeli fegyverszüneti bizottság létéről is. Sőt, a maga részéről már október 15-e előtt lényeges intézkedéseket tett, hogy a kormányzó szándékának megfelelően, az 1. és a 2. hadsereg között az adott helyzetben meglegyen a közös cselekvést elősegítő együttműködés. (45) Október 12-e óta a 2. hadsereg — Guderian tiltakozása ellenére — megkezdte a visszavonulást a Tisza

---

(43) Egy Nyugaton élő szkv. vk-ezredes, aki nevének közlését nem kívánja.

(44) Litteráti-Loótz Gyula 1967. október 19-i levele a szerzőhöz. (Ezekben az években körkérdést intéztem kb. 25 Nyugaton élő honvédtiszthez 1944. október 15. történetével kapcsolatban. Azt kívántam tőlük megtudni, mi történt náluk miután tudomásukra jutott a kormányzói kiáltvány, továbbá nekik személyesen mi volt a véleményük a Horthy-féle « kiugrási »-kísérletről. A megkérdezettek túlnyomó többsége — 78 százalék — a szovjettel való fegyverszünet *ellen* foglalt állást.)

(45) Részleteiről dálnoki Veress Lajos szkv. vezérezredessel folytatott birtokomban levő 1965-1967-es levelezésem tájékoztat.

vonala irányában. (46) Ez Veress és felettes német parancsnoka Otto Wöhler gyalogsági tábornok között az eddig is fennálló feszült viszonyt még jobban kiélezte. Ehhez járult még az is, hogy Veress vezérkari főnöke, Kozár Elemér vk.-ezredes, az arcvonal visszavételével kapcsolatban, október 15-én délelőtt — a Horthy kiáltványtól függetlenül — a 8. német hadsereg parancsnokánál panaszt tett, ami arra késztette Wöhlert, hogy a maga részéről elrendelje Veress Lajos azonnali letartóztatását. (47) Erre másnap, október 16-án hajnalban került sor. A főszereplő visszaemlékezése szerint a következőképpen:

« Október 16-án 5 órakor a visszavonulási parancsom végrehajtásának ellenőrzésére Eismann német vk.-ezredes és parancsőrtisztem, Bodroghy Gyula tűzér százados kíséretében indultam el. Alig hagytam el Máriapócsot, a Tasnádszántóról Tasnádra vezető uton egy több gépkocsiból és harckocsiból álló vegyes különítmény utamat állotta. A különítmény parancsnoka kinyitotta kocsim ajtaját és közölte, hogy Wöhler tábornok rendeletére parancsmegszegés miatt letartóztat. Nézzek körül — mondotta a tűzkész állapotba helyezett fegyverekre mutatva — ellenállásnak nincs értelme, kövessem a német hadseregparancsnoksághoz. Követtem.

---

(46) Október 8-tól a 2. hadsereg túlerőtől hajtva visszavonulásban volt Kolozsváron át a Meszes-hegység magaslatai felé. Október 12-én érkezett meg Veresshez Vörös János parancsa, hogy a hadsereget a Tisza vonaláig kell visszavenni. Ez megfelelt Veress helyzetmegítélésének, hiszen — mint azt a hozzám intézett 1967. július 5-i levelében írja: « ... a debreceni csatavesztés következtében a helyzet súlyossá vált. A hadsereg a bekerítés veszedelme előtt állt. [...] Mivel hadseregemet feláldozni nem akartam, a visszavonulást a Tiszára elrendeltem. Nemcsak azért mert a proklamáció elhangzott, és a készülő fegyverszünetről tájékozódva voltam, hanem a kényszerű katonai helyzetből kifolyólag is... »

(47) A 8. német hadsereg vezérkari főnöke, Hellmuth Reinhardt vezérőrnagy 1956 után a nyugatnémet Bundeswehrben is szolgált. 1980-ban, nyugdíjaztatása után, sikerült vele kapcsolatba lépnem. A 2. hadsereggel, illetve itt is elsősorban Veress Lajos vezérezredessel kapcsolatban a következőket írta nekem: « A magyar hadsereg parancsnoka nevére már nem emlékszem. De arra annál jobban, hogy egy napon — pontos dátummal nem tudok szolgálni — a 2. hadsereg vezérkari-főnöke igen feldúlt állapotban megjelent főhadiszállásunkon és azt jelentette: parancsnoka, anélkül, hogy a németekkel kapcsolatot teremtett volna, a hadsereg számára egy visszavonulási parancsot adott ki. Egy ilyen hátramozgás természetesen a mi jobbszárnyunkat veszélyeztette volna. Parancsnokom, Wöhler gyalogsági tábornok erre törzséből kijelölt egy ezredest azzal a paranccsal ellátva, hogy egy kis egység élén tartóztassa le a magyar hadseregparancsnokot. Ez meg is történt, és a 2. hadsereg megmaradt eredeti állásaiban... » Hellmuth Reinhardt 1980. november 2-i leveléből.

A különítmény körülvéve kocsimat Nyiregyházára kísért, ahol Reinhardt tábornoknak adott át. Ő felszólított kiadott parancsom visszavonására, amit röviden megtagadtam. Rövid nyiregyházai tartózkodás után a menet újra megindult a Nyiregyházáról Tokaj felé vezető uton, ahol a 2. páncélos hadosztály visszavonuló alakulataival találkozott. Valószínűleg azért, nehogy csapataim felismerjenek és kiszabadítsanak, Reinhardt a műutról letérítette a különítményt egy faluba, és ott annak egy nagyobb udvarházába vezette. A tűzfegyvereket kocsimra beállítatta, majd kocsimhoz lépett, és annak ajtaját kinyitva a következő szavakkal fordult hozzám: 'Talán tábornok úr nincs tájékoztatva a történtekről. Magyarország kormányzója lemondott s a Führer védelme alá helyezte magát, átadva a hatalmat Szálasinak. Budapest helyőrsége az új államfőre már felesküdött!' Ennek tudatában ismét felszólított, hogy vonjam vissza a kiadott parancsomat, akkor szabadon bocsájt. Csak röviden válaszoltam a mozgó géppuskacsövekre mutatva: 'Én már egyszer megmondottam, hogy nem vonom vissza, és ne erőlködjön tovább, hanem szégyellje magát [sic-G.P.]!' » (48).

Ezzel Veress Lajos sorsa megpecsételődött. Reinhardt Mátraházára kísértette, ahol Hans Friessner vezérezredes, a német « Dél » hadseregcsoport parancsnoka a magyar tábornokot « hazaárulónak » nevezte, és őt vádolta a német-magyar csapatok eddigi kudarcáért. Kijelentette: átadja a hadbíróságnak, hadd számoljanak le vele. A büszke Veress így emlékszik: « Vádjára nem válaszoltam. Beszéde közben hátrafordultam és elhagytam az irodáját ». (49) Az ajtóban természetesen német őrség fogta le. Gépkocsiba ültették, még ugyanaznap este felvitték Pestre és átadták a nagykörúti Hotel Royalban székelő Gestaponak.

Veress nem volt ismeretlen a Gestapo előtt. A németeknek ekkor már kezükben volt annak az okmánynak másolata, amelyet Horthy a Palotából még szeptember folyamán Veressnek küldött, és amelyben a kormányzó a székely tábornokot bízta meg, hogy helyettesítse őt, ha vele, a « kiugrás » folyamán valami baj történnék. A Kormányzóságról ezt a titkos megbízatást egy magyar alezredes vitte volt Veresshez, és persze nem volt tudomása arról, hogy míg a « Vadászkürt » szállóban vacsorázott, a Gestapo átkutatta poggyászát, és lefényképezte a Veressnek szóló titkos utasítást. (Más verzió szerint az alezredes maga adta át fényképezés céljából a Gestaponak a Horthy-levelet).

Dálnoki Veress Lajos letartóztatása hatás nélkül maradt a 2. hadseregre. A hadseregtörzsben, a német Wöhler kíván-

---

(48) Dálnoki Veress Lajos szkv. vezérezredes: *Elfogatásom története*, London 1967, másolat birtokomban.

(49) Uo, 2. old.

sága szerint, Kozár vk.-ezredes intézkedett, és a Budapestről érkező Major Jenő vezérezredes — Beregfy és Nádas révén Szálasi embere — már másnap, október 17-én átvette a hadsereg vezetését. (50)

Mi történt az 1. hadseregnél, a Keleti-Kárpátokban? A kormányzói kiáltvány kiadása után Miklós Béla vezérezredes hiába várta a kilátásba helyezett fedőparancs megérkezését. Ehhez járult még az is, hogy október 15-én a hadseregparancsnokság épp költözőben volt Husztról Beregszászra. A hadsereg is megkezdte a Kárpátokból való visszavonulást, amelyet számos magyar parancsnok értetlenül fogadott, hiszen eddig mindenütt sikerrel verték vissza a szovjetek áttörési kísérleteit. (51)

A maguk részéről a németek sem voltak vakok: október elseje körül az 1. hadsereg felettes német parancsnokságának feltűnt, hogy dálnoki Miklós Béla huszti főhadiszállását kör-körösen légvédelmi ütegekkel, sőt páncélozott járművekkel biztosította. « Mintha egy közvetlen támadástól kellene tartania » — jelentette később von Weitershausen vk.-ezredes a német « A » hadseregcsoporttól. (52) Miklós Béla és Gotthard Heinrici vezérezredes, a német 1. páncélos-hadsereg parancsnoka között egyébként a viszony nem volt a legjobb. (53) A németek itt is — miként Veress esetében — bizalmatlanul figyelték a honvédséget.

Az október 15-i kormányzói kiáltvány Miklós Bélát Beregszászon találta. Vezérkari főnöke, Kéri Kálmán vk.-

---

(50) Kozár Elemér vk.-ezredes a háború után Spanyolországba emigrált. Az afrikai Ceutában, minden reményét vesztve, 1946. augusztus 13-án önkezével vetett véget életének.

(51) A Keleti-Kárpátokban harcoló szovjet csapatok a 4. Ukrán Front alá tartoztak. Parancsnokuk Ivan Petrov vezérezredes volt. A későbbi szovjet marsall, A. A. Grecsko, 1944-ben a 4. Ukrán Front alárendeltségében tevékenykedő 1. gárdahadsereg parancsnoka 1977-ben magyar nyelven is megjelentette *A Kárpátokon át* című hadtörténeti művét, amelyben kendőzetlenül ír a Vörös Hadsereg súlyos és sok veszteséget követelő harcairól a Kárpátokban.

(52) Freiherr A. von Weitershausen az « A » hadseregcsoport hadműveleti osztálya vezetőjének 1944. október 20-i jelentése az 1. magyar hadseregnél történt eseményekről. Másolat a birtokomban van.

(53) Az 1. magyar hadsereg ez időben Gotthard Heinrici vezérezredes irányította német 1. páncéloshadsereg alárendeltségében mint « Armeegruppe Heinrici » a németek « A » hadseregcsoportjához tartozott. Ez a hadrendi beosztás 1944. október 22-én változott meg. Ezután az 1. hadsereg az « Armeegruppe Wöhler » (német 8. hadsereg és 1. magyar hadsereg) keretében a német « Dél » hadseregcsoport alárendeltségébe került. — 1969/70-ben 12 levelet váltottam Heinrici szkv. vezérezredessel az 1. magyar hadsereg ügyében. A német tá-

ezredes, aki csak sejtette, hogy « valami » készül, így emlékezett vissza az eseményekre:

« Miklós Béla rám néz, kvázi kérdően, hogy mit szólok mindehhez. Mondom: 'Jelentem, hogy a további parancsokat várva mindenkivel szemben el fogok járni, aki a hadseregparancsnokságnál a kormányzó kiáltványával, tehát akaratával szembeszegülne...' Miklós föláll, kezet fog. Én búcsúzom azzal, hogy azonnal sietek a hadseregparancsnokságra, tehát Husztra. Miklós elbocsát, parancsot nem ad ki. Sőt ott és akkor nem mond még semmit. Hogy neki van erre az esetre utasítása! Hogy van egy rejtjeles parancs, amelynek beérkezése döntő fontosságú! Indulok vissza, Husztra, tájékozatlanul, ahogy érkeztem. Közben jelentkezik nálam egy vk.-százados, sürgönyt ad át. A sürgönyben az áll, hogy [...] a VKF 1. osztály (54) további harcra utasít minket [...]. De már tódulnak be a szobámba a vezérkari tisztek. Természetesen hallották a kormányzói szózatot, s most tudni akarják, hogy mi a helyzet. Joggal várják tőlem, hogy eligazitom őket a további teendők felől. Azt hiszik, hogy én mindent tudok.

És itt, ebben a kiélezett pillanatban már biztosan tudom, hogy valami nem stimmel. Hogy egy boszorkánykonyhába kerültem, ahol már titkos egyéni ambiciók birkóznak egymással, ahol már mindenki egy lépéssel előbbre igyekszik spekulálni. (...) Ebben a helyzetben egyetlen gondolatom van: a hadsereg egységét megóvni... » (55).

És a derék Kéri, az egyetlen cselekvésre hajlandó felelős katona ezen a napon, utasítást diktált a seregtestek parancsnokainak, mely szerint a feladat: « állásaink tartása *bármely oldalról* jövő támadás ellen »; valamint: a Vörös Hadsereggel szemben minden provokatív tevékenységet kerülni kell. Helyesen jegyezte meg évtizedekkel később visszaemlékezéseiben Kéri: « Úgy vélem, ennél többet az adott pillanatban — a kormányzói proklamáció ismeretében és a VKF 1. osztály sürgönyével a kezemben — nem tudok tenni...! » (56)

Hiszen ekkor Budapestről már ott volt Nádas első parancsa, amely a németek melletti további küzdelmet tette az 1. hadsereg hadosztályainak feladatává. És bizony voltak olyan honvédtisztek is, akik október 15-én azt jelentették az 1. hadsereg mellé beosztott német összekötő törzs

---

bornok ezenkívül megküldte nekem kiadatlan visszaemlékezéseinek azon oldalait, amelyeken a magyarokkal való viszonyáról is írt. Mindezen dokumentum-számba menő iratok birtokomban vannak.

(54) Hadműveleti osztály. Vezetője: Nádas Lajos vk.-ezredes.

(55) Közli Simonffy András: *Kompország katonái*, Budapest 1981, 141. és a következő oldalak.

(56) Uo.

parancsnokának: « Miklós vezérezredes parancsait a kárpáti hágók feladására nem hajlandók teljesíteni! » (57)

Más bonyodalom is támadt ezekben az órákban. Debrecen és Nyiregyháza elvesztése után, a német 8. hadsereg a Keleti Kárpátokból úgy vonult vissza, hogy ezzel veszélyeztette az 1. hadseregnek a Nagy Alföldre vezető egyetlen visszavonulási lehetőségét. A visszavonulás útjának fenntartása érdekében Kéri Kálmán még október 15-e előtt — a németek tudta nélkül — parancsot adott a Tiszavonal lezárására. Ennek ellenére Técsőnél a visszavonuló németek erőszakkal kívántak átkelni a Tiszán. Ezt az ottani hidfőállás parancsnoka az 1. hadseregparancsnokság tudtával, fegyverrel meghiusította. Ugyancsak tűzharcra került sor Munkácson is, ahol a németek a magyar hírközpontot kívánták birtokba venni. Ezt a támadást is visszaverték. Majd jelentették a Huszton levő Kérinek, hogy egy német gépkocsioszlop igyekszik a magyar hadseregparancsnokság felé. Mit csináljanak? Kéri: « semmi vész, lőjetek először föléjük, és ha nem állnak meg, akkor beléjük! » Így is történt. (58)

Ekkor már 22 óra körül járt az idő. Kéri szavait idézve, ekkor « a hadsereg vezérkara még mindig nem tud semmit a fegyverszünetről. A parancs, ami érkezett, ellentétes a kormányzó akaratával. Bömböl a rádió, érezhető hogy Budapesten zűrzavar van. Egyre kevésbé értem az egész dolgot... » Kéri felhívja Vörös Jánost, vezérkari előljáróját, a Honvéd Vezérkar Főnökét. A budapesti telefonszámon azonban csak a vezérezredes szárnysegédje, Kapitánfy Albin vk.-őrnagy jelentkezik. Válasza: nem tudja hol van Vörös. Nem tudja, az adott helyzetben mi az 1. hadsereg feladata. (Honnan tudhatta volna — azonkívül, hogy Kapitánfy is a Nádas vezette « belső szálasista körhöz » tartozott...)

Ne folytassuk. Kéri Kálmán e sorok írójának Bécsben, 1982-ben részletesen elmondotta, hogyan próbált ő október 16-án hajnalban az 1. hadsereg dolgában felvilágosítást és utasítást kapni. Vöröst nem lehetett megtalálni, és Vattay

---

(57) Freiherr A. von Weitershausen 1944. október 20-i jelentéséből.

(58) Kéri mindezt az alábbiakkal egészítette ki: « A történeti igazságnak tartozom azzal, hogy elmondom: saját jól felfogott érdekünkből — egyetlen visszavonulási útvonalunk biztosítására — történt így, nem pedig a fegyverszüneti tárgyalások és proklamáció következményeként, ahogy [később] Miklós Béla nyilatkozatában olvasható (Paál Jób és Radó Antal: *A debreceni feltámadás*, Budapest 1947, 38. old. GP). A cél az volt, hogy a németek ne jussanak be a mi hadseregünk körzetébe. Mert erről, a hasonló esetek végeredményéről már volt doni tapasztalatunk... » Simonffy, i.m. 147. old.

Antal a királyi Palotában is csak általános utasítást adott. Ezek után így gondolkozott Kéri: ha ő a németektől már nem hajlandó parancsot elfogadni, a budapesti előljáró meg elérhetetlen, akkor — ha már fegyverszünetről van szó, ahogy ezt a kormányzói kiáltvány kimondta — neki át kell mennie az oroszokhoz, hogy *velük* beszélje meg az 1. hadsereg további feladatát. Ez az ő feladata, azé, aki a parancsnoknál is tájékozottabb a hadsereg szakmai helyzetét illetően. « Ekkor határoztam el, hogy átmegyek. Lelkileg teljesen fel voltam készülve, nem érdekelt, hogy mi történik ott velem » — mondotta később. (59)

Kéri október 16-án, éjfél után 1 órakor Huszton tájékoztatta a Beregszászról éppen visszatért Miklós Bélát elhatározásáról. Miklós Béla meghallgatta. Nem nyilatkozott. Eléggé el nem ítélhető módon szükségtelennek tartotta, hogy Kérit e nehéz történelmi időben bizalmába fogadja, és elmondja neki mindazt, amit hadseregparancsnokként személyesen a kormányzótól tudott. S most, amikor valóban minden óra számított, Miklós Béla a szállására ment aludni, míg Kéri azon töprengett, hogyan valósítható meg a gyakorlatban az oroszokkal való kapcsolat felvétele.

Kora reggel megjött Heinrici vezérezredes udvarias, de határozott felkérése: Miklós és Kéri « mielőbb » keresse fel őt Szobráncon levő hadiszállásán. Az 1. hadseregparancsnokságon levő német összekötő törzs parancsnoka, Röder vk.-ezredes fogja az urakat Heinricihez kísérni. Sem Miklós, sem Kéri nem gondolt arra, hogy eme utasításnak eleget tegyen.

Ekkor futott be a Vezérkari Főnök telefonja. Vörös János kereste Miklós Bélát. Kéri fültanúja volt a beszélgetésnek:

> « Miklós Béla magánkívül ordítja: Mi van? És miért nem voltál Szatmárnémetiben tegnapelőtt este?! Most hangot vált: Mi a hadsereg feladata?
>
> Vörös János válasza röviden a következő: a hadsereg feladata a szomszédos német hadsereg jobbszárnyának biztosítása, nehogy az oroszok a hátába kerüljenek...
>
> — Micsoda?! — ordít bele a kagylóba Miklós Béla.
>
> Vörös János szabatosan megismétli az utasítást, aztán hozzáteszi: — Kérlek, ez a feladata. Különben is, az előszobámban német urak ülnek...
>
> Erre Miklós Béla odavágta az asztalra a kagylót. Azt hiszem, azon többet senki sem beszélt... » (60).

---

(59) Simonffy, i.m. 150. old.

(60) Simonffy, i.m. 152. old. (Mindezeket Kéri Kálmán mind Budapesten, 1980 októberében, mind pedig Bécsben 1982 augusztusá-

Ezután a beszélgetés után születhetett meg Miklós Bélában az elhatározás, hogy az oroszokkal való kapcsolat megteremtése végett ő is elkíséri Kérit a 4. Ukrán Front főparancsnokához Ivan Petrov vezérezredeshez. Ott tisztázza majd a helyzetet, és azután már az oroszokkal együttműködve fordul a németek ellen. (61)

És mi lesz közben az 1. hadsereggel?! Helyesen jelentette ki évtizedekkel később az 1. hadsereg hadműveleti osztályának vezetője, Székely László vk.-ezredes: azáltal, hogy Miklós Béla otthagyta a hadsereget, önönmagát fosztotta meg a vezetés lehetőségétől. (62) Hiába hagyta Husztról való távozása előtt, az éppen akkor a hadiszállásra betoppant Vasváry József altábornagyra, ideiglenes jelleggel a hadsereg vezetését (63) és hiába volt Miklósnak olyan elképzelése, hogy az oroszokkal való kapcsolatfelvétel után *visszatér* hadseregéhez, — az események menete keresztülhúzta szándékát.

A továbbiak ismeretében szinte már az is « sikernek » könyvelhető el, hogy Miklós és Kéri, illetve kísérőik, október 16-án, a koradélutáni órákban Ökörmező körzetében bántatlanul frontot válthattak, azaz estére már egy szovjet hadosztályparancsnokságon lehettek. (64) Mert az a magyar

---

ban részletesen nekem is elmondta, sőt a hangszalagra való felvételt is engedélyezte).

(61) Dálnoki Miklós Lajos: « Édesapám, dálnoki Miklós Béla élete és katonai működése », kézirat 1968-ból, 12. old.

(62) Székely László (1945 után az új, demokratikus honvédség vezérőrnagya) levele hozzám 1971. január 18.

(63) Vasváry József szkv. altábornagy tagadta, hogy ő Miklós Bélától 1944. október 16-án átvette volna az 1. hadsereg parancsnokságát. 1982. február 5-én hozzám írt leveléből idézek: « Egy fegyelmezett, ha gyengén felszerelt is, de harckész hadsereg állt a Kárpátokban. Sajnos minden legfelsőbb vezetés nélkül. Nekem Miklós Béla valóban mondotta október 15-én Huszton — hová aznap berendelt —, hogy fegyverszünetkötésre van parancsa. Aznap még kirendelt Mármarosszigetre a 24. hadosztálynál — mint mondotta — 'rendet csinálni'. Majd másnap, október 16-án a hadseregparancsnokság épületének folyosóján azt mondotta nekem, hogy 'most megyek' (az oroszokhoz), átadom neked a hatalmat. Válaszom volt: nem fogadhatom el, mert mások hivatottabbak a parancsnokságot átvenni. Különben, Kegyelmes Úr még itt van! Erre nekem egy 'proklamációt' adott át e szavakkal: Ezt délután 5-kor add ki. Válaszom volt: 'Tegnap a Kormányzó Úr adott ki proklamációt, ma Kegyelmes Úr! Egy hadseregnek *parancs*, nem pedig proklamáció kell!' — 'Jó, majd kaptok!' volt a felelete. Ma is még várom... »

(64) Mindezek Simonffy könyvében (*Kompország katonái*) Kéri Kálmán hivatalos, a Hadtörténelmi Levéltár felkérésére írt beszámolójában részletesen elolvasható (I.m., 155 és köv. old.).

vezérkari tiszt, akit Miklós Béla még Husztról való elindulása előtt Liskóra, a 4. Ukrán Front parancsnokságára küldött — a két parancsnokság összeköttetését biztosító rádiókapcsolat megszervezése végett — első teendőjeként parancsnoka « árulási szándékáról » értesítette Budapestet. Ott azonnal intézkedtek. Így történt, hogy október 16-án délután 3 óra tájt egy magyar vk.-ezredes megfelelő számú fegyveressel már Ökörmezőnél, az első vonalakban kereste Miklós Bélát, hogy letartóztassa. Elkésett. Az 1. hadsereg parancsnoka ekkor már a 4. Ukrán Front hadműveleti területén tartózkodott.

Az 1. hadseregparancsnokságon addigra már a rádión keresztül értesültek Horthy lemondásáról, illetve Szálasi miniszterelnökké való kinevezéséről. A Honvéd Vezérkar a további harcra utasította a honvédséget. Székely László vk.-ezredes, az 1. hadsereg a hadműveleti osztály vezetője október 16-a délutánján már Beregszászon volt, hogy ellenőrizze a hadseregparancsnokság és a hadosztályok közötti híradóvonalak működését. Ekkor érte utol Vasváry telefonhívása. Azt kérdezte: « Miklósék hidat vertek? » Székelynek fogalma sem volt mit jelenthet ez, Vasváry pedig nem volt hajlandó magyarázattal szolgálni. E helyett azt javasolta az ezredesnek, hogy a hadsereg további — ideiglenes — vezetésére hivassa be a rangidős hadtestparancsnokot. Ez Hollósy-Kuthy László altábornagy behívásával még az este meg is történt. (65) Október 17-re azonban máris megérkezett Budapestről az 1. hadsereg újonnan kinevezett parancsnoka, László Dezső vezérezredes, — Szálasi embere.

László és a fővárosból magával hozott Csettkey László vk.-ezredes, a Kérit felváltó új vezérkari főnök, a legrövidebb időn belül ura lett a helyzetnek. A hadműveletek már másnap úgy folytatódtak, mintha az október 15-i Horthy féle kiugrási kísérlet meg sem történt volna!

---

(65) Mi történt az 1. hadsereg parancsnokságán, miután Miklós Béla és Kéri Kálmán átmentek az oroszokhoz? Erről Székely László 1971/72-ben több nekem írt levelében bőven beszámolt. Ezen kívül lásd Eszenyi László szkv. vk.-százados, Tasnády Kovács Ferenc szkv. vk.-százados és Székely László (1944-ben) szkv. vk.-ezredes 1966. augusztus 20-án Washingtonból C.A. Macartney oxfordi professzor számára írt négy oldalas levelét. Másolat birtokomban. (Egyébként az 1. hadsereg 1944-es történetéről Budapesten készülőben van egy nagyobb szabású hadtörténelmi mű, amelynek szerzője dr. Ölvedi Ignác, remélhetően részletes felvilágosítással szolgál a hadsereg októberi belső válságokkal terhelt történetéről).

XIII.

Magyarország 1944/1945 telén

1944 október 17-én délután öt körül Horthy Miklós és kísérete Kelenföldön felszállt a reá várakozó különvonatra. Szálasi Ferenc, szinte ugyanabban az órában a várbeli Honvédelmi Minisztérium dísztermében megtartotta első minisztertanácsát.

Egyik minisztere, Szakváry Emil később így írt erről: « A nagy fogadó-teremben, az itt beosztott tiszteken kívül, először dr. Szász Lajossal (1), majd Reményi-Schneller Lajossal és Jurcsek Bélával (2) találkoztam. Ők közölték velem, hogy Lakatos lemondásával Szálasi Ferenc fog kormányt alakítani és ebben vállaljam el az általam régóta ismert Iparügyi Minisztérium vezetését. 'Nem lehetünk országkiszolgáltatók a szovjet számára, még kevésbé a magyar-német szövetség felrobbantói' — érveltek » (3).

A Szálasi által ezen a napon életre hívott kormánynak — hivatalos nevén: a Nemzeti Összefogás Kormányának — 15 tagja volt. Közülük öten nem voltak nyilaskeresztesek, illetve a hungarista mozgalom tagjai. Egy miniszter: Reményi-Schneller Lajos már az előző kormányokat is szolgálta. A belügyminiszter Vajna Gábor lett. Kovarcz Emilnek külön intézményt szerveztek, amelynek feladata a nemzet « totális mozgósítása és harcbaállítása » volt. Külügyminiszter a 34 éves báró Kemény Gábor lett. A Nemzetvédelmi és propagandaminiszteri tárcát egy volt szocialista nyomdász, Kassai Ferenc kapta, aki egy évtizede már Szálasi híve volt. A honvédelmi miniszteri tárcát Beregfy Károly vette át, és ami teljesen új volt a magyar hadsereg-

---

(1) Szász Lajos (1888-1946), pénzügyi tisztviselő, 1942 óta különböző minisztériumok élén állt, 1944. október 16-tól 1945 március 27-ig kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének elnöke volt. A háború után Budapesten háborús bűnösként kivégezték.

(2) Jurcsek Béla (1893-1945), okleveles gazda, 1944 márciusától miniszter. A Szálasi-kormányban a közellátási tárcát vezette. A háború vége előtt az osztrák Kitzbühlben önkezével vetett véget életének.

(3) Szakváry Emil, a Szálasi-kormányban iparügyi miniszter, 1944. október és 1945 május közötti életéről 1969-ben írt visszaemlékezései kéziratos formában tulajdonomban vannak. I.m. 4.old.

szervezés területén — a honvédelmi miniszter maga töltötte be a vezérkari főnök tisztségét is.

Horthy hatalomvesztése és a Szálasi-kormány uralomra kerülése az egész, a Vörös Hadsereg által még meg nem szállt országrészben szinte zökkenőmentesen ment végbe. Sehol, egyetlen városban vagy községben sem akadt senki, aki egyénileg vagy csoportosan nyíltan ellenezte volna a Szálasi féle hatalomátvételt (4). Ennek okait, illetve közelebbi körülményeit a hazai történeti irodalom máig sem tette kutatásai középpontjává.

Egyedül a katolikus egyház volt az, amely később — novemberben — több püspök által aláírt memorandumban felemelte szavát, és a kormánynál tiltakozott, Magyarország területe harctérként való további felhasználása ellen (5). Az is történelmi tény, hogy Serédy Jusztinián hercegprímás tüntetően távolmaradt ama november 4-i várbeli ünnepségről, amelynek során Szálasi Ferenc — most már mint államfő, illetve az új módi szerint « nemzetvezető » — a Szent Korona előtt, a (csonka) Országgyűlés két háza, a kormány és pártja képviselői jelenlétében a Magyar Alkotmányra letette esküjét. A miniszterelnöki tisztséget ettől kezdve Szöllősi Jenő, egy makói gyógyszerész, Szálasi egyik benső híve vette át.

Az 1944. X. törvénycikk 5. §-a szerint a nemzetvezetőt a kormányzói jogkörben foglalt összes jogok megillették. Igy Szálasi egyben a *Magyar Királyi Honvédség* Legfőbb Hadura is lett. Őrnagyi rendfokozatát ugyan visszaadatta magának — ettől 1938-ban fosztották meg —, de használni, nem használta. E helyett katonai rangját illetően « rend-

---

(4) Példaként álljon itt saját gűjtésemből csak két eset. Mi történt *Miskolcon* október 15-én és azt követően? « Miskolcon, éppúgy mint a többi vidéki városokban, ekkor már nem volt helyőrség, a pótalakulatok a tábori póthadosztályok keretében elvonultak a frontra. A Horthy-féle közigazgatást a Sztójay-kormány még áprilismájusban kicserélte. Az új emberek majdnem kivétel nélkül megnyugvással fogadták a Szálasi-féle fordulatot. Mindezen kívül: parancs sehonnan sem jött. Igy mindenki elfogadta a kész tényeket... » (Dr. K.D.-nek a szerzőhöz intézett leveléből, Miskolc 1980.). A.P. a Német Szövetségi Köztársaságból 1980-ban a következőket írta: « 1944. október 15-én *Szombathelyen* voltam. 'Összetartás' jogcímén a laktanyában, a 101./1. gépkocsi tanosztály, karpaszományos százada kötelékében. A nap minden különös esemény nélkül telt el — minekutána a III. hadtest egységesen üdvözölte az 'új fordulatot' ... Se a németekkel, se az 'ellenállókkal' nem volt dolgunk... ».

(5) A memorandumot és annak keletkezésének történetét lásd Mindszenty József: *Emlékirataim,* Toronto (Canada), 1974. 40. old.

fokozat nélküli honvédnek » nevezte magát, és később, amikor decemberben Berlinben járt Hitlernél bemutatkozni, pártegyenruha helyett egyszerű, rendfokozatnélküli honvéd egyenruhát viselt.

A Szálasi-féle új, hungarista államépítés részleteivel — hely hiányában — nem kívánunk itt foglalkozni (6). Csak annyit jegyzünk meg: nagyszabású politikai és társadalmi reformokat kívántak végrehajtani, kevés felkészültséggel, zavaros politikai, illetve katonai helyzetben. Az új állam ideológiáját, a « hungarizmust » maga Szálasi fogalmazta meg. Sajátos magyar elemek mellett a német, de még inkább olasz nemzetiszocialista elvekből és a gyakorlatból tevődött össze (7). Október 16-át maguk a nyilasok is vízválasztónak tekintették. « Azzal, hogy Szálasi Ferenc átvette a vezetést egyszer és mindenkorra megszünt az 1919 őszén — Horthyval az élen — feltámasztott régi, úri Magyarország... ». Így nyilatkozott e sorok írójának 1980 júniusában levélben Andreánszky Jenő, a Szálasi-kormány « rendkívüli követe, meghatalmazott minisztere és a külügyminiszter állandó helyettese », ahogy az egykori szkv. honvédalezredes beosztását pontosan megnevezte.

A Szálasi-féle hatalomátvétel tulajdonképpen csak a német hadvezetés számára volt nyereség. A dunamedencei arcvonaluk érintetlen maradt; a *Magyar Királyi Honvédség* nem omlott össze, nem szaladt szét, és az adott körülmények között, ahol erejéből tellett tartotta a frontot, akarva-akaratlanul öt hónappal meghosszabbítva így a háborút Magyarország földjén.

« Őrségváltás » a honvédség vezetésében

Szálasi hatalomrakerülésével egy sereg addig mellőzött szélsőjobboldali és kimondottan németbarát gondolkodású tábornok került vezető állásba. Miniszterhelyettesi beosztást kapott például Feketehalmy-Czeydner Ferenc, az 1942-es újvidéki razzia egyik felelőse. Őt ugyan március 19-e után részben rehabilitálták (visszakapta altábornagyi

---

(6) E vonatkozásban két műre hívjuk fel a figyelmet. A Budapesten 1974-ben Teleki Éva által írt *Nyilasuralom Magyarországon 1944. október 16.-1945 április 4.* című 388 oldalas monográfiára és a Koós Kálmán által írt illetve a Hungarista Mozgalom Argentinában 1960-ban megjelentetett *Voltunk, vagyunk, leszünk: A Hungarista Mozgalom első negyedszázada* című 341 oldalas könyvre.

(7) Lásd Szálasi összefoglalását: Hidfő kiadó Trianoni Almanach, München 1960, 186-188 oldalain.

rangját), de mivel 1944 nyarán, a nyugati arcvonalon mint Waffen-SS tábornok szolgált és Horthy alatt nem kívánt visszatérni Magyarországra, most október 16-a után Beregfy helyetteseként, vezérezredesi rangban került a honvédelmi minisztériumba. Grassy József és Bisza Ferenc vezérőrnagyokat is visszavették a honvédség hivatalos állományába. Utóbbiból hamarosan altábornagy lett, és rábízták az 1945 elején tervbevett I. páncélos hadtest megszervezését. Magyarosy Sándor vezérezredes is újra átvette a *Magyar Királyi Légierők* vezetését.

A következő hetekben és hónapokban számos előléptetésre került sor. Csak egyetlen adatot kívánunk itt közölni. A *Magyar Királyi Honvédség* 1944 őszén meglevő 35 vezérezredese közül 8-at Szálasi léptetett elő (8).

Ugyanez időben a Honvédelmi Minisztériumból eltávolítottak egy sor megbízhatatlannak tartott, Horthyhoz hű tábornokot. Így október 17-én menesztették Ruszkiczay-Rüdiger vezérezredes miniszterhelyettest, Kuthy Lászlót a VKF-2 és az Államvédelmi Központ vezetőjét, Istóka Dezső vezérőrnagyot, a HM elnökségének vezetőjét és a minisztérium I. és III. csoportjának főnökét, valamint több osztályvezetőt, illetve több kisebb-nagyobb beosztású egyént.

Letartóztatásba került többek között tíz tábornok, köztük nagybaczoni Nagy Vilmos és Szombathelyi Ferenc nyugalmazott vezérezredesek. Csatay Lajos feleségével együtt november 18-án a Lukács fürdői védőőrizetben öngyilkosságot követett el. Vörös János vezérezredes, aki kezdetben még azt hitte, hogy sikerül személyét a budai Vár új urai előtt tisztázni, küszöbön álló lefogása elől időben megszökött. Azzal az ürüggyel utazott Balatonfüredre október 17-én, hogy onnan iratokkal tér majd vissza Pestre. E helyett feleségével álruhában a kecskeméti tanyavilágba szökött, majd egy ferences rendházban talált menedéket. Kecskeméten, október 31-én, jelentkezett a bevonuló szovjet csapatoknál, amelyek a volt vezérkari főnöknek megörülve, november 8-án repülővel Moszkvába küldték.

Voltak olyan törzstisztek is, akik még katonakorából ismerték Szálasit. S mivel a « nemzetvezető » politikai ellenfelei számára október 16-a után a « fehér lap » politikáját hirdette meg, volt aki hinni akart ebben és bujdosásáról önként lemondott. Vesztére, miként Kádár Gyula

---

(8) Szakály Sándor: « A második világháborús magyar katonai felső vezetés összetétele, tények és adatok ». Közli: *Valóság*, Budapest, 1983/8. szám. 89. old.

vk.-ezredes esete mutatta. Őt Szálasi fogadótermében tartóztatták le, illetve vették őrizetbe az új rezsim emberei (9).

S vajon hogyan festettek a Szálasi által bevezetett honvédségi reformok?

Szociális vonatkozásban intézkedések történtek a tiszti kaszt korlátainak (részbeni) lebontására. Ha a K.u.K. hadseregből még visszamaradt számtalan idejétmúlt intézkedést nem is törölték el teljes egészében, de megszüntették a fiatal, nősülni akaró tisztek számára még mindig kötelező « kaució » letétbehelyezésének szükségességét; megszüntették az « altiszt » megjelölést, helyette a « tiszthelyettes » megjelölés került. A jóminősítésű tiszthelyetteseknek lehetővé tették a tiszti állományba való átvételét és itt századosi rendfokozatot érhettek el.

A *Magyar Királyi Honvédség* tisztjei számára Szálasi október 20-án új esküszöveget tett kötelezővé (10). Akik ezt az esküt nem voltak hajlandók letenni, azok ellen a « hadicikkelyek értelmében » megtorló eljárást helyeztek kilátásba. A tiszteknek és honvédségi tisztviselőknek az esküt írásban és aláírásukkal hitelesítve kellett megtenniök. Aki erre

---

(9) Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 738. old.

(10) Mivel a Szálasi-féle eskü szövege még a korral foglalkozó kutatók számára is alig ismert, egy nemrég előkerült eredeti esküszöveg alapján a következőkben közöljük: « Ünnepélyesen esküszünk a mindenható Istenre, hogy Magyarország kormányzói jogkörének ideiglenes gyakorlatával megbízott m.kir. miniszterelnöke, Szálasi Ferenc iránt hűséggel és engedelmességgel viseltetünk. Magyarországhoz és a Hungarista eszmerendszerhez hűek leszünk. Az ország törvényeinek engedelmeskedünk. Esküszünk, hogy minden elöljárónknak és feljebbvalónknak engedelmeskedünk, őket tiszteletbe tartjuk és védelmezzük. Alárendeltjeinkről mindig legjobb tudásunk szerint gondoskodunk. Példaadásunkkal és minden erőnkkel rajta leszünk, hogy kötelességünket minden körülmények között becsületesen teljesítsük. Esküszünk, hogy mindennemű kötelességünket nemzetünk iránti hittel és hűséggel teljesítjük, hogy szent Hazánkért minden belső és külső ellenség ellen, bárki legyen is az, mindenkor mindenütt életünk és vérünk feláldozásával is vitézül harcolunk. Sem a külső, sem a belső ellenséggel soha a legkisebb egyetértésbe nem bocsátkozunk. Haza és nemzetellenes, vagy olyan irányzat szolgálatába, amely a Hungarista szellem fegyelmét aláásni igyekszik, nem lépünk. Az ilyen irányzatról tudomást szerezve azt elöljáróinknak haladéktalanul jelentjük. Semmiféle titkos társulatnak tagjai nem vagyunk és a jövőben sem leszünk. Minden szolgálati titkot híven megőrzünk. A törvényeket, rendeleteket, parancsokat és a Hungarista Munkaállam érdekeit szem előtt tartva viselkedünk és így becsülettel élünk és halunk. Isten minket úgy segéljen! Amen ».

valamilyen oknál fogva nem volt hajlandó, illetve halasztgatta aláírását, annak legelső rendszabályként azonnali hatállyal megvonták havi illetményét.

Jóllehet az október 15-ét követő napokban Szálasi a Vezérkari Főnökségen levő híveinek megigérte, hogy a honvédséget megóvja a pártpolitikától, már novembertől kezdve, megkezdődött a hadsereg ideológiai átnevelése. Beregfy a Vezérkari Főnökség 6. osztályát átalakíttatta úgymond « sajtó és propaganda osztállyá », amelynek a honvédség pártpolitikai nevelése volt a feladata.

November 14-én Szálasi egy « háziparancsban » megszüntette az *úr* szó használatát. « Az úr szó sem szóban, sem írásban nem használható » — olvashatjuk a parancsban (11). Egyidejűleg megtiltották a « hódolatteljes », « legkegyesebb » stb. kifejezések hivatalos írásban történő szerepeltetését. Mindenkit — így rendelkeztek — hivatali rangjának, állásának vagy megbizatásának megfelelően kell megszólítani. Beregfy ezek után csak mint « miniszter », és nem mint « kegyelmes úr » szerepelt. A Szálasihoz intézett beadványokban pedig egyszerűen « Nemzetvezető! » megszólítást kellett használni. — A nyilas karlendítéses köszöntést — « Kitartás, éljen Szálasi! » — 1944 december végén rendszeresítették a honvédségnél. Igaz, nem nagy sikerrel. A tábornoki és törzs-tisztikar túlnyomó része e náci mintájú köszöntést idegenkedve fogadta. László Dezső vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnoka, ki se hirdette e rendelkezést csapatainál. « Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy aki nem köszönt nyilas módon, az nem volt felelősségre vonható » (12).

1945 elején Szálasi a magyar címert is megreformálta. Az új honvédségi körbélyegzőkön a « Hungarista Munkaállam » (a Magyar Királyság új, pártpolitikai ízű elnevezése) címere volt látható: a régi, ismert koronás címer, amely azonban szinte « elveszett » egy nagy nyilaskeresztben és az azon látható stilizált nagy « H » betű (hungarista) árnyékában.

Meg kell azonban hagyni, hogy voltak olyan tábornokok és törzstisztek is (számuk nem volt magas), akik e Hungarista Munkaállamban nem kívántak a hadseregben tovább szolgálni. Leváltásukat és várakozási állományba való helyezésüket kérték, amit a Beregfy-féle Honvédelmi Minisztérium teljesített is (13).

---

(11) Gazsi József: « A Honvédelmi Minisztérium a nyilas puccs után ». Közli: *Levéltári Szemle,* Budapest, 1964/4. szám 126. old.

(12) Darnóy Pál szkv. vk.-százados levele a szerzőhöz (München 1984).

(13) Így tett például Székely László vk.-ezredes, az 1. hadsereg hadműveleti osztály vezetője és (később) Lengyel Béla altábornagy,

Szálasi katonapolitikája

1944 novemberében és később, december 10-én az új kormány totális mozgósítást rendelt el. Elvileg mindenkit mozgósítottak, aki már betöltötte 14. életévét és még nem múlt el 60. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy ezekkel a korosztályokkal feltöltik a honvédséget. Ezt már csak azért sem lehetett volna megvalósítani, mert ehhez sem fegyverek, sem kiképzők nem álltak rendelkezésre. Szálasi és szakminisztere, Kovarcz Emil előtt más elképzelés állott: a mozgósítottak nagyobbik részét egy úgynevezett Hungarista Munkahadsereg keretében kívánták felhasználni. Vagyis hadiüzemekben, front mögötti erődítési és egyéb hadimunkáknál vagy romeltakarításnál. A valóban hadrafogható korosztályokkal Szálasiéknak más elképzelései voltak. Ezeket Németországba akarták küldeni. Ott, kiképzőtáborokban edzve, és német fegyverekkel felszerelve 1945 tavaszáig nem kevesebb mint *húsz* hadosztályt akartak felállítani, amelyek hungarista szellemben neveltetve majdan kiveszik részüket az időlegesen az oroszok által megszállt országrészek visszafoglalásában (14). A *Magyar Királyi Honvédség* eddigi alakulataira viszont az a feladat vár, hogy míg 1945 tavaszán a németek ellentámadást nem kezdeményeznek, feltartóztassák vagy késleltessék az orosz előrenyomulást.

1944. október 29-én a Szálasi-kormány az ország egész területét hadműveleti területté nyilvánította. Intézkedés intézkedést követett, a fronttól veszélyeztetett területek anyagi értékeinek hátravonása és a lakosság áttelepítése érdekében (15). E célból külön kormányhivatalt hoztak létre, amelynek élére nem mást, mint az előzőekből jól ismert kisbarnaki Farkas Ferencet — 1944. november óta vezérezredest — nevezték ki. Farkas, Horthy egykori hű embere, el is vállalta a feladatot, jóllehet módja lett volna valamiféle kifogással kitérni előle. Farkas Ferencnek sike-

---

a III. hadtest parancsnoka. Kozma István altábornagy sem volt hajlandó új beosztást elfogadni és nem tette le az esküt Szálasira.

(14) Lásd Szálasi második beszélgetése Hitlerrel, Berlin 1944. december 4. Közli: *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945*, Serie E: 1941-1945, Band VIII, 1. Mai 1944 bis 8. Mai 1945, Göttingen 1979, 582. old.

(15) Érdekes részleteket közöl mindezekről Somlyai Magda: « A Szálasi-hatalom néhány intézkedése, hatásuk a lakosság magatartására » c. tanulmánya. Közli: *Párttörténeti Közlemények*, Budapest, 1983/3. szám 68-101. old.

rült is felbecsülhetetlen értékeket — vasuti szerelvények, gyári berendezések, a Nemzeti Bank aranykészletet, stb. megmenteni. A fenn említett terület polgári lakosságának ellátásával a vezérkar főnöke Littomericzky Oszkár vezérkari ezredest — mint országos főszállásmester — bízta meg.

1944. október 23-án, egy héttel a Szálasi féle hatalomátvétel után, Beregfy vezérezredes Otto Winkelmann SS-Obergruppenführerrel írásos megegyezést kötött. Ennek tárgya négy magyar kiegészítésű — ún. « magyar Waffen-SS » — hadosztály mielőbbi felállítása volt. E seregtesteket német szervezési séma alapján kívánták felállítani. Az önkéntes jelentkezők ugyan német egyenruhát viselnek, karjukon azonban magyar szinezetű megkülönböztető jelzés lesz. A hadosztályokat a Waffen-SS fegyverzi fel: ellátásuk is minden vonatkozásban német raktárakból történik. A hadosztályokat — a németek kötelezték magukat — kizárólag magyar területen fogják felhasználni.

Az első hadosztály keretei már 1944 decemberében kialakultak. Ez volt a « Hunyadi » SS-páncélgránátos hadosztály, amelynek élére Grassy József altábornagy (nevét a délvidéki « razziából » ismerjük) került. 1945 első hónapjaiban megkezdődött a további három magyar SS-hadosztály felállítása. Ezeket a következő nevekkel illették: « Hungaria » « Gömbös » és « Görgey ». (Felállításuk azonban a háború végéig nem sikerült) (16).

Túl a dolgok politikumán, Szálasinak és Beregfynek az adott helyzetben úgylátszik az volt a fontos, hogy Magyarországon minél előbb és minél nagyobb számban jól felfegyverzett elit-hadosztályok legyenek. A magyar Waffen-SS hadosztályok megfeleltek elképzeléseiknek. A vezetők tudták, hogy a Waffen-SS-nek még most, a háború ötödik évében is, kitünő fegyverei vannak, és a katonák kiképzése is megfelelő. Mindenesetre a magyar Waffen-SS seregtestek felállítása azt is bizonyítja, hogy Szálasi és szűkebb törzse a *Magyar Királyi Honvédséggel* (legalább is a meglevővel, a fronton vérzővel kapcsolatban) nagy bizalmat nem táplált...

Szót kell itt ejtenünk egy másik katonai szervezetről is, amelynek létrehozását, de főleg működését még ma, 40 év távlatából is homály fedi. A « Hungarista Légió »-ra, valamint a « Kopjás » mozgalomra gondolunk. A « Hungarista Szabadságharcos Seregre » — az írott hadrendben, mint a

---

(16) Lásd e témával kapcsolatos egyedülálló dokumentációt Andreas von Weissenbach: « Die ungarischen Verbände der SS im 2. Weltkrieg ». Közli több folytatásban az osnabrücki *Der Freiwillige* 1975/7.-11. számai.

vezérkar 2. osztálya különleges alosztályaként szereplő, illetve népies elnevezésén, a « Kopjás mozgalomra » gondolunk (17). Ez a különleges feladattal szervezett alakulat, német kezdeményezésre, a gerilla mozgalom « Werwolf » keretében jött létre 1944 novemberében és hírszerzéssel illetve a kémelhárítással megbízott Zákó András vezérőrnagy hatáskörébe utalták. A magyar tábornok hamar észrevette azonban a németek alig leplezett szándékát és a következőkben sikerült a « Kopjás mozgalmat » saját arculatra formálni.

Miről is volt szó?

A « Kopjás mozgalom » tulajdonképpen gerilla mozgalomnak indult. A németek (Winkelmann) bizalmi emberüket, az akkor már SS-Sturmbannführer (őrnagy) Dr. Ney Károlyt akarták a feladattal megbízni, hogy önkéntes magyarokból alakítson « fehér » partizán csoportokat. Ezeket az oroszok által már megszállt országrészekben akarták működtetni, mégpedig úgy, hogy azok ne csak szabotázs és felderítő tevékenységet fejtsenek ki, hanem — és itt jön a buktató! — felelőtlen fellépésükkel, minél nagyobb mérvű megtorlásra provokálják a szovjet katonai hatóságokat a polgári lakosság ellen. Winkelmannék így képzelték belekényszeríteni a megszállott területek lakosságát egy széles körű ellenállási mozgalomba. Lehet, hogy ez az elképzelés indokolt volt a német hadvezetés szempontjából, de teljesen indokolatlanul, felesleges véráldozatot követelt volna a magyar lakosságtól (18).

A Vezérkari Főnökségen Korponay Miklós vk. — százados bízták meg az új katonai szervezet felállításával, miután sikerült Dr. Ney Károly személyét kikapcsolni és a « Kopjás mozgalom » magyar jellegét biztosítani. Korponay osztotta felettesei nézetét, hogy egy front mögötti « kisháborúra » való felkészülés — a polgári lakosság kikapcsolásával — indokolt. A bennfentesek egy része viszont abban bízott, hogy az angolszászok és az oroszok között mielőtt nyílt szakadásra kerülhet sor. Ez esetben, Hitler és a nácizmus bukását feltételezve a *Magyar Királyi Honvédség* és ezen

---

(17) Korponay Miklós szerint a « Kopjás » elnevezés története a következő: A Vezérkari Főnökség 2. osztályán olyan nevet akartak adni a mozgalomnak, amely mentes minden politikai szinezettől, és egyben képes arra is, hogy a magyar társadalom minden rétegét, politikai frakcióját a megszállt és megnemszállt területen egyaránt a mozgalom számára megnyerje. A választás végül is a *kopjás* elnevezésre esett — « kegyeletes emlékül az ősi föld védelmében elesett névtelen hősökre és kiirtott áldozatokra, kiknek elhagyott kereszt nélküli sírjait a fejfaként betűzött kopjafa jelezte csupán... ». Korponay Miklós (Toronto/Canada) a Kopjás-mozgalommal foglalkozó dokumentációjából. Másolat a szerző birtokában.

(18) Reszneki Zákó András vezérőrnagy: « A « Kopjás-mozgalom » felajánlása a nyugati emigrációban levő magyar katonai vezetés számára ». Emlékirat, négy melléklettel. Készült Karinthiában, 1947 júniusában. Másolat a szerző birtokában.

belül a «Kopjás mozgalom» — melynek voltak ukrán, rutén, román és szász harcos egységei — csatlakozhatnak a Sztálin elleni új hadjárathoz, amelynek során a Vörös Hadsereget ki lehetne szorítani a Duna-medencéből.

A « Kopjás mozgalmat » tehát ennek az illuzórikus elgondolásnak rendelték alá és így történt, hogy a *Hungarista Szabadságharcos Sereg*, vagyis a kopjások a kiképzés legmagasabb fokán és a várakozás állapotában, partizán tevékenység helyett, 1945 április végéig, csak felderítő tevékenységet fejtettek ki Magyarországon (19). A « Hungarista Légió » részei harci feladatot kaptak. Így egyik zászlóalja a Csepel-Szobi dunaszakasz védelménél volt alkalmazva. A parancsnok egy csendőr-főhadnagy, század és szakaszparancsnokok csendőr- tiszt helyettesek voltak.

Az ellenállási mozgalom

Október 16-a után, illetve annak következményeként, a náci-ellenes ellenállási mozgalom Budapesten egy időre megbénult. A Magyar Front vezetőségének Horthy bukása után új alapokra kellett helyeznie működését. Az ellenállás lelke és motorja Szálasi hatalomrajutása után Bajcsy-Zsilinszky Endre lett (20). Vele együtt egy sor polgári demokrata politikus, szociáldemokrata és keresztény-demokrata, de konzervatív, sőt legitimista érzelmű személy is bekapcsolódott a titkos mozgalomba. Mindannyian tenni akartak valamit Szálasiék szemükben országveszejtő politikája ellen. Az illegális kommunista párt képviselői az október 16-a utáni mozgalomban csak statiszta szerepre vállalkoztak. Politikai meggondolásból vagy csak azért, mert ekkorra már semmi erejük nem maradt, inkább arra törekedtek, hogy önmagukat átmentsék a háború utáni évekre (21).

---

(19) Részleteiben lásd reszneki Zákó András vezérőrnagynak, a « Kopjás-mozgalom » főparancsnokának 1947. október 15.-én írt 14 oldalas összeállítását « A Kopjás-mozgalom eredete és működése a háború befejezéséig ». Másolat a szerző birtokában.

(20) Bajcsy-Zsilinszky Endrét a Lakatos-kormány többszöri sürgetésére a Gestapo 1944 szeptember végén átadta a magyar hatóságoknak. A magyar belügyminiszter külön rendelkezése értelmében Bajcsy-Zsilinszky Endrét 1944. október 14-én este, a legnagyobb titokban kiengedték a börtönből. Életéről és főleg 1944-es ellenálló tevékenységéről lásd a legújabb budapesti monográfiát: *Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről*, amelyet Vigh Károly 1984-ben rendezett Budapesten sajtó alá.

(21) Ilyen értelemben nyilatkozott egy levélben 1974. augusztus 1-én nekem Kovács Imre, New Yorkból.

Bajcsy-Zsilinszky Endre katonai szervezkedést kívánt. E célra még november legelején Kőszegről Budapestre jött Kiss János nyugalmazott altábornagy, Bajcsy-Zsilinszky harcos barátja, aki elvállalta a neki szánt feladatot: egy budapesti felkelés előkészítését. November 9-én a Nitrokémiai Intézet Nádor utcai székházában gyűltek össze titkos megbeszélésre a beavatottak. Megalakult az új ellenállási csúcsszervezet, a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága* (MNFFB). Elnöke Bajcsy-Zsilinszky lett. Helyettese dr. Csorba János ügyvéd. A katonai vezérkar vezetőjének helyettese a kényszernyugdíjazott Nagy Jenő vk.-ezredes lett. Személygyűjtő tisztként Tartsay Vilmos százados tevékenykedett. Rövid időn belül bekapcsolódott a katonai ellenállásba Németh Pál, Balássy Miklós, Beleznay István és Tóth István vezérkari tisztek és Kővágó József, Almásy Pál, Radványi Imre hadiműszaki törzskari tisztek, Révay Kálmán huszárszázados stb. (22).

A Kiss János irányította mozgalom november 20-ig több fontos intézkedést foganatosított. Igy Kaffka Zoltán ezredes segítségével kapcsolatot létesített újpesti munkás ellenállókkal, sőt, egy Budapest határában védelmi feladattal ellátott magyar hadosztály parancsnoksággal is, amely különösen fontos volt. Tudniillik az ellenállók egyik főtörekvése volt, hogy a Vörös Hadsereg Budapest elleni támadásával egyidejűleg, a magyar egységeken keresztül folyosót nyissanak az oroszok számára a főváros szíve felé, és így meghiusítsák, hogy a németek a Duna-hidakkal a hátuk mögött itt hosszabb védelemre rendezkedhessenek be. Bajcsy-Zsilinszkyék elképzelése szerint tettükkel egyrészt megrövidítették volna a budapestiek háborús szenvedéseit másrészt tettekkel bizonyították volna ország-világ előtt a « másik » Magyarországnak a nemzet jövője érdekében tett áldozatvállalását (23).

---

(22) A polgári ellenállásról érdekes részletek olvashatók egy 1947-ben, Budapesten Dömötör László és Szilágyi Istán által szerkesztett könyvben: *Pártunk harca a demokráciáért.* A Független Kisgazda-, földmunkás- és polgári párt története. A legújabb irodalomhoz lásd Almásy Pál, a demokratikus honvédség egykori altábornagyának *Sopronkőhidai Napló* című, Budapesten, 1984-ben kiadott könyvét.

(23) Lásd e kérdéssel kapcsolatos kiterjedt levelezésemet Almásy Pállal, András Sándorral, Kaffka Zoltánnal és Kővágó Józseffel az 1983-84-es évekből. Egyébként András ezredes volt 1944 novemberében annak a magyar hadosztálynak a parancsnoka, amely készneк mutatkozott magát a Kiss János-féle terv kivitelezése — korridor nyitás a Duna felé — rendelkezésére bocsátani. Bár András Sándor

Konspirációs mulasztások és az a tény, hogy egy Mikulics Tibor nevezetű százados árulónak mutatkozott, végzetessé vált az ellenállók részére. November 22-én egy Andrássy úti bérház egyik lakásában a csendőr-katonai elhárító szerv, a « Nemzeti Számonkérő Szervezet » lecsapott Kiss Jánosékra és pár napon belül — eszközöket nem válogatva — felgöngyölítette a katonai ellenállást (24). Bajcsy-Zsilinszkyt is elfogták. Ügyüket statáriális bíróság, illetve a katonai törvényszék tárgyalta. Kiss Jánost, Nagy Jenőt, Tartsay Vilmost kötél általi halálra ítélték, és december 8-án a margitkörúti katonai fogház udvarán kivégezték. Bajcsy-Zsilinszky Endrét Sopronkőhidán, december 24-én akasztották fel. A katonai ellenállási mozgalom legtöbb tagja börtönbe került, mégpedig 10-15 éves ítéletekkel (25). A háború utolsó hónapjainak megpróbáltatásai, illetve a fegyintézetek 1945 elején nyugatra való szállítása ellenére a legtöbb elitélt épségben érte meg a háború végét és visszatért Magyarországra.

A Bajcsy-Zsilinszky-Kiss János féle ellenállási mozgalmon kívül voltak mások is, akik egymásról nem tudva, a maguk posztján, megkísérelték a szembeállást a Szálasi-féle hatalommal. Tették ezt elsősorban az ország érdekében, hogy a magyarságnak a későbbiekben a győzőknél jó pontot szerezzenek. A legtöbb ilyen csoport (vagy egyén) működését még ma is homály fedi, mivel a hazai történelmi irodalom csak a legutolsó években kezdte meg történetük feltárását, amely nem is olyan egyszerű, hiszen itt elsősorban nemzeti érzelmű, illetve demokratikus és anti-totalitariánus mozgalmakról kell számot adni. Mi, a magunk részéről, csak három csoportot említünk, távirati stílusban,

---

attól tartott, ha a felkelés az oroszokkal nincs pontosan időzítve, Budapest könnyen az 1944-es Varsó sorsára kerülhet...

(24) A « Nemzeti Számonkérő Szervezet » felállítását Vajna Gábor belügyminiszter mindjárt 1944. október 16-án rendelte el. A csendőr-katonai állambiztonsági (államvédelmi) szervezet vezetője Orendy Norbert csendőr ezredes, helyettese Könczey Csaba csendőr őrnagy lett. A katonai osztályt Radó Endre csendőr százados, a politikai osztályt Balassa Bálint csendőr százados vezette. Az NSZSZ három osztályból, összesen 300 főből állott. Az NSZSZ a nemzetvezető katonai irodájának közvetlenül volt alárendelve.

(25) Lásd Almásy i.m., és Simonffy András « történelmi kollázsregényét »: *Kompország katonái.* Budapest, 1981, amelyben dokumentumokat közöl a sopronkőhidai perekkel kapcsolatban. Továbbá Szakály Sándor rendkívül informatív interjuját a 82 éves Almásy Pállal a magyar katonai ellenállási mozgalomról a budapesti *Magyar Hirlap* 1984. november 17-i számában.

főleg azért, hogy a megnevezettek által állítsunk emléket a többi elfelejtett vagy elfeledtetett ellenállóknak.

Megemlékezünk a « Magyar Diákok Szabadságfrontja » nevű szervezetről, amely október 16. után két egyetemi zászlóalj keretében működött (26). Megemlítjük Mikó Zoltánt, a Honvédelmi Minisztérium 6., különleges osztályához, beosztott vezérkari századost, a késői budapesti ellenállás egyik agilis szervezőjét, aki — sajnálatos módon — végülis szovjet hadifogságban pusztult el. De nem feledkezhetünk el Szügyi Zoltán vezérőrnagyról sem, a « Szent László » elit-hadosztály parancsnokáról, akivel Aczél Ede október 18. és 25. között a budapesti Károly-laktanyában abban egyezett meg, hogy a tábornok hadosztályát lehetőleg épségben átmenti a háború végére, mégpedig úgy, hogy az a brit haderő előtt kapituláljon. Aczél és a mögötte álló nacionalista ellenálló csoport (a « Magyar Testvéri Közösség ») terve az volt, hogy a háború befejezése után brit lobogó alatt létezzen egy ütőképes magyar haderő, amely egy általuk várt (és kívánt) nyugat-keleti összecsapás esetén nukleusa, magja, lehetne a Magyarországot angolszász segítséggel felszabadító hadseregnek (27).

Szálasi Hitlernél

1944. december 3-án Szálasi — miután Veesenmayeron keresztül Hitlernél kierőszakolta a látogatást — a « Hungaria » különvonattal Berlinbe utazott. A « nemzetvezető » kíséretében ott voltak Beregfy honvédelmi miniszter, a fiatal Kemény báró, a külügyminiszter, a volt börtöntárs, Henney Árpád altábornagy és Mészáros ezredes, a testőrség parancsnoka. Hitler magyar vendégeit december 4-én a birodalmi kancellária épületében fogadta. A program zsúfoltnak igérkezett. A tárgyalások jegyzőkönyvei német és magyar összeállításban is fennmaradtak, érdemes őket összehasonlítani (28).

---

(26) Részletesen lásd M. Kiss Sándor-Vitányi Iván: *A magyar diákok szabadságfrontja.* Kiadó: Az antifasiszta ifjúsági emlékmű szervezőbizottsága, Budapest, 1983.

(27) Részletesen lásd Szügyi Zoltán volt vezérőrnagynak, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán 1947. február 12-én és 14-én tett vallomását. Közli: *Fehér Könyv. A magyar köztársaság és demokrácia elleni összeesküvés okmányai,* Budapest 1947. 72. és köv. old.

(28) A német verzió magyar fordításban megtalálható a Ránki György által szerkesztett *Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939-1944* c. könyv II. kötetében a 388 és a következő oldalakon (Budapest 1983). A korabeli — 1944-es — magyar feljegyzéseket, amelyeket az akkori külügyminisztérium állított össze az engelwoodi Magyar Történelmi

Hitler és miniszterei Szálasiékhoz igen szívélyesek voltak. Optimizmust sugároztak, amire a magyaroknak bizony nagy szükségük volt. Hitler mindjárt a kezdetben igéretet tett a « nemzetvezetőnek », hogy a Vörös Hadsereget nem sokáig tűri meg Magyarországon. Szálasi nyugodt lehet, ha Sztálinnal esetleg békekötésre kerülne a sor, azt semmiképpen sem fogja Pozsony magasságában megtenni. Egyébként is: 1945 tavaszán ellentámadásra kerül a sor a Dunamedencében: Magyarországot visszafoglalja! Egyébként nem volt kifogása az ellen, ha katonai kiképzés céljából minél több hadrafogható magyar kerül német földre. Neki is az a véleménye — mondotta — hogy a leendő magyar felszabadító hadsereg katonái csak Németországban részesülhetnek a szükséges, az őket a harcban edző politikai szellemben.

A vendégek az új német fegyverekről is értesülhettek. Főleg az újmódi rakétafegyverek háborút eldöntő szerepéről tartott nekik kiselőadást Hitler. A « V-1 » és a « V-2 », mondotta, már önmagában is egy rettenetes fegyver. De jön a « V-3 », egy villám, amely « hihetetlen távolságot tud berepülni és amely ellen nincs védekezés »! Ha a nyugati hatalmak e téren pótolni akarnák hiányukat, ehhez nekik legalább két évre lenne szükségük. Ennyi idő pedig nem áll rendelkezésükre. (Henney Árpád 25 évvel később, 1970 júniusában egy innsbrucki vendéglő asztalánál e sorok írójának azt bizonygatta: « mi akkor mindnyájan azt hittük, a 'V-3' az atombomba! »).

Szálasi és Beregfy Guderian vezérezredessel is beszélhettek. A német szárazföldi hadsereg megbízott vezérkari főnöke a háború kimenetelét illetően igen bizakodó volt. (Annak ellenére, hogy 1945 után megjelentetett visszaemlékezéseiben azt állította: ő már 1944 *nyarán* tudta, hogy a németek a háborút elveszítették). Most, a téli Berlinben, az esti gála vacsoránál, ahol 32 személy számára terítettek, Guderian arra ösztökélte Szálasiékat: ne csüggedjenek el. A győzelem a végén csak a mienk lesz! (29).

A feszített napi program ellenére Szálasi nem mulasztotta el az alkalmat, hogy Berlinben ne találkozzék a Japán Császárság nagykövetével Hiroshi Oshima altábornaggyal. Megismertette őt a « hungarizmus » lényegével és kifejtette, hogy elképzelése szerint

---

Kutató Társaság *Titkos történelmi adatok* címmel 1977-ben tette közzé.

(29) Henney Árpád szkv. altábornagy közlése a szerzővel (Innsbruck 1970). (Henneyt szkv. alezredesből szkv. altábornaggyá Szálasi léptette elő soronkívül 1944. november 18-án.).

a háború utáni új világrendet a Tokió, Berlin, Róma erőhárom-szög keretében kell megvalósítani.

A « Hungaria » december 4-én 23'30 perckor hagyta el Berlint. A magyar küldöttség hangulata emelkedett volt. Meg voltak győződve arról, hogy az új, még bevetésre váró fegyverek dolgában a németek nem blöfföltek. Ezek segítségével a háború kimenetele nem kétséges. Szálasi abban is bízott, hogy előbb-utóbb Hitler különbékét köt az angolszász hatalmakkal és így teljes erejével Sztálin ellen fordulhat. Mindjárt ott a vonaton ki is jelentette: ő bizony a nyugati fronton nem enged magyar csapatokat bevetni. Beregfy hozza ezt mielőbb a németek tudomására! (30).

A különvonat december 5-én késődélután érkezett meg Budapestre. A királyi Palota ablakai ekkor már meg-meg remegtek a Duna keleti oldaláról jövő ágyudörgéstől. Sztálin hadseregei közeledtek a főváros felé...

Budapest bekerítése

Malinovszkij marsall 2. Ukrán Frontjának csapatai a debreceni hadműveletet október 28-ra befejezték. Ezzel a Tiszántúl nagy része orosz kézre került. Észak-Erdély is elveszett: a román hadsereg segítségével a bukaresti királyi közigazgatás a « felszabadított országrészt » azon nyomban birtokba vette. A harcok a német-magyar « Dél » hadseregcsoport számára súlyos személyi és anyagi veszteségeket okoztak, jóllehet nem lebecsülendő eredménynek volt elkönyvelhető, hogy a Wöhler-féle seregcsoportnak (31) — kb. 145.000 katonának — sikerült egy nagyarányú bekerítéstől megmenekülnie.

Az új hadihelyzetnek megfelelően Friessner vezérezredes a 8. német hadsereget az 1. magyar hadsereggel egyetemben Polgárdtól az 1. német páncélos-hadseregig csatlakozóan a Tisza, illetve a Kárpátok védelmével bízta meg. A német-magyar hadsereg feletti parancsnokságot a következőkben Otto Wöhler gyalogsági tábornok látta el. Az egykori 2. magyar hadsereg maradványait — négy és fél hadosztályt — Friessner a Dunántúlra irányította át. Ott Major Jenő vezérezredesnek a Duna védelmét kellett megszerveznie mégpedig a Dráva torkolatától, Pakson keresztül,

---

(30) Henney közlése.

(31) A Wöhler-féle seregcsoport (*Armeegruppe Wöhler*) ekkor a 8. német és a 2. magyar hadseregből állott.

Budapest határáig, Ercsiig. E kb. 250 kilométer szélességű arcvonal kiépítéséhez azonban hiányoztak a megfelelő erők. Így nemhogy megbízható védővonal kiépítéséről, de egyszerű megfigyelő feladatok ellátásáról sem lehetett szó, még úgy sem, ha Major vezérezredes a Dráva torkolat védelménél bevetett csendőr-zászlóaljat is mozgósította.

Október hó folyamán a Kárpátokban álló 4. Ukrán Front is befejezte Kárpátalja elfoglalását. Október 18-án elérve a Tisza melletti Máramarosszigetet, a Petrov-féle orosz hadseregcsoport megteremthette a közvetlen érintkezést baloldali szomszédjával, a 2. Ukrán Front jobbszárnyon levő csapataival. A 4. Ukrán Frontnak azonban továbbra is nehézségek közepette kellett előnyomulnia. Az 1. magyar hadsereg csapatai — így tanusítják többek között Grecsko marsall memoárjai is — visszavonulásuk során mindenütt kemény ellenállást tanusítottak (32). A szovjet frontparancsnokság reménye, hogy a náluk időző Miklós Béla segítségével a maguk oldalára állíthatják át az 1. magyar hadsereget vagy annak egy részét, hiúnak bizonyult. Pedig a magyar tábornok a maga részéről mindent megtett: röplapokat szerkesztett, hadifogoly tiszteket küldött parlamenterekként a különböző seregtestek parancsnokaihoz Horthy nevében szólítva fel őket az átállásra (33). Amikor ez nem sikerült, Miklós azzal a kéréssel fordult Petrovhoz, hogy az engedélyezze a toborzást a 4. Ukrán Front hadtápterületén fellelhető magyar hadifoglyok között. Elképzelése az volt, hogy e katonák segítségével egyfajta *Magyar Királyi Felszabadító Hadsereg*-et hoz létre, amely

---

(32) A. A. Grecsko: *A Kárpátokon át.* Budapest 1977. Grecsko ebben az időben vezérezredesként a 4. Ukrán Frontnak alárendelt 1. gárdahadsereg parancsnoka volt. Visszaemlékezéseiben többször is hangsúlyozza a magyarok kemény ellenállását (pld. i.m. 217. vagy 223. old.).

(33) Így pl. Rumy Lajos ezredes, a III. hadtestnek alárendelt 1. hegyi dandár parancsnoka egy 1982-ben a szerzőnek írt magánlevélben így emlékszik vissza: « Október 18-án vagy 19-én, amikor csapataim balszárnyán kemény harc dúlt... vezérkari főnököm telefonon jelentette, hogy Miklós vezérezredes úrtól egy parlamenter jött át, egy nevemre szóló levéllel. Kérdezte, mi történjék. S mert a visszatérésem a harcálláspontomra egyelőre kilátástalan volt, úgy intézkedtem, hogy a parlamentert kísértesse be Hadváry a hadtest parancsnokságra. A kézbesítésre hozott levelet a parlamenter vigye magával. Harcálláspontomra visszatértemkor Hadváry jelentette, hogy hosszabban elbeszélgetett a parlamenterrel és tőle tudta meg, hogy az Miklós átállásra felszólító parancsát hozta magával. Kérdezte álláspontomat. Közöltem, hogy ellenséges oldalról jött parancsot nem tekinthetem érvényes parancsnak... ».

a Vörös Hadsereggel együtt tör majd előre, nyugat felé, Budapest irányában (34). Petrov, akivel mind Miklós, mind pedig Kéri Kálmán jól megértette egymást, hajlott arra, hogy e terv megvalósításában segédkezet nyújt — a legfelsőbb helyről, a Kremlből, azonban hamar megjött a tiltó utasítás. Sztálinnak nem állt érdekében egy ilyen hadsereg létrehozása, minden bizonnyal azért, mert nyugati szövetségesei előtt még a látszatát is el akarta kerülni annak, hogy ő Magyarország bolsevizálására készülne, méghozzá Miklós Béla segítségével! Így a hadseregét vesztett magyar tábornokot Petrov november 6-án repülővel Moszkvába küldte, hadd kapcsolodjék be ott az egykori magyar fegyverszüneti bizottság munkájába. Ez ugyanis a szerencsétlenül végződött október 15-i különbéke-kisérlet után, most mint *Moszkvai Magyar Bizottság* folytatta működését a szovjet fővárosban (35).

Ekkor már Timosenko marsall kezében rég ott volt a moszkvai utasítás: « Mivel a magyar csapatok nem szüntették be a csapataink elleni harcot, és a németekkel együtt tartják az arcvonalat, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: a harcmezőn a magyarokkal szemben ugyanúgy kell tevékenykedni, mint a németek ellen! » (36).

Szegény honvédség! Az október 15-i eseményekről alig és akkor sem pontosan tájékozódva, német csapatok közé beékelve, magyar földön, nem kellően felfegyverkezve, a nagy politikát nem értve (és nem is igényelve!), jórészt csak az eseményektől sodortatva igyekeztek a számszerűen is hatalmas szovjet túlerővel szemben képességeikhez mér-

---

(34) Részletesen lásd Csukásy Gartner Lajos (1944-ben) alezredes, Miklós Béla személyi segédtisztje (és bizalmasa) 1963-ban számomra készített hat oldalas visszaemlékezéseit az 1944 október — decemberi eseményekről.

(35) A « Moszkvai Magyar Bizottság » működéséről lásd Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945), Budapest 1981 című kitűnő könyvét és a « Moszkvai Magyar Bizottság » az USA-ba kihozott iratanyagán nyugvó feldolgozást: Gosztonyi Péter: *Magyarország és a második világháború.* II. kötet, München 1984, több tanulmányát.

(36) Sz. M. Styemenko: *A vezérkar a háború éveiben* (második könyv). Budapest 1975, 274. és 275. old. (Timosenko marsall a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának személyes megbizottja volt a 2. és 3. Ukrán Front parancsnokságán. Feladata a két szovjet hadseregcsoport dunamedencei hadműveleteinek koordinálása volt. Styemenko hadseregtábornok 1944-ben a Vörös Hadsereg vezérkari főnökségének hadműveleti osztályát vezette).

ten helytállni. Tudjuk, hogy 1944 október végén, november elején a *Magyar Királyi Honvédség* — papíron — még « tekintélyes » erőt képviselt: 27 seregtestet (37). De ezek — ismételjük — fegyverzet és kiképzés dolgában messze elmaradtak a német hadosztályok vagy a szovjet hadosztályok által képviselt erőtől! Aztán meg a németek is « ütöttek » rajtuk egyet: Friessner vezérezredes 1956-ban megjelent visszaemlékezéseiben az október 15-e utáni honvédségről igen lekicsinylően nyilatkozott. Ma már világos, hogy a harctéren elszenvedett kudarcaiért 1944-ben (és később is!) szívesen hárította a felelősséget a magyarokra (38).

És a honvéd-tisztikar? A két pogány közt egy hazáért folyó harcot nagyon kevesen választották. A Vörös Hadsereg oldalára való átállásokról csak elvétve tudunk (39).

---

(37) Vagyis 14 gyalogos hadosztályt, 2 hegyi-dandárt, 1 folyamőr dandárt, 4 póthadosztályt, 2 páncélos hadosztályt, 1 huszár-hadosztályt és 7 különböző erősségű és összetételű harccsoportot. Adonyi Ferenc: *A magyar katona a második világháborúban.* Klagenfurt 1954, 77. old.

(38) Hans Friessner: *Verratene Schlachten.* Die Tragödie der deutschen Werhmacht in Rumänien und Ungarn, Hamburg 1956, 147. old.

(39) Miklós Béla és Kéri Kálmán után a következő magasrangú honvédtiszt Hatz Ottó vk.-ezredes volt, aki 1944. november 7-én a solti hídfőben lévő VII. hadtestparancsokságról egy Fiz-Storch típusú repülőgéppel átrepült Szegedre, a szovjet oldalra. Az ezredesről munkánkban már többször volt szó. A Gestapo fogságából 1944. április végén szabadulva Hatz vk.-ezredes Csatay Lajos vezérezredes mellé került szárnysegédként. Október 16-a után alkalma volt a budapesti Lukács fürdőben háziőrizetben levő volt honvédelmi minisztert meglátogatni. Ekkor Csatay Hatznak átadta kedvenc távcsövét, a német Zeiss művek remekét és azt mondotta neki: ha teheti, menjen át az oroszokhoz adja át Malinovszkij marsallnak ajándékként e távcsövet, és kérje meg őt, viseltessék irgalommal az árva magyarság iránt. Hatz Ottó október végén a VII. hadtest vezérkari főnöke lett. A pilóta, Fekete Rezső, az ezredest, átrepítette a szovjet oldalra. Innen felhívta telefonon Hindy altábornagyot, Budapest magyar védőinek parancsnokát, hogy adja fel a várost, mert kilátástalan a harc. Fekete Rezső, a budapesti Hadtörténelmi Közlemények 1966. 1. számában részletesen megírta a vállalkozás történetét, és azt is, hogy november 8-án a magyar ezredes vele és más szovjet kísérőkkel Aradra repült tovább, ahonnan azonnal Kuvinba, Malinovszki főhadiszállására vitték. Hatz Ottó a távcsövön kívül állítólag még katonai iratokat is átvitt az oroszokhoz (térképanyagot?). Az ezredes további sorsa szinte regénybe kívánkoznék. Hatz-Hátszegi Ottót a szovjet katonai hatóságok előzékenyen kezelték, december végén átadták a debreceni Ideiglenes Kormánynak, ahol őt azonnal a Honvédelmi Minisztériumban helyezték el. 1945 áprilisában azonban az új magyar, demokratikus honvédség ezredesét, Hatzot, a

A többség megmaradt a « lobogó » alatt, jóllehet Szálasit és pártját kritikusan szemlélte.

> A további harc melletti állásfoglalás szükségességét egy magyar vezérkari tiszt évtizedekkel az események után Kanadában megjelentetett visszaemlékezéseiben így foglalta össze: « Megtárgyaltuk egymás között a kormányzó kiugrási kísérletét. (Tiszttársainkkal) egyetértettünk abban, hogy az időpont megválasztása roppant szerencsétlen volt, mivel az orosz már benn ült az Alföld szívében... *Most már nem maradt más lehetőség, mint katonabecsülettel harcolni a végsőkig...* » (40).

Erre a honvéd-tisztikarnak minden lehetősége adva volt! A Vörös Hadsereg 1944 október végén, a Dunamedencében a Duna-Tisza közére helyezte hadműveletei súlypontját. Budapest gyors birtokbavételét jelölte meg Malinovszkij feladataként a moszkvai főhadiszállás. A marsall nem volt felkészülve erre a parancsra. Legalább öt napot kért, az előkészületek megtétele érdekében. Sztálin azonban hajthatatlan maradt: « Mit makacskodik? Nem érti? Ez politikai kérdés is. Holnap meg kell kezdenie a Budapest elleni támadást! » — mondotta a frontparancsnokságot a szovjet főhadiszállással összekötő telefonba (41).

Október 29-én Kecskemét térségében a 2. Ukrán Front megindította támadását. A Fretter-Pico tüzérségi tábornok által vezényelt 6. német és 3. magyar hadsereg kezdetben a vártnál keményebb ellenállást tanusított. Főleg a honvéd-páncélos katonák és a huszárhadosztály tett ki itt magáért (42). A szovjet csapatok az első napokon csupán néhány

---

szovjet belbiztonsági szervek letartóztatták, és kiszállították a Szovjetunióba. Ott 1955-ig különböző börtönök és szibériai táborok « lakója » volt. Hazatérte után mint vívómester helyezkedett el: vívásra oktatta a magyar és keletnémet sportolókat. Visszaemlékezései kéziratban a Honvéd Levéltárban, Budapesten megtalálhatók. Budapesten húnyt el, 1977 októberében.

(40) Koltai Jenő: Egy honvédtiszt visszaemlékezései, Calgary/Alberta 1984, 493. old.

(41) Idézi M.V. Zaharov: A 2. és 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945, Budapest 1973, 216. old. Érdemes itt megjegyezni, hogy ritka szovjet adatok alapján a 2. Ukrán Front csapatai az 1944 áprilisától októberig tartó harcokban 46.783 halottat és 171.426 sebesültet vesztettek. Anyagi veszteségük a következő volt: 2.083 löveg és aknavető, 2.249 harckocsi és rohamlöveg (!) valamint 528 repülőgép. I.m. 208. old. (Zaharov 1944-ben a 2. Ukrán Front vezérkari főnöke volt).

(42) Schell Zoltán ezredes, a 2. páncélos hadosztály parancsnoka a Kecskemét környéki harcokkal kapcsolatban 1962-es ausztriai látogatásom során közölte velem, hogy ő már két világháborút meg-

kilométert nyomulhattak előre. Hiába vetette be Malinovszkij a Belgrád alól felrendelt, friss gépesített hadtestet, — az erdemény elmaradt. Jóllehet egyes orosz páncélosok november 4-én elérték Soroksár határát, zömük egy német ellentámadás következtében elpusztult. Malinovszkijnak át kellett csoportosítania csapatait. Most már Moszkvában is belátták, hogy « menetből » Budapestet nem lehet elfoglalni. Az új szovjet támadás november 11-én indult meg. Sztálin külön 200 páncélossal és kb. 40.000 katonával erősítette meg a 2. Ukrán Frontot, amelynek csapatai december elejéig Hatvant, Egert, Szolnokot, Ceglédet elfoglalva, Vácnál kiértek a Dunához, és így a német-magyar védelem pesti hídfőjét a Duna vonaláig futó félkörben átkarolták.

És a németek? Hogyan vélekedtek ők Budapest legközelebbi jövőjéről?

Az Oberkommando des Heeres, vagyis a szárazföldi hadsereg főparancsnoksága már november közepe folyamán eldöntötte, hogy Budapestet mindenképpen tartani kell (43). Ha szükséges, akkor akár « házról-házra » menő harccal! December 1-én Otto Winkelmannt nevezték ki Budapest védelmi parancsnokává. Ez az SS-tábornok már 1944 március vége óta Magyarországon tartózkodott és ismerte a helyi körülményeket. A németek attól tartottak, hogy a magyar főváros lakossága esetleg nem nézi majd tétlenül Budapest pusztulását, hanem képes lesz gerilla harcban hátbatámadni a védőket. Egy ilyen eshetőség kivédésére — így vélekedtek Berlinben — egy SS-tábornok lehet csak a legalkalmasabb!

Winkelmann « teljhatalommal » rendelkezett. Számára Pest megerősítése látszott a legfontosabbnak: a szovjet támadókat is ebből az irányból várta. Először arra gondolt, hogy a munkáslakta elővárosokat kiürítteti: ezekben sejtette ugyanis az ellenállás gócát. December 5-én azonban Winkelmannt elmozdították pozíciójából. Hans Friessner vezérezredes nem bízott a rendőrtábornok katonai képességében. Miután a királyi Palotában megbeszélést tartott Szálasi Ferenccel, a vezérezredes úgy döntött: « erőddé » minősíti Budapestet. Winkelmann helyére egy másik SS-tábornok került: SS-Obergruppenführer (főcsoportvezető) Karl Pfeffer-Wil-

---

járt, de olyan pusztítást mint 1944. október 29-én és 30-án a fronton, még nem látott. « A harcmezőt ellepték az orosz elesettek. S hiába lőttünk, tüzeltünk, mindig újabb és újabb hullámban támadott az ellenséges gyalogság. A legvégén a földeken csak hullákat és sebesülteket láttunk. De az oroszok nem tágítottak: roham, rohamot követett... ».

(43) Friessner, i.m. 185. old.

denbruch, a Waffen-SS IX. hegyi hadtestének parancsnoka. Melléje egy Wehrmacht-tiszt került vezérkari főnökként: Usdau Lindenau vk.-alezredes.

December közepén Budapesten mintegy 50-60.000 katona volt. Ezeknek nagyrésze ekkor már a Pest előtti falvaknál húzódó arcvonalat tartotta. A magyar csapatok felett Hindy Iván altábornagy, az I. hadtest parancsnoka parancsnokolt. A hadműveletekbe neki azonban nem volt beleszólása. Ez teljes egészében Pfeffer-Wildenbruchra tartozott. A német tábornok a pesti hídfő védelmét a neki alárendelt három német hadosztállyal biztosította. Meglehetősen lebecsülte a honvédcsapatok harci értékét, kiadatlan feljegyzéseiben megjegyzi: tudomása szerint három létszámban és erőben erősen megcsappant magyar hadosztály *is* a védelemhez tartozott (44).

December közepén, a szovjet csapatok nyomására, a pesti hídfőállásban tartózkodó védők megkezdték visszavonulásukat a főváros felé. Friessner, a hadihelyzetet mérlegelve, engedélyt kért feletteseitől a pesti hídfőállás feladására. Ezt megtagadták tőle. Sőt: december 22-én maga Hitler adott utasítást a « Dél » hadseregcsoport parancsnokságának, hogy a « budapesti keleti hídfőállást » minden erő bevetésével védeni kell. Pestnek egyetlen kerületét sem szabad harc nélkül feladni!

Az 51 napos csata Budapestért

A Budapestet védő németek számára 1944 december 24-e gyásznappá vált. Ezen a napon ugyanis a 3. Ukrán Front Dunántúlon felvonult csapatainak sikerült Székesfehérvár és a Velencei-tó körzetében áttörni a német-magyar védelem « Margit-vonalát » és ezt az áttörést két napon belül egy sikeres hadműveleti átkarolássá fejleszteni (45).

---

(44) Karl Pfeffer-Wildenbruch: « Kurze Darstellung des Kampfes um Budapest in der Zeit vom 24. Dezember 1944 bis zum 11. Februar 1945 und während dieser Zeit eingetretenen besonderen Ereignisse » (Az 1944. december 24-e és 1945 február 11-e közötti budapesti csata rövid leírása tekintettel az ezidőben bekövetkezett rendkívüli eseményekre); kézirat 1961-ből, birtokomban.

(45) A 3. Ukrán Front, Tolbuchin marsall hadseregcsoportja 57. hadserege november 24-én Mohács és Baja között átkelve a Dunán a folyó nyugati partján több hídfőt alakított ki. A következő napokban a szovjet csapatok a hídfőket 100 kilométer szélességben egyesítették, sőt 80 kilométer mélységben kimélyítették. December 4-én

December 26-án Esztergom térségében az Ipolyságban előretörő 2. Ukrán Front csapatai egyesültek a délről a Dunához előretört 3. Ukrán Front katonáival: Budapest körül ezzel bezárult az orosz ostromgyűrű...

Pfeffer-Wildenbruch írja már említett feljegyzéseiben, hogy a december 24-i események őt és vezérkarát teljesen meglepték. Budán ezen a napon alig tartózkodtak német vagy magyar katonák. Senki nem gondolt arra, hogy a magyar fővárost *nyugat* felől is érheti támadás. Sőt: számos budai lakós még a délelőtt folyamán átjött Pestre, hogy a még szükségesnek vélt karácsonyi bevásárlásokat elvégezze. A városban jártak a villamosok, taxik közlekedtek, az üzletek nyitva tartottak. Jóllehet a pesti elővárosokból a Belvárosig hallható volt a közeli front « dübörgése », Budapest mintegy 800.000 főnyi lakossága egyszerűen nem vett tudomást a főváros kapuiban álló szovjet hadseregről. Pedig az első vörös csillagos T-34-es páncélos már december 24-én, a délutáni órákban Budakeszi felől begördült a ma Vörös Hadsereg útjának nevezett Hidegkúti útra és a Szent János kórház magasságában megállva, lövegét párszor megforgatva, jól ráijesztett a sarki rendőrre, akinek jelentéséből viszont — párszoros « áttétellel » — Pfeffer-Wildenbruch arról értesülhetett, hogy a szovjet csapatok a « Budapesti Erőd » hátába kerültek.

A németek hamar intézkedtek. Órákon belül megszervezték Buda nyugati részeinek támpontszerű védelmét. Ehhez jól jöttek azok a csapatok is, amelyeket a 46. hadsereg támadása a « Margit-vonal » áttörése után Buda felé szorított be. Ezekkel együtt Pfeffer-Wildenbruch tábornok összesen 70.000 katonával rendelkezett Budapesten. Ezek felét magyarok alkották (46).

Lindenau vk.-alezredest idézzük: « A rendelkezésünkre álló csapatok és összetételük egy olyan nagyváros védelmére, mint Budapest, kezdettől fogva elégtelennek bizonyult. Hiszen a ház-

---

a 2. Ukrán Front 46. hadserege Budapesttől 30 kilométerre délre, Csepel alatt, szintén átkelt a Dunán és Ercsi-Velencei-tó szakaszon december 10-én elérte a német-magyar csapatok által kiépített « Margit-vonalat ». Részletesen lásd Veress D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945*, Budapest 1984, 42. és a köv. old.

(46) Magyar részről a következő seregtestek, illetve egységek tartózkodtak a fővárosban: 10. és 12. gyalogos hadosztály, az 1. páncélos hadosztály részei, az 1. huszár-hadosztály « Hadik Andrásról » elnevezett ezrede, Billnitzer vezérőrnagy rohamtüzér csoportja, a « Budapest » őrzászlóalj, a budapesti légvédelmi tüzérség, öt csendőr zászlóalj, 3 műszaki zászlóalj, a budapesti egyetemek rohamzászlóalja, a Magyar Királyi Testőrség és a kb. 1.000 főt kitevő, nyilaskeresztes pártszolgálatosokból összeállított egység.

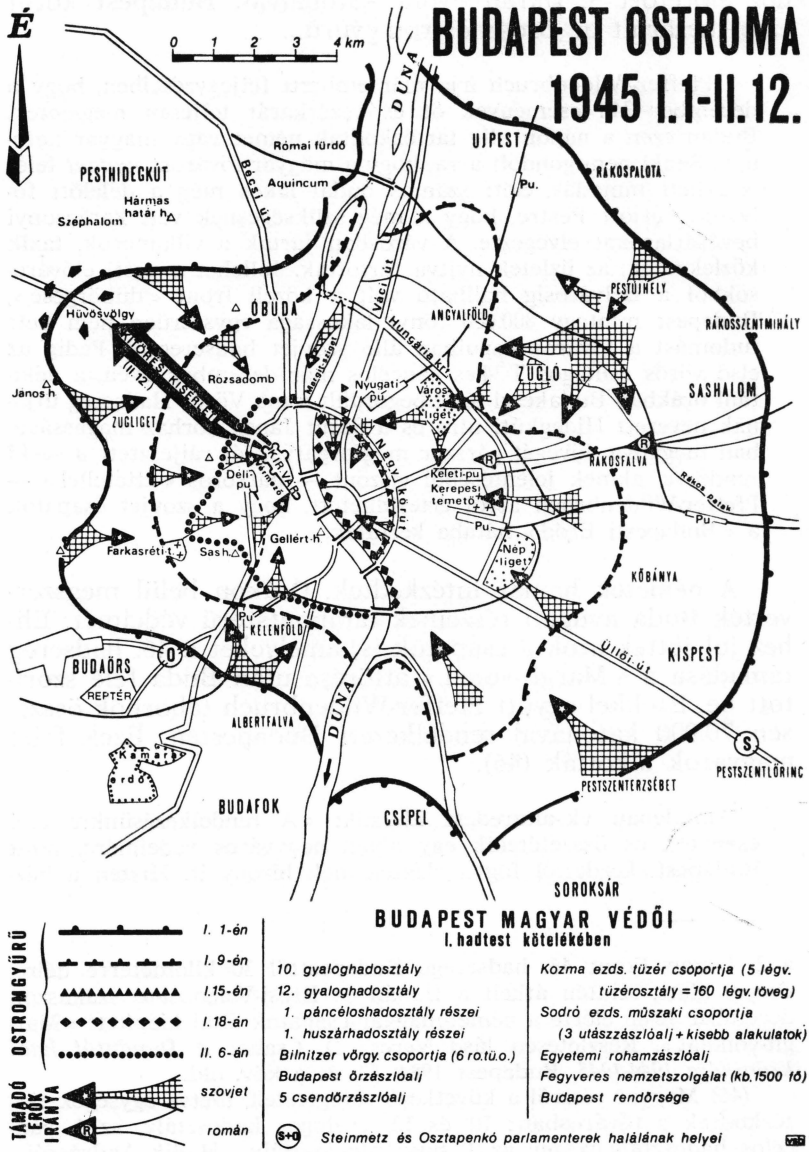
É
0 1 2 3 4 km
BUDAPEST OSTROMA
1945 I.1-II.12.
DUNA
UJPEST
RÁKOSPALOTA
Pu.
Római fürdő
PESTHIDEGKÚT
Aquincum
Hármas határ h.
Széphalom
Bécsi út
ÓBUDA
Váci út
Hungária krt.
ANGYALFÖLD
PESTUJHELY
RÁKOSSZENTMIHÁLY
Hüvösvölgy
Rozsadomb
Margit híd
Nyugati Pu
Város liget
ZUGLÓ
SASHALOM
Janos h.
ZUGLIGET
Déli pu
Nagyvárad tér
Keleti-pu
Kerepesi temető
RÁKOSFALVA
Rákos patak
Farkasréti t.
Sash.
Gellért h.
Nép liget
KŐBÁNYA
KELENFÖLD
BUDAÖRS
REPTÉR
Üllői út
KISPEST
ALBERTFALVA
PESTSZENTERZSÉBET
PESTSZENTLŐRINC
BUDAFOK
CSEPEL
SOROKSÁR
OSTROMGYŰRŰ
I. 1-én
I. 9-én
I.15-én
I.18-án
II. 6-án
TÁMADÓ ERŐK IRÁNYA
szovjet
román
BUDAPEST MAGYAR VÉDŐI
I. hadtest kötelékében
10. gyaloghadosztály
12. gyaloghadosztály
1. páncéloshadosztály részei
1. huszárhadosztály részei
Bilnitzer vőrgy. csoportja (6 ro.tü.o.)
Budapest őrzászlóalj
5 csendőrzászlóalj
Kozma ezds. tüzér csoportja (5 légv. tüzérosztály = 160 légv. löveg)
Sodró ezds. műszaki csoportja (3 utászzászlóalj + kisebb alakulatok)
Egyetemi rohamzászlóalj
Fegyveres nemzetszolgálat (kb.1500 fő)
Budapest rendőrsége
Steinmetz és Osztapenkó parlamenterek halálának helyei

labirintusokban mit is kezdhettünk páncélos, páncélgránátos és lovasegységekkel? » (47) Lindenau továbbá azt írja: a Budán a német védelem hátában felbukkanó szovjet csapatok parancsnokának csak egy merészebb elhatározásra lett volna szüksége. Ha nem állítja le páncélosi előrenyomulását az Olasz Fasor (ma Szilágyi Erzsébet fasor) elején (és máshol Budán), a szovjet csapatok már december 24-én este (a Várhegy kivételével) Buda urai lehettek volna. Ez esetben pedig Pest már csak napokig tartatta volna magát... (48).

De a szovjet hadtestparancsnokból hiányzott a kezdeményezési készség. Megállt. Óvatoskodott és így a következő 24 órában lehetőséget nyújtott Pfeffer-Wildenbruchnak, hogy Pestről átvezényelt csapatokkal és egyéb egységekkel sebtében egy nyugatra néző « frontot » építsen ki Budán az oroszok ellen. Ezzel azonban csak ideiglenesen oldotta meg a problémát. December 27-én a IX. SS-hegyihadtest parancsnokságán arra az elhatározásra jutottak, hogy Budapestet fel kell adniuk. Amíg még lehet, meg kell kísérelni nyugati irányban áttörni az orosz gyűrűt és csatlakozni más, « kinti » német erőkhöz. A kiürítési előkészületek már folyamatban voltak, amikor december 28-án Hitler megtiltotta a készülő kitörést (49). Himmler birodalmi SS-vezető közvetítésével utasította Pfeffer-Wildenbruchot Budapest « minden körülmények közötti » tartására. Sőt: a dunai hidakat is meg kell óvni a rombolástól! Ezekre még szükség lesz a tavasszal, amikor a Wehrmacht ismét megindul kelet felé. Hitler egyben arról is biztosította a « Budapesti erőd » parancsnokságát, hogy nem hagyja cserben őket. A felmentő csapatok már gyülekeznek is a Dunántúlon...

Ez valóban így volt. Ma is érthetetlen, hogy mi sarkallta Hitlert a magyar főváros « minden áron való » megtartására? Az Ardennekben ekkor már összeomlott a nagyreményű német offenzíva. A Vörös Hadsereg keleten, Lengyelországban Varsó alatt állt. És éppen innen, Varsó térségéből küldte Hitler Magyarországra a IV. SS-páncéloshadtestet, nem kevesebb mint 220 páncélossal és páncélozott járművel hogy az 1945 január legelején Tata-Tóváros körzetéből « folyosót » nyisson Budapest irányába.

---

(47) Usdau Lindenau: « Ueber meine Tätigkeit in Budapest 1944/45 » (Budapesti tevékenységemről 1944/45-ben), kézirat 1969-ből birtokomban.

(48) A budapesti csata legújabb, hazai történeti feldogozását lásd Tóth Sándor: *Budapest felszabadítása 1944-1945*, Budapest 1975.

(49) Karl Pfeffer-Wildenbruch személyes közlése (1961).

Időközben azonban a szovjet csapatok sem tétlenkedtek. December végére nagyjából birtokukba vették Budapest elővárosait. Kezdetét vehette Pest ostroma. De a Vörös Hadseregnek számos, nem várt nehézséggel kellett megküzdenie. A város nagyarányú kiterjedése, illetve az orosz településektől eltérő jellege (pl. az, hogy a házak kőből és nem fából épültek!), no meg maga a tény, hogy a szovjet csapatoknak 1944-ben még nem lehettek kellő tapasztalataik egy középeurópai nagyváros ostromát illetően — ismeretlen méretű problémák elé állította a két ukrán hadseregcsoport parancsnokait. Ezenkívül szorította őket az idő is. Budapest 18 hadosztályt, majd 300.000 embert kötött le! Rájuk Malinovszkijnak és Tolbuchinnak égető szüksége volt a « főirányban », vagyis a Bécs elleni támadáshoz. Igy történt, hogy Sztálin beleegyezésével a szovjet hadvezetőség úgy döntött: kapitulációra szólítja fel a valóban elszigetelt helyzetben lévő német-magyar helyőrséget.

A Vörös Hadsereg ultimátuma, meg kell hagyni, számos nagyvonalú kedvezményt tartalmazott az ellenfél számára arra az esetre, ha beszünteti a harcot és leteszi a fegyvert. Igy a magyaroknak megadásuk esetére megigérte kihallgatásuk utáni elbocsájtásukat. A német katonák megtarthatják rendfokozati jelvényüket, kitüntetéseiket, a magántulajdonukat képező tárgyakat és értékeket — szólt a javaslat. Sőt: a törzstisztektől és tábornokoktól szúrófegyvereiket sem veszik el.

A szovjet ultimátumot 1944 december 29-én egy-egy szovjet százados kisérőivel Pesten és Budán fehér zászló alatt, hadiköveti minőségben kívánta átadni Pfeffer-Wildenbruch tábornoknak. Am mindkettőjük küldetését balszerencse kisérte. Steinmetz százados gépkocsija Kispesten a magyar állások előtt tányéraknára futott és felrobbant. A budai oldalon Osztyapenko százados ugyan eljutott Pfeffer-Wildenbruch törzsszállására és átadta az ultimátumot tartalmazó okmányt, de visszafelé jövet, a német állásokból távozva, saját, tehát szovjet aknatűz áldozata lett (50). Az ultimátumot egyébként a németek elutasították.

1945 januárjának első felében a harcok nagyrészt Pest birtoklásáért folytak. Budán az oroszok nem nagyon mozogtak. Viszont a késő éjjeli órákban a királyi Palotáig volt hallható a Pilis felől érkező harcizaj. Ott Gille SS-tábornok Óbuda felé való áttöréssel próbálkozott. Január

---

(50) A szovjet parlamenterek halálával kapcsolatban lásd részletesen Gosztonyi Péter: *Magyarország a második világháborúban*, II. kötet. München 1984, 208-242 old.

12-én az első német harckocsik így már elérték Pilisszentlélek térségét. Gille bizakodó volt: úgy észlelte, a szovjet ellenállás lankadóban van. « Még két nap és elérjük Óbudát! » (51). Már csak 21 kilométer választotta el őket a budai katlantól, amikor « hátulról » megjött a parancs: visszavonulás! Tolbuchin marsall ugyanis az elmúlt napokban átcsoportosította erőit és Gille páncélosainak hátában offenzívát kezdett. A Waffen-SS páncélosait a bekerítés veszélye fenyegette.

1945. január 11-én Malinovszkij és Tolbuchin — a « Budapesti erőd » gyors leküzdése érdekében — létrehozta a szovjet csapatok « Budapest-csoportját », amelynek élére I. M. Afonyin vezérőrnagyot (később altábornagyot) állították. Most már ő irányította közvetlenül a magyar főváros birtoklásáért folyó harcokat (52).

Az idő mindenképpen a németek ellen dolgozott. A lőszer- és fegyverutánpótlás akadozott. Bár kezdetben légi úton sikerült bizonyos mennyiségű anyagot a városba hozni és egy dunai hajó is próbálkozott a blokád áttörésével — a védők — mindennapi katonai szükségleteit mindezekkel sem tudták biztosítani (53). A magyarokkal való kapcsolat is hagyott maga után kívánnivalókat. A honvédeket — érthetően — lehangolta, hogy szemük láttára pusztul a főváros. Egyes hadosztályparancsnokok még decemberben megpróbáltak Hindyvel szót érteni és rábírni őt arra, igyekezzék felettes parancsnokságánál Budapest « nyílt várossá » való nyilvánítását elérni. András Sándor vezérőrnagy szerint Hindy hajlott is erre, de végsősoron nem ő, hanem a németek döntöttek Budapest sorsa felett. Egyébként is Hindynek nem sok szava volt a város védelmében. Amikor 1945 januárjának első napjaiban a magyar polgári ellenállásnak sikerült az altábornaggyal egy találkozást az akkor már kiégett Corvin áruház óvóhelyén létrehozni, Hindy az együttműködési ajánlatot azzal hárította el magától, hogy ő legjobb akarattal sem tudna segíteni. « Egy katonatiszt csicskása is többet tud most tenni mint én! » — panaszolta (54).

---

(51) Herbert O. Gille személyes közlése (1963).

(52) Afonyin a budapesti csatával kapcsolatos emlékeiről a *Népszabadság* 1970. január 22-i számában számolt be.

(53) A német « Dél » hadseregcsoport parancsnoksága a « Budapesti erőd » részére a német légierőtől napi 60 t. utánpótlási (hadtáp) anyag szállítását igényelte. 1945 február 9-ig azonban napi átlagban csupán 36 t. utánpótlási anyagot tudtak a német repülőgépek Budapest számára biztosítani. A legtöbb gép a szovjet légvédelem és vadászgépek áldozata lett, mégpedig 105 repülőgép. Részletesen lásd: « Die Luftbrücken-Unternehmungen der deutschen Luftwaffe. Abschnitt 7.: Die Kesselversorgung Budapests ». (A német légierő légihíd vállalkozásai. 7. fejezet: a budapesti katlan ellátása.), kézirat 1961-ből. Másolat birtokomban.

(54) Csicsery-Rónay István személyes közlése (Washington 1968).

Január 15-én a harcok Pesten már a Városliget és a Keleti Pályaudvar, illetve a Nyugati Pályaudvar környékén folytak. A védők ellenállása egyre gyengült. Moszkva várta Budapest « küszöbön álló » elestét. Ekkor történt, hogy a szovjet « Budapest-csoport » alárendeltségében harcoló VII. román hadtest parancsnoka, Nicolae Sova tábornok kézhez kapta Malinovszkij parancsát: hadosztályai szüntessék be a harcot és vonuljanak el a városból. Szlovákiába irányították őket, ahol ez időben a Vörös Hadsereg alárendeltségében egy román hadsereg működött. Sova valóságos dührohamot kapott. Most, hogy Budapest eleste küszöbön áll, *most* hagyja ott a pesti csatateret? Azt a csatateret, ahová Szolnoktól jövet katonáinak ezreit vesztette el? Persze, megértette honnan fuj a szél! Az oroszok Budapest bevételének győzelmét nem kívánták a románokkal megosztani. Ez a dicsőség csak a Vörös Hadseregnek járt! A bukaresti Nagy Vezérkar erélyes közbenjárására volt szükség, hogy a Rákóczi-út és a Nagykörút kereszteződéséig illetve a Baross utcáig eljutott román hadtest parancsnoka teljesítse a szovjet marsall utasítását. Sovának január 17-én csapataival el kellett vonulni (55).

Január 16-án Hitler végre szabad kezet adott a pesti hídfő védelmével kapcsolatban Pfeffer-Wildenbruchnak. Ekkor már a Nagykörút volt a védők « első vonala ». Január 17-én éjszaka a német tábornok utolsó csapatait is visszavonta Pestről. A Duna-hidak, mindegyik, még a csonka Margit-híd is, a levegőbe röpült. A magyar katonai ellenállás egyik tagja, Gidófalvy Lajos főhadnagy igyekezete, hogy legalább a Ferenc József-hidat (a mai Szabadság-hidat) megmentse, nem sikerült. Valószínűleg éppen akkor robbant fel a híd, amikor kis csoportjával megpróbálta a pillérekre szerelt gyujtózsinórokat elvágni.

Pest elestével a harcok súlypontja a budai városnegyedekre helyeződött át. Afonyin átcsoportosította csapatait: a pesti Dunaparton csak kislétszámú egységek maradtak. Innen tábori ágyukkal lőtték Budát. Folyami átkelést meg sem kíséreltek. Afonyin: « Nem kételkedtem benne, hogy Budát gyorsan beveszem! » (56).

---

(55) Román katonai személyek közlése (Bukarest 1969). A román katonai veszteségek Budapest körzetében igen magasak voltak. A kolozsvári *Előre* 1972. II. 13-i száma a román hadtest veszteségeit Szolnoktól Pestig 11.000 katonában adja meg.

(56) I.M. Afonyin a *Népszabadság* 1970. január 22-i számában.

XIV.

Az utolsó csaták Magyarországon

A magyarországi harcokban szovjet részről három hadseregcsoport (« front ») vett részt. Ezek 1944 december végéig az ország területének mintegy 60 %-át vették birtokukba. A három hadseregcsoport közül a legerősebb a Malinovszkij vezette 2. Ukrán Front mindenekelőtt Magyarország keleti felének központi helyeit — Szegedet, Debrecent, Nyiregyházát és Kecskemétet — foglalta el, majd december közepére elérte a Miskolc, Diósgyőr, Eger, Hatvan, Balassagyarmat, Vác, Gödöllő, Monor térségét, illetve a Dunántúlon az Adonytól a Velencei-tóig húzódó vonalat.

Eközben a 4. Ukrán Front seregtestei az északi Kárpátokban maguk után hagyva, először a Kárpátalját vették birtokukba majd Magyarország mai határain belül Sátoraljaújhely és környéke elfoglalásából vették ki részüket.

November közepén kapcsolódott be a magyarországi harcokba a Balkánról a Duna-Tisza közé irányított F.I. Tolbuhin marsall vezette 3. Ukrán Front. Ez a Dunántúl déli részén vezette hadműveleteit. Csapatai december közepére, Pécs, Szekszárd, illetve Kaposvár birtokba vétele után elérték a Balaton déli partját, és Ercsi és a Velencei-tó körzetében egyesültek a 2. Ukrán Front hadosztályaival.

A három ukrán hadseregcsoport személyi állományának létszáma meghaladta az egymillió katonát, illetve még többet tett ki, ha ezekhez hozzászámoljuk a Vörös Hadsereg alárendeltségében működő román és bolgár hadosztályokat is (1). A német-magyar csapatok létszáma egy 1944. október végi — november elejei összesítés alapján kb. 500.000 főre volt tehető — közülük 239.420 a Wehrmacht, illetve a Waffen-SS tagja volt (2).

---

(1) M. V. Zaharov: *A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945*, Budapest 1973, 224. old. A 4. Ukrán Fronttal kapcsolatban lásd A.A. Grecsko: *A Kárpátokon át*, Budapest 1977, című visszaemlékezéseit. A románokról: Vasile Anescu-Eugen Bantea-Ion Cupsa: *Die Teilnahme der Rumänischen Armee am Antihitlerkrieg*, Bukarest 1966. A bolgárokról: Petár Hadzsiivanov: *Az Alpokig az Első Bolgár Hadsereggel*, Budapest 1979.

(2) Hans Friessner szkv. vezérezredes által kapott adatok alapján (1964).

Ami a Duna-medencét illeti, 1944. december végén, illetve 1945. január elején a szovjet főparancsnokság minden igyekezete Budapest mielőbbi birtokbavételére irányult. Sztálin se, de a szovjet marsallok sem értették, vajon mi készteti a németeket arra, hogy a Dunántúlon nagy erőket összpontosítanak és Hitler minden áron Budapest felmentését szorgalmazza. Pest január 18-án ugyan az oroszok kezébe került, de Buda bevétele váratott még magára.

Ezen a napon, január 18-án, Várpalota és Berhida térségéből a « Dél » hadseregcsoport alárendeltségében lévő 6. német hadsereg parancsnoksága újabb kísérletet tett Buda elérésére, illetve felmentésére. Herbert O. Gille SS-tábornok ezúttal *négy* páncélos hadosztállyal tört keleti irányban, a Duna felé. A támadó ékek jobb szárnyát fedező 3. páncélos-hadosztály január 20-án Dunapentelénél (ma Dunaújváros) el is érte a Dunát, mintegy 65 kilométernyi utat maga mögött hagyva (3). A balszárnyon támadó 1. páncéloshadosztály eközben a Velencei-tavat háta mögött hagyva, élesen északnak fordult. A támadó csoport közepén operáló SS-hadosztályok Ercsi térségéig törtek előre. Január 26-án délnyugati irányból a német élpáncélosok így 18-20 kilométernyire közelítették meg Dél-Budát. A kelenföldi védőállásokban lévő Dörner-féle harcicsoport ekkorra közvetlen rádióösszeköttetést teremtett Philipp alezredessel, az élpáncélosok parancsnokával. « Szívélyes gratuláció sikeretekhez

---

(3) Stockholmban 1973-ban alkalmam volt egy egykori néphadseregbeli tisztet megismerni. Dunapenteléről származott. Kérésemre az alábbiakban foglalta össze 1945 januári emlékeit: « ... A falu hangulatáról? 14 éves lehettem akkor, de azt tudom, hogy sok furcsa dolog történt akkor, ami szokatlan volt számomra. Pld. mi sohasem használtunk kapcának függönyt, vagy lábtörlőnek lepedőt, sőt köpőcsészéből sem ittunk csáját. Azonkívül kékes szinű tehénlábakból sohasem főztünk kocsonyát... Ezenkivül sohasem hallottam azelőtt, hogy nőket visznek krumplit pucolni és azokat megerőszakolják... Hogy vártuk-e vissza a németeket? Ezekután — nem tudom, mit válaszoljak! December 6-án érkeztek hozzánk elöször az oroszok. Mi nem tudtuk, mi történik a falun kívül. A németek hirtelen jöttek. Január 19-én éjjel az oroszok ott hagyták a falut. Másnap megjelentek a német páncélosok. Úgy viselkedtek, hogy alig akarták — de aztán elfogadták — a parasztkenyeret meg a szalonnát. Tehát nem 'zabráltak', mint ahogy mi már akkor ezt a szót megtanultuk. Azt hogy milyen erőben voltak nem tudom. De annyi biztos, hogy ott a faluban, ha láttam 20 németet, az sok volt. Lehet, hogy a perifférián voltak. A póstánál állt egy 'Panther', fiatal katona ült benne. Őt kérdeztük: hol az orosz? Erre ő körbemutatott a látóhatáron és azt mondotta: 'Ueberall!' ('mindenütt!')... »

és a mi felmentésünkhöz. Sebesültek tízezrei várnak titeket! » — köszöntötték őket (4). De még az est beállta előtt a német páncélosok visszavonulási parancsot kaptak. A Gille-féle felmentési kísérlet meghiúsult. A támadó német páncélos csoportot délről, Mezőkomárom és Dunaföldvár vonalról szovjet offenziva fenyegette, miután Malinovszkij sietve segítséget küldött Tolbuhin Dunántúlon szorongatott csapatainak. A « Dél » hadseregcsoport parancsnokságán felismerték a veszélyt (5). Az oroszok Gille hátába kerülve, katlanba kívánták volt zárni a Buda előtt álló német páncélos egységeket. Igy az SS-tábornok a következő napokban a Dunától egészen Székesfehérvár körzetéig vonult vissza. Magát a várost vegyes magyar és német csapatokkal tartotta.

Buda eleste

Pfeffer-Wildenbruch tábornok január 18-a után ráébredhetett arra, hogy a most már csak « Budai erőd », felmentésére sem számíthat. De nem adta fel a harcot. Sőt, a budai belső kerületek elfoglalása még Pest birtokbavételénél is keményebb diónak bizonyult az oroszok számára. Január 26-án maga Afonyin vezérőrnagy is megsebesült, amikor a Déli pályaudvar környékén az első vonalakat látogatta. Helyét I.M. Managorov altábornagy vette át. Január végén nem kevesebb mint öt szovjet hadtest, 12 hadosztály szorongatta a német-magyar védőket. A IX. SS-hegyihadtest parancsnoksága január 30-i jelentése szerint: « A csata a Várhegyért megkezdődött... A helyzet nagyon kritikus... » (6). Egy nappal később, a szintén Budára szorult Hindy-törzs jelentette feletteseinek: « Buda-Észak, a Margit-körút (ma Mártirok útja), a Kékgolyó utca, az Istenhegyi útig, a Margitszigettel együtt elveszett. A Vár és a Krisztina-város romokban hever... A csapatok fáradtak és kimerültek... A kiütéses, lázas megbetegedések a siralmas, szűk barlangokban egyre szaporodnak » (7). Január utolsó

---

(4) Erich Kern: *Die letzte Schlacht. Ungarn 1944/45,* Göttingen 1960, 80. old.

(5) A « Dél » hadseregcsoport új parancsnoka 1944. december 21-től Otto Wöhler gyalogsági tábornok, a 8. német hadsereg eddigi parancsnoka lett. Friessner vezérezredest — a « Margit-vonal » elvesztéséért — leváltották tisztségéről és parancsnoki várakozási állományba helyezték.

(6) Usdau Lindenau vk.-alezredes által kapott adatok alapján, 1969.

(7) Gosztonyi Péter: « Magyar katonai iratok Budapest 1944/45-ös ostromához ». Közli: *Uj Látóhatár,* München, 1973/1. sz. 51. old. (Ezen

napjaiban a Vérmező az oroszok kezére került: ezzel megszűnt a német légihíd is. Most már vitorlázógépeken sem tudtak a « Budai erőd » védőinek lőszert és élelmiszert szállítani. A 8. és 22. SS-lovashadosztály lovait ekkorra már levágták, részint mert az abrak rég elfogyott, részint pedig azért, hogy a levágott lovak húsából élelmezni tudják a katonákat (8).

Február elején egyes német hadosztályparancsnokok ezt a javaslatot tették Pfeffer-Wildenbruchnak: ki kell törni Budáról és csatlakozni kell a « közelben » lévő német arcvonalhoz. Ugy hírlett ugyanis, hogy az a Vértesben illetve a pilisi hegyekben húzódik. Pfeffer-Wildenbruch azonban Hitler parancsára hivatkozott: Budát továbbra is védeni kell! (9) A « Dél » hadseregcsoport parancsnokának, Otto Wöhler gyalogsági tábornoknak kapóra jött, hogy Malinovszkijt lekötötte a budai csata. És az is az ő kezére játszott, hogy Buda körül annyi szovjet hadosztály vesztegelt. Ezek a seregtestek ugyanis hiányoztak a Vörös Hadseregnek a dunántúli hadszintéren.

Február 5-én elesett a Sashegy. Az Erzsébet-híd budai hídfőjénél szovjet tengerészgyalogosok gyülekeztek. Ők mászták meg a következő napokban a Gellérthegyet is, hogy kézitusában foglalják el a Citadellát. A Déli-pályaudvar környékén Managorov altábornagy tisztekből képezett harccsoportokat: ezeknek kellett az egyes, harcitámaszpontokká kiépített házakban a védőket lángszóróval, illetve közelharcban megsemmisíteni.

Lindenau írja: « A legkülönbözőbb esetekkel találkoztam. Megtörtént, hogy egyes bérházak első emeletén oroszok ültek, míg a felsőbb emeleteken a mieink tüzeltek... » (10) A német alezredes még a legsúlyosabb napokban is kijárt az első vonalakba. Pfeffer-Wildenbruchról ez nem mondható el. Sőt, akik átélték a budapesti csatát, úgy mondják, hogy a tábornok az ostrom teljes 51 napja alatt ki sem dugta az orrát a Horthy-bunkerből.

---

egyedülálló dokumentumokat 1961-ben az Ausztráliában élő Horváth Sándor vk.- ezredestől, az I. hadtest vezérkari főnökétől kaptam, — melyekért itt mondok köszönetet).

(8) Részletesen lásd a Györffy Sándor és Spáczay Hedvig által közzétett A IX. SS-hadtestparancsnokság titkos napi jelentései a Budapestért folyó harcokról c. dokumentációt. Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1975/1. száma.

(9) Karl Pfeffer-Wildenbruch: *Kurze Darstellung des Kampfes um Budapest in der Zeit vom 24. Dezember 1944 bis zum 11. Februar 1945 und während dieser Zeit eingetretenen besonderen Ereignisse*, kézirat (1961).

(10) Usdau Lindenau: *Ueber meine Tätigkeit in Budapest 1944/45*, kézirat (1969).

Buda ostromában, az utolsó napokban, a szovjet hadsereg oldalán magyar katonák is harcoltak. Önkéntesek voltak, akik a hadifogságból jelentkeztek ismét a frontra. Létszámuk 1945. január 20. és február 13. között elérte a 2.500 főt (11). Február 13. körül a budai harcokban erősen kivérzett századokat külön egységbe vonták össze. A 10. gyalogos hadosztály egyik tisztje, Variházy Oszkár alezredes lett a parancsnokuk. Elnevezésük hivatalosan is *Budai Önkéntes Ezred* volt. Nem a debreceni Ideiglenes Kormány, hanem egy szovjet hadtest alárendeltségében működtek.

Február 10-én tulajdonképpen már csak a Várhegyre és közvetlen környékére korlátozódott a IX. SS-hegyihadtest tevékenysége. A védők létszáma ekkor kb 26.000 főre csökkent: közöttük kb. 4.000 honvéd volt (12). Igen sok nyilas funkcionárius családjával együtt a Várba szorult. Február 11-re a védők helyzete reménytelenné vált. Alig volt lőszerük. A sebesülteket is csak úgy tudták ellátni, hogy az orvosok a halottakról leszedték a még használható kötszert.

Pfeffer-Wildenbruch ekkor elhatározta, hogy az eredeti kitartási parancs ellenére elhagyja Budát és északnyugati irányban, az orosz ostromgyűrűt áttörve, csatlakozik a dunántúli 6. német hadsereghez.

> Lindenau alezredes így emlékszik vissza a helyzetre: « Felderítőink, nagyrészt magyarok, azt jelentették nekünk, hogy az orosz gyűrű mögött alig számíthatunk ellenállásra. Ott az oroszoknak csak hadtáp alakulatai, jórészt idős emberek tartózkodnak! » (13)

A IX. SS-hegyihadtest parancsnoksága a Várból való kitörést február 11-én 20 órára rendelte el.

> Az SS-tábornok még a kitörés előtt két órával sem merte szándékát Balck, illetve Wöhler tábornokkal közölni. Végülis a rádiótávírón közölte: « Lőszerünk elfogyott. Élelmünk nincs. További kitartásunk Budán csak azt eredményezné, hogy hagynánk magunkat lemészárolni vagy feltétel nélkül kapitulálnánk. Mindkettőt elutasítom. Ezért most csapataimmal elhagyom Budát és

---

(11) György István: *Kétezerötszázan voltak,* Budapest 1970.

(12) Usdau Lindenau közlése szerint. Veress D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944/45,* Budapest 1984 c. műve 192. oldalán viszont a budai Várba szorult védők létszámát 23.900 német (ebből 9.600 sebesült) és (ami nem lehetséges! GP. közl.) 20.000 magyar (ebből 2.000 sebesült) katonában adja meg.

(13) Lindenau, *Ueber meine Tätigkeit...* i.m.

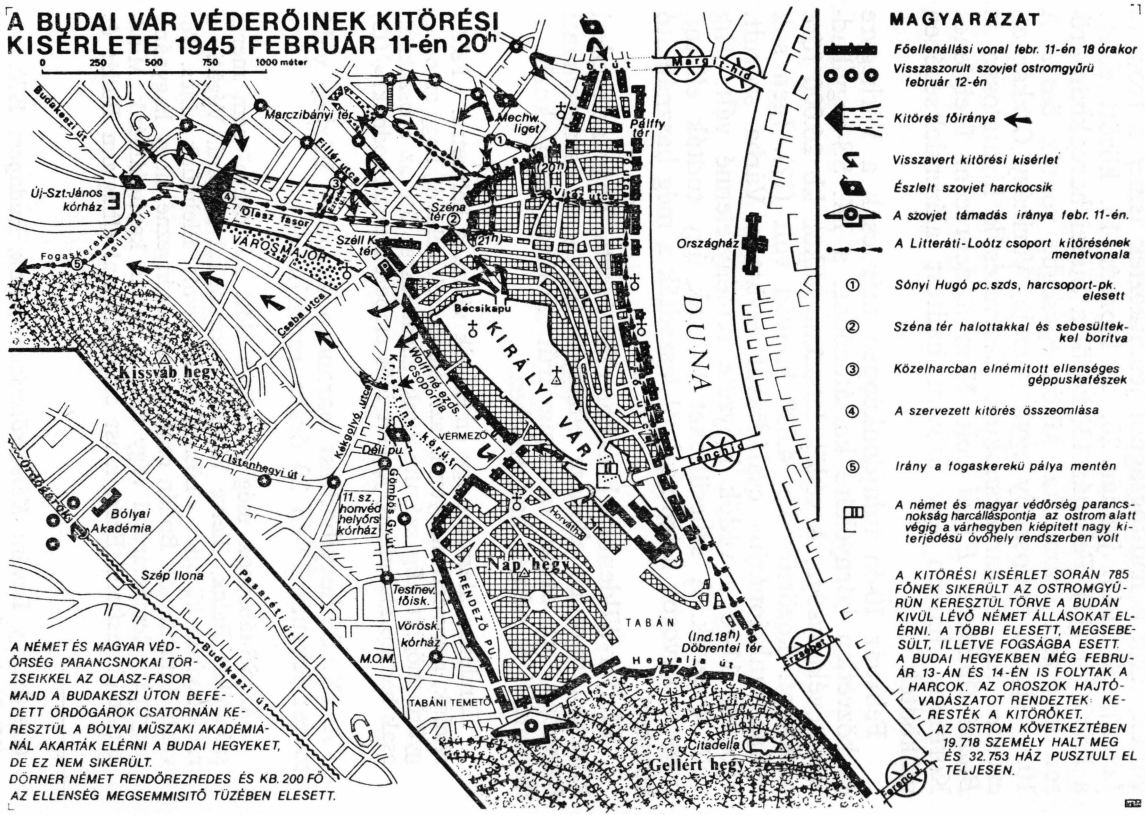
A BUDAI VÁR VÉDERŐINEK KITÖRÉSI KISÉRLETE 1945 FEBRUÁR 11-én 20h
0 250 500 750 1000 méter
MAGYARÁZAT
Főellenállási vonal febr. 11-én 18 órakor
Visszaszorult szovjet ostromgyűrű február 12-én
Kitörés főiránya
Visszavert kitörési kísérlet
Észlelt szovjet harckocsik
A szovjet támadás iránya febr. 11-én.
A Litteráti-Loótz csoport kitörésének menetvonala
① Sónyi Hugó pc.szds, harcsoport-pk. elesett
② Széna tér halottakkal és sebesültekkel borítva
③ Közelharcban elnémított ellenséges géppuskafészek
④ A szervezett kitörés összeomlása
⑤ Irány a fogaskerekű pálya mentén
A német és magyar védőrség parancsnokság harcállláspontja az ostrom alatt végig a várhegyben kiépített nagy kiterjedésű óvóhely rendszerben volt
A KITÖRÉSI KISÉRLET SORÁN 785 FŐNEK SIKERÜLT AZ OSTROMGYŰRŰN KERESZTÜL TÖRVE A BUDÁN KIVÜL LÉVŐ NÉMET ÁLLÁSOKAT ELÉRNI. A TÖBBI ELESETT, MEGSEBESÜLT, ILLETVE FOGSÁGBA ESETT. A BUDAI HEGYEKBEN MÉG FEBRUÁR 13-ÁN ÉS 14-ÉN IS FOLYTAK A HARCOK. AZ OROSZOK HAJTÓVADÁSZATOT RENDEZTEK: KERESTÉK A KITÖRŐKET. AZ OSTROM KÖVETKEZTÉBEN 19.718 SZEMÉLY HALT MEG ÉS 32.753 HÁZ PUSZTULT EL TELJESEN.
A NÉMET ÉS MAGYAR VÉDŐRSÉG PARANCSNOKAI TÖRZSEIKKEL AZ OLASZ-FASOR MAJD A BUDAKESZI ÚTON BEFEDETT ÁRDÖGÁROK CSATORNÁN KERESZTÜL A BÓLYAI MŰSZAKI AKADÉMIÁNÁL AKARTÁK ELÉRNI A BUDAI HEGYEKET, DE EZ NEM SIKERÜLT. DÖRNER NÉMET RENDŐREZREDES ÉS KB. 200 FŐ AZ ELLENSÉG MEGSEMMISITŐ TÜZÉBEN ELESETT.
Budakeszi út
Marczibányi tér
Mechwart liget
Pálffy tér
Margit híd
Új-Szt-János kórház
Olasz fasor
Széll Kálmán tér
Széna tér
VÁROSMAJOR
Országház
Fogaskerekű vasútpálya
Csalogány utca
Bécsikapu
KIRÁLYI VÁR
DUNA
Kissvább hegy
Wolf Ilka gyógyszergyár
Kelenhegyi utca
VERMEZŐ
Lánchíd
Déli pu.
Listenhegyi út
11. sz. honvéd helyőrségi kórház
Gömbös Gyula út
Bólyai Akadémia
Szép Ilona
Testnev. főisk.
Vörösk. kórház
MOM
TABÁN
Döbrentei tér
Hegyalja út
TABÁNI TEMETŐ
Citadella
Gellért hegy
Erzsébet híd
Budakeszi út

a további harchoz új bázist keresek! » (14) Alig kerültek az éter hullámaira ezek a mondatok, Pfeffer-Wildenbruch parancsot adott saját rádió-vevő készülékeinek felrobbantására. Tizenöt évvel később, amikor házában beszélgettünk erről, kis mosollyal ajka körül megjegyezte: « Így vettem elejét annak, hogy egy ellenparancssal Budán tartsanak... ».

A Várból való kitörés maga — teljes fiaskó volt! A németek, nem bízva a magyarokban, Hindyéket a kitörésről csak az utolsó órákban értesítették. Hindy — időközben Szálasi által vezérezredessé előléptetve — a Szentháromság téren maga állította össze az első csoportokat, amelyek feladata volt a Várból való kitörést megkezdeni.

« Komikusnak hatott, ahogy egyes nyilasok piros paplanokba csavarva másztak be egy magyar páncélosba. Hindy nézte őket szótlanul. Mikor megkérdeztem tőle: helyes dolog-e ez? Nem válaszolt, búcsúzott mindenkitől: Isten veletek, katonaszerencsét kívánok! » — így emlékszik vissza a kitörésben résztvevő egyik főhadnagy (15).

A IX. SS-hegyihadtest törzse Hindyvel egyetemben az Ördögárok-csatornán keresztül igyekezett a budakeszi erdőkbe eljutni. Közben a német és magyar katonák a Várból a Bécsi Kapun keresztül a Széll Kálmán téren (mai Moszkva tér) az Olasz Fasorhoz igyekeztek, hogy a Hidegkúti úton át elérjék a budai hegyeket. Még ma is homály fedi azon személy vagy személyek nevét, aki vagy akik a kitörés pontos idejét és helyét Managorov altábornagynak tudomására hozták (16). Az oroszok ugyanis felkészültek a kitörők « méltó » fogadtatására. A Városmajort, az Olasz Fasort pokoli aknatűzzel árasztották el. Már a kitörés kezdetén százával hullottak az emberek. Majd a Széll Kálmán tér és környéke következett.

A kitörési kísérlet egyik résztvevője később így emlékezett meg az átéltekről: « Az oroszok pontosan 20 órakor kezdték 'beborítani' a Várat elképzelhetetlen méretű pergőtűzzel. Ugyan-

---

(14) Pfeffer-Wildenbruch, *Kurze Darstellung...* i.m. Balcknak lesújtó véleménye volt a budapesti német katonai vezetésről. 1980-ban kiadott visszaemlékezéseiben Pfeffer-Wildenbruchról és Lindenauról a következőket olvashatjuk: « In Budapest führte ein Zivilist oder bestenfalls ein politischer General. Er sowie sein Chef waren der Lage nicht gewachsen. Nach wenigen Tagen hatten wir diesen Eindruck. Ein Auswechseln war nicht mehr möglich... » Hermann Balck: *Ordnung in Chaos, Erinnerungen 1893-1948*, Osnabrück 1980, 611. old.

(15) Bordás Károly, Toronto, 1979. augusztus 20-i leveléből.

(16) A szovjet felderítők budai szerepéről eddig csak egy, és itt is adataiban zavaros, cikkről van tudomásunk. Ez a budapesti *Magyarország* c. hetilap 1975. április 6-i számában, a 14. oldalon jelent meg.

akkor a Várból kifelé tódult a tömeg. Ezt megelőzően ugyanis azt mondották nekünk, odakint, a budai erdőkben már ott áll a felmentő sereg. A tömegbe véres rendeket vágtak a gránátok, a bombák, a félelmetes Sztálin-orgona lövedékei. A szűk utcákban összetorlódott minden. Torlaszok emelkedtek hullákból és gépkocsironcsokból: képtelenség volt továbbjutni... » (17).

A kitörési kísérlet alatt számos magasrangú tiszt is elesett. A két SS-lovashadosztály parancsnoka, Zehender és Rumohr vezérőrnagy öngyilkos lett. Az Ördögárok-csatorna torkolatánál, a Bólyai Akadémiánál az oroszok már lesben álltak és beletüzeltek a földalatti csatornában közeledő, mit sem sejtő német-magyar csoportba. Aki ott nem esett el, az valamelyik szellőztető lyukon hagyta el a halálos csapdává vált csatornát.

Pfeffer-Wildenbruch egy budai villába menekült. Ott adta meg magát február 12-én Szkripka szovjet őrnagynak, aki a német generális elfogásáért « Vörös Zászló » érdemrendet kapott (18). Pfeffer-Wildenbruchot másnap Malinovszkij marsall elé vezették. « A tábornagy igen dühös volt. Rámkiabált és tolmács útján azt mondotta: 'Ha nem kellene a fejével Moszkvában elszámolnom, Buda főterén akasztanám fel!' Hat hétig tartottam fel csapatait Budapestnél. Már rég Bécsben kellett volna lennie! » — így az SS-tábornok, akit 1955-ben engedtek haza szovjet fogságból Németországba. Ott húnyt el a Rajna mellett 83 éves korában, baleset következtében 1971. január 29-én.

Mi lett a kitörési kísérlet résztvevőivel?

A teljes zűrzavarban csupán 785 embernek sikerült az ostromgyűrűn keresztül törve a Budán kívül lévő német állásokat elérni. A többi elesett, megsebesült, illetve fog-

---

(17) Dr. Hübner törzsorvos feljegyzései Budapest ostromával kapcsolatban, németnyelvű kézirat 1959-ből.

(18) V.A. Buligin: « Visszaemlékezés a Magyarország felszabadításáért folyó harcokra ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1961/1. sz. 180. old. Nevezett a 297. szovjet hadosztály parancsnoka volt. Szkripka őrnagy e hadosztálynak volt tisztje. Hindy egyébként Pfeffer-Wildenbruchhal együtt esett fogságba. Vezérkarának főnöke, Horváth Sándor vk.-ezredes a Várból való kitörésről így írt: « A kitörési kísérlet során én az egyik vk.-tisztemmel és gépkocsivezetőmmel eljutottam az Ördögárkon keresztül a Bólyai Akadémia közelébe. Ott kaptuk az első igen erős gyalogsági tüzet. Kb. 200 métert tudtam még szökellve előre jutni az egyik facsoport felé. Gondolom akna, vagy kézigránát robbanástól megsebesültem. Hindy vezérezredessel a svábhegyi GPU-nál történt kihallgatásom alkalmával találkoztam újra... » Horváth Sándor szkv. vk.-ezredes Budapest ostromával kapcsolatos négyoldalas leveléből. (1961. augusztus 4.).

ságba esett. A budai hegyekben még február 13-án és 14-én is folytak a harcok. Az oroszok hajtóvadászatot rendeztek: keresték a kitörőket. Magát a királyi Várat és a kiégett Palotát február 12-én egy Cseresznyés Árpád nevű főhadnagy, felsorakozott százada előtt adta át a szovjet csapatoknak. Managorov altábornagy a Budai Önkéntes Ezred nagy veszteségeinek jutalmaképpen — az utolsó napok harcaiban kb. 600 főt vesztettek! — engedélyezte, hogy a győzelmi vörös zászló mellé a Királyi Palota vasrácsos díszkerítésére a magyar zászlót is kitűzzék (19).

Egyáltalán: az oroszok a kezükbe került honvédeket, az adott körülmények között, a németekkel szemben előnyben részesítették. A fővárosi polgári lakossággal való bánásmód, kirívó esetektől eltekintve, emberségesebb volt, mint 1945-ben, a keletnémetországi városok lakosságával.

Budapest maga viszont igen megsínylette az 51 napos ostromot. 32.753 ház pusztult el teljesen. Egész városnegyedek váltak romhalmazzá. Hivatalos adatok szerint 19.718 személy halt meg az ostrom következtében. A « Budapesti erőd » védőinek több mint a fele elesett, illetve megsebesült a harcokban: ez 30 - 35.000 katonát jelent. A Budapest elfoglalásáért harcoló szovjet hadsereg veszteségei a mai napig ismeretlenek: nyugati hadtörténészek szerint 70 - 75.000 katonát veszthettek az ostrom következtében (20). Egyébként a szovjet politikai szóhasználat szerint a Vörös Hadsereg Budapestet nem « *felszabadította* », hanem mint ellenséges várost « *bevette* ». Erről tanúskodik többek között a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének 1945. június 9-én adományozott emlékérme is, amelyen ez a felírás olvasható: « Budapest bevételéért ». Ilyen éremmel nem kevesebb mint 350.000 szovjet katonát tüntettek ki.

A debreceni Ideiglenes Kormány

Moszkvában, a Horthy-féle fegyverszüneti bizottság tagjainak bevonásával, miként az előzőekben már írtunk róla, 1944. október 20-án megalakult a « Moszkvai Magyar Bizottság » (MMB), amelynek november első harmadában létszáma és, dálnoki Miklós Béla valamint Vörös János vezérezredesek megérkezésével, politikai súlya is gyarapo-

---

(19) Ennek részletes történetét lásd Gosztonyi Péter: *Magyarország a második világháborúban.* I. kötet. München 1983.

(20) A párizsi *Historia Magazine* 1981-es évfolyama nyomán idézi az *Ausztráliai Magyarság* c. lap, Sydney, 1982. augusztus 5.

dott. Az MMB kezdetben a szovjet vezérkar egyik tagjával, Kuznyecov vezérezredessel tárgyalt. Nevezett tábornok nemcsak a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének (egyik) helyettese volt, hanem egyben a szovjet hadsereg felderítő, illetve kémelhárító csoportjának főnöke is. Teleki Géza személyes közlése szerint egy mindig elegáns, művelt, szívélyes « úr ». Miklós Bélában Moszkvába érkezésekor még mindig élt a remény, hogy honvéd-hadifoglyokból sikerül egy úgynevezett « Magyar Felszabadító Hadsereget » felállítania, amely a Vörös Hadsereg oldalán és annak támogatásával kivehetné részét Magyarország Szálasiék alól történő felszabadításában (21).

November 13-án az MMB vezető személyiségeit a Kremlben Vjacseszláv Molotov külügyi népbiztos fogadta. Egy Kelet-Magyarországon megalakítandó magyar kormányról volt szó. Molotov — miként kifejtette — a kormányt az MMB vezetőin kívül « demokratikus politikusokból », illetve « közéleti személyiségekből » kívánta megalakítani (22). Kommunistákról nem beszélt, ahogy — tudatosan vagy ösztönösen — az MMB vezetői sem gondoltak arra, hogy rajtuk kívül « más » magyar politikusok is léteznek Moszkvában. Igaz, ezek a politikusok — Rákosi, Gerő, Révai és a többiek — sem kerestek kapcsolatot a magyar tábornokokkal, sőt az is lehetséges, hogy nem is tudtak moszkvai tartózkodásukról. Vas Zoltán szerint Rákosi november 20. körül kapott Sztálintól engedélyt arra, hogy « koaliciós alapon » magyar kormány alakuljon (23).

Gerő Ernő szerint Sztálin Ideiglenes Kormány megalakítását kívánta. A jogfolytonosságot biztosítani kell. « Mi elfogadtuk volna Horthyt » — mondotta Sztálin. « De őt elvitték a németek. Kényszerítették, hogy írja alá a dokumentumot (24). Horthy erkölcsileg

---

(21) Dálnoki Miklós Lajos: *Édesapám, dálnoki Miklós Béla élete és katonai működése.* Kézirat 1968-ból, 15. old.

(22) Ekkor még Molotov azzal a gondolattal foglalkozott, hogy az új kormány élére gróf Bethlen Istvánt állítja. Ez ügyben Vas Zoltán tárgyalt Bethlennel, aki december 6-an Pécsett bevárta az orosz csapatokat és azok fogságába került. Vas szerint azonban Bethlen « reménytelennek » látta a Szovjetunióval való együttműködést és ezt a maga részéről elutasította. Vas Zoltán: *Hazatérés, 1944,* Budapest 1970, 150. old.

(23) Vas Zoltán személyes közlése alapján (1975).

(24) A Horthy-féle 1944. október 16-i lemondási nyilatkozatról és a kormányzónak az Országgyűlés két Házához intézett leiratairól van szó, amelyeket az akkori magyar sajtó közölt.

hulla. Szálasinak van még a kezében valami. A tábornokoknak (Vörösnek és a többieknek) nincs. Meg kell teremteni a hatalom forrásait... » (25).

A « hatalom forrásait » Sztálin a következőkből kívánta kialakítani: a Vörös Hadsereg által már megszállt magyar városokban és nagyobb helységekben az úgynevezett nemzeti bizottságok választásokat szerveznek. Az így megválasztott képviselők Ideiglenes Nemzetgyűlést alakítanak; « az új hatalom letéteményesét ». A nemzetgyűlés pedig megválasztja az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amely össznépi programmal lép a nemzet elé. Moszkvában megegyezés történt az Ideiglenes Nemzetgyűlés székhelyéről (Debrecen) és a megalakítandó kormány személyi összetételéről. Sztálin rugalmas, ügyes politikusnak mutatkozott. Nyugati szövetségeseire való tekintettel még a látszatát is el akarta kerülni annak, hogy az oroszok — *horribile dictu*! — Magyarország bolsevizálására törekednének. Az új kormányt koalíciós alapon és javarészt polgári beállítottságú személyekkel kívánta létrehozni. Az MMB három tábornokának különleges szerepet szántak: Miklós Bélát miniszterelnökké, Faragho Gábort közellátási, Vörös Jánost pedig honvédelmi miniszterré jelölték. Teleki Géza, mint gróf, de még inkább mint az angolbarát, nagy Teleki Pál fia, szintén miniszteri poszt várományosa lett. A kommunisták szinte csak « névlegesen » kaptak helyet a leendő kormányban — másodrangú tárcákkal és nem élvonalbeli személyekkel (26).

December 5-én Gerő Ernő a Kremlben Molotovnak bemutatta a leendő kormány által elfogadandó akcióprogramm-tervezetet. A megbeszélésen váratlanul Sztálin is megjelent. Egy ideig hallgatott, majd kijelentette: « Hajlékonyabban kell fogalmazni. Különösen világosan megmondani, hogy a magántulajdon fennmarad. Úgy venni mint a lengyel kiáltványban (27). Nem kell ijesztgetésnek lenni a megfogalmazásokban... A földkérdésben is rugalma-

---

(25) Gerő Ernő visszaemlékezései nyomán idézi Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945), Budapest 1981, 326. old.

(26) Így lett Gábor József közlekedésügyi- és Nagy Imre földművelésügyi miniszter. Igaz, a kecskeméti Molnár Erik is tagja lett az Ideiglenes Kormánynak, de ő, aki 1931 óta titokban tagja volt a kommunista pártnak, Debrecenben — hivatalosan — a Szociáldemokrata Pártot képviselte. Az Ideiglenes Kormány tagjainak későbbi sorsáról lásd Haas György: « A debreceni tizenhárom » c. tanulmányát a párizsi *Irodalmi Ujság* 1985/2. számában.

(27) A Lublinban, 1944 július 20.-án, szovjet fennhatóság alatt megalapított Lengyel Nemzeti Bizottság kiáltványáról van itt szó.

sabbnak lenni. A mennyiségről nem kell beszélni... Rugalmasabban szóljanak az adminisztráció megtisztításával kapcsolatban... » Majd visszatért a megalakítandó kormány ügyére: « Szavakkal nem fukarkodni... Minél több embert kell mozgatni, aki hasznot hozhat... » (28).

Korom Mihály, e korszak kiváló hazai kutatója, művében megállapítja: « E megjegyzések alapján még e napon az esti órákig a magyar kommunisták véglegesítették a 'kormánynyilatkozat' szövegét » (29).

Ugyanez időben az MMB vezető tagjai Kuznyecovnál voltak. Az ottani beszélgetés eredményeként az MMB kimondta feloszlását. A magyarokat ezután moziba vitték s mire visszatértek szállásukra, már várta őket az üzenet: Molotov meghívása a Kremlbe. December 6-a volt, hajnali 2 óra 30 perc. A Teleki Géza által vezetett jegyzőkönyvben elolvashatjuk, mi mindenre került a sor ezen a tárgyaláson, amelyen — úgy tűnt — Molotov őszintén, sőt kimondottan barátságosan beszélt a magyarokkal. Igaz, az elvi álláspontból nem engedett, de úgy rendezte az ügyeket, hogy a magyarok azt érezzék: nem kényszeríti őket kormányalakításra. Erre szabad akaratukból kerül sor. A tárgyaláson — ezúttal először — két moszkvai magyar kommunista is résztvett. Azaz csak statisztált, mert a megbeszélések alatt egyszer sem kértek szót. Mély hallgatásba burkolództak (30).

December 7-én a moszkvai pályaudvaron Kuznyecov vezérezredes búcsúztatta a Magyarországra hazainduló személyeket. Az oroszok kitettek magukért. Miklós Béláéknak egy elegáns különvonatot bocsátottak rendelkezésükre. Moszkvától Debrecenig hat napig utaztak. Így volt alkalmuk a velük együtt hazatérő kommunista vezetőkkel is szorosabb kapcsolatot kialakítani. Miklós és társai azzal a hittel érkeztek december 14-én reggel a Hajdúság fővárosába, Debrecenbe, hogy a megadott keretek illetve a háború adta lehetőségek között valóban a nemzet jövője érdekében munkálkodhatnak.

---

(28) Korom, i.m. 334. old. A budapesti kutató itt Gerő Ernő 1944. december 5-i feljegyzései alapján idéz.

(29) Korom, i.m. 334. old.

(30) Teleki Géza a moszkvai tárgyalásokról jegyzőkönyvet vezetett. Ez a jegyzőkönyv, egy 172 oldalas füzet 1944. október 1-től 1944. december 6-ig követi a magyar fegyverszüneti delegáció, később az MMB tárgyalásait. A füzet, a magyar delegáció egyéb írott anyagával birtokomban van. Részleteket közöltem *Magyarország a második világháborúban* c. könyvem II. kötetében a 195-198 oldalakon (München 1984).

Debrecenben december 21. és 24. között minden szovjet rendezés szerint zajlott le, — a moszkvai forgatókönyv alapján. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés leendő tagjait — a különböző helyi nemzeti bizottságok és politikai pártok vezetőiből kiválogatva — a debreceni Nemzetgyűlést előkészítő bizottsága a Vörös Hadsereg politikai szervei segítségével és szovjet gépkocsikon « gyűjtötte be ». December 21-én Debrecenben a református kollégium oratóriumában ünnepélyes külsőségek között megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelynek tagjai — az előre elkészített moszkvai lista alapján — megválasztották az Ideiglenes Kormányt.

> Ennek első nyilatkozata december 22-én — a jogfolytonosságot hangsúlyozva — így kezdődött: « Országunk kormányzóját, Horthy Miklóst elhurcolták a németek. Az így teljesen vezetés nélkül maradt ország és nemzet megmentése érdekében, a nép által létrehozott Ideiglenes Nemzetgyűlés választotta kormány a következő feladatokat tűzte maga elé... » (31).

Nem feladatunk erről a kormányról és működéséről írni. Csak két dolgot kívánunk megjegyezni. A kormány Miklós Bélával mint miniszterelnökkel az élen igyekezett demokratikus alapon működni: az államforma kérdését nyitva hagyták. A hivatalok egyelőre « magyar királyi » jelző nélkül szerepeltek. A kormány december 28-i ülésén (szovjet nyomásra vagy szovjet nyomás nélkül, nem tudjuk) megüzente a hadat Németországnak — jóllehet katonai erővel egyáltalában nem rendelkezett. Sőt: egyelőre az antihitlerista koalició nagyhatalmaival is még hadiállapotban állt. Moszkva és Debrecen között a hivatalos fegyverszüneti szerződést csak 1945. január 20-án írták alá.

Az új magyar fegyveres erő, a *Demokratikus Honvédség* így csak január 20-a után szerveződhetett meg. Vörös János honvédelmi miniszter és mellette Kéri Kálmán mint « katonai főnök » (ami a VKF tisztségének felelt meg) valóban megtett mindent annak érdekében, hogy a debreceni kormány *mielőbb* saját katonai erővel kivehesse részét a háború utolsó szakaszából. Tették ezt elsősorban Magyarország jövője érdekében: azért, hogy a háborút követő béketárgyalások során, a területi kérdések rendezésénél, legalább a románokkal szemben (és Erdély vonatkozásában) valami pozitív cselekedetre is rámutathassanak (32). (De

---

(31) Közli: *Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Kormány megalakulása*, Budapest 1984, 75. old.

(32) Ilyen értelemben nyilatkozott e sorok írójának szóban és írásban többek között Székely László (Nort Hills/USA, 1978), Szalay

ugyanaz a politikai meggondolás, amely 1943-ban a « Kossuth Légió » felállítását megakadályozta, most is közbeszólt...).

A moszkvai 1945. január 20-i fegyverszüneti megállapodás, amely húsz pontban rögzítette a szerződő felek jogait és kötelezettségeit, többek között érvénytelennek mondta ki az 1938. november 2-i és 1940. augusztus 30-i bécsi döntőbírósági határozatokat. Magyarország területét (a béketárgyalásokig) az 1937. december 31-én fennállott határok között szabta meg, és a hátországi rend megteremtése céljából a frontvonal mögött 50-100 kilométer mélységben engedélyezte a polgári közigazgatás visszaállítását (33).

A fegyverszüneti megállapodás továbbá kötelezte a magyar kormányt, hogy a Németország elleni hadjárat céljából a Vörös Hadsereg alárendeltségébe « *legalább nyolc nehézfegyverekkel ellátott gyaloghadosztályt* » állítson ki. Ez a kívánság (azaz kötelezettség) kezdettől fogva illuzorikus volt. A háború tépte és idegen hadseregek által hadszintérként használt Magyarország, hogyan is tudott volna 1945 tavaszán saját erejéből egy korszerű fegyverzetű, kb. 150.000 főből álló új hadsereget kiállítani?

Vörös János és munkatársai — Kéri Kálmán, Pálffy-Muhoray Zoltán, Kaffka Zoltán és mások — mégis megpróbálták a lehetetlent. Már február legelején megkezdődött két gyaloghadosztály felállítása, az 1. és a 6. hadosztályé. A Jászberényben szervezkedő 1. hadosztálynak Szalay Tibor ezredes (később vezérőrnagy), a 6. hadosztályé, amely Debrecenben került felállításra, Székely László ezredes (később vezérőrnagy) lett a parancsnoka (34). A szovjet

---

Tibor (Malmö/Svédország, 1980), Kaffka Zoltán (Bécs/Ausztria, 1982) és Pálffy-Muhoray Zoltán (Vancouver/Canada, 1976), akik mindannyian az új, Demokratikus Honvédség vezető tagjai voltak. Vörös János vezérezredes fogadott fia, Vörös Tibor, aki a debreceni Honvédelmi Minisztérium mellett tevékenykedett, és naplót vezetett, 1944. december 12-én a következőket jegyezte fel: « Ezek az új harcoló hadosztályok fogják majd Magyarország leendő határait megszabni ». Közli: Kis András, *Az antifasiszta magyar katonai hagyományokról,* Budapest 1978, 126. old.

(33) A magyar fegyverszüneti egyezmény szövegét közli Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918-1945,* Budapest 1983, 581-589 old. A Moszkvában megkötött egyezményt a Szovjetunió, az Egyesült Királyság (Anglia) és az USA megbízásából hivatalosan Vorosilov marsall írta alá. Ettől kezdve 1947 tavaszáig ő lett a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) elnöke.

(34) Szalay Tibor és Székely László kéziratos visszaemlékezései az 1. illetve a 6. hadosztály megalakulására vonatkozóan (birtokomban).

hatóságok a hadseregszervezőket a hadifogolytáborokból önkéntes jelentkezőkkel segítette; az Ideiglenes Kormány toborzó felhivást bocsájtott ki.

Ellenőrizhetetlen adatok szerint kb. 50.000 személy vállalt katonai szolgálatot, úgyhogy a debreceni Honvédelmi Minisztérium március folyamán újabb két hadosztály felállítását rendelhette el. Ami azonban késett — és itt ma sem lehet tudni, hogy ez orosz részről politikai okból, vagy éppen csak nemtörődömségből adódott —, az a hadosztályok felszerelésének ügye volt. A HM-nek nem voltak fegyverraktárai. Hadiüzemük sem volt. Minden felszerelést a Vörös Hadseregtől kellett kapniuk, — ez pedig igen lassan és vontatottan ment, ahogyan ezt pl. Székely László ezredes korabeli naplója is bizonyítja (35).

> Vörös János időben felismerte a nehézségeket. Március 3-án azzal a javaslattervezettel fordult K. Vorosilov marsallhoz, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (SZEB) magyarországi vezetőjéhez, hogy amíg a szervezés alatt álló hadosztályok nem kerülhetnek az arcvonalra, engedélyezze « magyar partizán csoportok » bevetését a Dunántúlon, az ottani német erők hátában. Beadványára nem érkezett válasz. A Hadtörténelmi Közlemények, amely ezt a dokumentumot közreadta, megjegyzi: « a javaslat további sorsa ismeretlen » (36).

Így történt, hogy az Ideiglenes Kormány első reguláris seregteste, a 6. hadosztály, szovjet engedéllyel csak 1945. április 14-én, a 6. hadosztály pedig április 27-én indulhatott el az arcvonalra, amely ekkor már Ausztria területén húzódott (37). A két hadosztály — a háború befejeződése miatt — már nem vett részt harci cselekményben. Érdemeket az összmagyarság számára nem szerezhetett. Viszont az 1948 utáni politikai irodalomnak kapóra jött « érvként », hogy a debreceni hadseregszervezést tulajdonképpen « Horthy tisztek » szabotálták el. Csak a legutóbbi időkben — és itt elsősorban Kis András ezredes, hadtörténészé az érdem — került e szektás és hazug beállítás a történelmi tények tükrében revízió alá, egyben késői elégtételt szolgáltatva a még Magyarországon vagy Nyugaton élő « debreceni tisztek »-nek (38). A hivatalos elégtétel azonban még mindig késik.

---

(35) Székely László feljegyzései és a szerzővel való levelezése az 1945-ös esztendő eseményeiről.

(36) *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1960/1, 271. old.

(37) Részleteiben lásd Kis András i.m., 107. old.

(38) Teszi ezt legutóbb « Népi hadsereg születik, 1945 » című cikkében a budapesti *Historia* 1985/1. szám 26-29., illetve, terjedelmeseb-

A Magyar Királyi Honvédség 1945 első felében

Az 1944 szeptember közepétől számított négy hónap alatt, a honvédség az ország területén dúló harcok során 14 hadműveleti egységet, harcos alakulatainak több mint 60 százalékát vesztette el (39). Egyedül Budapest védelménél három teljes hadosztály őrlődött fel.

Az egykori három hadseregparancsnokság közül, 1945 február közepén, már csak kettő működött. Az 1. hadseregparancsnokság, László Dezső vezérezredessel az élen, a Dunától északra eső területen, Szlovákiában két hadtestparancsnoksággal, illetve négy seregtesttel (40), és a 3. hadseregparancsnokság, Heszlényi József vezérezredes irányítása alatt, a Dunántúlon két hadtestparancsnoksággal és öt seregtesttel (41). Ezenkívül a « Szent László » hadosztály feltöltés alatt állt, úgyszintén a 27. gyalogoshadosztály, amelyet épp ezekben a hetekben egészítettek ki két kivérzett seregtestből háromezredes hadosztállyá. A *Magyar Királyi Honvédség* harcoló alakulatainak száma kb. 210.000 főt tett ki. Ennyi maradt az egykori, 1944 szeptemberében még egymilliós létszámú haderőből.

Az államszervek hivatalait Nyugat-Dunántúlra telepítették. A Nemzeti Bank így Veszprémben, a Parlament Sopronban tartózkodott. A Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium és a Pénzügyminisztérium a vallás- és közoktatásügyi minisztériummal együtt Szombathelyre került. E nyugatmagyarországi város lakossága így szinte megkétszereződött mert falai között még számos más intézménynek kellett helyet adnia. A miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium Kőszegen nyert elhelyezést. Szálasi Brennbergbányától nem messze, Velem község határában, a « Stirling villában » lakott. Onnan járt be a minisztertanácsi ülésekre, amelyeknek külön szertartása volt, és furcsaságával elütött a szokásos tanácskozásoktól (42). Ezenkívül Szálasi rendszeres « országjárást » is végzett, ami azt jelen-

---

ben *A népi demokratikus átalakulás kezdetei és a magyar államiság* című tanulmánykötet 22-51, oldalán (Debrecen 1985).

(39) Koltai Jenő: *Egy honvédtiszt visszaemlékezései,* Calgary/Alberta, 1984, 614. old.

(40) Az V. és IX. hadtestparancsnokság a 16., 24. gyalogoshadosztállyal és a 2. tábori póthadosztállyal, illetve az 1. hegyidandárral.

(41) A II. és VIII. hadtestparancsnokság a 20., 25. gyalogos hadosztállyal, 23. tartalék hadosztállyal, a 2. páncélos hadosztállyal és az 1. huszárhadosztállyal.

(42) Részletesen lásd Teleki Éva: *Nyilas uralom Magyarországon 1944. október 16. - 1945. április 4,* Budapest 1974, 238. és a köv. old.

HONVÉD SEREGTESTEK a magyarországi hadműveletekben 1944. IX. – 1945. IV.

A M. Kir. Honvédség 1944 szeptember közepén a sebtében rögtönzött új harcoló alakulatokkal együtt, három hadseregbe tagolva, elérte létszáma tetőfokát.

AZ ORSZÁG HATÁRAIN KIVÜL ALKALMAZOTT SEREGTESTEK:

5. t.ho. Morvaországban területbiztositási feladattal, a 16. és 24. gy.ho-ok Szlovákiában harcoltak.

HADREND
(1944. szeptember közepén)

7 GYALOG-HADOSZTÁLY	6., 10., 13., 16., 20., 24. és 25. gy.ho.	
1 KÖNNYÜ- "	27. kö.ho.	(Székely ho.)
3 TARTALÉK- "	5., 12. és 23. t.ho.	
7 TÁBORI PÓT- "	2., 4., 5., 6., 7., 8. és 9. t.p.ho.	
2 PÁNCÉLOS- "	1. és 2. pc.ho.	
1 LOVAS- "	1. hu.ho.	(Huszár ho.)
SZENT LÁSZLÓ "	Szt.L. gy.ho.	
1 HATÁRVADÁSZ-DANDÁR	9. hv.dd.	
2 HEGYI - "	1. és 2. hgy.dd.	
2 HEGYI PÓT- "	1. és 2. hgy. p dd.	

A 7. tábori póthadosztály a "Finta" csoport megszünése után a Dunántúlon részben az erődalakulatokat tartja össze.

MEGSZÜNT SEREGTESTEK

Gyalog-ho-ok:	6., 7., 10., 13., 24., 25.
Könnyü-ho.:	201.
Tart. ho-ok:	12., 18., 19.
Táb. pót-ho-ok:	3., 4., 5., 6., 9.
Páncélos-ho.:	1.
Hegyi-dandár:	2.
" -pót-dd.:	1. és 2.

RÖGTÖNZÖTT HARCCSOP.:

"Matolcsi" csoport Szeged
"KESSEŐ" csop. Solti-hidfő

tette, hogy Nyugat-Dunántúl községeiben kitartásra buzdító beszédeket tartott a lakosság számára, egyben terrorral, felkoncolással fenyegette meg a csüggedőket. Általában: a Nyilaskeresztes Párt, kihasználva a többi jobboldali-koalíciós párt gyengeségét, tehetetlenségét (és viszálykodásait) mind inkább egyeduralomra tört. A honvédség és a Nyilaskeresztes Párt — nem egy helyen feszült viszonyát — Szálasi úgy kívánta rendezni, hogy a hadsereg felső vezetésébe egy politikai államtitkárt nevezett ki, akinek feladatául szabta: a honvédség hungarista világnézeti és politikai nevelését és — főleg — ennek a tevékenységnek ellenőrzését (43).

Szálasinak a németekhez való viszonya sem volt problémamentes. E vonatkozásban ugyan német külügyi iratok még nem kerültek elő, de Veesenmayer visszaemlékezéseiben e sorok írójának többször megerősítette, hogy ő a Német Birodalmat kőszegi tartózkodása alatt Szálasinál tulajdonképpen kedvetlenül képviselte. Az egész kormányosdit feleslegesnek tartotta. És Szálasinak Hitlerrel szemben tanúsított magatartását főleg nevetségesnek.

> A háború után a Darmstadtban élő volt nagykövet elbeszélése során szívesen hozakodott elő Szálasi, ahogy mondotta, « kisebb rendűségi érzésével ». A « nemzetvezető » — így Veesenmayer — « a velem való találkozáskor minden alkalommal szükségesnek vélte hangsúlyozni, hogy a Hungarista Munkaállam a Német Birodalommal kapcsolatban nem hagyja magát alárendeltségi viszonyba szorítani. Pártja magyar nemzeti szocializmust hirdet. Ha ő a maga részéről, magáévá teszi a német nemzeti szocializmus világnézetét, ugyanakkor megköveteli a németektől, hogy a hungarizmus ideológiáját is teljes mértékben elismerjék! » (44)

Ilyenfajta, erősen nacionalista alapon nyugvó érzelmi alapon született meg Szálasi 1945. január 27-én Hitlernek írt levele is, amelyben a « nemzetvezető » a Németországban kiképzés alatt álló új magyar — hungarista — hadsereg vonatkozásában « csorbítatlan Legfelsőbb Hadúri jogát » hangoztatta. Egyben éles kritikát is gyakorolt a honvédség kiképzése terén tapasztalt kérdésekben. E levelet (amelyre Hitler soha nem válaszolt) kordokumentumként könyvünk Függelékében közzé tesszük (45).

Budapest 1945. február 12-i eleste megrendítette a Szálasi-kormány közeli és egy kedvező fordulatba vetett hitét. A

---

(43) Andreánszky Jenő közlése nyomán (Freiburg i.Br., 1982).
(44) Edmund Veesenmayer közlése nyomán (Darmstadt, 1973).
(45) A levél másolata megtalálható *Út és Cél*, Fairfeld/Ausztrália, 1983/8. szám 5-6. old.

dunántúli honvéd-hadosztályoknál egyre sűrűbben fordultak elő szökések. Sok honvéd hitelt adott a szovjet propagandának; elhitték, hogy aki átmegy a Vörös Hadsereg oldalára, az azonnal leszerelhet és hazatérhet családjához. 1945 január-februárjában százan és százan használták ki, hogy a front a Dunántúl nagy részén « áll », és a maguk részéről befejezni kívánva a háborút, átmentek a szovjet oldalra (46). Az átállóknak azonban csak csekély hányada jutott el otthonába. A többséget — igéret ide, igéret oda — az oroszok hadifogolyként kezelték és kiszállították az országból.

Másként állt a helyzet az 1. hadseregnél, amely az Armeegruppe Heinrici alárendeltségében Kassa, Jászó, Rozsnyó vidékén majd Szlovákiában a szovjet és a román csapatok nyomása elől lassan, de rendezetten vonult vissza nyugati irányba (47). Csoportos átállásokról itt — legalább is április végéig — nem tudunk. A honvédek ellenséges környezetben, egymásra utaltságukban vélték megtalálni biztonságukat. Katonai kötelezettségeiknek a lehetőségek keretén belül eleget tettek (48). A jövővel kapcsolatos gondokat rábízták parancsnokaikra. E vonatkozásban felettébb érdekesek Csettkey László vk.-ezredes az USA-ban kiadott visszaemlékezései, amelyekben az 1. hadsereg vezérkari főnöke 1944-45 telének politikai jellegű problémáiról, tépelődéseiről és az ezzel kapcsolatos elhatározásairól így írt:

> « Az 'Endsieg'-ben és a 'csodafegyverekben' már csak azok hisznek, akik nem képesek önállóan gondolkodni. Ez a háború már elveszett! Ha a németek egyik napról a másikra összeomlanak, mi lesz az 1. hadsereggel, 100.000 emberrel, távol Magyarországtól? » (49)

Csettkey vk.-ezredes László Dezsőn keresztül próbálta kipuhatolni a német hadvezetés véleményét a « magas poli-

---

(46) A német « Dél » hadseregcsoportparancsnokság jelentése szerint 1945. január 1-től január 17-ig 930 honvéd szökött át a Vörös Hadsereghez. A « Dél » hadseregcsoport 1945/1 iratanyaga, 348. old. Másolat a szerző birtokában.

(47) Lásd dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1974, II. kötet, 179. és a köv. oldalak.

(48) Mocsár Gábor « egyszerű » katonája volt ennek az 1. hadseregnek. Szolgálati idejéről, benyomásairól hosszan ír a szegedi *Tiszatáj* 1984/85-ös évfolyamában.

(49) Csettkey László: *Az 1944. október 15-i események és annak előzményei, ahogy én Budapesten a « központban » átéltem. Az összeomlás előestéjén*, Englewood/USA 1981, 49. old.

tikáról ». Szlovákiában a magyar és a német hadseregparancsnokság között kitünő volt a viszony. Heinrici, nem úgy mint Miklós esetében, teljes egészében megbízott László vezérezredesben. Olyannyira, hogy amikor a német tábornok 1944 karácsonyán haza utazott szabadságra, az egész seregcsoportot (50), nem a legidősebb német hadtestparancsnokra, hanem László Dezsőre, az 1. magyar hadsereg parancsnokára bízta! Ilyesmire valóban az egész háború alatt nem volt példa: magyar tábornok intézkedett német hadsereg felett is.

László és Csettkey nagy reményeket fűzött Heinrici szabadságról való visszatértéhez. Vajon milyen jó hírrel jön meg a Reichből? Ó-Tátrafüreden, 1945. január 10. körül, a hivatalos ügyek átvétele után, Heinrici végre kirukkolt a « jó hírrel »: a szűk társaságot mosolyogva nyugtatta meg: a szabadsága alatt mind saját, mind pedig törzse vezető tisztjeinek családját sikerült « biztos helyen », Dél-Bajorországban elhelyeznie. Ott most nyugalomban várhatják be a háború végét!

> Csettkey: « Azt hittem, hogy taglóval ütöttek fejbe! Hát ez az a jó hír, amit heteken át izgatottan vártunk? László Dezső nem bírta idegekkel. Azt kérdezte: ... Excellenz... und welche Nachrichten haben Sie uns vom Führer-Hauptquartier? Heinrici egy darabig hallgatott, majd csendesen, de határozott hangon csak ennyit mondott: Ein richtiger Soldat hat im Führer-Hauptquartier nichts zu suchen! » (51)

Mindezekután a lelkiismeretes Csettkey maga igyekezett az 1. hadsereg jövőjét tisztázni — bár parancsnoka, László, kitartott amellett, hogy egy katona bízza a politikát a politikusokra, vagyis a magyar kormányra. Csettkey ennek ellenére *Emlékiratot* szerkesztett. Ezzel utazott január végén Kőszegre, hogy átadja Beregfynek, akit még a Hadiakadémiáról ismert.

Nyugatmagyarországi útjának viszontagságait érdemes a visszaemlékezésekben elolvasni: felettébb érdekes kép tárul az olvasó elé az akkori frontmögötti helyzetről. Kőszegen az ezredesnek sikerült Beregfy irodájába bejutni és az Emlékiratot átadnia. Ezt Beregfy előtte elolvasta. Válaszként a vezérezredes Csettkeyt defetizmussal vádolva összeszidta, de egyben mindjárt meg is nyugtatta: túl sötéten

---

(50) Az « Armeegruppe Heinrici » a német « Közép » hadseregcsoport része volt. Heinrici alárendeltségében harcolt az 1. magyar hadsereg és az 1. német páncéloshadsereg.

(51) Csettkey, i.m., 49. old.

lát, a háború elvesztéséről szó sincs. A németek részéről olyan események vannak folyamatban, amelyek a legközelebbi időben döntő változást hoznak! Konkrétumokat nem mondhat. Majd Sáska Elemér vezérőrnagy, a VKF hadműveleti osztály vezetője megadja erről a szükséges felvilágosításokat. « Ezzel összetépte Emlékiratomat és kegyelemben elbocsájtott » (52).

Sáska, rengeteg és fontos munkájára hivatkozva, kurtán beszélt Csettkeyvel. Megerősítette Beregfy szavait. « Nagy dolgok vannak készülőben! Rövidesen egész Nagy-Magyarország újra a miénk lesz! » Ő is éppen most dolgozik a visszafoglalandó csendőr-kerületeink új beosztásán és egyben kijelöli, hogy hol, melyik parancsnok fog működni.

> Csettkey: « Köszegen, a legfelsőbb magyar katonai vezetés egy szellemi gettóban élt. Nem akartak a valósággal szembenézni. Kiélték magukat a saját maguk által felépített légvárakban és elfogadták a németek által bűnös felelőtlenséggel eléjük tálalt hazugságokat. Sáskától kijövet megállapíthattam, hogy László Dezsőnek volt igaza. Nem kapok érdemleges választ kérdéseimre és kételyeimre. De mégis elértem egy igen fontos eredményt: ezek után nyilvánvaló volt, hogy teljesen magunkra és a mi helyzetmegítélésünkre vagyunk utalva. A kőszegi vezetéstől nem remélhetünk semmit! » (53)

Az ezredes visszatérve a hadsereghez, a saját hatáskörében Sauerbruch német vk.-ezredes jóindulatú támogatásával, 1945 február elejétől egyre-másra vonta ki a nem feltétlenül harcoló alakulatoknak számító magyar egységeket az 1. hadsereg kötelékéből, hogy azokat « átképzés », « átfegyverzés » illetve « feltöltés » címén a Nyugat-Dunántúlra irányítsa. Tette ezt azért, hogy a bekövetkezendő összeomlásnál legalább ezek a katonák saját hazájuk földjén legyenek.

Február folyamán egyébként Heinrici hivatalosan is közölte Lászlóval: számoljon azzal, hogy az 1. hadseregparancsnokság « rövidesen » áttelepül a Dunántúlra. A német legfelsőbb katonai vezetésnek az a terve, hogy az összes a Dunántúlon lévő csapatot (a német és a magyar seregtesteket) az 1. magyar hadsereg-parancsnokságnak rendeli alá. Áttelepülési helynek Keszthely-Hévíz területét jelölte ki (54). Heinrici nem ellenezte a magyarok távozását. A maga részéről csak két honvéd-tüzérosztályt és kisebb mű-

---

(52) Csettkey, i.m., 57. old.
(53) Csettkey, i.m., 58. old.
(54) Csettkey, i.m., 62. old.

szaki, illetve vasutépítő egységeket tartott vissza. Az átcsoportosítás tervéből azonban nem lett semmi. A hadiesemények gyors változása keresztülhúzta a német főparancsnokságnak a honvédség hazai földön való összpontosításával kapcsolatos elképzeléseit.

« Tavaszi ébredés »

1945 február végén a Dunántúlon viszonylagos csend honolt. A szovjet katonai vezetést teljes egészében a Buda elfoglalása utáni átcsoportosítások, illetve az újabb erők felvonultatása vette igénybe. Malinovszkij és Tolbuhin soronkövetkező hadműveleteikre készültek — a Dunántúl birtokbavételére, Pozsony és a Dunától északra eső területek elfoglalására, és Bécs — mielőbbi — ostromára. A Vörös Hadsereg alárendeltségébe román, bolgár és — időlegesen — jugoszláv seregtestek is tartoztak (55).

1945 tele szokatlanul kemény volt. A sok hó, illetve az állandóan felhős ég tulajdonképpen kedvezően hatott a hadviselő felek felkészülésére. Mert nemcsak a Vörös Hadsereg akart a legközelebbi időben támadásba lendülni. Német részről is nagyarányú előkészületek történtek a Dunántúlon és Pozsony térségében. Méreteik arra engedtek következtetni: Hitler még koránt sincs ereje végén! Szálasi és a kormány, a felvonuló német csapatok láttán megerősödött hitében: a német haderő rövidesen offenzivába kezd Magyarországon. Nem is olyan sokára ismét a Kárpátokban leszünk!

Valóban, Hitlernek nagy tervei voltak a Dunamedencében. Ha nem is a Kárpátokat, de a Duna vonalát Budapesttől a Dráváig vissza kívánta volt foglalni. Ebben a nagykanizsai olajmezők további birtoklása épp oly fontos szerepet játszott, mint az a kívánsága, hogy Bécset — és egyáltalában Ausztriát — hosszabb időre biztosíthassa a szovjet offenziva elől (56). Ezenkívül az ardennes-i kudarc után végre győzelemmel kívánt szolgálni népének. S mivel a ka-

---

(55) Ezeknek a hadseregeknek történetéről, kiegészítve azt a lengyel és a csehszlovák hadsereg tevékenységével bőven írok *Stalins fremde Heere* (Sztálin idegen hadseregei) című könyvemben, amely a Bernard & Graefe kiadó gondozásában 1987-ben jelenik meg.

(56) Wilhelm Keitel vezértábornagyot 1945-ben a szovjet katonai hatóságok kihallgatták. A kihallgatási jegyzőkönyvet a moszkvai *Vojennoj isztoricseszkij Zsurnal* 1961/9. száma közölte. Ebből értesülhetünk a « Tavaszi ébredés » fedőnevű német offenziva stratégiai céljáról.

tonai felderítés tudta, hogy a Dunántúlon a Vörös Hadseregnek nem éppen a legjobb értékű csapatai állnak — sőt, soraikban még a kevésbé lelkes harciszellemű bolgár és román szövetségesek is megtalálhatók — úgy gondolták Berlinben, hogy a siker esélyei éppen e térségben a legbiztatóbbak.

Igy történt, hogy 1945. január 17-én a nyugati fronton felszabadult 6. páncéloshadsereg SS-Oberstgruppenführer (vezérezredes) Joseph (Sepp) Dietrichhel az élén, Bajorországon keresztül útnak indult Magyarország felé (57). Guderian a fejét fogta kétségbeesésében. Neki — és ezt kívánta volna a német hadászati érdek is — ezen SS-elit-hadosztályokra Berlin előtt lett volna szüksége. Ott, ahol a német frontot Konyev és Zsukov marsall csapatai szorongatták. Hitlert elhatározásában azonban nem lehetett megingatni. Február végére a német 6. páncéloshadsereg Pápa, Veszprém és Várpalota térségében befejezte jól álcázott gyülekezését. Dietrich tábornoknak ekkor már kezében volt a parancs: csapatait úgy készítse elő, hogy azok március 6-án, a Balck féle seregcsoport zömével (58), a Balaton és a Velencei tó közti 50 kilométer szélességű sávban offenzívájukat megkezdhessék. A « *Tavaszi ébredés* » fedőnevet viselő s a második világháború során tulajdonképpen az utolsó nagy német támadó hadműveletbe bevonták még a Balatontól délre álló német 2. páncéloshadsereget is, amelynek Nagybajom-Kaposvár körzetében kellett szintén március 6-án támadásba lendülnie. Egyidőben ezzel a Dráva déli szakaszán, Donyi-Miholjac térségéből német és a németek szolgálatában álló fehér-kozák hadtest egyes alakulatai váltottak partot, hogy a Palkonyánál álló 1. bolgár hadsereg, illetve a Valpovo térségében található 3. jugoszláv hadsereg csapatain felülkerekedve Mohács, illetve Pécs felé törjenek előre (59).

---

(57) A 6. páncéloshadsereg állományában 81.400 katona, valamint 435 harckocsi és rohamlöveg volt. A magyar hadtörténelmi irodalom, — de én is — eddig e hadsereget mint SS-páncéloshadsereg tartotta nyilván. Ez tévedés. A legújabb német hadtörténelmi mű, amely e páncéloshadsereg magyarországi és ausztriai felhasználásával foglalkozik eredeti okmányok alapján egyöntetűen bizonyítja, hogy a hadsereg hivatalos elnevezése « 6. páncéloshadsereg » volt. Georg Maier: *Drama zwischen Budapest und Wien. Der Endkampf der 6. Panzerarmee 1945,* Osnabrück 1985, 558. old.

(58) Az « Armeegruppe Balck » a német III. páncélos-hadtestből, a IV. SS- páncélos hadtestből és a 3. magyar hadseregből állott, azaz tizenegy hadosztályból, amelyből 3 magyar seregtest volt (az 1. huszárhadosztály, a 2. páncélos hadosztály és a 23. gyalogos hadosztály).

(59) Itt a német « F » hadseregcsoport seregtestei működtek.

Önmagában nézve a hadműveleti terv kiváló volt. Végrehajtása Tolbuhin 3. Ukrán Frontját nehéz helyzetbe hozhatta volna: az oroszoknak esetleg el kellett volna hagyniuk Dél-Dunántúlt. A háború végső kimenetelére természetesen mindez nem hatott volna ki. A németek e mellék-hadszintéri sikere végsősoron csak átmeneti jellegű lett volna.

A *Magyar Királyi Honvédség* részéről a « Tavaszi ébredés »-ben minimális erők vettek részt. A hadművelet vezetése és kivitelezése kizárólag a németek kezében nyugodott.

> Nem célunk a március 6-án megindult német támadó hadműveletek részletes ismertetése (60). Csak a lényegre szorítkozunk. Dietrich tábornok március 10-ig Dunaföldvárnál ki akart jutni a Dunához, hogy az ottani hidat birtokba véve, a folyam keleti partján, a lehetőségekhez képest erős hídfőállást alkosson. Ugy tervezte: hadműveleteit 10-12 nap alatt befejezheti, és akkor hadseregével Berlin alá kerülhet. « Számomra Berlin védelme kezdettől fogva fontosabb volt, mint ezek a rámkényszerített magyarországi harcok! » (61)

A « Tavaszi ébredés » hadművelet rossz csillagzat alatt indult. Március 6-án a Dunántúlon a hőmérséklet O celsius fok körül mozgott. Havas eső zuhogott, sártengerré változtatva a terepet. A támadásba lendült SS-páncélos egységek így lényegében csak a kevés számú műúton mozoghattak. Ha ezeket elhagyták, legtöbbjük besüppedt a talajba, és hosszabb-rövidebb időre használhatatlanná vált. Ezt a vidéket, a Balaton és a Velencei tó közötti részeket, ahol a 6. páncéloshadsereg offenzivája kibontakozott, *Sárrétnek* hívják. Ha valamelyik magyar parancsnokot bevonták volna a hadműveletek előkészítésébe, időben figyelmeztethette volna a talaj okozta nehézségekre a németeket. De ilyesmire nem került a sor. Kárát a német páncéloscsapatok látták. Mégpedig oly modón, hogy a támadás másod- vagy harmadnapja után Dietrich a 69 tonnás « Királytigris » nehéz harckocsikat (ebből hadseregének 114 állt a rendelkezésére) igyekezett is a harcból kivonni. « Jó alkalom volt arra, hogy ezeket a Berlin körüli harcokra tartalékoljam! » (62).

A 6. páncéloshadsereggel egyetemben a német 6. hadsereg Székesfehérvár térségéből keleti irányba támadásba lendült. Magyar részről itt a Zsedényi vezérőrnagy által

---

(60) Részletesen lásd G. Maier i.m. és Veress D. Csaba: *A balatoni csata*, Veszprém 1981 című művét.

(61) Joseph Dietrich közlése nyomán (Ludwigsburg 1963).

(62) Lásd mint fenn.

vezetett, az előző harcokban erősen kivérzett 2. páncéloshadosztály harcolt. (A seregtestnek összesen 16 páncélosa volt, de ezek legalább a német Mark IV. típusú tankok voltak).

A szovjet csapatokat — jórészt — meglepte a nagyarányú német támadás. Keményen védekeztek. Az ellenfél térnyerését drágán megfizettették. Dietrich tábornok még a hatvanas évek elején is jól emlékezett például Káloz községre, ahol, mint mondotta « minden méter előretörésért » keményen kellett harcolni.

Március 13-án az SS páncéloshadosztályok még csak a Sió csatorna vonalát érték el. Cece, Simontornya, Sárkeresztúr, ezek a helységek álltak a harcok középpontjában. A 25. magyar gyalogoshadosztály ekkorra már visszafoglalta Siófokot, de tovább onnan sem jutottak. Március 14-én Ozoránál még sikerült a németeknek a Siót átlépniük, de támadásuk ezután az egész vonalon elakadt. Március 15-én este a 6. páncéloshadsereg csapatai a Sárosdtól Balatonvilágosig húzódó kb. 90 kilométeres arcvonalszakaszon mindenütt *védelembe* mentek át. A 30 kilométer mélységű térnyerésért 963 halottal, 628 eltűnttel és 4.328 sebesülttel fizettek (63). Páncélosokban 116 volt a totális veszteségük.

A « Tavaszi ébredés » hadművelet mellékhadszinterein kibontakozott német támadások sem vezettek a kívánt eredményhez. A 2. páncéloshadsereg csapatainak Kaposvárt nem sikerült elérniök. Március 6. és 15. között alig tíz kilométer mélységben ékelődtek csak be a szovjet arcvonal egyes szakaszain. Magyar részről Nagybajom és Kutas között a « Bakony » elnevezésű magyar gyalogezred és több tüzérosztály tevékenykedett (64).

A Dráván Donji Miholjac körzetében átkelt német csapatok ugyan aránylag rövid időn belül hídfőállást tudtak kiépíteni a folyam északi partján, és a bolgár csapatoknak Drávapalkonyánál és Drávaszabolcsnál nem kevés veszteséget okoztak, de a kívánt áttörést Pécs irányában nem sikerült végrehajtaniuk (65). Kemény harcok közepette március 10-én szovjet csapatok érkeztek a bolgárok megsegí-

---

(63) Veress D. Csaba: *A Dunántúl hadi krónikája 1944-1945*, Budapest 1984, 239. old. A szovjet páncélos veszteség 63 T-34-es páncélos, 47 rohamlöveg volt, amihez még hozzá kell számolni azt a 12 páncélost, amit a németek üzemképesen, de elhagyottan találtak.

(64) Lásd levelezésemet Maximilian de Angelis szkv. tüzérségi tábornokkal (Graz 1961).

(65) Részleteiben lásd Godó Ágnes: *Drávától a Muráig.* Az 1. bolgár hadsereg harcai Magyarországon 1944/45, Budapest 1965. Különösen a 153-188 old.

tésére: ideiglenes jelleggel az egész drávai arcvonalszakasz vezetését egy szovjet tábornok vette át. A közel 20 km-es ívben húzódó német hídfőállást azonban az egyesített bolgár-szovjet csapatok sem tudták áttörni. Március 19-én maguk a németek ürítették ki hídfőállásukat. A « Tavaszi ébredés » kudarcával a további Drávamenti kitartás értelmét vesztette.

A Valjovo körzetében március 6-án végrehajtott német támadás, amelynek célja Mohács elérése volt, szintén csak helyi jellegű eredményeket hozott. Mint külön érdekességet említjük, hogy amíg a német támadók soraiban két fehérkozák ezred harcolt, addig a velük szemben álló, Tito-féle jugoszláv hadseregben magyarok voltak találhatók. Ezek jugoszláv 15. « Petőfi Sándor » dandár katonái voltak, akik a beremendi és szentistváni erdőben ásták be magukat (66). Március 11-től 17-ig a német támadók megerősítették hídfőállásukat. Drávaszabolcsról azonban március 18-án egy szovjet hadosztály sietett a jugoszlávok megsegítésére. Két napra rá a német XCI. hadtestparancsnokság megkezdte a drávai hídfő kiürítését. Március 22-én ez be is fejeződött. Ezzel e térségben is visszaállt a régi, március elejei hadihelyzet.

A nagy visszavonulás

Március 16-án Tolbuhin marsall friss csapatokkal megerősített 3. Ukrán Frontja a Vértesben, Szár és Gánt községek között megindította offenzíváját. A következő napon a támadást már Bicske, Zámoly, illetve Székesfehérvár-Észak körzetére is kiterjesztette. A német hadvezetést meglepte az oroszok lendülete. Jóllehet Balck páncélos tábornok számolt az offenziva eshetőségével, de úgy gondolta, hogy a Vértesben álló magyar huszár hadosztály (valójában csak két erősen leharcolt ezred) Gille SS-egységeivel együtt képes lesz erélyes ellenállást tanusítani (67). Nem

---

(66) Ez a dandár 1944. december 31-én a vajdasági Kiscsányban alakult meg. Tito az internacionalizmus jegyében az első magyar katonai egységet ugyan már 1943 nyarán Szlavoniában létrehozta, de ez még csak egy zászlóalj erősségű volt. 1944-45 telén a « Petőfi Sándor » dandárba 1200 magyart soroztak be (hivatalosan: önkéntes alapon), akik vörös csillaggal ellátott magyar *nemzeti* zászló alatt, magyar vezényszó mellett kerültek a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg keretében bevetésre. A brigád parancsnoka Kis Ferenc százados, régi kommunista volt, aki Bolmán község visszafoglalása során 1945. március 21-én hősi halált halt.

(67) Hermann Balck: *Ordnung im Chaos.* Erinnerungen, 1893-1948, Osnabrück 1980, 618. old.

így történt. Március 17-én az oroszok Mór és Tatabánya között tíz kilométer mélységben áttörték a frontot és túljutottak a Vértes hegységen. Balck a kudarcért Gille SS-tábornokot okolta, ő meg azzal védekezett: a magyarok futottak meg, sőt tömegesen álltak át az oroszhoz (68). Schell ezredesnek, a huszárok parancsnokának visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy ez nem igaz (69). A támadó szovjet erő igen nagy volt. A következő napokban sikerült is Tolbuhin csapatainak a német főerőktől az egész 3. magyar hadsereget elszakítani és Esztergom-Lábatlan körzetben katlanba szorítani.

Még rosszabbul állt a helyzet a 6. páncéloshadsereg vonatkozásában. Dietrich — saját állítása szerint — már napokkal előbb figyelmeztette Balckot, hogy Székesfehérvár és Seregélyes körzetében a szovjet csapatok támadásra készülnek. « Kis halakról van itt csak szó! » — intette le az SS-tábornokot Balck, aki a maga módján nem szívlelte a Waffen-SS-t. « Nun, diese kleine Fische kamen am 17. März in Bewegung! » (70). A szovjet 18. gárdaharckocsihadtest Seregélyesnél március 18-án áttörte a gyenge német védelmet és gyors iramban nyomult előre Polgárdi irányában. Ugyanakkor délen, Siófok körzetéből is kezdetét vette egy szovjet offenziva. A cél világos volt: Tolbuhin igyekezett Berhida és Fűzfő között annak a zsáknak a száját bekötni, amelynek « bugyrában » — még a Sió csatornánál — a 6. páncéloshadsereg főerői találtattak. Dietrichnek bizony sietnie kellett, ha csapatait a készülő katlanból időben ki akarta vonni!

Március 16. és 25. között a Balaton északi partja és a Duna közötti szakaszon az egész német-magyar arcvonal mozgásba jött. Tolbuhin e térségben nem kevesebb, mint 32 hadosztállyal operált, köztük egy új páncéloshadsereggel.

> « Még Győrnél sem sikerült új arcvonalat kialakítani! » tizenöt évvel később, Ludvigsburg-i otthonában így panaszkodott a térkép fölé hajló, veterán Dietrich. És azt is elmondotta: ha csapatai Fűzfőnél aránylag kevés veszteséggel ki is csúsztak a szovjet bekerítésből, páncélosainak zöme a visszavonulás során elveszett. Kevésbé a harci események következtében, inkább azért, mert hiányzott az üzemanyag. Tankok tucatjait kellett felrobbantaniuk (71).

---

(68) Lásd levelezésemet Herbert O. Gillével (Hannover 1962).

(69) Schell Zoltán: Az 1. huszár- hadosztály a Dunántúlon 1945-ben. (kézirat 1965-ből tulajdonomban).

(70) Vagyis: « ezek a kis halak március 17-én mozgásba jöttek ». Joseph Dietrich közlése nyomán (Ludwigsburg 1963).

(71) Dietrich SS-tábornok ezzel kapcsolatban elmondotta, hogy amikor csapataival 1945 április első napjaiban megérkezett Bécsbe,

Amiről a volt SS-vezérezredes viszont nem beszélt szívesen, azt — többek között — Balck tábornok visszaemlékezéseiből tudjuk: a hirtelen visszavonulás mély csorbát ejtett a Waffen-SS katonái harcierkölcsén. Fegyelmük meglazult. Nem egy alakulatuk önhatalmúan elhagyta állásait: csak saját érdekével törődve, igyekezett magát a harcicselekményekből mentesíteni (72).

A magyar csapatok, ahol erre lehetőségük volt, a németekkel vonultak vissza. A « Szent László » hadosztály, amelyet kezdetben a Balaton északi partjának védelmére rendeltek ki, a Bakonyban került alkalmazásra. Március 22-én Székesfehérvár, másnap Veszprém került az oroszok kezére. Zossenban, az Oberkommando des Heeres (OKH) parancsnokságán értetlenül álltak az események előtt: mi történhetett a Dunántúlon? Tíz német páncélos hadosztály sem képes a szovjet offenzivának ellenállni?! Guderian ellentámadást rendelt el, amit Wöhlerék természetesen nem tudtak végrehajtani. Hiszen minden hátrafelé mozgott, a központi szervekkel akadozott az összeköttetés. Tolbuchin lendületes támadása alaposan összekavarta a németek középdunántúli hadszínterét.

Ez időben történt, hogy a « Dél » hadseregcsoport parancsnoksága a Bakony (Kisbér) és a Duna (Komárom) közti 30 kilométeres arcvonalszakasz irányítását kivette a magyar VIII. hadtestparancsnokság kezéből. Az itt található magyar és német csapatok parancsnokává a német Kullmer altábornagyot tette meg.

Közben Esztergom térségében — a zömtől elszakadva —, szovjet katlanba zárva, Lábatlan és Nyergesújfalu között, háttal a Dunának ott állt a 3. magyar hadsereg romja. Március 22-től a Duna északi partján álló német 8. hadsereg parancsnokolt felette. Ekkor még úgy szólt a hitleri parancs: ellenállni az utolsó töltényig. De két nappal később megjött az engedély a katlan kiürítésére. A 3. magyar hadsereg parancsnoksága, Heszlényi vezérezredes törzse, március 25-re virradó éjszaka váltott partot, és Guta községbe települt. Vele együtt majd 22.000 honvédet sike-

---

az ottaniak kérdésére, miért hívják őket 6. páncéloshadseregnek, keserűen azt válaszolta: mert összesen hat páncélosunk maradt!

(72) Ezt a helyzetet a Waffen-SS főparancsnoksága olyan veszedelmesnek tartotta, hogy 1945. március 28-án a birodalmi SS-vezető Heinrich Himmler személyesen jelent meg Kismartonban (Eisenstadt), hogy ott a csapatait ért vádakat kivizsgálja. A vizsgálat eredményét közli Wilhelm Tieke: *Vom Plattensee bis Österreich. Die Heresgruppe Süd 1945*, Selbstverlag 1974, 93-94. old.

rült a Duna északi partjára átmenteni. De Heszlényi szerepe a hadműveletek további vezetésében ezzel megszűnt (73).

Március 25-én Malinovszkij marsall a Dunától északra is offenzivába lendült. Két hadsereggel igyekezett Pozsony, illetve Bécs felé. Csapatainak már az első napokban sikerült a Garam folyón hídfőket alakítani: az itt működő német 8. hadsereg (és vele együtt a hozzá került magyar egységek) kénytelenek voltak nyugat felé visszavonulni.

Ebben a zűrzavaros helyzetben a « Dél » hadseregcsoport parancsnoka, Otto Wöhler gyalogsági tábornok, Esztergom-Fertőd-i hadiszállására rendelte az 1. magyar hadsereg parancsnokát László Dezső vezérezredest. Közölte vele, hogy csapataival mielőbb vonuljon le Közép-Szlovákiából a Dunántúlra és szállja meg a Győr-Pannonhalma-Veszprémvarsány-Zirc közti védővonalat. László a front valódi helyzetéről semmit sem tudva, vállalta a feladatot. Csettkey vk.-ezredes, vezérkari főnöke, óvatos volt. Tájékozódni akart. A « Dél » hadseregcsoport parancsnokságához beosztott magyar összekötő törzs parancsnoka, Siegler Endre vk.-alezredes nem tudott felvilágosítással szolgálni. A németek előttc is titkolóznak, — panaszkodott. Valami azonban nincsen rendjén! Wöhlerék csomagolnak, még az éjszaka át akarnak települni az ausztriai Sankt Pöltenbe. Az pedig Esztergom-Fertődtől légvonalban is van vagy 150 kilométer. Csettkey ezekután szinte rátört Wöhler vezérkari tisztjeire. Tőlük tudta meg, mi is történik a fronton!

> A valós helyzetet feltáró német vk.-őrnagy helyzet-magyarázata Csettkeyt — saját szavait idézve — « szinte letaglózta ». « Elképedve kérdeztem: ha így áll a dolog, milyen ellenlépések vannak folyamatban? Mire a német vállvonogatva felelte: Tartalékaink nincsenek. Ilyesmire nem is számíthatunk! — Hát akkor hogy képzelik el az orosz megállítását? — 'Ez bizony nem tőlünk, hanem az orosztól függ!' válaszolta flegmával a Kamerad. Valahogy kitámolyogtam a szobából, és az őrnagy felettesétől megkérdeztem, mi az ő véleménye, hol fogják felfogni az orosz támadást? Vonogatta az is a vállát és így felelt: 'Csak remélni tudjuk, hogy az orosz offenziva az osztrák határnál kifutja magát. Igyekszünk ott addigra egy ideiglenes záró-vonalat kialakítani, legalább is addig, amig a sürgősen igényelt tartalékok be nem érkeznek. Ezeknek jövetelét nagyon reméljük, mert meg vagyunk róla győződve, hogy a Führer mindent meg fog tenni annak érdekében, hogy a Vörös Hadsereg a birodalom határát ne lépje át! » (74)

---

(73) Darnóy Pál: « Végső harcok magyar földön. Hadtörténelmi részletek a főváros elestét követő hadműveletekből ». Közli: *Hadak Útján*, München, 1975. november, 11. old.

(74) Csettkey, i.m., 65. old.

Csettkey eleget hallott s tisztán látott. Ő is úgy tartja, mint később dálnoki Veress Lajos megírta: Wöhler nyilvánvalóan azért kívánta magyar kézbe adni a dunántúli vezetést, hogy a magyarországi hadszintér összeomlásáért Hitler előtt László Dezsőt okolhassa (75).

Időközben a Balatontól délre álló német 2. páncéloshadsereg-parancsnokság is nyugtalan lett. A budapesti születésű német generális, de Angelis az OKH-tól frontja megerősítését kérte, mert « napokon belül » számolt a vele szemben lévő szovjet és bolgár hadseregek támadásával (76). Március utolsó hetében kapott is két hadosztályt, annál is inkább mivel de Angelis a hadseregénél lévő magyar seregtestek megbízhatóságát megkérdőjelezte.

Március 28-án Komárom és Győr orosz kézre került. A Dráva és Balaton között március 29-én Sarochin szovjet vezérezredes megkezdte offenzíváját. De Angelis hiába erőlködött — pár nap múlva Nagykanizsát fel kellett adnia, és ezzel a németek elvesztették a magyar olajvidéket is. A Rába folyó sem bizonyult a Vörös Hadsereg számára akadálynak. A Pápa térségéből kibontakozó nagy szovjet páncélos támadás rohamtempóban közeledett az osztrák határhoz. Nyugat-Dunántúl útjai telve voltak Ausztria felé tartó polgári és katonai menekültekkel. Az OKH becslése szerint a « Dél » hadseregcsoportnak mintegy 100.000 embere állt a fronton, mig viszont az arcvonal mögötti területeken ennek legalább a kétszerese csellengett (77). Szigorú parancs született ezeknek az osztrák magyar határon való összefogására.

« Kőszeg ködbe vész... »

A dunántúli fronthelyzet katasztrófális alakulásáról a Kőszegen tartózkodó magyar katonai és politikai legfelsőbb vezetőség mit sem tudott. Március tizedike körül — a « Tavaszi ébredés » offenziva lázában — a budapesti ünnepélyes bevonulást tervezték meg. Március 12-én utasításokat adtak: hogyan bonyolítsa le a Nyilaskeresztes Párt a rezsim első « hungarista március 15-éjét » (78). Március 25-én a

---

(75) Jolsvai Viktor: « A Magyar Királyi 1. Honvéd Hadsereg története ». Közli dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1974, II. kötet 273. old.

(76) Lásd levelezésemet Maximilian de Angelis szkv. tüzérségi tábornokkal (Graz 1961).

(77) Idézi Manfried Rauchensteiner: *Der Krieg in Oesterreich 1945*, Wien 1984, 119. old.

(78) A front mögötti helyzetről találóan ír Milotay István az *Ut és Cél*, Faierfield, 1957. júliusi számában. « A hadseregben a fe-

kőszegi Hadapródiskola épületében, a Honvédelmi Minisztérium ideiglenes székházában, még biztosító őrség sem állt.

> Csettkey vk.-ezredes megírja, hogy itt, a főbejárat előtt, találkozott Nádas Lajos vk.-ezredessel, aki « fekete szalonnadrágban (volt), mintha Budapesten, a Színház utca 7-ből jött volna ki szolgálati ideje letelte után ». Nyugalomra intette őt. Hazamegy pihenni, és ha « jön az orosz », legfeljebb elmegy a hegyekbe partizánkodni... (79).

Szálasi maga csak akkor kezdett nyugtalankodni, amikor hírét vette, hogy Pápa és Győr már orosz kézen van. Szőllősi miniszterelnök azonban megnyugtatta: a németek e helyzeten is úrrá lesznek! Ha a front « esetleg » megközelítené Kőszeget, a kormány tegye át — ideiglenes jelleggel — a Semmeringre székhelyét. De tovább, Nyugatra nem szabad kitérni! Fiala Ferenc, a kormány sajtófőnöke a későbbiekben meg is jegyezte: « Szőllősi még a gondolatát is elutasította annak, hogy a háború elveszett! » (80) A miniszterelnök úgy intézkedett, hogy a semmeringi Pannhaus Hotelt béreljék ki « két hétre » a kormány számára.

Március 27-én utoljára került a sor magyar területen koronatanácsra. Itt a katonapolitikai helyzetet Beregfy adta elő. A kilenc oldalas jegyzőkönyvből csak a lényeget ismertetjük. Jóllehet a honvédelmi miniszter beismerte a Dunántúl nagyrészének elvesztését, jelentése eléggé optimista hangú volt. A kiképzést leállította, minden épkézláb embert a

---

gyelem meglazulásának ismétlődő tüneteivel szemben a parancsnokságok megpróbáltak Szálasi drákói rendeletei nyomán ugyancsak drákói eszközök alkalmazásával segíteni a bajokon, de ezek inkább rontottak, mint javítottak a helyzeten. A frontról eloldalgó és a frontok mögött bujkáló s szökevény katonákat, tettenkapás esetén, agyonlövéssel sújtották. Mindezek lélektanilag, mint a kétségbeesés eszközei, az ellenkező irányban hatottak: a dac, a megszégyenítés, a kétségbeesés érzéseit erősítették, a szökésre, megadásra hajlamosokban...Sopronban egyszer tanuja voltam annak a jelenetnek, amikor egy trafik előtt, cigaretta és dohánykiosztás alkalmával, egy százados és egy főhadnagy azon a címen követelték kedvezményes kiszolgálásukat, hogy ők 'menekült tisztek'. — Már hallottunk erdélyi menekültekről, menekült tisztviselőkről, menekült csángókról, de azzal dicsekedni, hogy menekült katonatiszt vagyok, ezt most halljuk először! — jegyezte meg a tömegből egy élesnyelvű úriasszony. Ezt a megjegyzést olyan általános helyeslés és derültség kísérte, hogy a tiszturak kénytelenek voltak szégyenkezve csakugyan elmenekülni a trafik elöl... »

(79) Csettkey, i.m., 71. old.

(80) Fiala Ferenc: *Így történt! Válasz egy külföldön élő történelem kutatónak.* Hidfő Könyvtár, London 1968/2. sz. 12. old.

frontra küld (a németek adnak megfelelő számú páncélöklöt), és a beérkező 1. magyar hadsereg jól fog jönni a hátsó területek biztosítására. Ami a honvédség helyzetét illeti, itt a 25. gyalogos hadosztály, az 1. huszár hadosztály és a 2. páncélos hadosztály « igen súlyos » veszteségeket szenvedett. Ezután ismertette a nyugati arcvonal helyzetét, és kijelentette: « A helyzet kétségtelenül itt is sulyos, de hinnünk kell, hogy még nem ütött az utolsó óra, a német hadvezetőség is kezében tartja azokat az eszközöket, amelyekkel a maga javára döntheti el a háborút » (81).

Március 28-án Szálasi és kormánya elhagyta Kőszeget (82). Ha nem is volt pánik, de a szervezetlenség rányomta bélyegét a kiürítésre. (A HM és a nemzetvezető törzsének esetleges szállítására Kőszegen vagy 200 autóbuszt illetve tehergépkocsit tartalékoltak. A gépkocsik abroncsait azonban nem Kőszegen, hanem Szombathelyen tárolták, ugyanis Kőszegen nem voltak a téli időjárásnak megfelelő raktárak. Igy a gépkocsik a hirtelen evakuálásra használhatatlanok voltak).

> A Nyilaskeresztes Párt kőszegi vezetősége a kétségbeesés határán állt. Fühőz-fához szaladtak, Kőszegből « magyar Alcasart » akarván csinálni. K. « testvér », körzetvezető, végre bejutott egy alezredeshez. Ez is szedte éppen össze holmiját. « Intézkedni? A front összeomlott, a legénység részeg vagy szökdösik. A csendőrök pakolnak. Mit lehet itt már tenni?! » — kapta a választ (83).

Kőszeg március 29-én harc nélkül került az oroszok kezére. A város ostromtól való megóvása tulajdonképpen Király Béla vk.-százados érdeme volt. Ő önhatalmúan cselekedve, ellene volt az ellenállásnak. A határban álló szovjet csapatokkal felvéve a kapcsolatot, átadta nekik Kőszeget (84).

---

(81) M. kir. honvédelmi miniszter és a honvédség főparancsnoka: *Előadás a katonapolitikai helyzetről az 1945. III. 27-i Koronatanácson,* másolata birtokomban.

(82) « Egy óra néhány perckor átléptük a magyar határt. Életem talán egyik legszomorúbb határátlépése volt: mögöttünk a sötét gondban vergődő Kőszeg és Magyarország, előttünk a jövő bizonytalanságának nagy kérdőjele. Vajon mikor léphetjük át megint a német-magyar határt immár ellenkező irányban? » Lásd Szőllősi Jenő naplója, kéziratmásolata birtokomban, 50. old. Szálasi maga csak március 29-én lépte át Velem térségében az osztrák-magyar határt. Kőszegről a miniszterelnökkel 214 személy távozott.

(83) Marschalkó Lajos: *Kőszeg ködbe vész...*, München 1949, 12. old.

(84) Részletesen lásd *The Reminiscences of Major General Béla K. Király,* kézirat 1982-ből.

Malinovszkij 2. Ukrán Frontja április 4-én bevette Pozsonyt. Tolbuchin páncélosai és kozákjai Szombathelyet elfoglalva, március 31-én, Vasvár és Körmend után Pinkamindszent térségéig hatoltak elő. Nemesmedves április 4-én került a vöröskatonák kezére. E nagyközség elfoglalása után a szovjet hadvezetőség azon az álláspontón volt (és tulajdonképpen hivatalosan a mai napig is úgy hirdeti) hogy Magyarország « teljes területét felszabadította a német fasiszta uralom alól » (85). *Tévedett.* Vas megye területén a harcok még április 4-e után is tartottak. Pinkamindszenten például még április 12-én is gyalogsági tűzharc folyt. A község belterületén oroszok álltak, a németek a Pinkamindszent kültelkén húzódó védővonalat tartották (86). Zala megye nyugati szakaszán is hasonló volt a helyzet: több község csak április első hete végén cserélt gazdát. Tornyiszentmiklósban például április 8-án esett el egy ismeretlen honvéd. Lovásziban április 12-én ugyancsak egy igazolvány nélküli katonára állították ki a halotti anyakönyvet. Valószínűleg ő volt a második világháború utolsó magyar katonája, aki hazai földön halt hősi halált...

---

(85) Pld. a legújabban a B.N. Pomomarjow által szerkesztett *Die internationale Arbeiterbewegung. Fragen der Geschichte und der Theorie,* 5. kötet 688. oldalán (Moszkva 1985).

(86) A tűzharc során egy akna csapódott be az Orbán család Főutca 94. szám alatti háza udvarába. Egy aknaszilánk súlyosan megsebesítette az éppen az udvarban tartózkodó Orbán Anna 17 éves hajadont. Térdétől elvesztette a lábát és a helyszínen elvérzett. Dr. Buzády Tibor jelenleg müncheni lakos közlése (1984).

XV.

A háború vége

1945 áprilisának első hetében az utolsó magyar csapatok is kiszorultak az országból. A nyugati határ átlépését sok honvéd nem vállalta. Számos tiszt is akadt, aki úgy döntött: a háború számára a nyugati végeknél befejeződött. A további harcot értelmetlennek tartották. Óvni a magyar életet, átmenteni az embereket a háború utánra, ez az érv győzött bennük (1). A csapatoktól lemaradók — számuk sok ezerre tehető — igyekeztek civil ruhát szerezni. Így kísérelték meg, hogy a frontvonalon átjutva hazatérjenek családjukhoz. Persze ez nem mindegyiküknek sikerült. A 3. Ukrán Front parancsnoksága jelentése szerint március végén, április elején mintegy 45.000 honvéd került szovjet fogságba: a legtöbben olyanok, akik nem követték a németeket a határon túlra (2).

A *Magyar Királyi Honvédség* bomlása a németek előtt sem volt titok. Különösen Hermann Balck a páncélos csapatok tábornoka, a Dunántúlról kiszorult 6. német hadsereg parancsnoka volt az, aki — amúgysem szívlelve a magyarokat — szóval és tettel egyaránt állást foglalt a német oldalon még kitartó honvédséggel szemben. Március 31-én arra az — általa nem ellenőrzött — hírre, hogy a « Szent László » hadosztály átállt a szovjet oldalra, sőt, a Wehrmacht ellen fordította fegyverét, külön parancsban elrendelte, hogy « a 6. hadsereg területén található összes magyar csapatot azonnal le kell fegyverezni ». A fegyverek a Wehrmachtnak, illetve a Német Birodalmi Védelmi Biztos közegeinek átadandók. Ezenkívül: « A 6. hadsereg területén tartózkodó összes magyar csapat, beleértve a hozzátartozókat is, azonnal gyalogmenetben elindítandó a jelenlegi szállás-

---

(1) Ez vezérelte többek között Lajtos Árpád vk.-őrnagyot, a « Szent László » hadosztály vezérkari főnökét is, aki 1945. március 26-án a hadosztály egy részével Tapolcánál visszamaradt, és nem követte a többieket, akik Szügyi vezérőrnagy hadosztályparancsnok köré tömörülve, kitartottak a német szövetség mellett. Lásd Lajtos Árpád 1982. október 22-i, egy Nyugaton élő tiszttársa részére írt nyolc oldalas levelét, amelyből idézni engedélyt kaptam.

(2) Liptai Ervin, főszerk.: *Magyarország hadtörténete*, Budapest 1985, II. kötet, 434. old.

körlettől 40 km-re nyugatra fekvő területre. Főútvonalak az átszállításra nem használhatók... (3).

Amikor az ominózus parancs napvilágot látott, a « Szent László » hadosztály már nem a Balck-féle 6., hanem a 2. páncéloshadsereg alárendeltségében a Balatontól délre, Szentkozmadombja és Zügörhida körzetében fedezte a német csapatok visszavonulását. Ezt a tényt Balck a háború utáni évtizedekben sem akarta tudomásul venni. Makacsul kitartott a nevezett hadosztály valótlan megrágalmazása mellett (4). A páncélos csapatok tábornoka egyébként a Waffen-SS hadosztályokat sem kímélte kritikájával. 1980-ban kiadott visszaemlékezéseiben őket tette felelőssé a középnyugat — dunántúli arcvonal összeomlásáért (5).

A harcok Ausztria területén

1945 áprilisának első napjaiban az egész német arcvonal a Száva és a Beszkidek között mozgásban volt hátra, nyugat felé. Tolbuhin rugalmasan és erélyesen operált: három hadserege, átlépve a magyar-osztrák határt, Bécsújhely körzetéből Bécs átkarolásáért, illetve birtokba vételéért állt harcban. A szovjet marsall tanult a budapesti ostromból. Csapatai menetből nyomultak be a nagyvárosba: április 10-én a vörös katonák már Bécs központjában harcoltak. Három nappal később a Városháza tornyára felkerült a győzelmi vörös zászló. Bécs védője, a 6. páncélos-hadseregnek tartozó II. SS-páncéloshadtest minden igyekezete arra irányult, hogy átkerülve a Duna északi partjára, kivonja ma-

---

(3) A « Balck-parancs » néven a magyar hadtörténelmi irodalom azt a németnyelvű parancsot érti, amelyet Hermann Balck, a páncélos csapatok tábornoka utasítására, 1945. március 31-én a német 6. hadsereg vezérkara az Ia Nr. 310/45 geh. jelzettel a következőknek hozott tudomására: A Magyar Királyi 1. hadseregparancsnokság, a német 6. hadseregparancsnokság, a német XVIII. hadtestparancsnokság vezetője helyettese, a XVIII. német katonai körzet megbízott vezetője, a német 6. hadsereg hadtápterületének parancsnoka, a grazi német katonai parancsnokság. A parancsot, amelynek másolata Balck későbbi hiteles aláírásával birtokomban van, közli Hermann Balck: *Ordnung im Chaos. Erinnerungen 1893-1948*, Osnabrück 1980, 683. old.

(4) Lásd Balck visszaemlékezéseit, i.m. 682. old. A nyugalmazott tábornok ebben hivatkozik arra, hogy a magyarok lefegyverzésére vonatkozó rendeletet tulajdonképpen felettes parancsnokságától, a « Dél » hadseregcsoport parancsnokától, tehát Otto Wöhler tábornoktól kapta.

(5) Balck i.m. 626. old.

gát a szovjet gyűrűből. A németekkel együtt vonult vissza két magyar tüzérosztály is (a 88. és 103. tü.o.), amely alaposan kivette részét Bécs védelméből, és miként azt egy osztrák hadtörténész a korabeli hadműveleti iratokra hivatkozva megállapította « kitüntetést érdemlő teljesítményt nyújtottak » (6).

Bécs elvesztése Hitlert súlyosan érintette. Haragját nemcsak Dietrich SS-vezérezredessel éreztette, de leváltatta helyéről Otto Wöhler gyalogsági tábornokot is, a « Dél » hadseregcsoport addigi parancsnokát. A hadseregcsoport élére az osztrák származású Lothar Rendulic vezérezredes került, aki parancsot kapott, hogy hadseregeinek további visszavonulását, illetve a Vörös Hadseregnek a Duna térségében és az Alpok irányában való előrenyomulását « minden eszközzel » meg kell akadályoznia (7).

A honvédség Magyarországról kiszorult különböző seregtestei, egymástól többnyire elvágva, a központi vezetésből gyakorlatilag kikapcsolva, az adott tényleges helyzet alapján igyekezték szabályozni viszonyukat a németekkel. A már említett « Balck-parancs » (a megbízhatatlannak minősített magyarok lefegyverzése) nemcsak a német 6. hadsereg körzetében került alkalmazásra. Szinte általános jelenséggé vált hogy a « Dél » hadseregcsoport többi arcvonalszakaszán is görbe szemmel tekintettek a magyarokra. Igaz, a honvédcsapatok sem törték magukat azért, hogy a fronton harcoljanak! A lelki tényezőkön kívül minden bizonnyal szerepet játszott az is, hogy április első heteiben a csökkent létszámú csapatok kiegészítést már alig kaptak. Akadozott (vagy teljesen kimaradt) az anyagi és egyéb utánpótlás is.

A bomlás ez időben azonban csak egy seregtestnél következett be: az Ungvárról és környékéről kiegészítésű 24. gyaloghadosztálynál. Ez a seregtest az 1. hadsereg kötelékében az Északi-Kárpátoktól a Garamig több hónapon keresztül harcolt a fronton. 1945 március végén az 1. hadsereg többi hadosztályaival együtt neki is a Dunántúlra kellett volna áttelepülnie, de a harci események következtében erre már nem került a sor. A hadosztály a 16. gyaloghadosztállyal egyetemben megmaradt a német 8. hadsereg alárendeltségében, és április első napjaiban a « Dél » hadseregcsoport frontszakaszának legészakibb részén, a Vág völgyében szov-

---

(6) Manfried Rauchensteiner: « A második világháború vége Ausztriában, különös tekintettel a Magyar Királyi Honvédség sorsára ». Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1974/2. szám, 330. old.

(7) Lothar Rendulic: *Gekämpft, gesiegt, geschlagen*, München-Wells 1957, 372. old.

A MAGYAR KIR. HONVÉDSÉG
Délnémetország térségében
a II. világháború végén
Jelmagyarázat:
Kitelepített minisztériumok, intézmények, alakulatok, üzemek, stb. alkalmazottainak menekült családtagjai és hozzátartozói tartózkodási körzete.
PRÁGA
0 50 100 150 km
Cseh-Morva-
Protektorátus
Pilsen
Petőfi hó. részei
Beneschau
Olmütz
1.hds.
Bistritz
Raitz
Lamnitz
Tabor
Iglau
Kamenice
Zlin
BRÜNN
Grafenwöhr
Kossuth hó. részei
Amberg
NÜRNBERG
Kastl
Hungaria k. pc. gr. ho.
Hunyadi k. pc. gr. ho.
REGENSBURG
HM
Metten
Wolin
Neuhaus
BUDWEIS
Döllersheim
1.hgy.dd.
Zwettl
Honv.tü.-ok
Krems
Stockerau
SZLOVÁKIA
STUTTGART
INGOLSTADT
Landau
Breitenberg
PASSAU
3.hds.
Freistadt
Landshut
Pfarrkirchen
FÖ
Pocking
VIII.hdt.
LINZ
Melk
WIEN
POZSONY
ULM
Bayern
Tann
St.Märtin
St.Pölten
Ried
Wels
2/3 1.hu.ho.
Honv.tü.
2.pc.ho.
MÜNCHEN
Frankenburg
Lambach
Steyr
Wr. Neustadt
Mattsee
Wöcklabruck
Sopron
Memmingen
Altersee
Mariazell
Weilheim
Rosenheim
9.ho.menetben
SALZBURG
1/3 1.hu.ho.
Kempten
Allgäu
Berchtesgaden
Bruck
KÖSZEG
Bodensee
Lindau
Garmisch-partenkirchen
Kufstein
1.hds.pság.
Schladming
Leoben
Nagy ü.-ezred
BREGENZ
St.Gallen
Ostmark
Judenburg
Zeltweg
1.ma.ü.-si-zlj.
GRAZ
INNSBRUCK
Tirol
Vorarlberg
Badgastein
Friesach
Hüttenberg
Z.-egerszeg
Balaton
SVÁJC
Szt.László ho.
II.hdt.
Lienz
Spittal
Völkermarkt
Maribor
Nagykanizsa
Chur
Weissenstein
Villach
Feistritz
Eberndorf
Drava
Mura
Kellerberg
KLAGENFURT
Szlovénia
Varasd
HORVÁTORSZÁG
OLASZORSZÁG
ZÁGRÁB
Seregtestek és alakulatok gyülekező helyei a fegyverletétel után.
1. hds. a Cseh Morva Protektorátusban: 16. és 24. gy.ho-ok részei, 5. t.ho. + egyéb alakulatok.
3. hds. Felső-Ausztria területén a Dunától É-ra: 23. t.ho., 27. kö.ho., 9. ho., 1. hgy.dd., stb.
a Dunától D-re a VIII. hdt. seregtestei: 1. hu.ho., 2. pc.ho., 1. rep.ho., Fo.dd., stb. alakulatok.
II. hdt. Karintia területén: 20. gy.ho., 25. gy.ho., Szt. László ho., stb. alakulatok.
A magyar Waffen-ü alakulatok utolsó menetvonala Felső Ausztriába.

jet csapatokkal állt szemben. Miután leváltásra nem került, helyzetét katonailag és politikailag is kilátástalannak ítélte. Április első napjaiban a hadosztály tisztikarának egy része úgy döntött: elhagyja állásait és átáll a Vörös Hadsereghez.

Az átállásnál szerepet játszott az is, hogy a seregtest parancsnoka, az erélyes Rumy Lajos ezredes családja Nyugatra való mentése érdekében rövid eltávozáson volt, és a hadosztály ekkor már értesült az Ideiglenes Kormány létéről és Magyarországon beállt politikai változások egyes pozitivumairól (pld. a március 16-án kihirdetett földosztásról). Így aztán a « Balck-parancs » árnyékában kész volt a helyzetből adódó tanulságot levonni. A hadosztály ideiglenes megbízott vezérkari főnöke Paduschitzky László vk.-százados 1945. április 4-én, parlamenterek útján, felvette a kapcsolatot a velük szemben álló szovjet hadtesttel (8). Megállapodás született, hogy az átállt egységek megtarthatják fegyvereiket és felszerelésüket. Az oroszok nem kezelik őket hadifoglyokként, hanem hazaszállítják Magyarországra és átadják a debreceni Honvédelmi Minisztériumnak abból a célból, hogy magját képezhessék az átalakulóban levő *Demokratikus Honvédségnek* (9).

Paduschitzky vk.-százados és társai az általános német visszavonulás adta lehetőséget kihasználva, április 7-én a 24. hadosztály *egyrészével* valóban végrehajtotta a megbeszélt átállást. A szovjet parancsnokság megtartotta ígéretét: a honvédeket nem fegyverezték le, hanem zárt kötelékben vasúton Hajmáskérre irányították, ahol április végén részt is vettek a Demokratikus Honvédség 5. gyaloghadosztályának megalakításában.

Az akkor már eléggé zavaros állapotokra jellemző, hogy sem a német, sem pedig a magyar vezetés a 8. hadsereg kötelékében megmaradt 24. gyaloghadosztály mintegy 5.000 katonájával szemben megtorlást nem alkalmazott. Sőt: az Oberkommando der Wehrmacht (OKW) hadinaplójában a

---

(8) Paduschitzky László 1945 után is megmaradt a honvédségnél. Tagja lett a *Demokratikus Honvédség*nek majd később, 1949 után a *Néphadsereg* is átvette. Katonai karriert futott be: Farkas Mihály honvédelmi miniszter vette maga mellé, katonai szakértőként. Ezredesként szerelt le. Tudomásunk szerint Paduschitzky a polgári életben « ménesgazda » lett: Kisbéren, az állami méntelepen kapott megfelelő dotációs állást.

(9) Tulajdonképpen 2.369 honvéd és 193 honvédtiszt állt át a Vörös Hadsereg oldalára. Lásd « A volt 24.ho. átadásáról szóló orosz nyelvű jegyzőkönyv » fakszimile változatát, amit Mucs Sándor: *A Magyar Néphadsereg megszervezése és fejlődése* (1945-1948), Budapest 1963 c. könyve 74. oldalán közöl.

24. gyalogos hadosztálynál történtekről semmiféle bejegyzés nem található. Tudomásunk szerint a 24. hadosztálynak a németeknél visszamaradt részei a magyar 16. gyaloghadosztályhoz csatlakoztak. Velük együtt vonultak vissza a Kis Fátrától a Javornik hegységig, a Nyugati Beszkidek gerincvonaláig.

A 8. hadseregtől délre, a 6. páncéloshadsereg alárendeltségében áprilisban már csak magyar hadosztály maradványok és a feladatkör nélküli 3. magyar hadseregparancsnokság Heszlényi vezérezredessel az élen volt található. Így operatív feladatokról nem beszélhetünk. A honvédek zászlóalj nagyságú egységekben a különböző Waffen-SS hadosztályokkal egyetemben Krems és St. Pölten körzetét igyekeztek védeni.

A 6. hadsereg arcvonalán áprilisban már nem voltak magyar csapatok. Eltávolításukról Balck tábornok gondoskodott. Nagyrészüket lefegyverezte, úgy küldte őket hátra, Ausztria belseje felé. Tudunk azonban esetekről, amikor a honvédek megvédték fegyvereiket és gépkocsijaikat. Igaz, főleg becsületből, virtusból, meg önérdekből. Harcikedvük, idegen földön a német érdekekért, nullával volt egyenlő. Az általános zűrzavarban besodródtak a nyugati irányba tartó menekült áradatba. Voltak egységek, melyek ilyen formában a háború befejezéséig Münchenig vonultak vissza.

Más volt a helyzet a 2. páncéloshadseregnél. Ennek parancsnoka a már említett De Angelis tüzérségi tábornok budapesti születésű lévén bizonyos megértéssel viseltetett a magyarok gondja-baja irányában. Jóllehet a hadseregére nehezedő szovjet-bolgár nyomás következtében ő is Ausztriába húzódott vissza, de legalább tisztességesen bánt a hozzá csatlakozó magyar csapatokkal. Öt jórészt erősen leharcolt honvédhadosztály állt áprilisban a 2. páncéloshadsereg hadműveleti területén, illetve hátországi sávjában (10). Április 1-én e csapatok élén az V. hadtest parancsnoka Vasváry József altábornagy vette át a vezetést. Sikerült Beregfyvel is szót ejtenie. Megállapodott vele abban, hogy a még hadrafogható, illetve rendelkezésre álló egységeket átszer-

---

(10) A 20., a 25. gyaloghadosztály, a 7. és 8. tábori póthadosztályok és a « Szent László » hadosztály. Hogy ezek a seregtestek mennyire leginkább csak nevükben maradtak « hadosztályok » példázza a 20. gyaloghadosztály állapota. Koltai Jenő vk.-százados visszaemlékezéseiben megírja, hogy hadosztálya 1945 áprilisának első napjaiban harcos állományként összesen 500 gyalogost és 360 tüzért állíthatott ki. Koltai Jenő: *Egy honvédtiszt visszaemlékezései,* Calgary/Alberta 1984, 638. old.

vezi, azaz összevonja. Így is történt. Ennek eredményeként egyes zászlóaljak, kikülönített ezredek vagy tüzérosztályok német csapatok alárendeltségébe kerültek és a háború legutolsó szakaszában itt-ott frontszolgálatot is teljesítettek (11).

Mit csinált eközben a magyar legfelsőbb katonai vezetés?

A Honvédelmi Minisztérium és az egyéb katonai szervek Kőszegről távozva, a Szálasi által kijelölt semmeringi szállóban szinte csak órákat töltöttek. Az oroszok gyors térnyerése Beregfyéket arra kényszerítette, hogy útjukat mielőbb nyugat felé folytassák. Több napi bolyongás után, ami a magyarokkal szemben ellenséges érzelmű német katonai- és pártszervek miatt nem volt problémamentes, a katonai vezetés április 2-án Bajorföldre érkezett. Itt, a dunamenti Deggendorf helység közelében levő Mettenben, egy bencés apátságban telepedtek meg. Az általános hangulat nyomasztó volt. A tisztek jórésze felsőbb rendeletre magával hozta családját is. Az elmúlt napok viszontagságai — beleértve az ellenséges érzelmű osztrák lakosság magatartását is — bomlasztóan hatott a hazájukat elhagyni kényszerültekre. Egy naplótöredékből idézünk. Szerzője ismeretlen. Csak annyit tudunk róla, hogy 1945. április 12-én Mettenben egy központi jellegű eligazító tisztigyűlésen vett részt. Az ott elhangzottakról feljegyzéseket készített. Ezek önmagukért beszélnek:

« Összefogás. Minden tekintetben. Közösség érdekében egyéni érdekeket alárendelni. Közösségi szellem itt-ott hiányos. Megférni egymással. Egymás érzékenységére vigyázni. Önuralom. Alárendeltek megfegyelmezése. A 'jó ember' honvédségen belül nem létjogosult. Legénység számbavétele, századokba szervezni, lelki fegyelmezés. Önmagunk megfegyelmezése. Tétlenség ellen munkába állítás. Gyermekek foglalkoztatása. Óvodafélébe összefogni őket. Családi gondozó törzs munkáját megkezdte. — Lefekvés 21 h, felkelés legkésőbb 8 h-or. Kopogós járkálás a folyosókon ne legyen. Éjjel-nappal lassan, csendesen járni. Folyosón alsóruhában közlekedni, ahol hölgyek is vannak, tilos. Hosszú hálóingben se járjunk. Női érzékenységet sérti. — A minisztériumi irodák és környéke csak iroda legyen. Munkaidő alatt falukba járkálni rossz vért szül. Legfeljebb gyerekes anyák sétáltathatják gyerekeiket. Vigyázzunk arra, hogy a szántóföld mellett ne legyenek lengén napozó hölgyek és serdülő lánykák. A falusi lakosság és a saját legénység ezt nem méltányolja. A tekintély elvesztése a néppel

(11) Vasváry József altábornagy közlése a szerzővel (Lauterach/ Ausztria 1981).

szemben is veszélyes! — A németekkel szembeni érintkezés formái: félig-meddig vendégek vagyunk. Megalázkodás, túlzott kedvesség nem indokolt. Nem vagyunk alacsonyrendű emberek! Értelmes emberek vagyunk... » (12).

Beregfy egyébként — éppen hogy megérkezett Mettenbe — máris táviratban tiltakozott Heinrich Himmlernél, a Birodalmi-SS vezetőjénél és német belügyminiszternél a magyarokat szövetségeseik részéről ért sérelmek miatt. A távirat másolatait az illetékes német katonai szervek is megkapták. Válasz csak Otto Wöhlertől jött. A « Dél » hadseregcsoport leváltás előtt álló parancsnoka nem tagadta, sőt hivatalosan közölte: a honvédcsapatok lefegyverzését azért rendelte el, mert a honvédek tömeges dezertálásáról, illetve a harci erkölcs megrendüléséről kapott hírt. Ami a frontmögötti helyzetet illeti ott nem az ő közegei, hanem az SS és a német nemzetiszocialista párt funkcionáriusai tevékenykedtek. Így a honvédek ottani sérelmei az ő számlájukra írandóak. « Egyébként a magyarok, a tisztek kivételével, szívesen adták le fegyvereiket, mivel így abba a helyzetbe kerültek, hogy nem kellett tovább harcolniuk! » (13).

A « Dél » hadseregcsoport új parancsnoka Rendulic vezérezredes több megértést mutatott a magyarok iránt. A német tábornoknak érdeke fűződött ahhoz, hogy az Ausztriába került honvédséget — összesen körülbelül 100.000 embert — ne hangolja maga ellen. Beregfyvel megegyezett hogy a fegyver nélküli katonák mezőgazdasági munkát végeznek, aki pedig a frontra jelentkezik, az zárt kötelékben, német hadosztályoknál, de magyar tisztek vezetése alatt ismét fegyvert ragadhat.

Az összeköttetés a különböző magyar katonai szervek között április közepén — a németek számára egyre súlyosabb hadihelyzet következtében — fokozatosan romlott. Hogy a kapcsolatok a különböző intézmények és parancsnokságok között úgy-ahogy fennmaradjanak, a Honvédelmi Minisztérium kerékpáros és lovas futárszolgálatot szervezett. Gépkocsik e célra nem jöhettek számításba. Az üzemanyaghiány katasztrofális volt. Magyar alakulatok nem rendelkeztek benzin-tartalékokkal. A németek pedig nem adtak.

---

(12) Töredékes magyar katonai iratok az NSZK Katonai Levéltárából. Jelzet nélküli külön dossziéban *Ung. Truppen, April 1945* felirattal.

(13) Megtalálható az NSZK Katonai Levéltárában. Levéltári jelzete: Gen. St. d.H./Op. Abt. Ia, Mil.Bd. 15, 1-15.4.45. Militärarchiv, III H 402/15a, Teil 1, S. 207.

Politikai döntések

Az idegen földre kiszorult *Magyar Királyi Honvédség* vezetőit április első napjai óta foglalkoztatta a probléma: mi történjék akkor, ha Ausztria területére brit vagy amerikai csapatok kerülnek? Egyértelmű volt a felelet: ezen hadseregek ellen a magyar egységeket nem lehet, nem szabad harcba vinni (14).

Lengyel Béla altábornagy, március óta, kényszernyugdíjban április közepe táján érkezett meg Mettenbe. Meglepetéssel hallotta, hogy Beregfy — a kormány több tagjával — a svájci határ irányában távozott. E semleges országban reméltek maguknak politikai menedéket biztosítani? Németh Ferenc vk.-ezredes, a metteni Honvédelmi Minisztérium elnökségi osztály vezetője tájékoztatta Lengyelt, hogy Beregfy, távozása előtt, a Német Birodalomba kitelepített *Magyar Királyi Honvédség* feletti parancsnokságot kisbarnaki Farkas Ferencre és őrá, Lengyel Bélára bízta. Úgy gondolta mindketten olyan személyiségek voltak, akik múltjuk alapján a legalkalmasabbnak tűntek arra, hogy a magyarok ügyét a nyugati hatalmak felé érdemileg képviseljék a küszöbön álló német összeomlás árnyékában (15). Lengyel — « kiadós helyzet tájékoztatás után » — megállapodott Némethtel: a legfontosabb elkerülni, hogy a magyar és az angolszász csapatok között harci érintkezésre kerüljön a sor. « Mi magyarok és honvédeink kizárólag csak a keleti arcvonalon harcolhatunk, a bolsevizmus ellen. A számunkra tragikus véghelyzetben is ehhez hűek kívánunk maradni... » (16).

A következő napok egyikén Lengyel székhelyét — valószínűleg taktikai meggondolásból — a Mettentől három kilométernyire levő Dachsbüchel majorba helyezte át. Majd Farkas Ferenccel egyetemben kapcsolatot igyekezett teremteni Major Jenő vezérezredessel, a *Magyar Királyi Honvédség Németországi Főfelügyelőjével,* illetve Ruszkay Jenő címzetes vezérezredessel, a kiképzés alatt álló magyar Waf-

---

(14) Darnóy Pál: « Honvédeink idegen földön. » Közli: *Hadak Útján,* München, 1984/11. 11. old.

(15) Kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes 1945. február 1-től úgynevezett vezetői tartalékban volt. Az Országos Kiürítési Kormánybizottság éléről visszahívták. Mettenben úgy vélték, hogy mint Országos Főcserkész és magas pápai kitüntetések tulajdonosa, az amerikai katonai parancsnokság számára megfelelő tárgyalófél lesz. Lengyelről meg az volt a vélemény: volt varsói katonai attaséként a nyugati diplomácia előtt nem ismeretlen. Lengyelbarát és járatos a nemzetközi érintkezés területén.

(16) Lengyel Béla kéziratos visszaemlékezéseiből, 337. old.

fen-SS hadosztályok felügyelőjével (17). Velük akarta a katonapolitikai helyzetből adódó következtetéseket megbeszélni.

> Major Jenőnek ekkor már volt egy összezördülése Beregfyvel. Berlinből már hetek óta fokozódó aggodalommal figyelte a katonai helyzetet és április elején arra az álláspontra jutott, hogy a Wehrmacht ellenállása két héten belül összeomlik. A vég elkerülhetetlen. Mi legyen ez esetben a honvédséggel?! Kötelességének érezte ezt Mettenben személyesen Beregfyvel átbeszélni. Április 8-án került erre a sor. A honvédség főparancsnoka és a honvédelmi miniszter a figyelmeztetésre ingerülten válaszolt: « Ön azt állítja, hogy a Führer nekem hazudott?! » Beregfy még mindig hitt a németek verhetetlenségében. Major: « Én nem tudom, hogy Hitler mit mondott a vezérezredes úrnak — de ha az általam jelentettekkel ellentétes értelműeket mondott, akkor ő bizony egy levegőben élő fantaszta, és fogalma sincs arról, ami körülötte történik! » Major hivatkozott a német vezető szervek által kiadott frontjelentésekre. Ő ebből vonta le a szükséges tanulságokat! (18)

A megdöbbent Beregfy vezérkarával együtt végül is úgy döntött, hogy Major vezérezredes, — ha Észak- Németországban a hadihelyzet úgy hozza magával — ossza kétfelé vezető törzsét. Bor Jenő altábornagy maradjon az Észak-Németországba kihelyezett magyar csapatok felügyelője, mig Major tegye át székhelyét délre. Felmerült az a gondolat is, hogy a Németországban fellelhető összes magyar alakulat összpontosuljon a Dunától délre, főleg bajor területen. A terv azonban kivihetetlennek bizonyult: nem volt elég szállítóeszköz. És ha lett is volna, egy ilyen átcsoportosításhoz a német vezető szervek nem adtak volna engedélyt.

Major — rövid időre — visszatért Berlinbe. Látva az ottani bizonytalanságot és a kezdődő zűrzavart — a Vörös Hadsereg alig 70 kilométernyire, az Oderánál állt —, újra Mettennek vette útját. Beregfy éppen Szálasitól érkezve jó híreket remélt Majortól. Az azonban csak a küszöbön álló

---

(17) 1945 áprilisában — a Waffen-SS keretében — a « Hunyadi » és « Hungária » páncélgránátos hadosztályok, a « Ney-dandár », az 1. magyar si-zászlóalj és az 1. magyar SS-rohamezred létezett. Ezeknek összlétszáma 53. 700 fő körül mozgott. Az említett páncélgránátos hadosztályoknak csak a részei kerültek a Vörös Hadsereg ellen bevetésre. G.-Payer András (NSZK) adatai alapján, amelyekért itt mondok nyilvános köszönetet..

(18) Major Jenő: « A Németországba kihelyezett honvédség helyzete a II. világháború végén. » Közli: dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt* (1920-1945), München 1973, III. kötet, 296. old.

összeomlást jelentette, aminek beálltát április végére tette. Beregfy magába roskadt. Majd utasította Majort, gondoskodjon 10.000 liter benzinről, hogy a nemzetvezető és a kormány, illetve a miniszterek hozzátartozóikkal még nyugatabbra települjenek. Ez az adott helyzetben megvalósíthatatlan parancs volt. Major ki is jelentette: nem tud a parancsnak eleget tenni! (19)

Ami ezután történt annak részleteit még ma is homály fedi. Major visszaemlékezéseiben igen szűkszavú: « A kihallgatás után heves nézeteltérés tört ki a miniszter és közvetlen munkatársai között, melynek hangja a tárgyaló szoba falain túl is hallható volt » (20). Veress vezérezredes szerint — tábornoktársának Major az emigrációban szóban többet mondott el — a metteni katonai vezetők Beregfyt és Sáska vezérőrnagyot (a megbízott vezérkari főnököt) okolták, hogy a háború végkimenetelét illetően az utolsó óráig hagyták magukat a németektől megtéveszteni és bíztak Hitler igérgetéseiben (21). A vége az lett, hogy Beregfy — magában dúlva-fúlva — ott hagyta Mettent és gépkocsival « ismeretlen helyre » távozott. Ez április 15-én történt. Miután Major vezérezredes is elment, a visszamaradt törzstisztek az éppen akkor beérkező Lengyel Bélához fordultak, aki, ahogy erről fentebb már írtunk, megpróbált a honvédség ügyében intézkedni.

Szálasi Ausztriában

Egyébként Beregfy nem Svájc felé hajtatott. Uticélja a Salzburgtól északi irányban fekvő Mattsee község volt. Ide szállásolta be magát Szálasi, szűkebb vezető törzsével. Kezdetben a Seewirt fogadóban lakott, mivel azonban a szobákat maga és menyasszonya, Lucz Gizella, számára nem találta eléggé reprezentatívnak, a helyi postaépület emeleti lakásába költözött. Kísérete a fogadóban maradt. Ezt hivatalosan *törzsszállásnak* keresztelték át. Itt — az étteremben — tartották a megbeszéléseket. Szálasi Mattseeben is ragaszkodott nemzetvezetői méltósága gyakorlásához. Köznapi dolgokkal nem foglalkozott. Ezeket a közeli Atterseeben beszállásolt Szöllősi miniszterelnökre bízta. Dr. Edmund Veesenmayerral sem tartott kapcsolatot: igaz, az is távol maradt Mattseetől és Salzburg környékén vett szállást. A

---

(19) Major, i.m., 298. old.
(20) Major, i.m., 299. old.
(21) Dálnoki Veress Lajos vezérezredes közlése a szerzővel (London, 1971).

mattseei *törzsszálláson* Kurt Haller külügyminisztériumi tanácsos képviselte a német államot. Ő is a Seewirt fogadóban lakott. A községet katonailag a Mészáros István ezredes parancsnoksága alatt álló testőrség biztosította. Ide települt a koronaőrség is. A Szent Korona és a koronázási ékszerek a helyi plébánián nyertek elhelyezést (22).

A magyar kormányszerveknek Ausztriában szinte megoldhatatlan nehézségekkel kellett szembenézniök. A minisztériumok központi elhelyezése — a német polgári és főleg pártszervek rosszindulatú akadékoskodásai miatt — nem sikerült. A miniszterek — érthetően — elsősorban saját dolgaikkal voltak elfoglalva: minden idejüket családtagjaik, munkatársaik elhelyezése és azok élelmezése vette igénybe. Igazán aktív csak a fiatal Kemény báró, a külügyminiszter volt. Április 14-én Bad Ischlből terjedelmes beadványban fordul Szálasihoz. Ennek bevezetőjében hosszan ír a magyarokat Ausztria földjén ért különböző megszégyenítő atrocitásokról, illetve arról a be nem tartott ígéretről, amelyet Hitler a nemzetvezetőnek 1944 decemberében Berlinben tett, amely szerint az « ideiglenesen » hazájukat elhagyó magyarok a Német Birodalomban a *Führer* vendégei lesznek. Majd rátér — a szerinte — konkrét, megvalósítandó feladatok felsorolására:

> « Véleményem szerint a legfontosabb és első feladat a kitelepült személyi és anyagi erőknek háborús latbavetése szempontjából, ezeknek erélyes és eredményes megszervezése, összefogása és beállítása, most már a hungarista világnézetnek haladéknélküli teljes érvényesítése jegyében. A másik feladat a magyar kormány olyan csúcsszervben való jelentkezése, amely ugyancsak a hungarista világnézet jegyében, bármilyen német intézménnyel szemben, érvényt tud szerezni a nemzetvezető kizárólagos akaratának. Nem jóslás, ha megállapítjuk, hogy a döntés küszöbén állunk és nem közömbös, hogy a Hungarista Magyarország milyen mértékben és milyen irányban veszi ki a részét a harc utolsó fejezetéből... » (23).

Mire ez a beadvány Szálasi elé került — Beregfy vezérezredes is megjött Mettenből. Szálasi azonnal fogadta. A feldúlt miniszter a Honvédelmi Minisztérium-beli « palotaforradalomról » beszélt, minisztériumi beosztottai kishitűsége miatt panaszkodott és felajánlotta lemondását. A nemzetvezetőnek azonban hamarosan sikerült Beregfyt jobb be-

---

(22) Hahn Sándor: *A Szent Korona útja és sorsa,* New York 1984, 88. old.

(23) Beadvány másolata birtokomban van.

látásra bírni. Emlékeztette a múlt év decemberi berlini látogatásra, amikor is Hitler kijelentette: « Remélem, Isten meg fogja bocsátani nekem a háború utolsó két hetét! » Most pedig jön a háborút eldöntő csodafegyver. Beregfy maradjon a posztján. A honvédségnek most van igazán szüksége rá! A döntés Hitler kezében van! (24)

Nem tudjuk mennyire győzte meg a jövőt illetően Szálasi a tábornokát. Csak annyi ismeretes, hogy Beregfy nem ment vissza Mettenbe a törzséhez, hanem az alsó- bajorországi Tann községbe hajtatott. Ide volt a Honvédelmi Minisztérium Anyagi Főcsoportfőnöksége kihelyezve, illetve ennek különböző szakosztályai és szervei. A parancsnok, a honvédelmi miniszter helyettese Nagyőszy Miklós altábornagy volt. Beregfy Tannból adta ki április 26-án utolsó katonai intézkedéseit. Ezekben a Bajorországban és attól északra, illetve északnyugatra elhelyezett honvédalakulatok számára — a parancsnokságuktól való elszigetelődésük esetére — *egységes* magatartást írt elő. (A rövidített szöveget a függelékben közöljük). Az akkor Tannban tartózkodó Darnóy Pál vk.százados megjegyzése szerint ez az intézkedés április 27-ig az összes magyar seregtestparancsnokokhoz eljutott (25).

Most már gyorsan peregtek az események. Április 28-án Szálasi Ferenc Mattseeben házasságot kötött eddigi menyasszonyával, a 38 éves Lucz Gizellával. A jegyeseket, a helyi alapítványi templomban, Anton Strasser prépost adta össze. Szálasi ekkor már tudatában lehetett a háború elvesztése tényének. Ezért is törvényesítette (a történelem előtt is?) eddigi kapcsolatát a mellette éveken át szerényen kitartó Lucz Gizellával (26). A krónikások feljegyezték, hogy az esküvőt követő ebédre a « Kapitalwirt » fogadóban került sor. Ezt ugyan szűk körben tartották, de az étkészlet I. Ferenc József nehézezüst, monogrammos királyi étkészlete volt. Szálasi mindezt a királyi Palotából hozta magával.

Április 29-én a felsőolaszországi Dongóban kommunista partizánok kivégezték Mussolinit és barátnőjét Clara Pe-

---

(24) Henney Árpád szkv. altábornagy közlése a szerzővel (Innsbruck 1970).

(25) Darnóy Pál: « Honvédeink idegen földön ». Közli: *Hadak Útján*, München, 1981/5. szám, 10-11. old.

(26) Mi lett 1945 után Lucz Gizellával? Tudjuk, hogy hazakerült Budapestre, ahol a politikai rendőrség azonnal őrizetbe vette. Vádiratot nem adhattak ki ellene, így « csak » internálták. Nagy Imre első miniszterelnöksége idején, az internálótáborok feloszlatása után, 1953-ban szabadult. Ma is Budapesten él, újra férjezett.

taccit. Egy nappal később a berlini kancellária bunkerjában Adolf Hitler Eva Braunnal, ujdonsült feleségével együtt, önkezével vetett véget életének. A berlini harcok két szovjet hadseregcsoport tüzében ekkor már a vége felé jártak. A brit csapatok nyugatról közeledtek az Elbához. A bodeni tónál a francia hadsereg nyomult előre. Az US-hadsereg Bajorországon keresztül Salzburg és Nürnberg felé vett irányt. Észak-Olaszországban Karl Wolff SS-Oberstgruppenführer (vezérezredes), fegyverszüneti tárgyalásokat kezdeményezett a nyugati szövetségesekkel, míg az Adria sarkában, Trieszt városában már Tito jugoszláv hadserege volt az úr.

Szálasi április 30-án még a gondolatát is elutasította annak, hogy a számára katasztrófális hadihelyzetből a szükséges következtetéseket levonva, elrejtse magát. « Aki menekül, — mondotta Szálasi — az mindig felad valamit abból, amit hirdetett. Amit tettem, azért vállalom a felelősséget ». S amikor hívei azzal érveltek, hogy ne legyen balga, tudhatja mi vár rá, Szálasi fennkölten válaszolta: « Tudom! Ha az amerikaiak tudnák, mit tesznek, el sem fognának. De mivel nem tudják, elfognak. Ha tudnák mit tesznek, nem adnának ki. De mivel nem tudják, kiadnak. Otthon, ha tudnák, mit tesznek, nem bántanának. De mivel nincs eszük, fel fognak akasztani... » (27). Szálasi tehát nem vállalta a szökést, jóllehet Veesenmayer Haller útján ismételten figyelmeztette: Ne áldozza fel magát, menjen Észak-Németországba, ott nagyobb biztonságban van!

Szálasi abban reménykedett, hogy őt, a *Magyar Királyság/Hungarista Munkaállam* választott nemzetvezetőjét, akinek birtokában vannak a Szent Korona és a Magyar Nemzeti Bank arany és egyéb készletei, és aki ezáltal az állami folytonosság megszemélyesítője, a győzők kellő tisztelettel fogják kezelni.

Május 1-én koronatanácsra került a sor Szálasi lakásában. A nemzetvezetőn kívül ezen négy személy vett már csak részt: Beregfy Károly, a honvédelmi miniszter, dr. Kiss Károly, a « dolgozó hivatásrend » vezetője, dr. Jancsuskó Gábor, a Nyilaskeresztes Párt/Hungarista Mozgalom pártvezető-helyettese és dr. Szögi Géza miniszterelnökségi államtitkár. A miniszterelnök, Szöllősi Jenő Roggelfing helységben tartózkodott: az előrenyomuló ellenséges csapatok elől oda menekítette át családját. A tanácskozásról fennmaradt egy feljegyzés, illetve ennek töredéke. Ebből kiderül, hogy Szálasi a küszöbön álló vég ellenére is tovább ragaszkodott államvezetői méltóságához. Ezt, mármint a tisztséget tőle,

---

(27) Hahn, i.m., 91.old.

mint mondotta, csak a Parlament veheti el. Egyébként — így mondta szinte mentegetőzve — 1944. október 16-án csak azért ragadta meg a hatalmat, hogy nemzetét a bolsevizmustól megmentse. « Ha 1944 őszén Horthy kormányzó csak az angolszászok előtt kapitulált volna, ő az események menetébe nem avatkozott volna be! Azonban a várbeli klikk a bolsevisták előtt akarta lerakni a fegyvert. Ezt kellett meg akadályozni... »

A hozzá intézett kérdésekre kijelentette, hogy ő Mattseeből nem távozik, osztozkodni akar a Németországba menekült magyar « nemzetrész » sorsában. Búcsúzóul még hozzátette: « A német nép minden dicséretet felülmúlóan jó, csak a vezetői csapnivalóan rosszak... » Ami a jövőt illeti, az a véleménye, hogy a magyar-német sorsközösség gondolatát továbbra is ápolni kell. Mégpedig mindazok ellenére, hogy — így Szálasi —: « a német vezetés hibájából irányukban a rokonszenv jelenleg elveszett... » (28).

Az összeomlás árnyékában Szálasi visszanyúlt még Budapesten kidolgozott külpolitikai elképzeléseihez, amelyeket most kívánt kivitelezni. Egy London-Berlin-Tokió-Budapest-tengely megalkotása foglalkoztatta. Ugy gondolta, hogy Hitler utódai mielőbb ki fognak egyezni az angolokkal. Azokat meg az új német vezetés hozza majd össze a japánokkal. Mindez egy Sztálin elleni új front létrehozása érdekében történne, hogy Európa megmeneküljön a kommunista uralomtól. Az Egyesült Államok azért maradnának ki az új szövetségből, mert az amerikaiak — Szálasi szerint — idegen, alsóbbrendű fajok összessége (lásd: négerek).

Hogy egy ilyen szövetségbe mi, magyarok hogyan kerültünk volna bele, erről Andreánszky Jenő, a Szöllősi-kormány rendkívüli követe és meghatalmazott minisztere 1980. január 6-án Freiburgból hozzám intézett levelében így nyilatkozott: « Budapest bekapcsolódása a magyarság ázsiai származására és a japán-magyar szimpatiára épült volna. Merem állítani, hogy a japánok velünk szemben több bizalommal voltak, mint akár a németekkel, vagy pláne az angolokkal szemben! Magyarországnak e szövetségbe való bekapcsolódását szerintem elsősorban a japánok szorgalmazták volna... ».

Így történt, hogy Szálasi a nála április utolsó napjaiban Mattseeben jelentkező Andreánszkyt, aki 1945. március elejétől ezideig a Honvédelmi Minisztériumban mint politikai államtitkár működött, szóbelileg visszahelyezte a Külügy-

---

(28) Jegyzőkönyvtöredék. Henney Árpádtól kaptam Innsbruckban 1970-ben.

minisztériumba, és azonnal Badgasteinbe küldte. Oda települtek át ugyanis mindazok a külföldi diplomaták, akiket Berlinből, még a szovjet ostromgyűrű bezáródása előtt, ki lehetett menteni. Így tartózkodott Badgasteinben a japán nagykövet, Hiroshi Oshima tábornok is. Andreánszky feladata volt Oshimát a Szálasi-féle tervnek megnyerni. További utasítása, hogy Oshima segítségével igyekezzék mielőbb Tokióba eljutni és ott a helyszínen, a nemzetvezető szövetségi tervezetét a japán kormánynál méltó módon képviselni.

Tudjuk, Andreánszkynak sikerült eljutnia Badgasteinbe: beszélt is Oshimával. A beszélgetés eredménye ismeretlen. Andreánszky Jenő 1981 április 6-án a nyugatnémetországi Freiburgban elhúnyt. Viszont elképzelhető a japánok válasza. Ekkor — 1945 májusában — már Tokióban is azzal voltak elfoglalva, hogy a csendes-óceáni háborút « tisztességgel » befejezhessék.

Ugyanebben az időben Szálasi az angolok felé is tett egy külpolitikai lépést. Dr. Jancsuskó Gábort, pártja helyettes vezetőjét Gömbös Ernő századossal együtt különleges feladattal Klagenfurtba küldte. A parancs: vegyék fel a kapcsolatot a 8. brit hadsereg, illetve a parancsnokság mellé beosztott (csak Szálasi elképzelésében létező) politikai tanácsadóval. Ugyancsak lépjenek érintkezésbe a Vatikánnal és a Fruska Gora helységében tevékenykedő Drgan Mihajlovics szerb csetnik tábornokkal, akiről Szálasi vélte, hogy angol szolgálatban áll (29). A nemzetvezető a briteknek és az antibolsevista beállítottságu Mihajlovicsnak ideiglenes jellegű « szövetséget » ajánlott fel, a közös ellenség, a Vörös Hadsereg, további előrenyomulása megakadályozására (30).

Mindezt megelőzte még egy — Szálasi számára igen fontos — aktus: április 26-ról 27-re virradó éjszaka, a magával hozott Szent Koronát, a jogart és az országalmát kiszedette az eredeti acélládából és azokat Szöllősi miniszterelnök, Pajtás Ernő ezredes, a koronaőrség parancsnoka, és Borbély János koronaőr-alhadnagy jelenlétében, Mattsee község szélén elásatta. Ezzel akarta elkerülni, mint ezt később a budapesti népbírósági tárgyaláson is hangoztatta, hogy a magyarság történelmi ereklyéje, a háború utolsó napjainak zűrzavarában, « illetéktelen kezekbe » kerüljön (31).

---

(29) Dragan Mihajlovics tábornok, a jugoszláv királyi emigráns kormány egykori honvédelmi minisztere ez időben mind a saját kormánya, mind a brit kormány előtt kegyvesztett volt. Churchill kormánya Jugoszlávia esetében csak Titót ismerte el tárgyalófelként.

(30) Henney Árpád közlése a szerzővel (Innsbruck, 1970).

(31) A Szent Korona 1945 utáni sorsáról számos beszámoló jelent meg. 1945-ös elrejtése körülményeiről hadd idézzük itt a legu-

Valójában Szálasi Ferenc számára volt fontos a Szent Korona további birtoklása. Mint már írtuk: ebben látta — különös logikával — rendszere további fennmaradásának, illetve biztosításának zálogát.

Összeomlás, kapituláció

1945 áprilisának utolsó napjaiban a magyar katonai vezetés a csapatok és a különböző arcvonalak helyzetét illetően már semmiféle megbízható hírrel nem rendelkezett. Április 28-án a Metten közelében levő Egg kastélyba beszállásolt, a honvédség mellé beosztott « német meghatalmazott tábornok », Hans von Greiffenberg gyalogsági tábornok, ismeretlen helyre távozott. Ezzel a német és magyar katonai vezetés közötti hivatalos összeköttetés — a kormányokhoz akkreditált katonai attasék kivételével — megszűnt. Kovács Gyula altábornagy (a doni 2. hadsereg volt vezérkari főnökéről van szó) a Magyar Királyi Honvédség képviselője maradt ugyan a német vezérkarnál, de a háború végkifejletében gyakorlati szerephez már nem jutott.

Így történt, hogy a Tannban tartózkodó magyar katonai vezető törzs egyes személyiségei, április legvégén, hírt szerezve arról, hogy Münchenben Hitler-ellenes katonai puccsra került a sor, és hogy az amerikai hadsereg nyugat felől közeledve rövidesen eléri Tannt, megfelelő előkészületeket tett. Április 30-án a Honvédelmi Minisztérium Tannban levő csoportfőnökei és osztályfőnökei egy értekezleten megvonták a bizalmat (!) Beregfy Károlytól, akit — az adott katonapolitikai helyzetben — alkalmatlannak találtak arra, hogy a Magyar Királyi Honvédséget az amerikaiak előtt képviselje. Beregfy — Metten után most Tannból is előzetve — Szálasihoz rohant e lázadást bepanaszolni. A vezetés — ideiglenes jelleggel — a Honvédelmi Minisztérium Anyagi Csoportfőnökség vezetője, a 49 éves Nagyőszy Miklós altábornagy, HM.-helyettes kezébe ment át. Az általa kiküldött csendőr felderítők jelentéseiből április 30-án ismertté vált, hogy az amerikai csapatok Tannt másnap, május 1-én a déli órákban fogják elérni.

Ezen a napon Nagyőszy altábornagy a tanni Gasthof zur Postban megtartotta az utolsó eligazítást. Ez a vendégfogadó a helység főterén, annak egyik végében állott, és a magyar tisztek körében ebben az időben amolyan főhadi-

---

jabb publikációt, amely ujdonságot is tartalmaz: Csendes László: « A korona rejtekhelye Ausztriában, 1945-ben. » Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1985/3. szám 643-659 old.

szállásnak számított. Nagyőszy most politikamentessé kívánva tenni a honvédséget, elrendelte a nyilas, karlendítéses köszöntés megszüntetését, és visszaállította a régi, hagyományos tisztelgést. A szomszéd szobában ugyanakkor egy karpaszományos tizedes — polgári foglalkozását illetően angol nyelvtanár — azzal foglalatoskodott, hogy az altábornagy amerikaiakat fogadó beszédét fordította angolra.

Egy Tannban szolgálatot teljesítő alezredes 15 éves fia véletlenül tanúja volt a következő, nyugodtan írhatjuk, történelmi jelenetnek:

> « 14.00 órakor szinte percnyi pontossággal begördült az első amerikai páncélozott felderítő jármű Tann főterére, bekanyarodott a Gasthof zur Post elé, és ott megállt. Egy alhadnagy ugrott ki belőle, és elindult az épület bejárata felé. Ekkor kinyílt annak kétszárnyú kapuja, és hárman léptek ki rajta: középen Nagyőszy altábornagy, jobbján segédtisztje, Cserey Andor alezredes, kezében magyar zászlóval, balján az angol nyelvtanár karpaszományos tizedes, kezében papírlappal, amelyre az altábornagy beszédének angol szövege volt írva. Megálltak az amerikai alhadnagy előtt, Ekkor — amíg élek nem felejtem ezt a jelenetet — Nagyőszy Miklós, a magyar hadsereg altábornagya, a honvédelmi miniszternek helyettese feszesen tisztelgett az amerikai alhadnagynak, ki azt meglehetősen könnyedén viszonozta. Majd elmondotta beszédét magyarul, utána a balján álló angol tanár angolul. A pontos szövegre természetesen nem emlékszem, de olyasmiről volt benne szó, hogy Nagyőszy altábornagy, mint a Honvédelmi Miniszter és a Honvéd-Főparancsnok ügykörét gyakorló helyettes bejelenti a megadást, illetve a fegyverletételt. Egyben méltányos elbánást kér a magyar alakulatok számára, mivel azok nem harcoltak az amerikaiak és a nyugati szövetségesek ellen. Ezekután mindnyájan bementek a Gasthof zur Postba... » (31a).

Így ért véget 1945. május 1-én, kedden délután, röviddel 14.00 óra után Tannban a második világháború a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium ottani személyi állománya számára.

Beregfy Szálasitól május 2-án érkezett vissza Tannba. A helység előtt amerikai őrség — látva a miniszteri kocsit és azon a minisztert megillető « standardot » — nem értve a helyzetet, az impozáns gépkocsit igazoltatás nélkül beengedte a főhadiszállásra. Onnan vitte el másnap amerikai őrség Beregfyt — hadifogságba (32). A Tannban maradt

---

(31a) Csernohorszky Vilmos: « A Honvédelmi Minisztérium kapitulációja Tannban az amerikai hadsereg előtt ». Kézirat, 1983.

(32) Kádár Gyula ezredes és Szombathelyi Ferenc vezérezredes — pár napja szabadulva a magyar hadbíróság fogságából — tanúja volt Beregfy letartóztatásának. Sőt, ahogy erről Kádár visszaemlé-

honvédségi személyeknek május 3-án, fegyver nélkül, gyalogmenetben a mintegy 25 kilométerre levő Pfarrkirchenbe kellett menetelniök, ahol a sportpályán ideiglenes hadifogolytábort rendeztek be számukra.

Hogyan zajlott le a honvédség kapitulációja a különböző arcvonalszakaszokon?

Ehhez tudnunk kell, hogy az osztrák és cseh-morva földön tevékenykedő, április közepétől « Ostmark » elnevezésű német « Dél » hadseregcsoport hadrendjében magyar csapatok már nem szerepeltek. Ami annyit is jelent, hogy ha a Rendulic vezérezredes által vezetett hadseregcsoport egyes szakaszain magyar egységek ezred vagy zászlóalj nagyságban itt-ott még harci alkalmazásra is kerültek, létezésükről a németeknek — hivatalosan — nem volt tudomásuk. Ők a Magyar Királyi Honvédséget mint « szövetséges haderőt » április elején gyakorlatilag « leírták »!

1945. május 2-án a berlini helyőrség kapitulált a Vörös Hadsereg előtt. Hitler öngyilkossága után, végrendelete értelmében a központi hatalom a Schleswig-Holsteinben tartózkodó Karl Dönitz tengernagy kezébe ment át. A tengernagy új kormányt alakított, és azonnal megkezdte a nyugati hatalmakkal a fegyverszüneti tárgyalásokat. Azok azonban csak a feltételnélküli fegyverletételt voltak hajlandóak elfogadni. Így május 7-én hajnali három órakor Reimsben, Eisenhower tábornok főhadiszállásán, a Német Véderő (Wehrmacht) főparancsnoksága nevében Alfred Jodl vezérezredes aláírta a kapitulációs okmányt, amely szertartást — Sztálin egyenes kívánságára — két nappal később május 9-én Wilhelm Keitel vezértábornagynak a Vörös Hadsereg Berlin-Karlshorst-i főhadiszállásán meg kellett ismételni. A Német Véderő feltétel nélküli kapitulációja gyakorlatilag kiterjedt a vele szövetségben levő európai nemzetek haderőire is, jóllehet ezeknek képviselőit sem Reimsbe, sem Berlin-Karlshorstba nem hívták meg. Csapataik fogságba esését, illetve kapitulációikat a Szövetséges Hatalmak külön nem szabályozták (33).

---

kezéseiben tudósít, ő volt az, aki az amerikai tiszt megbízásából Beregfyt szállásáról kihívta, hogy a nyitott jeepen Pfarrkirchenbe kísérjék. Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, Budapest 1978, 798. old.

(33) A Hitlerrel ekkor még « szövetségben » álló európai államok a következők voltak: Ante Pavelic Önálló Horvát Állama, a Tiso prelátus irányította Szlovák Köztársaság, a Mussolini vezette salói (felsőolaszországi) Olasz Szociális Köztársaság, Horia Sima román Nemzeti Kormánya és a Szálasi nevével fémjelzett Magyar Királyság/ Hungarista Munkaállam.

Az osztrák földön levő német seregtestek — mintegy másfélmillió katona — május 5. és 8. között fokozatosan hajtották végre a fegyverletételt. A német parancsnokok ekkor már ismerték a Szövetséges Hatalmak közötti megállapodást, miszerint csapataiknak azelőtt az ellenfél előtt kell a fegyvert letenniök, amellyel szemben eddig harcoltak. Érthető, hogy kevesen voltak, akik a Vörös Hadsereg kezébe kívántak kerülni. A háború utolsó hetében a német csapatok parancsnokai — legalábbis az ausztriai térségben — mindent megtettek azért, hogy embereiket Szibériától megóvják, és hogy személyi állományukkal együtt a nyugati csapatok előtt kapituláljanak. Elterjedt volt a nézet, hogy az angolszász és az orosz hadsereg demarkációs vonalát az Enns folyó képezi.

A *Magyar Királyi Honvédség* csapatai is igyekeztek — lehetőségük szerint — elkerülni a szovjet fogságba esést... A Steiermark és Kärnten térségében visszavonuló honvédcsapatok (amelyek névlegesen még az 1. hadsereghez tartoztak) május 8. után a brit hadsereg fogságába estek (34). Kivételt képzett a 25. kiképző hadosztály, amelynek parancsnoksága a Gamlitzhoz közel levő Gasseldorfban (Graztól délre) már április végén felvette a kapcsolatokat az akkor már működő osztrák partizánokkal, és segítségükkel átállást tervezett a Vörös Hadsereghez (35). A hadosztály parancsnoka, Kalkó Gyula vk.-ezredes erről mitsem tudott. Helyette vezérkari főnöke Zentay István vk.-őrnagy intézkedett. Állítólag tudott a Debrecenben megalakult új kormányról, és azt remélte, hogy átállás esetén az oroszok a seregtestet nem hadifogságba, hanem zárt kötelékben Magyarországra viszik, ahol átadják őket az új Honvédelmi Minisztériumnak.

Zentay István saját csapatain kívül még más magyar egységeket is maga mellé akart állítani. Ez nem sikerült. Május 5-én Kalkó vk.-ezredes felfedte az összeesküvést, és Zentayt társaival együtt « nyílt zendülés » vádjával hadbíróság elé akarta állítani. Az őrnagy azonban « ellentámadásba » ment át: ő fogatta le parancsnokát és annak helyettesét, Keleti Lipót ezredest, elrendelve, hogy csapatai helyben várják be a Mura és Dráva között előrenyomuló szovjet 57.

---

(34) Két hadtestparancsnokság és 5 csonka, szinte csak hadrendi számban létező hadosztály.

(35) A 25. kiképző hadosztály harciértéke igen csekély volt: 1945 április 26-án 519 tisztet és 3008 főnyi legénységet illetve altisztet tartottak nyilván. Részleteiben lásd Darnóy Pál: « Honvédeink idegen földön. » *Hadak Útján*, München, 1985. január, 12. old.

hadsereget. Zentay — a partizánokkal való megegyezés értelmében — katonái között ciril « U » betűs fehér karszalagokat osztott ki. Igy akart a Vörös Hadsereggel találkozni.

Az 1. hadsereg parancsnoksága — László Dezső vezérezredes — május 5-én került amerikai fogságba.

A Magyar Királyi Honvédség másik csoportosulása, a 3. hadsereg maradványai Linz környékén kerültek a 3. US-hadsereg fogságába (36). Mindez azonban nem ment könnyen. Az előző hetekben a németek ragaszkodtak ahhoz hogy Heszlényi vezérezredes csapatainak jó részét munkásalakulatokká szervezzék át, és erődítési feladatokkal bízták meg. Most meg, a kapituláció előestéjén, ahol csak lehetett akadályozták, hogy a magyarok — fegyveresen vagy fegyvertelenül — az orosz hadifogság elől nyugat felé térjenek ki. Ennek következtében a csapatok egyrésze orosz fogságba került.

Cseh-morva földön is álltak honvédegységek. Ezeket a háború vége a német « Közép » hadseregcsoport 1. páncéloshadserege alárendeltségében Olmütz, illetve a Taborhegység közelében és másutt találta (37). Az utolsó háborús hetekben voltak alakulatok, amelyek kapcsolatot kerestek a cseh nemzeti ellenállási mozgalommal, mint pld. a Tyn nad Vltavába (egy Moldva folyómenti városkába) került 1. hegyivadász híradó zászlóalj, kb. 1.000 ember. Ezek május első hetében (5. és 8. között) nemcsak a « Sumava » partizáncsoporttal kötöttek fegyverszünetet, de május 7-től kezdve együtt a csehekkel, elvállalták Tyn nad Vltava védelmét, így pld. megakadályozva, hogy a közeledő Vörös Hadsereg elől a Moldva folyón keresztül nyugat felé igyekvő Waf-

---

(36) A hadseregparancsnokságon kívül itt egy hadtestparancsnokságról és 5 különböző összetételű és csonka seregtestről van szó. Szervezetileg — legalább is « papíron » — a 3. hadsereg alárendeltségébe tartozott a Morvaföldön levő « Karácsony-csoport » is, három, egyesek szerint négy erősen megtépázott, és a személyi állomány vonatkozásában lecsökkent hadosztály.

(37) Ez a Karácsony tábornok-féle seregcsoport, amelyhez csatlakozott az a hányatott sorsú 5. tábori póthadosztály is, amelyet 1944 szeptemberében, a II. tartalék hadtest lengyelországi feloszlatása után, a határon túl « felejtettek », amelyet az október 15-i események következtében a németek (időlegesen) lefegyvereztek, majd pedig a Kárpátoktól északra különböző hátországi feladatokkal láttak el. A hadosztály parancsnoka, Szabó László II. vezérőrnagy csak 1945 januárjában indíthatta vissza Magyarországra csapatait. Egyes részek lejutottak az 1. hadseregheZ, de a zöm, a Vörös Hadsereg előretörése miatt, már csak Cseh-morva földre került. Ott áprilisban feloszlatták. Csapatai a még meglevő hadosztályokhoz lettek beosztva.

fen-SS egységek, a stratégiailag is fontos közuti hidakat felrobbantsák (38).

Május 10-én először a Patton tábornok vezényelte 3. US-hadsereg felderítői érték el a délcseh várost. Majd megérkeztek az orosz csapatok is. Tyn nad Vltava — a szövetséges hadseregek közötti megállapodás értelmében — a Vörös Hadsereg kezén maradt. A magyarokat nem fegyverezték le. Sőt, két század honvéd teljes felszereléssel és tisztjeik vezetése mellett résztvehetett a háború befejezése, illetve a Csehszlovák Köztársaság « feltámadása » tiszteletére rendezett május 10-i díszünnepségen. Egyes magyar alakulatok fegyveres őrszolgálatot teljesítve május végéig maradtak a város körzetében. Ezután indulhattak haza, Magyarország irányában.

Hol és hogyan érte az általános kapituláció a többi magyar seregtestet?

A Szálasi által felállítandó — köznyelven: hungarista — hadosztályokból 1945 tavaszáig csak két újtípusú hadosztály alakult meg: a « Kossuth » és a « Petőfi » hadosztály. A grafenwöhri gyakorlótéren Beregfy és Major vezérezredes március végén megszemlélték a « Kossuth » hadosztályt és frontszolgálatra alkalmasnak minősítették. Ebből azonban nem lett semmi, mert a « Kossuth » divíziónál a nehézfegyverek terén komoly hiány mutatkozott. A seregtest nem is került a frontra: a kapituláció a hadosztályt Neukirchen térségében, Oberpfalzban érte. A « Petőfi » hadosztályból jórészt csak a vezető törzsek alakultak meg. Májusban a parancsnokság Pilsen mellett tartózkodott. Mindkét seregtest amerikai hadifogságba került (39).

Ami pedig a magyar SS-egységeket illeti, az ő anabázisuk külön fejezetet érdemelne. Röviden csak annyit: A « Hunyadi » SS-páncélgránátos hadosztály és a 1944. december 23-án létrehozott « Hungaria » SS-páncélgránátos hadosztály közösen felállított rohamezrede (kiegészítve egy magyar SS-sí-századdal) 1945 február végén Neuhammer térségében, Sziléziában került bevetésre a szovjetek ellen, ahol szétverték őket. A « Hunyadi » SS-hadosztály május elején Nürnberg térségében állomásozott. A « Hungaria » SS-hadosztály egyes egységeit a németek Lengyelországban (az akkori Wartegauban) bevetették. További sorsukról nincs tudomásunk.

Ugyancsak puskaport szagolt a Szálasiról elnevezett elit-zászlóalj is, amely azonban egy német hadosztály keretében « valahol » Lengyelországban felmorzsolódott.

---

(38) Pozsonyi Tivadar: *Erőd a Moldván.* Az 1. hegyivadász hiradó zászlóalj ellenállása, Budapest 1978, 62. és a köv. old.

(39) G.-Payer András (NSZK) körlései alapján (1986).

A háború vége a « Hungaria » SS-hadosztály maradványait Oberpfalzban, Neumarkt körzetében találta. A két magyar SS-divizió felett a (magyar) XVII. Waffen-SS hadtest ideiglenes paracsnoka Ruszkay Jenő vezérezredes, úgy is mint a magyar fegyveres SS felügyelője, parancsnokolt. Volt egy terve, miszerint a két hadosztályt Steiermarkba viszi le, hogy a brit haderő előtt kapituláljanak (40). Meg is indultak az egységek, de a május 8-án bekövetkezett európai általános fegyverletétel, illetve az utakon levő óriási zűrzavar ezt az elképzelést meghiúsította. Mindenesetre érdemes megjegyezni, hogy a « Hunyadi » SS-hadosztály egyes részei még május 4-én is harcba kerültek egy amerikai hadosztály felderítő egységével, tetemes veszteséget okozva páncélosaiknak (41). Május 8-a után a két hadosztály jórészt önmagától feloszlott: legénysége és tisztjeinek egy része önhatalmulag « leszerelt » és elvegyült a Bajorországot, illetve Nyugat-Ausztriát elözönlő polgári menekültek tömegével.

Anélkül, hogy részletekbe mennénk, meg kell emlékeznünk további százezer magyar katonáról, aki — kihelyezése vagy a hadihelyzet következtében-Észak-és Nyugat-Németországban, sőt Dániában és Jütland szigetén (!) fejezte be a háborút (42). A velük történt események külön fejezetet érdemelnének. Csak annyit, hogy honvédegységek harcoltak az oroszok ellen Breslauban, Stettinben, sőt Berlinben is — míg Dániában, az ottlevők május első hetében a helyi ellenállási mozgalomhoz csatlakozva, annak küzdelmét segítették a német megszállók ellen (43).

A *Magyar Királyi Légierők* utolsó hónapjainak története is feldolgozásra vár. Tény hogy 1944. március 19-e után, a németek a közös harc jegyében, nagymértékben szállítot-

---

(40). Málnási Ödön történész és publicista 1945 után Ruszkay Jenővel hosszabb időt töltött egy budapesti börtönben. A vezérezredes, mivel a huszas évek végén mint katonai attasénak kapcsolatai voltak angol katonai személyekkel, 1945-ben (eléggé naivul) azt remélte, hogy a 8. brit hadsereget csapataival elérve, ott « antibolsevista hadosztályait » (és önmagát) felajánlhatja a további harcra a briteknek. Málnási Ödön: *Magyar mártírok*, London 1958, 36. old.

(41) Manfried Rauchensteiner: *Krieg in Österreich*, Wien 1970, 291. old. A hadosztály parancsnoka, Grassy altábornagy ekkor már több napja törzsével egyetemben amerikai fogságban volt Passauban.

(42) Így Dél-Jutlandban volt a 90. gyalogezred, míg Dániában a 91. és a 93. gyalogezred állomásozott. Mind a három magyar ezred három különböző német hadosztály alárendeltségében állt.

(43) Részleteiben lásd — dán dokumentumokra támaszkodva — a Dombrády Lóránd és Nagy Gábor által szerkesztett kötetet: *Fegyverrel a hazáért*. Magyar ellenállási és partizánharcok a második világháború idején, Budapest 1980, 290. és a köv, old.

tak repülőgépeket a honvéd légierőknek, technikai és számbeli elmaradottságukon segítve. Ezekben a hónapokban cserélték le többek között az akkor már elavult olasz gépek tucatjait. A magyarok, akik a csepeli Weiss Manfred gyárban német műszaki leírások alapján építettek harcigépeket, az akkori idők legjobb német gépeiből kaptak utánpótlást (44).

Az október 15-16-ával kapcsolatos magyar politikai változások ugyan érintették a légierők személyi állományának egy bizonyos — nem túlságosan nagy — hányadát, de a többség « hű » maradt a zászlóhoz, még akkor is, ha a Szálasi féle Hungarista Munkaállammal kapcsolatban nem táplált különösebb érzelmeket (45). Bár Beregfynek nem sikerült — talán meg sem kísérelte —, politikai befolyása alá vonni a magyar repülőket, ezek 1945 áprilisáig harci feladataikat az adott lehetőségek közepett megfelelően ellátták. Igy résztvettek a Budapest körüli harcokban, a főváros ideig-óráig működő ellátását biztosító légihíd működtetésében és harcoltak a Dunántúlon, a szovjet és az amerikai repülőgépek, légikötelékek ellen (46). Az illetékes német szervek a honvéd légierőket még a háború utolsó heteiben is részesítették utánpótlásban. Az új, az 1944. november végén kidolgozott fejlesztési tervek szerint, a Magyar Királyi légierők három dandárból tevődtek össze: a 102. repülődandárból, amely aktív frontalakulatként működött (47); a 101. honi légvédelmi repülődandárból (48); és a 103. kiképző dandárból (49). Számadatok nem állnak rendelkezésünkre, csak itt-ott szórványosan fellelhető adatok alapján tudjuk, hogy

---

(44) Vajda Ferenc Antal: A Magyar Légierők és a németországi repülőgépbeszerzés a második világháború végén. Közli: « Hadtörténelmi Közlemények », Budapest, 1984/3. szám, 550. old.

(45) A Magyar Királyi Légierők tisztikarában többen voltak, akik október 16-a után csatlakozni kivántak a Szálasi ellenes polgári ellenálláshoz. Györffy Gyula repülő-alezredes és herceg Odeschalchi Miklós repülőhadnagy ellenállási tevékenységéért életükkel fizettek. A nyilas Számonkérő Szervezet kezére került többek között Krudy Ádám repülőszázados és Orosz Béla repülőezredes is.

(46) A magyarországi német repülő erők 1944/45-ös parancsnoka, Otto Dessloch altábornagy a szerzővel 1970-ben Münchenben folytatott beszélgetése során elismerően nyilatkozott a honvéd légierő tevékenységéről.

(47) Ez egy csatarepülő osztályból, egy vadászosztályból, egy gyorsbombázó osztályból, egy közelfelderitő osztályból és egy éjjeli csatarepülő századból, összesen 12 századból állott.

(48) Ez egy vadászezredből és egy éjjeli vadász századból, összesen 7 századból állott.

(49) Ennek összetétele ismeretlen.

pld. a 101. honi légvédelmi repülődandár, 1945 januárjában összeállított évvégi zárójelentése szerint, egysége az 1944-es év folyamán kb. *400 darab* Bf-109 vadászgépet kapott, amelyből a jelentéstétel idején 80 darab volt üzemképes állományban (50). De egyéb géptipusokból is állandóan érkezett pótlás. Így — hadd közöljünk itt csak egyetlen adatot — 1945 januárjában 20 darab Focke-Wulf-58 éjszakai bevetésre alkalmas csatagép érkezett és ezenkívül még 15 darab Messerschmidt-210 gyorsbombázó (51).

Ekkorra azonban már nem Bánfalvy István vezérőrnagy volt a HM Légügyi Főcsoportfőnöke, illetve a Légierők parancsnoka. « Megbízhatatlansággal » és kishitűséggel vádolva már 1944 október végén eltávolították a Légierőktől, sőt le is akarták tartóztatni. Az új ember Justy Emil vezérezredes lett, aki november 1-én vette át új posztját. Ő tárgyalt 1945 március elején Berlinben Hermann Göring birodalmi marsallal, aki — a háború kimenetelét illetően — még ekkor is igen bizakodó volt. A *Luftwaffe,* a német légierők legfelsőbb parancsnoka « kitartásra » biztatta magyar bajtársát. A « Tavaszi ébredés », az éppen akkor a Dunántúlon folyó nagy német támadás eredményeiről beszélt. Arról, hogy « fut az orosz »; hogy rövidesen új fegyverek kerülnek alkalmazásra és hogy politikai vonatkozásban biztosan tudja, konfliktus van kitörőben a Hitler ellenes szövetségesek között. Ennek kivárásához csak jó idegek kellenek, mondotta. A háború még egy teljes évig elhúzódhat. Ami a *Magyar Királyi Légierőket* illette, Göring 1945 őszére nem kevesebb mint 25 századnak igért modern német harci gépeket, többek között az új sugárhajtású, a hires Dornier-335 tipust (52).

Március végén a honvéd Légierők egységei kiszorultak az országból. Tudomásunk van egy olyan magyar kísérletről, amely a háború legutolsó szakaszában a dunántúli honvéd légierők egy részét át akarta volt vinni a debreceni Ideiglenes Kormány oldalára. A Pápáról a Vörös Hadsereghez ez ügyben átküldött repülőtisztek azonban — ezeknek kellett volna az átállást megbeszélniük — a front túlsó oldalán nyomtalanul eltüntek (53).

A honvéd Légierők még Ausztriában kaptak repülőgépeket, ahogy erre a németeket szerződés kötelezte. Így a

---

(50) Közli Csanádi-Nagyváradi-Winkler: *A magyar repülés története,* Budapest 1977, 258. old.

(51) Vajda Ferenc Antal, i.m. 551. old.

(52) Egy magát megnevezni nem akaró volt magyar vezérkari tiszt adatai alapján.

(53) Szy Tibor, volt repülőtiszt közlése alapján (New York 1976).

101. vadászrepülő-ezred a raffeldingi repülőtéren április 10-e körül 51 harci- és 12 egyéb repülőgéppel települt át, de kiegészült még Lévay százados csatarepülőszázadával is. Május 2-án 33 bevetésre kész gépe volt az egységnek. Csak az üzemanyag (és a jól képzett pilóták) hiányoztak. Ezek a tényezők a legtöbb harci egységet cselekvésképtelenné tették. (A 101. vadászrepülő-ezred még április 22-én is bevetésen volt, — amerikai bombázókat támadtak.).

A háború befejezése a *Magyar Királyi Légierőket* a klagenfurti, a wörschachi, a zeltwegi és a raffeldingi repülőtereken találta. A legtöbben brit fogságba kerültek. Voltak azonban olyanok, akik szovjet hadifogságba jutottak és az amerikaiak is ejtettek foglyokat. A már említett raffeldingi repülőtéren a kapituláció a következőképpen játszódott le:

> « A május 2-án kiadott tájékoztató szerint, a németek a keleti arcvonalra fogják összpontosítani katonai erejüket, de ebben az erőfeszítésben a magyar csapatok nem vesznek részt. Mivel az ezred ellátása továbbra is német vonalon történik, a személyi és anyagi biztonság megőrzésére magyar őrségek állítandók fel...
>
> Május 4-én az Eferdingben tartózkodó magyar csatarepülő osztály parancsnokságától telefonhívás érkezett, amiben az ezred tudomására adták, hogy az amerikaiak megérkeztek és az osztály fogságba esett.
>
> Május 5-én, előzetes megbeszélés alapján katonai díszben, hagyományos formaságok között megtörtént a fegyverletétel a repülőtér szélén álló ezredparancsnokság faháza előtt » (54).

Az ezredparancsnok, Heppes Aladár egyenruháján ott voltak az összes magyar és német kitüntetések. Az amerikaiak a magyar repülősökkel a « lovagiasság » szellemében jártak el. Miután a magyarok már előzőleg felgyujtották a még használható 70 repülőgépet, a raffeldingi repülőtér magyar személyi állományát május 7-én gépkocsikkal és teljes felszereléssel Pockingba irányították. Ott rendezték be az amerikaiak a magyar Légierők gyülekezési központját.

A *Magyar Királyi Folyami Erők* 1944 őszén Hardy Kálmán altábornagy révén a Honvéd Fővezérségnek voltak alárendelve. Állományukba egy őrnaszád ezred, 4 folyamzár zászlóalj és egy torpedó század tartozott (55). A kormány-

---

(54) Gaál Gyula: « A végeszakadt látóhatár ». Közli: *Magyar Szárnyak* Toronto 1985, 87. old.

(55) Az egész fegyvernemnek csak 11 aknász motorcsónakja volt, azok is jórészt a folyamzár zászlóaljakhoz voltak beosztva. Jóllehet a magyar folyami erők parancsnoksága 1943-ban 16 db. új páncélos motorcsónakot rendelt — ebből azonban 1944 nyaráig csak kettő került leszállításra.

zóságnak október 15-ével kapcsolatban komoly tervei voltak ezzel a fegyvernemmel: karhatalmi feladatra akarták felhasználni. Mindez nem sikerült. Hardy Kálmánt — mint már említettük — saját tisztjei tartóztatták le és a Budapestnél összevont magyar folyami erők tétlen szemlélői maradtak Horthy kiugrási kísérletének. A Szálasi-féle hatalomátvétel után a folyami erők élére az eddigi folyamzár ezred parancsnok, a kassai születésű 50 éves Trunkwalter Ödön vezérkapitány (vezérőrnagy) került. A hat — még az első világháborúból származó — őrnaszád ekkor kapott korszerűbb fegyvereket, többek között Bofors toronylövegeket, illetve négycsövű nehézgéppuskákat (56). Harci bevetésük azonban minimális volt: a hajótestek vértezete alkalmatlan volt harckocsik vagy az oroszok parti tüzérségi lövegeivel szemben. A « Debrecen » őrnaszád november 25-én Nagytétánynél a T-34-esek elleni harcban elsüllyedt.

1944 decemberében megkezdődött a magyar folyami hajópark Bécsbe való evakuálása. Ennek biztosításánál a folyami erők is részt vettek. December 30-án Dunacsánynál lépték át a magyar határt: elöl a « Hungaria » yachton amelyet Hitler 1943-ban ajándékozott Horthynak Trunkwalter vezérkapitány, s mögötte az őrnaszádok egy része, illetve egy sor MFTR-gőzös, üzemanyaghajó és más, árukkal megrakott teherhajó. Ezek mind Hainburgba kerültek, majd egyrészük Linzbe. Míg a folyamzár zászlóaljak egy része még Csepel szigetén (1944 november), vagy a Balaton északi partján (1945 január-március) frontszolgálatot látott el, azalatt műszakilag felújították az őrnaszádok egy részét különböző osztrák dunai kikötőkben. 1945 áprilisában a Magyarországról kiszorult folyamzár zászlóaljak maradványai Melkben gyülekeztek, — kb. 500 folyamőr, Illay Tamás főtörzskapitány (ezredes) irányítása alatt.

A háború utolsó hetében Hollenburg és Traismauer térségében három magyar őrnaszád (a « Szeged », a « Kecskemét » és a « Győr ») tűzével támogatta a kremsi hídfőben álló német seregtesteket. Ugyanezek a hajók Melk felé tartva beavatkoztak a németek és az oroszok közötti harcba, tűzükkel fedezve a Bünau-féle német hadtest visszavonulását az Enns folyó mögé. Ekkor történt, hogy a « Csobánc » tankhajó géphiba miatt lemaradt, és miközben május 9-én a Magyar Királyi Folyami Erők zöme beérkezhetett Linzbe

---

(56) Az őrnaszádok összsúlya átlagosan 200 tonna volt. A hajók 44 méter hosszúak és 120 cm merülésűek voltak. Részleteiben lásd Darnóy Pál: « Honvédeink idegen földön. » Közli *Hadak Útján*, München, 1983. március, 10. és a köv. old.

(ahol amerikai fogságba került) addig a « Csobánc » a Vörös Hadsereg zsákmánya lett.

1945 május végén a magyar « hadihajók » Passauba kerültek. Karbantartásukat a csökkentett hajószemélyzet, és egyéb okok miatt nem tudták ellátni. Végül is az őrnaszádokat a személyi állomány önhatalmuan « leszerelte » — ami kiszerelhető volt azt elvitték, eladták és a maradékot ócskavasként értékesítették. Kivételt képzett a « Hungaria » yacht. Ezt az amerikaiak saját személyi szükségletükre lefoglalták — a tisztek és családjaik ezen sétahajókáztak a Dunán —, míg végül a Rajnára, német kézre került. Horthy Miklós — pénzgondokkal küzdve — hiába igyekezett azt a tulajdonképpen személyi tulajdonát képző hajót 1950 elején a bonni államtól (értékesítés céljából) visszaszerezni. Kérését elutasították. A hajót átépítették és ez még hosszú ideig a rajnai német vizirendőrség motorosaként került alkalmazásra.

Szálasi letartóztatása

A Semmeringről április elején távozni kényszerült Szöllősi-kormány és a miniszterelnökségi adminisztráció április második felében végül is Salzburgban telepedett meg. A miniszterek jórészt a város környékén laktak, míg a kormány « ideiglenes székhelyéül » a német hatóságok az egykori « Österreichischer Hof » nevű szállodát bocsátották a magyarok rendelkezésére.

Az amerikai XV. hadtesthez tartozó 3. gépesített hadosztály május 4-én érte el Salzburgot, amit a németek harc nélkül feladtak. Az amerikai csapatok nem is tétováztak sokat. St. Gilgen, illetve Bad Ischl irányában folytatták kelet felé előrenyomulásukat. A visszamaradt amerikai hatóságok nem foglalkoztak politikával, különösen nem a Magyarországról kijött politikusok dolgával. Igy a Szöllősi-kormány még május 7-én is megtarthatta tanácskozását. Mivel Szöllősi Jenő ezen megjelenni nem tudott, helyette a propagandaügyi miniszter, az egykori szociáldemokrata munkás, majd nyilas képviselő, Kassai Ferenc vezette az ülést. Már korábban az volt a miniszterek gondja: hogyan viselkedjen a kormány a közelgő ellenséges megszálló hatóságokkal szemben? Ez ügyben hivatalosan is Veesenmayerhoz fordultak. Kérjen a német követ e vonatkozásban kormányától megfelelő felvilágosítást!

Edmund Veesenmayer, még ha lehetett volna, sem tett volna ez ügyben semmit. A hithű náci hetek óta fájdalmas levertséggel szemlélte a körülötte zajló eseményeket. Az

osztrákok « árulása » mélyen megrendítette: ő, akinek 1938-ban komoly szerepe volt abban, hogy az « Anschluss » sikerüljön, és aki Ausztria népét mint « igazi nemzetiszocialistát » ismerte meg, most 1945 áprilisában « megdöbbent » az osztrákoknak a Német Birodalomtól való elfordulása miatt (57). Szálasi ügyei meg egyáltalában nem érdekelték. Hitler halálával, Berlin elestével « egy világ dőlt össze » Veesenmayerban. Kassainak csak azt üzente: szerinte a legjobb megoldás, ha a kormány tagjai és a hadsereg vezetői az ellenséges megszállás után azonnal jelentkeznek az illetékes katonai parancsnokságnál. « A háború elveszett. A harc megszűnt. Nem minősülhetnek ellenfélnek, hanem legyőzötteknek. Hogy a kormány tagjaira mi vár? Legfeljebb pár hetes internálás. Azután úgyis rendeződnek a dolgok! »

Május 7-én Salzburgban került a sor az utolsó minisztertanácsra. Katona Mária, a propagandaügyi minisztérium munkatársa, naplójából idézünk: « ... az Österreichischer Hof Salzach felőli oldalánál a vízparton tátongó bombatölcsérek és romok között vártuk a híreket. A tanács után megérkezett Kassai miniszter. Arca ónszínű volt s fojtott hangon mindössze ennyit mondott: 'a magyar királyi kormány megszűnt!' Társaimra néztem, majd újra Kassai arcára. Szintelenre vált arcok s üres léleknélküli szemek néztek rám vissza. Éreztem magam is így nézek ki. Mindannyian tudtuk, hogy itt nagyobb dolgok történtek, mint az, hogy megszűnt egy kormány... » (58).

A miniszterek azt hitték, hogy a háború befejezésével nekik, bajuk nem történhet. A Kitzbühelben tartózkodó Szakváry Emil és Reményi-Schneller Lajos miniszterek például a helységnek az amerikai 42. hadosztály által való megszállása után tisztelgő látogatást tettek a hadosztályparancsnoknál, bejelentve, hogy a szovjetek elől menekült magyar miniszterek és ha szükségesnek itéltetik, ők a múltjuk politikai kivizsgálása vonatkozásában szívesen állnak az amerikai hatóságok rendelkezésére.

« Reményi-Schneller végül még arra is megkérte a tábornokot, hogy ne fárassza magát látogatásunk viszonzásával, mert az ehrenbachhöchei szállodai elhelyezkedés, kizár minden illendő fogadást. Az US-tábornokot láthatóan meglepte Reményi-Schneller kifogástalan angol beszéde, illetve a magyar kormánytagok

---

(57) « Pisztollyal a kézben kellett rekvirálni! » — Edmund Veesenmayer személyes közlése alapján (Darmstadt 1971).

(58) Idézi Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos: *Vádló bitófák.* A magyar nemzet igazi sírásói, London 1958, 110. old.

jelentkezése. Egy ujjpattintás után, mosolyogva kezet rázott velünk, megköszönte látogatásunkat és címeink közlését. Azzal búcsúzott, ha szükségük lesz ránk, jelentkezni fog... » (59).

Mint már említettük, az amerikai hadsereg hadrakelt részei vajmi keveset törődtek a politikai vagy a volt ellenségnek (ex-enemy) számító polgári személyekkel. Az ezekkel való foglalkozás az « *Office of Strategic Services* » (Hadászati Szolgálati Hivatal) elnevezésű szerv hatáskörébe esett. Ennek salzburgi központja, Howard Chapin amerikai ezredes parancsnoksága alatt, a Magyarországról elszármazott Himler Mártont bízta meg azzal, hogy az amerikai hadsereg nevében kutassa fel és gyűjtse őrizet alatt külön táborba a « Hungarista Munkaállam » prominens személyiségeit, illetve nagy általánosságban Magyarország háború alatti kormányainak fő tisztségviselőit. Ami meg is történt.

És Szálasi Ferenc — hogyan került fogságba a nemzetvezető?

Az 7. US-hadsereg csapatai Mattseet május 6-án foglalták el. Szálasi utasította testőrsége parancsnokát, Mészáros ezredest, hogy a helységet megszálló amerikai csapatok parancsnoka előtt fedje fel kilétét és jelentse, hogy a nemzetvezető, aki az Egyesült Államoknak nem üzent hadat és csak a vörös bolsevizmus ellen küzd, kész arra, hogy a megfelelő amerikai személyekkel Magyarország jövője érdekében tárgyalásokat folytasson (60).

Alig egy napra rá, három jeep állt meg a Seewirt fogadó előtt. Az amerikai XV. hadtest hírszerző- és kémelhárító részlegének egy tisztekből álló csoportja a magyar származású Jellinek György hadnagy vezetésével lépte át a fogadó küszöbét. Szálasi és társai — mindannyian polgári ruhában, de jórészük a pártegyenruhához rendszeresített bilgerli csizmában — a Seewirt nagytermében már felkészültek a látogatásra. Szálasi magasrangú amerikai tisztet várt, helyette az említett hadnagy érkezett. Úgy látszik fényképről ismerhette Szálasit, mert a népes társaságot elhárítva egyenest a nemzetvezetőhöz tartott. Szálasi, a felesége és Kurt Haller között állva kézfogásra nyújtotta kezét, de az amerikai hadnagy ezt nem vette tudomásul. Röviden csak annyit mondott: « Felismerem magát Szálasi... Maga az a személy, aki Magyarországot rombadöntötte és ezre-

---

(59) Szakváry Emil 1969-ben — felkérésre — írt kéziratos visszaemlékezése. A szerző birtokában, 14. old.

(60) Mészáros István ezredes, a testőrség parancsnokának szóbeli közlése (Innsbruck 1973).

ket küldött a halálba... Magával nekünk nincs mit tárgyalnunk. Tetteiért a megfelelő közegek előtt fog felelni! » (61)

Az amerikaiak intézkedésére Szálasi és Mattseeben tartózkodó « vezető törzse » — polgári személyek — teherautón, őrségtől kísérve, Augsburgba kerültek. Itt július végéig az amerikai hadsereg által lefoglalt villanegyed egyik négylakásos épületének földszintjén rendeztek be Szálasinak, feleségének és közvetlen polgári kísérőinek szállást. Szálasi a fogságban is igyekezett megőrizni a nemzetvezetői tisztséggel szerinte járó méltóságot. Kötelező egészségügyi sétáit miniszterelnökségi államtitkára, Szögi Géza és magántitkára, Bolváry Géza kíséretében tette meg. Mindketten — a letartóztatásban levő magasrangú osztrák és német foglyok mulatságára — mindig egy lépés távolságban követték az ex-nemzetvezetőt. Szálasi szorgalmasan vett részt misén és mindig áldozott. A nemzetvezető fogságában folytatta naplójának írását és mellette különböző politikai emlékiratokat szerkesztett. Ezek — valószínűleg olvasatlanul — ma is megtalálhatók valamely amerikai katonai levéltár porosodó polcain.

Az adott körülmények között kényelmesnek mondható elzárás Szálasi részére július 30-án ért véget. Ekkor szállították be a salzburgi ügyészségi fogházba, ahol Himler Márton az OSS megbízásából megkezdte a Szálasi-Szöllősi-kormány és a többi háborús bűnösnek nyilvánított magyar polgári személy hivatalos kihallgatását (62).

---

(61) Idézi Háhn Sándor, i.m. 102. old.

(62) Részleteiben lásd Himler Márton: *Így néztek ki a magyar nemzet sírásói.* A magyar háborús bűnösök amerikaiak előtt tett vallomásának hiteles szövege, New York 1958.

XVI.

Hadifogság, hazatérés, veszteségek

Egy a Nemzetközi Vöröskereszt által létrehozott bizottság adatai alapján megállapítható, hogy 1945. június 1-én 879.000 magyar állampolgár tartózkodott Közép-Európa azon területein, amelyek Németország kapitulációja után a nyugati szövetséges hadseregek kezére kerültek. A Vörös Hadsereg által elfoglalt területeken fellelt magyar állampolgárokról nincs pontos összesítési adatunk.

E fentnevezett szám nemcsak a *Magyar Királyi Honvédség* személyi állományát foglalja magában. Tartalmazza a Magyarországról 1944 nyarán deportált, a hatóságok által Nyugatra telepített illetve a saját jószántukból elmenekült polgári személyek adatait is. Jelen munkánkban mi csak a honvédségi személyekkel foglalkozunk.

Hadifogságban

Egy 1950-es németországi felmérés szerint a nyugati hatalmak hadifogságába 280.000 magyar katona jutott (1). Itt különböző elbánás várt a magyarokra, ami attól függött, hogy melyik győző állam hadserege által megszállt területen érte őket a háború vége. Az adott körülmények figyelembevétele után ma már megállapítható, hogy azoknak ment legjobban a sorsuk, akik brit fogságba estek. A honvédség nem harcolt a brit csapatok ellen, az Olaszországból Ausztria területére lépett brit 8. hadsereg a *Magyar Királyi Honvédséggel* már csak az általános kapituláció, tehát május 8-a után találkozott. Így a magyarokat nem kezelték *ellenségként*, hanem a « S.E.P. » (Surrendered Enemy Personnel) kategoriába sorolták. Ez — szabadon lefordítva — annyit jelent, hogy « magát önként megadó ellenséges személyzet ». Ami viszont gyakorlatilag azzal az előnnyel járt, hogy a honvédek — a német hadsereg volt katonáival ellentétben — nem kerültek szögesdrót kerítés mögé, vagyis « szabályos » hadifogolytáborba. A katonai egységek tisztjeik irányítása alatt, az osztrák falvakban és városokban szabályszerűen

---

(1) Az MHBK Hadifogolyszolgálata: *Fehér Könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről*, München 1950, 18. old.

beszállásolva, szabadon éltek, angol ellátást kaptak, és kezdetben kézi fegyvereiket is megtarthatták (2).

A Dél-Ausztriában levő honvéd alakulatok rendészeti vonatkozásban a brit V. hadtestnek voltak alárendelve. A magyaroknak a megszállás elejétől kezdve sikerült az angolokkal jó kapcsolatokat kialakítaniuk. Az V. hadtesthez « vezényelt » magyar összekötő törzs gondoskodott a gyakorlati ügyek megoldásáról. Május 15-én Bodensdorfban, az Ossiachersee partján kisebb magyar tábornoki értekezletre került a sor, amelyen részt vett Kudriczy István altábornagy, a II. hadtest parancsnoka, Vasváry József altábornagy a (magyar) V. hadtest parancsnoka és az igen agilis Kálmán Imre altábornagy a (kitelepült) 4. honvéd-kerület parancsnoka. Az összejövetelen ott volt még Tilger Ferenc vezérőrnagy, a 20. hadosztály parancsnoka, és Szügyi Zoltán vezérőrnagy. Az utóbbi hadosztálya, a « Szent László », május 9-én, az « utolsó óráig » harcolt a Vörös Hadsereg ellen, majd sikerült erőltetett menetben a divízió zömét, elsősorban a « vadászezredet », a Kor-Alpokon keresztül átmentenie az angolokhoz (3).

Ezen a bodensdorfi értekezleten — ahová az angolok még « megfigyelőket » sem küldtek — a tábornokok megállapodtak, hogy az Ausztria angol megszálló övezetében levő összes magyar csapatokat (és a hozzájuk tartozó úgynevezett « családi csoportokat » (4) Kálmán altábornagy fogja képviselni. Ugyanakkor Vasváry altábornagy hasonló megbizatással képviseli a honvédség ügyét Ausztria francia megszállási zónájában.

Erről ma már keveset beszélnek, de akkor — 1945 május második felében — a magyar tábornokokban még erősen élt a remény, hogy Németország kapitulációjával az

(2) Koltai Jenő: *Egy honvédtiszt visszaemlékezései*, Calgary/Alberta, 1984, 657. old. Koltai Jenő vk.-őrnagyként a brit V. hadtest parancsnokságnál volt összekötő tiszt, míg a 8. brit hadseregparancsnokságnál ezt a tisztséget Adonyi Ferenc vk.-őrnagy látta el. Koltai könyvében részletesen és dicsérően ír az angol hadseregről: « a gyakorlati életben első kézből tanultuk meg, hogy mi is az a nyugati civilizáció: az angol uralom nagyvonalú, nagylelkű és jótékony hatású volt... » (i.m. 657. old.).

(3) A « Szent László » hadosztály személyi állományát 1945 május elején különböző más egységekből feltöltötték. A Mura vonal védelménél már elérte a 10.000 főnyi létszámot.

(4) Egy 1944. október 16-a után hozott honvédségi rendelet értelmében a Magyar Királyi Honvédség tisztikarától — alezredestől felfelé — megkövetelték, hogy az ország kiürítése esetén, családtagjaikat magukkal vigyék. Ezek szervezetten, egy-egy idősebb, továbbszolgálatra behívott törzstiszt vezetése mellett, úgynevezett családi csoportokban követték a csapatokat a kapitulációig.

európai háború nem ért véget. Úgy gondolták, hogy « nemsokára » kitör az ellenségeskedés a nyugati hatalmak és a Szovjetunió között, hiszen a « művelt Nyugat » nem tűrheti el Kelet-Európa « bolsevizálását ». Mikor 1945 május végén a britek és Tito marsall jugoszláv csapatai között, Trieszt város hovatartozása miatt kiéleződött a politikai helyzet, egyes tábornokok ebből messzemenő következtetéseket vontak le (5). Hasonló reményeket táplált a « Szent László » hadosztály tisztikara az angolok részéről történt fogadtatás után. Szügyi vezérőrnagyot május 11-én az angol hadosztályparancsnok udvariasan fogadta, katonáinak megengedte, hogy teljes fegyverzettel tisztelegjenek előtte, sőt meghagyta azután is a fegyvereiket. Továbbá utasítva a magyar tábornokot, hogy Preitenegg területéről vonuljanak Waldstein, St. Leonhardon keresztül, Deinsburg területére, ahol ujabb parancsokat fognak kapni.

> Egy magyar ezredparancsnok leveléből idézünk: « Így hadosztályunk angol fennhatóság alatt is fegyverben maradt, sőt tetemes fegyver kiegészítést kaptunk, mert az angol vezetés akkor még úgy tudta, hogy a Dunántúl angol megszállási zóna lesz, s a 'Szent László' hadosztályt — mint magyar rendfenntartó erőt — oda magával akarta vinni... » (6).

Mindebből nem lett semmi. 1945. június 12-én a brit katonai hatóságok a megszállási övezetükben levő magyar csapatok még meglevő fegyvereit elvették és — tisztjeik vezetése mellett (akik viszont megtarthatták oldalfegyvereiket) — munkás zászlóaljakká szervezték át őket (7). A « Szent László » hadosztály is « leszerelt »: belőlük két munkás csoport alakult, összesen 4.000 fővel. Villach környékén a mezőgazdaságban dolgoztak. A honvédség dél-ausztriai részeinek parancsnoki törzsei azonban még hetekkel a háború befejezése után is működhettek. A brit parancsnokságok rajtuk keresztül érintkeztek a magyar munkás zászlóaljakkal.

1945 szeptemberében a brit katonai hatóságok a magyarok hadifogságát megszüntették. Igy hazatérésük vagy

---

(5) Tito csapatai 1945 májusában elfoglalták és önhatalmúan anektálták az Isonzo völgyét, Trieszt és Pola városát. Ez ellen a nyugati hatalmak — Olaszország érdekében — tiltakoztak. A 8. brit hadsereg felkészült arra, hogy — ha szükséges — fegyveres erővel szerez érvényt az angol-amerikai követelésnek. Végül is június 9-én Tito beadta a derekát: a fentnevezett helyekről kivonta csapatait.

(6) Goór György alezredes, a « Szent László » hadosztály rohamezred volt parancsnoka leveléből (Villawood, Australia 1970).

(7) Darnóy Pál: « Magyarok Ausztria angol megszálló övezetében 1945-1947 ». Közli: *Hadak Útján*, München, 1985 július.

továbbvándorlásuk elé akadályt nem gördítettek. Ezzel egyidőben a törzstiszteket a Klagenfurt melletti ebenthali táborban gyüjtötték össze. Négyhetes kivizsgálás következett. November 1-re azonban — öt személy kivételével, akiket a budapesti kormány, háborús bűntettel vádolva, kikért — valamennyiüket szabadon engedték (8).

Az ausztriai Voralberget és Tirolt a francia hadsereg szállta meg. A megszálló hadsereg feje a francia I. hadtest parancsnoka, Émile Maria Béthouart altábornagy volt. Hozzá igyekezett Vasváry József. Egyrészt azért, hogy a bodensdorfi tábornoki megbeszélés értelmében átvegye a parancsnokságot a francia megszállási övezetben levő magyar csapatok (hátországi alakulatok, hadtáp-egységek, iskolák stb.) felett, másrészt — és *elsősorban* —, hogy a francia tábornokkal régi barátságát a honvédség érdekében felújítsa. Vasváry ugyanis 1941 tavaszán katonai attaséként szolgált Belgrádban és Béthouart hasonló beosztásban működött ugyanott. Amikor Hitler csapatai 1941 áprilisában megtámadták Jugoszláviát, Vasváry lovagias módon kimentette a francia katonai attasé családját a jugoszláv összeomlásból és segítségükre volt, hogy Magyarországon keresztül zökkenőmentesen visszatérhessenek Párizsba. Béthouart ezt a bajtársi segítséget nem felejtette el. Innsbrucki főhadiszállásán Vasváryt régi barátként üdvözölte és adott körülmények között jóindulatúan segítette működését (9). Ezt annál is inkább tehette, mivel Franciaország és Magyarország között a második világháború alatt nem volt hadiállapot. Így a nemzetközi jog szerint is, a magyar hadsereg tagjai Ausztria francia zónájában nem számítottak hadifoglyoknak, hanem csak internáltaknak. (Németország francia zónájában viszont, ahol P. Koenig tábornok parancsnokolt, a magyarokat hadifoglyokként kezelték. Elbánásuk, élelmezésük a németekével volt egyenlő!)

Idővel Ausztria és Németország francia megszállási övezetei (Rajna- Pfalz, Baden és Dél-Würtenberg tartományok)

---

(8) Kudriczy István altábornagy, Szügyi Zoltán vezérőrnagy, Schell Zoltán huszár-ezredes, Bagaméry József vk.-százados és dr. Fákla István repülő mérnök őrnagy.

(9) Vasváry József altábornagy személyes közlése alapján (Lauterach 1981). Sőt, amikor 1945 decemberében az altábornagyot egy Ausztria angol megszállási zónabeli útja során az angol katonai hatóságok minden indokolás nélkül őrizetbe vettek és a Graz melletti lasnitzhöhei fegyházban négy hétig fogságban tartottak, érdekében, eredménnyel, a francia altábornagy interveniált. Vasváry szabadlábra került. Ezután az Innsbruck melletti Telfs városkába költözött, ahol teljes mozgási szabadsággal rendelkezett.

vonzani kezdték mindazokat a magyar katonai és polgári személyeket, akik attól tartottak, hogy a Magyarországon 1945 nyarán megindult népbírósági eljárások őket is érinthetik és így számolniuk kell kikérésükkel, illetve erőszakos hazatelepítéssel. Honvédségi személyek mellett főleg csendőrtisztek igyekeztek « átváltani » a francia zónába — ekkor már tudták, hogy a Budapestre költözött Ideiglenes Kormány — kommunista nyomásra — feloszlatta a Magyar Királyi Csendőrséget és a testület összes egykori tagjait, mint a demokrácia ellenségeit, szolgálatukból elbocsájtottnak nyilvánította (10).

A francia katonai hatóságok mindvégig tartották magukat a nemzetközi joghoz. Megszállási övezeteikben a magyarokat kiadatási veszély nem fenyegette. Az már más lapra tartozik, hogy a magyar fiatalok közül nem keveset, — ezreket! — csellel vagy erőszakkal rávettek, jelentkezzenek a Francia Idegenlégióba. Közülük százával estek el a következő években — a francia trikolor szolgálatában — Indokinában, a mai Vietnamban...

A francia övezetekben a magyarok hadifogságát 1946-47 telén szüntették meg. Csak ekkor oszlatták fel hivatalosan a táborokat. De még így is a magyarok egy évvel előbb szabadultak, mint a német hadifoglyok.

Ausztria északi részeit — legalább is az Enns folyóig — az amerikai 3. és 7. hadsereg csapatai szállták meg. A kezükbe került magyar katonákat lefegyverezték, azonban nem hadifoglyoknak, hanem « ex-enemy »-knek, vagyis « volt ellenségek »-nek tekintették. Fogolytáborba mindegy 30.000 ember került (11). A többiek az US katonai parancsnokságok által kijelölt szállás-körletekben — az Enns folyótól nyugatra — békeviszonyokhoz hasonlóan lettek elszállásolva. A tisztek napi foglalkozásokat végeztettek a legénységgel. Az amerikaiak természetesen nem fizettek zsoldot és élelemmel sem látták el a szabad körletekben levő honvéd-alakulatokat — mégsem éhezett senki (12). A leleményes magyar elöljárók a tartalékkészletekből éltek, vagy az osztrá-

---

(10) Lásd az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1 690/1945. M.E. számú rendeletét. Közli *Magyar Közlöny*, Budapest, 1945/26. szám (május 10).

(11) Dr. Taubinger László, az 1945. október 29-én az amerikai katonai kormányzat által is elismert Magyar Menekültügyi Bizottság egykori vezetőjének saját levéltári anyaga alapján, részemre 1983 augusztusában összeállított kimutatásából. Értékes segítségéért ezúttal fejezem ki köszönetemet.

(12) Darnóy Pál: « Honvédeink idegen földön ». Közli: *Hadak Útján*, München, 1985. november, 7. old.

kokkal illetve az amerikaiakkal csereberélgettek lásd: fekete piac).

Érdemes kissé elidőznünk egy, az amerikai hadifogságot közvetlenül megelőző magyar politikai kisérletnél, amely Mettenben játszódott le, még 1945 április végén.

Irtunk arról, hogy Beregfy dühös távozása után, a metteni Honvédelmi Minisztérium központi szervei kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredest bízták meg a « honvédség ügyeinek » vezetésével, különös tekintettel a küszöbön álló német összeomlásra. Farkas maga mellé véve a Beregfy által alig egy hónapja kényszernyugdijazott Lengyel altábornagyot és két másik személy bevonásával « Aide mémoire »-t szerkesztett, amelyben a leendő nyugati megszállók előtt — az új politikai helyzetnek megfelelően — megmagyarázták Magyarország hadbalépésének, és az ország földrajzi fekvéséből eredő háborús részvételének okait. A hangsúly azon volt, hogy a *Magyar Királyi Honvédség* angolszász csapatok ellen soha nem harcolt. A Szovjetunió ellen viszont 1919, vagyis Kun Béla Tanácsköztársasága miatt, világnézeti meggondolásból fogott fegyvert. Magyarország tulajdonképpen 1944. március 19-én elvesztette függetlenségét, « a germán expanzió leigázta az országot. A nemzet megalázásának megtorlására a honvédség kész a nácik ellen akár fegyvert is ragadni! » (13)

Április 24-én az eggi « csata » után, Mettent és környékét az amerikai 3. hadsereg csapatai foglalták el. Farkas, Lengyel és a másik három személy (Quandt Richárd, a Magyar Nemzeti Bank vezérigazgatója, Rudnay Béla tart. huszár hadnagy, a Külügyminisztérium képviselője és egy tolmács az IBUSZ részéről) — bár önmagukat parlamentereknek tekintették — hadifogságba estek. Lengyel altábornagy visszaemlékezései szerint a « delegációval » az amerikaiak kellő tisztelettel bántak. Farkas és társai végül egy hadosztályparancsnokságon kötöttek ki. Ott egy Sharpe nevű tábornok fogadta őket, aki elismerte parlamenter-státusukat.

> Lengyel: « Sharpe nagy általánosságban jól volt tájékozódva Magyarország súlyos helyzetéről, ismerte a német megszállás tényét és ennek kihatásait. Őszinte sajnálatát fejezte ki, hogy az 1944 őszi moszkvai fegyverszüneti szerződést nem lehetett tervszerűen végrehajtani. Az volt a benyomásunk, hogy az amerikai hadsereg tisztjei előzőleg oktatásban részesültek az európai problémákat illetően — beleértve a magyar kérdést is. Ez megnyugtatott bennünket. Sharpe tábornoktól a legjobb érzésekkel vettünk búcsút... » (14).

---

(13) Lengyel Béla kéziratos visszaemlékezései, 337. old.
(14) Lásd mint fenn, 339. old.

A Farkas vezette küldöttség tovább utazott. Az addig használt honvédségi járműveket elvették tőlük. Először egy hadtestparancsnokságra kísérték őket, ahol napokig tétlenül várakoztak. Május elején a négytagú küldöttség az amerikai 3. hadsereg főhadiszállására került. Ott egy Kovách nevű amerikai alezredes foglalkozott velük (15). Gondosan tanulmányozta a Farkas-féle « Aide mémoire »-t. Főleg az a kérdés foglalkoztatta, vajon a magyarok — adott esetben — hajlandók lennének-e Hitler ellen harcolni? Lengyel Bélát idézzük:

« ... Próbára akartak minket tenni. Ezért egy havas-esős napon, amikor már besötétedett, Farkas vezérezredest és engem elvittek egy hadifogolytáborba, ahol a Ludovika Akadémia növendékei is őrizetben voltak, élükön Székely vk.-ezredessel, a Ludovika utolsó parancsnokával, aki Beregfy vezérezredes veje volt. Farkas egy jeep motorháza fedelére állt fel és onnan, fényszórók világításánál, lelkesítő beszédet intézett az akadémistákhoz, akik kérdésére, hogy vállalkoznak-e a németek elleni fegyveres beavatkozásra az angolszász oldalon, lelkes igennel feleltek. Majd közösen elénekelték a himnuszt. Ez a könnyekig megrázó jelenet a jelenlevő magasrangú amerikai urak csodálkozását és elismerését váltotta ki... » (16).

Persze, a jelenet csupán egy jellemző, nem minden irónia nélküli epizód maradt a hadifoglyok számára. Hiszen mi érdekük fűződött volna az amerikaiaknak a háború ezen végszakaszában a magyarok hadbaállításához?

A Farkas vezérezredes vezette küldöttség — május 8-a után — a Reimstől, Eisenhower tábornok főhadiszállásától kb. 100 kilométerre fekvő Stenay nevű francia városka melletti erdei vadászlakba került, ahová az amerikaiak néhány kivételes elbánásban részesítendő német tudóst és politikust összpontosítottak. Farkast és társait Magyarországról származó és így magyarul kitünően beszélő amerikai tisztek kérdezték ki. Politikai dolgokról volt szó. A tábornokok jó ellátást kaptak, a táboron belül szabadon mozoghattak és olvashatták a napi sajtót. A bánásmód — Lengyel visszaemlékezései szerint — kimondottan barátságos volt. Kihallgatóik arca csak akkor keményedett meg, amikor a magyarok a szovjetek ellen beszéltek. Meg is mondták nekik: jó, ha nem felejtik el, a Vörös Hadsereg, az oroszok, az amerikaiak barátai és szövetségesei...

---

(15) Valószínűleg azonos a később Magyarországon a SZEB amerikai tagozatánál működő Kovách György nevű amerikai alezredessel.

(16) Lengyel Béla kéziratos visszaemlékezései, 341. old.

Június elején Farkas és társai a normandiai Cherbourg melleteti, foucarvilli táborba kerültek. Az amerikaiak ide — többek között — 20 magyar tábornokot és kb. 300 tisztet és honvédet összpontosítottak, köztük Vattay Antalt, Horváth Ferenc altábornagyot és Zákó vezérőrnagyot is. Június 15-én a táborbeli magyarok nevében a 20 tábornok azzal az írásos megkereséssel fordult a reimsi amerikai főhadiszálláshoz, hogy ottani illetékesek ismerjék el Farkas vezérezredest a határon túlra, Nyugatra kitelepített magyarság vezetőjének. Továbbá kérik az amerikai kézen levő magyarokat a bajor Passau-Regensburg-München és Landshut területére összegyűjteni (17). Július 1-én hasonló értelmű beadványt nyújtott be Szügyi Zoltán vezérőrnagy is a brit hadsereg Dél-Ausztria területén lévő parancsnokának. Ő is Farkas vezérezredest jelölte meg a nyugati magyarság leendő vezetőjeként (18). Tudtunkkal egyik beadványra sem érkezett válasz. Augusztusban a normandiai tábor magyarjait Németország amerikai övezetébe szállították. Lengyel szerint ez összefüggött a német háborús főbűnösök nürnbergi perének előszítésével. A magyar tábornokokat tanúként kívánták felvonultatni.

Ma is — több mint 40 évvel az események után — úgy tűnik: Farkas és a többi magyar tábornok értetlenül állt 1945 nyarának politikai eseményei előtt. Nem vették észre, vagy nem akarták észrevenni, hogy a « magyar ügy », amit ők az otthoni politikai helyzettől függetlenül képviselni kívántak, a győzők számára nem « ügy ». Nekik a magyarokkal kapcsolatban csak az okozott gondot, hogyan szabaduljanak meg tőlük!

Míg akadtak még olyan magyar törzstisztek Bajorországban, akik abban a tévhitben éltek, hogy az amerikaiakkal szövetségben « nemsokára » fegyveresen térhetnek vissza Magyarországra, addig az amerikai katonai szervek megkezdték a kezükben levő magyarok (katonák, illetve polgári személyek) táborokba való összegyűjtését (19). Egy július

---

(17) Kisbarnaki Farkas Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés története*, München 1969, 16. old.

(18) A beadvány teljes szövegét közli a londoni Hídfő-Könyvtár 1968/3. szám, 6-22. old. Ezt megelőzően, Nagy Vilmos vezérezredes és Hennyey Gusztáv vezérezredes, mindketten nyilas-náci fogságból szabadulva, június 8-án szintén küldtek egy beadványt a « Németországot megszálló erők parancsnokának ». Az utóbbi szövege (amely szerintünk az adott helyzetben sokkal reálisabb kérelmeket tartalmazott mint Farkas, illetve Szügyi, enyhén szólva naiv elgondolásai) a fenti Hídfő-Könyvtár számban szintén megtalálható.

(19) Egy magát megnevezni nem kívánó egykori honvédezredes leveléből idézünk, aki 1945 május elején esett fogságba. München

6-i rendeletük félreérthetetlenül leszögezte: « *A magyar haderő minden egysége hadifogolynak tekintendő. Táborokba kell gyűjteni őket. Mozgásuk korlátozandó!* » (20) A polgári menekültek is táborokba kerültek. Ők « elhurcolt személynek » (displaced person, lerövidítve DP) számítottak. Mindezeknek élelmezéséről és egyéb ellátásáról az amerikaiak gondoskodtak.

1945 nyarán az amerikai katonai kormányzat katonapolitikai szervei, a CIC (Combined Intelligence Comittee: Egyesített Hírszerző Bizottság) az OSS (Office of Strategic Services: Hadászati Szolgálati Hivatal) a magyarok között is megkezdték működésüket.

> Darnóy Pált idézzük: « Ezek a magyarokat kifejezetten ellenségesen kezelték és mielőbbi hazaszállításukat szorgalmazták. Evvel véget is ért az amerikaiak és a magyar 'ex-enemy' honvédek — éppenúgy a menekültek — közötti, barátságosnak mondható, viszony. A helyzet észrevehetően megromlott... » (21). Fent említett amerikai szervek ugyanis háborus bűnösöket kerestek. Politikai alapállásukból kifolyólag érthető, hogy a Német Birodalommal együtt térdre kényszerített Magyar Királyi Honvédséget, nem kívánták a « nácik áldozataként » kezelni. A magyar tábornokok és törzstisztek naív politikai ábrándjait elítélték, antikommunista beállítottságukat nem akceptálták.

A hadifoglyok és a polgári menekültek hazaszállítása az amerikai megszállási övezetekből 1945 szeptember végén indult meg. Budapestről kormánybizottság érkezett. Az amerikai illetékesek velük együtt beszélték meg a szállítás technikai lebonyolítását. A csillagsávos lobogó alatt az amerikai hadsereg *általában* senkit sem kényszerített a hazatérésre. Voltak azonban táborok, ahol a hadifoglyokat meglepetésszerűen, zárt kötelékben indították útnak Magyarország

---

mellé egy Loholz nevű kis településre vitték. « A táborban a felettes parancsnok egy amerikai ezredes volt, aki egy közeli faluban székelt. Én többször kerestem fel hivatalosan, főleg élelmezés miatt, de sokszor azért is, mert az amerikaiak előszeretettel viseltettek karórák, fényképezőgépek, látcsövek, írógépek iránt. Egy alkalommal megkérdeztem tőle, hogy lehet az, hogy SS-alakulatok teljes harci felszereléssel vonulnak el itt az úton. Ő erre azt mondotta: az amerikai és orosz megszállt területek között a demarkációs vonal Magyarországon megy keresztül. Majd előszedett egy térképet, ahol a Tisza vonala volt berajzolva vörös ceruzával. Mondotta, hogy az oroszok jószántukból nem nagyon fognak az Enns vonalától visszavonulni. Valószínűleg harcra kerül a sor és akkor az amerikaiak az SS- és a magyar alakulatokat is be akarják vetni... ».

(20) Idézi Darnóy Pál, i.m. 7. old.

(21) Lásd mint fenn.

felé (22). Egy müncheni hadtörténeti leírás szerint, a magyar tisztek senkit sem tartottak vissza a hazatéréstől — igaz, ehhez sem erkölcsi joguk, sem hatalmuk nem volt. Így történt, hogy egyedül csak Bajorországból, az ottani amerikai övezetből, 1945-46 telén 160.000 magyar tért vissza Magyarországra. Többek között azért is, mert az 1945. november 4-én lezajlott szabad, demokratikus választás eredménye arra engedett következtetni, hogy Magyarországon nem lesz még egyszer egy 1919-hez hasonló « proletárdiktatura » (23).

Ezt megelőzően az időközben Budapestre átköltözött Ideiglenes Kormány intézményei, emberiességtől és magyarságtudattól vezéreltetve, mindent megtettek, hogy a külhonba került honfitársakat a hadifogságból hazahozzák. Jóval a választások előtt, 1945 szeptember 16-án, dálnoki Miklós Béla miniszterelnök beszédben szólt a Kossuth Rádión keresztül a Nyugaton levő magyarokhoz, felszólítva őket, jöjjenek haza, szükség van rájuk, ne higyjenek a demokratikus Magyarország elleni ellenséges propagandának (24).

---

(22) Ez történt meg a volt VIII. hadtest (parancsnoka dr. Hankovszky Gyula vezérőrnagy) törzskarával is. Darnóy írja: « aki tehette és akart, az még idejében a francia vagy angol megszálló zónában keresett menedéket. Így az 1. huszárhadosztály tisztikarának és legénységének egy része a vasuti berakodás előtt éjjel, átlovagolt a brit megszállási zónába, ahonnan nem volt kötelező a hazaszállítás... », i.m. 8. old.

(23) A 4,730.409 érvényes szavazat pártok szerinti aránya a következőképpen alakult: Független Kisgazdapárt 57,03 %; Szociáldemokrata Párt 17,41 %; Magyar Kommunista Párt 16,95 %; Nemzeti Parasztpárt 6,87 %; Polgári Demokrata Párt 1,62 %; Radikális Párt 0,12 %.

(24) A teljes szöveg ma már nem előkeríthető. A Magyar Rádió archivumában is csak töredékesen rekonstruálható. Ezt kortörténeti dokumentumként idézzük, az érthetetlen részeket kipontozva: « Futólagos impressziók, nem hiteles forrásból merített értesülések néha egyaránt fájdalmasan eltorzítják azokat a tényeket és főként azokat a történéseket, amelyek ma Magyarország politikai és társadalmi kibontakozásának jellemzői. Vannak, akik félreértésből vagy akik tendenciózusan úgy számolnak be rólunk, mintha nem lennénk őszintén hűek azokhoz az eszmékhez és elvekhez, amelyeket kifelé hirdetünk és amelyeknek feltámadásunkat köszönhetjük. (...) Aki demokratikus céljainkról, őszinte akarásunkról meg akar győződni, jöjjön, bizonyosodjék meg eredményeinkről és csalódásainkról, erényeinkről és hibáinkról. Nem titkolunk el semmit. (...) Nincs öngyilkosabb propaganda, mint a hazugság, a nemzet és a világ félrevezetése... » — Még így torzan is azt jelenti a szöveg, hogy hazainvitálásról van szó. Azok, akik ezt a Miklós Béla féle « szózatot » Nyugaton hallották, úgy is fogták fel. Pld. Lengyel Béla altábornagy, aki a Marburg an der Lahn melletti hadifogolytáborban hallotta az

Végül is 455.000 személyre tehető azoknak a száma, akik 1945 szeptembertől 1947 június 30-ig Nyugatról visszatértek Magyarországra (25).

Viszont azokat, akik egyes felelőtlen személyekre vagy ujonnan alakult, politikai száműzetésben működő egyesületekre hallgattak és Nyugaton maradtak, a hadifogolytáborok végleges felszámolása után, Ausztria és Németország nyugati zónáiban, úgynevezett « menekült táborokban » helyezték el. Itt 1946-ban az UNRRA, illetve 1947 és 1951 között az IRO elnevezésű amerikai segélyszerv gondozta és támogatta őket. Az amerikaiak szemében továbbvándorlásuk vagy végleges letelepedésük időpontjáig nagyvonalúan « displaced person »-ként szerepeltek.

Röviden szóljunk még azokról a magyarokról — főleg honvédekről — akik 1945 tavaszán a Vörös Hadsereg kezébe kerültek. Számukat egy nyugati dokumentáció 45.000 főre becsüli (26). Jórészük Ausztriában és Cseh, illetve Morvaföldön, illetve Észak-Németországban került az oroszok kezére.

Számos olyan, eddig kiadatlan személyi visszaemlékezés van birtokunkban, amelyből kiderül, hogyan kerültek a honvédegységek 1945. május 8. után szovjet fogságba. Miként bántak velük a Vörös Hadseregnél, mit igértek nekik és hogyan kerültek e katonák arra a göröngyös útra, amely hosszú-hosszú évek fogságába a Szovjetunióba vezetett. Az oroszok a Németországban és Morva-, illetve cseh-földön kezükbe került magyarokat — több más nemzet hadifoglyaival együtt — a Kárpátoktól északra, legtöbbnyire a volt náci haláltábor barakkvárosába, Auschwitzba gyűjtötték össze. Innen indultak a transzportok — több heti várakozás után — Kelet felé. A hadifogoly honvédek többsége, Magyarországon keresztül került a hirhedt romániai Focsani táborába, egy mamut-gyűjtőhelyre, ahol 1945 nyarán egyidőben 50-60.000 hadifogoly (persze, nem mind magyar) várta keletre való továbbszállítását. Azt mondták nekik: munkára

---

Ideiglenes Kormány miniszterelnökének rádióbeszédét és erről visszaemlékezései 346. oldalán így ír: « Miklós... felszólította a Nyugatra kiszorultakat, hogy 'minden becsületes magyar jöjjön haza, mert szükségünk van az ország felépítésénél mindenki kezére és munkájára!' » — (Ezúttal mondok köszönetet Kubinyi Ferenc budapesti újságírónak, aki a Miklós-beszéd szövegét kikutatta és munkámhoz megküldte).

(25) Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Közreadja: Dr. Máday Béla, Salzburg 1947, 19. old. A statisztikai kimutatást lásd a következő oldalon.

(26) *Fehér Könyv*, i.m. 18.old.

HAZATÉRT NYUGATRÓL

1945. IX. 10. - 1947. VI. 30. között

Zárt szállítmányban		egyenként		összesen
410.000	+	45.000	=	455.000

Részleteiben:

1945.	Zárt szállítmányban		egyenként	=	összesen
Szept.-től dec.-ig	194.230	+	20.013	=	214.243
1946.					
Jan.	57.850	+	6.661	=	64.511
Febr.	17.280	+	3.728	=	21.008
Márc.	31.019	+	2.338	=	33.357
Ápr.	26.686	+	1.475	=	28.161
Máj.	29.490	+	1.165	=	30.655
Jun.	13.360	+	691	=	14.051
Jul.	0	+	754	=	754
Aug.	600	+	1.236	=	1.836
Szept.	10.387	+	1.146	=	11.533
Okt.	16.089	+	1.583	=	17.672
Nov.	1.500	+	1.280	=	2.780
Dec.	9.100	+	1.815	=	10.915
1947.					
Jan.	1.000	+	250	=	1.250
Febr.	120	+	151	=	271
Márc.	0	+	351	=	351
Ápr.	270	+	435	=	705
Máj.	614	+	339	=	953
Jun.	0	+	299	=	299
összesen	409.595	+	45.710	=	455.305

Forrás: Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Közreadja: Dr. Máday Béla, Salzburg 1947, 18.old.

mennek. Segíteniük kell felépíteni mindazt, amit a fasiszta seregek a Szovjetunióban rombadöntöttek.

Bizarr esetekről tudunk. Például olyan honvédegységekről, amelyeket az amerikaiak ejtettek foglyul és azért adtak át a Vörös Hadseregnek, mert azt hitték, mivel Magyarországon szovjet csapatok állomásoznak, a magyarok azonnyomban leszerelnek és hazakerülnek. Vagy itt van egy első világháborút megjárt ezredes története. Ő mintegy 5000 emberrel egy a Moldva folyóhoz közel eső kis cseh városkában kapta a hírt: vége a háborúnak.

« Május 20. körül érkeztek ide az oroszok » — írja 1985-ös feljegyzéseiben. « Két fiatal zászlóaljparancsnok meg is látogatott engem — kitünően beszéltem az oroszt, ittunk is. Sejtelmük sem volt arról, hogy mi és kik is lehetünk. Így éltünk július elejéig. Ekkor jött hozzám egy orosz tiszt, egy altiszttel együtt, hogy itt az idő, hazaindulunk! Az útvonalat, pihenőhelyeket, éjszakázásokat ők szabták meg. Élelmet is vételezhettünk, minthogy saját készleteink elfogytak. Útközben én meglátogattam az orosz magasabb parancsnokságokat és nagyokat politizálgattunk együtt. Ők irigyeltek bennünket, hogy hazamegyünk, de hát nekik — úgy mondták —, még elintéznivalójuk van az amerikaiakkal. Ezen magasabb parancsnokságoknak sem volt semmilyen sejtelmük, hogy mi tulajdonképpen kik is vagyunk! A záróvonalaknál kötelezettséget kellett vállalnom, hogy az oszlopban nincs orosz személy. Így érkeztünk meg az osztrák Horn városka páncéloslaktanyájáig. Itt megállították az oszlopot és alosztályonként le kellett tenni kézifegyvereinket. A szekerekről mindenki levehette azt, amire szüksége volt. Így vonultunk be a laktanyába.

Összegyűlt ebben a laktanyában 120 fő törzstiszt, 1200 fő főtiszt és 15.000 fő legénységi állományú ember. A törzstisztek a tiszti lakásokba kerültek, 2-3 fő egy szobába, orosz szokás szerint külön konyhájuk és étkezdéjük volt... (...)

A laktanya főbejáratánál orosz őrség volt, de a kerítést nem őrizték. A laktanyába csak az élelmezők jártak be. Nekünk viselni kellett rangunkat és kitüntetéseinket is!

Így éltünk 1945 októberéig. A hangulat bizakodó volt, csak én mondottam környezetemnek, hogy ha a magyar állam öt hónapon át semmi érdeklődést nem tanusított irántunk, akkor nincs mit várni tőle.

Így is történt. Október elején az oroszok utasítottak bennünket, hogy alakítsunk 100 fős alosztályokat egy-egy erélyes tiszttel, és azok gyalogmenetben induljanak el a hazai elbocsájtó-leszerelő táborba. A tiszteket pedig vasuti szállítmányba rakták, 40-40 fő egy-egy vagonba.

A dolgok furcsasága: a vonatba szállás előtt német hadifoglyok, 'antifasiszták' (27) kutatták át holmijainkat. Én protestál-

---

(27) Ezek olyan volt Wehrmacht-katonákból toborzódtak, akiket a hadifogolytáborokban működő « Nationalkomitee Freies Deutsch-

tam a közelben levő orosz tisztnél, de csak leintettek. Nyilt kocsiajtókkal utaztunk egészen Szolnokig. A kísérő oroszok este számolást tartottak, és ha nem volt teljes a 40 fős létszám, hát akkor az állomás körül fogdosták össze a hiányzó létszámot.

Szolnoknál becsukódtak — itt már nagy szigorúság lett — az ajtók és vittek bennünket — Focsanin keresztül — a Szovjetunióba » (28).

A szovjet hadifogság a legtöbb magyarnak sokáig tartott. Még akkor is, ha a Magyar Kommunista Párt vezetőségének közbelépésére (a magyar közvélemény megnyerése érdekében) 1947 során kb. 150.000 volt katona és polgári elhurcolt térhetett haza Keletről.

A következő esztendőben ujabb 100.000 fő jött vissza. 1949-ben — a müncheni Fehér Könyv szerint — egyetlen hadifogolyszállítmány sem érkezett a Szovjetunióból. Okát nem tudjuk. Lehet, hogy azért, mert Sztálin a számára elkerülhetetlennek látszó harmadik világháború kirobbanására készült, vagy, hogy az úgynevezett « koncepciós perek » árnyékában Moszkva nem kívánta a magyar belső helyzetet a Szovjetunióból — nem jó emlékekkel — hazaengedettekkel terhelni. Találgatásokra vagyunk ítélve. Annál is inkább, mert a hadifogolytémáról a hazai kortörténeti irodalom a mai napig hallgat.

1951-ben néhány újabb hadifogolyszállítmány érkezett. Ezekből a legtöbb tábornokot és törzstisztet az Államvédelmi Hatóság már a szovjet-magyar határon őrizetbe vette. Háborús bűnösökre vadásztak, de mivel ilyeneket nem igen találtak, az osztályharc sztálini kitétele szerinti műpereket kreáltak. E zárt és titkos bírósági tárgyalások során arcpirító gyalázatosságokra került a sor. Hadd említsünk mutatóba itt csak két « ügyet »: gróf Stomm Marcel hadirokkant-altábornagy ügyét, akit 1951 május 16-án nyolcéves hadifogságból visszatérve a budapesti katonai ügyészség vádemelése után először halálra, majd az Elnöki Tanács kegyelméből « háborús bűnösként » életfogytiglani börtönre ítéltek (29). Ide tartozik Csathó Ernő vk.-alezredes ügye

---

land » elnevezésű, a szovjet háborús propaganda szolgálatában álló intézmény, saját feladatai számára megnyert. Ezek többsége bizonyos privilégiumokkal rendelkezett a hadifogolytáborokban.

(28) Tabady József szkv. ezredes « Összeomlásban » című kéziratos visszaemlékezéséből, készült Gosztonyi Péter részére, Budapest 1985. januárjában.

(29) Szakály Sándor: « Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) hadseregének felső vezetése ». Adattár, II. rész. Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1984/4. szám 589. old. — Egy

is, aki szintén 1951-ben jött vissza a hadifogságból, és akit szintén Budapesten titkos perbe fogtak és « háborús bűntettel » vádolva, halálra ítéltek és kivégeztek (30). Mindkettőjüket mondvacsinált ürügyekkel minősítették háborús bűnössé.

Az utolsó hadifogolyszállítmány a Szovjetunióból 1955 novemberében érkezett. 461 személy térhetett haza. Olyanok, akiket a Szovjetunióban 1950-ben, hadifogságban, mint háborús bűnöst ítéltek el és akik a Hruscsov féle általános amnesztia során, a GULAG-ok világából térhettek vissza az életbe (31). Igaz, az Államvédelmi Hatóság Nyiregyházán őket is « várta », de — az akkori politikai légkörben — ítélkezésre már nem került a sor. Hosszabb kihallgatások után karácsonyra, családjuk körében voltak — persze rendőri felügyelet alá helyezve. És — mintha páriák lennének —, a legalantasabb munkára szorítva...

Veszteségek

Magyarország a háború következtében, 1938-as értékben számítva 22 milliárd pengő anyagi kárt szenvedett. Ez az 1938-as nemzeti jövedelemnek kb. ötszöröse. Az 1944. évi nemzeti vagyonnak 40 %-a ment veszendőbe.

1944-45-ben a hadszíntérré vált ország népgazdasága különösen megsínylette a háborút. Pár adatot kívánunk itt csak közölni — mutatóba.

A mezőgazdaság állatállományának több mint fele, a gépi felszerelések 30 %-a veszett el. A harcok és a háborús károk következtében a fő mezőgazdasági termékek mennyisége 1945-ben a háború előttinek a felét sem közelítette meg.

---

későbbi perujrafelvétel során, 1953 után, Stomm büntetését a katonai bíróság 12 évi szabadságvesztésre csökkentette. 1954. augusztus 6-án, Nagy Imre miniszterelnöksége idején, Stomm kegyelemmel szabadult a váci fegyházból. Szabadulása után visszavonultan élt Budapesten 1968. április 25-én bekövetkezett haláláig.

(30) Csathó Ernő mint vk.-őrnagy a III. hadtest hadműveleti osztálya vezetője (1943. február 1-vel vk.-alezredes) a doni visszavonulás során 1943 február 2-án Stomm tábornokkal egyetemben esett szovjet fogságba. Magyarországi elítéltetéséről egy, vele együtt a budapesti katonai bíróság vizsgálati fogságában tartózkodó, ma Svédországban élő volt hadbíró-tiszt, Dr. Rezsőfi Alajos által értesültem.

(31) Lásd Gilde Barnabás, szkv. százados, egykori « Kopjás »-tiszt visszaemlékezését a zürichi *Duna* c. lap 1985/8. szám 6. old.

A legsúlyosabb károkat azonban a közlekedés szenvedte. Elpusztult, vagy súlyosan megsérült a vasuti vágányzat 36 %-a, a nagyobb hidak 99 %-a. Az ország házainak kb. egynegyede szenvedett háborús kárt: ezen belül a legtöbbet Budapest, Székesfehérvár (amely a harcok során háromszor cserélt gazdát) és Győr, különösen a légiháború során (32).

Ami az ország emberveszteségét illeti, ezzel kapcsolatban sokáig a legkülönbözőbb adatok voltak forgalomban. Az utóbbi években a hazai történészek is behatóbban foglalkoztak e kérdéssel, persze az e téren elkövetett sok évi mulasztást már nem tudják teljes egészében jóvá tenni.

Kezdjük a polgári lakosság veszteségével. A budapesti Statisztikai Hivatal 1945. júliusi felmérése szerint, amelyet az adatszolgáltatók pontatlansága miatt csak « tájékoztató jellegűnek » lehet tartani, Magyarországon « ... háborús cselekmények következtében 44.490 személy vesztette életét, ebből 30.721 a vármegyei, 13.769 pedig városi törvényhatóságokban » (33). Ebben a számban a budapesti ostrom alatt elpusztultak és a légi háború áldozatainak adatai is benne foglaltatnak. (Ahhoz képest, hogy Magyarország területén 9 hónapig tartott a háború, és voltak vidékek, amelyek több ízben cseréltek gazdát, megállapíthatjuk, hogy a harccselekményekhez viszonyítva a polgári halottak száma nem mondható jelentősnek.)

A polgári áldozatok sorában kell megemlékeznünk a magyar zsidóság veszteségeiről. Anélkül, hogy részletekbe mennénk, puszta adatokat közlünk. Az 1938 és 1941 között megnagyobbodott területű Magyarországon egy 1943-as hivatalos kimutatás szerint 753.415 zsidó vallású személy élt (34). Ehhez még kb. 80.000 főt kell hozzászámítani, azokat, akiket a magyar hatóságok a hirhedt « nürnbergi törvények » alapján, tehát *faji, származási* alapon « zsidóként » tartottak nyilván, jóllehet vallási vonatkozásban valamely keresztény hitfelekezethez tartoztak. Vagyis 823.000 üldözött sorsáról kell számot adnunk. Közülük 1941-ben Galiciába deportáltak kb. 20.000 személyt — rendezetlen magyar állampolgárságuk miatt —, akiket a Kamenets-Podolski gettó likvidálása során mind egy szálig elpusztítottak. Vegyük ehhez hozzá az 1942-es « újvidéki razzia » zsidó áldozatait, a kötelező munkaszolgálat során elpusztult férfiakat

---

(32) Pethő Tibor: *A háborúk ára*, Budapest 1966, 282. old.

(33) Somlyai Magda: *Történelemformáló hétköznapok, 1944. ősze 1945 tavasza*, Budapest 1985, 80. old.

(34) *Magyar Tájékoztató Zsebkönyv*. Perényi Zsigmond báró bevezető szavaival, Budapest 1943, 47. old.

(és 1944-től a nőket), majd az 1944. május 16-án beindult — német utasításra, de csendőrsegédlet mellett végrehajtott — deportálások okozta veszteségeket, és a Szálasi-rezsim pártszolgálatának irtóhadjáratát: *megdöbbentő végeredményt kapunk.* A Magyarországról elszármazott, ma New Yorkban élő és oktató Randolph L. Braham 1981-ben megjelentetett, német és magyar korabeli okmányokra támaszkodó kimutatása szerint a zsidó áldozatok száma — a trianoni Magyarország területét figyelembevéve — 300.621 fő. Ha az 1944-es — megnagyobbodott területű Magyarország — zsidó veszteségeire vagyunk kíváncsiak, ez Braham professzor dokumentációja szerint 569.507 személy (35).

Hogyan állunk a *Magyar Királyi Honvédség* veszteségeivel? Korom Mihály budapesti történész, az MSZMP Politikai Főiskola tanszékvezetője egy érdekes tanulmányában azt állítja, hogy az ország háború előtti területét figyelembevéve a honvédség kb. 300.000 embert vesztett. Ennyien estek el a csatamezőn, haltak bele sebesülésükbe, maradtak örökre « eltűntek », illetve húnytak el különböző járványok (és amit nem mond: éhezés) következtében a szovjet hadifogságban (36). Egy másik ismert kutatója e témának, Fűr Lajos. A történettudományok kandidátusának felmérése szerint a trianoni területű Magyarország összesen egy millió halottat sirathat meg.

> « Tegyük hozzá — írja — az irtózatos veszteség nagyobbik hányada a férfi lakosságból került ki most is. A halottaknak több mint negyedét az elpusztított zsidóság adta, közel egyhatoduk a Donkanyarban maradt. Mintegy félmillió ember pedig a Kárpátmedence és Európa csataterein szétszórva nyugszik... » (37).

Saját kutatások során, nyugati és keleti eredetű adatokat figyelembevéve és egymással egyeztetve, szerintünk a *Magyar Királyi Honvédség* összességében 410-420.000 halottat és eltűntet vesztett. Ebben benne foglaltatik a szovjet hadifogolytáborban elpusztultak száma is, amelyet Korom Mihály 40.000-es adatával szemben, mi 60.000 főre becsülünk.

Végezetül pár mondatban hadd szóljunk a tábornoki kar veszteségeiről. 1938 és 1945 között a *Magyar Királyi Honvédség*ben 362 tábornok teljesített tényleges szolgálatot

---

(35) Randolph L. Braham: *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary*, New York 1981, II. kötet, 1141. old.

(36) Korom Mihály: « A magyar népi demokrácia első évei ». *Valóság*, Budapest 1984/3. szám, 3. old.

(37) Fűr Lajos: « Magyarország embervesztesége ». *Magyar Hirlap*, Budapest 1984. junius 23. 9. old.

— egyszerre általában 6 vezérezredes, 20 altábornagy és 80 vezérőrnagy. Közülük a háború alatt *négy* fő halt hősi halált: makói Makay István vezérőrnagy, az 1. lovashadosztály parancsnokhelyettese, aki 1944. június 21-én a lengyelországi Luniniecnél aknarobbanás következtében vesztette el életét. Bombatámadás során két tábornok halt meg 1945-ben: szotyori Nagy Gyula altábornagy Budapesten és Tanító Béla vezérőrnagy Szombathelyen. Máig is tisztázatlan körülmények között húnyt el 1944. december 27-én a Dunántúlon Szentiványi József címzetes vezérőrnagy.

A háború alatt két tábornok lett öngyilkos: békei Koós Miklós altábornagy Budapesten 1944. szeptember 11-én (1928-tól 1943-ig ő volt a kormányzó első szárnysegédje) és csatai Csatay Lajos vezérezredes Budapesten, 1944, október 15-e után, nyilas fogságban (1943. júniusától 1944. október 1-ig honvédelmi miniszter volt).

XVII.

Vae victis!

Álatlában úgy tudják, hogy a fenti ókori latin mondás « jaj a legyőzötteknek », egy Brennus nevű gall hadvezértől származik. Amikor csapatai i.e. 390. évben elfoglalták Rómát, a győztes dölyfében nem volt hajlandó megkímélni a lakosságot a zsákmányéhes katonáitól.

1945-ben a magyarság ismét megtanulhatta, mit jelent az, legyőzöttnek lenni. Külföldi barátaink száma elenyészően kevés volt. Annál inkább megnőtt ellenségeink tábora. Az ismét Romániához, Csehszlovákiához és Jugoszláviához visszakerült országrészek magyar őslakosságának megpróbáltatása története külön könyvet igényelne. Ezen területrészek magyarsága — demokrácia, szocializmus, monarchizmus, ide vagy oda, — a győzőknek kollektív bűnbakként szolgált. Velük számoltak le az 1938-1941 közötti magyar országgyarapításért.

Megszállás, jóvátétel, békeszerződés

Az anyaország lakosságára is nehéz évek vártak.

A román és bolgár csapatok, amelyek a Vörös Hadsereg hadjárata során magyar területen is harcoltak, 1945 nyarán visszatértek hazájukba. Magyarországon maradt azonban egy máig is ismeretlen nagyságú szovjet seregcsoport, amelynek ellátási költségeit az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében, a budapesti kormánynak kellett fizetni. Anyagi megterhelést jelentett a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (SZEB) magyarországi tevékenysége is. E vonatkozásban nem csak ezen intézmény anyagi/adminisztratív költségeit kellett a magyar állampénztárból fizetni, de a vezetők és beosztottak szinte kényúri életmódját is.

Ezzel kapcsolatban itt most mi nemcsak a volt luganszki vaskovács és ősbolsevik, az 1945-ben SZEB-elnökként tevékenykedő Klim Vorosilov marsall magyarországi « udvartartására » gondolunk — ő legalább cserébe valamennyire szívébe zárta a magyarokat —, hanem a SZEB-bizottság többi tagjaira, az angolokra és az amerikaiakra is.

Az utóbbiakról írja visszaemlékezéseiben Kovács Imre: « A SZEB nyugati részlege hivatalos költségeit áthárította a megnyomorított Magyarországra, akárcsak az orosz részleg, mégis

egy kirívó különbséggel. Az oroszok nem fizettették meg az Ideiglenes Kormánnyal élvezeti és szórakozási költségeiket. Azt megszerezték, ahogy tudták. Az angolok és amerikaiak gátlástalanul, kritikátlanul, szemérmetlenül még a virágszámlákat is becsatolták a hosszú listákhoz. Azoknak a virágcsokroknak az árát amelyeket a helyrehozott, legjobb budapesti üzletekben rendeltek meg magyar barátnőiknek... » (1).

A hadseregellátás, illetve a SZEB működtetési költségei a háborút követő egy-két évben, a hazai, hivatalosnak vehető dokumentáció szerint az akkori nemzeti jövedelem mintegy tíz százalékát emésztette fel (2). Hasonló eredményre jut Kovács Imre is abban a dokumentációban, amit annak idején pártja, a Parasztpárt titokban, belső használatra állított össze, és amelyet csak 1973-ban publikáltak Nyugaton (3).

Mindezeken kívül Magyarországot még súlyos jóvátételi kötelezettségek is terhelték. E vonatkozásban a nyugati nagyhatalmak mértéktartóknak mutatkoztak. Sem Nagy-Britannia, sem az Egyesült Államok — állami szinten — nem igényelt tőlünk jóvátételt. Másként állt a helyzet a Szovjetunióval. Moszkva 200 millió amerikai dollár kártérítést, illetve jóvátételt kívánt Magyarországtól. Ehhez járult még a csehek igénye: 30 millió dollár. Jugoszlávia is benyújtotta a számlát: az 1941-es délvidéki hadműveletek által okozott kárért, az « idegen területek időleges birtoklásáért » (értsd alatta a Bácska és a Muraköz visszacsatolását) 70 millió dollárt kívánt Magyarországtól.

Alku vagy fellebezés nem volt. A fegyverszüneti egyezményt Moszkvában csak aláírni lehetett. Így Magyarországra összesen 300 millió dollár jóvátételt szabtak ki, mégpedig a dollár 1938-as értéke szerint, ami a magyar fizetési kötelezettség értékét már kezdetben 15 %-al megemelte.

A fegyverszüneti egyezmény szerint a magyar népgazdaságnak a fenti összeget 6 év alatt egyenlő részletekben kellett volna kiegyenlítenie. Erre a háborúban tönkrement magyar népgazdaság nem volt képes. A szovjet hatóságok ezzel mit sem törődtek. A nem fizetett jóvátétel fejében magyar

---

(1) Kovács Imre: *Magyarország megszállása.* Toronto 1979, 301. old.

(2) Korom Mihály: « A magyar népi demokrácia első évei ». « Valóság », Budapest, 1984. év 3. szám, 1. old.

(3) « A háborús jóvátétel és a Vörös Hadsereg ellátása ». *Új Látóhatár*, München, 1973. év 6. szám, 527-546. old.

(4) Pld. Nógrádi Sándor: *Új történet kezdődött.* Budapest 1966, 38-39. old.

gépi berendezéseket foglaltak le és egész üzemrészeket szállítottak ki a Szovjetunióba. Miskolc, Ózd, Csepel ipartörténete erről sokat tudna mondani! (4) De a MÁV is, melynek kocsiparkját és műszaki berendezését alaposan megdézsmálták a szovjetek. Végül 1946 tavaszán sikerült az oroszokkal olyan egyezségre jutni, miszerint Moszkva a jóvátétel kifizetésének időtartamát 6 évről 8 évre módosította. 1948-ban a Szovjetunió — a magyarországi megváltozott politikai körülmények figyelembevételével — a jóvátétel egy bizonyos hányadát elengedte. Így Magyarország végülis, az 1945. évi elszámolási kulcs szerint, összesen *131 millió dollár* értékű *jóvátételt* fizetett a Szovjetuniónak, — a legutolsó tételt 1952-ben (5).

A Csehszlovákiának járó jóvátételt Beneš és kommunista utódai az utolsó fillérig behajtották. Ezzel szemben Jugoszláviának a magyar fizetések 1948-tól megszűntek. Ez összefüggött a mind jobban kiéleződő szovjet-jugoszláv viszonnyal. Az 1955. májusi Hruscsov-Tito kibékülés után Budapestnek azonban ismét fizetnie kellett. Nemcsak az elmaradt jóvátételt, hanem az ebből a jugoszláv népgazdaságra hárult károkat, sőt a magyar áruszállítmányok kimaradásáért felszámolt kamatokat is. A Jugoszláviának járó jóvátétel kifizetése a hatvanas évek elejéig tartott. Végleges elszámolásról nem tudunk. Erről hallgatnak a hazai krónikák.

Egyéb gazdasági megterhelések is kihatottak a háború utáni magyar népgazdaságra.

Potsdamban, 1945 augusztusában, a szovjet-amerikai-angol csúcstalálkozón, szovjet előterjesztésre született egy olyan határozat, miszerint a Vörös Hadsereg által elfoglalt, korábban német szövetségben álló államokban található valamennyi német tulajdon és követelés — a Szovjetuniót illeti. Hogy a gyakorlatban ez Magyarország számára mit is jelentett, arra álljon itt csak egy adat: a háború időszakáig a Magyarországon levő összes külföldi magánjellegű érdekeltségeknek több mint a fele német tulajdonban volt. Bányák, iparvállalatok, bankok és egy sor kereskedelmi intézmény. Most ezek szovjet tulajdonba mentek át. Több mint 400 vállalat és ipartelep és több száz különböző ingatlan, vagyis bérház, telek, erdőbirtok, gazdaság (6).

---

(5) Ez évekre lebontva így alakult: 1945-ben 11,4; 1946-ban 18,3; 1947-ben 17; 1948-ban 30,1; 1949-ben 15,1; 1950-ben 13,8; 1951-ben 13,4; 1952-ben 14,3 millió dollár. Közzéteszi Pető Iván - Szakács Sándor: *A hazai gazdaság négy évtizedének története. I. Az ujjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945-1968.* Budapest 1985, 22. old.

(6) L.m.f., 22. old.

De ez még nem volt elég! A fegyverszüneti egyezmény arra is kötelezte a magyar kormányt, hogy az országban levő német tulajdont az 1945. január 20-i állapot szerint adja át a Szovjetunió képviselőinek. Ennek a kötelezettségnek a magyar fél már csak azért sem tudott maradéktalanul eleget tenni, mivel az ország nyugati részében még 1945 tavaszán is harcok dúltak, amelyek következtében gyárak és üzemek rongálódtak meg illetve megsemmisültek. Arról nem is beszélve, hogy a béke első hónapjaiban is nem egy gazdátlan ipartelep szenvedett rongálást illetve azt « ismeretlen tettesek » kifosztották. 1947-ben — a magyar-szovjet vagyonjogi tárgyalások időpontjában — az oroszok mindezen objektív okokat nem voltak hajlandók figyelembe venni. Ragaszkodtak ahhoz, hogy az átadandó német tulajdonban az 1945. január 20-a utáni károkért a magyar fél megfelelő kártérítést fizessen. Hosszú alkudozás eredményeként Moszkva végülis megelégedett egy « csökkentett mértékű » kártérítéssel. Ennek összege így is 150-180 millió dollárt tett ki, amelyet a magyar félnek — a jóvátételen kívül — ki kellett egyenlítenie (7).

Ezenkívül a Szovjetunió vette át a Németországnak járó magyar tartozásokat is — természetesen nem az adós, hanem a hitelező szerepét. Hiába igyekezett a magyar kormány e vonatkozásban elérni, hogy Moszkvában vegyék figyelembe a sokkal tetemesebb német adósságokat (a háború alatt a magyar-német kereskedelemben 280 millió dollár *magyar követelés* halmozódott fel!), az oroszok hajthatatlanak maradtak. Így ezen a címen 1948 és 1951 között a magyarok a Szovjetuniónak a « német adósság » letudása ügyében *30 millió dollárt* fizettek ki (8).

A Magyarországon lefoglalt németnek minősített vagyonból az oroszok 1947 során szovjet-magyar vegyes vállalatokat hoztak létre és működtettek. Majd később — pontos időpontot nem tudunk; valószínűleg az ötvenes évek elején —, az egészet eladták a magyaroknak. Korom Mihály említett tanulmányában azt írja, hogy « a Szovjetunió a potsdami egyezmény alapján szerzett magyarországi érdekeltségét *45 millió dollár*nak vette » (9).

Vagyis a Szovjetunió magyar jóvátétel fejében az eredetileg megállapított 200 millió dollárral szemben mintegy 386 millió dollárt fizettetett ki az országgal!

Az összes jóvátételi fizetés pedig meghaladta az 500 millió dollárt!

---

(7) *Népszabadság*, Budapest, 1957. március 29.
(8) Pető-Szakács i.m., 23. old.
(9) Korom Mihály i.m., 2. old.

Külön fejezetet érdemelne az 1947-es párizsi békeszerződés története. Ennek megírására itt most nincs lehetőségünk. Röviden csak annyit:

Sem a magyar kommunista vezetőknek, sem pedig a demokratikus politikusoknak nem sikerült — a kezdeti halvány remények után — a határrevízió vonatkozásában javunkra eredményt elérni (10). Rákosi Mátyás még szovjet emigrációban megpróbálkozott azzal, hogy Kassát és vidékét, illetve Nagyváradot és környékét megtarthassa az új Magyarországnak. Ehhez azonban sem csehszlovák, sem román elvtársainál nem talált támogatásra. Nemzetköziség ide vagy oda — mind Rudolf Slansky, mind pedig Anna Pauker szigorúan nacionalista álláspontot képviseltek. Magyar területi igényekről hallani sem akartak (11).

Szovjet területi vonatkozásban is csalódás érte a magyarokat. Tudvalevő, hogy a Kárpátalját (Russzinszkót) 1944. november folyamán a Vörös Hadsereg foglalta el. Az államközi megegyezés szerint e területrészt át kellett volna adniuk a Csehszlovák Köztársaság képviselőinek. Ez nem történt meg. Sőt, Beneš Londonból küldött közigazgatási kormánybiztosát Frantisek Nemecet az oroszok kiparancsolták Kárpátaljáról (12). Ehelyett ők anektálták az — Oroszországhoz soha nem tartozó — területrészt. 1945. június 29-én Benešt rákényszerítették, hogy Kárpátalját — új nevén Zakarpatska Oblast — hivatalosan is átadja a Szovjetuniónak. Ettől kezdve Kárpát-Ukrajnát Kiev-ből igazgatták — az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság kárpátontúli területeként (13).

1946-ban a budapesti Külügyminisztérium békeelőkészítő bizottság polgári tagjaiban volt olyan « halvány remény », miszerint Beregszász és környéke vonatkozásában *esetleges* területi kiigazítást lehetne elérni Moszkvában. Tiszta magyarlakta határsávról volt szó, amely így visszakerült volna Magyarországhoz. Mivel Lenin Szovjetuniója annakidején az

---

(10) Részleteiben lásd Stephen D. Kertész: *Between Russia and the West. Hungary and the Illusions of Peacemaking 1945-1947.* Notre Dame, London 1984; Boldizsár Iván: *Don-Buda-Párizs,* Budapest 1982.

(11) Vas Zoltán közlései (1971).

(12) Részleteiben lásd F. Nemec visszaemlékezéseit *The Soviet Seizure of Subcarpathian Ruthenia,* Toronto 1955.

(13) Ennek az átcsatolásnak szovjet története elolvasható az A.V. Arszentyev, E.A. Balahuri, I.M. Hrancsak és több más személy által összeállított, oroszból magyarra fordított *A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története* című, az ungvári Kárpáti könyvkiadónál 1975-ben megjelentetett könyvben.

1920-as Párizs környéki békéket nem ismerte el, magyar diplomaták úgy gondolták, hogy kérésük a Szovjetunió kormányánál legalább is mérlegelés tárgyát képezheti. Annál is inkább, mert az adott politikai helyzetben egy ilyen területi engedmény a Szovjetunió Magyarországon nem éppen fényes *image*-t előnyösen kiigazíthatta volna.

Az ügy azonban az első lépésnél hajótörést szenvedett. A budapesti puhatolódzó kérés már a SZEB szovjet tagozatánál elakadt (14). Azok, akik ezekben a Magyarországra oly sorsdöntő időkben a Szovjetunió keleteurópai politikáját alakították, süketek voltak a magyarság problémáival szemben. Elfelejtették az orosz polgárháborúban nyújtott magyar segítséget; azt a tényt, hogy 1919-ben ha időlegesen is a Magyar Tanácsköztársaság léte és küzdelme tehermentesítette a fiatal szovjet államot az antant nyomás alól és hogy Lenin az első világháborút követő békeszerződéseket — így a trianoni békeszerződést is —, mint « imperialista, népellenes diktátumokat », *elvetette*.

De ne ábrándozzunk arról, hogy ügyünk kedvezőbben állt volna a nyugati szövetséges hatalmaknál.

> Kertész István legutolsó könyvéből idézünk. Abból, amelyben a neves diplomata-történész eddig még nem publikált amerikai dokumentumokat tett közzé. Az egyik ilyen külügyi iratban a következők olvashatók: « A jelenlegi Magyarországnak mint ellenséges államnak, amely 1938 óta szövetségben állt az agresszív politikát folytató Németországgal, és amely Németország utolsó csatlósa volt, hiszen utolsóként fordított hátat a tengelyhatalmaknak, semmiféle érvényes igénye nem lehet arra nézve, hogy a szövetséges hatalmak részéről elnéző bánásmódban részesüljön » (15). — Helyesen kommentálta ezt a mondatot az Új Látóhatár 1985. évi 4. számában recenziójában Borsody István professzor: « És mindennek tetejébe nem voltunk se kommunisták, se szlávok, ami enyhítette volna a sorsunkat kezében tartó szovjet-orosz hatalom szemében bűneinket! » (16).

A Párizsban 1947. február 10-én aláírt és még ugyanez évben a magyar Parlament által ratifikált békeszerződés visszaállította Magyarország 1938. január 1-én érvényes határait — egyetlen kivétellel, mégpedig Csehszlovákia vonatkozásában. Ott Magyarország kárára egy határkorrekcióra került a sor, aminek alapján Benešék követelésére három — tiszta magyarajkú-község (Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun) átkerült Csehszlovákiához.

---

(14) Kertész István levele Gosztonyi Péterhez (1985).
(15) *Új Látóhatár*, München, 1985. év 3. szám, 526. old.
(16) L.m.f.

Népbíróságok, ítéletek

A háborús bűnösök megbüntetését az antifasiszta koalíció tagjai már a háború alatt meghirdették, s ezt a döntésüket a háború utolsó hónapjaiban, pontosabban 1945. február 9-én, a Krim-félszigeten fekvő Jaltában, a Livadiai palotában lefolyt tárgyalásokon ismét megerősítették. Itt — többek között — kimondatott, hogy a háborús bűnösök felett ne jogi fórum, hanem egy politikai grémium ítélkezzék.

A magyarországi népbíráskodás kialakulásának története, illetve a háborús bűnösség különböző kategóriái értelmezése meghaladja könyvünk tárgykörét. Ezekről a kérdésekről a legutóbbi időkben Budapesten érdekes és értékes művek jelentek meg (17). Így megint csak tényekre szorítkozunk.

Az 1945. január 20-án Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja világosan kimondja: « Magyarország együttműködik a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, a bíróság elé állításában, illetve az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában... » Molotov szovjet külügyi népbiztos különösen szíve ügyének tekintette a magyar háborús bűnösök megbüntetését. Ezt Gyöngyösi János külügyminiszternél már annak első moszkvai látogatása idején, 1945. január 4-én szorgalmazta (18).

A magyarországi népbíróságok a Debrecenben megalkotott 81/1945. M.E. számú alaprendelet értelmében kerültek felállításra. Ezt kiegészítette később az 1440/1945. M.E. számú rendelet. Ezek a rendelkezések öt csoportra osztották a háborús bűnösök kategóriáját:

Az *első csoportba* azokat sorolták, akik vezető állású tisztviselőkként a második világháború Magyarországra való kiterjedését, illetve az ország háborúba sodrását elősegítették. A *második csoportba* azok kerültek, akik a szélsőjobboldali, illetve radikális (akkori szóhasználattal: « fasiszta ») pártokat és mozgalmakat támogatták, a fokozottabb mértékű hadviselést szorgalmazták, illetve ezt szóban és tettben elősegítették. A *harmadik csoport* az 1944. október 16-án német segítséggel hatalomra jutott pártok vezetőit, első-

---

(17) Pld. Lukács Tibor: *A magyar népbírósági jog és a népbíróságok* (1945-1950), Budapest 1979, vagy Zinner Tibor: « Adalékok az antifasiszta számonkéréshez és a népi demokrácia védelméhez különös tekintettel a budapesti népbíróságra ». *Budapest Főváros Levéltára Közleményei*, 1984, Budapest 1985, 137-169 oldalak.

(18) Korom Mihály: *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormánya és a fegyverszünet* (1944-1945), Budapest 1981, 472. old.

sorban a Szálasi-Szöllősi rendszer miniszterei, illetve vezető hivatalnokait tartalmazta. A *negyedik csoport* a « háború kiterjesztése érdekében » tevékeny propagandistákat (ujságírókat, publicistákat, színészeket, stb.) foglalta magában, míg az *ötödik csoportba* azon katonák, csendőrtisztek, honvédtisztek, illetve tábornokok soroltattak be, akiket Magyarországon vagy a megszállt orosz területeken a polgári lakossággal, illetve a munkaszolgálatosokkal való kegyetlenkedésekkel és gyilkoságokkal vádoltak.

A moszkvai magyar kommunistáknak 1944 őszén volt egy olyan elképzelésük, miszerint a háború után különbíróság elé kell állítani és el kell ítélni Horthy Miklós kormányzót és vele együtt mindazokat, akik 1941. április 6-a óta hivatalban voltak. A debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásának ténye, illetve a kormány összetétele, ezen szélsőséges tervezet kivitelezését azonban eleve lehetetlenné tette.

A magyarországi háborús bűnösöknek minősített személyekről már 1945 februárjában elkészült egy lista, amelyet április 3-án a sajtóban is közöltek. Ez többszáz nevet tartalmazott. További listák is — 1945-ben még négy listáról tudunk — összeállításra kerültek.

1945 augusztus elején Salzburgban tartózkodott Farkas Mihály, az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyi államtitkára, Péter Gábor az Államrendőrség Politikai Osztályának vezetője és Pálffy György ezredes, a HM Katonapolitikai Osztályának főnöke. A helyszínen egyeztek meg az amerikai hatoságokkal a háborús főbűnösöknek minősített személyek első csoportjának hazaszállításában. Erre október 3-án került a sor. Amerikai repülőgépen, amerikai katonák kíséretében hozták a mátyásföldi katonai repülőtérre Szálasi Ferencet és tíz társát, köztük két tábornokot. A hivatalos átadás után Péter Gábor utasítására Szálasit és társait a helyszínen bilincsbe verték és rabomobilokon beszállították az Andrássy út 60-ba, a politikai rendőrség székházába, az egykori nyilas pártközpontba, a volt « Hűség Házába ».

A háborús főbűnösöknek nyilvánított személyek ügyét a budapesti Népbíróság tárgyalta. 1945 őszétől — pontosabban október 29-től — 1946 tavaszáig — pontosabban március 22-ig — zajlanak a főperek. Elsőnek Bárdossy László fölött mondják ki a halálos ítéletet (november 13-án), a március 22-i tárgyalási napon pedig Sztójay Dömét és három vádlott-társát ítélik golyó általi halálra. Közben ítélet születik Jaross Andor, Baky László, Endre László, valamint Szálasi Ferenc és vádlott-társai tárgyalásán: az ítéleteket március 12-ig bezárólag végre is hajtják. Az újvidéki razzia végrehajtói is elnyerik büntetésüket.

Jó, ha itt eszünkbe idézzük, mivel vádolták őket. A vádpontok között szerepelt hazaárulás, hűtlenség, összeesküvés és fegyveres puccs a törvényes kormányzat ellen, összejátszva egy idegen hatalommal — vagyis az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel. Vádolták őket az emberiség ellen elkövetett bűnökkel, a polgári lakosság legyilkolásával Újvidéken és környékén, a munkaszolgálatosokkal szemben elkövetett kegyetlenkedésekkel, a deportáció végrehajtásával. A deportáció — meglehet — a már említett idegen hatalom akarata nyomán ment végbe, végrehajtó közegei mégis magyarok voltak. Vádat emeltek a főbűnösök ellen a budapesti gettóba zsúfolt zsidókkal szemben elkövetett gyilkosságok miatt, az ostrom előtt és alatt történt atrocitások miatt, a Sopron megyei és sopron-környéki munkaszolgálatosok legyilkolása miatt.

Ezt követően tucatjával születtek halálos ítéletek, a népbíróságok ezután is egyre-másra hozták és hajtatták végre a legsúlyosabb ítéletet sokszor olyan esetben is, amelyben a mérlegelés enyhébb ítéletet vagy esetleg felmentést sugallt volna. A kiszabott és végrehajtott halálos ítélet nem mindig állott arányban a vádlottak által valóban elkövetett bűnökkel. Ezt a tényt — igaz későn —, az e témával foglalkozó magyarországi kutatók egyes cikkei is elismerik — legtöbbször a sorok közé rejtve az eretnek véleményt (19).

Az országban 1950 áprilisáig, hivatalos beszüntetésükig, 24 népbíróság működött. A fontos — politikai jellegű — perek azonban mindig Budapesten játszódtak le.

A magyar hatóságok nem kevesebb mint 600 háborús bűnöst kértek ki az amerikaiaktól. Közülük 1946. augusztus 1-ig az amerikaiak 312 személyt szállítottak Magyarországra. 1946 november 4-től azonban a további kiadatást az amerikai hatóságok bizonyos adminisztratív feltételektől tették függővé. Ez addig húzódott, mígnem 1948 tavaszán — a megváltozott politikai légkörben — az amerikaiak a maguk részéről lezárták a háborús bűnösökként Nyugatról kikért személyek kiadatási ügyét.

Mindezek ellenére a magyar népbíróságok 1945 és 1948 között « alapos munkát » végeztek. A mintegy 9 milliós lélekszámú országban röpke három év alatt 87.417 személyt fogtak perbe, akik közül 26.997 személyt (a megvádoltak mintegy 30 százalékát) marasztalták el első fokú ítélettel (20). A kivégzettek száma is ismeretes. Zinner Tibor népbírósági iratok alapján összeállított alapos tanulmánya részletes adatokkal szolgál. Ezek szerint a magyarországi

(19) Zinner, i.m. 152. old.
(20) Zinner, i.m. 150. old.

népbíróságok — háborús és népellenes bűnökkel vádolva, illetve ezekben elmarasztalva — 477 fő fölött mondtak ki halálos ítéletet. Ebből Budapesten 384 halálos ítélet született, s 146-ot hajtottak 1950-ig végre. Vidéken 43 kivégzésre került sor (21).

A felelősségrevonásoknál a kor légköre is szerepet játszott. A háború rémségei túl közel voltak, a politikai színfalak mögött történtek sok részlete még alig volt ismert. A felkavart indulatok sem szolgáltak arra, hogy a perbe fogott politikusokkal szemben a római jog teljes egészében érvényesülhessen. Történelmi távlatból visszatekintve persze *ma* könnyű kimondani: okosabb lett volna, a háborús bűnökkel vádolt politikusokat (nem a gyilkosokat, a felbujtókat!) nem azonnal, hanem pár évvel később, az indulatok elültével, bíróság elé állítani. De e felett *nem* Magyarországon döntöttek! Említettük: Jaltában megtörtént az e vonatkozású kerettörvény, illetve háromhatalmi megállapodás.

A magyarországi népbíróságok működési gyakorlatának kialakításában nem kis szerep jutott a Magyar Kommunista Párt vezetőségének. A Belügyminisztériumban és részben az Igazságügyminisztériumban számos kommunista káder volt vezető állásokban, akik — más pártállású személyekkel egyetemben —, hangadói és élharcosai voltak az azonnali és radikális felelősségrevonásnak. A « múlt rendszer » tagjaival való leszámolást a « demokrácia jegyében » követelték. « Történelmi igazságszolgáltatást » emlegettek, és nem voltak hajlandók belátni, hogy a két világháború között, illetve az 1944, március 19-ig fennállott rendszert nem lehet summásan fasisztának mondani, vagyis azt a Szálasi-féle parancsuralommal egy kalap alá venni.

A népbíróságok működésében nem nehéz észrevenni Rákosi tervének végrehajtását: Magyarországot megfosztani minél több jóképességű, adott esetben harcra, ellenállásra is alkalmas állampolgárától, és minél inkább diszkreditálni az egykori magyar honvédséget, hogy a küszöbön álló hatalomátvétel idején semmiféle akadály se gördülhessen eléjük.

A kommunista vezetők buzgósága nem ismert határokat. Az amerikaiaknál szorgalmazták például Horthy Miklós kiadatását, mígnem maga Sztálin volt az, aki Rákosiékat Moszkvában leintette. Háborús bűnösnek nyilvánították Kállay Miklóst, és Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter

---

(21) Zinner, i.m. 151. old.

kiadatásáért folyamodtak Himler Mártonnál — mit sem törődve azzal, hogy e két politikus az ország érdekében éveken keresztül dacolt Hitlerékkel, s mindkettőjüket a Gestapo vette őrizetbe 1944-ben (22). De szívesen itélték volna el Sombor-Schweinitzer József rendőrfőtanácsost is, aki a háború alatt az Államrendőrség politikai osztályának vezetőjeként üldözte az *összes* szélsőséges mozgalmat. Sombort is az elsők között tartóztatta le a Gestapo 1944. március 19. után: felszabadulását pedig 1945 áprilisában a mauthauseni koncentrációs táborban élte meg.

Nemrég derült fény arra is, hogy a Rákosi féle vezető-klikknek voltak olyan utasításai is, melyek szerint a múlt rendszer egyes fegyveres intézményeit kollektív büntetéssel kell sújtani. Ebbe a csoportba sorolták többek között a « Szent László » hadosztály katonáit is, jóllehet ez se nem egy idegen hatalom katonai formációja, sem pedig párt-rohamcsapat nem volt. A joggyakorlat igyekezett — ahol lehetett — ezt kijátszani. Igy pld. a negyvenes évek végén a « Szent László » hadosztály tagjai ellen hivatalosan is megszüntették a kollektív büntető eljárásokat, mivel — ahogy Zinner írja — « a háború utolsó heteiben a németek olyan magyarellenes lépéseket foganatosítottak ellenük, amelynek alapján a németekkel való együttműködésről kevésbé lehetett szó » (23).

Egyéni sorsok — mi történt a honvédség legfőbb vezetőivel?

A háború éveinek honvédelmi minisztereivel kell kezdeni a sort.

Dálnokfalvi Bartha Károly vezérezredes 1938. november 15-től 1942. szeptember 24-ig volt honvédelmi miniszter. Utána nem kapott feladatot. 1944 végén Nyugatra települt, majd megjárta Dél-Amerikát, ahol Caracasban közuti hidakat épített. Nemhogy visszaemlékezéseket írt volna, de fia felvilágosítása szerint, a múltról még beszélni sem volt szabad előtte. Utolsó éveit Ausztriában töltötte. Linzben hunyt el 80 éves korában, 1964. november 22-én.

Nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes honvédelmi miniszter volt 1942. szeptember 24-től 1943. június 6-ig. Utána nyugdíjba került. 1944. november 16-án a hungarista Számonkérő Szervezet letartóztatta. Sopronkőhidára került, majd a Horthy-rendszer prominens lefogottaival egyetemben Bajorországba, ahol 1945 április 30-án, Oberaudorfban szabadult. Visszatérve Budapestre

---

(22) Himler Márton: *Igy néztek ki a magyar nemzet sírásói.* A magyar háborús bűnösök az amerikaiak előtt tett vallomásának hiteles szövegei. New York 1958, 24. old.

(23) Zinner, i.m. 165. old.

1947-ben kiadták visszaemlékezéseit, közben dicsérettel igazolták, tábornoki nyugdíjat kapott, míg 1951-ben ki nem telepítették Piliscsabáról. 66 évesen erdőmunkásként kereste meg kenyerét. Petru Groza — volt iskolatársa — közbenjárására kerülhetett csak vissza piliscsabai családi házába, ahol 1957 után rehabilitálták. Egy 1974. május 22-én kelt levelében ezt írta: « 1974. május 30-án töltöm be 90 évemet. Nyugodtan, háborítatlanul élek itt. Megbecsülnek. Ellátásom 2.700 Forint... » 1976. június 18-án hunyt el.

Csatai Csatay Lajos vezérezredesről már szóltunk az előző fejezetekben. Ő 1944 október 16-a után és annak következtében, letartóztatásban, november 18-án a Lukács fürdőben önkezével vetett véget életének. A HM tisztségét 1943. június 12. és 1944. október 16. között látta el. Őt követte a bársonyszékben *Beregfy Károly* vezérezredes, aki 1943-tól kezdődően először a 3., majd az 1. hadsereg parancsnokaként működött, és 1944. október 16-tól 1945. május 1-ig mint HM és a Honvéd Vezérkar Főnöke, illetve 1944. december 20-tól mint HM és a Honvédség Főparancsnoka tevékenykedett. Mielőtt még háborús bűnösként visszahozták volna Budapestre, 1945. június 9-i hatállyal megfosztották rangjától és « kicsapták » a honvédségből. A Szálasi-per egyik fővádlottjaként Beregfy Károlyt halálra ítélték, és 1946. március 12-én a budapesti Markó utcai fegyház udvarán kivégezték.

A Honvéd Vezérkar Főnökei a háború alatt a következők voltak: Werth Henrik vezérezredes 1938. szeptember 29-től 1941. szeptember 1-ig, Szombathelyi Ferenc vezérezredes 1941. szeptember 6-tól 1944. április 19-ig, Vörös János vezérezredes 1944. április 20-tól október 16-ig, majd utána Beregfy Károly december 20-ig, amikor is a VKF ügyek intézését ideiglenes jelleggel leadta Sáska Elemér vk.-ezredesnek, későbbi vezérőrnagynak.

Werth VKF-i tisztségéről való kényszerű lemondása után Budapesten élt, politikával nem foglalkozott, jóllehet nézeteit nem revidiálta (lásd beszélgetését Tombor Jenővel a budapesti « Magyar Nemzet »-ben, közreadva 1945.V.27-én). A budapesti ostrom utolsó szakaszában a németek külön repülőgéppel akarták kimenteni őt a városból, de nem volt hajlandó menekülni. Amikor Budapest a Vörös Hadsereg kezébe került, egy polgári egyén (neve ismeretes) a szovjet parancsnokságon feljelentette a nyugalmazott vezérezredest. Tiszti járőrt küldtek érte, felszólították, hogy öltözzék díszegyenruhába, úgy vitték magukkal a városparancsnokságra, és onnan ki a Szovjetunióba, hadifogságba. A magyar hatóságok Werthet hosszú ideig Nyugaton hitték. 1946-ban ismételten szerepelt neve az amerikaiak számára háborús bűnösökről összeállított kikérési listán. A népbírósági pert végül is távollétében folytatták le. Werthet halálra és teljes vagyonelkobzásra ítélték. Feleségét 1951-ben Budapestről Csány községbe telepítették ki. Werth Henrik 1952. május 28-án hunyt el szovjet hadifogságban.

Szombathelyi Ferenc a Wehrmacht által 1944-ben megszállt Magyarországon kezdetben nyugdíjas tábornokként élt. A Szá-

lasi hatalomátvétel után a Nemzeti Számonkérő Szervezet « a háború szabotálásáért és egyéb bűncselekményekért » őrizetbe vette. Sopronkőhidára került, majd onnan őrizet alatt Bajorországba, ahol az amerikai hadsereg szabadította fel. A magyar hatóságok Szombathelyit — háború alatti szerepét félreértve — 1945 júniusában háborús bűnösként Budapestre hozatták, ahol a népbíróság először tíz évi börtönnel sújtotta, majd — kommunista nyomásra — a fellebbviteli tárgyalás után, büntetését életfogytiglani elzárásra változtatta. Ries István, szociáldemokrata igazságügyminiszter, hogy Rákosinak kedvezzen, 1946 szeptemberében — a moszkvai magyar-szovjet fegyverszüneti egyezmény 14. pontjára hivatkozva — egy éjszaka szinte kilopta Szombathelyit a börtönből és átadta a jugoszláv hatóságoknak. Szombathelyi ezekután az októberben Ujvidéken megrendezett perben (az 1942. januári délvidéki « razziáért ») került jugoszláv katonai bíróság elé. Ott halálra ítélték és 1946. november 4-én kivégezték.

Vörös János a Szálasi-féle hatalomátvétel után 1944. október 17-én álruhában Kecskemétre menekült, ahol egy ottani bencés kolostorban talált átmenetileg menedéket. Október 31-én jelentkezett a várost elfoglaló orosz hadsereg-parancsnokságon. Moszkvába került, tagja lett a Horthy-féle fegyverszüneti delegációból összeállított Moszkvai Magyar Bizottságnak (MMB), majd 1944. december 23-tól 1945. november 15-ig az Ideiglenes Kormány honvédelmi miniszteri tisztségét töltötte be. Lemondása után még négy hónapig a Demokratikus Honvédség vezérkari főnöki teendőit látta el. Ezután visszavonult a politikától. Balatonfüredi házában húzódott meg. Onnan vitte el az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) 1950 júliusában, hogy titkos perben mint « amerikai kémet » életfogytiglani elzárással sújtsák. 1956. október 27-én, a forradalom alatt, a váci börtönből szabadult. Nem távozott Nyugatra. A Kádár-rendszer nem kényszerítette újra börtönbe. Államosított balatonfüredi házának padlásszobájában húzódott meg, történészeket nem fogadott, visszaemlékezéseket nem írt. Teljes visszavonultságban, betegesen és nagy szegénységben hunyt el 1968. július 23-án. 76 éves volt.

Sáska Elemér vezérőrnagy a háború befejezése után Németországban maradt. Hadifogságból való szabadulása után majd egy évtizeden keresztül egy amerikai katonai kantinban volt « sörösfiú », illetve pult mögötti « felíró ». Onnan szolgálta ki az amerikai katonákat, amíg az ötvenes évek közepén a nyugatnémet állam szerény « öregségi járuléka » — ami nem volt azonos a nyugdíjjal! — meg nem engedte, hogy abbahagyja a munkát. Emigráns politikától visszahúzódott, múltjáról nem volt hajlandó beszélni. Családja körében egy Stuttgart melletti faluban hunyt el 1985. április 1-én. 80 éves volt.

Mi történt az egykori hadseregparancsnokokkal? Sorsukról időrendi sorrendben szólunk.

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, a gyorshadtest egykori parancsnoka, majd az erdélyi IX. hadtest parancsnoka, utána a kormányzói Katonai Iroda főnöke és 1944. augusztus 1-től az

1. hadsereg parancsnoka — írtunk erről — 1944. december 23-án a Debrecenben megalakított Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke lett. Politikai ambíciói nem voltak: a feladatot magyarságtudatból, katonabecsületből vállalta. November 15-én, 1945-ben, miniszterelnöki posztját átadta az első szabad választások során megalakult új koalíciós kormánynak. Lemondása után hivatalos búcsúlátogatást tett a SZEB elnökénél. Vorosilov marsall a protokoll által előírt udvariaskodások után nem tudta megállni, hogy ne mondja: « Miniszterelnök úr, én az Ön tanácsait hol megfogadtam, hol nem! » Mire Miklós azt válaszolta: « Marsall úr, én meg az Ön utasításait hol végrehajtottam, hol nem! »

1945 után, kis ideig Miklós a politikai harcoktól távol tartotta magát, jóllehet mint pártonkívülit tíz más közéleti személyiséggel egyetemben a Nemzetgyűlés képviselőnek választotta. 1947 őszén Miklós — hogy erősítse a polgári-demokratikus vonalat — tagja lett a Pfeiffer Zoltán-féle Magyar Függetlenségi Pártnak. Az 1947.augusztus 31-én megtartott választás során Miklós, pártja 49 képviselőjével egyetemben tagja lett a Nemzetgyűlésnek. A Rákosi-csoport az MFP-ben komoly ellenfelet látott. Minden erővel a párt szétverésén munkálkodtak. Ez — az adott politikai helyzetben és alattomos eszközökkel — hamarosan sikerült. Pfeiffer Nyugatra menekült, pártja feloszlott. Miklós Béla minden nyilvános tevékenységtől visszavonult, pedig Rákosiék már előzőleg felajánlották neki a Magyar Vöröskereszt elnöki tisztségét. Ezt épp úgy visszautasította, mint azt a « baráti tanácsot », hogy számára jobb, ha mielőbb Nyugatra emigrál. « *Én* itthon vagyok! » válaszolta, jóllehet 1947 novemberétől már észlelte, hogy a politikai rendőrség figyeli, telefonját lehallgatják és levelezését cenzurázzák. Még egy esztendőt élt. Talán meg sem tudta, hogy a népbíróság 1948. február 13-án titkos ítélet alapján rendfokozatától megfosztotta (24). 1948. szeptember 17-én szívrohammal kórházba szállították. November 21-én Miklós Béla halott volt. Hogy mi várt volna rá később, ha Rákosi uralmának teljes kibontakozását még megérte volna, példázza fia, Miklós Lajos esete. Őt, aki a honvédségben alezredesként szolgált, 1949 júliusában « összeesküvés és fegyverrejtegetés gyanújával » az ÁVH lefogta. Perre nem került sor. Ennek ellenére 13 hónapot töltött el a kistarcsai internálótáborban, és 37 hónapot Recsken, ahol a büntető brigádban dolgoztatták (25).

Bakay Szilárd altábornagyot az ukrajnai Magyar Megszálló Erők parancsnokát 1944. október 10-én a Gestapo rabolta el Budapestről. Ebben az időben a tábornok az I. hadtest parancsnoka és Horthy szellemében a háborúból való kiválás *egyik* katonai vezetője volt. Mauthausenből, a német koncentrációs táborból 1945 nyarán jött haza. Budapesten az 53 éves tábornokot « antifasiszta tevékenységért » és az ezzel kapcsolatos meghurcolásokért a H.M. Igazoló Bizottsága « dicsérettel » igazolta, majd —

---

(24) *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1984. év 3. szám, 574. old.

(25) Erdey Sándor: *A recski tábor rabjai.* München 1984.

saját kérésére — nyugdíjba helyezte. Bakay Szombathely melletti kis gazdaságába vonult vissza. Barátai óvták: ukrajnai szereplése miatt jobb lenne, ha — amíg a Vörös Hadsereg Magyarországon van — külföldre távozna. Bakay elutasította a tanácsot: « Nem féltem-futottam soha! » — mondotta. 1946 elején a szovjet katonai hatóságok letartóztatták. Kievben rendezték meg perét: ott is küldték háborús bűnösként bitóra, valamikor « 1946 április 11-e után » (26).

Jány Gusztáv vezérezredes, a doni 2. hadsereg parancsnoka, írtuk, Oroszországból való visszajövetele után ujabb feladatot nem kapott. Nyugdíjba került. A politikától távol tartotta magát: 1944 telén, a közeledő oroszok elöl kitelepült Németországba. Beregfy reaktiválni akarta, ő nem vállalt Szálasi alatt katonai tisztséget. A bajorországi Eichdorf községből 1946 októberében önként tért vissza Magyarországra, miután tudomást szerzett róla, hogy a doni csatavesztésért egymás után állítják népbíróság elé tisztjeit. Társai kérlelték, ne menjen, hiszen elképzelheti mi vár ott rá. Jány úgy vélte, saját személye feláldozásával, mentheti a többieket. A budapesti népbíróság 1947 őszén nyilvános per során halálra ítélte. « Kegyelemből » golyó által végezték ki 1947. november 26-án. (Tegyük hozzá: a « keleti fronton » bevetett németekkel szövetséges hadseregek *egyetlen* vezénylő tábornokát sem ítélték halálra hazájában! Jány oroszországi működése alatt korrektul viselkedett mind saját csapataival szemben, mind pedig a civil lakosság irányában. Még azzal sem lehetett vádolni, hogy « partizánvadászkodott » volna. Nem szabadulhatunk attól a bizarr gondolattól, hogy a doni csatát vesztett hadvezér tulajdonképpen azért került a kivégző osztag elé, mert 1943 januárjában — nem sikerült helytállnia a szovjet támadással szemben!)

Lakatos Géza vezérezredes 1944-ben az 1. hadsereg parancsnoka, majd ugyanaz év augusztus 29-től október 16-ig Magyarország miniszterelnöke volt. A Szálasi-féle puccs után a nyilas Számonkérő Szervezet őrizetbe vette. Sopronban, 1945 márciusában szabadult. Élete további alakulásáról Lakatos 1966-ban Nyugaton írt levelében így számolt be: « Otthontörténtek. Sopronkőhida után oroszokat bevárva kínos kihallgatások, börtönszerű elbánásban, majd repülőgépen vittek Kiskőrösre, ott kb. egy fél évig internálva. 1946 Szálasi-per főtárgyalás, ahol koronatanúként kihallgattak. Jól ment, mégis pár hétre illegalitásba vonulva, végül 2½ évig relatív nyugalmam volt... 1949-ben teljes nyugdíjelvonás. Kenyérkereset rajzolással, festéssel. Közben 1951-ben 2½ évig kitelepítés a Hortobágy szélén, ott is petróleum világítás mellett éjfélig zsebkendők, selyemkendők, sálak és képeslapok kiszinezése, kifestése. Már a kitelepítés alatt meghurcolva, kipellengérezve. Lakásunk, mindenünk elveszett... » (27).

---

(26) Szakály Sándor: « Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) hadseregének felső vezetése ». *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1984. év 2. szám, 359. old.

(27) Lakatos Géza miniszterelnök levele Gosztonyi Péterhez (1965).

1956 decemberében Lakatos visszatérhetett Budapestre, 1958-ban a Kádár-rendszerben újra nyugdíjat ítéltek meg számára és felkérték visszaemlékezései megírására. Ez elől kitért. 1965-ben két évre szóló útlevelet kapott, hogy Ausztráliában élő gyerekeit meglátogathassa. Ott, Adelaidban fejezte be visszaemlékezéseit, amelyek 1981-ben jelentek meg Münchenben (28). Lakatos 77 éves korában, 1967. május 21-én szívroham következtében hunyt el, Sydneyben.

Náday István vezérezredes 1944 áprilisában — rövid ideig — a Kárpátokban felvonuló 1. hadsereg parancsnoka volt. 1944 nyarán magas kitüntetéssel nyugdíjazták. Ugyanez év szeptember 22-én Horthy különmegbizottjaként egy különbéke ügyében, titokban Olaszországba repült, hogy ott a nyugati szövetségesek casertai főhadiszállásán tárgyaljon. A küldetés sikertelennek bizonyult. A tábornok 1945-ben visszatért Magyarországra. A HM Igazoló Bizottsága igazolta, illetve nyugdíjellátmányát megerősítette. Pár év mulva Náday gégerákot kapott. 1954. január 30-án, 66 éves korában, a balassagyarmati kórházban hunyt el.

Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1944 őszén az erdélyi 2. hadsereg parancsnoka. Október 16-án a németek lefogták és átadták az új, szálasista magyar hatalomnak. Sopronkőhidán a Farkas Ferenc vezette hadbíróság « hűtlenséggel » vádolva Veresst lefokozta, először halálra, majd kegyelemből 15 évi fegyházra ítélte. A fogház kiürítése során 1945 március végén a tábornoknak sikerült azonban megszöknie. Bevárta az oroszokat, de mint írja: « cseberből-vederbe estem. Tolbuhin marsall ebédre hívott meg, ebéd után arra kért, legyek vendége addig, míg Moszkvából a rám vonatkozó válasz megérkezik. A vendégség a kiskőrösi internálással folytatódott és tíz hónapig tartott ». Utána visszanyerte rendfokozatát és tábornoki nyugdíjat állapítottak meg a számára. Veress: « ... nem volt kétségem abban, hogy újra ellenállnom kell! » Saját szavai szerint nem csinált többet, mint amennyit a józan ész és az orosz jelenlét megengedhetett. Az első években azt hitte, hogy a « kisgazda » többséggel a kommunizmust Magyarországon el lehet kerülni. Amikor Rákosi szétzúzta a Kisgazdapártot « maradt annak a halvány reménye », hogy az oroszok a Magyarországgal kötendő békeszerződés utáni 90. napon elhagyják az országot. Veress barátai sorában szervezkedni kezdett. « A 'nagy összeesküvés' lényege abból állt, hogy jobbára a 'Magyar Közösség' tagjaiból alkotott 'Hetes Bizottság' a helyzetet időnként felmérte, és elméletben előkészült arra az esetre, hogy ha az oroszok kiürítenék az országot, az ne válhasson a kommunisták prédájává! » (29).

1947. január 16-án Veresst lefogták a politikai rendőrség közegei. Márciusban megrendezték Budapesten a « Köztársaság elleni összeesküvési pert », amelyet a későbbi, 1949 utáni koncepciós perek bevezetőjének lehet tekinteni. Veresst először halálra, majd

---

(28) *Ahogy én láttam... Visszaemlékezések*, München 1981.

(29) Dálnoki Veress Lajos: « Együttműködés vagy ellenállás? » *Politikai Fogoly*, München, 1963 év szeptemberi szám, 4. old.

15 évi fegyházra ítélték. A váci fegyházból, a forradalom alatt, 1956. október 27-én szabadult. November 4-e után Nyugatra emigrált. Londonban házkezelésből, gondnokságból élt. A « Magyar Szabadságharcos (Nemzetőr) Világszövetség » elnöke lett, és szerkesztője, illetve összeállítója a könyvünkben több helyen idézett háromkötetes hadtörténelmi munkának: Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt. 1976. március 29-én, életének 87. évében, tüdőembóliában hunyt el Londonban (30).

László Dezső vezérezredes 1944. október 17. után az 1. hadsereg parancsnoka volt a háború végéig. 1946-ban mint háborús bűnöst hozták vissza Magyarországra. Előzőleg egy belső rendelkezés során őt is hivatalosan lefokozták és « kicsapták » a honvédségből. A budapesti népbíróság « folyamatosan elkövetett háborús bűncselekmények » miatt (ez az ítélet indoka!) 1947 őszén halálra ítélte. Két évet ült siralomházban. 1949 őszén kötél által végezték ki Budapesten.

Heszlényi József vezérezredes a 3. hadsereg parancsnoka, csapatai egy részével cseh területen érte meg a háború végét. Június elején az amerikaiak a Reichenau, Hohenfurth, Vissy Brod körzetben elfogott katonákat átadták az oroszoknak. Heszlényi törzsével és 5 magyar tábornokkal együtt az alsóausztriai Zwettl-Stift (ciszterci apátság) melletti döllersheimi katonai gyakorlótérre került, amit az oroszok hadifogolytábornak rendeztek be. Közel 32.000 katona, illetve hadifogoly lett itt összegyűjtve, ennek felét a magyarok alkották. Tudomást szerezve arról, hogy Budapesten háborús bűnösként bíróság elé akarják állítani, illetve a számára kilátástalannak ítélt jövőt tekintetbe véve, Heszlényi 1945. június 15-én önkezével vetett véget életének.

Major Jenő vezérezredes, Veress tábornok után 1944. december 1-ig a 2. hadsereg parancsnoka, majd a honvédség németországi főfelügyelője. Elkerülte a kiadatást. Az NSZK-ban élt, amíg tudott dolgozott. Végül is német öregségi segélyt kapott. Egy bajorországi — sonthofi — aggokházában 1972. január 13-án halt meg. 81 éves volt. Megírta ugyan visszaemlékezéseit, de halálát közeledni érezvén, a több mint 400 oldalas kéziratos memoárt tűzbe dobta.

Mi lett *Faragho Gáborral*, a kormányzó által Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció vezetőjével? Faragho, 1944-ben a Magyar Királyi Csendőrség és Rendőrség szemlélője volt, és moszkvai küldetése előtt, soronkívül léptették elő vezérezredessé, majd 1944. december 22. és 1945. július 21. között az Ideiglenes Kormány közellátási minisztere lett. Kommunista eredetű belpolitikai támadások miatt nyújtotta be lemondását. Visszavonult Kecskemét környéki kisgazdaságába. Elfeledkeztek volna róla később? Orosz barátai mentették meg Rákosi börtönétől vagy az csak « legenda », hogy Faragho « jóban volt » Sztálinnal? (Mert volt, aki úgy tudta, hogy ő már katonai attasé korában, a diplomata-katonák között « kedveltje » volt a Kreml urának. Tudott

---

(30) Dálnoki Veress Lajosné: *Szabadság nélkül*, München 1978.

inni és tudott vaskos vicceket mesélni — oroszul — Sztálinnak). Egy biztos: az ÁVH Faraghot « nyugton hagyta ». Kecskeméten halt meg, kórházban, 1953. december 22-én.

Hardy Kálmán vezérfőkapitány (altábornagy), 1944-ben a folyami erők parancsnoka a Szálasi puccs után Sopronkőhidára került. A hadbíróság lefokozta és « hűtlenség bűntette » miatt halálra ítélte. A háború befejezéséig él együtt a nem jogerős halálos ítélettel. 1945-ben a megváltozott hazai politikai légkör miatt, nem kívánt visszatérni Magyarországra. Nyugat-Németországban maradt, majd kivándorolt az USA-ba, ahol különböző egyetemeken nyelvtanárként működött. Megírta visszaemlékezéseit. Ezek még kiadatlanok és egy NSZK-beli tudományos intézetbe kerültek letétbe. 88 évesen, 1980. június 21-én hunyt el az amerikai Columbus városban.

Az altábornagyok közül csak a nevesebbekről tudunk itt megemlékezni.

Aggteleky Béla, a budapesti I. hadtest parancsnoka Gestapo őrizetből szabadulva a háború végén szovjet hadifogságba került. Innen 1948-ban visszatért. Igazolták és nyugdíjat állapítottak meg részére. 1950-ben ezt megvonták tőle; kitelepítették a fővárosból. Mint mezőgazdasági munkás dolgozott az ötvenes évek első felében. A forradalom után Nyugatra emigrált. Jóllehet tábornoktársai német nyugdíjat ígérnek neki ha az NSZK-ban telepedik meg, ezt politikai meggondolásból elutasítja. Svájcban nyert menedékjogot. Mint könyvelő helyezkedett el Genfben. Cégétől ment nyugdíjba. Kiterjedt levelezést folytatott tábornok-társaival Magyarország II. világháborús szerepét illetően. Iratanyaga egy része 1977. augusztus 4-én bekövetkezett halála után — kívánságára — hazakerült Budapestre, a Hadtörténelmi Levéltárba.

Algya-Pap Zoltán, a háború végén az V. hadtest parancsnoka, 1945. április végén szovjet hadifogságba esett. Tíz évet töltött különböző orosz lágerekben azt követően, hogy 1947-ben « háborús bűnösként » 25 évi kényszermunkára ítélték. 1955-ben hazatérhetett Magyarországra, ahol ugyancsak börtön várt rá. 1956. október végén, a forradalom következtében szabadult a budapesti Gyűjtőfogházból. A tábornok Nyugatra jött és pap lett. 1957 és 1972 között egy szekta tagjaként Indiában végzett térítő munkát. Ezután a Nemzetközi Teozófiai Központ nevű misztikus-elmélkedő szervezet szeretetházában talált otthonra, a hollandiai Huizen városkában. Szeme világát évekkel ezelőtt elvesztette. Jelenleg (1986-ban) 91 éves. 1979-ben egy holland egyházi folyóirat közölte élete történetét (31).

Billnitzer Ernő a budai kitörésnél esett fogságba 1945. február 12-én. Előzőleg magyar részről a rohamtüzérség tevékeny parancsnokaként működött. A szovjet hadifogságból 1948 nyarán tért vissza. 60 éves volt, nyugdíjat nem kapott. Alkalmi munkákból élt. 1950-ben — mint annyi más társát — lefogta az ÁVH.

---

(31) *De vrij-katholiek*, Noordlaren, 1979 év 9-10. szám 10-17. old.

« Népellenes tevékenységéért... hosszú börtönbüntetésre ítélték, amelynek legnagyobb részét kitöltötte és 1956 tavaszán szabadult... » — írta róla a budapesti Népszabadság 1962. július 29-i száma. Az 1956-os forradalomban a tábornok — volt bajtársaihoz hasonlóan — nem vett részt. Bántódása így nem is lett. Egy fővárosi kórházban helyezkedett el, portásként. Ekkor került kapcsolatba egy nyugati hírszerző-csoporttal, amely — emigráns/magyar közvetítéssel — Billnitzert saját céljaira szerette volna felhasználni. A tábornok — hosszú lelki tépelődés után — úgy döntött: elég volt az izgalmakból! Nem vállal felderítő-feladatokat. 1962 júliusában a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Ügyészségén feljelentést tett müncheni megbízói, illetve saját maga ellen. A vizsgálat — Büntető Törvénykönyv 131 & 5 pontjának rendelkezéseire, no meg az ügy politikai oldalának kihasználására hivatkozva, Billnitzer Ernőt — önbejelentése miatt — felmentette a további bírói eljárás alól, illetve ellene büntető eljárást nem indított (32). Ezekután a hatóság Billnitzer nyugdíj-ügyét rendezte: megélhetését biztosították. A hetvenes évek elején a tábornok még Ausztráliát is megjárhatta, rokonait meglátogatva. 87 éves volt, amikor Budapesten 1977. december 22-én elhunyt.

Kishindi Hindy Iván, 1944. október 16-tól a budapesti I. hadtest parancsnoka, az ostrom alatt a fővárosban levő összes magyar csapatok vezénylő tábornoka. Szálasi 1945. február 1-én soronkívül léptette elő vezérezredessé. A budai Várból kitörve 1945. február 12-én Hindy szovjet hadifogságba került. Kihallgatás után Debrecenbe vitték, és átadták az ottani Honvédelmi Minisztériumnak. A katonapolitikai osztály emberei tartóztatták le: a budapesti Népbíróság elé került, s miután rangjától megfosztották és a honvédségtől « kicsapták », kötéláltali halálra ítélték. 1946. augusztus 29-én Budapesten kivégezték. (Háborús bűnösségét bírái az 1944. október 15-i Horthy-ellenes tevékenységéből vezették le) (33).

Kovács Gyula, a doni 2. hadsereg vezérkari főnöke, majd 1945-ben a Beregfy-féle Honvédelmi Miniszter és Hadsereg Főparancsnokság meghatalmazott tábornoka a háború befejezése után Nyugaton maradt. 1951 után Clevelandban, Ohióban telepedett le, ahol az « Ohio State Civil Defence »-nél majd a « Columbus Probate Court »-nál nyelvtudása révén amolyan segédhivatalnoki állást töltött be. Az emigráns « Magyar Felszabadító Bizottság » elnökeként 1956 őszén mozgalmat szervezett a forradalom megsegítése érdekében. 70 éves korában, 1963. június 8-án, Clevelandben hunyt el.

Lázár Károly 1944 őszén a Magyar Királyi Testőrség parancsnokaként a budai Vár védőőrsége elöljárója volt. A németek a mauthauseni KZ-ba vitték, majd 1945 elején átadták a szálasista hatóságoknak. Sopronkőhidán került hadbíróság elé. Ítélethirdetésre azonban már nem került sor. Az oroszok közeledésére a

---

(32) Az esetet a budapesti *Népszabadság* 1962. július 29-i száma részletesen ismertette.

(33) *Népbírósági Közlöny*, Budapest, 1946 év 32-33. szám.

foglyokat gyalogmenetben Bajorországba vitték. Ott érte a háború vége. Visszatért Magyarországra. Bántódása nem történt. Nyugdíjat nem kapott, alkalmi munkákból élt. 79 éves korában, Budapesten hunyt el, 1969. március 14-én.

Ebesfalvi Lengyel Béla 1946 első hetében 2.000 főnyi hadifogoly csoporttal érkezett meg Nyugatról Komáromba. Mindjárt letartóztatták. Vizsgálati fogsága 1946 novemberig tartott. A Népbíróság elé került, de ott — bizonyítékok hiján — 1947. október 15-én ellene az eljárást beszüntették. A HM Igazoló Bizottsága ugyanez év december 7-én « igazolta », de B-listára helyezte. Politikai meggondolásból hagyta el 1948 október közepén Magyarországot. Grazban telepedett le, ahol — kiadás előtt álló visszaemlékezései szerint — mind a mai napig baromfi tenyésztéssel foglalkozik. 1954-ben osztrák állampolgár lett, 1956-ban amerikai segítséggel létrehozta a « First Aid for Hungary » elnevezésű segélyszervezetet az 56-os menekültek támogatására. A nyugati politikai — illetve egy időben a katonai — emigrációban központi szerepet vállalt.

Nagyőszi Miklós 1945-ben a HM Anyagi Csoportfőnöke, a háború után hazatért Magyarországra. Nem igazolták. Népbíróság elé került. Tíz évi börtönre ítélték. 1956 őszén szabadult, Bécsbe emigrált, ott is hunyt el 1968 március elején.

Vattay Antal a kormányzó Katonai Irodájának főnöke 1944 őszén német fogságba, majd utána Sopronkőhidára, a hadbíróság elé került. Őt is Bajorföldön érte a felszabadulás. 1946 májusában tért vissza Magyarországra. 1950-ben az ÁVH tartóztatta le, titkos perben tíz évi börtönre és vagyonelkobzásra ítélték. 1956. augusztus 31-én « feltételesen » szabadlábra helyezték. Budapesten maradt, ahol 1966. november 2-án, 75 éves korában hunyt el.

Sok mindenkiről nem szóltunk, nem szólhattunk, hiszen a háború ideje alatt a magyar — aktív szolgálatban levő — tábornokok, törzstisztek száma meghaladta a 400-at. Közülük tizenegy személyt Magyarországon ítéltek halálra: kettőt (Werth Henriket és kisbarnaki Farkas Ferencet) távollétében (34). Két tábornokot a Szovjetunióban végeztek ki (Abt Ottó vezérőrnagyot és Bakay Szilárd altábornagyot), három tábornokot Jugoszláviában (Feketehalmy-Czeydner Ferenc, Szombathelyi Ferenc vezérezredeseket és Grassy József altábornagyot) és egy altábornagyot, Kozma Istvánt, Romániában.

A *Magyar Királyi Honvédség* Magyarországon élő egykori vezetőit a háború utáni korszak sújtó keze két ütemben érte.

---

(34) Beregfy Károly vezérezredes, Deák Ferenc vezérőrnagy, dr. Fábián Lajos vezérőrnagy, kishindy Hindy Iván vezérezredes, Jány Gusztáv vezérezredes, Karátsony László vezérőrnagy, László Dezső vezérezredes, Ruszkay Jenő c. vezérezredes, Sztójay Döme c. vezérezredes.

1945 és 1949 között a németbarát, a « Hungarista Magyarország » mellett kitartók kerültek bíróság elé. 1950 után az ÁVH csapott le mindazokra, akik a *Magyar Királyi Honvédség* keretében valamikor is a tábornoki, vagy törzstiszti karhoz tartoztak. Ekkor kerültek börtönbe vagy munkatáborba azok a személyek is, akiket akár antifasiszta vagy liberális magatartásukért, akár kimondottan embermentő aktivitásukért 1945 után illetékes hatóságok igazoltak. Hosszúra nyúlna a lista, ha a meghurcoltak nevét felsorolnánk! Csak annyit tegyünk hozzá — és ezt megbízható, hazai adatok alapján közöljük —, hogy szinte minden volt tábornokot és minden volt törzstisztet, aki 1949 és 1956 között Magyarországon élt, « büntetéssel » illettek (35). Vagyonukból kiforgatták, nyugdíjuktól — 1949 őszétől kivétel nélkül valamennyiüket — megfosztották. 1951-ben a még be nem börtönzötteket (pld. azokat, akik még 1939 előtt nyugdíjba kerültek) családjukkal egyetemben kitelepítették fővárosi vagy vidéki lakásukból. A meghurcoltak Isten háta mögötti alföldi falvakban, tanyákon, nyomorúságos körülmények között várhatták sorsuk jobbra fordulását (36).

---

(35) Egy egykori m.kir. vk.-ezredes 1984. november 7-i leveléből idézek: « 25 évi otthonlétem alatt a hivatalos szervek előtt én 'Horthysta' és 'leprás' voltam. Ez a vélemény személyemet és családomat hátrányosan érte. Emlékszem, mikor 1951 júniusában az ÁVH 5 évi szigorított börtönre ítélt, a Markó utcai börtönben jelentkeztem, hogy büntetésem kitöltését megkezdjem, az őrszobában az írnok azt kérdezte az őrparancsnoktól, hogy a múltam révén, melyik kategóriába soroljon az elítéltek között, azt a feleletet kapta: 'Írja be nevét a 16. kategóriába!' — Később, Márianosztrán tudtam meg, hogy a 15. kategóriába a cigány közbűntényesek soroltattak... »

(36) Egy a *Magyar Néphadsereg*ben szolgált tiszt a kitelepítettekkel való találkozásáról egy Budapestről 1985. október 5-én írt levélben az alábbiakban számolt be: « 1953-ban a kormány elrendelte, hogy az államigazdaságokon segíteni kell. Bajban vannak, nincs munkaerő és a gabona ott rohad a földeken. Én egy zászlóaljjal Makó mellé kerültem. Valóban baj volt, az igazgató ivott, képzetlen volt, át kellett vennem a parancsnokságot az egész gazdaság felett. Jelentették, hogy a határ egyik sarkában kitelepítettek is dolgoznak, asszonyok, férfiak stb. Egy délelőtt lóháton odavágtattam. Meg voltak ijedve. Leszálltam és köszöntem. A meggörnyedtek felegyenesedtek és egy idősebb, bajuszos úr ezt mondta: tiszt uram, önnek nem szabad velünk beszélgetni, bajba kerülhet... Mondtam, hogy akinek ez nem tetszik, akkor csak tegyen róla, vállalom. Ez az ember a doni hadsereg III. hadtestében szolgált, mint százados. Bátrabbak lettek, mivel jeleztem, hogy székely vagyok, én is Romániából kiüldözött... A kosztjuk felől érdeklődtem, az minimum és pocsék volt. Intézkedtem... nagyon hálásak voltak. Amikor búcsút

Ezek az egykori magyar királyi tábornokok és főtisztek összesen két, vesztes oldalon megvívott világháborút éltek át. Sorsuk 1945 után, de még inkább 1949-et követően, a meglevő társadalom peremén tengődőkhöz, a páriákéhoz, lett hasonló. 1953 júniusa után, Nagy Imre első miniszterelnöksége alatt valamennyire enyhült sorsuk: vidéki kényszertartózkodási helyüket elhagyhatták. Ha bírták még erővel, valami alantas foglalkozást űzhettek. De a sztálini antihumánus osztályharc gyakorlatában « kegynek » számított a személyzeti osztályok párthű vezetői részéről már az is, ha a testükben-lelkükben megtört öreg hadfikat fűtőként, portásként, esetleg éjjeli őrként alkalmazták. Így emberileg érthető, hogy az 1956-os forradalom eseményeitől mindannyian távol tartották magukat — jóllehet rokonszenvük a fiatal forradalmárok oldalán volt. Nincs tudomásunk olyanokról, akiket az 1956. november 4-e után kialakult újrégi rendszer a forradalomban viselt szerepük miatt meghurcolt volna.

Sőt, legtöbbjüknek, akik a forradalom alatt kerültek szabadlábra és nem távoztak Nyugatra, nem kellett visszamenniük a börtönbe, mint pld. Vörös János esete is tanusítja. A hatvanas évek közepétől — Kádár János nemzeti megbékélést szolgáló politikája következtében — egyre halványabb lett, majd véglegesen megszűnt az eddig a népidemokráciában Kain bélyeget, mondhatni « sárga csillagot » jelentő « horthysta tiszt » társadalmi kategória. Nyugdíjukat ugyan továbbra sem folyósították, de öregségi járadékuk megállapításánál — központi utasításra — beszámították a honvédségnél eltöltött szolgálati éveket is. Aki pedig Nyugatra — főleg az NSZK-ba — kívánt családi, vagy megélhetési okokból kivándorolni, annak kiutazása elé a hatvanas évek derekától kezdve akadályt nem gördítettek.

A Nyugaton maradt katonák sorsa

1945 áprilisában, mint erről már szó volt, a Szálasi kormányzattal a törvényhozás, a közigazgatás tagjai, politikusok és számos a középosztályhoz tartozó személy távozott Nyugatra, és 1946-ban sem szándékoztak visszatérni Magyarországra. Nyugat-Németországban, Ausztria nyugati megszállási övezeteiben maradtak arra várva, hogy az elkövetkezendő politikai események végsősoron az ő jövőjüket is

---

vettem tőlük 3 hét után, sírva integettek. A bajuszos, volt százados így köszönt el: fijam, nagyon vigyázz magadra, mert itt semmi sem biztos... »

megoldják. A szovjet-amerikai viszony elhidegülését, az úgynevezett hideg-háború kezdetét a küszöbön álló szovjetellenes háború előjátékaként értékelték. Ha ez bekövetkezik, akkor a nyugati nagyhatalmak úgyis kiszorítják az oroszt Magyarországról, és nekik így meg lesz a lehetőségük a hazatérésre.

A *Magyar Királyi Honvédség*nek kb. 4.500 tisztje (és tábornoka) maradt Nyugaton. 1946 májusában Münchentől délre, a Starnberg melletti Mühltal községben megalakult az első emigráns politikai szervezet, a *Magyar Szabadság Mozgalom*, amelynek volt katonatisztek is tagjai voltak. A mozgalom vezetője az akkor 54 éves kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes lett. Ő 1946 januárjában Lengyel Bélával egyetemben már útban volt vissza Budapestre, amikor Bécsben, a pályaudvaron hazulról jött volt cserkészek felismerték egykori parancsnokukat, a Főcserkészt és óvták a hazamenéstől. Ott — mondták — a Szálasi-időszak alatti tevékenységéért a bitó vár rá. Farkas gondolkodóba esett és lemaradt a vonatról. Visszatért Bajorországba és élére állt a Magyar Szabadság Mozgalomnak, amely antikommunista, konzervatív beállítottságú, de nem nyilas szervezet volt.

A Farkas-féle szervezet tevékenységének története nem tartozik munkánkhoz. Itt saját visszaemlékezéseire utalunk, és Borbándi Gyula kitűnő monográfiájára — *A magyar emigráció életrajza* —, amelyben mindezekről részletek olvashatók (37). Csak azt jegyezzük meg, hogy Farkas híre az ötvenes évek Budapestjére is elkerült. Azt suttogták, — különböző hírforrásokra hivatkozva —, reménytkeltően vagy éppen rémítgetésnek szánva: « Csak kitartás! Nyugaton, ott áll kisbarnaki Farkas Ferenc 30.000 csendőrrel! Majd jönnek és felszabadítják Magyarországot! » (E sorok írója, amikor 1956 december közepén Budapestről Bécsbe érkezett az első adandó alkalommal megérdeklődte, hol van Farkas és az úgymond « fél lábon álló, ugrásra kész csendőr sereg? » Persze, a válasz csodálkozó, ámuló értetlenség, illetve határozottan nemleges volt!) A Magyar Szabadság Mozgalomnak kombattáns, fegyveres szervezete soha nem volt, nem is lehetett!

A másik — ez kimondottan már katonákat tömörítő — emigráns politikai mozgalom a *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége* (MHBK) volt. Ezt — bizonyos szervezeti előzmények után — 1948/49 telén Ausztria nyugati megszál-

---

(37) Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza*, München 1985.

lási övezetében, egy Absamban tartott megbeszélés révén hozták létre. Központja később Münchenben lett. Az MHBK vezetője reszneki Zákó András vezérőrnagy, Szálasi alatt a VKF-2. osztály főnöke: legközelebbi munkatársai Nádas Lajos vk.-ezredes, Radnóczy Antal vk.-őrnagy és Korponay Miklós vk.- százados volt. Az MHBK a Magyar Királyi Honvédség politikai és szellemi tradícióinak megőrzője és ápolója kívánt maradni. Fénykorában, 1950 márciusában, több mint 12.000 tagot számolt, közülük 25 % — tehát kb. 3.000 tag — egykori honvédtiszt volt (38).

Az MHBK egyben antikommunista, féligmeddig paramilitarista szervezet is volt. Nyílt célkitűzése: Magyarországnak a kommunista uralom alól való felszabadítása volt. Elképzelésük kivitelezésének lehetőségét egy a közeljövőben kitörő európai háborúban látták. Jó kapcsolataik voltak amerikai, francia, brit és spanyol (ebben a sorrendben) katonai hírszerző szervekhez. Az MHBK vezetősége úgy gondolta, ha jön a nagy összecsapás Kelet és Nyugat között, szervezetüket akkor majd a nyugati felszabadító seregek vezetői igénybe veszik, hiszen Magyarország viszonylatában ők nemcsak nyelvi és földrajzi, de katonai ismeretekkel is rendelkeztek.

Az MHBK « Tájékoztató Szolgálata » rendszeresen jelentette meg bajtársi tájékoztatóját, a *Hadak Útján* című lapot. Ebben nemcsak politikai, hadtörténeti illetve stratégiai jellegű cikkeket közöltek, hanem — legalább is a hatvanas évek derekáig — katonai, úgynevezett továbbképző jellegű, haditechnikai leírásokat is. A továbbképzést szolgálta az ötvenes évek legelején az MHBK vezetőségének jó kapcsolata a spanyol vezérkarral is. Zákó vezérőrnagy már 1949 telén Franco generalisszimusznál tett tisztelgő látogatást. 1953 és 1956 között rendszeresen négy-négy volt magyar királyi honvédtiszt került ideiglenes szolgálatra a Spanyol Idegenlégióba, ahol őket egy éven keresztül, egykori rangjukat elismerve, csapatnál foglalkoztatták (39).

Az MHBK szervezése 1951 után több földrészre, illetve országra terjedt ki. Ez az NSZK-ból történt nagyarányú elvándorlások egyik következménye volt. MHBK-s főcsoportok alakultak az USA-ban, Canadában, Dél-Amerikában, sőt a távoli Ausztráliában is (40).

---

(38) Korponay Miklós vk.-százados levele Gosztonyi Péterhez 1986. március 7.

(39) Czilhert-Mayr Aurél: *Magyar királyi honvédtisztek a Spanyol Idegenlégióban 1953-1956.* Részletes válasz Gosztonyi Péter 1983 decemberi kérdésére.

(40) Így az MHBK északamerikai főcsoportja dr. Ágh László vezetése alatt a szervezet egyik legerősebb anyagi támasza volt. Ezekről a kérdésekről Ágh László egy 1983. december 30-i levélben

Az MHBK vezetőségét az 1956-os magyar forradalom kitörése meglepte és teljesen felkészületlenül érte (41). A felkelők közvetlen fegyveres megsegítésére — függetlenül attól, hogy ez politikai vonatkozásban a népi forradalomra nézve milyen következményekkel járt volna — nem került, nem kerülhetett a sor. Állítólag egyes nyugat-magyarországi helyekre az MHBK-küldöttei tájékozódás, felderítés céljából bejutottak november első napjaiban, de a november 4-én megindult szovjet katonai intervenció, minden esetleges további elképzelést meghiúsított.

Röviden még szólunk a Németországban és Ausztriában maradt, illetve ott letelepült tábornokok anyagi ellátottságának problématikájáról.

Azokról, akik az NSZK-ban maradtak és magas koruk miatt polgári foglalkozást nem űzhettek, vagy mint Sáska vezérőrnagy, valamiféle segédmunkát végeztek, az ötvenes évek elején a német nyugdíj, illetve öregségi ellátás keretében történt gondoskodás. A « nyugdíj » fogalomkörébe eső járadékot a német hatóságok csak azon magyar tábornokoknak vagy tiszteknek ítélték meg, akik magukat *népinémet* származásúaknak, illetve német származásuk miatt menekülteknek vallották. Ezt a tényt az illetékes német szervek előtt szóban vagy írásban igazolni kellett. Gyakorlatban viszont elégségesnek bizonyult, ha az illető kérvényező két nagyszülője német származására hivatkozott.

Egy Münchenben élő honvédszázados levele szerint: « Az egész ügy gusztus dolga volt. Tudomásom van nem egy olyan honvédtisztről, illetve tábornokról, akik magyar mivoltukat megtagadva — mint pld. Brunswik altábornagy, Horthy kormányzó útimarsallja — sok mindent összehazudva, németnek mondván magukat, nyugdíjat élveztek. Ezeknek száma százra becsülhető! »

Minden egyéb « hontalan idegenként » 1951. június 30-án német gondozásba került és az NSZK területén maradt hivatásos katonatiszt, illetve tábornok magyarországi szolgálati éveit elismerték a német « öregségi biztosítás » keretében. Egy kikötés volt csak: ha az illető személy 1944. október 20.

így számolt be: « Nem kértünk semmiféle belépőnyilatkozatot, nehogy valakinek is kellemetlenséget okozzunk a tagsága nyilvánosságra való hozatalával. Az itteni baloldali lapok folyamatosan hozták, hogy MHBK-tag nem lehet állampolgár... Akik az MHBK összejövetelekre eljöttek, vagy a *Hadak Utján*ra havonta 50 centet befizettek, illetve az MHBK ünnepélyeken megjelentek és az MHBK jelvényét viselték, azokat tagoknak tekintettük. 21 csoportunk volt... »

(41) Korponay Miklós vk.-százados 1986. március 7-i levelében még hozzáfűzi: « ... nemcsak az MHBK-t! »

után is a német oldalon maradt és tulajdonképpen a háború végéig való kitartása miatt került menekült sorba (42).

A « nyugdíj » és az « öregségi járulék » közötti különbség nem csekély. Egy volt magyar királyi ezredes német nyugdíja pld. 1985-ben havi 5.000 DM, míg egy hasonló korú « öregségi járulékkal » rendelkező ezredes csak 2.000 DM-t kap. Az anyagi ellátottságok közötti aránytalanságok, illetve méltánytalanságok megszűntetésére az ötvenes évek második felében több kísérlet történt. Igy Major Jenő vezérezredes szervezett egy akciót, amelyet az akkori bajor miniszterelnök, Dr. Goppel is támogatott. Eredmény nem született. A német *Soldatenbund* vezetősége ugyanis azzal a kifogással tagadta meg az NSZK kormányához benyújtott, és 35 magyar tábornok illetve törzstiszt által aláírt beadvány támogatását, hogy azt mindaddig nem hajlandó pártolóan aláírni, míg a bonni kormány « az utolsó német katona anyagi igényeit ki nem elégíti ». (A *Soldatenbund* itt a volt Waffen-SS tagjainak katonai nyugdíjellátására gondolt. Köztudomású, hogy ezt a fegyveres testületet Nürnbergben a háborús főbűnösök ellen lefolytatott perben a szövetséges nagyhatalmak összességükben háborús bűnösnek nyilvánították). A *Magyar Királyi Honvédség* tehát az emigrációban, az « utolsó csatában » is vereséget szenvedett...

Ausztriában az amerikai Marshall-terv megindulása után alakult ki olyan gazdasági helyzet, hogy osztrák illetékes szervek a magyar honvédtisztek nyugdíjával is tudtak foglalkozni.

A nyugdíjellátást vagy az öregségi járulékot az első időkben csak volt K.u.K. tisztekre vonatkoztatták, akik az egykori Habsburg-monarchia területéről származtak és 1945 után Ausztriában telepedtek le. Ellátottságukat az osztrák törvények szabályozták. Általában az ellátás mértéke a szolgálati idők összeszámolásával történt meg. A két háború közötti *Magyar Király Honvédség* 1945 után Ausztriában letelepedett magyar tisztek nyugdíjellátmányáról, illetve annak mértékéről nincs tudomásunk.

Hadd emlékezzünk meg még azokról az egykori honvédtisztekről, akik a háború befejezése után katonai pályafutásukat a nyugatnémet, illetve az osztrák hadseregnél folytatták.

---

(42) Miért éppen 1944. október 20-a lett határidőnek megjelölve? Illetékes német hely válasza: dálnoki Miklós Béla vezérezredes ez előtt a dátum előtt adta ki Liszkón, a 4. Ukrán Front főhadiszállásán az 1. magyar hadsereg számára a szovjet oldalra áthívó parancsát, illetve utasította az 1. hadsereget a németek « azonnali » megtámadására.

Tudtunkkal az NSZK hadseregében, a *Bundeswehr*ben hét volt Ludovika Akadémiát végzett tiszt szolgált. Ezek a *Magyar Királyi Honvédség* megszűnése idején hadnagyi vagy főhadnagyi rendfokozatban voltak. Az évek során mindegyikük törzstiszti tanfolyamot végzett, sőt idegen hadiakadémiákon is tanult. A hetvenes évek végén, illetve a nyolcvanas évek elején mint vk.-alezredesek, illetve vk.-ezredesek mentek — koruk miatt — nyugdíjba.

Az osztrák *Bundesheer*ben is több ludovikás tiszt szolgált. Ma már mind nyugdíjban vannak.

Érdekes lenne megtudni, hány honvédtiszt került 1945 után a francia Idegen Légióba? Ezek mint légionáriusok vagy mint altisztek kivették részüket a vietnami háborúból. Dien Bien Phu elesténél (1955), az ott fogságba került légionáriusok között számos magyar származású is volt.

Ha már a *Magyar Királyi Honvédség* egykori tagjainak külföldi hadiszolgálatáról írunk, talán helyes, ha a honvédség keretében felállított és működtetett kisegítő közérdekű munkaszolgálatos alakulatok zsidó személyi állománya egy kis hányadának további sorsáról is beszámolunk. Ők Palesztinában, a későbbi Izraelben az ottani hadsereghez kerültek.

Az első ilyen volt *muszos* (munkaszolgálatos) csoport a szerbiai Borból jött, miután az ottani rézbányákban dolgoztatta őket a német Todtszervezet. 1944 őszén, a Balkán németek által való kiürítése során, pár száz magyar muszosnak sikerült lemaradnia és bevárnia az orosz, illetve a Titoféle csapatokat. Ezek közül talán százan Görögországon keresztül 1944/45 telén Palesztinába mentek, hogy ott az illegális Zsidó Védelmi Szervezetbe, a « Palmachba » belépve az önálló zsidó államért harcoljanak.

A korszak kiváló izraeli ismerője, Tzwi Erez írja egy magánlevélben: « Sokra nem mentek velük. Fáradt, katonai szempontból 'leharcolt' emberanyag volt. Ez a bori rézbányákban végzett rabszolga-munka után érthető is... »

1948 júniusában « zárt kötelékben » több száz volt magyar muszos érkezett Izraelbe, az úgynevezett « külföldi mozgósítás » keretében. Egy hónappal azelőtt, mint ismeretes, az ENSZ határozata lehetővé tette Izrael Államának létrejöttét. A környező arab államok erre háborúval válaszoltak. A fiatal izraeli állam első önvédelmi háborúját vívta. A Kremlben nagy reményeket fűztek Izrael létéhez. Sztálin — nem tudjuk, honnan vette ezt az optimizmust — úgy gondolta, a zsidó állam lesz a Szovjetunió első támaszpontja Közel-Keleten, illetve a Földközi-tenger keleti csücs-

kében. A magyarországi cionistáknak így szabad volt, feltűnés nélkül, önkénteseket toborozni. Az első pár száz volt munkaszolgálatost a budapesti Csillebércen búcsúztatták. Az ünnepségen a HM Katonapolitikai Osztálya képviseletében Révay Kálmán vezérőrnagy (egykori huszárszázados) is jelen volt. Az Izraelbe hajóval megérkező volt muszosokat a haifai kikötőben már buszok várták. Egyenesen az ún. latruni frontra vitték őket. Abban az offenzívában kellett résztvenniük, amely Jeruzsálem felmentését célozta. A muszosok a gyalogsági kiképzést, a fegyvert (német Mauser puskák voltak), a lőszert és a szükséges eligazítást útközben kapták.

> Tzwi Erezet idézem: « Sokat nem értettek meg mindezekből. No meg a támadás napján 38 Celsius fok volt árnyékban. Ezért nincs csodálkoznivaló, hogy a jól kiképzett jordáni védelemmel szemben ötven-hatvan ember azonnal elesett. Kb. húsz volt 'lapátosnak' még nevét sem sikerült kideríteni. Ők az izraeli haderő első névtelen-ismeretlen katonái... » (43).

Később, 1948 őszén, még egy volt muszosokból álló önkéntes csoport alakult Magyarországon. Ezekkel már csínján bántak. Először Csehországba küldték őket ejtőernyős kiképzésre. Ott — kezdetben — még a napiparancs is magyar nyelven íródott. A kb. 25 főnyi csoport az izraeli — akkor persze már reguláris — hadsereg ejtőernyős fegyvernemének magvát alkotta. Közülük az egyik volt muszos néhány évvel ezelőtt mint alezredes került tartalék állományba.

A Demokratikus Honvédség

Az európai háború befejeztével az Ideiglenes Kormány által felállított és a 3. Ukrán Front alárendeltségében Ausztriába kikerült, ott az arcvonal mögött hadműveleti területen szolgálatot teljesítő két magyar gyaloghadosztály visszakerült Magyarországra. A Dunántúlon jelöltek ki számukra tartózkodási körzeteket.

A Szövetségi Ellenőrző Bizottság az ország súlyos gazdasági helyzetére hivatkozva úgy találta helyesnek, ha a már szervezés alatt álló 5. és 7. gyaloghadosztályt feloszlatták. 1945 őszén a *Demokratikus Honvédség*, egy időközben felállításra került műszaki hadosztállyal együtt összesen három seregtestből állott. Mindhárom hadosztály élén a parancsnok régi, a *Magyar Királyi Honvédség*ben szolgálatot

---

(43) Tzwi Erez 1986. március 14-i leveléből.

ellátó főtiszt volt: az 1. hadosztály élén Szalay Tibor vezérőrnagy, a 6. hadosztály élén Székely László vezérőrnagy és az 1. műszaki hadosztály élén Molnár Pál vezérőrnagy. A tisztikar is szinte kizárólag volt hivatásos honvédtisztekből tevődött össze: a Magyar Kommunista Párt ezidőben komoly káderhiánnyal küzdött. Csak igen kevés emberüket tudták a *Demokratikus Honvédség*nél — s azokat is főleg az úgynevezett nevelő részlegnél — szerepeltetni.

Egyáltalában: az MKP katonapolitikája a háborút közvetlenül követő esztendőkben arra irányult, hogy a *Demokratikus Honvédség* megerősödését illetve kialakitását megakadályozza. 1945 és 1947 között az országban még nem dőlt el teljesen, mikor és milyen körülmények között veszi át a hatalmat Rákosi Mátyás pártja. A párt szűkebb vezetősége, mivel a hadsereget nem tudta maga mellé állítani, taktikusan, annak semlegesítésére törekedett, — legalábbis addig, amíg a polgári életben a lenini kérdés, a « ki-kit-győzle? » el nem dől. A *Demokratikus Honvédség* így 1945-ben és 1946-ban politika-mentes hadsereg lett, ahol azonban — a demokrácia szabályai szerint — megengedett volt, hogy tagjai valamely törvényesen engedélyezett párt tagjai legyenek.

A Vörös János utáni honvédelmi miniszterek egykori tábornokok, derék liberális demokrata katonák voltak — 1947 márciusáig (44). A *Demokratikus Honvédség* egységei — főleg a műszaki csapatok — kivették részüket az ország ujjáépítéséből. Ezenkívül helyőrségi feladatokat láttak el, megtisztították a vidéket a háborúból visszamaradt aknáktól, és a személyi állomány katonai kiképzésével foglalkoztak.

Az új honvédség parancsnoki karát a régi honvédségtől átigazolt, náciellenes mozgalomban résztvett, illetve demokratikus beállítottságú tisztek alkották. A hazafiság is nagy szerepet játszott szolgálatvállalásuknál. Nem tipikus, de mégis jellemző beállítottságról tanuskodik annak a 30 hónapig tartó szovjet hadifogságból 1947-ben hazatért Ludovikát végzett főhadnagynak esete, akit a HM Igazoló-Bizottsága szolgálatra alkalmasnak talált, és aki kérdésemre: « Milyen politikai meggondolásból vállalt szolgálatot a *Demokratikus Honvédségben*? — évtizedekkel később, az alábbi választ adta:

---

(44) 1945. november 15-től 1946. július 25-ig Tombor Jenő vezérezredes és 1946. augusztus 21-től 1947. március 14-ig Bartha Albert vezérezredes.

« 1945 után a *Magyar Királyi Honvédség* egykori tisztjei feltehetően ugyanattól a végtelenül naiv elgondolástól vezéreltetve vállaltak szolgálatot, mint 1947 őszén én. Az első választások alapján sokan abban bíztak, sőt hittek is benne, hogy hazánkban egy valóban demokratikus rendszer alakul ki, amelyben a választásokon leszerepelt kommunista párt, a szovjet érdekek képviselője, jelentéktelen ellenzék szerepét tölti be. Ezt a hitet erősítette meg 1947 őszén az újabb választás eredménye, amelynél hihetetlen méretű csalások ellenére, a kommunista párt újabb vereséget szenvedett. Az én esetemben még két szempont játszott szerepet abban, hogy mint tiszt visszamentem a honvédséghez. Régi katona családból származván, gyerekkorom óta katonának, illetve tisztnek neveltek. Így nehezen tudtam elképzelni, hogy önként hivatást változtassak. A másik ok: egy totálisan elveszített háború után egy új hadsereg felépítése nehéz, de szép feladat. Látván, hogy az új tisztek mindennemű katonai képzettség és általános műveltség hiányában alkalmatlanok egy ilyen feladat megoldására — két volt derék tisztilegényem hat elemivel századosi rangban mint nevelő tisztek szolgáltak —, hazánk érdekében bizonyos fokig felelősnek éreztem magam e leendő hadseregért... » (45).

1946-47 telén az MKP a *Demokratikus Honvédség* vonatkozásában támadásba lendült. Rákosi pártjának II. katonai konferenciája határozat értelmében beindította a « harcot » a honvédségnek úgymond « reakciós tisztektől » való megtisztításáért. Ebben — miként azt a későbbiekben egy hazai szakmunka írta — « jelentős szerep jutott a Honvédelmi Minisztériumban különböző vezető beosztásban dolgozó kommunistáknak » (46).

Ez a « tisztogatás » már 1946 késő őszén megkezdődött. Az első áldozat Almásy Pál altábornagy volt. A Honvédelmi Minisztérium anyagicsoportja főnökét 1946. december 31-én kényszernyugdíjazták. Almásy — nevével találkoztunk már — a Kiss János féle náci-ellenes csoport tagjaként került 1944 novemberében a nyilas Számonkérő Szervezet kezére. 1945-ben a Demokratikus Honvédségben tábornokká léptették elő: egyike lett az új hadsereg lelkes szervezőinek és vezetőinek. Mivel Almásy személye a honvédségnél a polgári Kisgazdapártot képviselte, az MKP vezetői részéről az első számú célpont volt, akit el kellett távolítani.

1947. február 10-én Párizsban aláírták a békeszerződést. Ebben az új hadsereg maximális létszámát is megszabták. A honvédség személyi állományának erejét 70.000 főben

---

(45) Litteráty-Loótz Gyula 1985-ös levelezéséből.

(46) Mucs Sándor - Zágoni Ernő: *A magyar néphadsereg története 1945-1959*, Budapest 1979, 146. old.

állapították meg, külön megadva azt is, hogy ez a haderő fegyvernemek szerint hogyan tagozódjék.

1947 nyarán a *Demokratikus Honvédség* létszáma jóval alatta volt az engedélyezett keretnek. A helyzet ismerői 25-30.000 főnyi hadseregről beszélnek.

Kommunista kezdeményezésre még ekkor is folytak az igazoló eljárások és a « B » listázások a Honvédelmi Minisztériumban, amelyek arra voltak hivatva, hogy a szolgálatra jelentkező tisztek és tábornokok politikai múltját átvilágítva azok további alkalmazása vagy nem alkalmazása kérdésében döntsenek. Az MKP-hez tartozó és a HM-ben szolgálatot teljesítő tisztek intenzív behatása következtében az 1947. augusztus 30-ig lefolytatott igazolási eljárások során az eljárás alá vont tábornokok 27 %-át (számszerint 109 főt), valamint a tisztek 22 %-át (számszerint 1838 főt) nem igazoltak, s így nem is kerülhettek beosztásba. A « B »-lista bizottságok által hozott határozatok alapján további 5.000 tisztet és tábornokot távolítottak el a hadsereg állományából (47).

Ezekben az igazoló és « B »-listás bizottságokban persze nemcsak kommunisták ültek. A Nemzetgyűlés többi pártjai is delegálták képviselőiket. A hangadók azonban kétségtelenül az MKP tagjai köréből kerültek ki, mivel e pártnak volt az adott időszakban megfelelő hosszútávú stratégiája. Nem állítjuk azt, hogy a fenti bizottságok döntése minden esetben a *Demokratikus Honvédség* kárára szolgált. Biztos, hogy számos esetben döntéseik a demokrácia védelmében helyesek voltak. Elképzelhetetlen viszont, hogy 5.000 tiszt és tábornok eltávolítása a hadseregből (ez az akkori tiszti és tábornoki állomány 75 %-át jelenthette) az MKP részéről ne lett volna politikai indítékú. A Rákosi-féle « szalámi politika » került itt (is) alkalmazásra. Az MKP a hatalomért folyó küzdelemben a hadsereget először *semlegesítette*, majd pedig akcióképtelenné tette. Mindezt pedig — sikerrel.

1947 augusztusában a HM Katonapolitikai Osztályán fontos értekezletre került sor. Egy politikai sakkhúzás következett. A Pálffy György vezérőrnagy által irányított osztály az MKP bástyája volt a *Demokratikus Honvédség*ben. Az értekezletre csak előzőleg kiválasztott kommunista katonai káderek kaptak meghívót. Az MKP részéről Gerő Ernő — a párt második, egyesek szerint első embere, a kommunisták « szürke eminenciása » — jött el. A politikai referátumot is ő tartotta. A fegyveres erők jövőjéről volt szó.

---

(47) Jellemző részletek olvashatók erről Fekete Rezső « Harc a reakció ellen » c. visszaemlékezésében. *Új haza, új hadsereg*, Budapest 1985 című kötet a 247-261 oldalakon.

Az értekezleten résztvevő Nagy Gábor — akkor nevelő tiszt, később a Néphadsereg tábornoka — visszaemlékezéseiben azt írja: « Gerő Ernő arról tájékoztatott bennünket: a politikai bizottság úgy értékeli az általános politikai helyzetet és a hadseregen belüli erőviszonyokat, hogy eljött a pillanat, amikor valóban aktuálissá vált a hadsereg fejlesztésének kérdése. Rákosi elvtárs ennek közlésével bízta meg őt, és hogy tolmácsolja a párt utasítását: minden tudásunkat felhasználva lássunk hozzá a hadsereg fejlesztéséhez! Az ország anyagi helyzete már lehetővé teszi a hadsereg jogos igényeinek kielégítését, nem szólva arról, hogy ezt a hadsereget most már végleg magunknak építjük... » (48) Magunknak: Rákosinak és Gerőnek, illetve az MKP-nek.

Ez az értekezlet húzta meg elsőnek a lélekharangot a *Demokratikus Honvédség* felett...

Személyi sorsok

Mi történt azokkal a tábornokokkal, akik 1945-ben antináci vagy demokratikus beállítottságuk alapján szervezői lettek a *Demokratikus Honvédség*nek és hazájuk érdekében legjobb tudásukkal szolgálták az egyetemes magyarság háború utáni honvédségét? Csak néhányukról szólunk. Szomorú sorsuk iskolapélda is egyben.

András Sándor vezérőrnagy, 1945. március 5-től július 31-ig az Ideiglenes Kormány honvédségének « katonai főnöke » (vagyis vezérkari főnöke) augusztus 1-től saját kérésére nyugállományba vonult. 1946. december 19-én a HM Katonapolitikai Osztálya őrizetbe vette. Két hónapig « puhították » a volt Hadik-laktanya pincéjében. Eddig tartott, amíg előkészítették az 1945 utáni idők első kirakatpere (a Magyar Közösség féle összeesküvés) egyik vádlott szerepének « eljátszására ». 1947. április 16-án a budapesti Népbíróság először halálra, majd kegyelemből 10 évi kényszermunkára ítéli. 1956. november 1-én a budapesti Gyűjtőfogház rabjainak kiszabadítása során kerül szabadlábra. Nyugatra távozott. 87 éves korában az osztrák Kismartonban hunyt el 1985. november 27-én.

Almásy Pál altábornagyot először 1947 februárjában tartóztatták le a HM Katonapolitikai Osztálya emberei. Három hetet töltött ezen intézmény zárkájában, ahonnan csak személyi kapcsolatok révén szabadult. Ezután gépészmérnökként helyezkedett el. A politikától távol tartotta magát. Ennek ellenére az AVH 1950 nyarán letartóztatta. Zárt tárgyaláson, úgymond « koholt vádak » alapján életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1956 augusztusában amnesztiában részesült. Ezután nyugdíjaztatásáig a Szabványügyi Hivatalban dolgozott. Budapesten hunyt

(48) Nagy Gábor: *Frontjaim története*, Budapest 1985, 272. old.

el 1985 márciusában, utcai baleset következtében. 83 éves volt. A Néphadsereg « saját halottjának » tekintette — a hadseregbe ugyan nem vették vissza 1956-os rehabilitációja után — altábornagynak kijáró « katonai gyászszertartás » keretében temették el.

Kéri Kálmán vk.-ezredes. A *Demokratikus Honvédség* első « katonai főnöke ». Politikai intrika következtében már 1945. március 3-án letartóztatják. Kis idő múlva azonban kiderül ártatlansága és szabadul. A polgári életben helyezkedett el. 1950-ben az AVH letartóztatta, megfosztották rangjától és mivel nem tudtak belőle « összeesküvési ügyet » csinálni, Recskre került, az Államvédelmi Hatóság hirhedt internáló táborába. A tábor feloszlatása után — ez Nagy Imre első miniszterelnökségének ideje alatt történt — Kéri Kálmán az utolsó rabbal szabadul. Nem kevés hányattatás után — soha sem rehabilitálták! — végülis az Astoria Hotel pincemestereként ment nyugdíjba. Budapesten él.

Kozma István altábornagy. Nyugati hadifogságából 1945 végén jött vissza Magyarországra. Már december 29-én szolgálattételre jelentkezett a Honvédelmi Minisztériumban. Meg sem várva a személyével kapcsolatos döntést, vízvezeték szerelők melletti segédmunkásként helyezkedett el. Tagja lett a szakszervezetnek. 1946-ban ugyan « személyi tartalékba » vették a honvédségnél, de egyben « B »-listára is helyezték. 1947 áprilisában ügyét felülvizsgálták és úgy határoztak, szükség van tudására, gyakorlatára, visszaveszik a honvédségbe. A 2. honvéd kerület parancsnoka lett Székesfehérváron, altábornagy rendfokozattal. 1948 szeptemberében — a magyar honvédség megalakulásának 100. évfordulóján — a hadsereg fejlesztésében szerzett érdemeinek elismeréséül- a Magyar Köztársaság Érdemrend tiszti keresztjével tüntették ki. 1949 áprilisában ismét magas kitüntetést kapott. 1949. június 1-én kinevezték az akkor alakított Hadi-Akadémia parancsnokává. Innen négy hónap múlva — minden megokolás nélkül — visszahívták, nyugdíjba küldték. 1950. február 19-én éjjel az AVH letartóztatta. 1951. október 2-án végezték ki — nagy a valószínűség, hogy Bukarestben. Kozmát ugyanis — mint a Székely Határőrség parancsnokát — a román kormány « háborús bűnösként » tartotta nyilván. Így meglehet, hogy Farkas Mihály, az ötvenes évek magyar honvédelmi minisztere, Kozmát kiadta a Román Népköztársaság AVH-jának, a Sigurancának. Kozma ügyében rehabilitáció a mai napig nem történt.

Kuthy László vezérezredes. A *Magyar Királyi Honvédség*ben a VKF-2 osztály vezetője volt vk.-ezredesi rendfokozattal. 1944. október 16-án a nyilas hatalomátvétel következtében letartóztatták. Sopronkőhidára került. 1945 februárjában a hadbíróság felmentette, de továbbra is védőőrizetben tartotta. A fegyintézet Bajorországba történő kitelepítése előtt szabadlábra került. A *Demokratikus Honvédség*be 1945. április 1-én vették át. Vezérőrnaggyá léptették elő. Szép karriert futott be. Minden esztendőben újabb tábornoki rendfokozatot kapott: így 1947-ben 51 éves korában már vezérezredes volt. Beosztásai: 1948 február közepéig a HM Személyügyi Főcsoportfőnöke, majd a honvédség főfelügyelője. 1948. február 13-án azonban tisztsége alól felmentették. A honvédelmi miniszter — Farkas Mihály! — politikai államtitkára

lett. 1949 első felében — állítólag — még szolgált. Ezután leváltották és elbocsájtották a honvédségtől. 1950 nyarán érte is eljött az ÁVH, hogy koholt vádak alapján zárt tárgyaláson halálra ítéljék. A büntetést azután « kegyelemből » életfogytiglani börtönre változtatták át. Kuthy 1956 őszéig volt börtönben. A forradalom leverése után azonban nem kellett visszamennie. Mindenből kiforgatva, családját elveszítve idegileg összeroppant. 1958 nyarán a Péterfy Sándor utcai kórházban önkezével vetett véget életének. 62 éves volt.

Platthy Pál vezérezredes. Mint altábornagy került 1944. szeptember 1-én kényszernyugdíjba. A *Demokratikus Honvédség* 1945. február 20-án vette fel soraiba. A budapesti I. honvéd kerület parancsnoka. 1946. március 17-én vezérezredessé léptették elő. Platthy azonban nyugdíjaztatását kérte. Kérésének helyt adtak. 1946 őszén azonban visszakerült a honvédségbe és Almásy Pál elbocsájtása után a HM Anyagi Főcsoportfőnöke majd 1947 novemberéig a honvédség főfelügyelője. 1948. január 1-től ismét nyugállományba került. 1951-ben családjával együtt kitelepítették a fővárosból. 1956-tól haláláig — nyugdíj nélkül — Budapesten élt. 1971-ben hunyt el 80 éves korában.

Szalay Tibor vezérőrnagyot, az 1. hadosztály parancsnokát 1946. február elején leváltották a seregteste éléről és az év végéig a honvédségtől is elbocsátották. Szalay saját véleménye szerint: hadosztályához beosztott szovjet « tanácsadó » bizalmatlanságot jelentett be ellene. Elbocsátása után Szalay gyári munkásként, fakereskedőként, majd amikor kis boltját államosították, biztosítási ügynökként kereste meg kenyerét. 1950. május 27-én tartóztatta le az ÁVH. Titkos perben életfogytiglani börtönnel sújtották. A vád: hűtlenség, összeesküvés és hivatalos hatalommal való visszaélés — mondani sem kell, rágalmak, valótlanságok! 1955 szeptemberében amnesztiával szabadult. Nem rehabilitálták. Vidéken helyezkedett el, és a börtönben kitanult ácsmesterségét hasznosította. 1966 tavaszán Szalay Tibor feleségével együtt kivándorolt Svédországba gyerekei után, akik 1956-ban hagyták el Magyarországot. Itt nyugdíjazásáig asztalosként dolgozott.

Székely László vezérőrnagyot, a 6. hadosztály parancsnokát, 1945. július 15-től a Honvédelmi Minisztérium Katonai Csoportfőnöksége vezetésével bízták meg: ő vette át Kéri és András ügykörét. E beosztásban is a *Demokratikus Honvédség* pártpolitikától mentes tevékenységéért szállt síkra. Kommunista nyomásra azonban egy idő mulva távoznia kellett. Székely leszerelt és munkásként helyezkedett el egy budapesti gyárban. Innen hívta vissza a honvédségbe Bartha Albert vezérezredes, aki a demokrata Székelyt a HM « B »-lista bizottságok munkájának felülvizsgálatával bízta meg. Miután 1947 márciusában a « társutas » Dinnyés Lajos lett az új honvédelmi miniszter, Székely kényszernyugdíjba került. A politikai kilátásokat reálisan felmérve a nyugalmazott vezérőrnagy — 45 éves volt akkor —, úgy döntött, elhagyja hazáját. 1947 nyarán illegálisan Bécsbe távozott feleségével együtt, majd két év múlva az Egyesült Államokba vándorolt ki. Philadelphia mellett, egy csavargyárban mint kétkezi

munkás kereste meg kenyerét. 1963-ban ment nyugdíjba. 82 éves korában 1984. április 17-én hunyt el a Philadelphia melletti North Hillsben. Hamvait — végrendelkezése szerint — özvegye hazavitte Magyarországra és ott helyezte örök nyugalomra.

Folytassuk? Katonák százainak egyéni sorsát tudnánk itt elmondani. Olyanokét, akik 1945-ben a *Demokratikus Honvédség* megteremtéséért vállaltak szolgálatot, és akiket — önhibájukon kívül — egy rettenetes és ma, történelmi távlatból szemlélve érthetetlen keleti eredetű vihar sodort el, hogy velük a poklok-poklát járassa meg. Nemcsak életüket döntötte romba, karrierjüket törte ketté, de megfosztotta az országot, a nemzetet szakmai tehetségüktől is. Beszélhetnénk továbbá azokról a volt magyar királyi honvédtisztekről is, akik 1945 után politikai meggyőződésből egy idegen világnézet szolgálatában vállaltak részt az új honvédség kialakításában. Saját elvbarátaik árulták el őket. « A mór megtette kötelességét, a mór mehet » közmondás alapján, 1949 után ezek a feneketlen mélybe hullottak, az ún. « koncepciós perek » áldozatai lettek. Közülük csak kevésnek sikerült visszatérnie az életbe.

Szomorú, tragikus évek voltak ezek! A sztálinizmus sötét korszaka. Mindezekről még egyszer írni kell. De ez már egy új, egy másik történet. Akármennyire is belenyúlnak gyökerei a második világháborúba, illetve a *Magyar Királyi Honvédség* 1938-1945-ös történetébe...

BEFEJEZÉS HELYETT:

néhány — eretnek — gondolat

Kimaradhattunk volna jószántunkból a háborúból? Ügyesebb, ravaszabb politikával, semlegesebb magatartással megőrizhettük volna hosszabb időre 1939/40-ben kialakított « nem hadviselő » státusunkat?

A válasz: nem. Sajnos — *nem*!

Közép-Kelet-Európában elfoglalt központi stratégiai-földrajzi helyzetünk, Trianonban 1920-ban ért nemzeti sérelmek és az ebből fakadó politikai illetve gazdasági, társadalmi következmények Magyarország felelős vezetőit a második világháború előestéjén *kényszerpályára* szorították. Ennek erőszakos korrektúrája egy földrengéssel lett volna egyenlő az országra nézve.

Történelmi távlatból ma már lemérhetjük, a svájci vártáról kimondhatjuk: ha 1941-ben nem csatlakozunk önként a keleti hadjárathoz, ezzel magunk szabva meg háborús áldozatvállalásunk mértékét, akkor Hitler legkésőbb 1942 tavaszán kényszerítette volna ki csatasorba való állásunkat, kikötve mindjárt az áldozatvállalás nagyságát is. Ellenállás? Kikkel és mivel? És minek? A Wehrmacht, ereje teljében, napok alatt maga alá gyűrte volna a honvédséget. A megszállásban aztán örömmel vállaltak volna részt szlovák, horvát és román csapatok. És a következmények? Oda Észak-Erdély, oda a Felvidék visszaszerzett része, német tartomány lett volna a Bácska. Az új, Hitlerhű magyar kormánynak elég lett volna Berlinből egy intés: katonavonatok sora indult volna már 1942 őszén kelet felé, deportációs szerelvények északnak, a lengyelországi megsemmisítő táborok felé. S Magyarország felett már 1943-ban megjelentek volna a nyugati szövetségesek bombázókötelékei, hogy pusztítsák városainkat és ipartelepeinket.

Ezért kell becsülettel adózni Kállay Miklósnak, a hazafinak, aki ügyes politikájával Európa viharában Szkülla és Charybdisz között hajózva, két teljes éven át megóvta a magyarság túlnyomó többségét a háború rémségeitől. Hiszszük és reméljük, hogy eljön majd az idő, amikor Budapesten Kállay emlékét szobor vagy utcanév fogja ébren tartani!

* * *

Kaphattunk volna Párizsban, 1947-ben jobb békefeltételeket?

Igen, ha Horthy kormányzó 1944. október 15-i szándéka sikerül, létrejön a fegyverszünet és Szálasi nem kerül hatalomra. A « Hungarista Munkaállam » vezetői szükségtelenül meghosszabbították Magyarország számára a háborút. Két idegen hadsereg csataterévé vált Budapest és az ország nyugati része! Okkal vagy ok nélkül, mi magyarok lettünk az egész világ előtt Hitler utolsó csatlósa. Ezt a megbélyegzést ki is használták ellenünk mindazok, akiknek Párizsban a magyar békeszerződés kidolgozásánál szavuk volt — elsősorban dr. Eduard Benes és Nicolae Titulescu, a román delegáció vezetője.

Ha viszont Horthy terve sikerül, a front megnyílik és a német csapatok saját érdekükben visszavonulásra kényszerülnek, — a Vörös Hadsereg csak átvonult volna Magyarországon. Érintetlen maradt volna a közigazgatás, a kormány belbiztonsági erői és a többi állami berendezés, hiszen ezek biztosíthatták volna az orosz átvonulás gyors lefolyását. S intakt maradt volna a magyar társadalom is; főleg a középosztály, amely — mint tudjuk — a szálasista kiürítés, menekülés következtében szétzilálódott. Elesettek, eltűntek, elhurcoltak tízezreit takaríthattuk volna meg. S ami a honvédséget illeti: átmentése a háború utánra zökkenésmentesen történhetett volna: A nyilasság vádja nem érhette volna! Jelenlétével a szovjet katonáknak a falusi lakossággal való viszonyára fékezően hatott volna (1).

És ami a békeszerződést illeti — a « német háborúból » való sikeres kiválás következményeként országunk alaphelyzete más lett volna. Horthy októberi elhatározásának végrehajtását a győzteseknek értékelniük kellett volna, hiszen lépésünkkel, legalább is a Dunamedencében, megrövidítettük a háborút! Poziciónk Párizsban nem lett volna rosszabb a királyi Romániánál. És ez legalább Észak-Erdély egy részének megtartását jelenthette volna — hiszen az 1944. szeptember 12-i szovjet-román fegyverszüneti szerződésben Sztálin az erdélyi határok kérdését nyitva hagyta...

---

(1) Székely László, a debreceni kormány 6. hadosztályának parancsnoka 1945-el kapcsolatos visszaemlékezéseiben megjegyzi: « ... mondhatom, amerre csapataink jártak, messze környéken minden falu azért könyörgött, küldöttséget járva hozzám, hogy oda is szállásoljunk el akármilyen kis egységet is, mert akkor ők a kóborló oroszoktól biztonságban vannak. Ahol rozoga csapataim álltak, ott az oroszok nem garázdálkodtak, nem garázdálkodhattak... » Levél Gosztonyi Péterhez 1979 július 8.

* * *

Magyarországon évtizedek óta a Vörös Hadsereg dunamedencei hadjáratát hivatalosan *felszabadító hadjáratnak*, a szovjet csapatok megjelenését a magyar nép *felszabadításának* mondják és írják.

Ez a meghatározás kirárólag egysíkú, politikai tartalmú.

Ebből csak az igaz, hogy a sztálini Vörös Hadsereg 1944/45-ös hadjárata során a német megszálló csapatokat kiszorította az országból. Megérkezésüket főleg azok érezték, érezhették felszabadításnak, akiket a vörös katonák — bár nem az ő megmentésükre jöttek Magyarországra — a nemzetiszocialista/nyilas üldözéstől, a fizikai kiirtástól mentettek meg. És talán még az a néhány ezer kommunista, illetve baloldali személy, akik a soron következő hazai társadalmi átalakítást Sztálin hadserege árnyékában ott kívánták újra kezdeni, ahol azt 1919. augusztus 1-én — nem önakaratukból —, abbahagyták.

A magyar nép túlnyomó többsége a szovjet csapatok megérkezését és jelenlétét nem « felszabadításként », hanem igen vegyes érzelmekkel fogadta.

Kovács Imre, az 1945-ös koaliciós idők jeles demokrata politikusa, a náciellenes ellenállási mozgalom egyik lelkes vezetője, a Nemzeti Parasztpárt egykori főtitkára, életének egyik legutolsó nyilvános előadásán 1980-ban, a hollandiai Mikes Kelemen Kör konferenciáján a következőket mondotta:

> *Felszabadította* vagy *megszállta* a szovjet hadsereg 1945-ben Magyarországot? Bármiként csűrtök-csavartuk, szajkóztuk, hogy felszabadította, akkor is éreztük, *ma* a következményekkel kimondhatjuk, hogy — *megszállta!* Az előrenyomuló orosz katonák, mögöttük a teherautóról leugráló agitátorok és a különvonaton megérkező moszkovita politikusok nem hozhatták a szabadságot, mert a Szovjetunióban nem volt és még mindig nincs szabadság. A *felszabadulás* jobban kifejezi a helyzetet és az érzelmeket, de csak arra a lélekzetvételnyi pillanatra, amikor azt hittük, hogy végre megszabadulhatunk a fasizmustól, a totalitarius uralomtól, annak minden következményétől... » (2).

Valóban: a Vörös Hadsereg akkor lehetett volna *felszabadító hadsereg*, ha a háború befejezése, illetve a békekötés után és az önmaga által magasabb erkölcsi mértékűnek tar-

---

(2) Kovács Imre: « Egy kísérlet bukása ». Közli: *Önarcképünk sorsunk tükrében 1945-1949.* A hollandiai Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjainak előadásai, München 1984, 51. old.

tott világnézete alapján, küldetését teljesítve, kivonult volna Magyarországról. Hagyva, hogy a magyar nép a demokrácia alapjainak lerakása után külső befolyástól mentesen maga intézze tovább sorsát. Mindehhez Sztálinnak még csak nem is kellett volna valamiféle új határozatot hozni. Elég lett volna érvényt szerezni az általa vezetett *Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottsága* ama 1944. október 27-i rendelkezésének, illetve felhívásának, amely — többek között — leszögezte:

> « A Vörös Hadsereg nem mint hódító jött Magyarországra... Nem célunk megdönteni a magyar rendet és helyette bevezetni a szovjet rendet... » (3).

Tudjuk, hogy a Vörös Hadsereg az 1947-es párizsi békeszerződés megkötése után is Magyarországon maradt. Csapatai ma is hazánkban állomásoznak. Igaz, egy az 1956. októberi forradalom után kötött államközi megegyezés értelmében, már csak « ideiglenes » jelleggel...

* * *

Végül pár mondatot a honvédtisztikarról.

Minden hadsereg az adott társadalom tükörképe. A kor szelleme és politikai áramlatai nem állnak meg a kaszárnyák kapui előtt. Ez vonatkozik a *Magyar Királyi Honvédség* tisztikarára is, még akkor is, ha őket a politikai élettől távol kívánták tartani.

A honvédtisztek hazafias és antikommunista szellemben nevelkedtek. Ennek középpontjában a trianoni területvesztés felülvizsgálata, revíziója illetve jóvátétele állt. Az úgynevezett « kisantant államok » hadseregeivel való összecsapásra képezték ki a tiszteket. Egy a Dunamedencén kívül való hadviselés még lehetőségként sem szerepelt a kiképzési tervekben.

Németbarát volt-e a tisztikar? Igen, a túlnyomó többség az volt, ami önmagában véve még nem bűn. A barátság gyökerei az első világháború fegyvertársi emlékeiből táplálkoztak, illetve abból, hogy a magyar tiszti kiképzés jórészt porosz vagy német stratégiai tudományokon és doktrinákon alapult. Ehhez párosult még a határrevízió kérdése. Ha nem is mindegyik honvédtiszt tudott németül, de azt minden

---

(3) Közli Szabó Miklós: *A magyarországi felszabadító hadműveletek 1944-1945*, Budapest 1985, 67. és 68. old.

tiszt tudta, hogy egyedül a németek azok, akik küzdenek az első világháborút követő békeszerződések revíziójáért és ezzel nekünk magyaroknak is segítséget nyújtanak trianoni sérelmeink orvoslásában.

A tisztek németbarátsága egyben nem jelentett egyet németbérencséggel. Ahogy különbséget kell tennünk németbarátság és a német nemzetiszocializmus melletti elkötelezettség között is. Az utóbbi is meg volt, főleg a vezérkar tagjai voltak a náci ideológia iránt fogékonyak.

Olaszország — a harmincas években — rokonszenvet váltott ki a magyar tisztekben. Ugyanez vonatkozott Lengyelországra is. Anglia távol volt — földrajzilag és érzelmileg is. Franciaországot pedig a tisztek elsősorban abban a vonatkozásban szemlélték, hogy annak kormányai viselték a főfelelősséget a trianoni országcsonkításért.

Ami pedig a Szovjetuniót illeti, ennek sem állami berendezése, sem pedig politikája nem tartalmazott olyasmit, ami a rezsimet a honvédtisztek előtt bármely vonatkozásban is rokonszenvessé tette volna. Azonkívül ott volt még 1919 emléke is — az elvetélt Tanácsköztársaság, összes negatív jelenségét beleértve.

Mindezekből adódik, hogy a tisztikar a német hadsereg 1941. június 22-i Szovjetunió elleni hadjáratát megnyugvással, helyesléssel sőt, örömmel fogadta. Még azok is, akik Hitlerrel szemben kritikus álláspontot foglaltak el, azt remélték: a Szovjetuniót a németek rövid időn belül térdrekényszerítik, a németeket pedig legyőzik az angolszászok. Oroszországot nem csak az általuk megvetett kommunizmus hazájának tekintették, hanem a Magyarországot több mint 100 éve fenyegető pánszlávizmus főistápolójának tartották.

A sztálingrádi csata és az ezt követő kurski nagy elhárító győzelem, a Vörös Hadsereg sikerei, korrigálták az eddigi képet a szovjet haderőről. 1943 tavaszától kezdett a Vörös Hadseregnek tekintélye lenni a honvédség tagjai előtt. Ezt a kizáróan a katonai sikerek által kivívott átértékelést azonban nem kísérte a moszkvai rezsimmel szembeni rokonszenv kialakulása. Az ideiglenesen megszállt szovjet területeken talált életforma elijesztően hatott tisztre és honvédre. S amikor a katyni erdőben, a volt NKWD-üdülő mellett, a németek fellelték a szovjetek által 1940-ben legyilkolt 5.000 lengyel tiszt tömegsírját, ez a « lelet » csak megerősítette a honvédtisztikarban az elhatározást: nem szabad szovjet hadifogságba jutni!

1943 első felében csorbát szenvedett a magyar-német katonabarátság. Ennek egyik oka a doni magyar csatavesztés, illetve annak következményei voltak. A 2. hadseregtől

visszakerült magyar tisztek elvesztették bizalmukat a német hadseregben. Azok bajtársiatlan, sőt ellenséges magatartása a visszavonulás során erősen kikezdte az eddig felhő nélküli német-magyar fegyverbarátságot. Vannak, akiknek az a véleményük, hogy a németekkel szembeni rokonszenv csökkenésével a honvédtisztekben megnőtt az angolszász hadsereg iránti szimpátia. Kérdés: követte volna a honvéd tisztikar egy része vezetőit, ha azok 1943/44 telén az angolszász hatalmakkal lépnek egyezségre? Kállay Miklós visszaemlékezései szerint: igen. Horthy kormányzó belső köréhez tartozó tábornokok is úgy gondolták — az emigrációban —, hogy egy ilyen vonatkozású parancs zokszónélkül teljesíttetett volna. Lehet, ne vitassuk! A történelem nem adott fel egy ilyen kérdést s mi jól tesszük, ha ezt a dolgot nem bolygatjuk...

Egy biztos: az 1944. tavaszi német megszállás meglepte a honvédtisztikart. Információi sem akkor, sem a későbbiekben nem voltak. Mit tehetett mást: jobb híján kénytelen volt a hivatalos állami közleményt elfogadni.

1944 nyarán a hadihelyzetben újabb, a németek számára kellemetlen fordulat keletkezett. A nyugati hatalmaknak sikerült a franciaországi partraszállás. Megszületett Európában a « második front ». A Vörös Hadsereg a Kárpátok előterében állt. A magyar tábornoki kar egy hányada, illetve a tisztikar egy része (de nem a zöm!) *ekkor* már kiegyezett volna egy angolszász különbékében, már csak azért is, hogy az ország a Vörös Hadsereg által való megszállásától megmeneküljön. Mivel azonban egy ilyen lehetőség nem valósulhatott meg, úgy a honvédségi elit kitartott a német szövetség mellett. Sztálin és Hitler között az utóbbiba helyezte bizalmát.

Így következett be Horthy 1944. október 15-i proklamációja. Ez a kiáltvány a tisztikart meglepte és egyben mélyen megdöbbentette. A szovjetekkel lepaktálni? Önmagát, családját és az országot az oroszoknak kiszolgáltatni? Pedig ekkorra a stratégiában valamelyest is járatos tiszt előtt nem lehetett titok: a németek a háborút elvesztették. És ez Magyarországra nézve végzetes következményekkel jár. Az ország nemcsak hadszíntér lesz, de a háború vége, miként 1918-ban már megtörtént, a vesztes oldalán találja. Az *értelmet* azonban elnyomta az *érzelem*.

Horthy proklamációját nem előzte meg (megelőzhette volna?) egy politikai felvilágosítás. A tisztikar várakozási álláspontra helyezkedett: az adott helyzetben ez volt számára a legkönnyebb megoldás. Mivel a további lépéseket megszabó kormányzói parancs a királyi Palota és a várbeli Szinház utcai Vezérkari Főnökség épületében már a kezdet

kezdetén elakadt (elszabotálták), a katonai vezetők (tisztelet a kivételnek) nyugodt idegekkel kivárták: ki fog a következőkben lépni Budapesten. Október 16-án Szálasi került nyeregbe. A szélsőjobboldali őrségváltást a Magyar Királyi Honvédség, ha nem is örömmel, de bizonyos megnyugvással fogadta.

Ennek ellenére nem lehet a honvédtisztikart október 15-e sikertelensége miatt — legalább is de jure — esküszegéssel, árulással vádolni. Parancs nélkül — hogy lehet valaki parancsszegő!? Maga Horthy volt az, aki egy 1948. december 15-i, az MHBK-nak küldött *Nyilatkozatában* az esküszegés vádja alól felmentést adott volt tisztikarának (4).

Egyébként sok legenda tapad október 15. dátumához. Például az is, hogy a kormányzói szándékot tulajdonképpen a honvédségi elitben szép számmal megtalálható németszármazású vezetők hiúsították meg. Ezek a « döntő pillanatban » nem a magyar haza jövőjét mérlegelték, hanem vérségi kapcsolataik érdekéből cselekedtek. Horthyval szemben — Hitler pártjára álltak (5). Éppen egy tehetséges fiatal hazai hadtörténész, Szakály Sándor mutatta ki legutóbb egy tanulmányában, hogy egy ilyenfajta — meglehet, tetszetős — érvelés nemcsak nem ad kielégítő magyarázatot az eseményekre, de tényszerűen sem támasztható alá! Megvizsgálva a háború alatti katonai elit személyi lapjait, kiderült hogy a tábornoki és tisztikar *zöme* nem tekinthető német származásúnak! (6)

1944. október 15 vízválasztó volt a Magyar Királyi Honvédségben. Ha nem is voltak számosan, de *voltak* olyan honvédtisztek, akiknek útja a Vörös Hadsereg frontvonalán keresztül Debrecenbe vezetett. Ezek a katonai és politikai helyzet kényszerítő hatása alatt, Hitlerrel szemben, vállalták a szovjet hadsereggel való együttműködést, vagy ennek előkészítését. Elhatározásukat nem holmi világnézeti szempontok vezérelték. Úgy gondolták, hogy az adott helyzetben, az átállás az egyedüli helyes cselekedet; a háborút Magyarország területén lerövidítik és az elkövetkezendő békeszerző-

---

(4) « Bajtársi Levél », Calgary, Canada, 1984/1. szám. Radnóczy Antal szkv. vk.-százados közleménye. A Horthy féle Nyilatkozat az MHBK Archivumában található.

(5) Ezt az álláspontot képviselték többek között dálnoki Veress Lajos és nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes szóban és írásban is, visszaemlékezésükben.

(6) Szakály Sándor: « Az ellenforradalmi Magyarország (1919-1944) hadseregének felső vezetése ». Történelmi-statisztikai tanulmány a katonai elitről. Közli: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1984. év 1. szám 34 és a köv. old, különösen a 37-38. old.

désnél, az összmagyarságot sujtó politikai következményeket enyhítik.

Ami pedig a Szálasi alatt megmaradt honvéd tisztikart illeti, ezek részesei lehettek a « Hungarista Munkaállam » hétről-hétre fokozódó agóniájának. Szálasi a fronton levő Magyar Királyi Honvédséget tulajdonképpen eszközként használta; leendő államában őket már leírta. A nemzetvezető újtípusú, nemzeti-szocialista szellemű hadsereg felállítására készült, ez okból szerveződtek meg a magyar SS- illetve a « Kossuth » hadosztályok. A « régi » honvédség — s vele együtt a tisztikar — a fronton pusztult, jórészt német alárendeltségben, a helyi parancsnokoktól hol becsülve, hol pedig segédcsapatként, olcsó ágyutölteléknek fel- és kihasználva. Soha annyi igazság nem találtatott egy budapesti slágerszövegben, mint abban az akkor — 1944/45 telén, jaj de divatos dalban! —, amely úgy kezdődött: « *Csak egy nap a világ... csak egyetlen egy nap az életünk!* »

1944-ben a magyar királyi honvéd tisztikar — « megméretett és könnyűnek találtatott? »

Legyen a válasz — jótékony hallgatás.

A történész nem bíró. Így — ítélet sincs...

Katonai kislexikon

Egy tábori hadsereg több hadtestből tevődik össze. Egy hadtest kettő vagy több (legfeljebb 4) hadosztályból áll, illetve a hadtesthez beosztott úgynevezett közvetlen csapatokból és intézményekből. Így egy hadtest létszáma 45.000-60.000 fő körül mozog. A második világháború alatt a magyar hadosztályok létszáma és fegyvernemei általában a következők voltak:

1942 típusú könnyű gyalog-hadosztály kb. 9.000 fő;
1942 típusú páncélos-hadosztály kb. 10.000 fő és 128 páncélos;
1944 típusú könnyű gyalog-hadosztály kb. 11.000 fő;
1944 típusú tábori póthadosztály kb. 5.000 fő;
1944 típusú gyalog-hadosztály kb. 17.000 fő;
1944 típusú huszárhadosztály kb. 16.000 fő, 11.057 lóval.

A fenti csapatlétszámok az *ideális*, az idevonatkozó szervezeti szabályzatok és a hadrend szerint előírt kívánalmakat tartalmazzák. Valóságban az arcvonalban a csapatok személyi veszteségeit a hadvezetőség csak késve és akkor is csak részben tudta pótolni. Példaképpen álljon itt, hogy általában egy 1944 típusú könnyű gyalog-hadosztály 11.000 főnyi személyi állományából valóban « harcos », a fronton bevetésre került létszáma ennek csak 40-45 %-a volt. A csapatoknak tehát *élelmezési* létszámuk, illetve *ütközet* létszámuk van. A kettő nem azonos.

A hadrendi összeállítás szerint a hadosztályok mindazon erők felett rendelkeznek, amelyekre nekik egy-egy harcfeladat végrehajtásához szükségük van. A hadosztályok így hadműveleti egységeket képeznek.

FÜGGELÉK

1. sz. MELLÉKLET

Az 1941. áprilisi délvidéki bevonuláson résztvett V. hadtest mozgósítási és anyagi osztálya vezetőjének visszaemlékezéseiből. (Forrás: Littomericzky Oszkár szkv. vk.-ezredes 1985. november 5-i leveléből).

« A bácskai bevonulás nem volt kassai vagy kolozsvári díszbevonulás. *Nem* — fegyverrel a kézben kellett a területeket visszafoglalnunk! Én abban az időben a szegedi V. hadtest mozgósítási és anyagi osztálya vezetője voltam, de tekintettel Istóka vezérőrnagy betegségére, sok mindent átvettem munkájából. A bácskai bevonulás alkalmával főszállásmester lettem, de a csapatokra is gondom volt. Így a déli határok átlépése előtt megszemléltem a készültségi állásokban levő csapatokat. Megdöbbentett, amit láttam, tapasztaltam. Az egységek inkább egy demoralizált hadsereg benyomását keltették, mintsem egy harcba induló csapatot! A legénység guggolva ült, pipáját szotyogtatva és nézett üresen a levegőbe. Itt-ott egy síró asszony. Levert tekintetű katonák. A tisztek egy csoportba ülve nézték a lyukat a levegőben, füstöt fújva. Nagyon lehangoló látvány volt!

A csapatok megindulása után mi Szegeden maradtunk. Majd amikor a honvédség elérte a Dunát, Szabadkára költöztünk át. Már útközben partizán támadásban volt részünk. Szabadkán a városházát bocsájtották a parancsnokság rendelkezésre. Az én irodám az első emeleten volt. Bemegyek a szobába. A berendezés: egy íróasztal, karszék, ruhafogas. Leülök az asztalhoz. Egyszerre lövések a folyosón: pár lövedék az ajtón keresztülütve előttem fúródik a falba. Kirohanok a folyosóra. Ott általános lövöldözés. Kapuban őrségünk megzavarodva. Mi ez? Senkit sem lehet látni, mégis lőnek mindenünnen! Az őrség parancsnoka, egy főhadnagy az épületet alaposan átvizsgáltatja: folyosókon, a szobákban nincs idegen! Sehol senki. Fenn, a toronyba vezető ajtó azonban zárva van. Betörik az ajtót. Ott áll egy görögkeleti pópa, mellette a géppuska. A pópa leugrott a mélységbe — nem voltam ott, talán segítettek is neki. Én magam később csak a kövezeten láttam halva, a bejárat előtt. Az utcákon még mindig lövöldözések. Behoznak az udvarba egy kb. tíz éves fiút. Puskája az egyik honvéd kezében van. Egy kerítés mögött lövöldözött, kabátja hajtókáján tenyérnyi nemzetiszínű szalag. Az egyik katona felemeli a hajtókát: alatta ott virul a partizánok kék szalagja. Az étkezdénk a város egyik éttermében volt. Odafelé menet — pár beosztottammal útban — a járdán hirtelen poroznak a lövések. Senki sem sebesült meg közülünk. Átfésültetjük a környéket. Senkit sem találnak. Később megtaláljuk a rejtély nyitját: az egyik ház tetején a cserepek közé beépítettek egy golyószórót. A billentyűje zsinórral volt ellátva. Ez a kéményen keresztül a földszinti kályhához vezetett. Onnan kezelték. A golyószóróval így persze nem lehetett célzott lövéseket leadni, de zavarótüzet igen! »

2. sz. MELLÉKLET

A budapesti svájci követség 1944. március 16-i távirata kormányához, Magyarország németek által való küszöbön álló megszállásáról.

A 21.31. Budapest.

Telegramm.
Budapest, 16.3.44. 16.18

Politisches,
Bern.

Nummer 36. Erfahre geheim aber nicht aus offizieller Quelle, dass deutscher Einmarsch in Ungarn in nächsten Tagen bevorsteht. Aufmarsch etwa sieben Divisionen sei bereits abgeschlossen. Ungarischer Widerstand kaum zu erwarten.

Schweizerische Gesandtschaft.

(Titkos, de nem hivatalos forrásból jutott tudomásomra, hogy a németek Magyarországra való bevonulása a következő napokban megtörténik. Hét hadosztály felvonulása befejeződött. Magyar részről ellenállás aligha várható.)

Svájci Követség

E. 1319.
17.3.44. 09h00.

---

3. sz. MELLÉKLET

Az 1. hadsereg hadrendje 1944. április 17-én. (A balszárnytól a jobbszárnyra).

1. hadsereg pk: v. csikszentsimoni Lakatos Géza vezérezredes

Vezérkari főnök: Makray Sándor vk. ezredes
Tüzérségi pk: v. Kunczfalussy Jenő vezérőrnagy
Műszaki pk: koltai Vidos Géza vezérőrnagy
Hiradó pk: Tybery Willibald ezredes

VII. hadtest: v. Kiss István altábornagy

18. tart. hadosztály: v. Vasváry József vezérőrnagy
16. gyaloghadosztály: v. ebesfalvi Lengyel Béla vezérőrnagy

XI. német hadtest: von Bünau gyal. tbk.

24. gyaloghadosztály: v. Pintér Aladár vezérőrnagy
2. páncélos hadosztály: Osztovics Ferenc vk. ezredes
1. hegyidandár: v. Loskay Ferenc vezérőrnagy
2. hegyidandár: Fehér Géza vezérőrnagy

VI. hadtest: v. kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy

25. gyaloghadosztály: v. vajai és ibrányi Ibrányi Mihály vőrgy

27. könnyű hadosztály: rezneki Zákó András vk. ezredes

A mögöttes területen, út és vasút-biztosítási feladattal:

201. tart. hadosztály: v. Kisfaludy József vezérőrnagy

A német 1. pánc. hadsereg alárendeltségében:

20. gyaloghadosztály: v. Vasváry Frigyes vezérőrnagy

---

4. sz. MELLÉKLET

Horthy Miklós levele Adolf Hitlerhez a Magyarországot megszálló német katonai egységek visszarendelése ügyében, 1944. június 6. (Forrás: Szinai Miklós - Szűcs László, *Horthy Miklós titkos iratai*, Budapest 1962, 454-456 old.).

Excellenciás Uram!

Legutóbbi találkozásunk alkalmával azt mondotta excellenciád, hogy Magyarország szuverenitását nem fogják érinteni és azonnal megszüntetik az ország megszállását, ha itt olyan kormány alakul meg, amelyben ön megbízik. Mivel nem tudhattam, hogy kik élvezik ezt a bizalmat, Sztójay elnöksége alatt azt a kormányt neveztem ki, amelyet — a vezérkarral való megbeszélés után — a német nagykövet és teljhatalmú megbízott javasolt. Azóta két és fél hónap telt el, és denunciánsok adatai alapján sok ezer, többségében ártatlan, korrekt ember van még mindig letartóztatva, valószínűleg azért, hogy ennek ellenére valamiféle reális okot próbáljanak találni a vád számára. Közöttük néhány magas rangú katonatiszt, aki, meggyőződésem szerint, teljesen ártatlan, mind ez ideig kenyéren és vízen, poloskás helyiségekben van bebörtönözve. Alá kell húznom, hogy a német hadsereg korrektül viselkedett, és az elszigetelt túlkapásokat szigorúan megbüntették, de a visszamaradt titkosrendőrség és az SS — legfőbb parancsnokaik ellentétes véleményével szemben — ellenséges országnak tekinti Magyarországot, és aszerint cselekszik. Visszatartom magam attól, hogy leírjam, mi minden történt itt, és történik még mindig.

A bolsevizmus elleni harc kötelességteljesítés, és ez a szegény, megcsonkított, kirabolt ország örömmel adott mindent, amit adni tudott, nem aranyért és svájci frankért, amint mások, hanem hitelbe német márkáért, melynek ellenében azonban nem kaptunk árukat. Hadiiparunk túlnyomórészt Németország számára dolgozik, annak ellenére, hogy — az országon kívül küzdő csapatoktól eltekintve — fegyvertelenek vagyunk. Az összes szövetséges, a finnek, a románok, a horvátok stb. saját országukban védik hazájukat, csak mi küldjük mindazt, amit csak tudunk határainkon túlra.

A német megszálló csapatokért eddig 235 milliót fizettünk. Folyó év március 19. óta 2700 tisztet és 119 654 embert adtunk le. Nem tudnám megmondani, hogy ilyen fenntartás nélküli áldozatkészség mellett mit lehetne még szemünkre vetni.

Attól kell tartani, hogy a fronton levő csapataink értesülnek arról, hogy hazájukban sok ezer német csapat gondtalan, kényelmes életet él, miközben nekik a halállal kell szembeszállniok. Becsülettel igyekszem, hogy a lehetőség szerint elleplezzek minden rosszat, és a régi hű bajtársiassággal tartsak ki a kormányrúdnál, de ezt nagyon megnehezítik nekem. Mit gondoljon rólam az, aki ártatlanul van bebörtönözve; mit gondoljon a paraszt, aki fáradságosan dolgozott az élelmiszerért a családja számára, és akitől aztán erőszakkal veszik el lisztjét, zsírját és tehenét; mit gondoljanak azok, akiknek üzletét és lakását kiürítik.

Kérem, ne vegye rossz néven, hogy mindezt közvetlen őszinteséggel, bizalmas levélben hozom tudomására. Eddig az volt az érzésem, hogy mindig megbízott bennem. Csak ezért szántam el magam arra, hogy nyomatékosan kérjem excellenciádat, mindnyájunk érdekében rendeltesse el innen a megszálló csapatokat és a titkosrendőrséget, hogy visszatérhessen a régi, bizalomteljes fegyvertársi viszony egészséges légköre. Jelenleg mintegy 250 000 német férfi van Magyarországon, akik a fronton bizonyára jó szolgálatot tehetnének.

Horthy

II. C. 22. — Saját kezűleg, tintával, német nyelven írt fogalmazvány, Horthy Miklós aláírásával.

---

5. sz. MELLÉKLET

Beregfy Károly vezérezredesnek, az 1. hadsereg parancsnokának 1944. július 15-i titkos parancsa, amelyben az ellenféllel szemben helyt nem álló egységeket és azok parancsnokait felkoncolással fenyegeti meg. (Forrás: 1. hadsereg-parancsnokság irattára).

5742./1.hds.I.a.44.VII.15.szám.

CSAK MAGYAR KÉZBE KERÜLHET!
Pk., vagy vkf. s. k. felbontására!

Eljárás helyt nem álló egységekkel és pk-okkal szemben.

Előfordult, hogy egyik-másik egység a nálánál alig erősebb elg. tád.-ára fegyvereit és állásait pánikszerűen elhagyta és ezzel nemcsak maga szenvedett feleslegesen nagy vérveszteséget, hanem kritikus helyzetbe sodorta azokat a szomszéd alakulatokat is, melyeknek harcosai esküjükhöz híven utolsó leheletükig kitartottak fegyvereik mellett.

Ez a szégyenletes szereplés csak ott fordulhat elő, hol a vezetésre hivatott tisztek és thts-ek nem állanak hivatásuk magaslatán. Nem élnek együtt az embereikkel s nem égetik kitörülhetetlenül a lelkükbe, hogy a kapott feladatukhoz híven állásainkban körömszakadtáig ki kell tartaniok, mert így kívánja tőlük élet-halál harcát vívó fajtájuk és országuk becsülete.

Ezt a megitélésemet alátámasztja az a tény is, hogy mindama alakulatoknál, hol helyén van az alpk-ok szíve, a legénység keményen kézben van tartva, a pk-ok pedig tád. esetén elől tartózkodnak, minden elg. kísérletezés már a drótakadályok előtt összeomlik a zárótűzben.

Mindazokat, kiket e szégyenteljes eset előidézéséért felelősség terhel, vagy akiket a gyávaság gyanuja terhel, hadbíróság elé állíttatom és feltétlenül halálbüntetéssel sujtom! A jövőben is mindenkit, ki állásait parancs nélkül elhagyja, vagy fegyvereit veszni engedi, gyávaság miatt rögtönítélő eljárással halálra itélem! Minden pk. kötelessége pánik esetén egységébe a rendet kiméletlen brutalitással helyreállítani! Ha kell, a parancsszegőket a ti-ek a helyszínen koncolják fel! Minden egység becsületbeli kötelessége, hogy fegyverei és állásai védelmében utolsó csepp véréig kitartson! Ha a jövőben egy egység — legyen az raj, szak., szd., zlj., vagy ezred — fegyvereit elhagyja, gyáván megfutamodik, a gyávák kivégzése után az illető egységet feloszlatom a tagjait külsőleg feltűnően megjelölve, mint gyászmagyarokat egyenkint osztom be az arcvonalba beosztott idegen egységekhez! Gondoskodom arról, hogy az otthonuk az egység és az egyesek névszerinti megszégyenítéséről értesüljön! Ettől a szégyenbélyegtől csak az egyénileg kiválóan viselkedőket, akik esetleges megtántorodás után visszaszerzik az elhagyott fegyvereiket, fogom megszabadítani!

1. hds. magyar katonái!

Legyen ez a parancs utolsó, lélekbe markoló figyelmeztetés.

Apáitok, évszázadok során a világ legjobb katonái büszke nevét viselték! Az előző háborúban ugyanezen a területen a hősiesség csodáit művelték! Nem fajulhatott el az ősi vér! Nem lehettek alábbvalóak náluk! Ne tűrjétek, hogy egy pár hitvány gyáva miatt szégyen bélyeg süsse homlokotokat!

Kapják: magyar hdt. és ho. pság-ok,

hds. tpk., mü. pk., lgv. pk., rep. pk., hír. pk. és fszmstr.

Törzsszállás, 44.VII.15-én.

Beregfy vezds. s. k.
hds. pk.

6. sz. MELLÉKLET

Az Erdélyi Tanács 1944. szeptember 9-i Memoranduma a kormányzóhoz a háború mielőbbi befejezése érdekében. (Forrás: *Műhely*, Győr, 1981/11. szám).

Főméltóságú Kormányzó Úr!

A háború rohamosan közeledik a vége felé. Németország nyugati és keleti határain, a szövetségesek hadereje készen áll a végső leszámolásra. Sőt, azok a keleteurópai államok, melyek eddig Németország szövetségeseiként harcoltak a Szovjetunió ellen, egymás után letették a fegyvert, köztük az Erdély déli részét birtokában tartó Románia is. Hazánk határain, sőt helyenként a határokon belül is, már orosz seregek nyomulnak előre a Németországgal szövetséges Magyarország területén. Nyomukban a román haderő, mely a szövetséges hatalmaktól engedélyt nyert, hogy a németek ellen folyó háborúban Magyarország ellen is használja fegyverét.

Ilyen körülmények között a németek és a szövetségesek háborújában való további részvétel könnyen nemzeti katasztrófához vezethet, mivel magyar népünk irtását, országunk hadszintérré válását, lakóhelyeink feldúlását, intézményeink és más javaink elprédálását eredményezheti.

Ezek a veszedelmek fokozottabb mértékben fenyegetik Erdélyt, ahol a háború további dúlása földben, emberben és nemzeti értékekben soha nem pótolható veszteséget jelentene. Éppen ezért mi, akik országunk eme legveszélyeztetettebb helyén élünk, különösen emésztő aggodalommal figyeljük és várjuk, hogy az országvezetés megtalálja idejében a helyes utat, amelyen elkerülhetjük a teljes katasztrófát. Úgy hisszük, hogy Magyarország ügyét végre el kell választani Németország ügyétől. Minél gyorsabban meg kell találni a háborúból való kiválásnak azt a módját, mely nemzeti becsületünk megőrzése mellett hiánytalanul megóvja népünk érdekeit. Bármilyen megrendítően hősi is honvédségünk helytállása az immár országunk területére zúdított háborúban, mégis a fegyverszünetre és a békekötésre irányuló tárgyalások haladéktalan megindításával kell elhárítani azt a veszélyt, hogy a békekötés időpontjáig országunk területét a körülöttünk élő kis nemzetek ellenséges indulattól fűtött seregei szállják meg.

E tárgyalások megindításánál a kormány különösképpen támaszkodhatik azokra a társadalmi erőkre, amelyek a háború folyamán más utat láttak helyesnek Magyarország igazságának érvényesítésére, de amelyek felfogásuknak eleddig nem szerezhettek érvényt.

Úgy hisszük, hogy népképviseletünk hiányos működése is indokolttá teszi e nyílt vallomásunkat, melyet bizalommal és abban a meggyőződésben juttatunk el a Főméltóságú Kormányzó Úrhoz, hogy ezzel hazánk javát szolgáljuk, mely mindnyájunk számára mindenek fölött áll.

Kolozsvár, 1944. szeptember hó 9-én.

Dr. Tavaszy Sándor ref. püspökhelyettes, dr. Sándor Imre római kat. püspöki helytartó, Vásárhelyi János ref. püspök, Józan Miklós unitárius püspök, Maksay Albert ref. teol. igazgató, dr. Vitéz Boga Alajos római kat. prelátus-kanonok, Járosi Andor evangélikus esperes, gróf Teleki Béla, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke, az Erdélyi Párt elnöke, dr. Mikó Imre, Vita Sándor országgyűlési képviselők, Hajnal Imre dr. orvosprofesszor, Tamási Áron író, dr. Venczel József, az Erdélyi Tudományos Intézet ü.v. igazgatója, Jordáky Lajos, Nagy István író, Szabédi László író, Csifó Nagy László unitárius püspöki titkár, Nagy Géza, az Erdélyi Múzeum-Egyesület titkára, Kiss Jenő író.

---

7. sz. MELLÉKLET

Horthy Miklós, Magyarország kormányzójának 1944. szeptember végi levele Sztálin marsallhoz. Az eredeti levél angol nyelven íródott. (Forrás: Teleki Géza az 1944. szovjet-magyar fegyverszüneti delegáció iratanyaga — Gosztonyi Péter tulajdonában).

Tábornagy! Végső veszélyben forgó népem nevében és érdekében fordulok Önhöz. A magyar nép nevében, amelyet ennek a háborúnak a kitöréséért semmiféle felelősség nem terhel. Ezer éven át, de különösen az utolsó évtizedben, népünk sorsát a szomszédos német kolosszus befolyásolta. Ennek a befolyásnak a hatása alatt sodródtunk bele ebbe, a Szovjetunióval folytatott szerencsétlen háborúba is.

Nyomatékosan kell hangsúlyoznom azt a körülményt, hogy szegény hazámat valósággal elárasztotta a németek «ötödik hadoszlopa». Ez a nagyszabású behatolás ugyanakkor kezdődött, amikor német csapatok vonultak be Romániába és Bulgáriába is, melynek eredményeképpen a német ügynökök minden magyarországi megmozdulást, minden lépést közvetlen közelről figyeltek, s a legfontosabb hírek és jelentések soha nem jutottak el hozzám. Most szereztem tudomást arról, hogy a Kassát és Munkácsot ért légitámadás után Molotov külügyminiszter — egy, a magyar követtel folytatott megbeszélés során — kifejezésre juttatta a Szovjetuniónak Magyarország iránt táplált békés törekvéseit. Ha ez megfelel a valóságnak, tragikus, mert nem ért el hozzám idejében.

Az igazság kedvéért tájékoztatni szeretném Önt arról, hogy mi soha senkitől nem akartunk még egy talpalatnyi területet sem elvenni, ha ez jog szerint nem illetett meg bennünket. Éppen ellenkezőleg, a románok foglalták el orosz szövetségesüktől Beszszarábiát az első világháború után, a második világháború alatt pedig német segítséggel Oroszország déli részének jelentős részét igyekeztek megszerezni. Ezenkívül, amikor 1940-ben véget kívántunk vetni az erdélyi magyarság kegyetlen bánásmódjának, ismét

a románok voltak azok, akik Németország segítségéért folyamodtak, kérve Hitlert, hogy tegye lehetővé számukra a bécsi döntéssel e terület legalább egy részének megtartását.

Amikor delegátusaimat teljhatalommal felruházva elküldöm a fegyverszüneti tárgyalásokra, kérem Önt, hogy kímélje meg ezt a szerencsétlen országot, amelynek megvannak a maga történeti érdemei, s amelynek a népe az orosz néppel oly sok közös vonást mutat fel.

Szíveskedjék hatalmas befolyását érvényesíteni szövetségeseinél, hogy népünk érdekeivel és becsületével összeegyeztethető feltételeket szabjanak, mert ez a nép valóban békés életet és biztonságos jövőt érdemel. Megragadom az alkalmat, hogy Ön iránt, Sztalin tábornagy, legmagasabb nagyrabecsülésemet fejezem ki.

Őszinte híve
Horthy s. k.

P. S. Minthogy csapataink még mindig a határokon tartózkodnak, s erős német egységek tartanak bennünket megszállva, arra kérem, hogy levelemet bizalmasan kezelje mindaddig, amíg a helyzeten felül tudunk kerekedni.

---

8. sz. MELLÉKLET

Horthy Miklós, Magyarország kormányzójának 1944. október 15-i kiáltványa a magyar nemzethez. (Forrás: Nagybaczoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendők 1938-1945*, Budapest 1947, 235-237. old.).

Amióta a nemzet akarata az ország élére állított, a magyar külpolitika legfontosabb célkitűzése volt a trianoni békeszerződés igazságtalanságainak legalább részbeni megszüntetése a békés úton elérni kívánt revízió által. A Népszövetség működéséhez fűzött remények ezen a téren nem valósultak meg.

Az újabb világkrízis beálltakor sem idegen területek megszerzésének vágya vezette Magyarországot. A Csehszlovák Köztársasággal szemben sem voltak támadó szándékaink, és nem háború útján kívánta tőle előzőleg elvett területek egy részét visszaszerezni. A bácskai területre is csak az akkori jugoszláv kormányzat bekövetkezett összeomlása után vonultunk be saját véreink védelmére. A Románia részéről tőlünk 1918-ban elvett területekre nézve is az általa a tengelyhatalmaktól kért békés döntést fogadtuk el.

Magyarország a szövetséges államok elleni háborúban geográfiai helyzetünk következtében, a reánk nehezedő német nyomás folytán sodródott bele, de ennek keretében sem voltak hatalmi céljaink, és senkitől sem akartunk elvenni egy négyzetméternyi területet sem.

Ma már minden józanul gondolkodó előtt kétségtelen, hogy a Német Birodalom ezt a háborút elvesztette. A hazájuk sorsáért felelős kormányzatok le kell, hogy vonják ennek következményeit, mert amint ezt a nagy államférfi, Bismarck mondotta: egy nép sem áldozhatja fel magát a szövetséghűség oltárán. Történelmi felelősségem tudatában meg kell, hogy tegyek minden lépést abban az irányban, hogy a további felesleges vérontást elkerüljük. Olyan nép, amely egy már elvesztett háborúban szolgalelkűséggel idegen érdekek védelmében utóvédharcok színterévé engedné tenni apáitól örökölt földjét, elvesztené a világ közvéleménye előtt megbecsülését.

Szomorúan kell megállapítanom, hogy a Német Birodalom a szövetségi hűséget a maga részéről velünk szemben már régen megszegte. Már hosszabb idő óta a magyar haderőnek egyre újabb és újabb részeit kívánságom és akaratom ellenére az ország határain túl vetette harcba. Ez év március havában pedig a Német Birodalom vezére, éppen a magyar haderő visszahozatalára irányuló sürgetéseim folytán tárgyalásra hívott meg Kleissheimbe, és ott közölte velem, hogy Magyarországot német csapatok szállják meg, és tiltakozásom dacára ezt foganatosította azalatt, míg engem odakint visszatartottak. Egyidejűleg az országba benyomult a német politikai rendőrség is, és letartóztatott számos magyar állampolgárt, köztük a törvényhozó testület több tagját, valamint akkori kormányom belügyminiszterét, és a miniszterelnök is csak úgy tudta a letartóztatást elkerülni, hogy egy semleges követségre menekült.

A Német Birodalom vezérétől kapott ama határozott ígéretre, hogy ha olyan kormányt nevezek ki, amely a németek bizalmát bírja, megszünteti a magyar szuverenitást ért sérelmeket és korlátozásokat, kineveztem a Sztójay-kormányt. A németek azonban nem tartották be ígéretüket. A német megszállás védelme alatt a Gestapo az általa e téren másutt is követett módszerek alkalmazásával kezébe vette a zsidókérdésnek az emberiség követelményeivel ellenkező, ismert módon való intézését. Amidőn a háború az ország határaihoz közeledett, sőt azt át is lépte, ismételten megfelelő segítséget ígértek a németek, de ezt az ígéretüket sem tartották meg az ígért módon és mértékben. Az ország területét visszavonulásaik alkalmával fosztogatások és rombolások színterévé tették.

A szövetségi hűséggel ellenkező mindezen cselekményeket végre azzal a nyílt kihívással tetézték, hogy a budapesti hadtestparancsnokot, Bakay Szilárd altábornagyot a belső rend fenntartása érdekében tett intézkedései közben a német Gestapo ügynökei egy ködös októberi reggelen, a rossz látási viszonyok felhasználásával, lakása előtt autójából kiszállásakor orvul megtámadva elhurcolták. Ezt követően német repülőgépekről a mai kormányzat ellen röpcédulákat dobáltak. Megbízható értesüléseket kaptam arra nézve, hogy a német politikai színezetű csapatok erőszakos felfordulás útján saját embereiket szándékoztak uralomra segíteni, miközben az ország területét a Német Birodalom utóvédharcainak színterévé kívánták tenni.

Elhatároztam, hogy a magyar nemzet becsületét megőrzöm a volt szövetségessel szemben is, amidőn az a kilátásba helyezett megfelelő katonai segítség helyett a magyar nemzetet a legnagyobb kincsétől, szabadságától, függetlenségétől akarja végleg megfosztani. Ezért közöltem a Német Birodalom itteni képviselőjével, hogy ellenfeleinkkel előzetes fegyverszünetet kötünk, s velük szemben minden ellenségeskedést beszüntetünk. Bízva igazságérzetükben, velük egyetértésben kívánom a nemzet jövő életének folytonosságát és békés céljai megvalósítását biztosítani. A honvédség elöljáróit megfelelően utasítottam, ezért a csapatok esküjükhöz híven, egyidejűleg kibocsátott hadparancsom értelmében az általam kinevezett parancsnokoknak kötelesek engedelmeskedni.

Minden becsületesen gondolkodó magyar embert pedig felhívok, hogy kövessen a magyarság megmentésének áldozatos útján!

---

9. sz. MELLÉKLET

A Nyilaskeresztes Párt / Hungarista Mozgalom erős munkás bázisai Budapest gyárkerületében. 1944. november 10-i jelentés a XIII. kerületi nyilas munkásszervezet fegyveres felszereléséről. (Forrás: *Szálasi Napló* [kézirat]. — Mellékletek 1944. novemberéről).

Nyilaskeresztes Párt — XIII. Ker. Munkásszervezet
Msv. 32/944.

Jelentés

Jelentem, hogy a XIII. Ker. Munkásszervezetének az üzemek részére egyelőre a következő fegyver mennyiségre van szüksége:

1. Magyar acélárugyár	20	drb.	vegyes pisztoly, puska
2. Lánggépgyár	15	»	»
3. Kender és Juta	15	»	»
4. A.E.G. Unio vállalat	15	»	»
5. Ford Motor RT.	10	»	»
6. Friedrich Siemens	10	»	»
7. Fksz és Schiter	10	»	»
8. Magyar repülőgépszerelvénygyár	10	»	»
9. Központi kenyérgyár	10	»	»
10. Nagybátony Ujlaki	10	»	»
11. Atlasz papirgyár	10	»	»
12. Haasz és Somogyi	10	»	»
13. Hirman fémárugyár	10	»	»

			vegyes
14. Magyar Philips művek	10	drb.	pisztoly, puska
15. Magyar rézhenger művek	10	»	»
16. Orion rádió gyár	10	»	»
17. Tudor accumolator	10	»	»
18. Szlesinger Alajos gépgyár	5	»	»
19. Elzett vasárugyár	5	»	»
20. Iszer elektronforrasztó	5	»	»
21. Lakos és Székely	5	»	»
22. Mercedes Benz	5	»	»
23. Mefter hajógyár Népsziget	5	»	»
24. Osztreicher kovács üzem	5	»	»
25. Reich zsinórgyár	5	»	»
26. Schmoll és Kallós pasztagyár	5	»	»
27. Tubus és Kupakgyár	5	»	»
28. Ulrich B.J. ólomgyár	5	»	»
29. Vasgerendákat árusító RT.	5	»	»
30. Warhanek C. halkonzerv	5	»	»
31. Csavargyár	5	»	»
32. Angyalföldi textil gyár	5	»	»
33. Dobos autófuvarozó	5	»	»
34. General árukereskedelmi KT.	5	»	»
35. Isekovics hajó javitó	5	»	»
36. IKART r.t.	5	»	»
37. Magyar atl. útépítő RT.	3	»	»
38. Narx és Marx	3	»	»
39. Elektron technikai üzem	3	»	»
40. Barcsi faárugyár	3	»	»
41. Pittel és Brutvette kutépítő	2	»	»
42. Schenberg	2	»	»
43. Szántó mechanikai gyár	2	»	»
44. Márkus vasszerkezeti gyár	5	»	»
45. Schopper kereskedelmi vállalat	5	»	»
46. Furnergyár	5	»	»
Összesen:	320	drb.	
47. A párthelyiség őrizetére kérek	10	»	»
	330	drb.	

Budapest, 1944 november 10-én.

KITARTÁS! ÉLJEN SZÁLASI!

Bélyegző
aláírás s.k.

10. sz. MELLÉKLET

A budapesti Nyilaskeresztes Párt központi szervezetének 1944. december 10-én kibocsájtott röplapja Budapest nyíltvárossá való nyilvánítása ellen.

BUDAPEST LEGYEN NYILTVÁROS?

Feltételezzük, hogy a magyar kormány Budapestet nyílt várossá nyilvánította.

Feltételezzük, hogy a magyar vezérkar főnöke minden katonai berendezést és csapatot eltávolított a magyar fővárosból.

Azt hiszed magyar testvér, hogy ezzel megmented a főváros egyetlen házát a pusztulástól?

Azt hiszed, hogy ezzel egyetlen magyar testvéred életét mentetted meg?

NEM!

Mert mindezen balga reményeid valóra válásához szükség lenne arra, hogy Sztalin hordái is nyilt városnak nyilvánítsák Budapestet, de nem csak most, amikor még csak álmukban foglalták el azt, hanem később is, egész a háború végéig.

El tudod azt hinni,

hogy Sztalin ezt nem csak megigéri, hanem be is tartja?

Gondolkozz magyar testvér, hányszor félrelökték már a bolsevisták ünnepélyesen tett igéretüket és akkor azonnal rá fogsz jönni, hogy Budapest nyilt várossá nyilvánítása egyedül csak az ellenségnek lenne kedvező.

Budapestet és a benne lakókat csak egy mentheti meg a pusztulástól:

A HARC

amelyet a magyar és a német vezetés, a magyar és német katona közös megegyezéssel elvállal.

11. sz. MELLÉKLET

Szálasi Ferencnek 1945. január 27-én Hitler német kancellárhoz intézett levele a magyar Fegyveres SS-hadosztályok felállításának egyes problematikájáról. (*Út és Cél*, 1983. augusztus hó, 3. old.).

Hitler Adolf, a Nagynémet Birodalom Vezérének.
Német Nép Vezére!

A magyar fegyveres SS hadosztályok tagjai részére a magyar hadvezetőség és a Reichsfürer közös egyetértéssel megállapodott esküszöveg alapján, amelyet Nagyméltóságodra és reám tesznek, szükségesnek tartom annak félreérthetetlen tisztázását, hogy Nagyméltóságodra és reám mint Nemzetvezetőre és magyar legfelsőbb Hadúrra, milyen jogok és kötelességek hárulnak.

Kifejezett óhajom lenne, hogy legfelsőbb Hadúri jogaimon csorba ne essék.

Nézetem, hogy a magyar fegyveres SS alakulatok felállításában és vezetésében csak olyan magyar vezetők nyerjenek megbízást, akik mindkettőnk bizalmát minden tekintetben bírják és akiknek megbizatásához én is hozzájárulok. Magyar állampolgárok, német népszemélyiséghez tartozók kivételével egyedül és kizárólag a magyar SS alakulatokban legyenek toborozhatók és csak az általam is jóváhagyott magyar SS tisztek, vagy más megbízottak útján.

Magamnak kívánom biztosítani a parancsnokok kinevezési jogát a magyar SS alakulatokban is.

A magyar SS csapatok tagjaival szemben az illetékes parancsnoki büntető, bírói és kegyelmi jogokat gyakorolni óhajtom az általam kinevezett parancsnokok útján.

A német SS-ben szolgáló magyar állampolgárok a magyar SS alakulatokban csak abban az esetben kerülhetnek beosztásba, ha ehez én is hozzájárultam.

A magyar SS hadosztályok felállításával kapcsolatban a következőket hozom nb. tudomására:

Rendes hungarista sorhadosztályok felállítását, felszerelését csak úgy tudtam biztosítani, ha minden felállításra kerülő sorhadosztállyal párhuzamosan egy magyar SS hadosztály felállítását jóváhagyom. A magyar SS alakulatok felállítására ennélfogva Nemzetünk kényszer helyzete miatt adtam beleegyezésem, hogy a megbukott rendszer részéről agyonzüllesztett régi magyar hadsereg helyébe új hungarista magyar hadsereg felállítása egyáltalán lehetséges legyen, miután teljes fegyvertelenségünk, felszerelési kiárusitottságunk, iparunknak teljes lebénítása vagy megsemmisítése és ellenséges bomba támadások következtében új hadseregnek saját anyagi erőnkből való talpraállítása lehetetlenné vált. Világnézeti önkéntes alakulatokat a magyar vezetés is fel tudna állítani saját vezetése alatt is, ha a felszerelési lehetőségünk legalább olyan mértékben lenne meg, amilyen volt 1944 március 19.-e előtt. Ezek a hungarista légiók egészen biztosan a legteljesebb fegyverpajtásságban és hűségben válvetve

harcolnának a német SS alakulatokkal. Ha ez idáig nem történt, ez nem a mi hibánk, ezt rögziteni óhajtom.

Hangsúlyozni kívánom tehát, hogy a magyar seregtestekkel szemben az összhadviselés érdekeinek keretében a Nemzetvezető jogainak teljes oszthatatlan birtokában akarok maradni, mert ezek szétválaszthatatlanok a Hungarista Magyarország szabadságától, önállóságától és függetlenségétől.

Jelentések érkeznek, hogy Hungarista hadosztályokat nem akar a német vezetés felállítani. Helyettük ezred-csoportok kerülnének felállításra, amelyek német hadosztályok keretében kerülnének hadialkalmazásba.

Ugyancsak jelentések érkeznek, hogy egyes kiképző alakulatok kiképzendő újoncai, valamint a magyar tisztisarjadék, magyar vezetőiktől elválasztva kerültek német kiképző alakulatokhoz.

Felhívom nagybecsű figyelmét, hogy a hivatalos megállapodás nem ez volt, ezért ezeket a törekvéseket nem helyeslem! A német vezetés igen helyesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem engedi a népéhez tartozókat elidegeníteni. Én nem engedem ezt Nemzetünkhöz tartozókkal megcselekedni. Ebben a módszerben pedig elgermanizálási törekvéseket kell megállapítanom, eltekintve attól, hogy legfelsőbb Hadúri jogaimon ütnek rést az ilyen eljárással.

Kérem Nagyméltóságodat, tegye lehetővé, hogy a Németországba kényszerből kitelepített magyar alakulatok az arra alkalmas magyar vezetők alatt kapják kiképzésüket, német kiképzők hathatós támogatása mellett. A magyar alakulatokból pedig a megállapodáshoz képest magyar vezetés és vezényszó alatt álló teljes értékű magyar és Hungarista hadosztály-egységeket szervezzenek.

Törzsszállás 1945. január 27.-én.

Szálasi Ferenc s.k.

---

12. sz. MELLÉKLET

Beregfy Károly 1945. április 26-i intézkedése a honvédség tagjainak az elkövetkezendő hetekben való magatartásáról. (Rövidített szöveg. Forrás: *Hadak Útján*, München, 1981./5., 10-11. old.).

A hadműveleti helyzet gyors változásai következtében honvéd alakulatok, központi szervek, vagy egyes honvéd személyek az ellenséggel közvetlenül érintkezésbe juthatnak anélkül, hogy a magatartásukra vonatkozó parancsokat előljáróiktól idejekorán megkaphatnák. Ilyen esetekben a parancsnokok (főnökök) a mindenkori helyzetnek megfelelően a következő szempontok figyelembevételével intézkedjenek:

1. A honvédség harcrahivatott kiképzett és felszerelt alakulatai a szovjet ellen német csapatokkal együtt továbbra is harcolnak.

2. A munkás alakulatok, bárhol is legyenek, oldják meg a munkafeladataikat.

3. A harcra nem hivatott alakulatok (ki nem képzett, fel nem szerelt egységek, intézetek, központi szervek, stb.) a szovjet csapatok elől feltétlenül térjenek ki, és pedig az Inn-Salzach vonalától Ny-ra eső területekre, ill. a Villach-i medencébe. Angolszász, vagy francia csapatok közeledése esetén a mozgásra képtelen alakulatok a helyükön maradhatnak. Megszállás esetén az illető helységben állomásozó rangidős pk. jelentkezzék a megszálló erők pk-ánál azzal, hogy az ott elhelyezett honvéd alakulatok és személyek, valamint családtagjaik képviseletére ő hivatott.

A megszállott területeken maradt összes honvéd alakulatok személyek, valamint családtagjaik érdekeinek képviseletére a visszamaradt rangidős magyar tábornokok, ezidőszerint Bor Jenő altbgy. és v. Farkas Ferenc vezds. hivatottak. Utóbbinak valószínű állomáshelye Metten.

A megszállás alatt az alá- és felérendeltségi viszonyok valamint honvédség szabályzatai változatlan érvényben maradnak.

4. Minden honvéd alakulat és személy, továbbá azok hozzátartozói bárhol legyenek is elhelyezve, azonnal álljanak be az illető közösség (város, község, tanya) munkájába. Kivétel csak az lehet, akinek halaszthatatlan szolgálati elfoglaltsága van.

A német nép általában jóindulatu és barátságos. Szívesen támogatja menekült magyarságot, de elvárja, hogy munkájában segítségére legyünk. A hiányzó férfi munkaerőt elsősorban az itt lévő honvédeknek kell pótolni. Ezt önként, felszólítás bevárása nélkül kell megtenni. A rangidős pk. minden községben gondoskodjék arról, hogy senki tétlenül ne maradjon. Nem kötelesek a munkában részt venni 50 éven felüli nők, 60 éven felüli férfiak, betegek, 14 évnél fiatalabb gyerekek és olyan anyák, akik 6 évesnél fiatalabb gyermeküket maguk gondozzák.

5. Követelőzni nem szabad és nem célszerű. A munkába állított magyarság elhelyezést és élelmezést is könnyen kap, az erőszakos és igényes menekült elutasításban részesül.

6. Minden parancsnok csapatánál, a honvéd állomásparancsnokok minden községben szervezzék meg az önvédelmet. Katonaszökevények és fosztogató csapatok ellen a helyi karhatalomnak kell megvédenie a magyarságot.

7. Az állomásparancsnokok a körzeti magyar pk-oknak, az utóbbiak az illető német Wehrkreis magyar meghatalmazott tábornokának vannak alárendelve. A honvéd állomásparancsnokok a járási magyar pk-okhoz hetenként kétszer küldjenek futárokat.

A körzeti pk-ok önvédelmi tervüket dolgozzák ki.

8. Minden körzeti pk. derítse fel, hogy körzete területén milyen alakulatok, kinek a pság-a alatt, milyen létszámmal tiszt, thtts, leg., ló jármű, gépjármű) van elhelyezve. Ezeket az alakulatokat a HM és Hfp. I. a. osztálynak jelentse.

9. A körzeti magyar pk-ok tartoznak a megfelelő német polgári, katonai hatóságokkal összeköttetést tartani és velük működjenek együtt. Az alakulatok elhelyezéséről, élelmezéséről és foglalkoztatásukról gondoskodjanak.

Körzetbeosztás:

«*A*» *körzet*: Zákó vőrgy. Székhelye: Breitenberg, körzete: Wegscheid-i Kreis;

«*B*» *körzet*: pk.: Legeza vőrgy. Székhelye: Passau, körzete: Passau és Vilshofen-i Kreis;

«*C*» *körzet*: pk. v. Vargyassy altbgy. Székhelye: Metten, körzete: Deggendorf-i Kreis;

«*D*» *körzet*: pk. Nemerei altbgy. Székhelye: Griesbach, körzete: Griesbachi-Kreis;

«*E*» *körzet*: pk.: Nagyőszy altbgy. Székhelye: Tann, körzete: Pfarrkircheni Kreis;

«*F*» *körzet*: pk. v. Kiss altbgy. Székhelye: Eggenfelden, körzete: Eggenfeldeni Kreis;

«*G*» *körzet*: pk. Szombathely vőrgy, Székhelye: Landshut, körzete: Landau-i, Dingolfing-i, Landshut-i és Vilsbiburg-i Kreis;

«*I*» *körzet*: pk. v. Grassy altbgy. Székhelye: Rosenheim, körzete: Rosenheim-i Kreis;

«*H*» *körzet*: pk. Ujlaky Jenő, vőrgy. Székhelye: Kempten, körzete: Kempten-i és Sonthofen-i Kreis.

10. Futárszolgálatot az üzemanyagi hiány miatt saját eszközökkel (kerékpár stb.) kell megszervezni. Elv, hogy a körzetparancsnokok Tann felé küldjenek futárokat...

(HM és Hfp 87 023/IV. biz 1. a. 1945 intézkedés, Gyepü IV., 1945. ápr. 26-án).

---

13. sz. MELLÉKLET

Nagy Ferenc volt miniszterelnök Gosztonyi Péternek 1975. január 31-én tett írásbeli nyilatkozata Sztálin véleményéről Horthy Miklós ex-kormányzó személyével kapcsolatban.

«...Moszkvából való elutazásunk előtt két nappal Sztálin vacsorát adott a magyar kormánydelegáció tiszteletére. Vacsora után a kávénál Sztálin hozzám fordult.

— Hogy van Horthy kormányzó?

— Nem tudok róla többet, mint ami hír beszivárog hozzánk, — feleltem.

— Mi a véleménye Horthyról?

— Én egész politikai pályám alatt ellenzékben voltam Horthy kormányaival szemben — mondottam —, azonban nem kívánom elfeledni, hogy Horthy náciellenes volt, és hogy 1944-ben kereste a különbéke lehetőségét. Szerintem nem az ő hibája volt, hogy azt a fegyverszüneti egyezményt, amelyet titkos delegációja 1944. október 11-én Moszkvában aláírt, nem tudta betartani.

Sztálin rámnézett és lassan, hangsúlyozottan a következőket mondotta:

— Kérem ne büntessék meg, ha visszatér Magyarországra. Először is Horthy öreg ember, azután pedig valóban nem tehet róla, hogy a fegyverszüneti egyezményt nem tudta betartani... »

(A Nagy Ferenc vezette magyar kormányküldöttség 1946 április 9 és 18. között tartózkodott Moszkvában).

---

14. sz. MELLÉKLET

Statisztikai kimutatás a Szovjetunió elleni háborúban elszenvedett emberveszteségekről 1941. június 26 - 1944. december 31. (Nem teljes anyag.) (Forrás: HM Békeelőkészítő anyag / Budapest 1946. április 2).

Veszteségnem	1941.VI.26-1944.XII.31-ig			
	17	18	19	20
	tiszt	tiszthtts	legénység	összes
Halott elesett és meghalt	2052	695	34743	37490
Sebesült sérült	5052	1428	81816	88296
Hadifogoly	153	61	5541	5755
Eltűnt	1840	834	122216	124890
Összesen	9097	3018	244316	256431

15. sz. MELLÉKLET

Kimutatás a Demokratikus Honvédségben 1947. augusztus 30-ig megtartott igazolási eljárás eredményeiről. (Forrás: Mucs Sándor-Zágoni Ernő, *A Magyar Néphadsereg története 1945-1959*, Budapest 1979, 147. old.).

Az igazolási eljárás döntése	Kategória	Állományviszonya		Összesen
		nyugállományú	hivatásos	
Igazolási eljárás alá vontak	Tábornok	370	33	403
	Tiszt	1618	6898	8516
	Tiszthelyettes	712	8482	9194
Igazolt	Tábornok	296	20	316
	Tiszt	1480	5472	6952
	Tiszthelyettes	680	7758	8442
Nem igazolt	Tábornok	74	13	87
	Tiszt	138	1426	1564
	Tiszthelyettes	28	724	754
Súlyosabb kizáró büntetések (rendfokozattól való megfosztás)	Tábornok	15	7	22
	Tiszt	16	258	274
	Tiszthelyettes	9	61	70

Nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója legidősebb fiával, a kormányzó-helyettessel nagybányai Horthy Istvánnal.

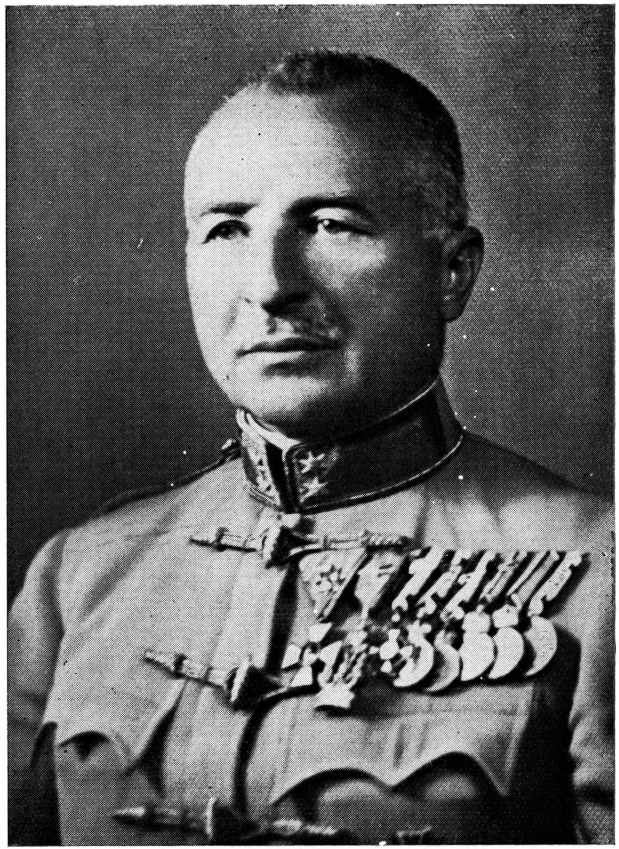

Werth Henrik gyalogsági tábornok, később vezérezredes, 1938-1941 között a Honvéd Vezérkar Főnöke.

Nagybaczoni Nagy Vilmos vezérezredes, honvédelmi miniszter 1942-43.

A magyar páncélos dandár a galiciai Kolomeában (1941).
A seregtest Turán harckocsikkal van felszerelve.

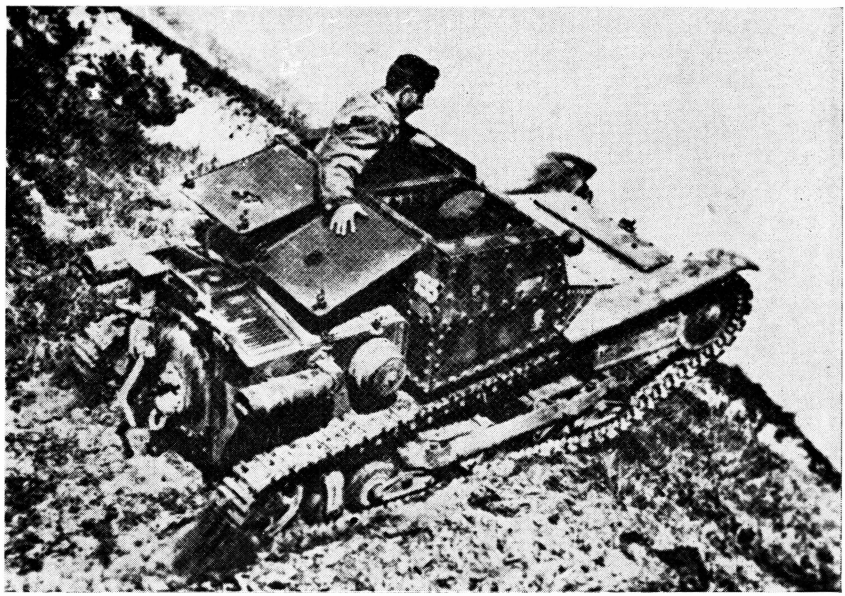

Az Ansaldo törpe páncélos a magyar gyorshadtestnél (1941).

Magyar vadász repülők a keleti fronton (1941).

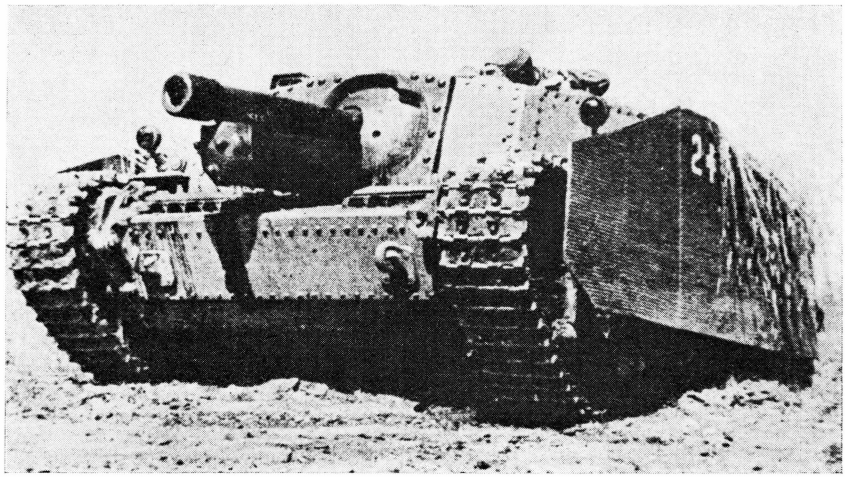

Zrinyi rohamlöveg a keleti arcvonalon (1944).

Nagybányai Horthy Miklós kormányzó a Magyar Királyi Honvédség vezetői körében (1940).

Álló sorban (balról jobbra): Vitéz Silley Antal, Decleva Zoltán, vitéz Dési Bajnóczy József, Schweitzer István, vitéz Szombathelyi Ferenc, vitéz Szotyori Nagy Gyula, Horváth László, vitéz Náday István, Szentgyörgyvári Stirling László altábornagyok és vitéz Dálnoki Miklós Béla tábornok. — Ülősorban (balról jobbra): Gorondy-Novák Elemér altbgy., vitéz Littay András gytbk., vitéz Nagybaczoni Nagy Vilmos gytbk., vitéz Dálnokfalvi Bartha Károly táborszernagy, honvédelmi miniszter, Kormányzó Úr Ő Főméltósága, Werth Henrik gytbk., a honvéd vezérkar főnöke, vitéz Keresztes-Fischer Lajos ttbk., főhadsegéd, vitéz Jány Gusztáv és vitéz Balásfalvi Kiss László altábornagyok.

Nagykállói Kállay Miklós miniszterelnök (1942-1944) díszmagyarban.

Dálnoki Miklós Béla altábornagy, a gyorshadtest parancsnoka Zsedényi Zoltán vk.-ezredessel Ukrajnában (1941).

Csaba páncélgépkocsi legénységével egy budapesti díszszemlén.

Szovjet pilóta gépével magyar hadifogságban (1941).

Jány Gusztáv vezérezredes Hitlernél. Jány mögött Keitel tábornagy és Franz Halder vezérezredes, a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnöke (1942).

Vitéz Horthy István repülő-főhadnagy a keleti arcvonalon, 1942. július.

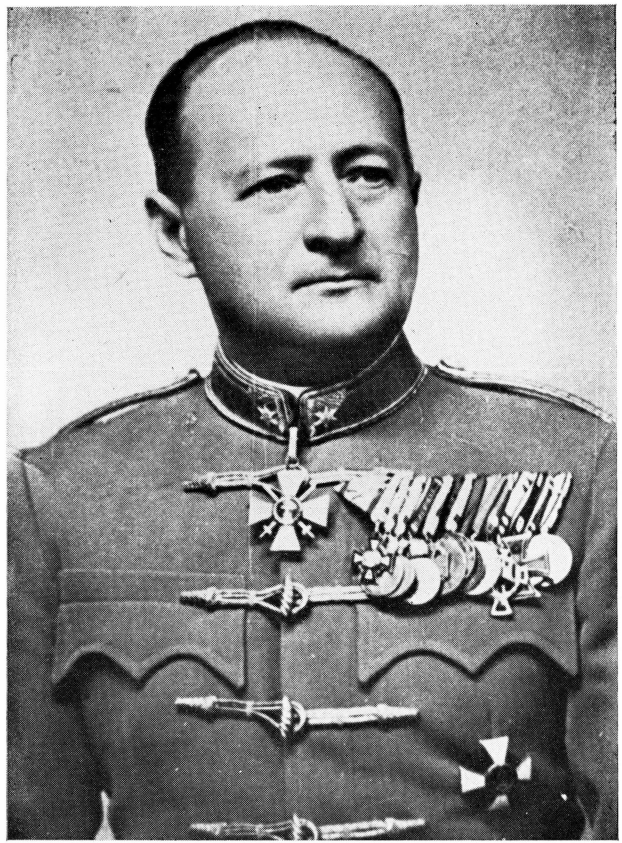

Gróf Stomm Marcell vezérőrnagy,
a III. hadtest parancsnoka.

A Donhoz indul a 2. hadsereg.
Búcsú a honvédtől (1942).

Jány vezérezredes Weichs báró vezérezredessel, a német « B » hadseregcsoport parancsnokságán (1942 nyara).

Kovács Gyula vezérőrnagy, a 2. hadsereg vezérkari főnöke v. Sondenstern altábornaggyal, a német « B » hadseregcsoport vezérkari főnökével (1942 október).

A 2. hadsereg illetékes propaganda szervei által felállított tábla valamelyik orosz falu határában (1942 nyara).

A 2. hadsereggel kikerült korszerűtlen páncéltörő ágyuk (47. mm. kalib.). A szovjet T-34 páncélosok ellen hatástalanok voltak.

« Roham! » A 2. hadsereg előretörése a Donhoz, 1942 nyara.

Nagybaczoni Nagy Vilmos frontlátogatása során tüntető módon zsidó munkaszolgálatos századokat is megszemlélt (1942).

Honvéd hadtápalakulatok meleg ételt osztanak ki az orosz lakosságnak (1942 ősze).

A nagy visszavonulás a Dontól 1943 január. Pihenő a szabadban minusz 25 fok alatt.

Kállay-kormány, 1942. március 9.

Balról jobbra ülve: Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter, Kállay Miklós miniszterelnök és megbízott külügyminiszter, Hóman Bálint kultuszminiszter, Bartha Károly vezérezredes, honvédelmi miniszter.

Balról jobbra állva: Radocsay László igazságügyminiszter, Zsindely Ferenc közlekedési és kereskedelmi miniszter, Győrffy-Bengyel Sándor vezérezredes, élelmezésügyi miniszter, Gróf Bánffy Daniel földművelésügyi miniszter és bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár.

Báró v. Weichs vezértábornagy, a Magyarországot megszálló német erők parancsnoka 1944. március 20-án Budapestre érkezik. A Keleti Pályaudvaron Szombathelyi Ferenc vezérezredes fogadja.

1944. június 7-én Salzburgban Hitlernél. Vörös és Hitler között — tábornoki egyenruhában — Sztójay Döme miniszterelnök.

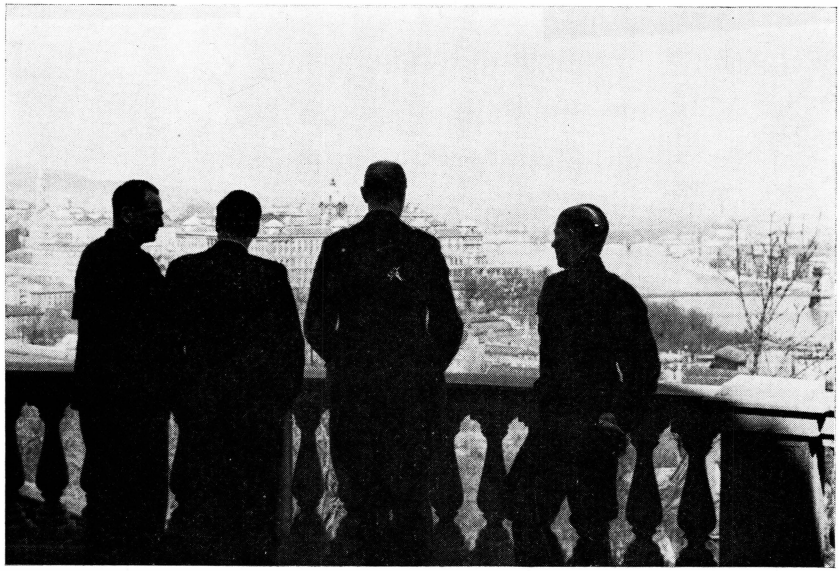

Dr. Edmund Veesenmayer, német nagykövet és Hitler teljhatalmú magyarországi megbízottja, Hans von Greiffenberg altábornagy, a honvédség főparancsnokságára vezényelt megbízott német tábornok és SS-Obergruppenführer Otto Winckelmann, a magyarországi SS- és rendőrfőnök.

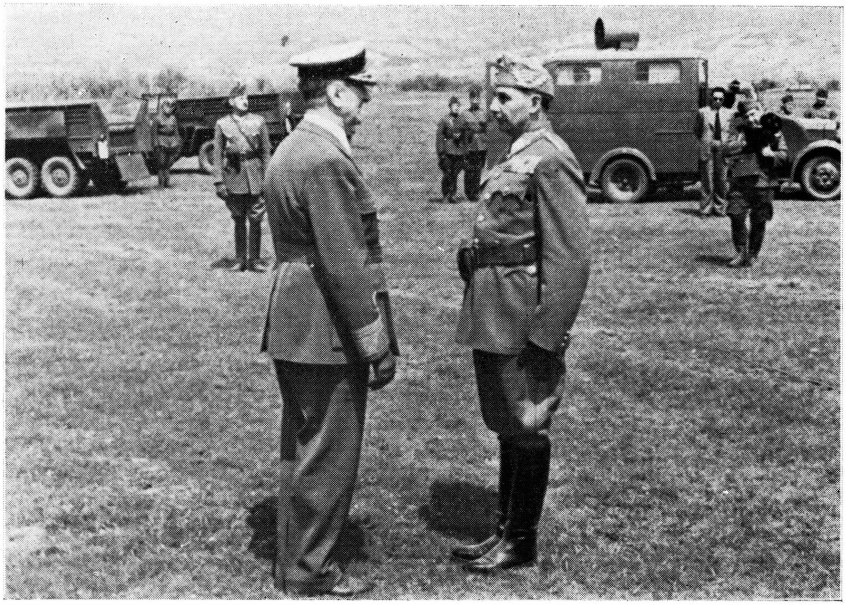

Horthy Miklós kormányzó, a honvédség Legfőbb Hadúra egy hadgyakorlat alkalmából fogadja dálnoki Veress Lajos tábornok jelentését.

Beregfy Károly vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnoka a Kárpátok előterében 1944. július közepén.

Dálnoki Miklós Béla vezérezredes, az 1. hadsereg parancsnoka, később a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke.

Lakatos Géza vezérezredes, miniszterelnök, rádiószózata a nemzethez, 1944. szeptember 3.

Faragho Gábor vezérezredes Skarjagin NKWD-alezredessel Moszkvában 1944. október végén.

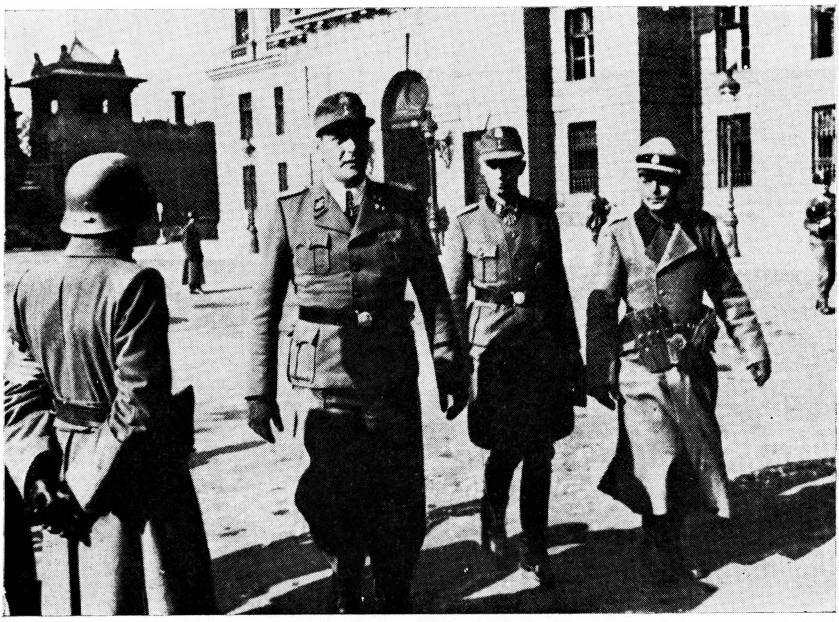

Otto Skorzeny SS-alezredes a budai Várban 1944. október 16-án.

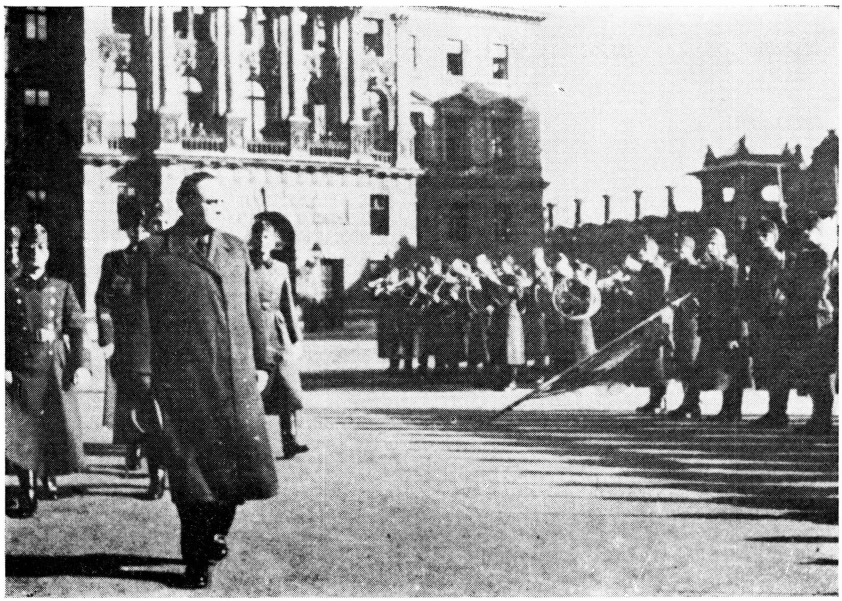

A budai Várban 1944. október 16-án délután. Szálasi Ferenc elvonul a tiszteletére felállított honvéd egység előtt.

A hungarista Magyarországra, Szálasi Ferencre esketik a honvédséget.

A Horthy család 1944. október 17-én német őrizet mellett elhagyja Budapestet. A foto a kelenföldi pályaudvaron készült. Német tábori csendőrök sorfala között a kormányzó felessége és mögötte félig eltakarva, vöröskeresztes ápolónői formaruhában a kormányzóhelyettes özvegye tart a különvonat felé.

Szálasi Ferenc Berlinben Hitlerrel tárgyal. Hátuk mögött báró Kémény Gábor külügyminiszter és Joachim v. Ribbentrop külügyminiszter látható.

Magyar tábornokok a Kárpátokban. Heinrici német vezérezredes Álgya-Papp Zoltán altábornagy, az V. hadtest-parancsnokának tart eligazítást. Kettőjük között dr. Hankovszky Gyula vezérőrnagy, a 13. hadosztály parancsnoka áll.

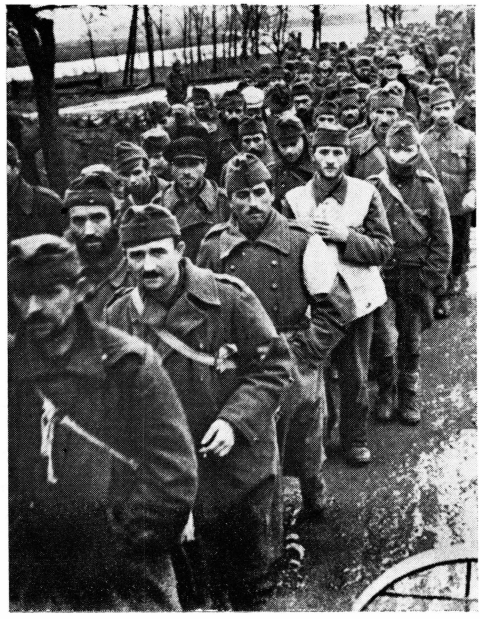

Magyar hadifoglyok útban
Románia felé, 1945 tavasza.

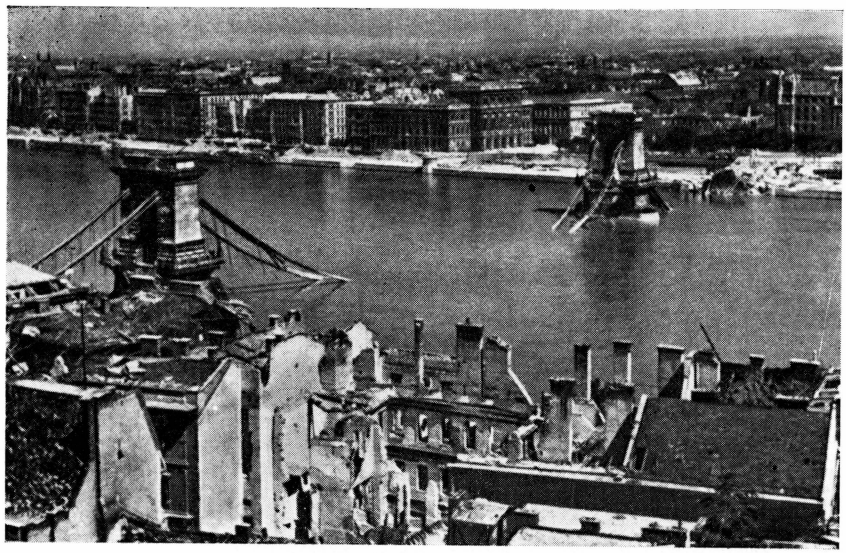

Budapest — 1945. február végén, az 51 napos ostrom után.

Szálasi Ferencet és társait 1945. október 3-án Salzburgból Mátyásföldre szállítva átadják a magyar hatóságoknak. A nemzetvezetőt bilincsbe verik. A kép jobb oldalán az Államrendőrség politikai osztályának vezetője Péter Gábor látható.

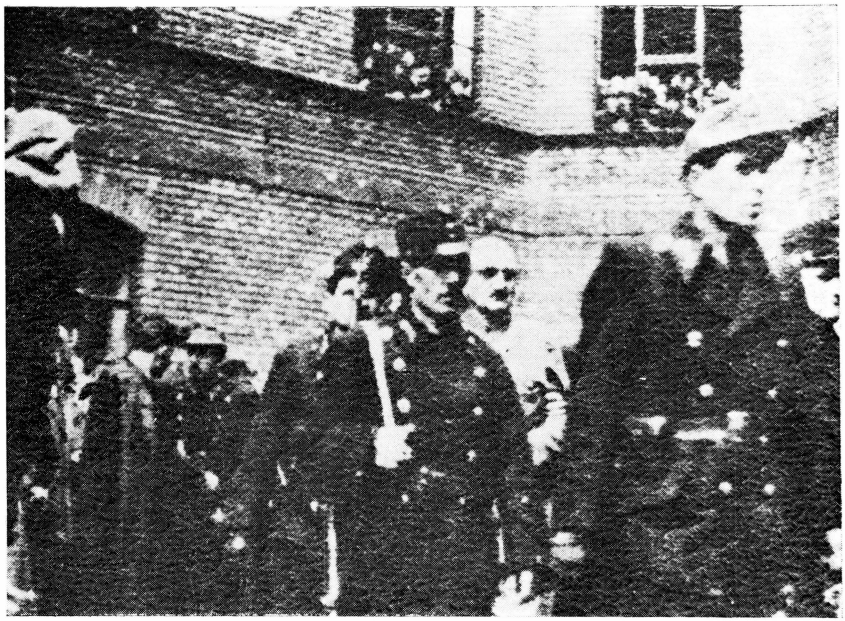

Beregfy Károlyt kikísérik a bitóhoz. Budapest 1946. március 12. A kép baloldalán Vajna Gábor belügyminiszter holtteste látható.

A budapesti népbíróság ítéletet hirdet az úgynevezett köztársaság elleni összeesküvés perében 1947. április 16. A képen balról jobbra Donáth György, dálnoki Veress Lajos és Szent-Miklósy István.

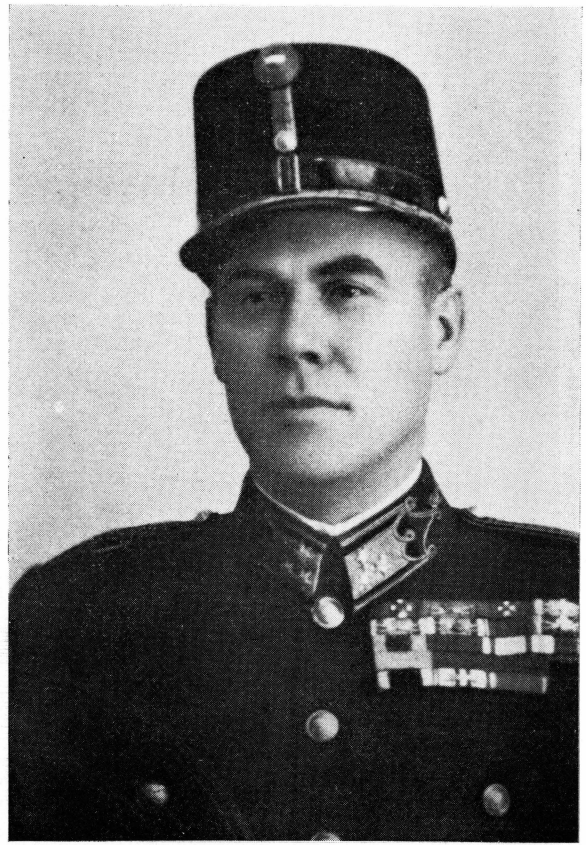

Kozma István, a Magyar Királyi Honvédség altábornagya (a képen, ezredesi rendfokozattal) és a Demokratikus Honvédség altábornagya (1948).

NÉVMUTATÓ

Abt Ottó, 434
Ádám Magda, 27, 30, 32, 40-41, 75, 163, 187
Adenauer Konrad, 260
Adonyi Ferenc, 10, 144, 267, 323, 398
Afonyin I.M., 331-332, 335
Aggteleky Béla, 150, 221. 260, 269, 273, 283, 285, 291, 432
Ágh László, 8, 438
Álgya-Pap Zoltán, 432
Almásy Pál, 316-317, 444, 446, 448
Ambrózy Gyula, 193, 241. 290
Anders Władysław, 164
András Sándor, 316, 331, 446, 448
Andreánszky Jenő, 274-275, 308, 350, 380-381
Anescu Vasile, 333
Anfuso Filippo, 106
Antall József, 158
Antonescu Ion, 23, 37, 43-44, 51, 59, 78-79, 105, 107, 153, 159, 194, 217, 238-239
Antonescu Mihai, 159
Arszentyev A.V., 419
Atzél Ede, 167, 247, 318
Ausch Sándor, 14

Bacsó Béla, 274
Badoglio Pietro, 163
Bagaméry József, 400
Bagrjanov Ivan, 240
Bajcsy-Zsilinszky Endre, 166, 170, 184, 193, 243, 315-317
Bajcsy-Zsilinszky Endréné, özv. 193
Bajnóczy József, 189-191, 193, 210
Bakach-Bessenyey György, 243
Bakay Szilárd, 186, 269-270, 428-429, 434
Baky László, 218-221, 422
Balahuri E.A., 419
Balassa Bálint, 317
Balássy Miklós, 316
Balck Hermann, 337, 339, 355, 358-360, 366-368, 370-371
Balogh Edgár, 250
Bán Mihály, 208
Bánfalvy István, 37, 390
Bánffy Miklós, 159-160
Bangha Ernő, 285
Bantea Eugen, 333
Bányai László, 52
Barankovics István, 184
Barcza György, 31-32
Bárczy István (bárczi házi), 294-295
Bárczy János, 39
Bárdossy László, 32, 43-51, 59, 61, 64-65, 67-70, 72, 74, 78, 81-84, 422
Bartha Albert, 443, 448
Bartha Endre, 244
Bartha Károly (dálnokfalvi), 31, 46-49, 79, 87, 101-102, 108, 110, 425
Bazna E., 186
Beaverbrook William Maxwell, 65
Békés Gellért, 8
Beleznay István, 316
Below Nicolaus von, 63, 146, 153, 186-187, 211-219

Benda Kálmán, 64, 101, 243
Beneš Eduard, 261, 417, 419-420, 451
Beregfy Károly, 190, 206, 208, 223-226, 230, 254, 266, 276, 288, 295, 300, 306, 309, 311, 313, 318-320, 352-353, 363, 371-379, 382-384, 387, 389, 402-403, 426, 429, 434
Berger Gottlob, 211
Bethlen Gábor, 242
Bethlen István, 59, 159, 169, 227, 241, 256, 342
Béthouart Émile Maria, 400
Billnitzer Ernő, 327, 432-433
Bisza Ferenc, 309
Boden Hans Constantin, 244
Bodroghy Gyula, 298
Bognár Károly, 11
Bokor Péter, 270, 273, 286
Boldizsár Iván, 419
Bolváry Géza, 396
Bor Jenő, 200, 232, 375
Borbándi Gyula, 437
Borbély János, 381
Bordás Károly, 339
Bór-Komorowski Tadeusz, 234
Bornemissza Félix, 278
Boros Zsuzsa, 157
Borsányi Julián, 41, 44, 49
Borsody István, 420
Borus József, 8, 214
Bowden Mrs Ilona, - lásd özv. Horthy Istvánné
Böhm István, 244
Böhm Vilmos, 244
Braham Randolph L., 109, 214, 220, 413
Brătianu Gheorghe, 159
Brauchitsch Walther von, 28, 76
Braun Eva, 379
Brennus, 415
Brunswik György, 439
Buligin V.A., 340
Buzády Tibor, 365
Buzási János, 72
Buzinkay, 142
Bünau Rudolf von, 392

Čatloš Ferdinand, 158
Chapin Howard, 395
Churchill Winston, 39, 46, 58, 155, 163, 381
Ciano Galeazzo, 106
Constantin Nicolae, 24
Cramer Hans, 123, 135
Cupsa Ion, 333
Czilhert-Mayr Aurél, 438
Csanádi Norbert, 25, 52, 390
Csatári Dániel 103, 159, 246
Csatay Lajos (csatai), 165, 183, 185, 187-188, 191, 206, 209, 213, 227, 235-237, 241, 268, 291, 309, 323, 414, 426
Csathó Ernő, 410-411
Csegezi József, 116, 140-141
Csendes László, 382
Cseresznyés Árpád, 341
Cserey Andor, 383
Csernohorszky Vilmos, 383
Csettkey László, 283, 305, 351-353, 361-363
Csia Sándor, 193, 295
Csicsery-Rónay István, 331
Csima János, 10, 14, 22, 24, 37, 54, 56-57, 67, 73, 86, 88, 90-91, 94, 118, 175, 203, 209, 221, 224, 243, 257
Csoknyai Pál, 296
Csonka Emil, 274, 284 - lásd Vasari Emilio
Csonkaréti Károly, 192
Csorba János, 316
Csukás Kálmán, 138
Csukásy-Gartner Lajos, 231, 322

Darányi Kálmán, 13
Darnóy Pál, 8, 311, 361, 374, 378, 385, 392, 399, 401, 405-406
Darvas József, 281

Deák András, 71
Deák Ferenc, 223-224, 434
Deák László, 72-73, 75
De Angelis Maximilian, 357, 362, 371
Decleva Zoltán, 33
Dessloch Otto, 389
Dezsényi Miklós, 73
Dietrich Joseph (Sepp), 355-357, 359, 368
Dinnyés Lajos, 448
Domaniczky Ödön, 92
Dombrády Lóránd, 37, 87, 90, 154, 175, 262, 288
Dömötör János, 92
Dömötör László, 316
Dönitz Karl, 384
Dörner Helmut, 334
Dulles Allen, 186

Eckhardt Tibor, 58-59, 66
Eden Anthony, 24, 32
Eichmann Adolf, 244
Eisenhower Dwight David, 384, 403
Eismann, 258
Endre László, 220, 422
Erdey Sándor, 428
Erdmannsdorff Otto von, 45-46, 48, 50
Erényi Tibor, 84
Erez Tzwi, 441-442
Erfurth Waldemar, 76
Eszenyi László, 305

Fábián Lajos, 434
Fákla István, 400
Faragho Gábor, 258-259, 265, 273, 343, 431-432
Farkas Ferenc (kisbarnaki), 191, 199, 204-206, 224-225, 235, 237, 266, 268, 312, 374, 402-404, 430, 434, 437
Farkas Ferenc ifj., 252
Farkas Mihály, 370, 422, 447
Fazekas György, 111
Fehér Géza, 206
Fehér Lajos, 215, 281, 287
Feine Gerhardt, 293
Fekete Rezső, 323, 445
Feketehalmy-Czeydner Ferenc, 72-75, 308, 434
Ferenc József I., 272, 296, 378
Fiala Ferenc, 363, 394
Förster Jürgen, 146
Franco Francisco, 438
Fretter-Pico Maximilian, 251, 324
Friessner Hans, 239, 251, 263-266, 299, 320, 323, 325-326, 333, 335
Für Lajos, 413

Gaál Gyula, 391
Gaál Lajos, 73
Gábor József, 343
Gántay Béla, 287
Gariboldi Italo, 94, 120-121, 149
Gazsi József, 208, 217, 311
Gellért Andor, 39, 47, 160
Gerlóczy Gábor, 48
Gerő Ernő, 342-344, 445-446
Geschke Hans, 216, 283
Gheorghe Ion, 107
Ghyczy Jenő, 154, 166, 185, 187, 189
Gidófalvy Lajos, 332
Gilde Barnabás, 411
Gille Herbert O., 330-331, 334-335, 358-359
Gindert Károly, 100
Godó Ágnes, 357
Golikov Filip Ivanovics, 125, 127, 133
Goór György, 399
Goppel Alfons, 440
Gorondy-Novák Elemér, 22, 33
Gömbös Ernő, 295, 381
Gömbös Gyula, 13, 295
Gömöri György, 234-235

Görgényi Dániel, 140, 142
Göring Hermann Wilhelm, 16, 105, 148, 390
Görlitz Walter, 78-79, 206
Grandsen James, 255
Grassy József, 72-73, 75, 99, 309, 313, 388, 434
Grecsko Andrej Antonovics, 226, 300, 321, 333
Greiffenberg Hans von, 191, 209, 211-212, 221, 265-266, 382
Grigorenko Pjotr, 57
Groza Petru, 426
Guderian Heinz, 237, 251, 255, 265-266, 279, 289, 297, 319, 355, 360
Gyöngyösi János, 421
Györffy Gyula, 389
Györffy Sándor, 336
György István, 337

Hass György, 343
Hácha Emil, 185
Hadácsy Rezső, 271
Hadváry Pál, 321
Hadzsiivanov Petar, 333
Hahn Sándor, 377, 396
Hain Péter, 196, 216
Halder Franz, 28, 30, 42, 44
Haller Kurt, 377, 379, 395
Halmosy Dénes, 346
Hankovszky Gyula, 406
Hardy Kálmán, 270, 285-286, 391-392, 432
Harmos Zoltán, 15
Harriman William Averell, 65
Harsányi János, 233, 235
Harteneck Gustav, 232
Hátszegi-Tatz Ottó, 180, 210, 323
Heinrici Gotthard, 236, 256, 300, 303, 351-353
Héjjas Iván, 167-168
Hellebronth Vilmos, 181, 190
Henney Árpád, 275-276, 318-319, 378, 380-381
Hennyey Gusztáv, 106, 110, 119, 150, 241, 243, 257, 260, 272, 282, 291, 296, 404
Heppes Aladár, 138, 391
Heszlényi József, 128, 144, 251, 256, 270, 295-296, 348, 360-361, 371, 386, 431
Hetés Tibor, 10-11, 31
Heusinger Adolf, 42
Heydrich Reinhard, 190
Hillgruber Andreas, 36-37, 65, 77, 209, 238
Himer Kurt, 48-49, 53
Himler Márton, 395-396, 425
Himmler Heinrich, 61, 245-246, 329, 360, 373
Hindy Iván (kishindi), 285, 323, 326, 331, 335, 339-340, 433-434
Hitler Adolf, 12-13, 15-17, 20-22, 26, 28-30, 37, 40-46, 49-51, 58-61, 63-69, 76-79, 81-82, 84-85, 91-93, 98, 102, 105-107, 114, 119-124, 130-132, 135-136, 146, 149, 151-155, 161-162, 169-171, 178-179, 183-191, 193-200, 209, 211, 218, 221, 228-231, 237-240, 245-247, 255, 257, 260, 263-264, 268, 289-290, 292, 294, 299, 308, 312, 314, 318-320, 326, 329, 332, 334, 336, 350, 354-355, 361-362, 368, 375-380, 384, 392, 394, 400, 403, 450, 455-456
Hollós Ervin, 85, 108
Hollósy-Kuthy László, 305
Hopkins Harry, 58
Horthy István, 60, 82, 97-98
Horthy Istvánné özv., 97, 219, 280
Horthy Miklós (nagybányai), 9, 12-13, 15-17, 30-34, 36, 42-43, 45-51, 57-61, 63-67, 70, 72, 81-84, 86-87, 101-102, 111, 113-114, 119-120, 144-145, 149-150, 152-156, 159, 161-162, 167-168, 173, 175, 179, 184-196, 198, 200, 206, 210-211, 216, 219-221, 224-231, 234, 236-238, 241-243, 245-246, 255-260, 265-297, 299, 301-309, 312, 315, 321, 324, 342, 345, 380, 392-

393, 422, 424, 428, 430, 433, 439, 451, 455-456
Horthy Miklós ifj., 162, 168, 194, 231, 271, 278-280, 285, 294
Horthy Miklósné, 48
Horváth Ferenc, 246, 404
Horváth László, 33
Horváth Miklós, 15, 89, 97, 119, 132, 135-138, 140, 144
Horváth Sándor, 336, 340
Hoth Hermann, 120-121, 178
Hrancsak Ivan Mihajlovics, 419
Hruscsov Nyikita Szergejevics, 57, 411, 417
Hull Cordell, 70
Hübner, 340
Hümmelchen Gerhard, 36, 77

Ibrányi Mihályi, 272, 296
Illay Tamás, 392
Illésházy Gábor, 95
Imrédy Béla, 86, 188, 194, 230
Istóka Dezső, 309
Iszraeljan Viktor Leonovics, 65, 161, 261

Jacobsen Hans-Adolf, 29, 77
Jagow Dietrich von, 67, 82, 105, 184-185
Jancsuskó Gábor, 379, 381
Jány Gusztáv, 22, 87-88, 91-92, 95-96, 100, 115-117, 122-125, 128-129, 131-138, 140, 142-147, 149-150, 429, 434
Jaross Andor, 195, 422
Jellinek György, 395
Jochmann Werner, 98
Jodl Alfred, 42, 48, 64, 121, 231, 384
Jolsvai Viktor, 201, 223, 362
Juhász Gyula, 17, 20, 24, 27, 30-32, 40-41, 64, 67-68, 70, 75, 79, 81, 151-153, 158, 160, 163, 165, 169, 180, 184, 186-187, 213, 218-219, 228, 244
Jurcsek Béla, 114, 241, 306
Justy Emil, 390

Kádár Gyula, 41, 91, 98, 107, 158-159, 161-162, 165, 167-168, 177, 179-181, 183-184, 186, 190, 193-194, 209, 309-310, 383-384
Kádár János, 84-85, 171, 436
Kaffka Zoltán, 316, 346
Kalafatović Danilo, 36
Kalkó Gyula, 385
Kállai Gyula, 287
Kállay Miklós, 61, 86, 101, 114, 272, 278, 424, 450-451, 455
Kálmán Dániel, 8
Kálmán Imre, 398
Kaltenbrunner Ernst, 216
Kapitánffy Albin, 302
Karácsony Imre, 104, 252
Karátsony László, 386, 434
Károly II., 21, 23, 37
Károly IV., 185
Károlyi Mihály, 9
Karsai Elek, 40, 46, 51, 109-111, 182, 194
Kassai Ferenc, 306, 393-394
Katona Mária, 394
Keitel Wilhelm, 21, 78-80, 114, 148, 165, 179, 184, 222, 229, 354, 384
Kelenváry János, 139
Keleti Lipót, 385
Kemény Gábor, 306, 318, 377
Kerekes Lajos, 27, 30, 32, 40-41, 75, 163, 187
Keresztes-Fischer Ferenc, 50, 85-86, 156, 183, 189-190, 193, 424
Keresztes-Fischer Lajos, 102
Kéri Kálmán, 112, 188-192, 230, 235-237, 300-305, 322-323, 345-346, 447-448
Kern Erich, 56, 335
Kern Károly, 93, 113, 209
Kertész István - lásd Kertész Stephen D.

Kertész Stephen D., 419-420
Kinzel Eberhard, 30
Király Béla, 364
Kis András, 346-347
Kis Ferenc, 358
Kisfaludy, 205
Kiss István, 175, 208
Kiss János, 167, 316-317, 444
Kiss Károly, 379
Kiss Sándor M., 318
Kissel Hans, 263
Kleemann Ulrich, 266
Knatchbull-Hugessen Hugh, 169
Koenig Pierre, 400
Koeves-Toronyi Ferenc, 223, 296
Koltai Jenő, 285, 324, 348, 371, 398
Konyev Ivan Sztyepanovics, 222-226, 355
Koós Kálmán, 86, 308
Koós Miklós (békei), 414
Kopácsi Sándor, 286
Kornis Pál, 125, 127, 134
Kóródy Béla, 96, 128
Korom Mihály, 258, 279, 322, 343-344, 413, 416, 418, 421
Korponay Miklós, 314, 438-439
Kossa István, 110
Koszorus Ferenc, 219-220
Kovách György, 403
Kovács Gyula, 88, 92, 123, 129, 131-132, 135-137, 145, 382, 433
Kovács Imre, 156, 215, 271, 281, 287, 315, 415-416, 452
Kovács Károly, 96
Kovarcz Emil, 266, 274-276, 283-286, 288-289, 295, 306, 312
Kozár Elemér, 298, 300
Kozma István, 103, 226, 312, 434, 447
Kozma Miklós, 17
Könczey Csaba, 317
König Pierre - lásd Koenig Pierre
Kővágó József, 316
Kövendy Károly, 71
Köves-Toronyi Ferenc - lásd Koeves-Toronyi Ferenc
Kristóffy József, 39, 47
Krudy Ádám, 51, 389
Kubinyi Ferenc, 407
Kudriczy István, 209, 398, 400
Kullmer, 360
Kun Béla, 9, 74, 167, 242, 261, 402
Kun József, 48, 53, 189
Kuthy László, 309, 447-448
Kuznyecov F.F., 342, 344
Kühnrich Heinz, 176
Kvaternik Slavko, 33

Lagzi István, 20
Lajos Viktor főherceg, 185
Lajtos Árpád, 131, 135, 366
Lakatos Géza, 175-178, 184-185, 196-198, 200-201, 203, 206, 208, 210, 227-229, 241-244, 247, 257, 268, 275-276, 279-280, 290-294, 306, 429-430
Langermann und Erlenkamp Wilibald von, 98-100
László Dezső, 44, 175, 200, 210, 255, 282, 295, 305, 311, 348, 351-353, 361-362, 386, 431, 434
Latorczay Lőrinc, 286
Lázár Károly, 219, 284, 286, 293, 433
Legeza János, 133, 136
Lehmann Hans Georg, 82
Lengyel Béla (ebesfalvi), 8, 56, 234, 252, 254, 296, 311, 374, 376, 402-404, 406, 434, 437
Lenin Vlagyimir Iljics, 419-420
Lévay, 391
Lindenau Usdau, 326-327, 329, 335-337
Liptai Ervin, 366
Litteráti-Loótz Gyula, 192, 297, 444
Littomericzky Oszkár, 313
Lukács Gyula, 110

Lukács Tibor, 421
Lutz Gizella, 376, 378
Macartney Carlile Aylmer, 160, 182, 191, 218, 268, 279-280, 290, 305
Máday Béla, 407
Magyarosy Sándor, 190, 309
Maier Georg, 355-356
Major Jenő, 52, 282, 300, 320-321, 374-376, 387, 431, 440
Major Ottó, 93
Makay István (makói), 414
Makray Sándor, 208
Malinovszkij Rogyion Jakovlevics, 183, 238, 240, 248, 259, 262-263, 273, 291, 296, 320, 323-325, 330-333, 335-336, 340, 354, 361, 365
Málnási Ödön, 388
Managorov I.M., 335-336, 339, 341
Maniu Iuliu, 159
Mannerheim Carl Gustaf Emil, 217
Manstein Erich von, 197-199
Mária Terézia, 229
Marschalkó Lajos, 364, 394
Martinuzzi György (Fráter György), 242
Martsa Sándor, 112-113, 129, 142
Mastný Vojtech, 152, 261
Mérey György, 151-152
Mérey László, 252
Mészáros István, 295, 318, 377, 395
Mészöly Elemér, 118-119, 178
Mihail Gheorghe, 246
Mihajlović Draža
Mihály I., 23, 238-239, 268
Mike József, 100
Miklós Béla (dálnoki), 33-34, 36, 52, 54, 56-57, 63, 66-68, 178, 229-231, 235-237, 256, 259, 270, 273, 282, 300-305, 321-323, 341-345, 352, 406-407, 427-428, 440
Miklós Lajos, 36, 54, 66-68, 236, 304, 342, 428
Mikó Zoltán, 318
Mikulics Tibor, 317
Milotay István, 362
Mindszenty József, 307
Mocsár Gábor, 351
Model Walter, 197, 199-201, 203, 206, 208
Molnár Erik, 343
Molnár Pál, 443
Molotov Vjacseszlav Mihajlovics, 42, 47, 259, 261, 342-344, 421
Morozov V.P., 130
Morva Tamásné, 10-11, 31
Mosonyi Győző, 86, 275, 284
Moszkalenko Kirill Szemjonovics, 127, 129
Mucs Sándor, 370, 444
Mussolini Benito, 26, 44, 49, 69, 78, 121, 149, 152-153, 162-163, 280, 378, 384

Nádas Lajos, 276, 282, 300-302, 363, 438
Náday István, 182, 190, 197, 199, 430
Nagy Gábor, 262, 388, 446
Nagy Géza, 100
Nagy Gyula (szotyori), 414
Nagy Imre, 108, 343, 378, 411, 436, 447
Nagy Jenő, 316-317
Nagy László, 192
Nagy Vilmos (nagybaczoni), 22-23, 64, 75, 102, 107-108, 112-114, 118, 134-135, 148, 154-155, 165, 244-309, 404, 425, 456
Nagyőszy Miklós, 378, 382-383, 434
Nagyváradi Sándor, 25, 52, 390
Nándori Pál, 12
Naredy Ferenc - lásd Adonyi Ferenc
Nemec Frantisek, 419
Nemeskürty István, 112
Németh Ferenc, 374
Németh Pál, 316
Ney Károly, 314

Nogly Hans, 186
Nógrádi Sándor, 416
Nowak Jan, 157
Nyekrics Alekszandr Mojszejevics, 57

Odescalchi Miklós, 389
Olchváry István, 177, 233
Olgyay Károly, 64
Orbán Anna, 365
Orendy Norbert, 317
Orosz Béla, 389
Orosz Dezső, 171-172
Oshima Hiroshi, 319, 381
Ostián Antal, 284, 288
Osztapenko Ilja Afanaszjevics, 330
Osztovics Ferenc, 182
Ölvedi Ignác, 8, 51, 261, 263, 305

Paál Jób, 302
Paduschitzky László, 370
Pajtás Ernő, 381
Pál régensherceg, 28-29
Pálffy György, 422, 445
Pálffy-Muhoray Zoltán, 346
Pamlényi Ervin, 64, 67, 70, 180, 184, 213, 218-219, 228, 244
Pataki Ferenc, 172-173
Patton George S., 387
Pauker Ana, 419
Paulus Friedrich, 30
Pavelić Ante, 384
Payer Endre G., 8. 375, 387
Pell Herbert Claiborne, 70
Perényi Zsigmond, 412
Petacci Clara, 378
Péter II., 29
Péter Gábor, 422
Pethő Tibor, 412
Pető Iván, 417-418
Petrov Ivan Jefimovics, 262, 300, 304, 320, 322
Pfeffer-Wildenbruch Karl, 325-327, 329-330, 332, 335-337, 339-340
Pfeiffer Zoltán, 428
Philipp Ernst, 334
Pintér István, 171-172, 215, 287
Platthy Pál, 210, 448
Pogány András, 285
Pogány Imre, 270, 281-282
Pongrácz Pál, 56
Ponomarjov Borisz Nyikolajevics, 365
Poór István, 25
Pozsonyi Tivadar, 387
Pritz Pál, 15-16
Puskas Andrej Ivanovics, 172

Quandt Richárd, 402

Rácz Jenő, 252
Radnóczy Antal, 438, 456
Radó Antal, 302
Radó Endre, 317
Radó Sándor, 151
Radványi Imre, 316
Rahn Rudolf, 239, 280, 289-290
Rajk László, 243, 271, 287
Rajniss Ferenc, 275
Rákosi Mátyás, 171, 173, 342, 419, 424, 427-428, 430-431, 443-446
Rákosi Sándor, 84
Rakovszky György, 53, 87, 92-93
Ránki György, 64, 67, 70, 180, 184, 187, 213, 218-219, 228, 244, 318
Rátz Jenő (nagylaki), 194, 213, 230
Rauchensteiner Manfried, 362, 368, 388
Rauss Erhard, 236
Reinhardt Hellmuth, 298-299
Rektor Béla, 220
Reményi-Schneller Lajos, 241, 306, 394
Rendulic Lothar, 368, 373, 384
Révai József, 342
Révay Kálmán 316, 442

Rezsőfi Alajos, 411
Ribalko P. Sz., 134, 222
Ribbentrop Joachim von, 69, 78, 80, 82, 153, 194, 213, 228-229
Ries István, 427
Rommel Erwin, 217
Roosevelt Franklin Delano, 58, 70, 155, 163
Rőder Vilmos, 14
Röder, 303
Rudnay Béla, 402
Ruhmor Jochen, 340
Rumy Lajos, 117, 321, 370
Rundstedt Gerd von, 54
Ruszkay Jenő, 194, 374, 388, 434
Ruszkiczay-Rüdiger Imre, 190, 309

Salamon Elemér, 111
Sallay István, 52
Sănătescu Constantin, 239
Sárhidai Gyula, 214
Sárkány Jenő, 129, 142
Sarohin M.N., 362
Sáska Elemér, 44, 95, 353, 376, 426-427, 439
Sauerbruch Ferdinand, 353
Schell Zoltán, 232, 324, 359, 400
Schellenberg Walter, 105
Schifferné Szakasits Klára, 271
Schönherz Klára, 108
Schönherz Zoltán, 108
Schramm Percy Ernst, 187, 196, 198, 247, 279
Schrecker Károly, 169
Sellyey Jenő, 296
Serédi Jusztinián, 307
Seydlitz Friedrich Wilhelm von, 55
Sharpe, 402
Sherwood Robert E., 58, 66
Siebert Friedrich, 138-140
Siegler Endre, 361
Sikorski Władysław, 20
Silley Antal, 33
Sima Horia, 384
Simonffy András, 60, 236, 301-304, 317
Simović Dusan,
Sipos Attila, 287
Skorzeny Otto, 266, 278, 285, 293
Slansky Rudolf, 419
Sodenstern Hermann von, 117-118, 132
Sombor-Schweinitzer József, 85, 425
Somlyai Magda, 312, 412
Somogyi Béla újságíró, 274
Somogyi Béla képviselő, 168
Sova Nicolae, 332
Spáczay Hedvig, 336
Splényi Géza, 232
Stauffenberg Claus von, 229
Steinmetz Miklós, 330
Stomm Marcell, 129, 131, 139-142, 173, 410-411
Strasser Anton, 378
Stromfeld Aurél, 242
Styemenko Szergej Matvejevics, 322
Suhay Imre, 252
Sulyok Dezső, 89
Szabó László, 386
Szabó Miklós, 453
Szakács Sándor, 417-418
Szakály Sándor, 143, 145, 309, 317, 410, 429, 456
Szakasits Árpád, 271, 287
Szakasits Klára - lásd Schifferné Szakasits Klára
Szakváry Emil, 306, 394-395
Szálasi Ferenc, 86, 162, 169, 181-182, 193-195, 206, 266, 269, 274-276, 282-284, 286, 288-290, 294-295, 299-300, 305-313, 315, 318-320, 324-325, 339, 342-343, 348, 350, 354, 363-364, 372, 375-384, 387, 393-396, 422, 426, 429, 433, 438, 451, 456-457
Szalay Tibor, 345-346, 443, 448
Szász Lajos, 306

Székely László vezérőrnagy, 198, 304-305, 311, 345-347, 443, 448
Székely László ezredes, 403
Szekfű Gyula, 40
Szenes Sándor, 219
Szentiványi József, 414
Szentmiklóssy Andor, 189, 193
Szent-Miklóssy István, 226
Szilágyi István, 316
Szinai Miklós, 154, 156, 179, 229
Szkripka A.I., 340
Szombathelyi Ferenc, 44, 52, 54, 60-61, 63-64, 67-68, 72, 74-75, 78-79, 81, 87, 89, 91, 99, 101-102, 107-108, 111-112, 118, 122, 124, 144, 148-150, 155-156, 161, 165-170, 172, 175, 177-181, 183-185, 187-191, 197-198, 200, 213, 309, 383, 426-427, 434
Szögi Géza, 379, 396
Szöllősi Jenő, 193, 295, 307, 363-364, 376, 379, 381, 393
Sztálin Ioszif Visszarionovics, 44, 58, 65, 69, 77, 125, 127, 133, 151-152, 183, 228, 239, 260-261, 267-268, 315, 319-320, 322, 324-325, 330, 334, 342-343, 354, 380, 384, 410, 424, 431-432, 441, 452-453, 455
Sztójay Döme, 83, 194, 198, 210, 218-219, 227, 229-230, 241, 244, 422, 434
Szücs László, 154, 156, 179, 229
Szügyi Zoltán, 318, 366, 398-400, 404
Szy Tibor, 390

Tabady József, 410
Tanitó Béla, 112, 414
Tartsay Vilmos, 316-317
Tasnády Kovács Ferenc, 305
Tatár Imre, 215
Taubinger László, 401
Taylor Alan John Percival, 155
Teleki Béla, 251
Teleki Éva, 170, 308, 348
Teleki Géza, 259, 342-344
Teleki Pál, 17, 20-21, 23-24, 26-27, 29-32, 39, 61, 343
Tieke Wilhelm, 360
Tildy Zoltán, 271
Tilger Ferenc, 398
Tilkovszky Loránt, 64, 67, 70, 170, 180, 184, 211-213, 218-219, 228, 244
Timosenko Szemjon Konsztantyinovics, 322
Tippelskirch Kurt von, 121
Tiso Jozef, 19, 51, 384
Tito Joszip Broz, 158, 358, 379, 381, 399, 417
Titulescu Nicolae, 451
Tolbuhin Fjodor Ivanovics, 238, 240, 326, 330-331, 333, 335, 354, 356, 358-360, 365, 367, 430
Tombor Jenő, 184, 426, 443
Tóth István, 316
Tóth Sándor, 14, 53, 329
Trenker Alfred, 192, 216
Trunkwalter Ödön, 392

Ullein-Reviczky Antal, 180
Újszászy István, 41, 209, 271
Utassy Loránd, 158, 273

Vajda Ferenc Antal, 389-390
Vajna Gábor, 276, 306, 317
Valentinau, 247
Varga Béla, 156-157
Variházy Oszkár, 337
Vas Zoltán, 261, 342, 419
Vasari Emilio, 82
Vastagh György, 96, 113
Vasváry József, 148, 150, 163, 304-305, 371-372, 398, 400
Vattay Antal, 52, 232-234, 257, 270, 273, 282-283, 290, 292-293, 296, 302, 404, 434
Veesenmayer Edmund, 169, 186, 194-196, 210-211, 213, 217-218, 228-229, 241, 244, 266, 269, 275, 277,

280-281, 283, 289-290, 292-294, 318, 350, 376, 379, 393-394
Veress D. Csaba, 327, 337, 356-357
Veress Lajos (dálnoki), 10, 34, 36, 66, 68, 80, 93, 95-97, 99, 106, 115, 123, 150, 177, 191, 201, 232-233, 237, 245-248, 250, 256, 270, 273, 280, 291, 297-300, 351, 362, 375-376, 430-431, 456
Veress Lajosné, 431
Veress László, 163
Vida Ferenc, 108
Vigh Károly, 193, 257, 267, 269, 279, 290, 292-293, 315
Viktor Emánuel III., 162
Villani Frigyes, 106
Virányi Ferenc, 285
Visinszkij Andrej Januarjevics, 39
Vitányi Iván, 318
Vormann Nicolaus von, 233
Vorosilov Kliment Jefremovics, 231, 346-347, 415, 428
Vörös Géza, 208
Vörös János, 52, 54, 180, 190, 198, 208, 210, 213, 218-219, 221-222, 225, 227, 233-235, 237, 244-245, 251, 255, 265, 267, 269, 272-273, 276, 279, 281-283, 288, 291, 296, 298, 302-303, 309, 341, 343, 345-347, 426-427, 436, 443

Wagner Otto, 180
Wandel, 130
Warlimont Walter, 42
Warnecke August, 58
Weichs Maximilian von, 91-92, 120-122, 124, 128-132, 135-136, 146, 187, 195-196, 198-199, 209
Weinknecht, 90
Weissenbach Andreas von, 75, 211, 313
Weitershausen A. von, 300, 302
Wenck Walther, 265-266, 289
Werth Henrik, 30-31, 34, 36, 40, 43-44, 47-49, 51-52, 54, 58-60, 108-109, 426, 434
Wesselényi Miklós, 159
Westphal Siegfried von, 198
Wimpffen Hans, 123-124, 130, 144-146
Winkelmann Otto, 211, 245-246, 266, 269, 283, 313-314, 325
Winkler László, 25, 52, 390
Witzleben Hermann von, 117-118, 122, 131-132, 135
Wolff, dr. - lásd Skorzeny Otto,
Wolff Karl, 379
Wöhler Otto, 250, 256, 298-299, 320, 335-337, 360-362, 367-368, 373
Wüscht Johann, 75

Zágoni Ernő, 444
Zaharov Matvej Vasziljevics, 248, 262-263, 324, 333
Zákó András (reszneki), 314-315, 404, 438
Zaloga Stephan J., 255
Zehender August, 340
Zentay István 385-386
Zilahy Lajos, 101
Zinner Tibor, 421, 423-425
Zöldy Márton, 73, 75
Zubenko Bogdan, 205
Zsedényi Zoltán, 356
Zsigmondy László, 115, 143, 145
Zsukov Georgij Konsztantyinovics, 125, 127, 355

TARTALOM

Előszó 7

I. Magyarország katonai helyzete a második világháború előestéjén 9

II. Magyarország és Hitler délkeleteurópai politikája . 28

III. Magyarország a Szovjetunió elleni háborúban . 52

IV. Magyarok a Donnál 76

V. A « Kállay-kettős » és következményei . 101

VI. A 2. magyar hadsereg pusztulása . 125

VII. Kiút keresés . . 151

VIII. Német megszállás 175

IX. Harcok a Kárpátok előterében és a magyar belpolitikai helyzet 199

X. Lengyel-magyar barátkozás. Román-magyar háború . 227

XI. A háborúból való kiválás előkészületei . . 225

XII. Október tizenötödike Budapesten és a fronton . 278

XIII. Magyarország 1944/1945 telén . 306

XIV. Az utolsó csaták Magyarországon 333

XV. A háború vége 366

XVI. Hadifogság, hazatérés, veszteségek 397

XVII. Vae victis! 415

Befejezés helyett: néhány — eretnek — gondolat . 450

Katonai kislexikon . 459

Függelék: Mellékletek . . . 461

Képek . I.-XXIV.

TÉRKÉP-MELLÉKLETEK JEGYZÉKE

1. A honvéd csapatok bevonulása a Felvidékre . 18
2. A gyorshadtest útja Horvátország területén . . . 35
3. Magyarország reviziós területgyarapodásai 1938-1941 . 38
4. A honvédség hadműveletei 1941-ben 62
5. A 2. magyar hadsereg és a « Voronyezsi Front » csapatainak helyzete 1943. január 12-én 126
6. Magyar megszálló erők működési területe 1943 nyarától 44 tavaszáig 202
7. Az 1. magyar hadsereg Galiciában 1944. július 19-én és az északkeleti Kárpátok erődítési rendszere 1944 nyarán . . 207
8. A Torda-i csata színtere 249
9. Arad visszafoglalása 253
10. Budapest ostroma 328
11. A budai vár véderőinek kitörési kísérlete . . . 338
12. Honvéd seregtestek a magyarországi hadműveletekben . 349
13. A Magyar Kir. Honvédség Délnémetország térségében a II. világháború végén . 369

GOSZTONYI PÉTER EDDIG MEGJELENT MUNKÁIBÓL

Der Kampf um Budapest 1944/45. München-Zürich, Verl. Schnell und Steiner, 1964. 88 p. 4 t. (Studia Hungarica. Schriften des Ungarischen Instituts München 2).

Die Ungarische Revolution von 1956. (Jahresbibliographie. Bibliothek für Zeitgeschichte. J. 35. 1963. Neue Folge der Bücherschau der Weltkriegsbücherei. Frankfurt a. M., Bernard u. Graefe, 1965) 604-644 p.

Der ungarische Volksaufstand in Augenzeugenberichten. Vorw. v. Walter Hofer. Düsseldorf, Rauch Verl., 1966. 461 p. 8 t.

Endkampf an der Donau 1955/45, Wien-München-Zürich, Molden 1969. 356 p.

Die Rote Armee im Donauraum. (Bibliothek für Zeitgeschichte. Weltkriegsbücherei. Jg. 39. Frankfurt a. M., Bernard u. Graefe, 1969) 397-431 p.

Der Kampf um Berlin 1945 in Augenzeugenberichten, Düsseldorf, 1970, Rauch Verlag, 431 p. 8 t.

Die ungarische Geschichtswissenschaft und der zweite Weltkrieg. (Jahresbibliographie der Bibliothek für Zeitgeschichte. Jg. 41. 1969. Neue Folge der Bücherschau der Weltkriegsbücherei. Frankfurt a. Main, Bernard u. Graefe, 1971) 395-424 p.

Memoiren russischer Kriegsteilnehmer (1941-1945). Frankfurt a. Main, Bernard u. Graefe, 1972, 535-558 p. Klny. « Jahresbibliographie. Bibliothek für Zeitgeschichte » Jg. 44. 1972.

Miklós von Horthy. Admiral und Reichsverweser. Göttingen-Zürich-Frankfurt, Musterschmidt, (1973) 126 p. 4 t. (Persönlichkeit und Geschichte Bd. 76-77).

Hitlers Fremde Heere. Das Schicksal der nichtdeutschen Armeen im Ostfeldzug. Düsseldorf-Wien, Econ Verl. (1976) 545 p. 8 t.

Paramilitärische Organisationen im Sowjetblock. Unter Mitw. Gunter Holzweissig, Wolf Oschlies, László Révész usw. Hrsg. u. Vorw. Peter Gosztony. Bonn-Bad Godesberg, Hochwacht 1977. 332 p.

Magyar változások 1948-1978. (Irták: Fejtő Ferenc, Gosztonyi Péter stb.) Bécs, (Deák) 1979. 150 p. (Integratio 13).

Die Rote Armee. Geschichte und Aufbau der sowjetischen Streitkräfte seit 1917. Wien, München stb. Molden, (1980) 447 p. Ill.

A 20. századi magyar történelemkutatás Nyugaton. H. ny. n. (1979) 16 p.

Deutschlands Waffengefährten an der Ostfront 1941-1945. Stuttgart, Motorbuch Verl. (1981) 266 p. Ill.

1956. A befejezetlen forradalom. Tanulmányok. (Szerk. Saáry Éva). Svájci Magyar Irod. és Képzőműv. Kör. Zürich, SMIKK, 1982. 244 p. 8 t.

Szombathelyi Ferenc visszaemlékezései. Bev. és jegy.: Gosztonyi Péter. Washington, Occidental Press, 1980, 63 p.

Magyarország a második világháborúban I-II: Tanulmányok és riportok Magyarország második világháborús szerepéről. Herp, München, 1984, 443 p., Ill.

1956. A magyar forradalom története, Újváry « Griff » Verlag München 1981, 240 p.

A szerző kérése

Magyarország második világháborús katonai vagy politikai szerepét illetően még számos kéziratos visszaemlékezés vagy dokumentációs értékű iratanyag található Nyugaton privát személy tulajdonában. Ezek a könyv egy későbbi, bővített kiadásánál hasznos szolgálatot tehetnének. Köszönettel venném tehát, ha ezen felhívás által érintett személyek velem a Katolikus Szemle szerkesztőségén keresztül kapcsolatot találnának, illetve a birtokukban levő kéziratok és iratok tartalmát és jellegét közölnék.

© A szerző minden jogot fenntart magának,
beleértve a bárminemű eljárással való sokszorosítás
jogát is.

Gosztonyi Péter az egykori SS-Oberstgruppenführer (vezérezredes) Joseph Dietrich, a Magyarországon működő 6. német páncélos-hadsereg parancsnokával Ludwigsburgban, 1961 őszén.

Gosztonyi Péter

1931 december 2-án született Budapesten. Közgazdasági oklevelet szerzett Budapesten és filozófiai doktorátust Zürichben. Résztvett az 1956-os forradalomban. 1956 december közepétől él Nyugaton. Foglalkozása: történész — elsősorban hadtörténész. 1963 ősze óta az egyetemi státusba sorolt tudományos intézet, a *Svájci Keleteurópai Könyvtár* vezetője. Munkásságának súlypontja a 20. század háborúinak, forradalmainak, ezen belül a második világháború keleteurópai eseményeinek és a népidemokratikus országoknak a története. 1964 és 1984 között 15 könyve jelent meg német, francia és legújabban magyar nyelven. Állandó munkatársa német, osztrák és svájci hadtörténelmi és politikai-irodalmi folyóiratoknak illetve újságoknak. Előadója több népfőiskolának. A *Svájci Hadtörténelmi Társulat* rendes tagja és tagja a *Svájci Szakújságírók Szövetségének.*